ԹԷՈԴԻԿ

ԱՄԵՆՈՒՆ ՏԱՐԵԳՈՂՔԸ

ԱԶԱՏ ՀԱՅՈՒՆ ՊԱՏԻԿ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆԸ

1911

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Վ. ԵՒ Հ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ
Կ. Պոլիս

ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐՍ ՈՒ ՏԱՐԵՑՈՅՑՍ

Սիրելի Թէոդիկ.— Ձեր ազատ շրջանակի մէջ ազատօրէն հիւսած գր. եւ գեղարուեստական հատորը յանձնեցի մոքիս եւ աչքերուս ի տես։ Միտքս հաճոյքով յագեցաւ անոր բազմազան իմաստալից պարունակութենէն, եւ աչքերս հաճոյքով գոհացան անոր նկարագեղութենէն։— Ամէն գովեստ Ձեր ճաշակին, ընտրութեանց եւ ճարտարահիւս տաղանդին, ամէն յաջողութիւն ե՛ւ Ձեր ջանքերուն, հանդերձ օրհնութեամբ եւլն.։ ՄԱՏԹԻՈՍ Բ. ԿԹՂ. (Էջմիածին)։ || Ձեր տարեցոյցը կազմել էք մեծ խնամքով, ճոխ է եւ ամենքին համար ու յարմար նիւթ կայ։ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. (Էջմ.)։ || . . . Իր պէսպիսութիւններով, դէպքերով ու դէմքերով միշտ պիտի մնայ ամէն ճաշակի եւ սրտի Տարեցոյցը։ ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ (Համբ.)։ || Դարձեր կան որ իրենց Ա. երեւմամբ եռանդ կ'արծարծեն, սակայն անոնց յարատեւութիւնը կը մարէ եռանդը, սրտին մէջ ատոր փոխան դնելով գոհունակութեան մնայուն զգացում որ աւելի ամուր է եւ լուրջ զի հետ ունի նկատած գործոյն բացարձակ եւ ապահովեալ յաջողութեան գիտակցութիւնը։ Ա.յսպիսի է տարեցոյցդ. անոր ընթերցողները տարուէ տարի զայն բանալու առեն չեն ըներ. «Տեսնենք այս անգամ ինչպէ՛ս է», այլ՝ «Թէոդիկի տարեցոյցը եկած է, կարենք ու կարդանք»։ Դիրքդ իր մարթին մէջն է միշտ։ Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ (Վենետիկ)։ || . . . Նիւթերու այլազանութեամբ, նոր դէմքերու հետաքրքրական շարքով եւ թարմ ու օգտակար ծանօթութեանց ակազնուն պաշարով ներգաշնակ և հաճոյական գործ մը։ ՄԵՍՐ. ՎՐԴ. ՆԱՐՈՅԵԱՆ (Արմաշ)։ || Բաւ չեմ գտներ յայտնելու գործիդ մասին։ Հրաշալիք մը ճաշակի, արուեստի և հմտութեանց. կիտուած մը գուշնագեղ՝ ուր հիւսուած են սիրուելը օգտակարին, գրականը բարոյականին, գիտականը զբօսալիին, տեսարը զուարթին, — ուր ամէն հասակ ու վիճակ իրենց բաժինը կը գտնեն։ Ի՛նչ համերաշտար ու մանրակրկիտ աշխատութիւն։ Հ. ՅՈՎՀ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ (Վենետիկ)։ || Ձեր գիրքը յիշատակարան մ'է և ամենագեղեցիկ տապանաքարը դրուած Թրքահայ մեռած գրականութեան հողակոյտին վրայ։ Պոլիսը գր. լուրջ հանդէս մը չունի. Ձեր գործը միանգամայն գր. հանդէս մ'է՝ տարին անգամ մը հրատարակուող։ Հ. ՄԿՐ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ (Վենետիկ)։ || Հազար շնորհակալութիւն ինձ ղրկուած տարեցոյցներուն համար ղը շատ ճաշակաւոր գտայ։ Պիտի չմոռնամ Ձեր ալնիւ փափաքը կատարել։ շատ գոհ եմ որ «Հայկական զատիկ»ս հաւնուեր է, [արդիւնքը Հ. Ղազիկեանինն է], և տեսանողի մը մարգարէութիւնը կարծուեր է։ Եթէ ներշնչումը գայ՝ քովս ի վեր կայնի, պիտի մտածեմ գրել ուրիշ քերթուած մը։ Բայց «պէտք չէ Մուսային եռեւէն վազել» կ'ըսեր ինձ վարպետս, այլ սպասել որ գայ ինքնին ընծայելու մեզ իր պարգեւները։ ՎԻՒԹՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ։ || Վերջապէս յաջողեց ինձ յայտնելու ձեզ իմ խնդակցութիւնը «Տարեցոյց»ներիդ համար. անկողնում իմ հիւանդ օրերին՝ նրանց ընթերցումն ինձ հաճելի էր եւ հետաքրքիր։ ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐՂԻՆԵԱՆ (Ն. Նախիջեւան)։ || Ի՛նչ ճոխ, չքնեղ, օգտակար

1-2020

հատոր. ի՛նչ մեծատա, ի՛նչ ահագին աշխատանք ու համբերութիւն՝ ձեր կողմէ։ Դեռ ամբողջը չկրցայ կարդալ, բայց ի՛նչ սիրուն բաներ արդէն՝ կարդացածներուս մէջ. օրինակ՝ վահան վարդապետի ինքնակենսագրութիւնը, հրաշակե՛րտ մը humourի։ Ի՛նչ լաւ էք ըրեր այդքան ներբողելից կենսագրական մը նուիրելով Հ. Տաշեանին. այդ սքանչելի հայուն ի՛նչքան ալ պատիւ ընենք՝ քիչ է։ Շատ aimable բաներ ըսեր էիք ինծի նուիրուած կենսագրականնուդ մէջ։ Ինձմէ եւաքը եկող եւ ինձմէ օգտուողներէն շատեր ապերախտութեան մէջ ծայրայեղութեան գացին. դուք երախտագիտութեան մէջ գացեր էք ծայրայեղութեան։ ԱՐՇԱԿ ՉՕՊԱՆԵԱՆ (Փարիզ)։ || Ձեր տարեցոյցը ինծի յայտնութիւն մը եղաւ, ցոյց տալով Հայ մտաւորական հողին անցամաքելի բեղուններութիւնը, ա՛յնքան նոր դէմքեր ճանչցնելով ինծի, որ 15 տարիներէ հետէ հեռացած եմ Թուրքիայէն, եւ արտասահմանի գրագէտներու հետ միայն ունիմ ծանօթութիւն եւ կապ։ ԴԱՌՆԻԿ ՖՆՏԻԼԵԱՆ (Մանչէսթր)։ || 1910ի Ձեր տարեցոյցը անուրանալի կերպիւ կը գերազանցէ իր նախորդները։ Ձոխ շտեմարան մը, գր. խնճոյք մը եւ աքանչելի ժամանց մ'է այն՝ որ եւ է ընթերցողի համար։ Մ. ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ (Իզմիր)։ || Կարդացի տարեցոյցդ, որուն ընդհ. տպաւորութիւնը ցոլացած կը գտնեմ ճաշակիս հայելիին մէջ։ Ձքնա՛ղ հանրագիտակ՝ ո՛չ թէ միայն գր. ու գիտ. սեռերուն, այլ մնքրութեան եւ կոկկութեան բոլոր յատկութեանց։ Անօգուտ կը համարեմ յաջորդին համար ատկէ կատարեալը մաղթելու քեզի։ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ (Սվազ)։ || . . . Ամէնէն ճոխն ու աշխատուածն է՝ իր Ա. տարիէն սկսեալ։ Ընթերցումի ահագին նիւթ կայ անոր մէջ։ Մէկ մեծ հրապոյրը և ոյժը «Ամէնուն Տարեցոյցը»ներուն՝ հայ հեղինակներու գործերէն կատարուած կարճ քաղուածներն են։ Վ. Թիւրիւեան (Իրանօսմանեան «Հայրենիք»)։ || . . . Արդիւնք չարաչար աշխատութեան, լեցուած՝ բազմակողմանի, օգտաշատ և հետաքրքրաշարժ նիւթերով ու պատկերներով։ Խ. ԴՈՒՒԶԵԱՆ (Տէօրթ Եօլ)։ || Իր տեսակին մէջ միշտ լաւ է Ձեր տարեցոյցը, և այս տեսակէտէն՝ լաւագոյն քան նախորդ տարուանը։ Ձեր գործը ինքնին սիրուն է և կը հարկադրէ համակրութիւն։ ԱՐՏ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ (Մալկարա)։ || Մեր այս գր. ծո՛ւլ անապատին մէջ միա՛կ ժպտուն ու զով ոլաստն է, և կրնայ եւրպ. որ և է նման հրատարակութեան հետ մե՛կ հողի վրայ դրուիլ։ Ռ. ՍԵՒԱԿ (Լօզան)։ || Հայ գրականութիւնը ապահովապէս բաւական բան կը պարտի ստեղծագործ միտքիդ և համերաշտար աքնութեանդ, որոնցմո՛վ կրցար կերպարանել շարքը այս հատորներուն, — պիտի ըսէի՝ փառքիդ գիրքերուն։ Հ. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ (Բերա)։ || . . . Տարեցոյց մը ազգային ըլլալով հանդերձ՝ միջազգ. տարազ մը պարտի ունենալ, որուն ծալքերուն մէջ փողփողին տարբոյն բոլոր մեծ իրողութիւնները և հանր. պէտքերուն ու գործն. շարժումներուն զարգացական ձեւերը, որոնցմով դէպի յառաջ իր քայլերը կ'առնէ քաղաքակրթութիւնը։ Այս տեսակէտով, լաւագոյնը եղած է միշտ Թէոդիկի տարեցոյցը՝ որուն բարեմասնութիւնները շատ են.— Լեզուին ժողովրդականութիւնը, դարձուածքներու ճարտար համաձայնութիւնները, տպագրութեան և ճաշակի խնամքը եւն.։ Ե. ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ (Թրախօսական «Ձայն Հայր.»)։ || . . . Եթէ զայն բաղդատել յանդգնէի ո՛ր և է տարեցոյցի հետ, պիտ-բատութիւն մը կատարած պիտի ըլլայի։ Ձեր գիրքը ինծի կը թուի սօս անոսա-մը՝ ուր արկածախնդիրներ, գիտութեան եւ գրականութեան քաջալեղն ուղե-

ւորներ եկեր բազմեր են քով քովի եւ կամ կանգներ են ճակատ առ ճակատ, Թոյլ տուէ՛ք գրական զինարուեստի մարդոց որ մշակեն այն անտառը. եւ սակայն բրիչ զարնելու, ոռոգելու գործը յանձնեն ձեր թեւերուն։ Լ. ԷՍԱՃԱՆԵԱՆ (Պոլիս)։ || Առանց ճամբու՝ անտառ մէ ան, առանց եղերքի՝ ովկեան, առանց Հորիզոնի՝ ընդունարան-կամար մը. մէջն ինկողը կը մոլորի, ծագն ու մուրը կը չփոթէ, կողմնացոյցի՛ է կարօտ, ըսել կ՚ուզեմ յանդի մը։ ՏԻԻՐ. ԶԻԹՈՒՆԻ (Վան)։ || ... կը գտնէք հոն հայեր որ ցեղին համար ցորեն, ծաղիկ ու գինի կը պատրաստեն, և երկտաներ ալ որ տրտուր երգերով լրջութեան հրաւէր կը կարդան։ ...Իբրեւ թէ ամէնքն ալ բուրվառներ ըլլային որ Մայր Հայրենիքին պղծուած Հարսնարանը խնկելու, օծելու եւ զուարթացնելու ելեր են։ ԽՈՍՐՈՎ (Անգլիա)։— Դրախօս. «Արեւելք»։ || Առանկ երկարաշունչ եւ քրտնաթոր երկ մը հրապարակ հանող հեղինակ՝ արժանի է ամէն գնահատուի։ Ա. ՊԱՌԱԻԵԱՆ (Պէռլին)։ || Հոյակապ տարեցոյցիդ անյագաբար ըմբոշխնելէ վերջ, կու գամ ըսել թէ ան սկսած է ստուե՛ր ածել հռչակաւոր «Հաչէթ»ին վրայ։ Մ. ԻՍՊԻՐԵԱՆ (Սվազ)։ || Արուեստի աւարտած գործ մը, և միակը մեր մէջ՝ ճաշակի տեսակէտով։ Տարեցոյցի տիրական աստուածն էք դուք, մանաւանդ որ թերափ մը ունիք այս կարգի գործեր յաջողցնելու մէջ։ Վ. ԹՈՒՈՒԼԵՆՑ (Նիւ Եօրք)։ || ... Զայն հրապուրիչ դարձնելու գաղտնիքը ձեզ միայն յատուկ է. ան տարուէ տարի դէպ ի կատարելութիւն կը վազէ ձեր ջանքերով։ Տ. ՏՕՂՐԱՄԱՃԵԱՆ (Պոլիս)։ || Ազգի մը վերածնութեան Ա. ազդակը՝ իր ուժերու մէջ է, եւ որովհետեւ այն տեսակ ազգի մը զաւակներէն եմ որուն ուժերու անմիաբանութիւնը պատճառ եղած է մեր այսօրուան վաղահաս կործանումին, շատ աւելի գիտակցութեամբ կը գնահատեմ Տարեցոյցիդ՝ ուր գէթ ...գրական ուժեր տարին մէ՛կ անգամ կը խմբուին դրօշակի մը շուրջը։ կը մաղթեմ որ ամէն հայ աշխատիլ գիտնայ այդ դրօշին բարձրացմանը համար։ ՋԱՏԻԿ ԽԱՆՋԱՏԵԱՆ (École d'Administration de la Marine. *Port de Brest*)։ || Փայլուն արդուզարդով կնոջ մը կը հանդիպիս, որուն քղանցքը վեր առնելու համարձակութիւնը երբ ունենաս՝ յուսախաբ կ՚ըլլաս։ Տարեցոյցդ ներսո՛վ ալ հիանալի է, դուրսով ալ։ ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ (Սկիւտար)։ || Ամէն անգամ որ հաճոյքը կ՚ունենամ յոգնատանջ երկիդ էջերը թղթատելու, ատեղծող մտքի մը ներկայութիւնը կը տեսնեմ հոն։ Մ. ԹԻՎԼԻՒԼ (Դարգանել)։ || Անգլ. բարեկամներ որոնք տեսան գիրքդ, հիացան և չուզեցին հաւատալ թէ գունագեղ կափարիչը Պոլիս տպուած է։ Գիրքդ անգլ. նմանօրինակ Year-bookներն իսկ կը գերազանցէ ամէն մէկ կերպով։ Ա. ՓԻՆՃԱՆ (Լօնտօն)։ || ... Իր տեսակին մէջ միակ հրատարակութիւնը որ եթէ քիչ մը գաստառուի, ապագային մեր գրականութիւնն ու Հայ կեանքը ուսումնասիրողները մեծապէս պիտի օգտուին։ Հետզհետէ արգէն աւելի կը կատարելագործուին անոնք։ ԽՄԲ. «Մեր Տարեցոյցը»ի (Պոլիս)։ || ... Մաքուր տպագրութիւն, հոմանշխարհային անսպա՛ռ նիւթ և յօդուած, մէ՛կ տարի կարդացուելու չափ առատ։ ԱՌԱԻՕՏ (Պոլիս)։ || ...Ո՛չ ոք հաւատարեցաւ իրենին. միւսները դիւրին յաջողութեանց կարգին վրայ կը մնան։ 1910ինը գր. և ժամանակագր. գլուխ-գործոց մ՚է. կարելի է ըսել թէ տարւոյս գրական դէպքն է։ ԱՐԵՒԵԼԵՒ։ || ... կը գերազանցէ ո՛չ միայն իր նախորդները, այլ և ըլլոր իր նմանները։ Հեղինակը գրականութեան այս սեռին սկզբնաւորիչը չէ մեր մէջ, բայց անժխտելի կերպով կը վայելէ զայն կատարելագործողի պատիւը։ ԱԻԵՏԱՒԵՐ։ || ... Այդ գիրքը Հայ կեանքն է իր ամէն փուլերով, և անարատ երախայրիքը Օսմ. Ազատութեան։ ԲԱԶՄԱՎԷՊ (Դրախօս.)։ || ...Գնողը անհնար գուժարով մը գր. և գեղարուեստ. գանձի մը տէր կ՚ըլլայ։ ԴԱՇԻՆԵԻ (Իզմիր)։ || ...Տպագրութեան գեղեցկութիւնը, պատկերներու առատութիւնը և նիւթերու ճոխութիւնը յաջողապէս կը մրցին իրարու հետ՝ այս անհման երկին մէջ։ ԺԱՄԱՆԱԿ։ || ... Իշպռ էսէր մէմլէքէթիմիզէ տէվրը Մէշրութիէթէտէն պէրի էշիէնի լիսանլէ իլք նէշրը իտիլէն ասարը էտէպիէտէն՝ պիր էսէրը նէֆիս տիր։ ԻԹԻԼԱՖ։ || ...Գործը իրաւ խիստ շահեկան է։ ԼՈՒՍԱՒԵՐ-ԱՐԵԻ (Գահիրէ)։ || ...Աշխատուած գործ մը, որ թէեւ 12 ղրշ. է, կ՚արժէ սակայն 120 ղրշ.։ ԿԱՎՈՕՇ։ || ...Իր անուանը արժանի հրատարակութիւն մը։ ԿՈՉՆԱԿ (Նիւ Եօրք) Գրախօս.։ || ...Աւէն մարդ բան մը կը գտնէ կարգալիք անոր մէջ։ ՁԱՁՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ։ || Կը լսենք թէ Պատրիարքարանի վարչ. դիւանները որոշած են այսուհետեւ ժամանակագր. անցքերու և անձերու մասին միմիայն դիմումի ընել «Աւէտնուն Տարեցոյցը»ին, զայն աւէնէն ճշգրտապատում և խղճամիտ գործը նկատելով։ ՀԱՅՐԵՆԻՔ (Պոլիս)։ || ... Ատեթա պիր «անսիքլոբէտի» օլըպ, քիւթիւպխանէլերի թէզեհինէ շայէթէ պիր։ Ճ. ՇԱՐԴԻՒ։ || ... Մեր տեսած օրացոյցներուն մէջ ամենայարուստն ու ա.ը կարելի է համարել։ Ռուսահայերիս մէջ այդ տեսակ փորձ դեռ կատարուած չէ, եւ յանգիտնողին էլ գուցէ էյյաղոլը։ Տպագրութիւնը անբասիր, պատկերները զարդարանք։ Ինչը համեմատելով ռուսահայ գրքերի եւ անպէտք օրացոյցներու հետ, շատ էժան է։ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ (Թիֆլիս)։

Շնորհակալութիւն բոլորից

ՓՈԽԱՆ ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ

ՅՈՒՅԱՀԱՆԴԷՍ ՀԱՅ ՕՐԱՑՈՑՑՆԵՐՈՒ ԵՒ ՏԱՐԵՑՈՑՑՆԵՐՈՒ

•••

Ն. Ժ. Դ. = 1568. *Խառնայ վինձուր տումարի, գեղեցիկ եւ պիտանի, «Շինեց Նոր գիրս Հայոց և սյս խառնայ փինձուրս ի Վանատիկ, ձեռամբ Թոխաթցի Սաֆար Աբգարին»։ [Աղիւսակներով յօրինուած և քանի մը տարիներու լուսնային խաւարումները ցոյց տուող անգրանիկ օրացոյց Հայոց, մեծագիր մէկ էջնոց, —իր անուանին պէս խառնափնդոր — որուն հաղուագիւտ օրինակը կը գտնուի «Ցիխանտակարան»ի հեղինակ Վ. Դ. Զարգարեանի քով. մեծութիւն 51×35½ սնթմ.։]

1584. Տումար Գրիգորեանն, յաւիտենական որ եղեւ իշխանութեամբ Տզոր Փափդն և այլ Թագաւորացն։ Կազմեցաւ ի մեծն Հռովմ Թարգմանիչ որջոյ փափդն և այլ Թագաւորացն։ Տէր Յովհաննէս Տէրզնցի։

1647. Գիրք տումարաց որ և պարզատումար կոչի. Տէր Յովհաննէս Տէրզնցի։

1668—1750. Տումարաց գիրք հեղինակ Սիմէոն վրդ. Ջուղայեցի, Տեղապոլիս։

նոյն տարին անդ։— Դ. տպ. 1678, Վենետիկ։— Դ. տպ. 1696, Անդ։— Ե. տպ. 1708, Մարչիլիայ։— Զ. տպ. 1699, Կ. Պոլիս։— Է. տպ. 1723, Անդ։— Ը. տպ. 1725, Անդ։— Թ. տպ. 1740, Անդ։— Ժ. տպ. 1750, Անդ։ ֍ 1673. Գրգուկ կարեւոր հանապազորդեան, Ներուժ կայ պարունակեալ Պարզատումար, լուսնացոյց և այլ մանրամասնաբար բան. հեղ. Տէր Ոսկան երեւանցի, Մարսիլիա։— Բ. տպ. 1676, Անդ, յաւելուածներով. տպ. Ս. Էջմիածնի ո ֍ 1675. Գիրք վայելուչ եւ հարկաւոր հանուրց Հայկազունեաց բարեսիրա յորում պարունակի աղիւսակ գրոց տարեկանաց, Պարզատումար մշտնջենական, համաձայնութիւն ամսոց Ազարիայ ընդ ցուեաց... Մարչիլիայ տպ. Էջմիածնի և Ս. Սարգսի։ ֍ 1698. Համաձայնութիւն հնգետեսակ ամսոց Հռոմայեցւոց, Ազարիայ, Հայոց, Հրէից եւ Տաճկաց։ Եւս շրջան մշտնջենաւոր տարեկան զեկուցմանց, այլ և հին և նոր տումարի Զատկացն սահմանաց. հեղ. Նուրիջանեան Ղուկաս Վանանդեցի, Ամստերտամ։ ֍ 1702—1740. Տօնացոյց եւ աւետարանացոյց, կարգաւորութիւն և հրահանգ տէրունական տոնից... Կ. Պ.։— Բ. տպ. 1722, Անդ, տպ. Աստուածատրոյ։— Դ. տպ. 1725, Անդ։— Դ. տպ. 1740, Անդ. ֍ 1733. Համառօտութիւն հնոյ տումարին Հռոմայեցւոց որով վարի հասարակաբար ազգս Հայոց. հեղ. Մխիթար Աբբայ, Վենետիկ, տպ. Անտօն Պօռթօլի։ ֍ 1748, 55, 71, 86, 89, 1807... * Տումար կարճառօս (Սաղմաներու հետ տպ.), հեղ. Մխիթար Աբբայ։ ֍ 1757—1911. Օրացոյց եւ գուշակ օդոց (Հին Տումար), Վենետիկ, Մխիթ. Միսք., 1857ի հեղ. Հ. Յակոբոս Վ. Զամչեան։ ֍ 1760. Բուն տումար Հայոց, պարզեցեալ աղիւսակօք. հեղ. Տէր Կիւրեղ Սեբաստեան։ ֍ 1761—5. Տարեկան տօնացոյց վասն առաջիկայ տարւոյս։ ետ տպել Սիմէոն Նուիրակ կաթողիկոսին Էջմիածնի, որ և յետոյ եղեւ կաթողիկոս Յէջմիածին. Կ. Պ.։ ֍ 1774. Տօնացոյց նախապէս կարգեալ և սահմանեալ Ս. Սահակայ Պարթեւին։ Արդէն վերստին նորոգմամբ յերկուս հատորս բաժանեցեալ. հեղ. Սիմէոն կաթող. ամ. Հայոց։ Էջմիածին, տպ. Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին։— Բ. տպ. 1799, Կ. Պ., տպ. Պօղոս Յօհաննիսեան։ ֍ 1776—1835. Տեսրակ տօնացուցի որ ցուցանէ զկարգեցեալ տօնս Ս. Ա.յ., զպահս և զկիւրակէս ըստ կարգադրութեան մեր ժերոյ Ս. եկեղեցւոյ. հեղ. Մատթէոս Դպիր Պալաթեցի, առաջնորդութեամբ Ապէնեալ Իսաք հրէին, Կ. Պ.։ ֍ 1778. Տեսրակ տօնացուցի, ըստ օրինակի ի Ս. Էջմիածին տպեցեալ տօնացոյցի, Կ. Պ., տպարան Յօհաննիսի և Պօղոսի։ ֍ 1778. Տօնացոյց տարեկան ըստ նոր տումարին, արարեալ մանաւանդ պէս վասն Հայոց բնակելոց քաղաքաւ ի Թրանսիլվանիայ, Թրեսա, տպ. Մխիթարեանց։ ֍ 1782. Տօնացոյց եւ աւետարանացոյց եւ կարգաւորութիւն եւ հրահանգ տէրունական տօնից. Վենետիկ, տպ. Դեմետր Թէոդոսեանց։ ֍ 1782. Մշտնջենաւոր պարզատումար աղիւսակեալ շարադասութեամբ ամենայն տօնից տէրունականաց և տօնից սրբոց և աւուրց պահոց... յոր յարի և տօնացոյց. հեղ. Հ. Վրթ. Ակներեանց, Վենետիկ, տպ. Դ. Թէոդոսեանց։ ֍ 1786. Տարեցոյց եւ օրացոյց, տպագրեցեալ ի Ս. Էջմիածին տպեցեալ օրինակին, Սանկտպետերբուրգ, տպ. Գր. Խալդարեանց։ ֍ 1795. Տարեցոյց եւ րացոյց, յորում ցուցանին ամենայն տօնք և պահք ազգիս Հայոց, այլ և ամիսք և երեւելի տօնք ցուեաց, լատինացւոց, Հրէից և Տաճկաց և ամիսք Ազարիայի։ Նոր Նախիջեւան, տպ. Յովսէփ արքեպս. ի Ս. Խաչէնս։ ֍ 1797. Տարեցոյց եւ

օրացոյց, տպագրեցեալ ըստ օրինակի հին տօնացոյցին ի Կ. Պ. տպեցելոյ. Աժդրահան, տպ. Յովսէփ արքեպս., ֍ 1800—20. Եղանակ Բիւզանդեան, Վենետիկ, Ս. Ղ., ֍ 1816, 1830—74. Օրացոյց Մարգասիրական ձեռնարկի, Կալկաթա։ ֍ 1824. Տօնացոյց վասն Հայոց բնակելոց յԱռաեաւլ, Վենետիկ։ ֍ 1828—57. Օրացոյց եւ գուշակութիւն օդոց, հեղ. Դէորգ Միւհէնտիսեան, ֍ 1828. Տօնացոյց, Հատոր Ա. տպ. Ապուշէխցի Պ. Արապեան, Օրթագիւղ։ ֍ 1828. Տօնացոյց, Հատոր Բ. տօնք և պահք և ընթերցուածք. Հատոր Բ. շարականք եւն., Կ. Պ., տպ. Արապեան։— Բ. տպ. 1849, Կ. Պ.։— Դ. տպ. 1868. Երուսաղէմ.— Դ. տպ. 1890. եղմ.։ ֍ 1837. Եղանակ Բիւզանդեան, Զմիւռնիա, տպ. Ամերիգացւոց։ ֍ 1840—2 Օրացոյց, Իւաքիւտար տպ. Ս. Երուսաղէմի ձեռնարկի։ ֍ 1841. Օրացոյց միոյ դարու, յամէ 1775—1874, Վիեն. Մխիթ.։ ֍ 1843—73. Օրացոյց, տպ. Միւհէնտիսեան։ Հեղ. 1843—59 Յ. Միւհէնտիսեան, 1860—7 և 1869—70 Երեմիա քհնյ., 1868 Ո. Յ Ֆ., Կ. Պոլիս։ ֍ 1847—1911. Տօնացոյց, Վիեննա, Մխիթ.։ ֍ 1850. Դազաւիա հայերէն, օրացոյց և գուշակութիւն օդոց, Կ. Պ., տպ. Ի. Յ. Բիւրքճեան։ ֍ 1852. Օրացոյց, Հայ-Ռուս., Մոսկուա, տպ. Ի. Յ. Բիւրքճեան։ ֍ 1853—5. Օրացոյց, Խաւաքարտի վրայ, Կ. Պ., տպ. Միւհէնտիսեան։ ֍ 1855. Տարեցոյց, Խմբագրուած ուսումնական խորհրդակցութեամբ. Կ. Պ., տպ. Միւհէնտիսեան, հեղ. Ն Ռուսինեան։ ֍ 1858—61. Տումար ընտանեկան, Վիեննա, Մխիթ։ ֍ 1859—73. Օրացոյց, տպ. Բիւրքճեան, 1860—7 հեղ. Երեմիա քհնյ., իսկ 1859. 68—73 Ի. Յ. Բիւրքճեան։ ֍ 1860—71. Օրացոյց, հեղ. Յ. Տէր Աբրահամեան, տպ. Խայիպեան, Թէոդոսիա. (1860 Թ. Ռոստով տպ.)։ ֍ 1860—1910. Օրացոյց, [Համառօտը], սեփ. Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի, հեղ. 1860—70 Երեմիա քհնյ., իսկ 1883. 1885—1910 Մարուգէ Ա. Յովսէփեան, 1884 Ն. Ս. Թաչճեան, Տպ. Ճանիկ Արամեան, Գ. Պաղտատլեան, Վ. Մինասեան, Սերվիչէն, Յ. Մատթէոսեան եւն., Կ. Պ.։ [* 1911ինը լոյս ընծայուած է Ձինուորական և Ընկերակցութեանց Օրէնքներու «Յաւելուածով մը]։ ֍ 1862. Օրացոյց, հեղ. Երեմիա քհնյ., տպ. Թահմիզճեան, Կ. Պ.։ ֍ 1863—73. Առաւեան փոքր օրացոյց, տպ. Արամեան Կ. Պ.։ ֍ Առամեան մեծ տարեցոյց, տպ. անդ, Հեղ. 1865ի Երեմիա քհնյ., տպ. Աբգարեանի տպրն.։ ֍ 1863—73. Օրացոյց, տպ Տէրոյենց հեղ. 1863—66 Երեմիա քհնյ., 1867—73. Յ. Տէրոյենց։ ֍ 1864. Համազգային Օրացոյց, հեղ. Թահմիզճեան, Կ. Պ.։ ֍ 1864. Տախտակ օրացոյց մանկանաս, Կ. Պ.։ ֍ 1864. Օրացոյց, տպ. Ա. Մքռչկլեան և Ընկ., Թիֆլիզ։ ֍ 1866—8. Օրացոյց, հեղ. Երեմիա քհնյ., տպ. Տէտէեան, Զմիւռնիա։ ֍ 1867—1911. Օրացոյց, տպ. Ս. Յակոբեան, Երուսաղէմ։ ֍ 1867—80. Օրացոյց, տպ. Տիվիճճեան։ ֍ 1868. Օրացոյց, Մսեր Մադիստրոս Մսերեան, Մոսկուա։ ֍ 1868. Տօնացոյց ըստ արարողութեան Ս. Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կարգեալ և պատշաճեալ, տպ. Ս. Յակոբեան, Երուսաղէմ։ ֍ 1869. Օրացոյց պատկերավարդ, հեղ Տէր-Աբրահամեան, Ռոստով։ ֍ 1871. * Սխալացոյց, հեղ. Երեմիա քհնյ. [որ նոյն տարին Պօլիս հրատարակուած բոլոր օրացոյցներուն սխալներն ուղղած է]։ ֍ 1872. Բնական տարեցոյց, Կենդրոնական տպ. Բերա։ ֍ 1872—1911. Նոր օրացոյց ժողովրդական, հեղ. Դ. Պաղտասարեան, տպ. Դ. Զարդարեան (1873)։ Վերջին տարիներս կը հրատարակուի Համազգային օրացոյց անուամբ Համառօտ և ընդ., տպ. Յ. Մատթէոսեան, Կ. Պ.։ ֍ 1873. Տիեզերական տարեցոյց, հեղ. Կ. Կ. Ղազա-

բոսեան, Կ. Պ. [Հրատարակուած է 3 կերպ, համառօտ, հանրական (հայ. տճկ. ֆրնս.) և բուն տիեզերական]։ ֏ 1873—80. Օրացոյց, հեղ. երեմիա քհն. խասգիւղի, տպ. Զարդարեան։ ֏ Ընդարձակ օրացոյց (նոյնք), 1880ինը միասն հեղ. Տիգրան Ի. Բէչխեան (կեսարացի)։ ֏ 1874. Տօմար ընտանեկան, հեղ. Տիկին Սբբուհի Ա. Երիցեանց, տպ. Թիֆլիզ։ ֏ 1875—1910. Օրացոյց սեղանի, հեղ. և տպ. Ա. Ս. Խուլամիրեանց, Երեւան։ ֏ 1875—82. Ռոստով-Նախիջեւանեան տարեցոյց (ռուսերէն), հեղ. և տպ. Տէր-Աբրահամեան, Նախիջեւան (Դոնի վրայ)։ ֏ 1877. Աւամեան տարեմիջ, տպ. Աբամեան, Կ. Պ.։ ֏ 1877—8. Օրացոյց, հեղ. երեմիա քհնյ., տպ. Յ. Պարոնեան, Կ. Պ.։ ֏ Ընդարձակ օրացոյց (նոյնք)։ ֏ 1879. Ընտանեկան փոքր օրացոյց մեծ տօներու, Վիեննա, Մխիթ.։ ֏ 1879—80. Օրացոյց, հեղ. երեմիա քհնյ., տպ. Յ. Գալֆեան, Կ. Պ.։ ֏ 1880. Օրացոյց, հեղ. Գրական Միութիւն, տպ. Ե. Մ. Տնտեսեան, Կ. Պ.։ ֏ 1881—99. Ընդարձակ օրացոյց, սեփ. Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի (փոքր Կ. Պ.։ ֏ 1881—99. Ընդարձակ օրացոյց, սեփ. Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի (փոքր Կ. Պ.), հեղ. 1881 երեմիա քհ., 1884 Ն. Թաշճեան և Մաղաքիա Վ. Օրմանեան, 83, 85—1910 Մ. Յովսէփեան, Պարտիզակցի Վահան վրդ. և Արմաշական վարդապետք, տպ. Աբամեան, Պաղտատլեան, Մինասեան, Սերվիչէն, Մատթէոսեան, Կ. Պ.։ ֏ 1882. *Տօմար, հին եւ նոր տօմարաց վրայ դիտողութիւն, հրատարակեց Յ. Վ. Հ., տպ. «Թէրճիմանի Լիքեարի», Կ. Պ.։ ֏ 1883, 1900. Օրացոյց վէ Մէվսիմանէ, հեղ. Մ. Յովսէփեան և Մ. Սարըեան, տպ. Սարըեան եւ Աատուբեան, Կ. Պ.։ ֏ 1886—8. Ընկեր հայկական, հեղ. Ի. Պաղտասարեան, տպ. Պաղտատլեան, Կ. Պ.։ ֏ 1887—1910. Օրացոյց, հեղ. եւ տպ. Խուլամիրեանց, Երեւան։ ֏ 1887—1901. Օրացոյց ծոցի, հեղ. Յ. Նալբանդեան, տպ. Մարտիրոսեանց, Թիֆլիզ։ ֏ 1887, 1910. Տօնացոյց Թեմին զարեանց, տպ. Մարտիրոսեանց, Թիֆլիզ։ ֏ 1888—9. Տօնացոյց Հայոց Ռուսմանիոյ, հեղ. Նիկղ. Մովսիսեան։ ֏ 1888—1911. Օրացոյց, տպ. Էջմիածին։ ֏ 1888. Օրացոյց, օգոց գուշակութիւններով, երազահանով. Հայոց եկեղեցւոյ, գպրոցաց կանոններով եւ կենդրոնական գրավաճառանոցի հայերէն գրաւոյ, գպրոցաց կանոններով եւ կենդրոնական գրավաճառանոցի հայերէն գրացուցակով, հեղ. եւ տպ. Մ. Վարդանեան, Թիֆլիզ։ ֏ 1888, 1892. Տարեցոյց «Խիկար»ի, հեղ. Յ. Յ. Պարոնեան, տպ Ա. Աշճեան, Կ. Պ.։ ֏ 1888—1910. Ծոցի օրացոյց, հեղ. Մ. Զմշկեան, տպ Ռոտինեանց, Թիֆլիզ։ ֏ 1888—1910. Օրացոյց, հեղ. Դիւա քհ. Ազանեանց, տպ. Շարաձէ (Թիֆլիզ)։ ֏ 1889—1910. Ժողովրդական պատկերազարդ տարեցոյց, հեղ. Մ. Զմշկեան, տպ. Ռոտինեանց, Թիֆլիզ։ ֏ 1889—1910. Հատուածական օրացոյց, հեղ. Կ. Ազանեանց, տպ. Շարաձէ։ ֏ 1891—1910. Օրացոյց ըստ նոր տոմարի, Վենետիկ։ ֏ 1891. Մեղանի պատկ. օրացոյց, հեղ. Նալբանդեանց, տպ. «Արօր» Թիֆլիզ։ ֏ 1891. Օրացոյց կանանց համար, տպ. նոյն անդ։ ֏ 1891. Պատկ. օրացոյց ծոցի, տպ. նոյն անդ։ ֏ 1891. Օրացոյց ըստ Նորոյ տոմարի, ի պէտս Թեմին Տիգրանակերտի, Վիեննա, Մխիթ.։ ֏ 1892—4. *«Հայրենիք»ի օրացոյցը, [Յ. Շահնազարի Համանուն պատմական վէպին մէջ պատմ. Թուականներով, որուն հետեւելով տպա Տ. Ձիվէլեկեան՝ իր պատմական վէպին մէջ *«Սուրհանդակ»ի օրացոյցը]։ ֏ 1892—1910. Պատկ-Ծիածան օրացոյց, հեղ. Զմշկեան, տպ. Ռոտինեանց։ ֏ 1894—1910. Ժողովրդական տարեցոյց, հեղ. եւ տպ. Նշան Կ. Պէրպէրեան, Կ. Պ.։ ֏ 1894—7. Օրացոյց «Արօր» պատկ., տպ. «Արօր» Բաքու։ ֏ 1895. Միւքէմմէլ Սայնամէ, աէնէլի միլատիէսինէ մախսուս, տպ. Մ. Յ. Փազեան, Կ. Պ.։ ֏ 1895-6. Հայկական տարեցոյց (Հայ.—ռոմանները էլ առէջ), հեղ. Ղ. քհնյ. փափազեան, ռոմ.ի թարգմ. Լ. Սրմագաշեան, տպ. Կալոց։ ֏ 1897. Վէս Ռոսթով նա—կօս (ռուսերէն), հեղ. եւ տպ. Տէր-Աբրահամեան, Ռոստով։ ֏ 1898—1910. Հատուածական օրացոյց, հեղ. եւ տպ. Խուլամիրեանց, Երեւան։ ֏ 1899—1910. Հայկական տարեցոյց (ռուսերէն), հեղ. Մ. Զատիկեանց, տպ. Վերեիչեւ եւ Ընկ., Թիֆլիզ։ ֏ 1899—1911. *Յուշատետր (Մուխթէրէ տէֆթէրի, Agenda), Հայ.-ֆրն.-տճ.-յուն., վաճառատանց յատուկ, տպ. Մատթէոսեան։ ֏ Օրացոյց-յուշատետր, Չորքլեզուեան, գրպանի, նոյն անդ։ ֏ 1899—1910. Հատուածական օրացոյց, հեղ. Գ. Սահակեան, Բագու։ ֏ 1899—1910 «Շիրակ» օրացոյց ծոցի, հեղ. Կարապետ Ափինեան, տպ. 1899—1903 Վերեիչեւ եւ Կամենաթեր (Թիֆլիզ), 1904—1910 տպ. Յ. Ափինեան Ալեքսանդրապոլ)։ ֏ «Շիրակ» օրացոյց պատի, հեղ. եւ տպ. նոյն անդ։ ֏ 1900—1911. *Պատի օրացոյց «Հրաւէրք» լրագրոյ, Վառնա։ [Այս մեկ-էջնոց պատի օրացոյցներէն զնզն. ձեւերով հրապարակ տանած են 1909ին *Սկիւտարի «Ադբաթախանամ Ընկ».ը, *«Կավռօշ» երգիծաթերթը, նաեւ *«Աւետարեր» վերջին տարիներուս, անընդմիջաբար]։ ֏ 1900—10. Ընդարձակ օրացոյց, սեփ. Ս. Փրկչի Հիւանդանոցի (ժեծագիր, մինչեւ 1908 թ. պատրաստուած ընդ խնամք Օրմանեան Պատր ի, հեղ. 1900-1 Հ. Աւետեան, մինչեւ 1908 թ. պատրաստուած ընդ խնամք Օրմանեան Պատր ի, հեղ. 1900-1 Հ. Աւետեան, մինչեւները, յաջորդաբար Ն. Տաղաւարեան, Դ. Խաչկունց, Տ. Արփիարեան եւ Ա. Ալպոյաճեան, 1911ին գործած, Տպ. Մատթէոսեան։ ֏ 1901. Խրպանի օրացոյց, «Լոյս»ի կազանդչէքն իր բաժանորդներուն եւ ընթերցողներուն, Կ. Պ.։ ֏ 1902. *Օրացոյց տպ. Վ. Մինասեան, Կ. Պոլիս ֏ 1902. Օրացոյց պատի, հեղ. եւ տպ. Մինասեան։ [*Պատի թերթելի օրացոյցներէն՝ հինգլեզուեան կամ վեցլեզուեան տպագրուած են վերջին տարիներս Պարտիզպանեանէ, Մատթէոսեանէ, Կ. Պ.։ ֏ 1902. Համազգային օրացոյց, տպ. Ն. Պէրպէրեան, Կ. Պ.։ ֏ 1903. *Պատկերազարդ օրացոյց, հրատարակիչ եւ տպ. Մ. Սարըեան եւ Ընկ. Կ. Պ.։ ֏ 1903—1910. «Ալարաբ» օրացոյց ծոցի, հեղ. 1903—7 Ի. Սահակեան, 1907—10 Յ. քհ. Խաչիկեան, տպ. Սանդեան (Ալեքսանդրապոլ)։ ֏ «Արաբ» օրացոյց պատի (նոյն անդ տպ.)։ ֏ 1904—10. «Լոյս» օրացոյց ծոցի պատկ., հեղ. Ե. Թափչեան, տպ. 1904 Վերեիչեւ եւ Կամենաթեր, 1905—10 «Հերմէս»։ ֏ «Լոյս» օրացոյց հատուածական (նոյն անդ)։ ֏ 1904—5. «Լոյս» տարեցոյց սեղանի, հեղ. Ե. Թափչեան։ ֏ 1905—8. Նշան Պապիկեան տարեցոյց, տպ. Վ. եւ Հ. Տէր Ներսէսեան։ ֏ 1905. Օրացոյց պատի. տպ. Պօսթըճեան, Մաս (Ամերիկա)։ 1906. Մուրաս օրացոյց, հեղ. Զարեհ, Հայոց թեմական ■ **1907 - 1911.** ԱՄԷՆԱՒԻՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ, հեղինակ ԹԼՈՒՊԻԿ, տպ. Թաւրիզ։ 1907—8 «Զքեօսալի ու պիտանի», իսկ 1909—11 «Ազատ Հայուն պզտիկ Հանրագիտարանը» պատկերազարդ, Տպ Վ. եւ Հ. Տէր-Ներսէսեան (Կ. Պոլիս)։ ֏ 1909. *«Լիւյա» Տարեցոյց, հեղ. Վահան Փափազեան, տպ. Աատուբեան, Կ. Պ.։ ֏ 1909. Օրացոյց պատի պատկ., Վենետիկ։ ֏ 1909. *Ոմանց տարեցոյցը, հեղ. Ե. Օտեան, տպ. Եփիպատ, [քմծին եւ երգիծական գուշակութիւններով, որուն հետեւեցաւ տպա Մխ. Կիրճեան «Բիւզանդիոն»ի մէջ *Զաւեշտ Տարեցոյցով]։ ֏ 1910. «Փարոս» օրացոյց, հեղ. Ս. Ղալչեան եւ Վ. Վարդանեան տպ. «Լիպոխա» Թիֆլիզ ֏ *«Աւետարեր»ի օրացոյցը. տպ. Տ. Տօդրամաճեան, Կ.Պ.։ ֏ 1910-11. Մեր տարեցոյցը, հեղ. եւ հրատարակիչ Մերուժան Պարսամեան, պատկ., տպ. «Շանթ» Ղալաթիա։ ֏ 1910—11. «Կավռօշ»ի տարեցոյցը (երգիծական), հեղ. Երուանդ Թոլոյեան, տպ. Նշան-Պապիկեան, Կ. Պ.։ ֏ 1910. *«Կիկո»ի տարեցոյցը երգիծական), հեղ. Գրիգոր Թորոսեան, տպ. Ն. Պապիկեան. ֏ 1911. *Դաւառին տարեցոյցը, հեղ. Սահակ-Մեսրոպ, տպ. Կ. Պոլիս։

☛ Մեր խնդրանօք, Վենետոյ Մխիթարեան Հարց հոյակապ Մատենադարանէն գրացուցակէն բարւոյն ընթեր՝ զոր կը պարտիմ Հ. Ներսէս Վ. Ակինեանի հաճութեամբ ազնուութեան։ Աստղանիշ կրողները մեր կողմէ աւելցուածներն են։ —Մայրամուտին, գաւառի եւ առաւաւմանի գրասէր հայերէ ջերմապէս կը խնդրենք որ ներկայ ցուցակին մէջ մոռացումներ եթէ նմանեն՝ հաճին զանոնք մեզ հաղորդել փութով, 1912ի Հատորնուս մէջ նմանակելու համար՝ ուղղութեամբ։

ԵՐՎԱՐԱՐԴ ՄԱՍ

+ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻ +

Ե. ՏԱՐԻ

1911

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌ Ի ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾԻՆ

• • • • • • • • • • • •

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ, ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔՆԵՐ,
ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ
Ս. ԱՌԱՋՆՈՐԴՆԵՐ, ԵՒՆ.

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ — Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ

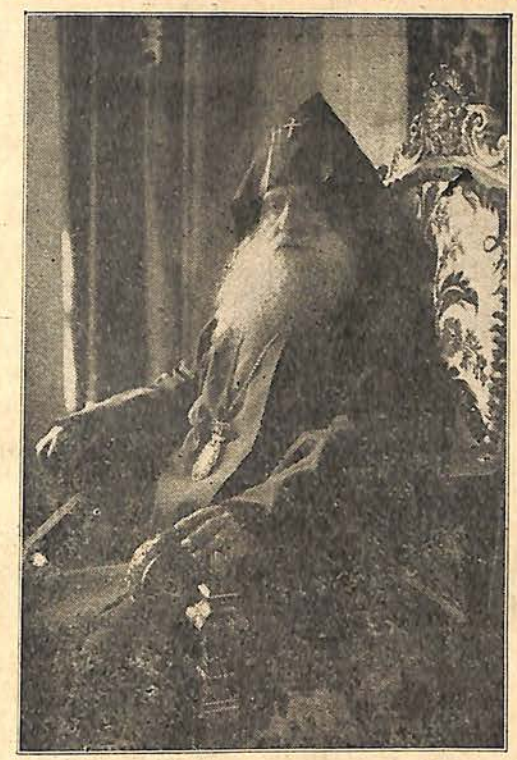

Վեհափառ
ՄԱՏԹԷՈՍ Բ՛.

Կաթողիկոս
Ա՛մ. Հայոց

ՄԵՍՐՈՊ ԱՐՔ. ՍՄԲԱՏԵԱՆ
Եպիսկոպոսաց երիցագոյնն որ իզմիրլեան Հայրիկն օծեց: Ծն. Երեւանի Նոյս
գիւղը 1837: Եպսկ. 1872:

ԳԻՈՐԳ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՍՈՒՐԻՆԵԱՆ
Նախանգամ Ս Էջմիածնայ Սինոդի

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐՔՆԵՐ

Վ.Եշ. ՍԱՀԱԿ ԿԱԹՈՂ. ԽԱՊԱՆԵԱՆ
→»»»» Կիլիկիա ««««←

† Վ.Եշ. ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԿԱԹՈՂ. ՇԻՐՈՅԵԱՆ
→»»»» Ադրամար ««««←

† Ամեճ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Պատր. ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ
→»»»» Երուսաղէմ ««««←

Ամեճ. ԵՂԻՇԷ Պատր. ԴՈՒՐԵԱՆ
→»»»» Կ. Պոլիս ««««←

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ

† ԳԱՐԵԳԻՆ Արք. ՍԱԹՈՒՆԵԱՆՑ

ՆԵՐՍԷՍ Արք. ԽՈՒԴԱՎԵՐԴԵԱՆ

ԱՆԱՆԻԱ Եպս. ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ

1. **ԵՓԵՍԱՆ**
ԽՈՐԷՆ Եպս. ՄՈՒՐԱԴԵԿԵԱՆ (փոխ. թեմկլ.)

2. **ՏՓՂԻՍ**
† ԳԱՐԵԳԻՆ Արք. ՍԱԹՈՒՆԵԱՆՑ

3. **ԳՆԴԱՊԱԴ** (Շուէյ)
ԲԱՐԳԷՆ Վրդ. ԱՂԱՒԻԼԵԱՆ

4. **ՊԵՍԱՐԱՊԻԱ**
ՆԵՐՍԷՍ Արք. ԽՈՒԴԱՎԵՐԴԵԱՆ

5. **ԱՍՏՐԱԽԱՆ**
ՄԻԽԹԱՐ Եպս. Տ. ՄԿՐՏՉԵԱՆ

6. **ՇԱՄԱԽԻ**
ԱՆԱՆԻԱ Եպս. ՀԱՄԱԶԱՍՊԵԱՆ

ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԱՐՏԱՍԱՇՄԱՆԻ

ՍԱՀԱԿ Արք. ՍԻՎԱՍՏԵԱՆ, Պարսկաստան
(Սպահան) եւ Հնդկաստան

ԿԱՐԱՊԵՏ Եպս. ՏԻՐ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ
Ատրպատական

ԳԻՈՐԳ Եպս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ (Եւրոպա)

ՅՈՎՍԷՓ Արք. ՍԱՐԱՃԵԱՆ (Ամերիկա)

ԳԼԽԱՒՈՐ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒՆ.

ՀՐԱՆՏ Ծ. Վ.րդ. ԿԱՐՈՅԵԱՆ

ԴԱՆԻԷԼ Եպս. ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՎԱՂԱՐՇԱԿ Ծ. Վ.րդ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ
Առաջնորդ Չերքէզի

1. ՀՐԱՆՏ Ծ. Վ.րդ. ԿԱՐՈՅԵԱՆ
Կաթող. փոխանորդ Սսոյ

2. ՅՈՎՍԷՓ Եպս. ԽՈՍՏԵՂԵԱՆ
Կաթող. տեղապահ Աղթամարայ

3. ԴԱՆԻԷԼ Եպս. ՅԱԿՈԲԵԱՆ
Տեղապահ Երուսաղէմի

4. ՍՄԲԱՏ Վ.րդ. ԳԱՍԱՋԵԱՆ
Պատր. փոխնդ. Երուսաղէմի ի Կ.Պոլիս

5. ԳԵՒՈՆԴ Ծ. Վ.րդ. ԹՈՒՐԵԱՆ
Պատր. փոխանորդ Կ. Պոլսոյ: [Կենսագրու-
թիւնը տե՛ս էջ 254.5, իսկ պատկերը՝
Գ. տարի, էջ 18]:

✦ ԿՐՕՆԱՊԵՏՔ ՀՌՈՎՄ. ԵՒ ԲՈՂՈՔ. ՀԱՅՈՑ ✦

Հռոմէական Հայոց
Կաթողիկոս-Պատրիարք
Գերեջանիկ
ՊՕՂՈՍ ՊԵՏՐՈՍ ԺԹ. ԱՐՔԵՊ.
ԹԷՐԶԵԱՆ

✝

կենսագրութիւնը տե՛ս էջ 259-60

Բողոք. Հայոց Ազգապետ Վսեմ.
ՅԱԿՈԲ ԷՖ. ՊՕՅԱՃԵԱՆ

կենսագրութիւնը տե՛ս էջ 283

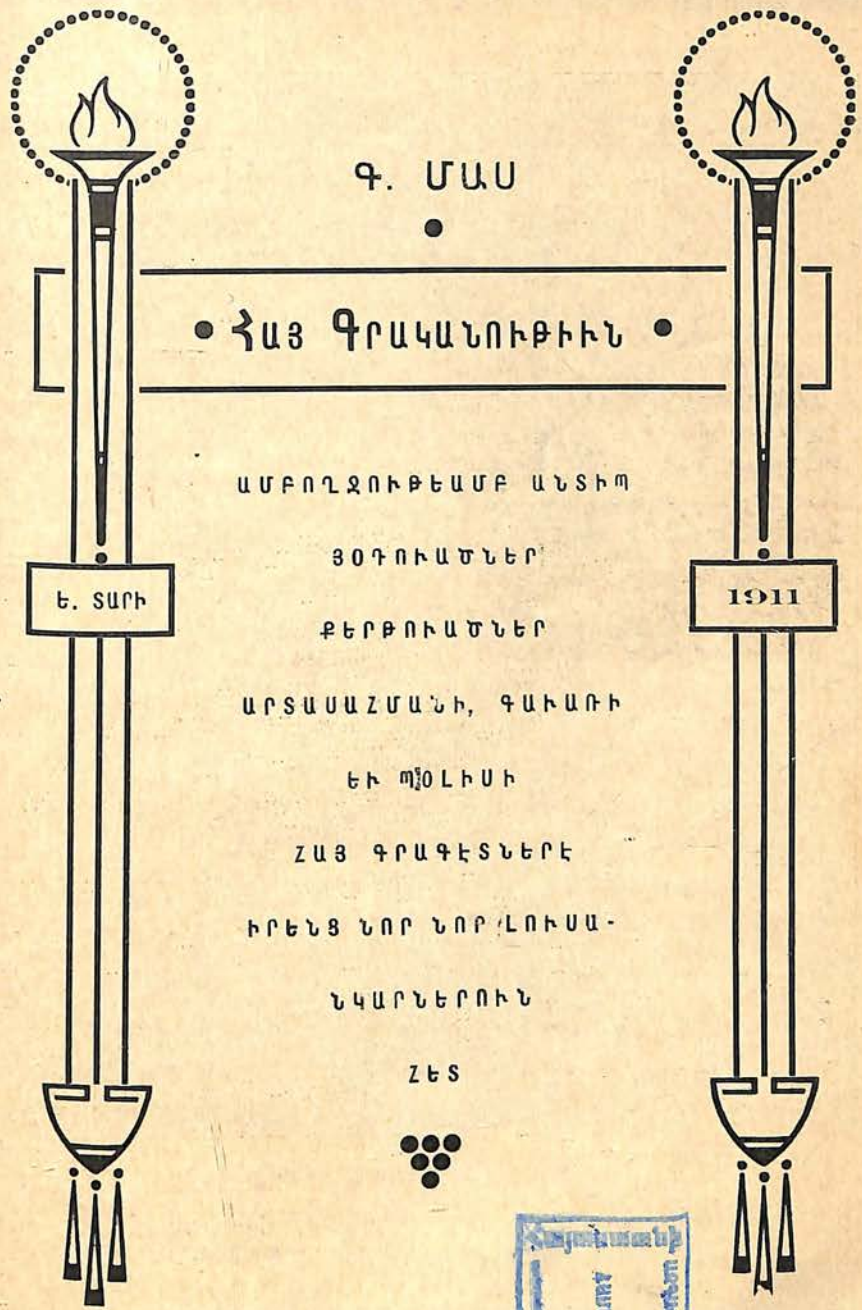

Գ. ՄԱՍ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲՈՂՋՈՒԹԵԱՄԲ ԱՆՏԻՊ
ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐ
ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ, ԳԱՒԱՌԻ
ԵՒ ՊՕԼԻՍԻ
ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՏՆԵՐԷ
ԻՐԵՆՑ ՆՈՐ ՆՈՐ ԼՈՒՍԱ-
ՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ
ՀԵՏ

Ե. ՏԱՐԻ

1911

1-2020

Հայկական Ազգային Մատենադարան

Աջէն 10 հոգին՝ կեցուածքի կարգով, Բ. Լուսթիւնեան, Տ. Արփիարեան, Եղիայի "պահապան հրեշտակ" Մատամ Նիքոլ, Հ. Նազարեանց, Պետ. Կառապետեան, իմիս, Առամ Ճկռլէեան, Գրիգորիս վրդ. Պալաճեան, Լ. Իսահակեան: Ձախէն՝ Ս. հովհաննեսեան ու Գ. ոգեկիսօրովը, ճօճկրօռոդիճ Եղիայի՝ Գարեգին եւ Լեւոն Տէմիրճիպաշեան: Շուրջառաւորը՝ Տիրայր վրդ. Մարգարեան: Ներքեւ աջին կեցող Ս. Քեսաւորը՝ Սեբաստ Ակոռեան:

9 Յուլիս 1908

Թադմանական հանդէս եւ բախտ տարաբախտ Եղիայի,
Շիշլիի Գերեզմանոցին մէջ՝ փոսին գլուխը:

ԱՆՏԻՊ ԷՋԵՐ ԵՂԻԱՅԷ

ՁՕՀՐԱՊԻՆ ԵՒ Հ. ԱՍԱՏՈՒՐԻՆ.— Ադչափ եռեւէս ինկեր՝ ինէ գրուածք կ'ուզէք Մասիսին համար, Անաւասիկ. կրնաք նէ հրատարակեցէք:

Ի՛ՆՉՊԷՍ Կ'ՈՒԶԷԻ ՄԵՌՆԻԼ

Մեռնիլ ես ի՛նչպէս կ'ուզեի, գիտե՞ք.

Անձնասպանութեամբ. օդակախելով
Մարմինս առաձիգ՝ փայլակնաձայրեն
Հուր խարազանին բեկբեկ փեռեկով,
Որով Ամուրին յաւիտենական՝
Բռնուած բրոնզեայ անիւն մոլուցքեն՝
Ծեծէ փորորիկն, ու ծովուց վրայ
Փրփրեղեն ոտիւք եւ ամպրոպ թեւօք
Շուս շուս վազցընէ զայն յիմարարար,
Ու ծրւեն ծրւեն ցրուէ հալածէ.

Եւ անձինքս հեռ՝ յուսահատութեան
Խիտ խրցիկներով հիւսուած ծանրացած՝
Մինչ անդրնդոց խորն ընդ fաrc տանէի՛
Խարազանն հուրէ եւ զայն բրունդ ձեռք...:

Ու առանց կայծակի մրնա՛ր փորորիկ,
Եւ առանց ձեռքի՝ շանթարձակն Աստուած,
Եւ անուանս՝ առա՛նց յուշ յիշատակի:

Կամ թէ լինեի՛ յիշատակն հրրեշ,
Որ երկրնքի մէջ եւ երկրի վրայ,
Շրթամբ հրեղեն, ձեռօք ջրղածիգ
Անէ՛ծ անիծուեր յաւեհ յաւիտեան ...:

1892

Օդապատկեր

(ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿ)

●

Արծուին թեւերուն ներքեւ երկու լեռներ իրենց հողագանգուածային տիրապետութիւնն օդոց մէջ կը տարածէին դէպ ի վեր յերկինս։

Մին իրրեւ յար բերանաբաց վիհխարի վիշապ մ'էր, որ քարանիւթ ու մետաղանիւթ հրաբորբոք հատուածներ իրրեւ թքնդանօթ կ'արձակէր օդոց մէջ որոտագին, որոնք լերան եռեւ տարածուած արտերուն, աւաններուն ու քաղաքներուն վրայ կ'իյնային աւեր և արհաւիրք սփռելով հրահալ արծաթափայլ գետեղոց հետ՝ որոնք հրալեռին կողերէն կը հոսէին առասպելական ահռելի օձերու հանգունակ։ Հրոյ ժայթքումէն ու հոսումէն յետոյ, վիշապին գլխէն՝ իրրեւ գարգմանակ՝ ծխոյ սիւնակ մը կը բարձրանար. ծխապսակ հրաբուխ մը չէ՞ր ներչնչած Միքել-Անճէլոյին Մովսէս։

Միւս լերան կատարն անգայտորէն վարդագոյն տենչասպիտակ ձիւնազանգուած մը կը հանդչէր՝ իբր ի յաւիտենից անտի. անբաղդատելի անգնելի թագ, իրրեւ միակատար ազամանդեայ։ Վեհակատար լերան կողերն ի վար անտառաց և այգեաց ընդմէջ ջէն ու թփոց ու թռչոմանց վրայէն զովացուցիչ և արգասաւորիչ ջրոյ առուներ օձապտոյտ կ'իջնային մինչեւ զմրուխտ մարգագետիններն ու մինչեւ ոսկեհասակ արտերն ու հուսկ ապա մինչեւ ամենագոյն ամենապարփակ անհուն ծովը։ Հոյակապ մեհեաններ իրենց ոսկեհուռ ու գոհարափայլ խորհուրդն օրհնակաթիլ կամարներու տակ կը տարածէին, հրալերանց արգանդի մչտեռաց մեհեաններու զարհուրելի խորհրդոյն հակադրութեամբ։

Իրարու հակապատկեր այդ կրկին լերանց մէկէն միւսին կատարէն վեր հոլաթեւ սաւառնիլ արծուին մեծ հաճոյքն էր։ Խաւնարանին իր մագիլներով մանաւանդ կը նայէր. սառնարանին՝ արծուի աչքերովը։ Հակառակ իր ծաւալին, բնութեան այդ ամենահակայ վեհապետներէն ինքզինքը վեր գտնելով իր կենդանութեամբն ու կենդանակազմութեամբն, իր աչօքն ու թեւօքը մանաւանդ, արծիւն երջանիկ էր, և իր ճիչերն յաղթանակի երգեր էին։

Օր մը որ օդոց բարձրութեան մէջ, երկու հակայից ճիւղ մէջտեղը կը գտնուէր ղենիթին վրայ, թեւաւոր իրրեւ թուխ արեւ մը վեհափառ, աչաց ու թեւոց մին՝ վառ լերան, աչաց ու թեւոց միւսը՝ սառ լերան, ահա ծիածան մը՝ մէկ ծայրը խաւնարանին ու միւս ծայրը սառնարանին՝ պարզուեցաւ ծովուց ու ցամաքաց վրայ։ Թուխ իր թեւատարածութենէն վեր էր հօթևներփեան անսահման թեւատարածութիւնն։ Աչխարհի մէջ՝ ուրեմն՝ արծիւէն գեր ի վեր բան մը կար։ Իր ճիչն այս անգամ յաղթանակի երգ չեղաւ։

Հրակատարէն սառնակատարը՝ ծիածանին գունագեղական ձայնի ծիածան մը կամարաւորուեցաւ։ Արծուոյն երգո՞ց երգն էր այն. — ՀԱՇՏՈՒԹԻՒՆ։

●

Ն. Ա. Մ Ա. Ն. Ե Ր

Շնորհիւ ազնուաշուք հարազատին (Միհրան Ասքանազի)

Առ Ասքանազ Պետօ ի Մօտ

Մեծապանծ Հայկազն նաւազն

Առաջին յաղթանակիդ ի լուր՝ ունեցայ տենչ զքեզ երգել։ Վերջին յաղթանակիդ ի լուր՝ կը փորձուիմ քեզ երկի՛ր պագանել։ Քան իմ քնարս բարձր է քու թիակդ. քան մեր դարը բարձր է քու բարոյականդ։ Միայն ծովը՝ Գերիդ՝ վսեմ է քեզ չափ. ու միայն Աստուած՝ ծովուց ու ծովակալաց Տէրն՝ աւելի մեծ է քեզմէ։

1890

●

Պէշիկթաշ, 22 Մայիս 1884

Ո՛վ իմ անոյշ Հրանտս (Բարիզ)

Դուն ըսէ՛, ես ինչ յանցանք էի գործած, որ Աստուած այս սէրը դրաւ սրտիս մէջ. ինչ ոճիր էի գործած, որ այս անհնարին աննկարագրելի տանջանքին դատապարտեց զիս...։ Պահ մը յառաջ քնոյն մէջ ապաստան փնտռեցի տագնապներէս. Ո՛հ, քնոյն մէջ ալ զիս կը հալածէ այս անիծեալ սէրը...։ Սիրել ու սիրուիլ՝ կը կարծէի թէ երջանկութիւն է. պաշտեալ էակի մը բերնէն լսել թէ՝ սրտին ընտրեալն ես չա՛տ ժամանակէ հետէ, կը

կարծէի թէ երանութիւն կը պարգեւէ։ Եւ երբ այդ հաւատիքն, այդ հոյ բառերը լսելէ յետոյ, կը գոչէի չրթամբքս թէ տիեզերաց ամենէն երջանիկ էակն էի, սրտիս մէջ միանգամայն կը զգայի բան մը՝ որ բերկրութեան վախճանը քան սկզբնաւորութիւնն է։ Դէմքս կը ճառագայթէր ու հոգիս կը մթագնէր...։ Երբ մանուկ էի, տրտում չէի. երբ ոչինչ էի, երջանիկ էի։ Ու անիծեալ ըլլայ օրը յորում յոչնչութենէ ի գոյ ածին զիս ...։ Կը մաղթէի, ո՛ բարեկամս, որ վերադարձիդ՝ զիս գանէիր ոչնչութեան գիրկն, ուր միայն պիտի գանեմ երանութիւնն...։

Ո՛հ, ներէ՛, Հրանտ իմ, զի կու գամ խռովել հոգւոյդ խաղաղութիւնն։ Հոգւով մարմնով ուսումնական պարապմանց նուիրուած՝ սիրոյ տագնապք չեն գար ամպեր սփռել պատանեկութեանդ գեղածիծաղ առաւօտուց վրայ։ Որքա՜ն բերկրութեամբ կ'իմանամ թէ կանխահոգ միջոցներ ձեռք կ'առնես այժմէն ապագդ ապահովելու համար։ Ապրիս մնաս։ — Իմ գրչիս տակ քեզ տարօրինա՜կ պիտի թուէր ծերոց բերնին վայել այս մաղթանքն. այլ ես ալ ծերոց կարգ կը դնեմ զիս հիմայ, թէև երիտասարդ. սրտիս կրակէ՜ն, սիրտս լափող հրդեհէն մաղերս ճերմկցան, ինչպէս որ նահապետներ գիշերուան մէջ ծագած հրդեհն երկինքը կը լուսաւորէ։ Զիս տեսնողը կ'ըսէ՝ թէ չա՜տ ապրած եմ. իսկ ես ամէ՜ն օր ինձ կ'ըսեմ. «Ալ բաւ չէ՞, Եղիա, վարագոյրը չը փակե՞նք ալ...»։ Եւ դեռ կ'ապրիմ, և դեռ կը տառապիմ։ Ժամացոյցս նայիմ արդեօք քանի՞ ժամ մնացած է գիշերուան։ Այլ գիշերն առաւօտ ունի, գիշերն երազներ ալ ունի, և գուցէ գիշերնե՛րը կը ճերմկին մազերս, հեշտագին երազոց գիշերները գուցէ կը ճերմկի գլուխս, որպէս լուսնոյ գիշերները կը ճերմկին ու կը փայլին թուխ անտառնե՛րը։ Եւ ինչո՞ւ ես ալ անապատը չառնձնանայի, ինչո՞ւ Ցաւիտենական Աստուծոյն անդորրատու ծոցն ու ոտքը չէրնայի, աղջկան մը ոտից տակ հառաչելու ու հալելու տեղ։ Ա՜խ, կը վախնամ որ սէրը զիս կորուսանէ, սէրը զիս սարսափելի վախճանի մը հասցնէ. խե՜ղճ մայրս ինչ պիտ՝ ըլլար այն ատեն...։

Սէրը գրական ասպարիզին մէջ ալ զիս կը չուարեցնէ. Մայիսի Շաբաթօն հրապարակէն ժողովրվեցաւ. Շաբաթօ՜ն սիրահարական թերթ մը կ'ընեմ եղե՜ր։ Միւս կողմէ ինձ չեն ներեր որ Եփրաթօ՜ն ի մէջ հրատարակեմ «Դիցուհին ի բանտի» ի նման յօդուածներ, — չեն ներեր նաեւ որ հրատարակեմ մէկէ աւելի

յօդուած։ Ես ալ յօդուած մ'իսկ չը հրատարակեցի անցեալ ամսաթուին մէջ. «Բարիզեան նամականին» ալ խոթծուեցաւ։ Հասարակ կամ առ առաւելն մէկ բան կը մարսէ մեր ժողովուրդն։ Որպէս հոդ, հոս ալ ամէն օր՝ գրաքննիչէն սկսեալ մինչեւ Տնօրէնն ժողովն ու բոլոր ընթերցողներն ու ընթերցուհիները՝ քեզ կ'ընծայեն այդ յօդուածոց կնքահայրութիւնը կամ հայրութիւնը, բայց ի Ջերազէն որ Սուրէնեանին կը վերընծայէ զայն։ Շատ բան եմ, եղբա՛յր. եթէ մանաւանդ Շաբաթօ՜ս դադարի՝ գրաքննութեան խստութեան չնորհիւ, ա՛լ ինձ կը մնայ ջախջախել գրիչս, եւ իրաւա՛մբ ... խայտին ոտքն ապաստանիլ, ուր սակայն՝ աներկրայ եմ՝ սէրը զիս դարձեալ պիտի հալածէ ...։

●

Ժընեւ, 3 Մայս. 1897

Սիրեցեալ բարեկամ (ՀՐԱՆՏ ԱԶԱՏՈՒԻ)

Ձամբէ ճամբա՛յ... դեռ չը գտայ ճամբան օթեւանին՝ ուր խօսեցեալս պիտ՝ ընդունի զիս գրկաբա՛ց. անդի՛ր երեան օթեւանին, ա՛յն երեան որ աչխարհքի վրայ չը նայիր, հո՛ն պիտի բնակինք քարայրի ձեւով խուցի մը մէջ՝ որոյ սառերք հոգեզմայլանք կը ծամեն։ Անդի՛ր այն երեան անդրագոյն օթեւանին՝ ովկէանոսին վրայ կը նայի, զոր փայլակունք կը լզեն ու փոթորիկք կը յուզեն. հրաշալի՛ ովկեան մը, որ յաւէտ հոսանուտ, ձեւ կը փոխէ յաւէտ՝ առաձգութեան բազմազան և անվախճան խաղերու մէջ. կը բոլորի մերթ, ու՝ մերթ ձուաձեւ՝ տիեզերաց ծագման խորհուրդը կը կերպարանէ. կաթ է մերթ համակ իր մակարդակն, և մերթ կապուտակ երանգ երանգ. աչ թեւը բարձ ըրած ու վարսանքն անկողին՝ ննջող կոյս մ'է երբեմն երկնածին, և երբեմն առիւծ մ'է անասնման որ անծանօթ որսի մը կը սպասէ՝ աչուին յառեալ հորիզոնին. իր ալիքներէն որոթեալ՝ վայրկեանացայտ աչերով աենչասպիտակ հաւ մը կը ծփայ մերթ իր մակերեւոյթին ամպարագիծ ամայութեանը վրայ, և է՛ զի խաչ մը միայն հոն, և է՛ զի քնար մը միայն. մարդկային նուագ մ'երբէք գաղափար չը կրնար տալ անդրաչխարհեան ովկէանին ծոցէն բղխող մեղեդիին կամ համերգութեան, որուն... ունկն պիտի դնեմ, երբ օթեւանն հասնիմ. ե՞րբ. խօսեցեալս գրկացը մէջ։ Խօսեցեալս ինքն իսկ է Նիրվանան։

Բայց այնքա՜ն գեղեցիկ է այս ժընեվ քաղաքն, որ երե-

ակայութենէս հեռացաւ վայրկեան մը գերագոյն օթեւանն։ Երգեալ ա՛յն լուսափայլ Լման լճին եզերքն, հանդէպ Մօն-Պլանին և առ Ռուսօի արձանին, դրախտային այս քաղաքին մէջ պահ մը տեսնել ունենալ անմահութեան, ե՛ս, sombre amant de la mort, pâle... Léopardi! Չէ, սակայն, չէ՛, Հրա՛նտ, չը պիտի կրնամ հաշտուիլ կեանքին հետ, ո՛ւր ալ ըլլամ։ Միշտ ճամբան փնտռող մարդը պիտի ըլլամ, անմոռաց Մաքրուհի մօրաքեռաղջկանս նման։ Սիրած վայրս՝ հոս՝ Սէն-Ժանն եղաւ, որ լճէն վեր գետին չուրջ, հովանաւոր ճաշարան մ'է բարձանց վրայ. գետին անդիի եզերքին վրայ գերեզմանատուն մը կայ։ Բացօդեայ սեղանիս չուրջ կամ ներքեւ հաւերը կ'ածեն, և ես կը մտածեմ՝ ածած հաւկիթներն ուտելով և՝ սեղանիս ծառայող չնորհագեղ աղջկանց հակառակ՝ նիրվանայէն անձուկովը մաչելով։ Ճաշարանէն գետը չերեւար, բլրին մէկ ոտքը գետը կը թրջէ, միւսն երկաթուղին կ'ակօսէ. չրոյ տեսլենէն զրկուած՝ ճաշած պահուս՝ հրոյ տեսիլն

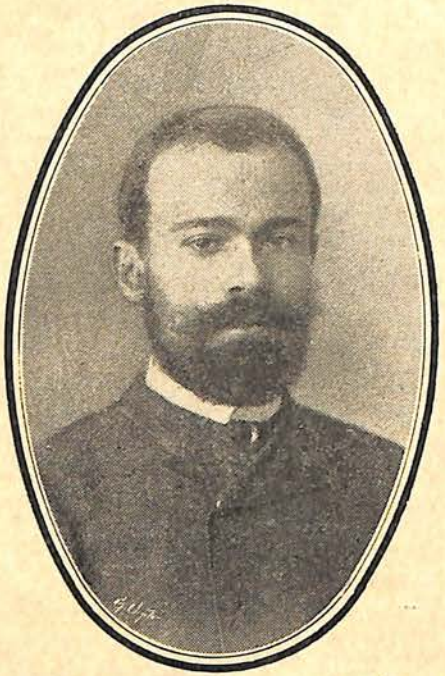

ԵԴԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻ — ՊԱՇԵԱՆ (1890)

արագ կը վայելեմ։ Շոգեկառքն հիմա չատ կը սիրեմ, թէեւ գրեթարկս գողցան Վիննայի չոգեկառքին մէջ. չոգեկա՛ռքն ինձ յայտնեց Գերմանիոյ անտառատէպ լեռներն ու Զուիցերիոյ ձիւ-

նապակ կատարներն։ Եթէ ողողումն աչերք և արտաբիրք սըփռած չըլլար ուղեւոյս վրայ, և եթէ սիրտս, mein herz! պոռո՜մ «էբո՜» ըսած երգին, միչտ արտասուօք ողողուած չըլլար, ինչ հաճոյք, ո՛րքան աւելի մեծ հաճոյք պիտ՝ առիթը ինձ այն անբիծ ու բազմերանգ կանաչութիւնն, որ երկինքէն գոգցես կը հոսէ Գերմանիա, որպէս ներդաշնակութիւնն՝ ըստ Միւսէի՝ երկինքէն կը հոսէ Իտալիա։ Հոս հո՛ն Հայերու կը հանդըպիմ, որպէս ամպո՛ա երկնքի մը մէջ աստղերու։ Հիմայ ա՛յլ եւս ինձ համար ամեն բան կը պլպլայ, աւա՛ղ, ոչինչ ա՛լ կը չողայ։

●

Սիրեցեալ եղբայր, (lengli)

Հակառակ առ Աստուած յարաճուն հաւատքիս, և հակառակ իմ անհուն սիրոյս առ Թեղեցիկն՝ որ իր վայելքներն ինձ համար չէ ապառած, Թեղեցիկն որ ինձ համար կը պարունակէ նաև հայրենիքն — որուն պարտական ենք ամենքս մեր կեանքն, — հակառակ այս սիրոյս և այս հաւատքիս, ծանրավաստակ գլխոյս մէջ կը փայփայեմ մեայլ մտածումներն որոնք գոգցես իմ ուղեծուծս են, աւա՛ղ։ Անցնելոյ օր կը մտարերէի Գատըգիւղ երթալ՝ մամային այցելութիւն մը տալու որ չաբէթ հեռուէն կը հմայէ զիս, Մօտան՝ զոր այնքա՛ն սիրեցի՝ վայելել քանի մը երկար ժամեր, Մօտան՝ ուր ա՛յն սեթալի աղջիկը սիրեցի զոր պիտի սիրեմ յաւիտեան՝ հետախուզել... որոշելու համար վա՛յրն ուր ամենէն աւելի գեղեցիկ ինձ կը թուի վերջին անգամ յոյց տալ գլուխս՝ գեղատքանչ մեծ անգիտակցին, որոյ մանրագոյն մասնկանց մէջ կը մանրաքաժնէ Ցաւիտենականն իր անքուն անհուն գիտակցութիւնն. այո՛, գաղափարային մարմիրոսի վեհ գլուխս վայրկեան մը հանդիսաւորապէս երեւցնել աստղերուն և ալիքներուն և առ յաւէտ ապա սուզել զայն ջուրերուն խորն, ուր այնքա՛ն կը սիրէի՝ ճանապարհորդութեանցս մէջ և՝ Մօտա՝ սուզել անծանաւենչ խոհանքներուս անվախճանութիւնն։ Ջը գացի այն օր Գատըգիւղ. յետադգեցի այցելութիւնս. գէթ հօթնեակ մ'ունինք մայիսի օրեր։ Ա՛հ, այդ օրերուն վերջինն ինչ սոսկալի ճգնաժամի օր մ'է ինձ համար, նկնութեան օր մը՝ եթէ քաջութիւնս պահուած է՝ անդրհոմերեան այն պայքարը վարելու կենսապահիկ բնազդին դէմ. կէս մեծութեան օր մը՝ եթէ փորձած եմ ազատալի փորձն, ոգորած այլ չաղթա՛ած...։ Բայց... մինչև հո՛ն, մինչև պայքարին

որոշումը, մինչև պայքարին սկիզբը, մինչև... մինչև պայքարին մէջտեղն ինչ ճիգեր մարմինի և կամքի: Յոդնած պարտասած մարմինս վերմակին տակ ապա կը ծածկեմ որ...կազդուրի, նորազօրի՝ մինչև նոր փորձը, նոր պայքարն, և — երբ Զօհրապ այդ սուրբը (ներէ, Աստուա՛ծ) ճգնաժամներուն վրայ իր Տօն Գիշոդի ծիծաղը կը պարզէ —, ես կը հիանամ պարտեալ ամօթապարտ իմ կամքիս վրայ՝ որ արեա՛ն լիճի մը մէջ իր պարտութիւնը կը ծածկէ: Կամքիս պարտութենէն քնա՛ր կը մխիթարէ դառնայոյզ հոգիս. ձեռքս կ'առնեմ զայն. ծովուց ոգիները՝ զորս արթնցուցի՝ պար կը բռնեն չուրջս, և չեչաե՛ր պոնէ կ'երթան կը հասնին ջուրց խորութիւններն՝ որոնց հրապոյրներուն վրայ խօսիլ ինձ կուտար հայ գրագիտուհի մը:

Երէկ սարսուիչ հաճոյք մ'ինձ ազդել ուզեցի, նկարագրել փորձելով ինչ որ զգայութիւններ և գգացումներ պիտ' ինձ առթէ վերջնական սուզումն... Ո՛հ, տեղի պիտ' ունենա՞յ...ներէ՛, Աստուա՛ծ...: Կրնաս երևակայել վիճակս և կրնաս քացատրել թէ այս հոգեկան վրդովմանս չեմ կրնար չատ աչխատիլ: Երէկ՝ դարձեալ մինչև կէս օրուան մօտ՝ գլուխս ափիս մէջ առած կը խոկայի: 11½ն էր երբ տանտիրուհին եկաւ սենեակին «էօվլէն» ընել: Մեկնելէն յետոյ գրեցի ինչ որ պիտի զգայի — ինչ որ երկիցս զգալ սկսած էի — անդունդին ուղղահայեաց ուղևորութեան պահուն, ուր երկաթէ գնդակն ինձ արտոյտի թևեր պիտի տար — ինչ որ, եղո՛ւկ, նուազ յամրընթաց չը պիտ' ընէր աղետաբեր ճանապարհորդութիւնն: Յետոյ Տիկին Այվազեանի փոխ առած Տօ-ՔՆէօք Բառ-ը՞ն առի և անկողին մտայ: Զը կրցայ կարդալ. կարմիր ծածկով գիրքը Վէքֆիլդի հրացանին կրակին տպաւորութիւնն ըրաւ դղրդեալ զգայութեանս վրայ. տաք սարսուռ մը վազեց վառեց մինչև մատներուս և մինչև մազերուս ծայրն: Ու կռնակս դարձուցի գրքին...

[Անստորագիր, առանց թուականի եւ հոս ընդհատուած նամակ]:

ԵՐԿՈՒ ԱՆՏԻՊ ՆԱՄԱԿ Գ. ՕՏԵԱՆԷ

Պօլիս՝ բառեկամի մը ուղղեալ

12 ապրիլ 1884, Բարիզ

...Պաշտօնի մը հետամուտ ըլլալուդ լուրը ուրախացուց զիս: Եթէ չը յաջողիս եւս՝ ես զայն դժբախտութիւն պիտի չը համարիմ. աւելի կ'ընտրեմ որ սկիզբնկրը քիչ մը նեղութիւն քաշես ու եաքերը հանգստութիւն վայելես: Այն հոյաչէն աղբիւրին չուրչն խմելուդ, ամեստն գաւաթէն, իրարու ձեռքէ քաշելով, լերան գլուխի ակէն խմէիր ուր չուրն առատ չէ այլ մաքուր է:

Ըստ խնդրանացդ խոստացեր էի գրել զգացմունքս տրատակութեանցդ մասին: Մէկ բառով յայտնեմ զայն, ցաւեցայ որ վերջացուցիր. տես ո՛րչափ հաճելի եղած են ինձ գրութեան եղանակդ ու ոճդ. զի նիւթերը, ա՜հ, նիւթերը, կրնայիր զրկել անոնցմէ Հայ ընթերցողները: Գաղղիական ազգին յատուկ թեթեւութիւն մըն է Սարա-Պէռնարի մը կենաց մանրամասնութիւններուն հետագրգիռ ըլլալ: Որչափ անփոյթ են Լուկրետեան ներու վարքը գիտնալու, այնչափ անյագ ցանկութիւն կը զգան ամեն բան գիտնալու Մհասալիններու կենացն ու կենցաղին նկատմամբ: Կը հասկնամ և կը գովեմ որ քեզի պէս գրիչ ունեցող մէկը ելլայ ներկայացնէ ազգին իր ամեն հրաչագեղ մասերուն մէջ ժան տ'Արք մը կամ անգգիացւոց ժան Կրէյը: Բայց պիղծ Սարա-Պէռնարը և դիւալլուկ Լուիզ Միշէլը... ի՞նչ կը կորսընցնէ ազգը եթէ չը գիտնայ ու չը ճանչնայ զանոնք: Ու եթէ Բիչբէնին անունն ալ լսած չըլլար, իրաւցնէ մեծ կորուստ մը ըրած չէր ըլլար. Վիրգիլիոսին, Ովրատիոսին անուններուն հետ ոչ մէկ Հայ յուշի կապած է Լիւքրէսին անունն ալ: Բիչբէն Լիւքրէսին հանճարն ունի՞ արդեօք, չը գիտեմ, չեմ կարծեր. այլ անոր չափ անզգամ անառակ և ամբարիշտ է: Բան մը ունի, հանճար չէ այն. դեռ գոյ ինամ: Եւ ահա ընտրած անձանցդ մէկն ալ Բիչբէնն է: Քօրէլին խօսքն բրած էիր. կարծեմ ոչ:

Ա.Ճանուարդ

1 փետրվար 1885, Բարիզ

...Ռու Պոլիս երթալէդ ի վեր Տէմիրճիպաշեանը նորէն ակսաւ ղրկել ինձ իւր տետրակները զորս ես չեմ կարդար: Սիրտերը թունդ կը հանէ, հոգիները կը վառէ, և ապա խորչակ կը փչէ. մինչեւ ե՞րբ պիտի չարունակէ այսպէս:— «Աբգար Բօնապարթանթիէն»ին ապագրութիւնը լմնցնալու վրայ է, երբ լմնայ՝ այն ատեն գնա չնորհաւորելու քոյրս Էֆթիկը, որ կ'արժէ:

Ա. Ա. Օրբէլեան

ՄԱՏԹԷՈՍ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Իզմիրցի հանգուցեալ մեծաւուն գրագէտը

ԵՐԲ ԳԵՐԵԶՄԱՆ ՏԱՆԻ ՁԻՍ...

*Երբ գերեզմանի տանի զիս
Թաղումնական այն բախտին
Յաղթր խաղերով, դիւանաւոր դէմքերով,
Որ դարեվանի, բաղուածներու 'նտեղացած
Մ'ոչ հոգ չ'ըներ ո'վ կ'ուզնի.
Երբ զիս արկղի մը մէջ դրած՝ ա'լ չանձնեն
Աւտատուր այն մարդոց,*

† ՎԻՔԹՈՐԻԱ ԱԳԱՆՈՒՐ

*Եթէ հոս միտդ իմնայ
Որ ես ձգի հաւատարիմ մընացի
Առանց քընաւ մրցանակի յուսալու*

Երկրի վրայ, եւ երբ ﬓու սրտիդ մէջ
Աւծարծի հուսկ ուրեմնի կայծ մը սիրոյ,
Գուրի զգացում մը վիճակիս հաւատար ﬓեմ,
Նայէ որ ﬓո՛վրս ըլլաս:
Կ'ուզեմ ﬓու չալըդ տեսնել...
Տեսնել ﬓու չալդ ինձ հաւատար... Աճուրգուած
Հըպարտութիւնս՝ որ գիս այնﬓան չարչարեց,
Եւ այժուռս՝ սրտիս արցունքը երկայն
Թեւեր այս վրէ՛ժը կ'ուզեմ.
Շաբնից արդեմ չուրջ սիրտս անոր կը սպասէ,
Եւ ժամը շատ հեռու չէ:
Ի՛նչ շողշողուն արշալոյս
Կ'երեւայ ինձ այս առաւմուտը. ի՛նչպէս
Իմ մըտածումըս կը սպասէ, կը ցանկայ
Անոր՝ հանդարտ ու պատրաստ:
Սաստիկ գոռոզ եղար դուն.
Արդ երկրի վրայ երբ ինէ կը փախչիս,
Գոնէ վերջին ձամբուս մէջ
Նայէ որ ﬓո՛վրս ըլլաս:

Մի՛ անցըներ մըտիդ դուն
Որ հոն փակուած ու սպասած եւ մեռած
Ես ﬓեզի խուղ գըտնըի՛մ,
Եւ դուն ի գուր կորսընցընես վայրկեանները:
Չի մեռելներն երբ հոն ցուրտ են ու լուռ,
Պատճառը ա՛յն է՝ գի անոնք կ'ուներցուորեն.
Եւ աւելի, շատ աւելի անոնք լա՛ւ
Կը հասկընան սիրելիները իրենց՝
Քան երբ արիւնի կը ձանձնէիր բիբերնուն:
Խղճի ո՛րան սուր խայթեր,
Ի՛նչ տարաժամ գութ՝ գոռոզ
Կը տեսնեն այն հաւտր, անշըշունչ թաղուածներն

Իրենց խոնաւ անկողնեն:
Մեռնողին սիրտն այս ըսխրփանքն ունի չոկ,
Այս միակ դառն ըսխրփանքն:
Ո՛ն, յիշէ՛, ո՛ն, յիշէ՛, եւ այն առտուն դո՛ւն
Նայէ որ ﬓո՛վրս ըլլաս:

Vittoria Aganoor Pompilj

Թարգմ. Հ. Կոմիտաս Վարդապետ

Երիտասարդութեանը գրած բերթուած
զոր Աղանուր չէ առած իր հատորներուն մէջ:

Օ Զ Ը

Ինծի ըսին, ո՛վ սիրելիս, թէ ու հոգիդ շուշաներուն հայրենիքին է եւ թէ հոն յոյս մը կը ճաճանչէ աւելի ւսմուր քան յոյսը լուսնակ գիշերներուն :

Աչքերդ կին որ ինծի ըսին, աչքերդ որոնք դեռ չեն գիտեր . շրթներդ կին որ ինծի ըսին, շրթներդ որոնք դեռ չեն ուտեր . եւ իր արշալոյսի վեզուովը, ժպիտդ եր որ պղպեջ ըսաւ :

ԱՐՇԱԿ 20. ՊԱՆԵԱՆ (1891)

Ուրախ ինչպես պանդուխտը որ ամառնային հողերու վրայ երկար բախտաոուններէ յետոյ իր ծննդավայրը կը դառնայ, ես ճամբայ եղայ, ո՛վ սիրելիս, դէպ ի դրախտը քու հոգիիդ :

Ծովն ուսկից ալիքայ, ծովն եր իմ Աւրցուիիս . ու թեթեւ ինչպես շունչը վարդերուն, նաւակը որ զիս կ'առներ կը տաներ,

իմ երազս եր . դիմացս նստած, անխօսուն, Յոյսը յուշիկ կը թափառեր :

Կանանչ եր ափը, եւ երբ հոն ոտք դրի, ա՛լ մինակ չէի : Օդին մէջ բուրումներ կը հառաչէին : Ծառերուն մէջէն, որոնցմէ ծաղկեալ ճերմակութիւններ կը ձիւնէին, անուանի երաժշտութիւն մը կը հոսեր . այգաշողշող պայծառութիւն մը, արծաթափայլ վարդավառութեամբ, միջոցին մէջ կը բրդուար :

Եւ անհուն եր վայրը . կաթնաթոյր հեռաստաններ յուզեցին պարապի մը մէջ կ'երազէին : Օդին մէջ կը լողային մեղմասահ ծաղկափետուր թռչուններ : Ճերմակ վարդեր կը ժպտէին գետնին : Եւ արեւը, դալկահար ու անկեզ ճառագայթներով, ճերմակ եր ինչպես մեծ քաղեղիա մը :

Ու զգի, Գորովներու հովիտին, ուր քարեր գեղուհիէ ծառեր իրենց խաղցր հովանիին կը տարածէին ճերմակ գառներու հօտ մը վրայ, Մարդութեանց դաշտը, ուր ճերմակ հագուած մանուկներ ծաղիկ կը քաղէին երգելով : Բիւրեղէ գրի մը մէջ, աղաւնանոի գանի մը վրայ բազմած, տեսայ Գրութիւնը, պայծառ ու խոհուն : Եւ Միաբանութեան ծաղուղոյն մէջ, ձայն մը հեռուներէ պատմեց ինծի :

Անմեղութեան պուրակին խորը, ուր անհետ թռչուն մը խորհրդաւոր երգ մը կը գեղգեղէր, արտին խոր մէջ անգայտ աղբիւրներ ուր հոն կը ծածանէին եւ այսերս քաղցեղեն փայփայանքով մը կը շոյէր, մեծաքան պես փափուկ հողին կը ցայտէին շուշաններ, երկայն ու ղուն, իրենց բուրմանը մէջ նուաղած :

Բարակ բուներով ծառերուն վրայ, տերեւներու կանանչ ժանեակին մէջ, աղաւնիներ կային քաղցած : Եւ ինչպես արբանեակներուն մէջ, աչքերը վայրահակ, ու ձեռնասած, հրեշտակ մը կ'աղօթէր :

Մեղմ սառոյց մը շուշանները յուզեց: Բուրումներն այնպես սաստկացան, որ սիրտս բուլցաւ կուրծքիս մէջ : Աղաւնիներն իրենց ճերմակ թեւերը շարժեցին. տերեւները անուշ խօսքեր մրմնջեցին. եւ իր աստուածանման չեզուովը, հրեշտակը աւրհնեց Բարութիւնը երգեց :

Ինչո՞ւ իմ սիրտս այդ գերագոյն արբեցութեան մէջ չմեռաւ: Ինչո՞ւ չմահացայ ես, ու չփոխուեցայ անշօշափելի բուրման մը, խառնուելու համար շուշաններուն բուրումին, ո՛վ իմ սիրելիս, դրախտին մէջ իմ հոգւոյդ: — Աւա՛ղ, սոյն մէկ հինկաց րանկարծ, ու ջուխտակ մը գլուխս ստուերին մէջ շողաց:

Շուշանի մը ցօղունին փաթթուած, փոխրիկ օձ մը, նուրբ ինչպէս ժապաւեն մը, գլուխը ցցեր էր: Իր սպտիկ կանուանչ բիբերը վրաս սեւեռեցան: Հրեշտակը դադրեցաւ երգելէ, եւ անոնք ինչ որ իր անուշոր նպատածին մէջեն՝ փոխրիկ օձն ինծի լսեր.

«Ծաղիկներուն ծոցն ու հոգիներուն խորը, ես կը պահուըտիմ եւ ակնոցս իմ ժամուս կը սպասեմ: Անոնց մամրութիւն կը ցնդի իմ նպատածիս բոցէն: Իմ ձգուիս հպումէն գոռովը կը թոռմի, ու բարութիւնը կը մեռնի:»

«Ես ծաղիկները կը խաւերեմ ու հոգիները կ'եղծանեմ: Է՛ն անուշ նպատածը մարդասպան դանակի կը փոխեմ, է՛ն անարատ հաւքոյրը գեհենի կը դարձնեմ: Անուն չունիմ, ու հազար անուն կուտան ինծի: Եւ յաւիտենական եմ:»

Օձը լռեց, եւ գլուխները մարեցան: — Բայց աղաւնիները հեծեծեցին, տերեւները ցաւագին մրմունջ մ'արձակեցին, շուշաններն իրենց ճակատը հակեցին. օդին մէջ փետրեան ուրուականը զգացի. ու յաղով փախայ ես հոգիէդ, ո՛վ սիրելիս:

1890 (*Անտիպ*)

ԴԷՊԻ ԱՐԵՒԸ

Լեռնէ լեռ, թուփէ թուփ՝ ճանբան բոպիկ քալելով, ճանբան բոպիկ ու չատ հեղ ալ գլխիբաց գլուխելով Արեւին ելեր կ'երթայ ան, որ անգամ մըն ալ Արեւին ըսէ ըսելիքը ու պատասխանն ալ ուղղակի Արեւին բերանէն լսէ: Քովի մարդերը ծանօթ անծանօթ՝ ու հեռուներ գանուող անուն չունած իմաստուն հոյակապ հեղինակութիւններն անգամ իր լեզուէն չի հասկնալու

ԹԼԿԱ ՏԻՆՑԻՆ

ազիատութիւնով թեթեւ յոյս մըն ալ չեն կրցած ներշնչել իրեն, ամենքն ալ, գրեթէ ամենքն ալ՝ բայց ի հարկէ առանձին հանդիպումներու պահուն, գնա՛, ըսեր են, գլխուդ ճարը գտիր, մենք ոչ ատ ցաւին տեսակէն կը հասկնանք, ոչ ալ բնականաբար անոր դեղ դարմանը գիտենք: Ու մարդը այսպէս վերջին նոր փորձ մը հետապնդելու կորիճ յանձնառութիւնով այս նոր արշաւանքին

տաժանքներուն։ Հիմա ալ Արեւին է որ կը տանի իր տարտերը։ Արեւը մեծ իմաստուն մը, Արեւը մեծ Աստուած մը...։

Վաղորդայնի պահերուն քալելու իր արտօրքներով, բաւական զուարթ ըլլայ կարծես, իրիկնամուտին մտածկոտ ցաւին մեռայլը կ'աստւերոտէ իր դէմքը, գիշերամէջին կուլայ, տղու մը պէս կուլայ։ Ուր կը հանդիպի, ուր որ գիշեր կ'անցընէ, առտուն եռեւէն չատ մը տարակոյսներ կը խրկեն զինք հիւրընկալողները, թէեւ անոնց ոչ մէկուն յայտնած կ'ըլլայ բան մը իր կեանքէն կամ իր հոգին սղոցող ցաւին որակէն ու չափէն։ Շատեր խենդ մըն է կ'ըսեն, որ ելեր իր գերեզմանին փնտռտուքը կ'ընէ. չատեր ալ պարզ մուրացիկ մը ճանչցեր են, որ քիչ մը սակայն տարբեր եղած ըլլայ սովորականէն. կան նաեւ ըսողներ թէ հարստութիւնը ջուրն ի վար տուող աւանակ մըն է, որ հիմա ալ գինովը ամէն չարչրկանքի, իր կործանումին դարմանը կը բնտռտէ, կարծիքներու տեսակ մըն ալ այն թէ՝ խեռ, խենդ զաւակներու հայր մը եղած ըլլայ ան, որ զաւակները իրեն հնազանդ ու համակերպած պահելու տըլըսումը կը հետապնդէ այս թափառկոտութիւնով, Տարակոյսներ՝ իբր թէ՝ բանտէն չղթայազերծուած փախստական մըն է, որ այս ճամբաներուն վրայ զինքը ու իր հետքը կորնչցընելու գիւտը կը ծրագրէ։

Ուրիշներ ուրիշ աստւիճաններու ծամոյք բերուընին — ու աւելի չերեւակայուածները Թերեւս — դժբաղդ մարդ մըն է այն կ'ըսեն, որ խորունկ վիշտ մը ունի կուրծքին տակ, որ չիչխեր, կը վախնայ յայտնել, նոյն իսկ իր մտերիմներուն ալ չի վստահիր, դեռ, այո՛, չէ ուզած անգամ իր կռնակին չապիկին ալ խոստովանիլ. քար մը կը բնտռէ, փայտ մը կը բնտռէ, որ անոնց իսօսի ու գոնէ այս քարէն ու քարի պէս բաներէն լսէ արձագանգ մը։

Կրնայ կ'ըսեն հոտուտ չլդիկ կնկան մը հանդիպած անբաղդ ամուսին մը եղած ըլլալ, որ հեչտ ու վճռական հասկացողութիւնով ապահարզան տուող մը կ'երազէ գտնալ ու այս կերպն է ընտրեր։ Ահա այս ծպտանքին մէջ կը պտտցնէ ինքզինք, բայց քանի մը ուրիշներու համար ան եւս ճշմարիտ թէ՝ իր սիրած աղջիկէն բռնօրէն զատուած մը ըլլայ, որ կ'ըսեն իր կրակուած սիրտին հրայրքը մարող ջուրի մը տեսակը ունենալու ցանկութիւնը կը հասկցնէ հանդիպածին։ Շատեր ուրիշ մտածութիւնով մը, մի՛ գուցէ կ'ըսեն, այլամերժ, եսասէր ունեւորի մը նկատմամբ, կ'երթայ այն կողմը, որ Արեւին առաջքը դեռ բնաւ չըսուած չի

չսուած ամբաստանութեան մը ծրարը քակէ. նոյն տեղն սակայն կայ ըսող թէ ինք այս մէկը ազգը չհետաքրքրող յայտնուած սեւեռեռս մը ըլլայ Թերեւս որ ճարը հատած՝ լոյսերուն աղբիւրը եղող Արեւէն ուղղակի իր ճակատը ուզէ ճերմկցնել։

Կարծիք մըն ալ այն, որ կ'ըսուի թէ՝ սուտ բարեկամութեան հետ կեղծիքով ծպտուած առաքինութեան դէմ գանգատ ու բողոք տանելու ճամբորդութիւնն է անոր ըրածը, տարօրինակ ձեռնարկ մը իրաւ որ, բայց աս կարծիքն ալ որքա՞ն ստոյգ կամ ինչ չափով դրացի խելքի պահակելիք ճշմարտութիւն մը, իրա՞ւ է որ աշխարհի մէջ բուսած հասունցած ըլլան մարդիկ, գոնէ մէկ հատ, մէկ հոգի, որ կեղծիքին պաշտանքին դէմ այսչափ ըմբոստ ինքնութիւն մը վեր առնեն ու քար արձկեն այդ կուռքին պատուանդանը համբուրողներու ուղղակի աչքերուն։

Այսպէս անա չատ բան կ'ըսեն, անոր մասին միտքերը չատ մը կասկածի ու կարծիքներու կը տարուին, բայց իրապէս անոնց ոչ մէկն է վաւերական ստոյգը։ Մարդը գլուխը կախ ու մտածկոտ, հազիւ քիչ մը զուարթ ան տեսն որ արշալոյսին առաջին երանգները կը ծրագրուին, կը քալէ, միշտ կը քալէ, գիշերն ալ Արեւին ուշանալէն յուսահատ կուլայ տղու մը հեկեկանքով ու բան մըն ալ չըսեր իր քովիններուն, առտուն նորէն ոտքի վրայ, նորէն ճամբայ ու ճամբորդ, տարին ի բուն միշտ այս ուղղութեամբ միշտ արեւին կողմն է որ կ'առաջանայ։

Շատ կ'երթայ, քիչ կ'երթայ, տեղ մը տա, որ մարդիկ գրեթէ ամէնքն ալ վախտ ու ամքաձ մարմիններով խեղճութիւններ, հող մախիր ցանելով գլխընուն վրայ, իր անցքը տեսնալնուն, ժիր գոռոց մը կը հասցնեն իր ականջին — ո՛վ անցորդ, բարի եղիր մեր ցաւն ալ տար հետդ կ'ըսեն, պարզ է որ դուն Արեւին կ'երթաս, նոյնքան պարզ որ մենք ալ հոս մեր ներսիդին այրող մրկող խոցեր ունինք, որ ալ հետզհետէ չի տարուելիքներ կ'ըլլան ու մեր կեանքին կ'սպառնան...։ — Ըսէք, տէ՛ր, չուտ ըսէք, թող ձեր պատմութիւնն ալ տանիմ, կը պատասխանէ անցորդը, դուք սակայն ինչ ունենաք։ — Մենք ամենքս ալ դժբաղդ այն տարտերով որ սա հողերուն երեսը ինչ որ ցանենք, ո՛րքան ալ խնամք տանինք, չի բուսնիր, բուսնի ալ, մեր բերանը չի հասնիր, լոպը, մրջիւնը, մարախը, այլ չատ աւելի մարախի թռունչով ու սոված մարախի բազմութեամբ մարդերու տեսակներ յանկարծ մեր ցանքերուն վրայ կ'իյնան, ու բան մը չեն ձգեր որ մերը ըլ-

լայ, վերջին ցորենահատին հետ անոնք յարդի վերջին չիւղն ան-
գամ իրենց ակռաներուն տակ կ'աղան։

Ըսէ, ալ չենք կրնար համբերել, անձամբ պատմելու եղիր, ան օձերն ու ճագարները հոս մեզի դրացի, աւելի բաղդաւոր աւելի երջանիկ արեւ մը կ'ապրին. աչքերովդ տես ահա որ մեր վրայ չոր ոսկորէ ու կաշիէ մր զատ ա՛լ ոչինչ չէ մնացեր։ Կը մեռնինք, կը մեռնինք...։

Ծօսք կուտայ անցորդը ու ճանբան կը չարունակէ, անդին ցռուկնին կապուած եզներու խումբեր, որոնք միջօրէի տաքերուն իբր թէ իրենց հանգիստին ձգուած, բայց նոյն իրենց մեռուցիչ լուծերուն կապանքներուն տակ միշտ. ասոնք ալ հեռուէն իրենց ցաւերը կը պոռան. — Է՛յ, ո՛վ մարդ, կ'ըսեն, պատմէ ան Արեւելին որ մենք անխոնջ աշխատաւորներ, մենք մեր ուժերէն աւելի քրտինք ու արիւն թափողներ աս դաշտերուն վրայ, բայց օր մըն ալ մեր հալալ վաստակին բաժինը արուած չեղաւ մեզի։ Սա ցորենի արտերը ու ան հաճարի բաժիններուն մեր ուժերովը հունձքի բերած ենք, բայց մենք անօթի անսուաղ մեր կաչին ու միայն մէկզմէկ լզուըռտելով կը բաւականանանք, ըսէ, թող ան Արեւը քիչ մը մեզի ալ խորհէր, մենք ալ կեանք մ'ունինք վերջապէս, որ մնունդով կրնայ ապրիլ միայն, մեզի մեր իրաւունքը գոնէ...

Անցորդը ասոնց ալ խօսք կուտայ կ'անցնի անդին, կը տեսնայ ուրիշ բազմութիւն մը թշուառներու։ Երկրին թագաւորը թանդ հրամաններ հաներ է որ այն լայն, ընդարձակ դաշտին կուրծքին հակայ հողաթմբեր մը չինեն իր գերիներուն անհամար չարքերը. պատուէրը այնպէս՝ որ անձնիւր բանւոր իր կրելիք հողին չափը ոչ ուրիշ միջոցով, այլ միայն իր ղոյդ ափերուն մէջ առնած պիտի փոխադրէ ցոյց արուած տեղը. հրաման մը այնպէս որ չինուելիք այդ հողէ բլուրը ամպերուն հասնող բարձրութիւն մը պիտի ունենայ եղեր, հրաման մըն ալ այլապէս, որ վերջը անոր ծայրին վրայ համակ միաձանգուած ժայռով պալատի մը կառուցումը հնարաւորութի, այս վերջին պատուէրին մէկ ուրիշ անաւոր մանրամասնութիւնն է թէ՝ հողը այն ինչ չափ հեռաւորութիւններէ փոխադրուելու ատեն, մէջը սա չափ քարի կամ մէկ աւազահատի հետքն անգամ չպիտի նշմարուի, հողը աչքի թարթիչներով պիտի մաղուի, ժայռն ալ ապա փորել կոփուելու պէտքով մը երկաթ մաքրին ու գչիրին տեղը ակռայ ու եղունգ պիտի գործածէ վարպետը։ Հասկցա՞ր, ո՛վ անցորդ, հասկցա՞ր հիմա

մեր ալ տառապանքին անագնութիւնը, գնա՛, ըսէ ան Արեւելին, երկաթ ըսէ, երեք ըսէ, վերջն ալ մեծ ձայնով մը պոռայ ականջին, կը մեռնինք, մեռածներ ենք արդէն, դարերէ ի վեր ահա դեռ ոչ իսկ ան չինուելիքին հիմերը կրցած ենք պեղել, բայց արդէն այդ բացուածքներն ալ հազիւ մերիններուն գերեզմաններուն բաւեցին։ Ու ո՛վ Արեւ, մտածէ որ բոլոր այս խոշտանգումները, բոլոր այս աժան զոհերը ու անիմաստ զոհաբերութիւնները հոն միայն մէկու մը հաճոյքին համար կը կատարուին, ըսէ՛, ա՛լ չենք կրնար համբերել։ Մինչեւ հիմա տրտունջով չեղաբան մը, անէծքը չպահուեց յոյս մը, հայհոյութիւնով չի տեսանք փոփոխութիւն մը, այսօր կը բողոքենք ահա մեր ձայնին բոլոր ուժովը, վաղն ալ կարգը ուրիշ ձեռնարկի մը պիտի տանք, ան առեն, վա՛յ անիրաւ ու անխիղճ գերեվարներուն...։

Անցորդը կը լսէ ասոնք ու իր մէջէն ալ լացող հոգիի մը մրմռանքը ունկնդրելով, ճանբան կը չարունակէ։

Մարդը այս նոր ճանբուն վրայ, սովորականէն աւելի թախծոտ և յուսահատ կծկումի մը մէջ, բերան չի բանար երբէք, աչ ձախն ալ չի նայիր, կը քալէ առանց ամենեւին իր ոտքին տեղն ալ տեսնելու, իր ցաւը կամ իր հոգին հառցնող այն ինչ տեսակ վիշտերու անագնութիւնը բազդատելով հիմա իր տեսածներուն հետ, չատ պզտիկ կը գտնայ, պզտիկ ու նոյն իսկ հեգնոտ հանգամանքի մը մէջ, բայց կը քալէ, դեռ առեն մըն ալ կը քալէ. անդին ահա նոր երեւոյթ, նոր մտմտուքներ։ Անհուն ծալէ. անդին ահա նոր երեւոյթ, նոր մտմտուքներ։ Անհուն ծալալով աւերակ մը այս տեղը, ուր ծերուկ կին մը կռնակը կիսափուլ աչտարակի մը պատին տուած նստեր՝ աս ալ իր վայանքներուն մէջ կը ձէնոտի. մարդ մարդասանք չերեւնար իր չուրջը. ծունկերուն առաջը կոտրատած բերանով կարմիր կուժ մը կայ միայն, որ պահ մը ճանբորդին մտածել կուտայ թէ՝ ջուրի սափոր մը պիտի ըլլայ, բայց ո՛վ գիտէ...։ Անցորդը ինքզինք քաշն ի քաշ այս կնկան կուշտին ձգելով, կը բարեւէ զայն մեղմով մը ու հալ խաթրը կը հարցնէ, կ'ուզէ անոր ոնձն ու ինչը հասկնալ. այս անգամ ճամբորդը ինքն է որ կը ցանկայ իր այս հանդիպածովը հետաքրքրուիլ ու բաներ մըն ալ իր իսկ հարցումներովը առնելիք պատասխաններէն ըմբռնել, եթէ սակայն չի մերժուի անկէ. օ՛հ, չէ ամենեւին, մօր չնորհքով ազնուական բան մը ունի ան, անուշ ընդունելութիւն մը նոյն իսկ, որուն չատը կարօտ, չատն ալ սիրաղեղ գուրգուրանքի մը հոգերանութիւնը կը պոռթկացնէ։

Դարերէ ի վեր անա այս աւերակներուն փաթը, կ'ըսէ, ես ալ այն քարերուն պէս քար մը եղած եմ, ազա՛ս, բայց իրաւ է նաև որ ես ինքս ալ այն աչտարակին ու սա բերդերուն փլուած-քովը գետնին հաւասած աւերակ մը կը մնամ սա տեղը, այս ամա-յութիւններուն ծոյը, բայց ալ այնպէս կ'երեւի որ չպիտի կրնամ դիմանալ, հա՛, հարցուր-միդ կարճ պատասխան մը անա, պիտի մեռնիմ վերջապէս, ես ալ ես անէծքի մը քարացումովը հոս չպիտի կրնամ մնալ ու մամասիլ. հաւատա որ ես օր մը այն մայրն էի որ բերան բացող աչխարհքը լնծի միայն երանութիւն կուտար ու իմ պերճանքներս կ'երդէր: Ասպերուն թիւովը զա-ւակներ ունէի, ծովի ափերուն համրանքովը թոռներու ու թոռնորդիներու չարքեր մը մնծցուցի այս ծունկերուս վրայ: Անոնք ապա կորիճ ժողովուրդի մը համբաւով դրացի ցե-ղերուն սարսափը եղան, այնպէս որ սա քաղաքին դուռներէն մանուանդ մոդէան անգամ կարող չէր բնաւ համարձակ մուտք մը ընել: Տարիներ ու տարիներ համերաչխ միութիւն մը պահեցին մէկ մէկու հետ, մեծը մեծ՝ պզտիկը պզտիկ ճանչցան ու իրենց այս ըն-դարձակ բնակատեղին թչնամի ոտնձգութիւններէ ազատ պահելու արիւն խնամքով ու չանքերով լեռներու ստուար թանձրու-թիւ-նով ամուր պարիսպ մը մէջ փակեցին: Ահագին բերդեր բարձրա-ցուցին ամէն ուղղութեամբ, անոնց ամէն մէկուն մէջ սա չափ պատրաստ զօրք ու զօրապետներ տեղաւորելով, ես ինչէ՞ր չու-նէի, ո՛վ անցորդ, սա աչքերս ինչ փառքեր չտեսան, որոնք իմին-ներուս համբաւը աչխարհի հեռաւոր ծայրերը արձագանգ կը տա-նէին ու կեանքը ամէնուն համար ալ դրախտի հաւն ունէր: Բայց օր մըն ալ անա, աչխարհք սա չափը չա՞տ մի տեսաւ ինծի ու իմիններուս համար, սա աւերակներուն մէջ բացի աչքերս, ու հարցուր թէ ինչ ըլլար պատճառը—պատճառը, իմ ազա՛ս, քեզի ալ ըսեմ, բայց կարճ պիտի ըսեմ, այս մեծ քայքայումին առաջին պատճառը ան միայն որ երկու համարիւն աղբրտիք չուզեցին իրար հասկնալ. իրար բզքտելու կեցուածքի մը մէջ ծառացան իրարու դէմ, ան քովի գետը անոնց լերդ արիւնն էր որ կը տանէր տա-րիներով, ելան ապա իրենց ձեռքերովը իրենց ամրաչէն, հոյակապ բերդերն ու դղեակները քակեցին, ու թողին որ մնացածը քովի բարբարոս ժողովուրդները լմնցնեն: Ան օրէն ի վեր չեմ գիտեր քանի՞ դարեր անցեր են. իմիններուս անմտութիւնն է որ նոսեր կուլամ: Շատերուն պատմեր եմ ցաւս, չատերուն չատ երկար

ու մանրամասն պատմեր եմ: Հիմա քեզի ալ ասա, ո՛վ անցորդ, նայելով քու խոստովանութեանդ, Արեւին կ'երթաս եղեր, գնա, տեսածը կորնցնող կնկան մը տէրտերուն իրականութիւններէն ալ խօսիր, ու հասկցիր թէ՝ դեռ վերջ չեկա՞ւ սա անողոք ճակատա-գրին, դեռ ինչքան միս ու ոսկոր պիտի հալեցնէի հոգեհան այս սարսռանքներուս մէջ: Այս քարերը անգամ մըն ալ իրարու վրայ չպիտի դրուին, աւերակը ուչանայ պիտի չինուելու, սա մեծ քա-ղաքը չպիտի՞ չշինայ, զաւակներուս ողջ մնացածները ցրուած աչ-խարհի չորս հովերուն՝ վերադարձ մը չպիտի՞ ընեն. լսէ, ես մայրն եմ աղնուական ցեղի մը, թող անգամ մըն ալ խնդայի, կը ներէի եղածին ու վերջը կը մեռնէի: Ես մայրն եմ ՀԱՅՈՒՆ, ՀԱՅԱՍ-ՏԱՆին, անունս ալ միաբդ պահէ: Իսկ այն սոխորը որ կը տես-նաս հոն, անով ամէն օր արիւն-արցունք մը կը տանիմ կը խառ-նեմ մօտի այն գետի ջուրերուն: Այդ ջուրերն ալ Ախուրեանինը պիտի ըլան, սա ալ միաբդ պահէ:

Անցորդը ալ չկրնալով ինքզինք զսպել, կը փղձկի վայր-կեան մը ու դժբաղդ այն մեծ մօրը հետ հրաժեչտի ողջագուրում կ'ընէ, խօսք կուտայ որ ինք աւելին խօսի ու պատմէ Արեւին. ինքն ալ որովհետև Հայ մըն էր ու արդէն իր Ազգին ցաւովը էր որ Արեւելք կը ճամբորդէր:

Խարբերդ, 15 Յունիս 1910

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Կրօնքն երբէք գինարաւ մը չէ եղած մեր մէջ՝ սարսափ ազդելու հա-մար անոնց որոնք կ'ուզեն կռուիլ իր դէմ, այլ ընդունարան մը անոնց համար որոնք ապեւոյի վտանգներէ կը փախչին: Ե. ԴՈՒՐԵԱՆ

● Շէնճերն ամուր հիմերով կառուցուած չեն ըլլար, երէ աւերակի վրայ հիմնուած չեն: ԼԱՄԱՌԹԻՆ

ՆՈՐ ԻՍՐԱՅԷԼԻՆ

●

Ինծի Խրիմեա՛ն կը կոչեն,
Այլ իմ անունըս միայն
Այգեստանէն ես կ'առնեմ
Ուր կը խոկայ իմ ուրուականըս պարթեւ:
Սուրբ խաչերու թեւն անգամ
Դանակներու նրման բութ՝

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ-ՓՈՒԹԻՒՆԸ

Յեսանցներու վրայ մերթ կը սրցընեմ,
Չի Տանարները իմինին
Մարտավայրեր են շէնշող,
Ուր խրմբրուող պարմանները
Մեր գիւղորները հետի,

Եւ մենք անոնց գնդերուն
Առաջապա՛հն աներկիւղ,
Կը յեսանեմ խաչերն այսպէս բառաթեւ,
Որոնց բերնով գերասուր
Պիտի կռնամ բերել, գերփել ուժգնակի
Աղտն ու ախտերը կեանքի:
Իմ յեսանած խաչերըս չորս թեւ ունին,
Չորս թեւն ալ
Աշխարհի չորս ծագերուն
Վրայ ցրուած, բառասփիւռ
Ծողովուրդիս կը նային,
Աղօթիս մէջ ես արդէն
Բազուկներըս տարածած՝
Կ'ըլլամ խա՛չ մը բառաթեւ,
Արժանեխա՛չ մը կենդանի,

Ես իմ սեմս՝ կրճատարի մը ատեն,
Վեղարաւոր գինակրի մը կռնակէն՝
Իմ յեսանած լանջախաչիս սարսափով
Յանկարծակի վերցուցի,
Աւարառեան արծիւներն ալ ամպադէզ
Իմ անպանոյն սեւ սեմիս իբրեւ զարդ՝
Օշականի Մեսրոպին եւ Արտազու պատմիչին
Սիրտը բերին, կրտուցովնին կարեցին,

Բարոզներուս երկաթէն կերտած զէնքերըս եթէ
Տխեղծներու շունչին տակ
Սկըսած են կամաց կամաց ժանգոտիլ,
Եկէք անիւնըս անոնց
Անմահ յեսան մը ըրէք.
Չի ոսկորիս մէջէն կ'առնեմ նոսը մերթ
Մարտավրկայ Աշտարակեցւոյն ոսկորին,
Իմ անիւններըս բարդ բարմ,
Ձեր հիւղակին թաղարներուն մէջ, բո՛ւռ բո՛ւռ
Հողի փոխան ցանեցէք,
Ուրկէ օր մը վանայ բարուս լեռներուն
Վրայ անող խոնարհ վարդի մը նրման
Լեռնավա՛րդ մը կը բուսնի,
Ուր թառ առնող թեւաւոր մ'ալ, ձեր հոգւոյն
Մէջ թող մտնէ, հոնկէ երբեք դուրս չելլէ:

Թող այրիներն ու կոյսերը տրխրասփիւռ՝
Ձեր թաղարին մէջ հողի տեղ սրփռուած

Իմ անիւնէն յառնող ծաղիկը վայրի
(Իբր հինաւուրց բռմական բոյսը՝ *հօմա*,
Որուն անուամբ կ'օծուէին
Ամբողջ զոհերն հեթանոս)
Իրենց լամբակն անցուներն,
Ես այն ատեն, օրորոցին մէջ ննջող
Երախայի մը նըման
Պիտի խալեմ՝ խաչադրօ՝ այրիներու գրկին մէջ
Խաչվերացի փայլուն Տօնի մը հանգոյն,
Դէպ նորաբաց Մեհեանը՝ դէպի Տաճար ընթացող
Իբրեւ ըմբո՜ստ Վարդավառ:

Պիտի կախուիմ կապարճի պէս գինավառ,
Այրիներուն ուսէն վար,
Կապարճ մ'որուն ներսերն ես
Հաւաբեր եմ իմ Մականիս փուշերէն,
Որոնք երբեմն իմ ձեռքերս ալ խոցեր են:

Ախոռական սեւ օրերուս, թափառած
Պաղեստինեան մայրիներու անտառէն՝
Ուր բուն ձուեր կը թափէր,
Ես իմ Մականս կտրեցի,
Ձայն տալով խեցիով մը արիւնոտ, որով մերթ
Ցովք վէրերն իր կը բերէր:
Թափառական Անարոնին ձեռքին մէջ
Ծաղկող Մականը չէր ան,
Մակա՜ն որ իմ տառապած
Բազուկներուս իբր յենացուպ ծառայեց,
Երբ Պիզմարեան դահլիճի դրան առջեւ
Իմ խստերախ ցեղիս ցաւը պի՜նդ շալկած՝
Սպասեցի կորամամակ ու խաբուած:
Լոռտ մը միայն, իր խաբեբայ արցունքով
Եկաւ ցաւըս զմռսել,
Արեւին պէս Արեւելքէն ծագելով
Դէպ Արեւմուտք թաղուեցայ:

Այսպէս Մականս կտրեցի
Մայրիներու անտառէն
Դժնիկներուն գիժ վայրէն,
Ուր թառ առնող թեւաւորներն այսաւր
Կ'արիւնոտին, կը փախչին փետուրներով ճմռնուած,
Մինչ վախերնուն թափած ձուերն ալ մէկէն
Փուշերուն վրայ կը ներկրին,
Մանուան հովէն անպախուրց՝
Ալլուելով դէս ու դէն,

Մականս շատ հեղ եմ կոտրած,
Երբոր անով զարկած եմ
Յամառ ցեղիս երիվարին գաւակին:
Մոլեխին պէս, որ գրատախտակը դիտմամբ
Խորտակելով, իրեն ցեղին յամառող
Ոգիովը կրկին ո՜ր կը կերտէր
Սարին վրայ Սինայի,
Ես ալ կոտրած Մականիս
Տեղ միշտ ո՜ր եմ կտրեր
Սարին վրայ Սիւնայի,
Միշտ անտառի՝ անծաղիկ
Բսմնծածան ծառերուն
Փիլատոս ոսերէն,
Ուր շանթերը՝ ցից ու ոսկի թեւերով
Օձերու պէս բընթընոցին գալարած,
Միշտ յօտելի Մականներու փուշին մէջ
Իրենց հրեղէն լեզուակով
Աստուածային լուսնիէն
Տաք լոռնուներ կը հեղուն,
Հովուապետներն ատոնցմով
Պէտք է այրեն արարածներն աղտոտած,
Գերազոյնին նրաբորբոք լոռնուներով,

Քարին տակ միշտ ձայներ կան
Ջուրին ձայնե՛րն են ատոնք,
Ոսկրին տակ միշտ ձայներ կան
Արեան ձայնե՛րն են ատոնք.
Այս ձայներուն ի լուր երբեք չեմ սրտեր,
Ես իմ Մականս փըշեղ
Շատ անգամներ եմ կոտրեր,
Այլ ուրիշին պէս՝ բոլի
Անօթ մանգամ չեմ կոտրեր:
Գերեզմանիս քարին վրայ թող ձեւեն
Գրատախտակն Օրէնքին,
Գրատախտակն արդարութեան Օրէնքին:

Կոտրածի որդեգիր ցեղին վա՛րդ վա՛րդ արիւնին
Իբրեւ նըշան մը մեկին,
Թող տապանըս բոլորէ Նոպալեանին՝ բո՜յսն անգին,
Ուր սրճանող որդան գարմրով թող գրեն
Տաղ մ'հանգստի, Նահապետին Նըւագէն,
Որ հանգչեցաւ եզրն Ադրիոյ, ուր երգեց
Իր խռոխռ հոգին, բերթող մը նոր.— Վարուժան:

Թող գիս երգէ պատանի մ'ալ՝ Վարագի
Նըսատ սարին վըրայ, մերթ կեռակուռով բազմազբաղ,
Որ եվ կ'առնէ իմ ինքնիրեն
Իր առնական գնդակներուն կըռակով,
Թող երգէ մերթ նըսատ խորը անձաւին
Գնդակահար երէից պէս ջնջենի
Որ իր արիւնը դիտմամբ
Կը կաթկըթէ բարի մը մէջ ծակծկուած,
Խըմելով զայն ծարաւած:

Իմ ձէհեա'քս է, յիշատա'կս է որ կ'երթայ,
Փըրիճի պէս խըրիլ զարմիկ պատանւոյն,
Մինչ սա խոցուած՝ կը ծարաւի եւ կ'ուզէ
Լակել արիւնն իր լեզուով,
Իր լեզուով որ իմիմին տակ
Խաղաղօրէն երկարած՝
Խանչէր մըն է կոտրտած:

Վերջին հոգոց մ'ալ թող երթան, ինձ համար
Արտասանեն Իչման ծառին տակ, ուր մերթ
Իրիկուան դէմ, ծալապատիկ կ'ճանգչէի,
Կը ծաւրաւար բեռ մը վըրայ ուսերուս,
Ուր կը բալէր կարաւան՝ մ'ալ Էրիճի:

Անյոյս մարդուն պէս ծալեցի ծունկերս իմ,
Որոնց թափը կորուսի
Երբ թափառիկ օրերուն
Բաղդը դէպի օսար ափեր գիս նետեց:

Իչման ծառին տա'կն եմ ահա, խրխնեանն եմ,
Հայրիկի պէս ծալապատիկ եմ նստեր,
Ցիշատակըս իմ բարդ կեանքիս Կապարճին
Բազմատեսակ, լայնալին ադեղներէն առնակուած
Ներին նըման կը սըլանայ, կը խըրի
Ժեռուս կողերն արմենաւանդ հողերուն
Եւ հայրենի գետերուն,
Որոնք երգեր են զո՛յգ զո՛յգ
Եւ այնման են արտասուներ
Որ ջուրի՛ են փոխարկուեր,
Կը թաւալին հառաչոով զոյգ զո՛յգ երգեր
Ուրկէ հոսած արցունքն երբեք չէ ցամքեր,
Որ կ'ոռոգէ, կը յորսայսէ ինքնիրեն
Հողն անդերուն հայրենի,

Ուր ցորեանը կ'անի, այլ զուր կը նայի
Ալիւր կտրած արցունքով,
Դատարկրած մառանիներուն Շարայի:
Ու սեւ հացերն իրենց ալրին մէջ արդէն
Առած են փո՛րն անէծքի,
Ջոր հրդի մը լանն է նետած անպատճառ
Երկանին տակ ջաղացքի:
Ձանձախարիք հացէն պատառ մ'ով ուտէ՝
Անիծապարս բար մը բերնի՛ն կ'արձակուի,
Քարի փոխան, աղն ու հացը ե՞րբ գիրար
Պիտի գտնեն, համբուրեն
Եղբայրութեան սեղաններուն շուրջ, որոնց
Ցօսուած է վայրն անպատճառ
Ուղէձներէն գիրարող
Ստուերախիտ ծառերուն,
Արմատն որոնց կը միանայ՝ դարաւոր
Շատ պորտերու արմատին,
Ուրկէ յառնող նոր հարսնեւոր պարմանիներ
Կ'արտախուրեն գլուխնին
Եղբայրասուն ոստերով,
Ինչքան մայրեր այլացեղ
Պիտի կրնան օրրան կախել մէ՛կ ծառէն
Իրենց զաւկին զեղոյքին:
Նօթ գիւղերու տմուր նախիրներն անգամ
Մակաղելու երբ հոն գան,
Եղբայրութեան ստուերն անծայր՝ մի՛ս միանակ
Պիտի բաւէ արշաւակի հովանել
Հին կարաւանն այդ ասարբեր,
Խառնուի մեծ խստակեացէ՛ն օրնըրուած,
Ցեղն Ադրա՛տ ունեցաւ միայն լեռ,
Ու եփրա՛տ միայն գետ:
Բայց թէ ինչու Նահապետին շիրմին վրայ
Իչման վայրէն դէպի եզրը Ադրիոյ
Սափոր մը ջուր Ադրամէն
Ափ մըն ալ հող Մասիսէն
Ուղարկելով, պատուէր մըն ալ գրեցի՝
Կարճ նամակով, ամէն մէկ տառը որուն
Իր ծաւալին չափով փրցուց զանգուածներ՝
Իմ լայն սրտիս զանգուածէն,
Երկտող նամակ մ'էր իմ գրածըս անոր,
Այլ ծըրար մը Սի՛րս էր ան,
Ուրկէ ոգիս թեւթըռիչ
Ուզեց այսպէ՛ս աւաղել.—
(Ափ մը հողը թափեցէք իր հողվարքն
Վըրայ, կուժ մը ջուրն ալ կո՛ւշտ մը սրսկեցէք):

Մրռայլ խոհերս ու յուշիկներս ամէն
Իջման ծառիս տակ կուգան,
Որուն թաւ թաւ տերեւները, իմ կողմէս,
Բազկատարած ձեռքերու պէս, կը մուրան
Ողորմութիւն խամիէն,
Եւ մուրալէն ոմանք յոգնած, կարկամած՝
Կը թաւալին դէպի հող:

Կը հրոսէ աճպարխուց՝
Քամին երբեմն Հիւսիսէն.
Ոռնո՛ցն է աճ մեծ Արջին
Ու հրի՛ջը թոժիւնին,
Եւ երբ յոյսեր ու խոսոտումներ կը յուզեմ,
Քամին յանկարծ իմ Մծբնայ մօրուքէս
Բռնած՝ բերանս կը թխմէ:
Յուդկաճա՛րն է, ծովահէ՛նն է սլաւական
Որ ամայի ափին վրայ դարանած՝
Յափշտակուող մանուկին
Աղերսարկու բերնին մէջ
Քուրջեր, մուրջե՛ր կը թխմէ:

Անա քամի մ'ալ կը հասնի հեռուէն,
Պայրընական հոդմերէն,
Եւ երբ յոյսեր, հին խոսոտումներ կ'աղերսեմ՝
Կը բռնանայ քամին իմ սեւ սրեմիս
Ալպիոնի կատարէն.
«Փոխէ՛, փոխէ՛ զայն» կ'ըսէ,
Մինչ շռնելով անոր ծայրէն, կը թխմէ
Իմ բերանըս օրհնաբան:

Եւ չուշանար քամի մըն ալ Հարաւէն,
Տիեզերական Ոսպանէն,
Որ իր Սէնի հրաշագործ ջուրով մերթ
Փերի ցեղերն ուզեց կարգաւ մրկրտել
Աւազանին մէջ ազատ:
Եւ շատ անգամ լրւաց ոտքերը անոնց,
Ուրկէ իննկան փոշիները գերութեան
Ազատութեան Կոնիին մէջ:

Հարաւի մեղմ քամին՝
Երբ հին յոյսեր ու խոսոտումներ կը յուզեմ,
Վարագաթեւ կը խոյանայ վեղարիս.
«Փոխէ՛, փոխէ՛ զայն» կ'ըսէ,

«Բեզ բերեր եմ նոր բեղուր մը բեհեզէ,
«Վատիկանի Իւերուն
«Նկարեր քաղող թռչուններն
«Փետուրներէ՛ն բեհեզէ...»:

Ի՛նչ փոյթ, կը զգամ ես արդէն
Փակեղի՛ս տակ, վեյարի՛ս տակ
Թրգանքն ու Սէրը խորին
Աւանեանցդ հին խոյրին նոր սեւութեամբ փոփոխուած:
Մինչ սեւ զգեստս՝ կը շարժէ
Փոխակերպուած արհայակա՛ն ծիրանին...:

Կ. Պոլիս, Յուլիս 1910

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Մարդս ջղային մեքենայ մըն է՝ խառնուածով մը կառավարուած, զգայախաբութեան մը ենթակայ, անսանձ կիրքերէ տարուած, էութեամբ անբանական, անասունի եւ բանաստեղծի խառնուրդ. իբրեւ միտ՝ աւելց, իբրեւ առաքինութիւն՝ զգայնութիւն, իբրեւ մղիչ եւ ուղեցոյց՝ երեւակայութիւնն ունենալով, ու քան դիպուածի առաջնորդուած՝ խիստ որոշ ու նաեւ խիստ բազմախառն պատգամներէ՝ դէպ ի վիշտ, ոճիր, յիմարութիւն եւ դէպ ի մահ: Ի. ԹԻՆ

● Պարկեշտութիւնը երջանկութիւն մըն է որ առաքինութիւնը փայլուն կը ցուցնէ: ԴԻՈԴԻՆԷՍ

● Անարդարութիւնը միշտ անվէրպ կործանումն է կայսրութեանց: ՍՈՂՈՆ

● Աւելն ինչ որ գեղեցիկ է՝ հոգիս կը յափշտակէ. ամէն ինչ որ սուրբ է՝ սիրոս կը բարեխնդութեան: ՌՂՆԱՆ

● Գեղեցիկ կին մը գեղեցիկ է. հաւատարիմ եւ առաքինի կին մը սակայն ա՛ս աւելի գեղեցիկ է: ՅՕՌՔԷ

● Ճշմարիտը խորհիլ, գեղեցիկը զգալ եւ բարին կամենալ. ասոնց միջոցա՛ւ է որ միտքը կը ճանչնայ գիտակից կեանքին նպատակը: ՀԷՐՏԼԻՐ

● Աւելի դիւրին է վառած ածուխ մը լեզուին վրայ պահելը, քան թէ գաղտնիք մը: ՍՈՒՐԱՏ

ԲԱԺԱՆՈՒՄԻՆ ԳԻՇԵՐԸ

(ՆՈՐԱՎԷՊ)

●

Մեր տունները գրեթէ դէմ դէմի ըլլալով և ամեն օր զիրար հեռուէն գէթ տեսնելու առիթը ունենալով, մեր հետաքրքրութիւնները, մեր նայուածքները, մեր չարժուձեւերը, մեր մտածումները ու մեր սիրտերը չատոնց ի վեր զիրար կը լրտեսէին ու հաղորդակցութեան մտած էին։ Հիմա հոս չի պիտի նկարագրեմ երկար բարակ Տիկին Տատրակեանի հոգիի ու մարմնական անթերի ու չքնաղ յատկութիւնները, ոչ ալ բարեկեցիկ վիճակի տէր իր ամուսինին տարիքի ու բնութեան անյարմարութիւնը եւ այլանդակութիւնները, իրր անհատաւալի ու անխուսափելի հակապատկեր մը։ Միեւնոյն սահմանափակ կարելի է ըսել որ սէրը բնաւ գոյութիւն ունեցած չէր մէջերնին և զատակի պատան ալ բոլորովին թափուր ձգած էր մանկամարդ կնկան սիրտը ու ժամանակը։ Ատով հանդերձ այս վերջինը համակերպած էր իր վիճակին և որչափ իր բնական խոհեմութիւնը այնչափ իր ամուսինին խըստաբարոյութիւնը արգելք եղած էին իրեն որ այդ թափուր սիրտը բնական բայց ապօրէն նկատուած եղանակով մը լեցնէ։ Եւ այդպէս, ղիրենք դուրսէն տեսնողները զարմանքով կը հաստատէին անյարմար այդ ամոլին համաձայնութիւնը, զոր նոյնիսկ պսակին առաջ բերած սէրը կարծելու չափ առաջ կ'երթային դիւրահաւանութիւններ կամ իրերը արտաքին երեւոյթէն դատողներ։ Ինչպէս ըսի, իր ամենէն մեղապարտ արարքը եղած ըլլար թերեւս, հեռուէն՝ ինծի հետ նայուածքի ու ժպիտի փոխանակութիւն մը որ երկար ատենէ ի վեր միշտ մնացած էր իր պզատոնական ու երազային վիճակին մէջ և փոխոխութեան ալ որ և է հաւանականութիւն ցոյց չէր տար։

ՕՆՆԻԿ

ՉԻՖԹԻ-ՍԱՐԱՃ

Եւ եղաւ որ օր մը ամուսինը քննիչի պաշտօնով հեռաւոր գաւառները երթայ և Տիկին Տատրակեան իր մօրը հետ մինակ մնայ հոս, Պօլիս։ Այդ օրէն խիստ բնական կերպով մը տեսութեան սկսանք, իբր բարի դրացիներ որոնք զարմացած կը մնան այնչափ երկար ատեն անծանօթներու պէս ապրած ըլլալնուն համար, իրարու այնքան մօտ ըլլալնուն հակառակ, և ինչպէս յաճախ կը պատահի այդ կարգի պարագաներու մէջ, քիչ ատենուան մէջ կորսուած ժամանակը ձեռք ձգեցինք և եղանք այնպէս ինչպէս եթէ առաջին օրէն միասին եղած ըլլայինք։ Այս պայմաններուն մէջ չուշացանք նաեւ զիրար սիրելու և առաջին առիթով իսկ չը քաշուեցանք մեր զգացումները իրարու յայտնելու։ Մեր ճաշակներու նոյնութիւնը, տարիքի ու բնաւորութեան մեր յարմարութիւնը, ամուսինին բացակայութիւնը, որ երկարատեւ ըլլալու ամէն հաւանականութիւն ունէր, յաղթեցին Տիկին Տատրակեանի բոլոր դժկամակութիւններուն ու խղճահարութիւններուն։ Ու անկէ վերջը ամբողջ երկու տարի մեր անամպ մեղրալուսինը պտըտցուցինք Պօլիսի ամենէն գեղածիծաղ վայրերը, հեռու տեղուանք ու ամայի ժամանակներ, ինչպէս Պէօյիւքտէրէ, Պէյքօզ, Ֆլօրիա, Կղզիները, Մալթեփէ և ուր որ ծովեզերք մը, տեսարան մը, բնութեան գեղեցկութիւն մը կար խառնելիք մեր սիրոյն, մեր երազներուն, մեր յիշատակներուն։ Մանրամասնօրէն կրնայ առանձին պատմութեան մը նիւթը կազմել։

Մեր այդ անվերջանալի թափառումներէն, մինչեւ վերջը գրեթէ ոչ ոք ոչինչ գիտցաւ, քիչ մը մեր ղգուշութիւններուն, քիչ մըն ալ բաղդին բերումովը։ Ցիմար, բուռն, խելայեղ բան մը չեղաւ մեր սէրը, ընդհակառակը։ Զգաստ, երազուն, անմեղ բան մը ունէր ան և երկուքս ալ, Տիկին Տատրակեան և ես, տպաւորութիւնը ունէինք բանի մը զոր կորսնցուցած էինք կարծես նախապէս, անգիտակցաբար, որուն կը բաղձայինք երկար առենէ ի վեր, զոր գտած էինք հիմա և որ անհաւանական չէր որ կրկին կորսնցնէինք։ Թէեւ ատիկա արգելք մը չէր որ երբեմն ապագայի երազային ծրագիրներ չը յօրինէինք ամէն բան մոռնալու, միասին առնել քալելու, միասին ապրելու, հակառակ ամեն արգելքի, ամեն կապի ու ամեն օրէնքի։ Մեր արբեցութեան ու խանդոտ ժամերուն երկրային ամեն իրերէ հեռու ու գերիվեր կ'զգայինք ինքզինքնիս, թաղուած՝ բնութեան, սիրոյ, միտքի ու մարմինի գեղեցկութիւններուն ու հաճոյքներուն մէջ և չէինք ուզեր մտածել իսկ թէ, որ և է բան մը պիտի կրնար օր մը արգելք հանդիսանալ մեր այդ կեանքին չարունակութեանը, բայց վերջէն մեր աւելի հանդարտ ու մտածկոտ պահերուն, կ'անդրադառնայինք աւելի ուժով, մեր կեանքի պայմաններուն, և չատ անգամ կը պատահէր որ կանխաւ զիրար համոզէինք, զիրար մխիթարէինք, միշտ զիրար սիրելու, միշտ զիրար չը մոռնալու հանդիսաւոր առաջադրութիւններ, երդումներ ընելով հանդերձ։

Երկուքուկէս տարի վերջը, օր մըն ալ Տիկին Տատրակեան ամուսինէն նամակ մը առաւ, ուր այս վերջինը իր մօտալուտ գալուստը կ'իմացնէր, բան մը՝ որ արդէն կարծուածէն աւելի ուշացած էր, զանազան անակնկալ ու հարկեցուցիչ պարագաներու ու քննական նոր գործերու պատճառով։ Միւս կողմէ այդ թուականներուն կը զուգադիպէր եղբօրս՝ Մանչէսթրէն գալուստը և ամուսնութիւնը, որուն տեղ պէտք պիտի ըլլար որ ա'լ ես երթայի հոն հաստատուելու մեր գործերուն բերումովը։ Ա,յսպէս, յաճախ պարագաներ կան որ զարմանալի կերպով կուգան իրենց ճշդայարմար առենին և բնապէս կ'ազդեն ճակատագիրներու վրայ։ Որով մեր բաժանումը, միեւնոյն առենն հասնող այդ երկու նամակներուն ժամանումովը ինքնին վճռուեցաւ, առանց ցնցումի, խռովանքի, առանց բացատրութեան ու արցունքի, առանց յուսահատութեան ու յուզումի, խիստ բնական

բանի մը պէս։ Հաւանական է որ եթէ իրերը միշտ նոյնին իրենց նախկին վիճակին մէջ, միշտ չարունակէինք մենք մեր այդ կեանքը, միշտ սիրէինք զիրար անկեղծօրէն, մեր տեսութիւնները, պատկանները, գաղտնի ժամադրութիւնները, սիրոյ գիշերները ունենալով մինչեւ վերջը։ Մեր առանց խանդավառութեան ու խաղաղ սիրակցութիւնը կը խզուէր սակայն, առաջին արգելքին, կը սուզուէր առաջին ալիքին, կը ցնդէր առաջին հովին։ Չեմ ըսեր թէ, ա'լ չէինք սիրեր զիրար, բայց յոգնած բան մը կար մեր այդ սիրոյն մէջ որ միմիայն ամուսնութեան կը կարօտէր թերեւս, գէչի դառնալու համար, ինչպէս սովորաբար չատ մը սիրահարութիւններ։ Բարեբաղդաբար անկարելի էր ատ եւ երկուքս ալ կարծես սիրով փարեցանք նոր իրողութիւններուն, առանց դառնութեան և առանց հիասթափումի բաժնուելու առիթը գտնելով անոնց մէջ։ Ու որոշեցինք որ Տատրակեանի վերադարձէն երկու օր առաջ, մնաւարարուի գիչեր մը երթայինք անցընել Պէօյիւքտէրէ, նոյնիսկ հոն ուր անցուցած էինք սիրոյ մեր առաջին գիչերը։ Ի՜նչ մտածում էր ատ։ Երկուքնուս կողմէ արդեօք չը խոստովանուած փո՞րձ մը, հին ու հեչտալի յիչատակներով չլապնդելու, կալվանացնելու, հզօրելու մեր սէրը, այդ բաժանումի եղերական հուսկ գիչերուան մէջ, որով թերեւս կարելի՞ էր իրողութիւններուն տարբեր ընթացք մը տալ, մեր կամքը նետելով նժարին մէջ, փոխանակ չափազանց յօժարակամ հնազանդելու անոնց։

Ու որոչուած օրը, միշտ առաջուան պէս, զատ զատ մեկնելով մեր դէմդէմի տուներէն, Վոսփորի չոգենաւին երկու հոգինոց խցիկներէն մէկուն մէջ զիրար գտանք նորէն, սրտագին իրարու ձեռք թօթուեցինք և օդին վիճակին ու առողջութեան հարցումներէ վերջը սկսանք խօսակցիլ սիրալիր կերպով, միշտ սովորական նիւթերու վրայ, միշտ նոյն զուարթ ոճով, առանց բռնազբօսութեան, առանց նոյն իսկ համոզուած ըլլալու կարծես թէ այդ մեր վերջին տեսութիւնը պիտի ըլլար, թէ մեր անուշ կենակցութիւնը, սիրային հաղորդակցութիւնը, անկեղծ եղբայրակցութիւնը, քիչ առենէն մոխիրի պիտի վերածուէին անդարձ։

Ձմեռուան մէջ էինք և տարօրինակ օդ մը կար այն օրը։ Ցուրտ էր չատ և կատաղի հով մը կը փչէր հիւսիսէն։ Ծովն ալ ալեկոծ էր։ Երկինք ձերմակ ու հոծ ամպերու ետեւէն պահ մը երեւան կուգար արեւի կեղծ փայլիւններով և յանկարծ կ'անհետ-

ւսութիանար կարկուտի, ձիւնախառն անձրեւի տարափի մը առջեւէն տեղի տալով կարծես, որ մէկէնիմիկ հորիզոնը, ծովը ու ցամաքը կը ծածկէր, կը փրփրեցնէր, կը ճերմկցնէր, քիչ վերջը նորէն, վայրկեանի մը համար, արեւին ոսկեզօծումներուն տակ հալելու, ցնդելու, անհետանալու համար: Եւ այսպէս փոխնիփոխը մինչեւ իրիկուն: Ո՛ւր էր գարնանային այն հիանալի օրը ուր մեր առաջին ժամադրութեան կը դիմէինք, և նոյն չոգենաւով Թերեւս, միեւնոյն ժամուն, ինչ խանդավառութիւնով, ինչ խանդաղատանքով, ինչ վախերով ու սրտատրոփումներով: Այն առեն՝ անամպ երկինք մը, գաղջ մթնոլորտ մը, հանդարտ ծով մը, կանանչութիւն, ծաղիկներ ամեն կողմ: Հիմա ինչ հակառակութիւն:

Կէսօրէն քիչ վերջը հոն հասանք: Անմիջապէս ուղղուեցանք չուկայէն շատ անդին, դէպի ծովախորշին խորը, լուին ու ամայի անկիւն մը, ծովեզերքին մօտ գտնուող մեր հիւսուածոյ պանդոկը և ելանք այն միեւնոյն ճերմակ, լայն, ծովահայեաց սենեակը՝ ուր առաջին անգամ սէր երգեր էինք միասին: Ամբողջ պանդոկին մէջ մենէ զատ հիւր չկար այն օրը, այդ օդով: Մինակ պանդոկատէրը իր կնոջ ու ծառային հետ կը բնակէին չէնքին մէկ հեռաւոր թեւին ստորնայարկը, անանկ որ միամինակ էինք մենք, մարդէ հեռու, կարծես փոխադրուած ըլլալով ուրիշ աշխարհ մը՝ ուր մենէ զատ ոչ մէկը կար: Միշտ նոյն ճերմակ իւղաներկ պատերով ու առաստաղով առագաստի սենեակը, միեւնոյն ճերմակ օթոցներով բազմոցները, միշտ նոյն գետնաբերձ հիանալի հայելին, նոյն անկողինը, նոյն արդուզարդի յարակից խցիկը, նոյն կարասիները: Ու պահ մը մեզի անանկ կուգար որ երկուքուկէս տարիէ ի վեր միշտ հոն ապրեր էինք, միշտ հոն սիրեր էինք զիրար, նոյն խաղաղ, նոյն անփոփոխ ու նոյն բանաստեղծական զգացումներով ու կեանքով: Եւ վայրկեան մը այդ տպաւորութեան տակ, այդ սքանչելի տեսարանին առջեւ կը մտածէինք թէ վերջնապէս ազատագրուած չէ՞ինք միթէ իրականութեան կապանքներէն և այդ երազային մենութեան մէջ չէ՞ր որ յաւիտենապէս պիտի չարունակուէր մեր կենակցութիւնը, սէրը, կեանքը:

Պոլիսի տարօրինակ օդը հոս ալ, աւելի խիստ, աւելի մթրկալից, աւելի ցուրտ: Արեւը շատ աւելի ցանցառօրէն ու աւելի վախկոտ կերպով մը երեւան կուգայ կարկուտի տարափներէն վերջը, անմիջապէս փախչելու համար: Դիմացի մութ կապոյտ լեռները, չարք չարք ճերմակ ու գորշ վարագոյրներով կը պարուրուին, որոնք մինչև վար կ'իջնան ու ծովին թաթխուելով կը քչուին, կը քչուին, մինչև որ անհետանան հեռաւոր ցամաքներուն ետին: Ծովը կատաղօրէն կ'ալեծփի և փրփուրներուն լորձունքէն ամբողջովին կը ճերմկի: Հովը կը սուլէ ու կուլայ պարտէզին ծառերուն մերկ ճիւղերուն մէջէն իր տրտում, մենաւոր ու միօրինակ երգերով:

Շոգենաւին մէջի մեր անկեղծ զուարթութիւնը կը չարուշնակէ տակաւին և պահ մը հին յիշատակներով ոգեւորուած, առանց անդրադառնալու անխուսափելի վազորդային ճակատագրային եղերականութեան, իրարու թեւերու մէջ կ'իյնանք և ճիշդ առաջին անգամուան պէս աննկատ ու բոլորանուէր, կը սիրուկնք զիրար մինչև իրիկուն:

Հեչտանքներուն յաջորդող թմրութեան ու մելամաղձութեան ժամուն, իրիկուան ուշ առեն, պատուհանին առջեւը կ'անցնինք և ծունկ ծունկի նստած, ապակիէն դուրս դիտելով բնութեան մրրկայուզումը որ կարծես կը հեգնէ մեր սիրտին հանդարտութիւնը՝ մեր կեանքին առանկ ցաւալի մէկ դրուագին հանդէպ, հաշտ մը կը ծխենք բերան բերնի, ու անոր ոլորուն ու կապոյտ ալիքներուն մէջ օրօրուելով այդ վերջալոյսի գերազանց տխուր պահուն: Ծովածոցին մէջ տեղուանքը չատ մը ապրանքի չոգենաւներ, մեծ առագաստանաւներ, չէյթէների չոգենաւներ, պահականաւներ, ամէնքն ալ մէկ ուղղութիւն առած, ցուռկնին դէպի հիւսիս դարձուցած, իրենց կարգին անտարբեր ու պարելով կը հեգնեն ալիքներուն ուժգնութիւնը, զայրոյթը, փրփուրները:

Յանկարծ վարի անկիւնէն խոշոր նաւ մը հինգ-վեց զոյգ թիավարողներով, մեծ դժուարութիւնով եղերքներէն քշքշուելով, երերալով, ցնցուելով կուգայ մեր կողմը: Մէջը այլանդակ տարազով մարդերու բազմութիւն մը կը տարուբերի, քիթը, ետին, թիավարիկներուն մէջտեղուանքը, նաւուն եղերքներուն վրայ անվախօրէն նստած: Կը մօտենան: Դագաղակիրներ են անոնք, սեւ հագուստներով՝ որոնց ամէն կողմը ճերմակ երիզներ կը սողոսկին, դժոխային խաւարի մը մէջ ընդհնչմարուած սառի ճիւղաւորումներու պէս: Խոշոր սեւ գլխանոցներ՝ որոնց վրայ նմանապէս ճերմակ խորհրդանշաններ: Ղէկին կողմը դագաղը, վրան սեւ ծածկոցով, որուն ալ վրայ ճերմակ գանկ մը և խաչաձև ոսկորներ:

ներ կը գծագրուին։ Քահանան՝ դագաղին գլուխին վերեւը ծալապատիկ նստած, փակեղը գլուխը, մօրուքին տակէն, վիզէն վար երկարող նմանապէս ճերմակ ու սեւ խառնուրդով ախրազեցիկ, անատոր հագուստ մը։ Մեռել մըն է որ մօտակայ եկեղեցին կը փոխադրեն իրիկուանով։

Երկինք կը ծածկուի անգամ մըն ալ. դիմացի լեռներուն վրայ կախուող վարագոյրները դէպի մեր կողմը կը փչուին, կը քչուին և կարկուտի նոր ու սաստիկ տարափ մը խուժելով կը ծակծկէ մթնոլորտը ու կը ծածկէ ամէն կողմ։ Մեռելաբարձ նաւը պահ մը կը կորսուի մեր տեսադաշտէն, ալիքներուն, վրիժուրներուն ու կարկուտի վարագոյրին տակն և անորոշ գորշութիւն մը միայն կը դառնայ հետուէն, ընդհանուր սպիտակութեան մէջ։ Վերջապէս գերմարդկային ջանքերով ու անհրաժեշտ դիմադարձութիւններու յաղթելով, օդին մէկ վերահաս պայծառացումին պահուն կը տեսնանք որ կը յաջողին մօտենալ ծովափին ու դուրս հանել դագաղը։ Մութը տակաւ կը կոխէ. անձայն՝ իրարու աչքերու մէջ անգամ մը յառելէ վերջը, ալ հիմա կը խուսափինք նայուածքով իրարու հանդիպելէ, կարծես անակնկալ բանէ մը վախնալով։ Ունեցած քիչ մը զուարթութիւնիս ալ կ'իյնայ և ակամայ արգունքներ կը ծածկենք իրարմէ։ Օտար ու անծանօթ մէկու մը այս աչխարհէն բաժանումը ինչ հանգիստութիւն կրնար ունենալ մեր սիրտերուն վազուան բաժանումին հետ, որ այդ աստիճան զզրդուած էինք և այլ եւս անկարելի կը թուէր մեզ վերադառնալ մեր հաճոյքներուն, որոնց մէջ թերեւս պահ մը կարենայինք մոռնալ դեռ ինքզինքնիս վերջին անգամ։

Նորս քաչուեցանք. սիկարս մէկ կողմը ինկած կը մնար դեռ. ձեռք ձեռքի մուխին մէջ մնացինք այնպէս երկար առեն, մինչեւ որ ծառան լոյսեր բերաւ և ճաշի պատրաստութիւններով զբաղիլ սկսաւ։ Դինին ալ չը կրցաւ վերադարձնել մեր զուարթութիւնը և ոգեւորել մեր խօսակցութիւնը. ընդհակառակը մէկ քանի ժամուան համար աւելի թմրեցուց մեզի, աւելի թուլցուց ու անկարող դարձուց չարժումի մը ընելու։ Ինանալու վրայ չէինք խորհեր իսկ. նախ չէինք կրնար, յետոյ հակառակ մեր թմրութեան, միտքերնիս խիստ արթուն էր ու կը գործէր։

Ու հակումը սկսաւ։

Մոմերուն լոյսերը կը խաղային ամենէն խոլ չարժումներով և ճերմակ պատերուն վրայ մեր ու առարկաներուն սեւ չուքերը

կը քաչքչուէին, կը ցատքրտէին հոլպայնական մեռելապարի մը պէս։ Դէմի հայելիին մէջ կ'անդրադառնար անկողինը ցուրտ ու սպիտակ, որուն երկու կողմերէն, մոմերը, անդրադարձումի խաղով մը իրենց բոցերը կ'արձակէին. մենք ալ հոն կ'երեւայինք, սեղանին երկու կողմերը, ընկղմանած, հազիւ երբեմն իրարու նայելու համարձակելով։ Փեղկերը, պատուհանները, հովին փչումէն կը ջղաձգուէին ու կը ճարճատէին յաճախ և ճերմակ գնդիկներու հոյլ մը երբեմն երբեմն ապակիները կը չթրտացնէր։ Գիտէինք որ հոն մօտը, եկեղեցիին մէջ, միւսնակ, իր վերջին գիչերը կը ճգնէր հէք մեռել մը. մենք ալ հոս, պարապ անկողինին անարին մօտ, որուն վերեւը մեր անցեալ սիրարբուքին ուրուականը կը թեւածէր, կը հակէինք մեր սիրոյն ոգեվարին ժամերը։ Երկուքս ալ սակայն, այդ հուսկ գերագոյն ժամուն կ'զգայինք որ մեր կեանքին, երիտասարդութեան, սիրոյն ամենէն հաճելի, ամենէն ցանկալի ու անփոխարինելի մէկ չրջանին՝ մահուան պաչտօնն էր որ եկած էինք կատարելու հոս, այդ գիչերը։ Իրաւ, երբեմն, բնազդաբար կ'ընդվզէինք այդ գաղափարին հանդէպ, և զատ զատ միտքերնուս մէջ յոյսեր կ'որոնէինք կառչելու, զիրար միչտ սիրելու, իրարմէ ալ բնաւ չը հեռանալու, միչտ իրարու ըլլալու զո՞ւր յոյսեր, որոնք յանկարծական փայլէ մը ետքը չուտով կը մարէին, իրականութեան մթին մտածումներէն քչուելով, ինչպէս սա չոգենաւերուն ելեկտրական լուսարձակները՝ որոնք րոպէ մը մեզ չլացնելէ ետքը կը սուրային հեռուները, ծովին ալիքները խուզարկելու կամ երկինքի հոծ ամպերուն փորը մխուելու համար։

Միջոց մը, բարեկամուհիս, արեւելեան երգեր կ'եղանակէ դէմս, իր աղու և սրտագրաւ ձայնովը, արեւելեան տխրաթոյր երգեր զորոնք գիտէ թէ ա՜նչափ կը սիրեմ և որոնցմով ա՜նչափ գիչերներ օրօրած է սիրարբուքս ու հեչտանդորս, բայց այս անգամ, չես գիտեր ինչու, մեռելական եղանակներու չեչտը կ'առնեն իր երգերը և երկրորդ անգամ ըլլալով աչքերնիս կը լենան և կը վախնանք իրարու նայելէ։ Լուսինը հազուագէպ կերպով կը վախնանք իրարու նայելէ։ Լուսինը հազուագէպ կերպով դուրս կը հանէ իր գլուխը, ամպերու հոծ բարձերուն տակէն և տեսնալով որ փոխանակ սովորականին պէս զմայլումով պիչ իրեն նայելու, կամ արբչիւ՝ իրարու բերան բերնի կախուելու, և կամ իրարու կուրծքի վրայ, քունի ու երազի անուչութիւնները ըմբոչխնելու, հոս, դէմ դիմաց, սգաւորներու պէս արտում, խո-

ժռռած , անչարժ , սիրտերնիս լեցուած կ'ապասենք լուսցնելու , ծարաւած , խելայեղ կը փախչի ու կը թաղուի , խռովայոյզ ու լացող ամպերուն ետին :

Հետեւեալ օրը կը վերադառնանք , շէյխ-էլ-Ի֊մ֊ամ֊ներէն մէկուն խցիկին մէջ նստած , որ ալիքներուն վրայ , հակառակ իր արագաշարժութեան , մատնոցի մը պէս կը տատանի . և երբ եկեղեցիին առաջքէն կ'անցնինք , ընդհատ ղօղանջիւն մը կը յիշեցնէ մեզ առջի օրուան հէք մեռելը և մենք իսկ այդ պահուն դագաղաբարձ նաւուն մէջ ըլլալու ու տատանելու զգայութիւնը կ'ունենանք : Այդ չոգենաւով , մեր սիրոյն անչնչացած գոյութիւնն է որ կը տեղափոխենք հիմա , դէպի իր վերջին օթեւանը : Եւ երբ կամուրջ կը հանդիպինք , հուսկ յետին համբոյր մը , իրարու չրթունքներու վրայ , փոխադարձաբար կը կնքէ , վազամեռիկ մեր սիրոյն գերեզմանը :

Գասբիէլ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Սէրը տղու մը կը ճանճի . իր բոլոր տեսածը կ'ուզէ ունենալ :

● Բաժնուելու եւ զիրար ետեւէն տեսնելու պահերն է միայն գիտեմ թէ մեր կուրծքերը սիրով ո՛րքան լեցուած են : Եւ այն ատե՛ն միայն կը հասկանանք դողդոջ լինելու մը եւ արտասուալից աչք մը տալ Սիրոյ :

● Մեր բոլոր երազները կատարուելու համար՝ պէտք է՝ օ՜ , ինչեր ճանչցած ըլլանք :

● Ձսիրող՝ կին մը անպատճա՛ռ կը խաբէ :

● Շատ մը աղջիկներ ամուսնութեան մէջ իրենց անունն կորսնցնելէ զատ ուրիշ բան մը չեն կորսնցներ :

● Չկայ բան մը որ կնոջ մը աւելի վիշտ պատճառէ , քան իր սիրած մարդուն սիրտին մէջ գտած ինչ-որ սիրոյ մը հետքը :

● Կիները սիրտերնին ա՛յն ատեն միայն կը նուիրեն մեզ , երբ ան այլեւս չվերաբերի իրենց :

ՀԱՅՈՒՆ ԵՐԳԸ

Երբ կամիմ փրկել թշուառ Հայրենիք,
Նախ պիտ՝ կապեմ իրար մեր սիրտ ու հոգիք.
Երբ կամիմ մեր անցեալ փառքը գտնել՝
Հարկաւոր չէ կուսակցութեանց բաժանուիլ:
Արի՛ք, եղբարք, միանա՛նք,
Բա՛ւ հարստենք մեր տանջանք.
Ի սէր ննջուած Հայ ազգին՝
Գործ դրնենք մենք ձիգ ու ջանք:

Մենք Հնչակեան, եղբարք, դուք Դաշնակցական,
Մենք երկուքս էլ կու ղանք միշտը հայկական.
Արի՛ք, վճռենք, հոգով-սրտով միանանք,
Ձեռք ձեռքի տանք, ապա գործենք արշաւանք:
Արի՛ք եղբարք, միանանք, երթանք:

Մի՛ միութիւն եւ մի՛ վրսեմ գաղափար
Մեզ կ'ընպատեն անհաւատներ ու անդաստար.
Ուխտենք, եղբարք, յայտնենք մեր սուրբ միութիւն,
Միութիւնո՛վ պիտ է գտնենք փրկութիւն:
Արի՛ք եղբարք, միանանք, երթանք:

Մեր պապերն էլ ներկայիս սխալ գործեցին՝
Ու մեր տղներ իւրեանց ձեռքով խանդեցին.
Օտարներէ սուտ փառքերից շլացան,
Մեզ մատնեցին մինչեւ այժմս գերութեան:
Արի՛ք, եղբարք, միանանք, երթանք:

Քանիցս երգուած՝ անցեալ տարի՝ Պօլսոյ արուարձաններուն ինչ ինչ հայ արճառաններու եւ արահներու մէջ, այազուրկ Կովկասահայ կտրիճ ատուդի՝ մը որ իբ սազ ին լացերուն ու իր կոկորդին ստեղտոհաճ աղաղակումներուն մէջէն Հայուն Միաբանութիւ՛նը կը թուէր փառաբանել զգայացունց ձեւերով: Երգը լմննալուն, ծափերու անվերջ գոռում մըն էր որ այն օր Սկիւտար պայթեցաւ չեղակար: Ամէն տուրքերէ bis ! կը չեղչեղուէր, մինչ չեխ ուսկեգործ մը — հիմայ այս տողերը գրողը — դա՛ռնցրէն սկեպտիկ մտածումի մը հալածուած՝ իր արցունքը կը սրբէր, դէպ ի անցեալն ու ներկան խորասուզուելով . . . :

Մեր Եկեղեցւոյն Պատմական Դերը

Հայ ժողովուրդը իր եկեղեցիին պարգեւն է։

Պատմագէտը երբ դարերն ի վեր սաւառնի, մինչեւ Թուականը Քրիստոնէութեան, որ իրրեւ կենդանի ու բարեշրջող ոյժ կ'սկսի խմորել և ուռճաւորել հայ կեանքը, և երբ խորաքնին ակնարկով մը հետեւի անոր ճակատագրին այլազան փոփոխութիւններուն ու բազմապիսի երեւոյթներուն, անպայման այդ պատմական իրողութեան հանդէպ պիտի գտնուի։

ՄԵԾԻՐՈՊ ՎԱՐԴ, ՆԱՐՈՑԵԱՆ (Հաւմակ)

Պատմութեան լոյսը անզօր է քօղամերկելու հայուն ծագման չրջանը, որ բարդ ու մշուշապատ է, ամէն ծագումներու պէս։ Նախահայկական մայր խաւը Տուրանեան ընտանիքէն կ'կարծուի, որ լայն ճիւղաւորումներ ունէր, և որուն ցանուցիր բեկորները տակաւին կ'նշմարուին Կովկաս լեռնաշղթային չուրջը, Ասորական աշխարհակալ հոսանքէն քչուած։ Խալդեան բեւեռագրական կղկտուր հատուածները հպիւ թէ քանի մը փայլակներ կ'չողացնեն այդ վաղնջական խաւար իրականութեան վրայ։ Ճչդիւ չենք գիտեր թէ նախահայերը կամ մանաւորապէս Խալդերը ի՛նչ դեր կատարեցին, երբ Փ. Ասիա թատերաբեմ կ'հանդիսանար Քնտական և Ասորական մրցակից ու համաշէտ պետութիւններուն, և երբ հզօր Ուրարտու մը կը ծաղկէր հին Հայաստանի բարձրաւանդակին վրայ, իր համազգի դաշնակից արքայիկներով։ Հեթանոս Հայուն նկարագիրը պայծառ ու ցայտուն գիծերով չի ներկայանար։ Իր ընկերական կազմը կուռ ու համաստարր յօրինուածք մը չունի, ո՛չ ալ քաղաքականապէս տիրապետող և ռազմիկ ցեղի մը նչանակելի կարողութիւններով վայլած է։ Իր աչխարհագրական և ազգագրական բնիկ այտուկ անպատ պայմաններուն բնական հետեւանքն եղած է այս։ Քանի որ Մ. Նորտաւի և ուրիչներու համեմատ, մարդիկ էապէս իրարմէ չեն տարբերիր իրենց ֆիզիքական և մտաւորական կարողութիւններով. միայն միջավայրը և բնութեան պատչաճեցուած գոյութեան կռիւին պահանջքն է որ տարբեր նկարագիրով և ձիրքերով օժտած է ցեղերն ու ժողովուրդները։

Քրիստոնէութենէ առաջ ստոյգ է թէ քաղաքականապէս յաջող չրջաններ ունեցած ենք, որոնց բարձրակէտը կ'կազմէ Մեծն Տիգրան, բայց այնքան վաղանցիկ չողափայլումներով, որ հպիւ նչմարելի են ընդհանուր պատմութեան տեսարանին վրայ։ Եթէ Քրիստոնէութիւնը ամուր դրոչմ մը չտար մեր ազգային նկարագրին, եթէ գիտակցական զարթումով մը չչեչտէր մեր ազգային անհատականութիւնը, Սասանեան կամ Սրաբական կլանող տիրապետութիւնը դիւրաւ պիտի ընկլուզէր ու կազմալուծէր զմեզ. և մեր առանձնայատուկ կենսականութիւնը զարգացումի զմեզ. և մեր առանձնայատուկ կենսականութիւնը զարգացումի նպաստաւոր հող մը պիտի չգտնէր իրեն։ Քաղաքական, կրօնական, մտաւորական ոչ մէկ բնորոշ ու իրական ոյժ պիտի ապահովէր մեր գոյութիւնը, իրրեւ քաղաքակրթապէս հետեւակ ու յետամնաց ժողովուրդ մը։

Ուրեմն Քրիստոնէութիւնը մեկնակէտն է այն փրկարար բարեշրջումին որ կ'յատկանչէ մեր պատմութեան լաւագոյն ու փառացի դրուագները։ Հեթանոս հայը զուրկ էր գրականութենէ, հետեւաբար մտաւոր կեանքէ, և պատմութենէ, որոնք ազգային գաղափարի խարիսխը կ'կազմեն։ Լեզուն և Գրականութիւնը ազ-

գային ստեղծագործ հանճարին ոսկի կոթողը կ'հանդիսանան, ապագայ սերունդներուն աւանդելով իրենց ամբարած քաղաքակրթութեան բարիքները: Քրիստոնէութեան տունկն է մեր Գրականութիւնը, իբր իր հոգեւոր զարգացման հրամայական պահանջքը: Աստով վերածնութեան նոր շրջան մը բացուեցաւ, նոր ոգի կեանքի մը խայտանքը ոգեւորեց հայ ժողովուրդը, բարձր գաղափարականներու ընդունակութիւններ ծնցնելով անոր մէջ, առոյգ ու անսպառ կենսունակութեամբ լի՝ որ կրցաւ դիմադրել դարերու քայքայումին և քաղաքական բազմաթիւ չարիքներուն: Իսկ Պատմութիւնը անցեալն է, իր երիւներանգ թերթերովը, մերթ զուարթ, ճաճանչագեղ, թովիչ ու սրտագրաւ, մերթ մռայլ, արիւնոտ, եղերգական և խռովայոյզ: Եւ անցեալն ընդգրկող այդ բազմանկար ու համագրական շրջանակին մէջ պայծառապէս կ'երեւին ազգային խէժալներու, ձգտումներու, աւանդութիւններու երկարաձիգ թելերը, կարմիր առէջքները՝ որոնք դարերու հոլովոյթին մէջ հիւսած են ազգ. կեանքի թեղանը:

Ի՞րաքանչիւր ժողովուրդ իր ուրոյն պատմութիւնը և իր պատմութեան տրամաբանութիւնն ունի, ուսկից կ'կաթէ զմայլելի բանաստեղծութիւն մը որ կրնայ բոցավառել ապագայ սերունդները: Մէն մի ազգ հզօր ու տիրական խէժալով մը կ'սպասարկէ քաղաքակրթութեան, իր միջավայրին առաւելութիւններուն եւ իր կեանքի պայմաններուն համեմատ: Փոքրիկ ազգերու ընձայաբերութիւնն ալ իր մասնայատուկ տեղն ու կարեւորութիւնն ունի քաղաքակրթութեան հսկայ և դարաւոր տաճարին մէջ: Հայը եթէ Հռոմին մեծութիւնը ունեցած չէ, ոչ ալ Հելլէնին հանճարը, սակայն նա բարձր բռնած է քաղաքակրթութեան դրօշը յառաջակողմեան Ասիոյ բարձունքին վրայ, գերազանց զոհաբերութիւններով և մեծապանծ հերոսութեամբ:

Հայ Եկեղեցին վառարանն եղած է այդ ոգիին, որ կ'յատկանշէ հայուն քաղաքակրթական ընդունակութիւնը. ա՛ն կ'մարմնացնէ իր դարաւոր անհատականութիւնը և իր խէժալները: Կրօնական պարզ ժողովարան մը չէ մեզի համար, այլ ազգային ամենանուիրական տաճար մը և հաստատութիւն մը, ուր կ'խոտանայ մեր դարաւոր կեանքը, իր բոլոր իրադարձութեանց օգաւորումներով: Մեր դիւցազն նախահայրերը ի՛ր պերճ լեզուով կ'խօսին մեր սրտին. մեր նահատակներու պակեալ չարքը իրմո՛վ կ'հմայեն զմեզ. մեր գրական տաղանդը և բանաստեղծական խոհ

յանքը իրմո՛վ հրաշակերտուած և վսեմացած են: Իր խնկարոյր ու խորհրդաւոր կամարներուն տակ կը լսենք Սահակներու, Մեսրոպներու, Նարեկացիներու, Ներսէսներու երկնազգեցիկ չէչտերը, հոգեպարար նուիրաչնորհութիւնները, սրտայոյզ մեղեդիներն՝ իրենց աստուածային օծութեամբն ու իսոր զմայլանքովը:

Եկեղեցին մեր բարոյական հայրենիքն եղած է, ուր մեր անկախութեան և ազատասիրութեան ծարաւը գտած է իր լիալիր յագուրդը: Բռնակալութեան չար մրրիկներ յուզած են մեր աշխարհը. աւերումի և թշուառութեան երկար դարեր սահած են, արիւնի և արցունքի վտակներ ոռոգած են մեր հայրենի հողը. Եկեղեցին այդ ճգնաժամներուն մէջ խանդակաթ մօր մը քնքուշ բազուկներով ջանացած է սփոփել իր վարատական հօտը: Կամ, օտարաչունչ հովերէ դէպ ի անծանօթ հորիզոններ քշուող հայը, որուն կ'մատուցուի պանդխտութեան դառն բաժակը, հայակրօն-հայածէս Եկեղեցիին հովանիին տակ երջանիկ ու հանգիստ գտած է ինքզինքը, իբրեւ հայրենի հողին վրայ: Այս պարագան կ'բացատրէ հոգեբանութիւնը Նոր-Նախիջեւանցիներուն, որոնց վառ հայրենասիրութիւնը իր բաւականութիւնը գտաւ Ս. Էջմիածնի նիւթական քարերուն մէջ:

Այսպէս Հայ Եկեղեցին հիանալի ճկունութեամբ և հեռանկատ իմաստութեամբ յոյժ փառաւոր և փրկարար դեր մը կատարած է ցարդ մեր ազգային գոյութեան պահպանումին և զարգացման գործին մէջ: Հայը անով յայտնագործած է ինչ որ ունի ազնիւ և լաւագոյն իր էութեան խորը: Ա՛ն ղեկավարած է ազգային նաւը դարերու փրփրակոծ և ամէհի կոհակներուն վրայ: Ասի պատմական անվիճելի իրողութիւն մըն է: Սակայն միամտութիւն է կարծել թէ եկեղեցին մշտապէս կրնայ մնալ այդ գաղափարական բարձրութեան վրայ, իր բարերար դերովն ու կենսազօրութեամբը, առանց թարմացնելու և վերանորոգելու իր ներքին ոյժերը: Եկեղեցին այսօր բարդ պահանջներու հանդէպ կը գտնէ ինքզինքը: Գիտական և տնտեսական նշանակելի յառաջդիմութիւններ, փիլիսոփայական և ընկերաբանական հրապուրիչ տեսութիւններ նոր աշխարհահայեացքներ կ'դնեն մարդոց առջեւ: Կեանքը աւելի ընդլայնուած և նրբացած է: Սկեպտականութիւնը կ'սպառնայ ամէն հնաոյր հաստատութեան, մինչեւ իսկ կեանքին հնութեան: Անհատապաշտութիւնը և ընկերվարականութիւնը լայն համակրութիւններ կը գծեն իրենց չուրջը: Նորամո

լութեան քայքայող հոսանք մը կայ որ մոլեգնաբար կ'ուզէ ջնջել և փճացնել ամէն գեղեցկութիւն, ամէն մեծութիւն, ամէն սրբութիւն, ամէն սկզբունք և վարդապետութիւն որ հին կ'նկատուին, որմարկոսի անտեսական փիլիսոփայութեան հետ անհաշտ են, որ մարդոց մէջ բարոյական աղնուականութեան մը չնորհն ու ասպետանաւորումը կ'ուզեն տեսնել և որ ռամիկ հասարակութեան մը կարգախօսը չեն տարփողեր:

Եկեղեցիին ճամբան առաւել քան երբեք փշալից է այժմ: Իր հոգեւոր դերը յաւիտենական է. իր քաղաքային-ընկերական դերով ալ առաջին գիծին վրայ պիտի մնայ, ցորչափ փոխուած չեն մեր հասարակական կեանքի արդի պայմանները:

Եկեղեցիին բարեկարգութեան հարցը էական պահանջք է. ո՛չ անշուշտ այն արմատական բարեկարգութեան ըմբռնումով որ ջնջում և կազմալուծում կ'նշանակէ Եկեղեցիին նիւթական գոյութեան և ամէն հոգեւոր յօրինուածական դրութեան, ինչպէս կ'պահանջեն ռուսահայ աքեմաթոզ եկեղեցականներէն ոմանք. այլ լուրջ ու հիմնական վերանորոգում մը, ներքին և արտաքին մաքրագործում մը, վարչական և ծիսական ուղղութեամբ՝ ուր Հայ Եկեղեցին Աւետարանի մէկ կենդանի, փրկագործ և Աստուածային օրէնքը մնալով հանդերձ, պահէ իր ազգային առանձնայատուկ դրոշմը, և ճշմարտապէս հոգեկան բարձր կեանքի մը մնունդը բաշխէ իր հաւատացեալներուն:

Արմաշ, 14 Մայիս 1910

☛ Հրատարակուած է Ռ. Սեհակի ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐՔԸՆ, հրաշունչ եւ հայրենաշո՛ւնչ լեզուով բերուածներու հատոր մը: Գին 5 ղրշ.:

ԴՐՈՒԱԳ ՊԱՍՄԱԿԱՆ

ԱՐԻՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ՍԱՀԱԿԱՅ

Ի ՄԵՐԹԵԼ ՉԱՐԱՊՈՒՐՍ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑ Ի ՄԱՏՆԵԼ ՉԱՐՏԱՇԻՐ

Ի ծովածուփ ալեաց միջի որպես Աքոռ անսասան
Կայ անսկրկուն, հաւատարմատիպ սիրտն անվըրդով Սահակայն:
Հեռանակոհակիք, մինչ դիպադիպ խըրոխտաձայն յառաջեն՝
Անեղաստաս ըսպառնալեօք յաշխան սուզիլ զայն անդեն,

ՄԱՂԱԿԻԱ
Վարդապետ

ՕՐՄԱՆԵԱՆ
(1866)

Անդ առ ափամբ հըսկայաձեւ սեպաժայռին անսարդիլ,
Ջերթ չըմոտի աւօթապարտ կըրեն փիւֆեանց խորտակիլ:
Դոզցես կըրկին յայնժամ յեսիւին կըմրին զայրոյր ի փըրփուր,

Եւ ուռուցեալ զոգ երկնաքերձ առնել զԱբոս առաքուր.
Այլ յիւրեանց ծոց աւկիոփեացեն ըզխոշ ցասումն վերըսին,
Եւ առ կըսկիծ վաս կոտանաց մռնչեացեն ահագին:
Որպես ոռնայ զազանաբար աւկեալ յորսայս դիտապատս՝
Լայնաբերան ընկալեալ վհուս մեծաբաստ.
Մինչդեռ ուժգին աւեղապարոխս գիւր ախոյեան՝ յաղթական
Դըրդեր ի վտարս. գիւր հանհարգին հանել յառնին ֆեն արեան:
Այսպես պըտղին վառեալ ընդդէմ սին ի վըրեժ ընկերին,
Գան ֆան ըզգալ չեռնահանգիստ փըրփըրեալ յարձակին:
Չինչ այդոհիկ ամրակառոյց կարեն վիհին ըստնանել:
Այլ զարեղին մի՛ կարծեացեն թէ զօրեացք ինչ առնել
Ազատորեարն Հայկեան զընդին, դիւազըրգիոն անհանգար,
Տըկար գինու առնել կործան ըզՀայրապետն վեհափառ:
Օ՜ն ամբարձեն զալիս վըշտաց, ըզտառապանս բարդ ի բարդ,
Զըսպառնալիս անդուր չարեաց, շողացուցեն սուր գեղարդ,
Տարաշխարհիկ վարել պանդուխս, կամ արկանել յարեւեն,
Թող վարեացին անեղ գոռնարք, ընկղմզանել թէ բառեն:
Ինքն անփոփոխ յըսպառնալեաց, ոդոհ բանից իսկ երես
Չառնէ բընաւ, եւ ոչ ընկճի յաղաչաւոր դիմաց հեզ.
Այլ փոխոխէ զասպարափակ անձին իւրոյ ըզպաշտպան՝
Ըստ հարուածոյն կըշիռ ընդդէմ դիպեցուցեալ զործ եւ բան:
Որպես երբեմն Տէրն կուսածին, Յորդանան առ ափամբ,
Աստուածազործ զդաֆօֆ վանեաց ըզհրապոյրս թիւնաբաֆ:
Ո՞չ եւ Աբոս ցըցուեալ սեպհօֆն վահանամեծ ամրակուռ
Զերկրապարփակն Պոսիդոնին գըրէ ըզհարուածսն միշտ ի զուր.
Միովն ասդեն ձեռէ զաղիս, միւսն ըզփըրփուր խոնարհէ
Թեֆեալ յեկոյս, եւ չարաչար հազածական վարատէ:
Նախայարձակ զոռ ախոյեանէ առնուն փախուստ զառաջին,
Պարագըրեալ ի յարձակման կոհակք խուճապ նախ ձեպին:
Այսպես ուժգին սիրտ Սահակայ եւ վիհարդեան այն հանճար,
Քաջակորով միշտ ընդոստեր: Երբէք նըմին չազդէ չար:
Մի՛ խաբեացիս: Դու զանձնդրման անախտակիր մի՛ կարծեր,
Թէ բան ըզվէմ է հաստատուն, է եւ կանուղ նորայն սէր.
Լոյծ բան ըզգուր սիրտն հայրենի, ծըրթէ ընդնս դոյզն իսկ վիշտ
Իւրոյ հոգին, զերիւռն անգամ յուզէ ատասիկ գիւր հանգիստս:
Այլ ոչ զերիւռն է բաղդատիլ որ արդ շընչէ ի սրտին,
Այլ հիւսիսայ սառնամանեաւր փուռ ծառազի ահագին.

Վարագացեալ մընդընչդով, որ ընդերինս հարբչատակ
Եւ դարափոս առնէ ընծով ջեռնակողմանց հանգիստակ.
Օրհասական ի նոյն զուգի տապ եւ խորշակ ահեղաբեր,
Նոյն արեգէմ եւ արեւմուտք թողուն անսանձ գիւր հողմեր:
Վառ բորբոքի ի խորս սըրտին սերն ամոքիչ հանդարտիկ,
Յարուցանէ կոհակս ահեղ: Մի՛ դուք ընդ այս երկընտիր:
Եկեղեցւոյն եւ հայրենեաց՝ իւրոց հօտին եւ հոգւոց
Անխընգելին այն զօր կարգ աստ գործակ ազեկոծ:
—Սիրասընուն հօրըս ողեակք, գի՞նչ բարբառիք, հի՞մ ցասնուք,
(Այսպես Սահակ ընդառնդ սրտին յայտներ անդեն եւ ընդուզ).
Հայրենեաստուր չընկնայ երկիր, ո՛ իշխեցողք պերճաբար,
Որոց պատկառ կայ յարաժամ աշխարհս հանգայն եւ ճամբար.
Միթէ՞ ձեզեն կամիք կապտել զանգուզական զայդ սեր զանձ,
Զոր ի վերջոյ սեզ հայրհայրեաց արհայն Տըրդատ գերազանց:
Արեւապաշտ այն սեզն Խոժիկ, զոր բաբազանց վանեաց սուր,
Հեշտեաւ ուրեմն դարձի՞ ի յետս, կայցի՞ ընդեն եւ զառնուր:
Դիւցազնական հանհատակաց ընդդէմ կենաց եւ արեան,
Սերունդդ պայծառ՝ ապաշընորհ անգոնանեացն գերբ խոտան.
Ոյժ ջատագովք եմք յազգիս ազատութեան եւ փառաց,
Հառաջադուժ մտանե՞ք զառանդն՝ Մայր Հայաստան զոր յանձնեաց:
Բաւ այդ ի ձենջ: Ի ձեր հանճար, միտք ուղղատես եւ ընդօգն,
Յարդար կընշիռ արկցի խընդիրդ, թողցի ի բաց օգն եւ օգն:
Տեառնակընքիք Հայկեան գոհիս եթէ հարջիք ընդունիլ,
Վարատեացի խոզոյն փիֆինի եւ անգընդութ հօտն ցըրիլ.
Այն չարադէմ պետն Մազդիզանց, զոր դատարար դուք կալջիք,
Դայդ գինչպիչ, միթէ հոգին եղէն զազանիք ամենիք:
Նա եւ ընդեր ընդառաջ հառատ յարակնացեալ գողացի,
Մերկ կողոպուտ լիցուք, տարք, յոր արդ պընծիոք փառացի:
Ի ֆոյդ որդոց այսպես անգուր արհամարհանս կրեացե՞ս,
Լուսաւորիչդ Հայոց հանբուն: Ո՞ւր ֆո ընտանիք, Ռընսակես:
Ի զուր ուրեմն ե՞ն ձերոյդին անխոնջ վաստակք ընտանդարդ,
Դու Վըրթանես, դու Դանիէլ, հի՛մ ձըգնեցայք տարապարս:
Թէ չարագոյն բան ըզՅուդիան գոյ ունէին բընչնարիք,
Է՞ր ներկեցաւ անհեղ արեամբդ երկիրս ղժբախտ, տէր Յուսիկ:
Ընկէ՞ր եւ գիս ծընաւ ի լոյս, կամ դեռ եղէ՞ր, հայր Ներսես,
Թէ ունէի ես ընշնարել ընկնեալ զարդիւնս ֆո յերկրես:
Այո՛ այսպես, աւագորեար, յանկուցիս իբրեւ Հայաստան,

Ցանկանգնելիս թառաչեցի առնդարատես կորըստեան:
Ոչ թէ միով հարուածեացի, ոչ դուզնաբեայ լիցի տոյժ,
Գահիս հնաւանդ յերկիր անկցի, հեղցի արիւն ապաժոյժ,
Ինչք եւ կաղուածք առցին յաւար, աւուր դրեակք բանդեացին.
Խոցից կոխան մեր հաւատոյն սուրբ մարգարիտն եւ անգին:
Աւշակուռեաց շրթեղ պըսակ տըղմաշաղաղ ի բանտի,
Ամենահիւղ բոլքոջ հովուաց Պարթեւազանց զօսաւագի:
Իմ գայդ կանխաւ եր ծանուցեալ, մըտաց վերնոյն եմ գիտակ,
Նորս Իսրայէլ նախանոյն ի տիպ տեսցէ զԱստուած վրիժակ:
Առն ըստահակ երբեք յաջող չէ Բարձրելոյն աջն հիզօր:
Եղո՛ւկ կարդաւ էեզ, Հայաստան, ինի՛մ դու եղեր պատժաւոր:
Այդ թէ այժմ իսկ իւրով ձեռաւք ոներ աշխարհս կոտծանիլ,
Զայդ ապահին չէր զուարթոյն ինձ ասացեալ պատահիլ:
Գուցէ՛, որդեակք, չիցէ այս ժամ դատակընիոյն մեր օրհաս,
Իցէ տակաւ մեզ ժամանակ գըղեղ գիւարդածն վերահաս:
Մի՛ բարդեացուք յանձանց վըտանգ գոհիս չարեաց աւսպարիշտ,
Գուցէ ի գուբ դարձցի հայցուածք որ չըկատի մեր ըզվիշտ:
Զեզի ապահին բան ըզՆիւնէ աւուրհնեալ, ո՛ տեարք,
Նորափեսուր սրընձնեալ յոգիս, լիցուք ազգիս կենսարարք:
Աղէ՛ ի բաց դուք միանգամ բողէք ըզմիտս ապիրատ,
Ես զԱրտաշիր յուղիղ շաւիղ արկից դիւրաւ գանուղղայդ:

Ի Հռոմ, 10/22 Փետրուար 1862

ՄԱՂԱԿԻԱ ՕՐՄԱՆԵԱՆ
(Յամս ազակերտութեան)

☛ 1905 ին, Իզմիրեանց գր. մրցանակով պսակուած *Խո՛տ օգտակար* երկասիրութիւն մըն է Հայկազեան ՍԻՄՈՆ ԴԱԲԱՄԱՃԵԱՆԻ *ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՆՈՐ ԲԱՌԱԳԻՐՔ* ը զոր մեքուբ Թղթով ու տպագրութեամբ՝ պատկերազարդ լոյս ընծայած է ամբողջապէս՝ հրատարակիչը Ռ. ՍԱՓԱԶԵԱՆ, ամէն զոհողութիւն յանձն առնելով: Այս բառարանը բաց ի նախնեաց բառերէ՝ կը բովանդակէ նորաբանութիւններ, գաւառական բառեր և հանրագիտակ ծանօթութիւններ: — Գին լ Թկզմ. 40, կաշեկազմ 50, կեդրոնատեղի Սագաեան տպարան, Գուբշունլը խան, Թիւ 7, Գալաթիա:

ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Շատ դեւահաւսակ էի, երբ իբրեւ դասագիրք ձեռս տուին «Համլէթ»ին բնագիրը՝ թարգմանելու համար: Ուսուցչիս հիացիկ բացագանչութիւններուն հանդէպ ապշահար, առանց ոչինչ ճաշակելու, կ'զգայի թէ բան մը չէի հասկնար ընտանեկան ոճիրի այդ զահանդող տեսարաններէն, որդիական վրիժառութեան խուլ զապուած թափերէն որոնք ամբողջ գիրքը արհաւիրքով կը լեցընեին:

ՍԻՊԻԼ, [Տիկին Զ. Հ. Աստուր]

Տարիներ վերջը, կարդացեր էի «Համլէթ»ի Ֆրանսերէն եւ հայերէն թարգմանութիւններն ալ, մէի արտասովոր նիգ մը ընելով թափանցելու անոր տիեզերահնչակ գեղեցկութիւններուն. եւ ձանձրացեր էի միշտ այդ հիւանդ երեւակայութեան տէր, կասկածամիտով, մղձաւանջով լի, գիշերային աղջամուղջով պարուրուած Համլէթի հոգիէն, որուն մէջ փոխն ի փոխ լալկան եւ հեգնոտ, դըժգոհ եւ անտարբեր, այլ միշտ նախանձեռնութենէ զուրկ երիտասարդի տիպար մը կ'ընդհանրահարի, մարդոց ամէնէն վատ, ամէնէն անտանելի տիպարը ինծի համար:

Ու երբեք չէի փորձուած երթալ տեսնել զայն

Եթէ չ'լինէր այն անխնայ աշխատութիւնը, ուրկէ ոչ մի ձանապարհորդ չի վերադառնար. ՀԱՄԼԷԹ, «լինիլ թէ չլինիլ»: — Այսպէս գրուած էր այս կենդանագիրին վերեւ Պ. Հ. Ադամեանի ձեռքի գիրով՝ զոր մեր պատկերազարդը ջնջած էր սխալմամբ:

ՊԵՏՐՈՍ ԱԴԱՄԵԱՆ «Համլէթ»ի դերում, 1888 Յունվար 31

Նրա Համլէտը մտցնում է ամբողջ Ռուսաստանի ամենաառաջնակարգ դերասանների հետ: Ինչպես Ադամեան — Համլէտը իրեւ տղամարդ անմահ է, նոյնպես Սիրանոյշ — Համլետ իրեւ կին անմահ պիտի մնայ հայ բեմում:

Կ. ԵՂԻԿԵԱՆ

ՏԻԿԻՆ ՍԻՐԱՆՈՇԻ «Համլէթի» դերում

թատեմաբեմին վրայ՝ նոյն իսկ Ադամեանից: Կարդացած թատրախաղերուս հերոսները եզական գեղեցկութիւններով, գերմարդկային հրապոյրներով հագուեցուցած եմ միշտ երեւակայութեանս մէջ. եւ այդ խաղերուն ներկայացումը տեսնել՝ անգութ պատրանք մը եղած է ընդհանրապէս մեզի համար:

Որմէ՞ն պիտի փափաքէի տեսած չըլլալ օրիգակի համար «Ռիւլ Պլաս»ը, «Օթելլո»ն, Ադելհաուզր Տիւմա Որդւոյն եւ Իպսենի խաղերէն մեծ մաս մը: Անոնց ներկայացումը ջախջախած է հաւատքս Արուեստին այն հրաշալիքներուն նկատմամբ, որոնց գոյութեան գաղափարն իսկ մեզի չթնալ վայելք մըն է:

Ի՜նչպէս կ'ուզէի որ ջանայի մարմնաւորուած տեսնել այդ կէս յիմար, կէս հնաոտիս երիտասարդը որ չէր կրցած բնաւ հագրգռել զիս՝ հինցած, հետաւոր, մառախլապատ իր զգայութիւններով:

Սիրանոյշին վիճակած էր մեզի չեմ գիտեր ո՛ր թմրած բջիջին մէջ զարթուցանել արտասուներ, դիւթական լոյս մը որուն ճառագայթներուն ներքեւ՝ պատեղի պիտի դառնար իննի թախծոտ, ֆիանսդիր, հիւանդ այդ էակը, եւ այդ հոգին այնքան ստուերամած, խորհրդաւոր այնքան, պիտի բացուէր յանկարծ այժիս առջեւ հայ դերասանուհիին ծնորհիւ:

Չէ՛, Համլէթը անձանօթ, հետաւոր տիպար մը չէր ամենեւին. Շաքեսփէյրի գարու գաւակն էր իր վարանոտ հոգիովը, խորապէս զգալու իր անկարողութեամբը չարչարուող, եւ ուղիղ տարաբաղձութեան հանդէպ անաբեկ, գիրար շփոթող բուռն պայքարներու մրրիկին մէջ տարուբեր. տպաւորութեանց յաջորդութիւններու Պաճէհան մը որ կը ջանայ կառչիլ նշմարիտ գոյնի մը, ինչ որ կը խուսափի իրմէ շարունակ ստուերի մը նման: Յետոյ սիրուն, մտացի, ազնուական, անհոգ այոյզ: Ապահովաբար երբէք կարելի չէր ձանձրանալ այդ Համլէթին հետ, նոյն իսկ իր մելամաղձութեան ժամերուն, ինչպէս կարծեր էի:

Ահա՛ այսպէս ճանչցայ Համլէթը Սիրանոյշի հրապուրոն անձին վրայ: Պատրանքը կատարեալ էր ինծի: Հէնց երեւակայութիւնս զինաթափ կ'ըլլար այդ կատարելագործեալ տիպարին առջեւ, որուն կեանքի կուտար հմայքերի դերասանուհին: Շեքսպիրը անհետացած էր մտքէս: Սիրանոյշ դեր մը չէր որ կը կատարէր. կը խօսէր, կ'ապրէր իր ուրիշն եւ մտքին ալիքներն փոցնելով, ի յայն

բերելով այդ հոգեթով բացատրութիւնները տանջուող իր հոգիան:

Այժիս առջեւ ունէի մտացի հակ մը, պատրաստաբան, նկուն, ծնորհալի շարժուձեւերով եւ արձաթի ինչուտով: Իր նայուածքը այնքան աղուոր, իր ձայնը այնքան զմայլելի՝ ներելի կ'ընէին ուրիշ հոգեբուխներ, իր հաւատքին թերութիւնը, իր սիրոյն չեթեւութիւնը: Ո՞չ ապահէն հրապուրիչ անձերու իրաւունք տրուած է շատ մը թերութիւններ ունենալ:

Իբրեւ բարոյական մարդ, ոչինչ իր վրայ սեր պիտի ազդէր խորհողի մը. սակայն դերասանուհին կը փրկէր դերը, ու պատեհի կը դարձնէր այդ ողորմելի տղան որ իր հօրը մահուան վրէժը լուծելու ապիկարութեան տենչովը կը գալարուէր:

Որպիսի՛ բնական խորհրդազգացութեամբ արտասանեց «լինել թէ չլինել»ը: Ես որ փիլիսոփայութիւնը անհարկի պերճանք մը նկատած եմ բեմին վրայ, ես որ կը կարծէի թէ մահու չափ ձանձրոյթ պիտի ազդէր այդ խորխմաս մենախօսութիւնը թատրոնի լոյսերու, ծաղիկներու եւ արդուզարդերու շրջանակին մէջ, կը վախնայի որ բառ մը կը փախցնեմ. ու կը լափէի, կ'ըմպէի մեծ մի բառ որ իր բերնեն կը թռէր ոսկի փետուրներով: Իր թափանցողութիւնը իրաւ կ'ապշեցնէր զիս, իր արտայայտութեան եղանակը կը թովէր: Ապահովաբար կին դերասան մը չէր այդ պահուն ինքը: Ո՞ր կնոջ միտքը պիտի տոկար այդքան խորունկ ուսումնասիրութեան, այդքան համբերատար աշխատութեան, այնպիսի՛ նիւթի մը մէջ որ ապատնորհ ըլլալու բնութիւնը ունէր իր սեռին հրապոյրներուն համար, եւ տարամերժ էր ամեն պչրանքի:

ՏԻԿԻՆ ՍԻՐԱՆՈՅՇ ագաւոր

Առանց դերասանական արուեստին նկատմամբ շատ բան գիտնալու, կ'ենթադրեմ թէ նարտար դերասանուհիի մը համար շատ դժուար չպիտի ըլլար անուշտ ներկայացնել որոշ նկարա-

գրի տեր դիւցազն մը, օրինակի համար Ռասինեն, Գոռնեյլեն, կամ նոյն իսկ Շեքսպիրեն որ եւ է հերոս մը. բայց Համլէքը որ տասը մարդու ճկարագիր ունի, որ այս ժամուն վրէժխնդիր գաւակ մըն է, հետեւեալ ժամուն իր մայրը պատռող հոլու տղայ մը, or մը սիրահար, or մը խմասատար, or մը յիմար, եւ սակայն միշտ ինքն է. մարդ մը որ կը տրամաբանէ, կը հեգնէ, կը կեղծէ, սրամտութիւն կ'ընէ, կը վախնայ, կը սիրէ, կը կասկածի, անձնատուր կ'ըլլայ, յետոյ կը խիզախէ, կ'ապառնայ, միշտ հոգիին խորը պահելով մտասեւեռում մը որ կը խելայեղէ զինքը:

Հայ դերասանուհիին լայն տաղանդը սմանչելի կերպով արտայայտեց կնճռոտ, անպարագիծ այդ ճկարագրին բոլոր յուզմունքը, բոլոր վրդովանքը, եւ իր մոգական արուեստին զանազանութեամբը հմայեց ամէն անոնք որ զինքը վայելելու բախտը ունեցան անցեալ տարի:

Այդ եզական վայելքը պիտի շնորհուի՞ արդեօք մեզ այս տարի ալ:

Բերա, 29 Սեպտեմբեր 1910

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

- Ներքաղաքականը (tacte) սիրելն ոգին է:
- Երբ մէկը խաբէ զքեզ մէկ անգամ միայն, բարկացիր անո՛ր դէմ: Երբ ան խաբէ զքեզ երկու անգամ, բարկացիր դուն ինքդ՛ դէմ:
- Իշխանական տիտղոսներն ուրիշ բան չեն, բայց եթէ [ման մը վաճառ եւ՛ տապանագիրի մը համար:
- Իմաստունը կ'ասէ՝ Համբաւը, բայց ո՛չ Պատիւը: Հո՛ն ուր համբաւ է կայ՝ պատիւը շա՛տ ինչ անգամ ներկայ կ'ըլլայ. համբաւը սակայն շա՛տ աւելի հազուագիւտ է հո՛ն ուր պատիւը միայն կը տիրէ:
- Որքան աւելի կիներէ մօտէն ուսումնասիրեցիր, ա՛յնքան աւելի կը յարգեցիր էրիկ մարդիկը:
- Բոլոր աւերակներէն ամենէն հիասքանչ՝ գեղեցիկ ծերուցին է:

Գերմանացի նկարիչ

արձանագործէ մը կերտուած:

"ԷԼՆԱ ՊՕՌԽ„Ի ՄԱՀԱՆԴՐԻՒՆ

Օրհնի սկս կը ծառանաս, Էլնա Պօռխի գո՛րխ-գործոց.
Ապառաժ՝ ցից այտերուդ մէջ յոյսի շող մը չի՛ հետար,
Անկնախոռոչիդ չե՛ն ծծեր արշալոյս մը նոյն իսկ սառ,
Եւ սեպացած ոռնգներեդ վեր չեզեր իղձի ո՛չ մէկ բոց:

Գիշերն իբրեւ մեղր կը կպչի խոռոչներուն մէջ վիգիդ,
Եւ անշուրթըդ բերանդ ո՛չ մէկ յոյսի ալիք չընդունիր.
Ժեռուս ձեռքերդ սեղմեր են, հաճոյքներեն վեր նահիր,
Դասական այդ մի՛շտ նոյն մանգաղն, Օրհի կտո՛ւկ սառնավճիռ:

Մահանդրին ես, վահերուն քառն, Անծանօթին մարտնահ շեշտ.
Բայց գրկիդ մէջ աղջիկն հանգչող՝ քան մ'ունի դեռ զարունեն,
Ծիրանագեղ արեւներեն որ ցօղեցին իր հրաժեշտ.

Բընաւ տժգոն չի՛ թուիր ան, եւ մազերն իր չուսեղեն
Կը փայփայեն կուրծքիդ վանդակն՝ իբրեւ թէ մօր կուրծք մ'ըլլար.
Էլնա Պօոխի «Մահը» գոռաց. «Անհնո՛ղ Մա՛յրն եմ, թշուա՛ռ.»

1910 Յունիս 14
Գաղրգիւղ

Եղուարդ Զօհրապ

Դրուագ Մը Աշուղի Երգերէ

●

Հայ եմ, հարսի՛ դստրիկ,
Ծոցդ է լի զարդ հայրենեկի.
Քու ծառդ ու ձեղդ ոսկի,
Քու տարեդ վարդ կ'ըլլանի,
Քու ջուրդ է անպակ գինի.
Քու տեսդ ո՞ւր կու լինի:
Ձեսկեդ ու ծոցեդ կ'ուզեմ,
Կա՛մ նուռ տի տաս կա՛մ խնծոր:

— Եկո՛ւր ինձի նուռ մի տամ,
Կրյրի՛, տի՛ս խանի՞ հաս ունի.
Անհն հատին պագ մը տուր,
Էւեղը հարամ թէ պիտի:

— Զգիտեմ թէ խի՞ւ ես դուն,
Կամ թէ իս խեղա՞ց կու հանես.
Նուռ կայ՝ հազար հաս ունի,
Հազար պագն ո՞ւր կու լինի:

— Երկու սերն որ մեկ լինի՝
Հազար պագը թեզ կու լինի:
Սեր կայ՝ մարդը ծուն կ'անէ,
Սեր կայ՝ մարդը արծուն կու պահէ.
Սեր կայ՝ մարդը ժամ կու տանի,
Անաղօթ տուն կու թեռէ . . . :

"Թէշ,, Մը

●

Ան գիշերը ձմեռնային թատրոնը լի էր ընտրելագոյն բազմութեամբ մը, յաջորդաբար օթեակները կը լեցուէին դեռատի սիրուն կիներով, որոնք գլխու վէս չարժուձեւերով ողջոյններ կը փոխանակէին արագ ակնարկով մը զննելով թատերասրահը: Այլ օթեակներու թերատուներուն մէջ իրենց դիտակները կ'ուղղէին ծանօթներէ անծանօթներու զննութեանց իրենց ախորժակը

ՏԻԿԻՆ ՀՈՒՓՍԻՄԷ ԱՐԱՓԵԱՆ

գոհացնելու հակամիտութեամբ մը որ բնական է իրենց: Երիտասարդութեան, պերճանքի, լոյսերու այդ մթնոլորտը թէեւ առնչեցնող հաճոյալի պահն էր երեկոյթին, բայց նպատակը չէր կրնար եղած ըլլար. կը սահէին ժամերը. այն տեղն աչքերը յայտագիրները կը պրպտէին, ու չեմ գիտեր թէ ինչո՞ւ մէկէ աւելի սիրուն դէմքերու վրայ կարծեցի նշմարել վարանք մը, ժպիտ մը և յօնքերու բարձրացում: Այդ գիշեր «եւգինէ»ն կը տուէր, խա՛ղ

մը որ կնոջական ընդ մըն էր և ծանօթ արդէն չատերու։ Այդ խաղը ուրիշներու հետ կրնար անցնիլ երթալ, իբր ժամանց մը կամ իբր՝ կեանքէն գողցուած հաճոյք մը, կրնար յիշատակի մը պէս խուսափիլ, եթէ ան վեր չառնէր չատ մարդկային հարց մը, եթէ ան չը լինէր վերլուծումն ընկերական խորունկ տառապանքի մը։ Թէզին հոգեբանական կողմը զննելէ առաջ, երկու տողով վեր առնենք խաղին նիւթը։ Հոն կին մըն է որ կը խոստովանի իր ամօթապարտ անցեալը ամուսնոյն, խղճահար՝ մարդերուն գերազանցը խարած ըլլալուն համար, և խանդակաթ ամուսինը կը ներէ իր յանցապարտ կնոջ։ Խաղին հոգեբանական միջուկը կրնայ ինչ ինչ ախորժակներու յարմարիլ և դառնալ հասատուն կռուան անցեալ կամ ապագայ ապօրինութեանց, բայց այդ տեսակէտէն միայն. մինչդեռ ան պիտի մնայ իսկապէս վիճելի ընկերական հարց մը, զոր չէ կարողացած լուծել քաղաքակիրթ աշխարհը, հակառակ իր թոյլատու նրբին քաղաքավարութեան, իր լուսակարկառ հասկացողութեան, հակառակ լայնամիտ ըմբռնումներուն դէպի կեանքը կնոջ որ նոյնչափ մարդկայնական է և զգայական՝ որչափ իր հակասեռինը, չէ կարողացած լուծել նմանապէս անքաղաքակիրթ աշխարհը բարքերու նահապետական, հակընկերվարական, բնազդական օրրանին մէջ, երկու աշխարհներն ալ անողոք գանուած են այդ հարցի նկատմամբ. երկուքն ալ անվիճելիօրէն կանգնած են սպառնալից, սոսկալի, ձեռամբարձ դէպի կինը տակաւ, քամակաբեկ և իր իրաւունքին մէջ ջախջախուած։ Իրաւ՛ունք, բայց այդ իրաւունքը զլացած է իրեն բնութիւնը, իր կազմախօսութիւնը, իր բնախօսական պայմանը, իր ընտանեկան մաքրութիւնն ու բոլորը որ զինքը բարձրացուցած են այն բացառիկ կացութեան ուրկէ կոչուած է իշխելու ընկերութեան՝ անունին մաքուր ճաճանչումին ընդմէջէն։

Ընկերութիւնը կը պարտաւորէ կինը մնալ իր արձանային դասականութեան մէջ, և իր լուին հայեցողութեամբ չատէտ ըլլալ բարձրակարկառ էակը, իտէալիսաը՝ որ գիտնայ վեր կանգնիլ կեանքի տենչանքներուն սաորնաքարշ լկումներէն, հոգ չէ թէ իր չափազանց մարդկային յօրինուածքութիւնը ըմբռստանայ ընկերական այդ պահանջքին դէմ, հոգ չէ թէ իր էութիւնը դղրդի իմացականօրէն անիրաւ՝ խայտ ընկերաբանօրէն արդար այդ պայմանին դէմ. ինք կոչուած է ընդդէմ դերի մը, նախահմանուած է լրացնելու հակաբնական պահանջ մը որ

զարմանալիօրէն կը պատչաճի իր կազմախօսական պայմանին. ոճմանթիք ըլլալ իր գործը չէ. ինք պարտի կանգուն մնալ միչտ պատնէշին վրայ կամ ընտանեկան խորանին վերեւ անընդհատ ասուածուհիի մը նման։ Ընկերութիւնը պարտաւոր չզգար զինքն՝ ազատագրելու զայն, թերեւս անոր համար որ այդ ազատագրութիւնը, այդ ներողամտութիւնն անոր անկումին նուիրագործումը կ'ըլլայ, ու նաեւ անոր համար որ այդ թոյլատու վերաբերումը պատասխանատու դիրք մը կ'ստեղծէ երկու ամոլներու զօրաւոր գոյնին։ Թող չառարկեն թէ կինը ներողամիտ կ'ըլլայ իր ամուսնոյն նոյնօրինակ պարագաներու մէջ։ Ընկերական օրէնքներու հանդէպ կինն ոեւէ յանձնառութիւն չունի ամուսնական պատուոյ հայեցակէտէն. ընդհակառակն իր անտարբերութիւնը զոհաբերութիւն մը կը նկատուի, տակալու, տանելու կորով մը, և ինք չատ աղուոր գիտէ իրեն վայլեցնել մարտիրոսուհիի մը ձեւերը, վայրահակ աչքեր, կիսաւարտ հառաչներ, խորտակուած կեանքի մը բոլոր երեւոյթները։ Բայց ասիկա հազուագէպ պարագայ մըն է. կինը նախ ինքն է որ արհամարհանքի մեծագոյն բաժինը կը հանէ իր հակառակորդին, նոյն իսկ եթէ անտարբեր ըլլայ իր ամուսնոյն նկատմամբ. պզտիկ բան մը չէ անչուշտ իր իրաւունքները հրաժարելու բռնադատուիլ կամ գիտակցիլ ամուսնոյն չատակութեանց, բայց ընկերութիւնը լայնօրէն կը փոխարինէ կինը՝ տալով անոր մի բացառիկ դիրք՝ իր անձնասիրութեան վիրաւորանքին մէջ. ան պէտք չունի իր կացութիւնը աջօղելու եւ սակայն ընկերութեանց մէջ իր դառն անձնալլկումի պահուն կը ժպտին իր աչքերը, կը ծիծաղի իր ճակատն ու չրթունքները կը դողան խնդումի գերագոյն արտայայտութեամբ. բայց կայծը որ կը ցայտէ իր աչքերէն, արհամարհանքի գոռոզ լուսթիւնը դէպի հակառակորդը՝ իրեն կուտայ վսեմ երեւոյթ մը. իր պարտութեան մէջ յաղթականի տիրական չէշտ մը կայ, գանանքի որոշ յայտնութիւն մը. թէեւ ամբողջ աշխարհի ձեռք կարկառէ, ետ կը քաշէ իր ձեռքերն հակառակորդէն՝ «օհ, տիկին» բացագանչութիւնը նետելով անոր երեսին. զղուանքի այս բանաձեւը կինն է որ կուտայ կնոջ. ինքն է որ անձերոյզ կը դառնայ և իր անողոք քաղաքականութեամբ կը զինուի իրեններուն, իր ճակատագրին դէմ. տարօրինակ հակադրութիւն։ Փիլիսոփան կամ իմաստասէրը կրնան սրամիտ և հրէշային նկատել կնոջ պատուոյն նետուած անարգութիւնը որ ընկերութեան գործն է. իրաւ է թէ կորստեան

աստիճանները որ վերջնական անկումին կ'առաջնորդեն, առաջին քայլը որուն անաւորութենէն բնազդաբար կը խորչի ամէն կին, պիտի չառնուէր եթէ մեզմէկից ձեռք մը չը մղէր զինքը կեանքի կորստաբեր ճամբուն մէջ։

Բուն յանցաւորը, այն որ մաքուր հոգին արատաւորած է՝ կը մնայ անպատասխանատու և անարգութեան բոլոր խաւերը կ'իյնայ մարդկութեան տակառ կէսին. բայց ասիկա պատճառ մը չէ որ կինը ներում, անպարտհոչակուի. քանի ի ֆեղեօզ-էէ պայմաններէ՝ բնութիւնն ի զուր չէ դրած իր օրէնքին մէջ անբծութիւն և իր ճակտին վրայ ամօթի չիկնումը։

Ուրեմն կնոջ անպարտութիւնը արամաբանօրէն կ'առաջնորդէ զնէ բազմապատկուող չարիքին ամենէն անհեթեթ, ամենէն ցաւագին յեղաշրջումին, որ կարող է քանդել ընկերութեան ներդաշնակութիւնն ու ընտանիքին մաքրութիւնը։ Կը փափաքին ջնջել պատասխանատուութիւնը և կ'ուզեն որ բարոյական մը գանուի։ Ո՛չ, կնոջ հպարտ եսը կ'ընդվզի այդ ներումին դէմ. կ'զգայ թէ ոչ մէկ բան կրնայ ջնջել արատին հետքը, ոչ իսկ նեռումը, ոչ իսկ մոռացումը։ Ասիկա անչուշտ ըսել չէ թէ կինը բարոյականի մարմնացումն է. բայց գիտէ թէ ինչպիսի՛ յարաբերական դիրք մը սահմանած է բնութիւնը, դիրք մը որուն պատասխանատուութիւնը կարող չէ քանդել ոևէ ընէ։

Ոչ նուազ վիճելի է անկեղծութեան յորդումը կնոջ մէջ. միթէ երբէք կինը իր եսը կը զոհէ՞ անկեղծութեան սեղանին վրայ. կինը իր յանցապարտութեան մատնոցութիւնը կ'ունենա՞յ այն աստիճան որ զինքը մղէ խոստովանութիւններու, ընտանեկան քայքայումին, հակառակ ամուսնոյն չքմեղացուցիչ բռնադատութիւններուն. այդ անձնդդէմ պայքարը, այդ միամիտ յայտնութիւնն անցեալի յանցապարտ պատմութեան, կնոջական խառնուածքին օտարօտի են. կինը չտանիր իր անկեղծութիւնն այդ գերագոյն սահմաններուն. երբեք իր ամօթապարտ անցեալին արիւնոտ վէրքը չցաներ իր իսկ ձեռքերով. լռութեան մէջ թաղուած թախծալից անցեալն ուր տառապած է, ուր անէացած է, ուր չիկնած է՝ չվերակոչեր ներկայի անդորր և մաքուր իրականութեան առջեւ, որքան ալ մեծ ըլլայ իր խղճահարութեան բեռը, և որքան ալ աննեղող՝ արատին սեւութեան առջեւ. անոր ճշմարտութիւններ ըսելու այդ եղանակը չատ միամիտ է եւ չի կրնար մեզ գործել կնոջական ամենապարզ խառնուածքին

իսկ մէջ, ո՛ւր մնաց գերանուրբ թիփի մը՝ բնազդական և իմացական բոլոր կատարելութիւններով օժտուած, նաեւ քմահաճ կնոջ մը բոլոր տիրականութիւնով։

Բոլոր ընդերքէն ասելի այն որ միրն է՝ հաճոյքով կը խօսի մեր մասին. բայց կինը մտադիր կը հրաժարի այն իրաւունքներէն որ ծնունդ տուած են այդ թէզին, հոն տեսնելով վիրաւորանք իր արժանապատուութեան և դալկացումն իր պատիւին որ իրեն համար ամէն ինչ է։

...Երբարուեստ խաղին վերջին վարագոյրը կ'իջնէր, թէզը կը մնար վարագոյրին ետին. խաղ մըն էր ատանկ և խաղ մը պիտի մնայ։

Գատրգիւղ, 14 Ապրիլ 1910 Հ. Պարսամեան

ԲՈՆԱՑԱՆԳ

Շոռնչ	Ճրաք	Բաբբառ	Լռատան	Թռնատ
Խխռունչ	Կրակ	Փաբփառ	Գռատան	Դռնակ

Ա.ռ...

Որչափ որ իմ մէջ մընայ շիթ մը ծուխ,
Ոտիդ տակ իմ սիրտ իբրեւ մուրթ խըխունջ
Պիտի սողայ միշտ, ո՛վ հոգւոյս ճրագ,
Որ իմ կեանքիս մէջ կը թափես կըրակ.
Անանջիս մէջն է միշտ ձայնիդ բարբառ,
Ու զիս շղթայեց նայուածքդդ փարփառ։
Ինչպես մուրճի մէջ թափառող լուսաց՝
Պիտի ճերմակ սիրտս, ողբագին գուսան.
Արիւնս ըմպելով բառերուս թանաք
Զոր պիտի արտես դուրս հանէ դանակ։

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Ակն. 18 տարի առաջ, գիշեր մը, Սկիւտար Տ. Զոհրեանի տունը խաղացուած է ոյն բռնայաճգն որ յաջողագոյնն էր տասնեակ մը անձերու՝ ճոյն յանգերով գրածներուն մէջէն, եւ զոր իբր յիշատակ պահած էի։

ԳԵՂԵՑԻԿԻՆ ԾՆՈՒՆԴԸ

ՊԱՏԿԵՐ

Արշալոյսը փռեց իր վարդորակ գորգը՝ ոսկի ա՛րեւուն վրայ. ու հոն Արամազդ իր դիցանոյշներով՝ ծնրադիր, մտամփոփ բնութեան ուժին աղօթեց: Եւ անդունդը վայրկենացայտ լոյս հագաւ. թանկագին ակունքներ բաղմագունի՝ փոչիացան արծաթ ամպերու մէջ եւ ոսկեհուր ծա՛ւերու վրայ՝ ոտնաթռիչ ոստոստուն կը պարէ անահատածին մերկ մանկիկ մը, թեւերը թիթեռնիկի, ուսին վրայ աղեղ մը, ձեռքին մէջ նիզակներու խուրձ մը: Եւ աստուածները զայն ճանչցան. անոր եռանէն ձայնեցին. — Սէ՛ր ...:

Ա. ՍԻՄՈՆ

ԵՐԵՄԵԱՆ
Աստուածաց

Բնութիւնը զմայլելի նուագ մը երգեց. աստուածները սահմռկեցան: Սէրը իր առջեւ կը տեսնէր յաւէրժահարս մը, որուն անունն էր Երգանոյշ: Երկու Աստուածութիւններ, Սէր և Երգ անբաժան մնացին: Սէրը միշտ նետահար և Երգը միշտ հմայող. և անոնց

թեւադրութեամբ աստուածներու քարայրէն դուրս ելան երեք չնորհագեղ կոյսեր. Ազլայիս, Եփրոսինէ եւ Թալիա. երեքն ալ զուարթադէմ, միշտ իրարու փաթթուած, ոտն ի մատն և հմայքոտ: Սէրը անոնց էր ուղղած իր նուագի հրապոյրը: Աստուածները այդ երեք յաւէրժահարս կոյսերուն անուն դրին Շնորհք: Աստուածներու նուիրական պարտէզին մէջ, հրաշալի աստուածութիւնները՝ Սէր, Երգ և Շնորհք իրարու հետ խօսեցան. դուշակեցին Արամազդի ծանրատաղտուկ մտատանջութիւնը. եւ ամէնն ի միասին անձնանուիրաբար բնութեան գեղեցիկ ուժին մէջ հալեցան. եւ իրենց համախմբուած ամէնէն հրաշալի աստուածուհի մը ոսկի փրփուրներէն դուրս եկաւ: Ձիւդ այդ պահուն Արամազդի հետ աղօթքի նստող դիցանոյշներ կաթոգին բերկրութեամբ սիեզերքը համայն խնդութեամբ ողողեցին ձայնելով.

— Շնաւ Գեղեցիկը ...

Սէր, Երգ և Շնորհք ներդաշնակութեան մէջ զանգուած՝ իրենցմէ ծնած էր Գեղեցիկը: Արամազդ և դիցանոյշներ ուրախացան այդ ծնունդով: Եւ Որիէոս ժայռերուն, անտառներուն, առուակներուն ձայն առաւ իր սրինգով եւ բնութիւնը երգեց Գեղեցիկին ծնունդը: Արամազդի մէկ համբոյրով՝ արեւ հագաւ Գեղեցիկը. և չանթերը փայլակի չողը քսեցին անոր խոպոպնեբուն: Որիէոսի քնարը մատուըներուն տակ դողդղալ երբ տեսաւ Գեղեցիկին դէմքը հիասքանչ: Յաւէրժահարսեր ծաղկահիւս պատմուճանով՝ ձեռն ի ձեռն դուրս ելան նուիրական անտառէն ու պար մը բռնեցին ոլիմպական: Գեղեցիկը ուժերու աստուածներէն պահանջեց երեք չնորհք. քնքուշը, փափուկը և ներդաշնակը: Գեղեցիկին ծնած օրը, Աստղիկ իր կաթով լեցուց աւազանը նիմֆեայական. աստուածներու աղջիկները իրենց մազերով հիւսեցին նաւակ մը Գեղեցիկին. և այդ նաւակը կը քաշէին ճերմակ կարապներ՝ վզերնին անցուցած ոսկի ժանեակներ: Փլորան մանրիկ մանիչակ կը ցանէր անոր վրայ: Գեղեցիկը հմայքի հովտին մէջ ապրեցաւ. հանճար ու աչխատանք իրմէ անբաժան մնացին:

Բերա, 27 Յունիս 1910

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Դառնիկ Ծնցլեանին,
անկեղծ եւ ազնիւ բարեկամիս

Նրւադումը յուսրնկայիլն, յաւր՝ ընդհաս
Անցնող աւպիլն մուռ ծաւալիլն հաւհետաս,
Սրտիլն տխուր տարակոյսիլն կը նւնանի՝
Աշխարհի ցուրտ նիւթն իր մեջեն երբ կ'անցնի:

●

Մարդիկ նւնան են մատեանին բիւր տառերուն եւ կետերուն.
Կան որ նօսր են կամ զրապիր, կան որ՝ հագիւ ըստրակետ.
Անհնիմ ալ գաս երանգներ եմիք որ կը ձգտին Իմաստին նո՛յն.
Սիրտս եռակետն է յուրեան, յի գաղտնիքով, յուսանցքին դէս:

●

Անգիտակից կայ մեկ տարր մարդուն մեջ, որ կ'ապրեցնէ.
Կեանքի, յոյսի է նեկտար . . . : Զի բե մարդն ամբողջովին
Գիտակցութիւնն ըլլար, եւ բիւրեղ տեսնէր իր մարմին,
Ունայն Եսին սարսափեն յանկա՛րծ մեռնէր ան գուցէ . . . :

●

Կը ցանկայ յետն ըլլալ յօդ գեսն յարաշարժ,
Զգիտնալո՛վ անկումն անոր, ծովն անհուն.
Կ'ըղձայ յետոն աղբացն անդորր՝ գետն ընդարշ,
Զգիտնալո՛վ ձանձրոյթն անոր կողերուն:

●

Անհն երազ կարիլ մ'արիւն է ժժգոն,
Խղուած թշուառ մարդուն սրտեն, յաւիտեա՛ն.
Աշխարհներն աղ, բոց երազներն Աստուծոյ,
Արեան շիթերն են իր սրտին անապահան:

●

Կ'ուզեմ խմել գինի մը որ վերջալուսիս ունենայ գոյն.
Եւ վարժուած ըլլամ ուսինուանս՝ երբ գայն անգամ մ'եմ ձաշակեր.
Մ'ի, շրթունիքս վրայեն անցնին Օրհնիներդ բուռն, գերագոյն,
Իբրեւ՝ արդեն իսկ վայելուած արեւու մը շեղ արշաւներ . . . :

Հոգիս մ'ունի ամեն յետ, ամեն հանձար՝ իր վախճան.
Կղզի ունի ամեն ծով, եւ ամեն սիրտ աղ իր մեղք:
Ամեն անգութ խիղճ մ'ունի, ամեն խաղաղ՝ իր մութ ձեղք.
Բայց իմ եսիս նրնանող կամ չուրջըս մեկ տխաւրան:

●

Թեւերըս մերկ՝ վիզիդ մանեակ ես ըրի,
Բոցն հաւքոյրիս՝ նուրբ դաստակիդ ապ'րանքան.
Բայց դարձեա՛լ դուն չեղա՛ր բընաւ ինձ գերի,
Զի այս զարդեր մեռնիլ բղխած վիրայն կան:

●

Ծառին չորանիլը խեժ կ'ըղայ,
Եւ կը փակէ մեր նասնակներ.
Մարդուն չորանիլը մրեժ կ'ըղայ,
Եւ կը փակէ Աշխարհն ու Մեր . . . :

●

Ձարճատիւնը վառարանին,
Անտառներուն բողոքն է.
Եւ պարող ցողն հետքոս, չորս դին,
Արեւներուն մորմոքն է . . . :

●

Անտառներու խնէչ արեւներ պահուած կան
Գինիին մեջ զոր ճաշակել կը փութամ.
Արեւու խնէչ արիւնաթիք մեջս ինկան,
Եւ Աստղուածը կը մղնայ սի՛չ տարամ . . . :

●

Ի՞նչ դրախտ է ամեն բան վա՛տօրեն.
— Սերը՝ ծնած մահայն Ուժեն աւելորդ.
Բարին՝ ծնած մահայն հիւանդ նեռեն խորդ.
Աստուած՝ ծնած անտառներու սարսափեն . . . :

●

Խենդութիւնը՝ կեդրոններուն սոսկազազար ձանձրոյթն է խոր.
Անգգրութենն ին՛ն կը կայտռէ. արեւներուն ին՛ն բիւր ժխոր...
Մեծ հոգեվարքն է Օրհնիքին, անհատնում զոռ ծիծաղներով
Որ, անհուներն աստղերուն պես, աղ աշխարհներ են բոցախռով:

Շոգին անձրեւ է, ձիւն, կարկուտ, եղեամ, ցօղ.
Աւազը՝ ղեռ, խառակ, ժժուկ, անապատ.
Սարսափն՝ Աստուած, կրօնքներ, մեհեան կամ կոթող.
— Ո՛րման Բնութիւնն ու Մտածումն են աղխատ:

●

Աղխատն հպարտ՝ կը նմանի գերեզմինցին անմոռուկին
Որ չուզեր ջուր, չուզեր արեւ. իր ժպիտին դանդիոն է քաւ.
Իսկ գեղեցիկ աղմուկն.— անշուշտ յոին ձնրան մը մէջ խռնուած՝
Կը նմանի վերջալոյսին որով վիհերն իսկ կը ծաղկին:...

●

Արտասուքին խորշ մը կայ ամեն իւրքի ալ ետին.
Ժառանգական իմնչ արատ, թաթէ՛, հանճարին հետեւար
Որ, տիեզերք կեանքով լի, ա՛ղ սիտ չուներ արցունքին.
Գուցէ հանճարն արցունքն իւ՛ր է, տենչանքով անապատ:

●

Մենք գաւակներն ենք միայն այս երկրին.
Եւ երկիրն է հոծ մեր մոխրով բեղուն.
Եւ իմնչ աւելի գեղեցիկ, խորին՝
Քան անվերջ Գարնան վկան՝ մեր աճիւնն...:

●

Տեսայ ղեռներ մանուկներով բծաւորուած,
— Ճշմարտութեան տիրութիւնն էր կատարն ի վեր.
Եւ շուշաններ տեսայ՝ սեւով կիտաղրուած,
— Գեղեցիկն էր, աշխարհին դէմ մի՛շտ կարեկի՛ր:

●

Արիւնն է կեանքն ընդհանուր, եւ կաթն՝ անոր խաղցրութիւնն.
Սերմն ու շարանն ունին նոյն ջերմութիւնը անսահման.
Բայց մեկը տիւն է կեանքին, միւսն՝ անոր թոյն իրիկուան.
Արիւն, սերմ, կաթ ու շարան՝ մի՛կ մարմնի մէջ,— Սի՛րն է ան:

●

Իմնչ խայտացած անհեռ աստղեր կան որ դեռ
Անջրպետին մէջ երկարած շող մ'ունին.
Գուցէ մե՛նք աղ, արդեն մեռած աստուածներ,
Լոկ առկայծումն ենք՝ ցրուած մե՛ծ Օրհնին:

ԵԴՈՒԱՐԴ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ

Գաղթական, 14 Սեպտ. 1910

ՅԻՐ ՈՒ ՅԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔԻՆ ՀԱՄԱՐ

Ինչ վարանում և վատութիւն կեանքին առջև: Ինչ անորոշութիւն և հաչիւ՝ այդ սեմին վրայ ուր աչխա՛րն կ'ապրի և որուն աղատա փայտերուն վրայ կը զոհենք մեր սիրտն ալ, սէրն ալ, մեր ամբողջ մարդկայնութիւնը, ամբողջ երազայնութիւնը որ արդարացուցիչ և մերձաւոր ոսան է այն գերագոյն ցնորքին զոր երջանկութիւն կը կոչեն մարդիկ, սահմանելու համար իրենց դժբախտութեանց և տառապանքներուն համեմատաբար նուազ չափը, – ինքնամոռացութիւն մը միայն, գիտակցութեան կամաւոր կորուստ մը՝ այս երջանկութիւն ըսուածը:

Սակայն իրաւունք վատութի՞ւն է այս...:

Ոմանք, վատութենէ աւելի եսասիրութիւն, անձնամոլութիւն պիտի սիրեն կոչել այս յոխորտ արհամարհանքը դէպի կարծեցեալ վայելքը, բարերաստութիւնը, այն ճնչիչ գարշանքը զոր կը տածենք չատ մը երիտասարդ վիճակակիցներու հետ, աչխարհային իրերու հանդէպ: Այո՛, տակիկ եսասիրութիւն մըն է. բայց այն եսասիրութիւնը որ կ'ուզէ իրերուն կարգը փոխել, ճատագիրները ուշենալ մատներու տակ, ինչպէս ճնճղուկ մը՝ կատաղիները մէջ. մաքրել աղտը, հաչիւը, գարշանքը. այրել այդ ամէնքը կամքի գերագոյն քուրային մէջ, հալեցնել և անկից ձուլել նո՛ր կամքեր, նո՛ր կազմեր, որոնք վայելեցնէին կեանքին նոր հիմերը, նոր երազները, նոր սէրերը, նոր մարդկութիւնները: Անձնամոլութիւն, այո՛, բայց այն անձնամոլութիւնը որ վայրի յովատակի մը պէս կը փրփրագէսի, կ'աչատանակէ՝ իր արուխոյանքին տակ հնազանդ, նպատակ դարձնելու էգը, իգութիւնը, տեղծագործող, սերունդները վերարտադրող արգանդը: Այո՛, անձնասիրութիւն մը որ կ'ուզէ քանդել անձնասիրութեան ամբարտակները. եսականութեան ապարանքները փլատակող եսամոլութիւն մը: Ինչ ընել. փորձառութիւնը մեզի կը սովրեցնէ թէ կրակը կրակով կը մաքրուի երբեմն, ինչպէս արիւնը՝ արիւնով և մահը՝ մահով: կը մտածեմ թէ, երբ ամէն կամք ինքն իր մէջ ըմբռնուած, ծառայ, օր մը մարդկութեան մը ըմբռնացումն ու

ծառացումը պիտի ունենանք. — Ինչպէս կազմուեր են այն ամեհի անտառները որոնք մեր միտքերուն անարեւկում և սիրտերուն սարսափ կը պատճառեն: Արդեօք նախնական կազմակերպութիւնո՞վ մը, փոխադարձ համաձայնութիւնո՞վ մը քովքովիցած, դրացնացած, եղբայրացած են այդ տարազան բոյսերն ու բոները: «Ես»ին զարգացումով, տպարտութեան ուժով, ինքնագիտակցութեան և ազատ-կեանքի խոյանքներով միայն կարելի պիտի ըլլայ չքնաքոխել մարդկութիւնը իր նկատումներու արդի անարկու հիւանդութենէն, որմէ կը տառապի մանաւանդ երիտասարդութիւնը, աղքատ, անորոշ դիրքով մտաւորական երիտասարդութիւնը: Երբ կեանքը բեռ մը չըլլայ, երբ հացի արհամարհելի պատառին ամենահալած ուրուականը չըլլայ, ամենաչնչին զգացումները կրուկներու տակ չեն դիտապատուիր, զազրելի հաչուումներու համար մարքի սրբեցուցիչ սաւառնումները դաչնադար չեն փողոտուիր, գեղեցկութիւնները և սէրերը իրենց ազատ, անպայման երազայնութեան մէջ չեն վտանգուիր. մարդը պիտի բուժուի իր խեղաթիւրած անդամալուծութենէն, սիրոյ հաչմութենէն, երազի կուրութենէն, գաղափարի գինջութենէն, ու մարդկութիւնը պիտի դադրի Անկելանոց-Ցիմարանոցի իր հին չէնքը, և նորագարթ պարմանիի մը պէս պիտի խոյանայ դէպի ազատ համարձակ դաչտերն ու հովերը, դէպի երջանկութեան և ճշմարիտ քաղաքակրթութեան արտերը:

17 Օգոստոս 1909

●

ԱՄԵՆԱՀԶՕՐԸ

Ըսենք բնաւ թէ սկզբունք և անպայման անկեղծութիւն ունինք: Յամառ պնդումը մարդոց թէ գիրենք ոչինչ կրնան փոխել իրենց սկզբունքներէն, թէ կատարելապէս անկախ և աննկատելի են կեանքի մէջ, թէ ոչ մէկ բան կրնայ խաթարել իրենց անկեղծութիւնը, ախտաբոյց քաղցր ինքնախաբութիւն մըն է միայն: Այո՛, գաղափարները, սկզբունքները սաւառնումներ ունին, յաղթանակներ ունին, բայց ատոնք մարդկային իմացողութեան սահմանի մը մէջ են միայն, և չեն զօրեր ճնշելու այն անարկու ուժին վրայ որ կեանք կը կոչուի: Մեռնիլ որ վերջնական յաղթանակը կը տանի և պիտի տանի. ոչ մէկ ուժ ասոր արտաիրքէն զերծ է: Սիրոյ համար ըսեր են՝ «մահէ՛ն ալ հզօր»: Բայց արդեօ՞ք. սէրը ե՞րբ կեանքէն ուժեղ կ'ըլլայ. չէ՞ որ ա՛յն ատեն՝ երբ մահուան կը դիմէ. ուրեմն ամենազօր սէրն անգամ մահով կամ մահաչունչ

տառապանքներու քուրայէն անցնելով է որ կը հզօրանայ: Ո՛չ մէկ մարդ կրնայ և կրցած է ինքզինքը բացարձակապէս բարձր բռնել այն բանէն՝ զոր կեանքի ամէնօրեայ անխուսափելիութիւնները կը կոչենք: Հո՛ն միայն պիտի ըլլար ճշմարիտ և անպարագրելի սկզբունքայնութիւնը՝ երբ աչքը չտեսնէր, սիրտը չզգար, ստամոքսը չգրգռուէր, մարմինը չհազորդակցէր, վերջապէս ճանաչողութիւնը դադրէր՝ իմացականութիւնը և վարդապետականութիւնը սիրելու համար, կոյր, աչխարհի անհազորդ ու անգէտ պատգամախօսի մը պէս որ երկինքէն անանէր հրաշքով մը և որուն դիմէին անանուն՝ անվայր պարագաներ միայն պատմելով: Եւ մարդոցմէ ինչպէս սպասել այս աստուածային բացարձակութիւնը երբ ան որ «Աստուածորդի» կը հռչակէր ինքզինքը, ա՛ն իսկ երբեմն երկդիմութիւններով պատասխանից՝ չարամտութիւններու առջև, երբ ամենազօր, ամենաստեղծ Եհովան, ա՛յն որ կրակ ու պատիժ միայն ունէր, այնքան աչառութիւններ ըրաւ իր սիրելի Իսրայէլի ժողովուրդին և անոր Մարգարէներուն . . . : Ուրեմն այդ անտեղի գաղափարականութիւնը աւելորդ է պահանջել մարդոցմէ, երբ աստուածներն իսկ չունին այդ, աստուածներ՝ որոնք կեանքը յօրինած կը նկատեն և սակայն իրենք իսկ կ'ենթարկուին անոր անխուսափելիութիւններուն: Հետեւաբար, մեծ յոխորտանքներով չըսենք թէ «ես անկախ, անչահանկատ մարդ եմ», որչափ ատեն որ մեր գլխուն վրայ կայ կեանքի սուրը որ «պէտք» կը կոչուի: Բանի որ ամէն մարդ չարարեական էակ մըն է, ուրեմն ազատ չէ, կապակից, ասիճանական սորուկ մըն է: Ուրեմն, կեանքը փոխելու է ո՛չ թէ կեանքի չաղթանակին համար որ անկարելի է, այլ մարդկութիւնը մղելու համար դէպի անկեղծութիւն, դէպի ճշմարտութիւն և դէպի սկզբունք: Ասիկա ալ պիտի ըլլայ Ընկերվարութիւնով՝ որ մարդկութեան ամենանուր կրօնքն է: Ընկերվարութիւնը՝ փոխելով, փլցնելով «կեանքի պէտք»ին անհատասար տարրերը, պիտի զօրացնէ ու գօտեպնդէ մարդը իր ազատութեան, իր գաղափարականութեան մէջ, պիտի այրէ մոխրացնէ չատ մը կեղծիքներ որոնք այսօր անմերժելի հարկեր են, պիտի մաքրէ, պայծառացնէ մեր հոգիները չատ մը ազատութիւններէ, գարշ նկատողութիւններէ և զրկանքներու թոյնէն որ մեր արիւնին ու ղնդերային հիւսուածքին մաս կը կազմեն այլեւս: Միայն թէ, կը մտածեմ, արդեօք այն ատեն մարդիկ գոհ պիտի ըլլա՞ն, երջանիկ պիտի համարե՞ն ինքզինքնին, երբ իյնան այդ երազին մէջ զոր

այսօր մենք երջանկութեան միակ երազը կը դաւանինք։ Կը կասկածիմ։ Իրա՛ւ, այն աստեն նիւթական անհատասարութիւնը պիտի ջնջուի. բայց բարոյական՞ն անհատասարութիւնը, իմացական՞ն անհատասարութիւնները...։ Մարդիկ պիտի կրնա՞ն այս երկու անհատասարութիւններուն թումբերն ալ կործանել։ Բնա՛ւ չեմ կարծեր։ Եւ այն աստեն, նոյնքան դժբախտ չպիտի՛ ըլլայ Մարդը որուն մէջ գիտակցութիւնը բարձրացած է, որչափ հիմա ուր գոնէ, իր պայքարին մէջ՝ Նիւթը ունի իրեն դէմ։ Գիտակից, զարգացած մարդու մը համար զրկանքը հարիւր անգամ աւելի դառն չէ՞ պարզուկ, տգէտ մարդու մը զրկանքէն, զոր ան ճակատագրական կը համարի, և որուն կը համակերպի իբր լաւագոյն բանը՝ նախասահմանուածը իր կեանքին համար։ Այս տեսակէտով իսկ կը սարսի ապագայ ընկերվար մարդուն երջանկութիւնը։ Հիմա ինչպէս որ նիւթով հարուստները կը կազմեն դժբախտութեան մեծ առանցքը, այն աստեն ալ բարոյական և իմացական հարուստները միևնոյն աստիճանի և չարախանձ յարձակումներուն կենթակայ չպիտի՛ ըլլան։ Մարդկային գերազանցութեան նժարը նիւթականէն պիտի երթայ իմացականին, և վա՛յ իմացական անհատասարութեան տագնապին գիտակցողներուն...։ Եթէ կենթադրէինք նաև որ, մարդկութիւնը ձեռք բերէր այն տեսակ կատարեալ միջոցներ որով մարդիկ հաւասար ձիրքերու և հաւասար իմացականութեան տէր ըլլային օր մը, այն աստեն ալ, ա՛յդ քան նմանութենէն և միօրինակութենէն չպիտի՛ ձանձրանար, չպիտի՛ տառապէր մարդը որ ինքզինքը միևնոյն կալապարէն դուրս ելած նիւթ մը պիտի համարէր, նո՛յն գոյնով, նո՛յն ձեւով, նո՛յն տեսողութիւնով, նո՛յն վախճանով, նո՛յն կեանքով։ Ամէկս անարկու լճացումը չպիտի՛ ըլլար, և մարդկութիւնը իր միօրինակութեանը մէջ թունաւոր կերպով յուսահատած՝ չպիտի՛ փորձէր ետ դառնալ դէպի անցեալ անհատասարութիւնները, կամ չպիտի՛ ուզէր արդեօք մահանալ համայնական անձնասպանութեան մը մէջ, մա՛ն նկատելով միակ, անյաղթելի ուժը, երջանկութեան թակարդը ուր իսկապէս գիտա՛կցօրէն՝ կեանքի գազանիքը խմելու համար հոն...։ Եւ այսպէս, չի հաւատա՞նք որ երջանկութեան յափշտակութիւնը զոր մարդիկ կեանքով կ'ուզեն ձեռք բերել, մա՛ն վ միայն պիտի կրնայ արդարանալ։

25 Փետր. 1910

Հ. Տ. Յակոբեան

"ԹՐՈՒՊԱՏՈՒՐ,,ՆԵՐԸ (*)

Բաճառեղծ Ընկերներուս

●

Թրուպատուրնե՛րն են. տեսե՛ք, իրե՛նք են.
Եռանդո՛ւն, անփո՛յթ, գո՛հ կը նուագեն
Հրակեզ արեւուն տակ հրապարակին։

ՌՈՒԲԻՆ ՍԵԻԱՆ

Կիսախուփ փեղկերէ տարեց, տղայ, կին
Կ'երեւան ինչ ինչ։ Կես-օրի տապէն
Շա՜տ ինչերն են որ տեսնել կ'ըսապեն
Թրուպատուրները։

(*) Troubadour ներ Հարաւային Ֆրանսայի յաճերգակ աւուղներ էին Միջին Դարու մէջ, եւ խօսածնին ոկեան լեզուն էր (langue d'oc)։ Կը դեգերէին դղեակէ դղեակ՝ երգելու համար իրենց հերոսածները — ինչեակ, հովուերգ, ճէր, — եւ իրենց արուեստը կը կոչէին «գուարթ գիտութիւն»։ Ծ. Թէ.

Տարօրէ՜ն դէմքեր: Ամէ՛նքն, է՛պ, արո՛ւ,
Բախտէն կատպի հալածուողներու
Անցուն ընտանիք մը բայլամոլոր:
Փողոցի ստո՛յգ հանճարներ բոլոր,
Նուագելու համար պէտ չունին ցօքի,
Կ'ապրին երգելով, կը մեռնին ցօքի
Թրուպատուրները

Բախտը, տառապանքն, յարափո՛խ հովեր
Իրենց դէմքին մո՛ւթ ժպիտ մ'են տուեր,
Կեանքը հանչցողի ալեկո՛ծ ժըպիտ:
Ու իրենց բռնի՛ ձեւին մէջ հպիտ,
Խուխ մազերնուն ներքեւ ալեւոր,
Աշխարհին հեգնելու հո՛վ մ'ուզին աղուոր,
Թրուպատուրները:

Անոնք երգելո՛վ անցան համօրէն
Բոյի գինեզուարճ այգեստաններէն
Մինչեւ Նեղոսի աւազուտը ծէկ,
Մինչեւ Ուրալներն, մինչեւ հրաբուխ
Ափերը դերբուկ Հոյ-Երկիրին:
Քանի՛ ընկերներ համբաւ հող դրին
Թրուպատուրները:

Մեքենայութեան այս դարը երկա՛ր
Զրնկնե՛ց դեռ իրենց հոգին խանդակաթ.
Ու ոսկաններու միջեւ դրամապաշտ՝
Թշուառութեան հետ գլո՛ւխ գլխի հաշտ
Կ'ապրին նախնական կենցաղով ազատ,
Ազա՛տ Բնութեան որբե՛րն հարազատ,
Թրուպատուրները:

●

— Առի՛ք ինձ ձե՛զ հետ, երկիրէ երկիր
Տարէք այս բոլո՛ր սիրտըս սրգակիր,
Ապրի՛նք հեգնելով, ողբանք երգելով,
Ու երկրագունդին հետ մշտահոլով
Մեր մորթն անօգուտ քրքե՛նք մշտերեր.
Մշտնջենական մո՛ւթ ուխտաւորներ,
Թրուպատուրները:

Ջի մե՛նք ենք, մե՛նք ենք, բանաստե՛ղծ, պուէտ,
Մե՛նք, պատառատուն բեհեզով վի՛տ վի՛տ
Երգի իշխաննե՛ր՝ խպա՛ռ հալածուած.
Մե՛նք, ցօքի՛, հպա՛տs, երբեմնի Աստուա՛ծ.
Մե՛նք, չընտակցուա՛ծ, մե՛նք, եղերակա՛ծ,
Մե՛նք, Բանաստեղծնե՛ր, մե՛նք ենք իրակաս
Թրուպատուրները:

Մե՛նք՝ որ մեր վերեւն երգե՛ր կը շինենք.
Մե՛նք, զրկուածնե՛ր հակատագրեն ենեզ:
Ու մինչ ուրիշներ առատ կը ջամբեն
Խինդի՛ սեղանեն, մուսային ճամբե՛ն
Մենք կ'երթանք ստո՛յգ Մահուան անսուա՛ղ.
Մե՛նք, հի՛ն Մարդկութեան ո՛ւշ ծրնած — աւա՛ղ—
Թրուպատուրները:

Բայց ի՛նչ փոյթ: Մե՛նք ենք հոգիով հարուստ.
Մե՛րն է ներշնչումն որ կու գայ վերուստ.
Մե՛րն է մարգը բա՛ց, վերջալոյսն անխո՛տ,
Փքիքը վարդի՛ն, առուն մշտահո՛տ.
Մե՛րն է մթին սի՛ւրը գերեզմանին.
Հի՛ն աստուածներու ցեղին կը նմանին
Թրուպատուրները:

Մե՛նք ենք որ անփո՛յթ գրչով կը հեգնենք
Այս ենեզ աշխարհին պսակները ենեզ:
Քնար մը ձեռքերնիս, անո՛ւն, մահագի՛ն,
Զե՛նք ցանկար ստո՛ւկ—պետի դրեակին:
Ազատ բարբառի ասպետներ անա՛հ,
Կ'ապրին մեռնելո՛վ, կը մեռնին անմա՛հ
Թրուպատուրները:

Մարդկութեան հետի՞ պետ է անպատճառ:
Մեր սրտե՛րը մենք հաներ ենք վաճառ.
Մեր միտքն, աուգին, խաբուած սերն ենեզ՝
Ռամիկին համար երգե՛ր կը շինենք:
Ո՞վ ըսաւ «Մահը մի է». ամէ՛ն օր
Կը մեռնինք մե՛նք, հի՛ն տիեզերքին նո՛ր
Թրուպատուրները:

Սակայն մեզ ի՛նչ փոյթ ծիծաղն ամենուն,
Լ.ումը ստո՛ր, խաղցը անանո՛ւն.
Մենք՝ գառանց Հովուին պես սիրագորով՝
Հաւա՛տն ունինք մեր սրինգին ծայրով
Առաջնորդելու Մարդկութիւնն ամբո՛ղջ.
Մեռա՛ծ Արուեսին մե՛նք տակաւին ո՛ղջ
Թրուպատուրները:

Այս ի՛նչ դարերու հասեր ենք, Աստուա՛ծ.
Փըրեցի՛ր ինչ որ կար վսեմ կերտուած.
Թէ դեռ սի՛րտ ունիք՝ թաղելո՛ւ տարէք.
Ոսկիին նենգ ձա՛յնն է ամենուրեք:
Մի՛ միայն մե՛նք ենք որ դեռ անարգել
Սիրե՛լ կ'երազենք. ո՛վ կ'ուզէ սիրե՛լ
Թրուպատուրները:

Մեռա՛ր, հնաւանդ Արուեսս սրբանուէր,
Երբ դեռ կեանքն երգո՛վ կ'ապրէր, կ'օրորուէր,
Ու երբ երջանի՛կ, բախտաւո՛ր, գինո՛վ,
Իրենց ծիրանի լա՛յն կրկնոցներով
Դղեակէ դղեա՛կ, փայտի երկնային
Տաւիղին բրդուո՛ւմը կը տանէին
Թրուպատուրները:

Ես կ'երազեմ հայր բրուպատուրն Հոմեր,
Որ աստուածներու ակեն կը խմէր,
Ու իր հսկաները բարձրաղաղա՛կ
Կ'երգէր տաւիղն վրայ, խաղաղ խաղա՛ղ:
Ու բրուպատուրնե՛րը բիւ՛ր՝ որ կ'երթա՛ն
Դարերու մէջեն. կ'երազեմ Գողթան
Թրուպատուրները:

Կ'երազե՛մ գիրենք. ու լո՛ւռ, շուարո՛ւն
Կը նայիմ փեղկես ա՛յս բռուառներուն
Որ բռնի կերպով կ'երգեն, կը խաղան:
—Վա՛խ, արծաթն Արուեսն հանեց կախաղան,
Հի՛ն, աստուածաբըղնա՛կ դարերը մեռան.
Ու հիմա պետ է խնդացնե՛ն, մուրա՛ն
Թրուպատուրները:

Հրատապ արեւուն տակ հրապարակին,
Ահա՛ կ'երգեն դեռ. ու միչ տղա՛յ, կի՛ն,
Կը հասնին հիչ հիչ նեղ նամբաներէ,
Գլխարկն անցորդին լո՛ւռ կը կարկառէ
Իրենց նահապետ երգիչն ալեւոր:
— Տուէ՛ք, իրե՛ք են, Նոր Մարդկութեան Նո՛ր
Թրուպատուրները:

Լոզան, 18 Օգոստ. 1910

☛ *Ընտիր Քուղթի վրայ, սրբակ առ սրբակ հրատարակութեամբ, վերջապէս ամբողջացած է Բ. տպագրութիւնն Իչխան Գաբրիէլ Լազարեանի ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԵՐԿՀԱՏՈՐ ԲԱՌԴԻՐՔԻՆ, պնդանիւթատիպ (stéréotype), զարդարուած Գաղղ. Հանրագիտարաններու բազմաթիւ գեղեցիկ պատկերներով, անձնիւր էջ՝ եռասիւն և մանրատառ, բովանդակելով ֆրնս. լեզուի բոլոր բառերն ու նորաբանութիւնները անխտիր՝ իրենց հարազատ հայերէններով ուր անհամար ոճեր, առածներ, յատկաբանութիւններ, առումներ, փոխաբերութիւններ եւն., հին ու նոր հայերէն և գաւառիկ բարբառ կիրթ ընտրանքով մը մէկտեղուելով՝ կազմած են Հայ լեզուի՛ եւս ծշմարիտ Համայնագիտարան մը, Այս հոյակապ ԲԱՌԱՐԱՆԻՐԱՒԱՄԲ կրնայ կոչուիլ հանգուցեալ մեծանուն հեղինակին ԱԲԱՎԵԱՆ՝ որմէ ուսանող նոր սերունդը պիտի օգտուի յոյժ, իր բառագիտական և լեզուագիտական հմտութեանը զարկ տալով: Մեծագոյր կազմով այս անբաղդատելի երկասիրութեան ստուարութեանը մասին գաղափար մը տալու համար, կը բաւէ ըսել Թէ 1900ի մօտ էջերէ կը բաղկանան 2 հատորը միասին, վաճառուելով 120 դրշ.ի ամէն հայ գրավաճառներէ: Մեծաքանակ գնուներու համար դիմել հրատարակչին՝ Սիսակ Աշճեանի, Զուխաճի Խան, կ. Պոլիս:*

Կէս-Գիշերի Արշաւանք Մը

Գրեթէ երրորդ, չորրորդ ասպիճանի քուն մը կը ծանրանայ գլուխին վրան։ Թմրածութեան համար ըմրոստ մնր հոգիները դուրս կը վռթկան տանիքէն։ Բա՛յ օդին մէջ։ Ինչ աղուոր է սա ծովեզրի միայնակ ու մերկ լռութիւնը։ Մութ է չորսդին.

ՀԱՅԿԱՆՈՑՇ ՄԱՌՔ

լուսին չկայ։ Ծովին վայրագ անութեանը վրայ եզերքներէն երկարող լոյսի լեզուներ հպանցումով կը խաղան։ Ոչ մէկ ձայն։ Թուլցած հոգին իր բովանդակ արթնանքը կը ծծէ աղի ջուրէն եկող համբոյրներէն. ու մարմինը իր զովութիւնը կը զգենու կոհակներուն քսուող նամէտ հովիկներէն։ Գորտահարսմբի դաշնակաւոր կրկոց մը կը բարձրանայ հեռուէն, որուն արձագանգ կու տայ ցամաքը իր լերկ խութերով։ Արշաւանքի եկլող վախտանի երիտասարդ մոզէսներ ձամբայ կը գտնեն իրենց՝ քայլերնուս տակերէն. չմոռնալու համար՝ աճապարանքը ունին անունք թաքստոց վերադառնալու։

— Սիրելի՛ս...։ = Հա՞մմէ։ — Վեր եկէ՛ք...։

Մանրախիճերուն հպիւռ լսուող ւրա-ւրա-ները ոտքերնուս տակ՝ աւելի զգուշաւոր կը դարձնեն մեզ, աղմուկով մը չվրդովելու համար բնութեան պաշտելի լռածութիւնը։ Ծովեզրը ծափող ալիքներուն օրօրն ա՛լ չի հանիր ականջներնուս։ Ստուերին մէջ կը մխրճուինք համր ու երազուն, դէպ ի վեր։ Քարուտ ցիցերն ի վեր։ Թոքերնիս խուժող չունչը կը կծկէ կուրծքերնիս. կարծես պայթում մը տեղի պիտի ունենայ, և ծունգերը կը կթոտին, ծերի պէս։ Կանգ կ'առնենք գրեթէ մեքենաբար։

— Սիրելի՛ս...։ = Հա՞մմէ։ — Վեր եկէ՛ք...։

Անանուխներու բարկ անուշահոտութիւն մը վայրի հրանունկներու արմատներէն արձակուող չունչերուն խառնուած՝ մթնոլորտը կը լեցնէ գրգռիչ ապականութեամբ. հասուն կակիճակներ անզգոյշ հպումէ մը դողահար՝ կը փրթին ու կը ցատկեն թուփերնուն, խուլ վախ մը ձգելով իրենց ետեւէն։ Մութով ծրարուած գժնիկներ քղանցքներուս կը կառչին, սոսկաւիթ անծանօթէ մը բռնուելու պէս յանկարծ. և, գերեզմաննոցի չուն մը կը հետեւի քայլերնուս...։ Երկիւղ մը կը սողոսկի երակներէս, զոր կը վախնամ Իրեն յայտնելու։ Պղտոր քէն մը հոգիս իր մութով մռայլած է արդէն. անցեալներ ներկայի պէս կը գծագրուին աչքերուս. ես՝ հեչտանքով կը փակեմ արտեւանունս վրանին։

— Սիրելի՛ս...։ = Հա՞մմէ։ — Վեր եկէ՛ք դեռ...։

Տաժանքոտ մաքառումէ մըն ալ, և ահա՛ տարածութիւնը սահման չունի։ Բերծուած ժեռուտի մը գագաթին ենք հասեր, ուրկէ վեր Աստուա՛ծ մը կայ միայն։ Վարը, ոտքերնուս տակ կը տարածուի բովանդակ Թովանքը Բումէլի Հիսարի վայրի գեղեցկութիւններուն։ Ապստամբ հոգիս իր աքանչանքի համբոյրները կ'ուղարկէ հինաւուրց խրոխտ բերդերուն, որոնց հսկայի թանձր զանգուածը հպիւռ կը տարորոշուի ստուերին մէջ, անյողդողդ, պատմական և անտարբեր...։ Լռութի՛ւն։ Ցանկարծ աքաղաղի մը մելամաղձոտ ու կարուկ երգը կ'երկարի վարէն, կէս գիշերուան յամեցումը բնազդօրէն արտայայտող. անոր արձագանգ կու տայ բարձունքն իր կողէն։ Ցետոյ նորէ՛ն լռութիւն։ [...Սիրելի՛ս...։

= Սը՛սդ... կ'ուզեմ որ ո՛չ մէկ մարդկային չչուկ ասղնտէ անհունին հետ մինակ ապրելու պատրանքս...։

Բեռա, Յուլիս 1910

Մրրկաշաւիղը

ԵՍԱԼԵՄ-ԻՆ

Հոգի՛դ վայրի թռչուն մըն է վիրաւոր,
Մրրիկաբուխ արիւնոտած թեւերով,
Մրրիկներուն կիպի՛չ շանթը գլգլով,
Անքո՛ղ թռչուն՝ ալիքներուն վրայ խռոված:

Կը խոյանայ մերթ վիհերու մէջ անձիգ,
Աչքերը փա՛կ, իր խոկումովն ողջ միայն.
Յետոյ յանկարծ, բա՛ւ տալով յուր խրխնաւն,
Դէպի Արեւ կ'երկարէ վիզն իր, սպացի՛կ:

Թռիչքին տակ յա՛ր ոլկեանն է թաւալո՛ւն,
Վերը, կ'ուռին թոքերն անդուլ փոթորկին.
Պատուհասի պէս, հեշտանքն է աւերին,
Ժայռին կատարն՝ ծաղո՛ղ աստղին սեւեռուն...:

Բայց ալեկո՛ծ հորիզոնին զոս աղօս
Խոնաւ աչքերն ուրիշ երկինք չը ճանչցան...
Ու պտտցուց իր ստուերը զայրացկոտ
Փոթորկին մէջ՝ որ կը գծէ իր ճամբան:...:

... Հո՛ն ուր անապատ գոհիներու մութին մէջ
Ստրուկի սեւ հոգիները կը տքնա՛ն.
Հո՛ն ուր ցամքած բիւր շրթներ կան որ անվերջ
Իրենց ծրնած ժանուն անէծքը կը կարդան.

Հո՛ն ուր խաղի բոյնին տարուած խեղազա՛ր
Կը գալարուին մութ կիկղիններ մարդկային,
Հոգի՛դ՝ խլրտո՛ւքս Մրրկաշաւիղ, ժայռէ ժայռ
Կը թեւածէ, ըսպասելով Փոթորկին...:

1 Մայիս 1910. Բեռա

Լամարտինի

L'ALBATROS

à YESSALEM

Ton âme est un oiseau tout sauvage et blessé,
Un albatros hardi dont les ailes sanglantes
Ont secoué l'éclair des tempêtes brûlantes:
C'est l'oiseau sans abri sur les flots hérissés.

Les yeux clos, sans effort, vivant de sa pensée,
Ivre, il se précipite au sein des gouffres noirs,
Puis soudain, il allonge, animant l'air des soirs,
Son cou débile vers le Soleil, sa fiancée.

L'océan, sous son vol, roule et roule sans fin;
Là-haut s'enflent toujours les poumons des orages.
Lui, comme un châtiment, volupté des carnages,
Sur un berge il s'asseoit, guettant l'astre qui vient...

Mais hors de l'horizon mat battu par les vagues,
Ses yeux moites jamais n'ont connu d'autre ciel.
Aussi promène-t-il sa triste ombre et son fiel
Dans l'orage qui seul trace son chemin vague;

... Dans ces quartiers sans nom où nulle aube n'a crû,
Où, sans fin, en sanglots se tordent les esclaves,
Où mille lèvres dont même est tarie la bave,
Maudissent l'heure où l'homme a sur terre paru.

Dans ce cyclone humain des chairs toujours en rage,
Que l'atroce faim tord, ces inconnus héros,
Ton âme, albatros fier, traînant de rocs en rocs,
Attend, en s'élançant, le dernier Saint-Orage!

ՆԴ. ԳՕԼԱՆՃԵԱՆԷ ֆրնա.ի վերածուած **Hrand Nazariantz**

Մրմըրեան Ինք իր Մէջ

Մեծ Բովանդակը գոյութիւնն իսկ է համատարած միջոցին մէջ իր խորհրդական ու իրական ամէն մասերով։ Ոչ լարուած է մշտնջենապէս։ Անոր անհաս նախագահն ու իմաստուն տնօրէնն է Բացարձակը՝ մեր միտքէն անհունապէս գերանալի անօրէնն է Բացարձակը՝ մեր միտքէն անհունապէս գերազանցը, ամէնէն այն ըմբռնումով վերը՝ իր անհատութեանն իսկ մէջ ունենալով իր բացարձակութեան ու պաշտելութեան փառքը։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Գ.

ՄՐՄՐԵԱՆ
(1902)

Ամէն երեւոյթի, անակնկալի, յառաջդիմութեան եւ տադիմութեան, ամէն եղծումի եւ ստեղծումի մէջ՝ միշտ կայ եւ ըլլալու է այն ծածուկ եւ ներդաշնակ միութիւնը, հատուցումի ճիշդ կշիռը, որ պաշտելի կնիքն է բացարձակ արդարութեան, եւ յաւէտ չափ անգամ չվրիպիր։

Պէտք է երկինք նայիլ՝ երկնելու համար մեծ գաղափարներ։ Այլ երկինք նայելու համար պէտք է նախ դաւանիլ հոն նայեցուցող գերազօր Ձեռք մը։

Գիտէ՞ս արդեօք ի՛նչ վսեմ անուշութիւն ունի այն վճիտ եւ խորունկ զարկն որ՝ երբ մանաւանդ թխպայորդ մտածումներով այլագունած է միտքդ՝ յուշկապարիկէ մը յուշիկ թեւաբեամբ յանկարծ կու գայ ներսիդ, ու կը չանթէ նոյնհետայն մտատանջութեանց մռայլին մէջ, մութը լոյսի, վայրը վայրի փոխելով։ Ա՛ն է միակ մեծ ոյժն հոգիին, և անոր անապական մասը։ Անանուն աւիւնն իսկ է ան։ Ա՛ն է որ մարդը սուրբ, ներանձն, տեսանող ու գիտուն կ՚ընէ։ Ա՛ն է որ մարդը Պղատոն, Մարկոս Աւրելիոս, Նեւտոն, Բասկալ ու Նարեկացի կ՚ընէ։ Մե՛ծ թռիչն է ան, որով կրնան արփաթեւել անկոխելի պարունակները, յաւիտենականին լայն ծոցը։

Ինչո՛ւ անմխիթար ողբանք, երբ հոգի մը պատեհաւելի՛ վեհագոյն բնիկ իր խորանն ու պատեհանը, երկինքը, տիեզերքը...։

Մահը ամէն հուրի տակ մոխիրն է, ամէն ջերմութեան ետեւէն ցրտութիւն, ամէն գիտութեան ներքեւ անծանօթի պակուցիչ զերոյ մը, ամէն յոյսի համար պատանք մը, ամէն քայլի չափ մը և ամէն չարժումի կաց մը։

Հանճարը չանթ մըն է հոգեղէն՝ չանթերու բուն Ամէնահանճարին կողէն ելած, որ կը խրի դարերու հին կողը. եւ մարդկութիւնն՝ անոր չվինդովիլ արթունցած վրիպակներու եւ պատրանքներու մռայլէն՝ կը նշմարէ հոն ճշմարտութեան անխափոյց հրատը։

Ճշմարիտ բանաստեղծի մը ճշմարիտ պարտքն ու փառքն ըլլալու են հասարակաց բարին, մարդասիրութիւնն ու առաքինութեան և այլասիրութեան երգն ու օրհներգը։

Ճշմարիտ յաջողութեան պայմանն է՝ լա՛ւ կոչվիլն չարուեստակել կատարելագործել նախորդաց անկատար ճգածը։ Ո՛չ թէ մենք ենք որ վեր կը բռնենք արմատը, այլ արմատն է որ վեր կը բռնէ զմեզ։

Անկեղծութիւնը բարոյական մեծ առանցքն է հանճարին։ Անկեղծ մարդը բա՛ն մը չծածկեր իր խորհուրդներէն ու գիտութիւններէն. դուրս կու տայ ամէնն ալ յօգուտ մարդկութեան և ի գոհութիւն իր կիրթ ու մարդասէր հոգիին։

ՃՇՄԱՐԻՏ ՎԻՇՏԸ

Վիշտը ա՛ն է որ ճամարձակ չեն իրնար
Խոստովանիլ ոչ ոքի,
Անագորոյն վիշտ մը տարտամ, անհնար,
Որ սիրտին մէջ կը չոգի:

Ո՛չ բարեկամ կը ճանչնայ ան, ո՛չ ալ Յոյս,
Որուն՝ սուգը փոխանցէ,
Ինքնաչարչար վիշտը խորունկ, մթասո՛յլ,
Որ կեանքէն իսկ սերած է:

Գիշերապաս ջղջիկն է ան դարաւոր,
Սիրտին խորը կը տիրէ,
Մռնուան շուրին մէջ կ'ապի ան, այնպէս որ
Մռնուան չափ ալ տխուր է:

Մեզ սպանողի վիշտեր ունինք անհամար,
Մերթ. անարկու, անոգի,
Բայց Վիշտն ա՛ն է որ ճամարձակ չենք իրնար
Խոստովանիլ ոչ ոքի:

Բերա, Յուլիս 1910

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

... Հանին իր թռռները առջևէն ձգած, անոնց մէյմէկ չխալիկ (չախուխիկ) վատահելով Մատիանց ու Նուխիկ (վայրի բանջարեղէնները) ժողվելու կ'երթայ. անոնք այս առանն, դրացի բլուրները, սրտի զեղմունքով դողդոջուն, կը պագատեն: Հայրիկը չուկայէն միս ու մածուն կը բերէ, քնախիկին իր գամչէին դալը կը կթէ, մէկ կողմէն թռռնիկ մը դգալն առած խալկինին տակը կը սկրդէ.

ԽՈՍՐՈՎ. (Անգլիա)

միւս անկիւնը աղջնակ մը կզկալը (կրծկալ) կապած նստեր է մօրն առջև, որ իր աչից-լուսին վարսագկդ գլուխը կը սանտրէ: Բակին մէկ անկիւնը ծլծլուն ծագիկը սիրարարբոք լեզու կլլել կը ձգնի, երբ միւս անկիւնը բացօդեայ օճախին վրայ կաթը սեր կը կապէ: Հարսներէն մէկը վազուան ժուռգալին համար խածաղ կ'ընէ, կամ թաժայ պանիրը քուլապ կը հանկուցէ: Հարսիկը իր ներոջ պա-

լախին լացը կը կարէ, երբ ներսն զբաղած է կեսրոջ ձեռքը պագնելու։ Տալտըրափքն անդին խնոցի կը հարեն։ Հատուկ աղջիկներէն մէկը հորը մտած՝ վզըր-վզրր կտաւ կը գործէ, ուրիշ մը գործուած կտաւը չապիկ կ'ողջաձեւէ (այսինքն չապիկի մը վրայ կտաւը կը չափէ, կը ձեւակերպէ առանց կարելու)։ Երեխայ մը իր չուրջն եռուզեռացող կեանքէն գրգռամուղ ճախարակով թեզան փաթթել կ'աշխատի։ Հօրքոյրը գնացած է նոր մշտուա հինելու։ Կուռքին իր ձագերով ճլուրլացող երեխաներուն ետեւը կը պտակի և անոնց թափթփած հագի փչրանքը կըտակալով կը ժողվէ։ Աղջիկներէն մէկ երկուքն ալ քարտ փաթի (լուացքը) լմնցուցած՝ գնացեր են դրացու հինելու հետ հիլուն կը չարեն։ Եթէ չաթթ իրիկուն է, խնկածուխը կը չրջաբերուի տան ամէն յարկերուն մէջ, սրբելով ու խնկելով առարկաներուն հետ և՛ մտածումները։

Ո՛ հրաշալի պատկեր Հայաստանի, ուր ամբողջ աշխարհ մըն է որ կ'ապրի, կը բանի, կը դատի, կը ծնի, կը ծլի, կը պղպջայ, կը պղպղկի. փոքրաշխարհ մը երանութեան։

Ո՛ անգաչն ներդաչնակութիւն։

Մէյսթօն, Մայիս 1940

Իր կենդանի թղթակցութիւնը յուզիչ պատմութիւն մըն է որ անտիպ է՝ 1912 ի մեր տարեցոյցով։

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Կեանքը շատ կարճ է։ Կեանք մը պէտք էր սիրելու համար, կեանք մը՝ սորվելու համար, կեանք մը՝ լաւ գործելու համար, ափսո՛ս, եւ երբ ուզենք սիրել՝ գիտէ հրաժարելու նեղ սորվել։ Երբ ուզենք սորվի՝ գիտէ հրաժարելու նեղ սիրելէ։

Ռ. ՔՆԱՆ

● Առաքինութիւնը միշտ իր շուրջն կը հետեւի. համբաւը շատ ճիչ ուզամ իր շուրջը կը ցայլ։

ԿԻՕԹԷ

● Գիտուցը մեղու մըն է. երբ չի՛ տար մեղր, բանի՞ն կը խայթեա՞ »։

ՍԱՍՏԻ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

●

Բողոր հաճոյախառն գեղանիւներու անապով, ո՛վ Սերս,
Քեզ վայելքի մարմնախառնի վրայ կախեցի,
Ու գաւեցի պղծատուր մեւեռումներովը ցանկութեան։
Զարհուրեցար Դո՛ւն, անխօս, ու հոն մնար վերջապէս։
Սչնութեան, ազատ-Քեզմէ, հոգի նման երջանիկ ես ապրեցայ,
Ծաղկակոչերու չի զլացած բուրումին գիմով։

ԳՐՇԱԿ Տ.

ՄԱՀՏԵՍՍԱՆ

Ու երգեցի.
—«Կեանքը շատ կարճ է, երիտասարդութիւնը կը թռչի,
Վայելքի ժամն է հիմա որ կ'երթայ, ու յետոյ բան չի կայ։
Անցաւորութեան դպրոցը չորսնիլի վարդերը չի գուսացած տակաւին,

Ու տարփանքի բոցերը չի մարած ձիւնին տակ, որ պիտի իջնայ շուտով,
Դեմքը չի ճնոթկուած, ու նայուածքը բոցագրկուած,
Մահին խթանավար ժամանակին ձևռով,
Միչդեռ պատրանքը չի ցնդած, ու երազաշող յոյսերու վրայ
Ուրացութիւնը իր թախծագեր ստուերը չի ձգած,
Ես պիտի չի գրկեմ անձս իմ՛ինաստոյց սիրեկ,
Աղիկ որ Սիրս մեռաւ, ու ես ապաստեցայ . . . »:
Ու տոիոս պարերով՝ գերեզմանիկ շուրջը,
Սրտանմանկ հզերը արձագանգեցին.
—«Աղիկ որ մեռաւ, աղիկ որ մեռաւ . . . »:
Բայց այս առտու յանկարծ իմ երգս ըսգաւ՝ վրդովուած,
Ու մշուշահանգոյն տխրերեսցաւ Անգեպին
Յուշապատկեր մը մոռացաւեր,
Որ արտասուաթողեց, ոչնչացուցնց գիս շրջապատող
Հրճուատու եւ հնչեպատկ դիմերը ամբողջ . . . :
Ա՜հ, բշուառական Սիր, յարութիւն ես առեր:

Նիւ Եորք

ԱՄԻՍ ՄԸ Ի ԿԻԼԻԿԻԱ

Այս է անունն այն գիւրին զոր Տիկին ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ ԹԷՈՊԻԿ լոյս ընծայեց վերջին օրերուս, Կիլիկիա կատարած իր ուղեւորութիւնն ու տեսած ազգային Սիսուանի բնութիւնը նկարագրելով անոր մէջ, մանրամասնաբար: Հատորը կը զարդարեն 37 հազուագիւտ պատկերներ՝ որոնք կը ներկայացնեն դրուագներ Հայ Տան ապագիի կեանքէն. աւերեալ վայրեր, պատմական քնդի. տեսարաններ եւ հերոսական դէմքեր:— Գին 7 1/2, Փոստա 9 դրս., Ստացականի 2 Ճրագ կամ 1 ռուպի: Նեդրոնատեղի Տէր-Ներսէսեան թղթավաճառատուն, Ճէլալ Պէյ հան, Կ. Պոլիս:

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՀՈՍԱՆՔ

ԿՈՉԱԿ-ԿՈՉԱԿ (1)

Տեսեր էք անշուշտ:

— Երաշտ տարուան մը սկիզբը գարունէն առնելով կամ-կամաց կ'չորնայ, կ'ցամքի, կ'պղպի, անկոթ ու տրամ երես մը կ'բռնէ, ու լե՛րթ սարի պէս կամ կաղճինի չոր հողի նման կարծր՝ իր գոյութիւնը կ'արդարացնէ:

Ամռնաչոր գետինն է ան:

ՏԻԳՐԱՆ ԶԻՔՈՒՆԻ

Նոյն այդ արեւաչոր, չազահիւս, պինդ հողի կամ կաղճնոտ կաւի խաւեր՝ վրայէ՛ վրայ դիզուելով, թումբեր կը դնեն հարթ ու դուրան արտի կուրծքին, և չիմանի ջղո՛ւտ գուղձեր ալ բահէր հանած՝ կ'զարնուին այդ թումբերուն այս ու այն կողմերուն՝ կողուկուշտ՛վ ալ ամրացուելու: Թումբեր են անոնք:

(1) Հոկտեմբեր 6/19ի երկուշաբթի վանայ ժողովրդային ցոյցին առիթով:

Հողած ու չիմնած այդ բարձե՛րը, —թումբե՛րն ըսել կ'ուզեմ —, յարգելո՛վ իսկ անցք ուզող ջրին ճամբան՝ ունին ջրատար մասեր, ջրի անցքեր՝ ի հարկին փակելի՝ ջրհատ գործիքներով, — տախտա՛կ կամ սալաքար: Փակոցներ են ատոնք:

Հողին, թումբին, ջրհատին ինչ վստահութիւն, ջուրն ուժով ու զօրա՛վ է: Կ'բերեն թումբերը կ'ամրացնեն քարի տաշած հատորներով, հողէ թումբի տեղ ժայռի գուղձեր կ'դնեն, մեծ-մե՛ծ, պարտապանա՛ծ քարե՛ր, գլորուելո՛ւ իսկ անկասկած:

Արգելքնե՛ր են ատոնք:

Բայց ահա ձիւնառատ ձմրան մը գլխուն՝ ջրաչա՛տ անձրեւո՛տ գարուն մ'երը կ'իջնէ, երբ ձիւ՛նն ալ ջուր, ու անձրեւն ալ հեղե՛ղ, ջուր՝ իրա՛ր կ'խառնուին ու վազեն վար, սարերէն վա՛ր, սարակներէն վա՛ր, ձորերէն դէպ դարվա՛ր, դարերէն դէպ արտուվա՛ր, վա՛ր, դէպ հակ կողմը երկրին՝ վիժելով, վժվժալով, խչխչալով, սահելով ու դնդղկտալով անարխո՛ւն գետի և անատա՛կ ծովու պէս՝... վա՛յ այն տրա՛մ տարրին որ հակառակ է այս ձգո՛ղին: —Հեղե՛ղն է ան, յորձանք ու հոսա՛նք:

Է՛յ..., ան կու գայ բանձրիկ սարերէն, պաղ-պաղ ջրի ակներէն, պոծառ ձիւնի ջերմիկ ծոցէն, զըմզըմփո՛ւն ձորերու խորէն. գահավէժ քարերու գլխէն փրթեր է կու գա՛յ ան, հեղեղի տա՛րրը, ջրի ուսի՛ն...: Կաթիլը ա՛կ է բացեր, ակները առու, առուները գե՛տ են կազմեր, գետերը միացեր հեղե՛ղ են քչեր, ա՛լ ո՛ւժ պէտք է որուն ցոյց տան իրենց ուժն անհուն:

Աւազը վազո՛ց հոսուն տարրերէն մէկն է դարձեր այդ ջրին. առւեզրի հող ու քար, խիճ թէ կոճղ, տունկ կամ ցից հոլի՛ պէս ոտքին առաջն են ինկեր ջրի ճլըփո՛ւն ծփո՛ւն մարա-կին, բո՛ւն ուր, բոնկա՛ւն ուր պիտի՝ ան Աստուա՛ծ գիտէ ու մէյ մ'ալ ջրին հեղեղուն թա՛փը միայն:

Կ'քչէ, կ'խուժէ, վիշապի՛ պէս դիւր ու թեք կ'գալարի ամէն հակ ու փոս անցքերէ, ու կ'ծփայ դուրա՛ն հուներու վրայ: Կլափին մէջ ինկածն իր ճա՛շն է, ալ ո՛ւր կ'պրծնի. երանի ահա-ւոր է, կծկո՛ւն, առաձի՛գ, տեղ մը նեղ, տեղ մը լայն. հոս հաստ, հոն բարակ-լայնաչար, կ'փչայ կու գայ վիշապի պէս, պո՛չ կ'խաղցնէ ծփծրփիկ, կ'ասես կէ՛տ է վիշապի նմա՛ն, կամ վիշապ՝ կէտի՛, ձկա՛ն լուղակով. Թեւե՛ր ալ ունի ըսես՝ ունի՛ ալ, սուտ չէ՛. և քանի՛-քանի թեւեր, քանի՛ կողմերէ, մա՛նր, աւելի՛ մեծ, աւելի՛ խոշոր ու լայնաչեզփ, ծորո՛ւն անվե՛րջ թեւեր...:

Կու գա՛յ թէ կը կենայ, կ'ծփա՛յ թէ կ'խուժէ, կ'սուրա՛յ թէ կ'թռի՛ ծո՛ւլ գետը, ծո՛ւլ հեղեղը, ջրհեղե՛ղ...:

Ու կու գայ՝ բերելով իր հետ քարե՛ր ու պալեր, ծառի կոճղեր, ժայռի կտորներ, ամէնը՝ պղտո՛ր, կաւո՛տ ջրի իր ծոցին մէջ գրկած, հողագոյն արիւնով առատ ու հարուստ իր մայր երակին մէջ սղմած իրր արեան... գնդիկներ, կենսատու... բջիջներ, մահաբեր թակեր ու բաբանաքարեր...:

Որո՞ւ գլխուն.—

Բայց ով որ գլուխ ունի՝ անո՛ր, — Զոր գետանի՛ն, բարձրաթեք թումբին, ջրհատ փակոցներուն, ժայռէ արգելքներուն: Դե՛ւին, սպնգացի՛ր, ջո՛ւր ծծէ, ջրուի՛ր,

Թո՛ւմբեր, սալացէ՛ք, լղզուեցէ՛ք, ակո՛ս դարձէ՛ք,

Ջրհա՛տ ես ի՛նչ ես, խրի՛ր, ասպարդ դէ՛ն չպրդէ թումբին թեւերէն.

Ժայռէ խափաններ, մէկդի՛ առէ՛ք լերճ կուրծքերնիդ, ձորերու մէջ թաղուեցէ՛ք, հողատա՛կ եղէ՛ք,

Թէ չէ... ահա եկա՛ւ ահե՛ղ տարրը, կոհա՛կ-կոհակ, սարե՛ր չուռ տալով, քարեր կոխ տալով, արտ ու ափ, դա՛ր-դաչտ կուլ տալով, սլո՛ւն-սլվլուն, ծփո՛ւն-խժվժո՛ւն, յա՛ղթ-դնդղղկո՛ւն՝ ինչպէս գարնա՛ն գետ, ինչպէս մարտի կատաղի՛ հեղեղ, ինչպէս փոթորկոտ ծո՛ւլ-ովկիանոս...:

Եկա՛ւ ան, ահե՛ղ ծփուն տարրը, կ'ողողէ, կ'սրբէ, կ'տանի՛, ինչ որ գտնէ իր ճամբուն վրայ. ո՞վ ես՝ չի՛ հարցներ, ինչ ես՝ չի՛ տեսներ, ո՛ւր կ'երթաս, ո՞ր կողմէն կ'երթաս, ինչ կ'տանիս, որո՞ւ կ'տանիս,— հեղե՛ղ է աս, ան մէ՛կ բան միայն գիտէ, խուժե՛լ, քչե՛լ, տանի՛լ, ինչ ալ ես, ո՛վ ալ ես, ո՛ւր ալ որ ես. ան մէ՛կ ճամբայ միայն կ'ճանչնայ, ջրվա՛ր, դէպ վա՛ր, մի՛չտ դէպ վար, հոսանքդ ի վար, յորձանքդ ի վար, յորձանքին հե՛տ, հոսանքին հե՛տ, ջրի գնացքին առջեւէ՛ն, մէջէ՛ն ու վրայէ՛ն, ջրին հե՛տ...ան մէկ աւազան մի՛այն ունի, և հո՛ն միայն կ'թափի, մեծագոյն հարթութեան ընդարձա՛կ աւազանը, — հասարակաց մէ՛կ սեղանը ծո՛ւլ...: Հեղեղին բերանը կ'խորխռւի կ'մխուի մէ՛ջը, կ'սուղէ, կ'խառնուի, կ'ուռի ու կ'ծաւալանա՛յ, հա՛րթ միապաղաղ սեղանի մը փուռումովը...: Ա՛լ հանդարտ է, ա՛լ իր ուզած հարթութեան մակերեսը կապեր նատեր է...:

Ա՛մէ՛ն բան հաւասար է հոն. գետին, թումբ, փակոց ու բարձրաթեք արգելք կամ անհարթ ու սեղ գլուխ չկայ, զամէնը

կլլեր, լափեր, մաքսեր տրորե՛ր է. Ջաղցի քարին տակէն միօրի-նակ մէ՛կ կերպ մա՛նր ալիւր է թափածը, հեղեղին կազմածը միապաղա՛ղ հարթ հաւասար երե՛ս մը միայն: Ալ կոհակ չկա՛յ, ծըւծըւացող, մանրածո՛ւփ լափի՛ն կայ միայն. ալ գոռ ու գոչ, կժոց, որոտ, խշխշոց կամ ղրըմփոց, պտոյտ ու յորձանք, վազք կամ վէժ, բաչխ կամ ցայտ՝ ո՛չ մէկ ոչ միւս...:

Հեղեղ էր, հեղեղեց, ողողեց, սրբեց տարաւ թափեց ծով:

Ծովը հանդա՛րտ է: Հանդա՛րտ է՝ քանի հով չ'առեր, հովը կոհակնե՛ր կ'հանէ դարձեալ այդ խաղաղ ծոցէն, ու վա՛յ անո՛նց ալ թափին դէ՛մ նաւող կուբին..., ղե՛կն ինչ, թեւճա՛ն ինչ, կայմ ու կտա՛ւն ինչ...: Կոհա՛կ է, սարի՛ պէս կոհակ. կ'ելլէ՛, կ'խուժէ՛, կ'ծառանա՛յ, լերա՛ն պէս կ'փլի, անէ՛ղ չառաչ-մամբ կ'խորտակէ նաւն ու նաւազը՝ թէ դէ՛մ տալ յանդգնին իր ծփուն ուժին...: Նորէ՞ն, անգա՛մ մ'ալ...:

— De l'audace, encore de l'audace, et toujours de l'audace!...

Բռնակալ, խափա՛ն ուժերու գլխուն հեղեղի՛ թափով կու գայ ժողովրդային հոսանքը:

— Ժողովրդային հոսա՞նք...: = Կոհա՛կ - կոհա՛կ...:

Վան, 1909

☛ Հրատարակուած է Իզմիր՝ Քէշիշեան եղբարց Տպարանէն՝ գերման հռչակաւոր գրագէտ Կէօթէի գլուխ-գործոցներէն ՖԱՈՒՍԹը զոր ա՛յնքան յաջողապէս հայացուցած է Իզմիրցի համակրելի գրագէտ Մեսրոպ Նուպարեան, քնագրին ամբողջ հրապոյրն ու հարազատութիւնը պահելով: Գիրքին սկիզբը կայ Քարգմանչին ընդարձակ մէկ ներածութիւնը գեղեցիկ,— Ձմեռ գիշերներու ցաղտուկը վանելու համար, ահաւասիկ պատեհ միջոց մը կը գտնուի ամէն գրավաճառի քով: Գին 5 ղրշ.:

ԵՐԳԻՉԸ

Լրտիւ աւաւը դաշտերուն մէջ կորսուած, մեհեաւոր Դամբաններու Օշականը, վրան պահակ, անխրոխտ Տաճարներուն, որոնց վոլիի տակ յուշերը դարաւոր կը մրրտին: Ուր կը հանգչին արեւներեն

ՏԻԳՐԱՆ ՉԷՕԳԻՒՐԵԱՆ

Վտարանդի շրջիկներ, մրշակներուն հետ, ամրան: Օշականը որուն հետուտն գիրքերուն հոծ, արշաւող Հեծեծաղները կը խռովեն, ու սովածն ալ մուրացկան կը թաւալի տեսիլն անոնց, արցունքովը բրջիկ հող:

Օշականը խաղաղ, իբրու թեւածեր հոն Մեսրոպի Պայծառ հոգին, վարուժանի վոլոտի հետ թաղծագին, Տեսիլ, այսօր հոգին ունի ոսկեձաւոյտ, ու երգի Յոնչ իսոյ բլրոյէ՝ բաւրիոններու կ'բնդեղուզուի ծղրտուիլն:

Մուկը սրտացիկ կատարներու տակ կ'արթընկնայ հեշտ նուագ
Զանգակներուն: Խունկ եւ կնդրուկ գաւիթներեն կը գրուին:
Եւ հօտաղին, եւ մըշակին, եւ իշխանին կուրծքին տակ
Սիրտը կ'երգէ, կ'անօսրանալու ըստուերները թափիծին:

Հայ կոչտերու հաւատ կարծես նաւասարդի է առտուն,
Հովիտներու խափուր վարդով, ամբուշներով, շալպով
Յարդարած են իրենց մազեր, ու կը պարեն օրորուն,
Սեվրիներու, բարտիներու դաշնակաւոր ծածանիով:

Վեհափա՛ռը, մըրրիակոծ հայ նաւակին ղեկավար,
Կրօնի պետն, հանգիստ կ'առնէ խանի մը օր Օշական,
Դեռ հովուելու դաշտերուն ուր տարաւ մորիկը աւար,
Լեռներու ծոցն որոտալու յոյսը Յեղիի Յարութեան ...:

. . . . . .

Ը.

Աստղաւիթին մէջ՝ իշխանին,
Զահերն ոսկի կը ցանցըռնեն:
Սըրահին մէջ վիներն աղու,
Բանբիոններուն գոռ եղբայր են:

Ափսէին մէջ հանեակ արծաթ,
Բաժակներով ոսկեկար,
Հարս մը շիկնցոյ կու տայ առաջ
Գինին ծորան, բոյրով յարկար:

Ջերմ շրթունքներ անոր գովին
Կը մըխրճուին մեղրի ներսն
Որ վարդերուն խաղէ հոգին:
Ու սառ արտեր կ'ուռին կ'եռան,

Միլիչ աչքերեն կ'եղյայ տակաւ
Բոցը ուժգին՝ հոգիներուն,
Շրմունքներու հետը անքաւ
Ծիծաղի գուրգ շեշտեր հնչուն:

Բազմոցին վրայ Վեհը անձայն
Կը մըրափէ: Բայց տաղտկացած
Կ'ըսէ, ձայնով մը մեղմ ացնման,
Որ չոկ գոռով մըն է առյած.

— Իրա՛ւ, ձարտա՛ր են մեր տղոք, ներողներն ալ իրենց գողտրիկ
Սակայն թէ որ մեկը երգէ...
Կամ խրթերգի մը վանկերը գիս օրօրեն, ինչքա՛ն բարիք:

Աստղ հառաչ մը կ'արձակէ
Ետոր, ցաւերուն չափ իր հոգին,
Անդուս բարձին գըլուխըն ըլլէ՝
Թեղի առնելու երազանիքին:

Բանբիոններուն դարի բզգիռն,
Վիներուն ալ հեծիւնը ծոյլ:
Երգը կ'սկսի առոյգ հնչուն,
Եւ կ'սթափին դէմքերը բոլոր:

Կը բարձրանայ մեր աղաղակ,
Շառաչաձայն իբրեւ հեղեղ,
Աստղ կարկաչ է որ արագ
Մարմանդին տակ պահուի շատ հեղ:

Մերթ վըրէժ մ'է, մերթ բառնութիւն,
Որ սըրահին մէջ սառնանի,
Եւ արտերն հանեն հծծիւն
Կամ ժըպիտներ ըսիրեսիի:

Ու ա՛լ գինով, ա՛լ խանդավառ,
Նըւագներուն կ'արթընկնայ երգ,
Բանբիոններուն արու բարբառ
Նուրբ վիներուն ա՛լ հգ գնծերգ:

. . . . . .

Գ.

Մանկաւարիկ մը կու գայ երազ
Իշխանին մօտ, ու կը խօսի
Հեզ շըշուկով: Մարդը ցաւագ
Կուտայ ևրշանը մեռծուտի...:

Սրահին մեջ ա՛լ չեն երգեր.
Դեմքերն իշխանը կը հակին,
Կ'առնեն ճակատը Վենը վեր
Ու վերջ տալով երազանքին

— Ինչո՞ւ այսպես դուք երգերուն կու տաք վախճան,
Կ'ըսեք: Իշխա՛ն, ինչո՞ւ վրդով
Ու զայրացոս դիմագիծերդ կ'երեւան:

— Ոչի՛նչ հայր իմ, մուրացիկ մ'որ ապարանքին
Ներս սողոսկիլ կ'ուզեր: Շուտով
Ընդոծինի մը վըտարեց զայն տըւի ես:

Կըրօնի այրն շարժեք զըղուխըն ալեւոր,
Կը մրմնջէ. «Այդ խոնարհին բո՛ղ տուեք շուտ
Որ մեր մօտիկ գալով հանգչի: Թերեւս մոլոր
Վըտարանդի, հալածուած է բաղդին անգութ»:

. . . . . .

Գ.

Կը մնայ: Խորունկ սուղում մը տրտունջքի
Կը թեւածէ, տիրոջիկներու շրթունքին,
Տըհամ դեմքեր, շարժուններով ալ դժգոհի
Սրահին մեջ, սիւներուն տակ ծայր կ'առնեն:

— Նստէ՛, թշուա՛ռ, վատասակա՛ծ ուղեւոր,
Անօթի՛ ես, կը հարցունեք ծեր խոհանոցի կարեկից:
— Ո՛չ, ո՛չ, հայր իմ, կ'ուզեմ հանգչիլ միայն որ
Իյնամ ճամբայ Բրնարիս հետ առտուիդ . . . :

Ցեղդ կ'իյնայ ան անկիւն մը յոգնաբեկ . . . :
Կը զննէին կոչնականներն աւանգով,
Անոր գանկը, ապիներով աղէքեկ,
Անոր դեմքը, կնճիռներու անդոյն բով,

Անոր մորուսն որ կ'երկնցար բոցանմման
Կուրծքին վըրայ, գաղարներով փրփուրի,
Աչքերն անփայլ, որ յօներեն հովանան,
Մերկ իր կուծքին բառուտը որ կը յորդի:

Այս անծանօթ մըռայլ հակն կը դիտէ
Մին գորովով, ուրիշ մըն ալ ատելով
Անկաարկով մը: Մին տխրալի կը չափէ
Բոպիկ ոտներն հետզհետէ անհօղ,

Մեկ ուրիշը հին իրաւնէ վերադարձ
Է որ հեգնէ եւ պարեգօտն, որ հինցած
Մըն է միայն: Իսկ միտքերը ուսումնական,
Կը պրպտեն ծերն ակնարկով սոսկումի:

— Ի՞նչ է գործդ, եւ այսքան ուշ ինչո՞ւ տուն
Անօթեւան մոլորեր ես ճամբուն վրայ:
— Հէգ երգի՛չ մը, Հա՛յր, թափառիկ մ'որ անուն,
Հայրենիքին աւերակներն կու լայ . . . :

— Երգի՛չ, երգի՛չ, կը փըսըրսան բերանները . . . :
— Երգի՛չ մը դո՛ւն, կաթողիկոսը կ'ըսէ,
— Օ՛ն, իրնարիդ հետ քաջերացուր, քարի ծեր,
Երգ մ'որ Տոհմին փառքն ու ցաւերը հիւսէ:

. . . . . .

Ե.

Կ'ուսնու: Տրնոյն ցայգ շրթներն կը դողան:
Կ'ուղղէ չարերը իրնարին մըտերիմ,
Կ'երգէ: Բոլոր դպիրներն եսական
Սրահին մեջ ծաղրի ժպիտ մը ունին:

Կ'երգէ աշուղն իրեն երգը, ծեր երազ
Որ անցեալին գիշերներուն կը խոսի.
Ու կը ծորի անոր ծոցին հագիւ հազ
Առասպել մը, հին դարերու մութ ոգի:

Հովի մը տըղն է մեղեդին, սկզբում
Մէջ պարանցիկ է, ապրիլցին խաղցրիկ յոյզ
Հովիւներուն որոնք կ'ընեն իրենց չուն
Առշտոյտին վարդ յոյզերուն մէջը սոյզ:

Սրահին մեջ, սիւներուն տակ մարմարէ,
Փուշերու տեղ դեմքերուն վարդ կը փթթին,
Կուրծքերն հագիւ շունչ մը ծածուկ կը կոծէ,
Մինչ երգողին հրանտին թելեր իրնարին:

Եւ լուացվի ու խաղցերգը ոգեւոր՝
Կը քրոջկին, կ'ըլլան ալիք վիթխարի,
Բարձրակուտակ, որ յարձանն անսովոր
Շառաչիւնով, խարակներուն կը փարի:

Կ'ըլլայ փողերգ մը աւետող առնական
Յաղթութիւնը, պայքարներուն դառն ծաղիկ,
Կ'ըլլայ գոռում, կոյս անտառներ կարծես կան
Որոնց ծոցը կ'երիվարէ մրրիկ:

Կոչնականներ խաւնի ջերմով կը հեւան,
Ազատ շունչ մը՝ իրենց բերնեն կը հոսի,
Գիւղով, արքայի իրենց հոգին իբր ական
Հերոս խօսքովը աշուղին՝ կը վառի:

Երգչին դէմքը ծիրանիներ կը հագնի,
Իր բիբերը կը կայլակեն իբրեւ կայծ,
Կուրծքը կ'ուռի երգին շունչովը վայրի.
«Ո՛հ, — կը խօսին, — ինչ իրաւ ու՛ժ անկասկած»:

Կը մարմրի, կ'իյնայ ուժեղ ձայնն ահա՛,
Կը սեւանան ջինջ երկինքները գարնան,
Վայնասունը հոծ ցաւերու՝ կ'ուռուանայ
Եւ վրէժի աղաղակները կ'ողբան:

Երգը խորունկ է վիշապին զէդ անձաւ,
Նոր գերութեան երկաթները կը հնչեն.
Պարտութիւնը, աւերումները կարգաւ
Հո՛ն, արտերու հերձ եզրերը կը ծեծեն:

Կը մրթագնի աչերոյթը ծերունիին,
Կոչնականներն ալ կը դառնան յուսաթեք,
Վեհափառին կ'իջնայ տժգոյն մը ճակտին,
Չի հայ ցաւին՝ երգը գաւակն է թեկթեկ...:

Զ.

Ան կը լռէ, ու կը հանի
Ինչպես որթին դալար ոստեր,
Ծաւերութեան տակ բիւր ողկոյզի,
Միլչոեռ արահը կ'աղեկոծուեր:

. . . . . .

— Ըսէ՛, ո՞վ ես, Աստուածայի՛ն դու ծերուկ,
Ոտքի կանգնած Օծութիւնը կ'արտասուէ:
— Ըսէ՛, ըսէ՛, հոգիներու մե՛ծ վրիժուկ,
Օ՛ն, անուիրող, հոգւոյս ֆու ձայնդ մե՛ս է...:

— Անո՛ւնդս... Է՛հ, թշուառ աշուղ մըն եմ ես:
«Քու անո՛ւնդդ, մեր սիրտերը կը՛ կանչեն»,
Հառնայն արտահր կը ձայնէ խեղի պես...:
— ՅՈՐԵՆԱՅԻ՛Ն եմ... ծաղկաւէտ Տարօնէն...:

Սկիւտար, Մայիս 1910

ՍԼԱՔԸ ԵՒ ԵՐԳԸ

Ազատ օդում ես իմ ինքդ ձրգեցի.
Նա արդացաւ ընկաւ, բայց ո՞ւր — չը գիտեմ,
Որովհետեւ այնքան արագ նա թռաւ
Որ արդարի անհետանալի ինձ երեւաւ:

Ազատ օդում ես իմ երգը երգեցի.
Նա արդացաւ ընկաւ, բայց ո՞ւր — չը գիտեմ.
Այն ո՞վ ունի այնքան արատես, վառ աչքեր,
Որ երգերը թռիչքին հետեւեր:

Շատ եր անցել այդ օրւանից — եւ ահա՛
Կաղնու վրայ գրտայ նոնոյ ողջ իմ արդար.
Եւ իմ երգը՝ ընկիզքիցը մինչեւ վերջ՝
Նոյնպես գրտայ — քարեկամիս սրտին մէջ:

Ադրիանոպոլսի, 20 Մարտ 1906 Լ. ՄԱՆՈՒԷԼԵԱՆ
Օրիորդի մը ալպոմէն արտագրուած

ԿԱԽԱՂԱՆԻՆ ՍՏՈՒԵՐԸ

Հաճընցին՝ Թէեւ անձնապաշտպանութեան պատնէշին վրայէն գերմարդկային դիմադրութեամբ կրցած էր կուրծք տալ 20,000 է աւելի հակառակ ահմանագրական խուժանին մղեգին յարձակմանց, սակայն իր ընտիր ընտիր զաւակներէն 4000 կտրիճներ՝ իրենց ընտանիքներով ու զաւկներով էկորան Ատանայի, Տարսոնի, Մէրսինի, Գօզլը-ի, Ադիօղլու-ի, Օսմանիյէի, Հաճընէյի, Սայիյէների մէջ և այլուր։

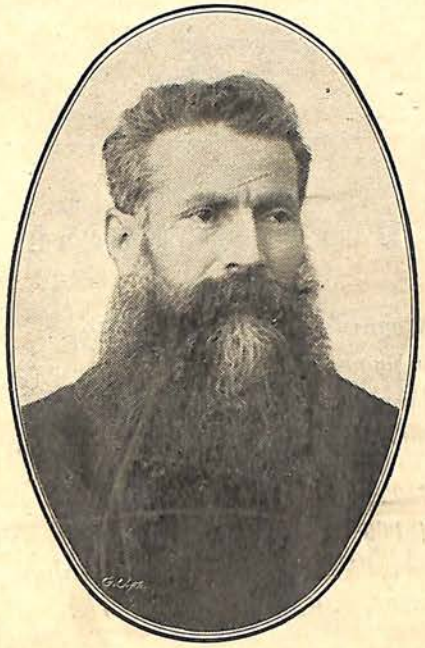

ՆԵՐՍԷՍ Ծ. Վ. — ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Կիլիկեան այս զարհուրելի ջարդէն յետոյ՝ մեր ահմանադրական կառավարութիւնն անմիջապէս պատերազմ. ատեաններ կազմեց Ատանա, բուն արիւնոտ եղեռնին կեդրոնը. նոյնպէս Անտիոք, Էրզին, Մարաշ, և ամենաթիստ հրամաններ տուաւ մարդախաշոյշ ոճրագործները ձերբակալելու ու պատժելու համար։ Այլ սակայն ոճրագործ համարուեցան նաեւ այն հայերն որոնք անձնապաշտպանութեան դիմելով՝ չկարդուելու յանցանքը գործեր էին։ Մարաշի պատերազմ. ատեանին հրամանով գլուխ ալ ձերբակալեցին՝ ժամանակին հոն խօսած մէկ քարոզիս համար. և 4 հեծեալ ոստիկաններու հսկողութեամբ տարբին Մարաշ։ Հաճընէն հոգ՝ 4 օրուան ճամբայ է։ Յունիս 13ին հասանք կոկիսոն, եւ գոհակոխ կայսրուհւոյն՝ մեծ ազգասրականին երբեմնի տարագրավայրը։ (*) Դիշերը հոս անցուցի կէս քուն, կէս արթուն, և առտուն կանուխ ճամբայ հանեցին զիս։ Ամրան առաջին ամիսն էր, Կոկիսոնի գեղեցիկ ու արգաւանդ դաշտերու գոգն էին փռուած ցորենի ատոք հասկեր՝ որոնք կոհակ կոհակ կ'աւեծփային, ոսկեգոյն ծովի ալիքներուն պէս. իրենց լանջքին վրայ՝ տեղ տեղ բուսած կակաչներն ալ հեռուէն՝ արիւնի կաթկթումներու տպաւորութիւնը կ'ընէին տխուր մտածումներու մըրիկներովն ալեկոծ մտքիս վրայ։ Այս պատմական գիւղաքաղքին չորս բոլորը՝ լերկ ու մերկ լեռներ բնական պատնէշ մը կը ձեւացընէին։ Դաշտին մէջ զոյգ մը գետեր զիրար խաչաձեւելով կ'ընթանային օղակ օղակ գալարումներով դէպի արեւմուտք և Տարսոն։ Կոկիսոնի հարաւային լեռնաշղթաներու ժեռուտ կողքին վրայ կ'երեւնային Քէչէ Բուռնու, Կէօլ Բուռնու, Տէյէրմէն Տերէ և Տալըտաղ, զոհ Հայաբնակ գիւղե'ր որոնց ամէնն ալ իրենց ղՀերն էին ուղեցած Ջարդի օրերուն։ Արեւմ արգէն ծէթած էր Պէնպօղալի երկնագիտակ սարերէն, ուր ամպերու քուլաներ, արեւին ճառագայթներովը ջնարակուած՝ պսակ մը կը յօրինէին անոր ձիւնափայլ ճակտին վրայ։ Իսկ վարը, մեր շուրջն, ու հեռուն՝ առտուան քաղցրազրուցիկ թռչնիկներ կը թեւածէին օդին մէջ կամ թուփէ ի թուփ, իրենց երգերը խառնելով լեռներու սիրտերէն, հսկայ ժայռերու ստինքներէն դուրս ցայտող զուլալ աղբիւրներու խոխոջներուն։ Բնութիւնը կը ժպտէր իմ շուրջս, իմ դլխիս վերեւ, մինչ ես կախաղանի սեւ փայտին ծանրութիւնը կ'զգայի ուսերուս վրայ։ Հաճընոյ զինուորական հրամանատարը խստիւ յանձնարարած էր կոկիսոնի հալարապետին, ոտքս զի մեծ զգուշութեամբ անցունէ զիս Զէյթունի և Ֆռնուզի դէպի Մարաշ տանող կիրճերէն, որ մի' գուցէ լեռնական հայեր զիս ոստիկաններու ձեռքէն առնելու փորձ մը ընեն! Կոկիսոնէն Ֆռնուզի լեռներուն ստորոտը՝ սոսկալի չարչարանքներով անցուցին զիս։ Տեղ տեղ հետիոտն քալելու ստիպուած էի. ցցուն սարերու դերբուկ կողքերէն, առլեփ դարեւանդներու եզերքներէն քերելով կ'անցնէինք, որոնք իսկապէս գլխուս պոյտ կը պատճառէին։ Արեւելքէն կ'երեւնային Զէյթունի լեռներն, անհանդարտ ու անվեհեր մարդոց պէս զիրար արմկելով և խրոխտ գլուխնին երկնքի կապոյտին մէջ մխրճելով։ Իսկ արեւմուտքէն իրենց վիհխորի գոյութիւնը ցոյց կու տային Ֆռնուզի սարերն անմատչելի, պահակ կեցող հսկաներու պէս անյարիր։ Իրիկուան, յոգնած ու շնչասպառ՝ ձորի մը մէջ իջեցուցին զիս։ Դիշերը սոսկալի խիթեր ունեցայ, ու չկրցայ քնանալ՝ վրաս փոխն ի փոխ հսկող ոստիկանական ներուն պէս։ Առտուն կանուխ, առանց նկատողութեան առնելու հիւանդագին վիճակս, ճամբայ հանեցին զիս, ու առջի օրուան անդնդախոր ձորամէջէն սկսանք մեր վերելքը տաժանագին։ Խիթերս դեռ օձի պէս կը խածնէին ոտիքներս։ Օ՜հ, այդ ցից ու ժեռուտ զարիվերը՝ կեանքիս Գողգոթային ամենէն դժնդակ խաչակրութեան ճամբան եղած է, ուսկից սակայն ես քալեցի անտրտունջ, վասն զի անի իմ բազմաչարչար հայ ցեղին ալ ճակատագրային կեանքի ճամբան է եղած երկէ և այսօր ու գուցէ պիտի ըլլայ յաւիտեա՜ն։

Ժամը 10ին արդէն հասած էինք Մարաշ։ Ոստիկանները զիս ուղղակի Պատերազմ. Ատեանի գին. Նախաքննիչ ժողովին յանձնեցին, որ 7 գինուորա-

(*) Յովհաննէս Ոսկեբերանց հոս սխսորուեցաւ 407ին, ուր կնքեց իր բազմաչարչար կեանքը։

կաններէ կը բաղկանար՝ հազարապետի մը նախագահութեան տակ։ Այս վերջինը տեսնելով որ ես սաստիկ յոգնած եմ և տկար, հարեւանցի հարցումներ ընելէն յետոյ՝ հրաման ըրաւ պահակ ոստիկանին որ զիս տանի, ու ես այլ եւս նոյն վայրկեանին պատերազմ. Ատեանին բանտարկեալն էի։ Ոստիկանը զիս առաջնորդեց սենեակի մը դրան առաջք՝ ուր 2 խոժոռադէմ զօրք պահակ կեցեր էին. այդ դրան շեմքը սոսկմանագիծն էր կեանքի և մահուան։ Ներս մտնելուս տեսայ 3 մարաշցի իսլամ պէյեր, նոյնպես մարաշի դատաւորն ու հարցաքննիչն, որոնք բանտարկեալի յատուկ յարգանքներով ընդունեցին զիս։ Դատաւորն ու պէյերը սահմանադրաբար կառավարիչի մը քարկոծման և սպանման իրը պատճառ կամ թելադրիչներ բանտուած էին, իսկ հարցաքննիչը՝ մարաշի դպքին՝ կացինով ու «եաթաղան»ով կխոսմռռ ինկած վիրաւոր հայոց հարցաքննութիւնը ընելով՝ ոճրագործ իսլամները ձերբակալել տուած ըլլալուն համար։ Բանի մը ժամ վերջ՝ արդէն ամէնքս կարեկից մտերմութիւն մը ունեցանք իրարու հետ։ Այսպէս է բանտին ու բանտարկեալին կեանքը։ Զօրս անգամ հարցաքննուեցայ Նախաքննիչ Ատեանէն։ Հարցաքննիչի դերը կը կատարէր նիհար, բարձրահասակ, խորամանկ աչքերով ու խոժոռադէմ անձ մը Բէքիք անուն։ Ինծի եղած հարցումներէն կը հասկնայի թէ՝ իմ մասիս եղած ամբաստանութիւնները խիստ ծանր էին. թէեւ անհիմն ու անհեթեթ։ Նախագահ հազարապետը շա՞տ ազնիւ, շա՞տ բարեսիրտ ու ազատական մըն էր։ Երբ Բէքիք հայերը կ'ամբաստաններ իրը ըմբոստ և անջատողական գաղափարներ սնուցանող, նախագահը սակայն երեսն անդի՛ն կը դարձնէր՝ կարծես լսել չուզելու համար այդ զրպարտութիւնները։ Զրպարտութիւններ կը ջանար փակցնել Օսմ. Սահմանադրութեան հաւատարիմ դժբաղդ հայուն ճակտին։ Հարցաքննութիւններս ու թուղթերս ալ յանձնուած էին բուն Պատերազմ. Ատեանին ուր կա՛մ պիտի դատապարտուէի եւ կամ անպարտ պիտի արձակուէի։

Օգոստոս 5 Դ. առտուն ժամը 2ին, ալ թեւին վրայ լայնկեկ կարմիր ժապաւէն կրող ոստիկան մը եկաւ աղդարարել ինձ թէ Պատերազմ. Ատեանին կը կոչուիմ։ Երկու սուինաւոր զօրք արձանաձեւ կանգնած էին մեծ դրան մը առջեւ ուրկէ ներս մտցուցին զիս։ Ընդարձակ սրահ մը, կեդրոնը՝ կանանչ սեղանով սեղան մը, որուն շուրջին էին բազմեր նոյն Բարձր. Ատեանին զին. անդամները։ Ա. Հարցաքննութիւնս ժամերով տեւեց, որուն բոլոր ատաղձը Բէքիք պատրաստեր յանձներ էր։ Եօթն անգամ այսպէս ժամերով հարցաքննուեցայ. բոլոր հարցումները կը դառնային սեալ մեկնուած մէկ քարոզիս, ինչպէս նաեւ Հաճնոյ անձնապաշտպանութեան միջոցին Հայոց ղէնքի գիմումին շուրջ։ Բուռն անձկութեամբ կ'սպասէի հիմա տրուելիք վճիռին։ Օգոստ. 14ին գիշերանց յանկարծ ոստիկան մը արթնցուց զիս և խիստ շեշտով մը բսաւ. «Էրզին պիտի երթաս, պատրաստուէ»։ Էրզին անունը ցուրտ սարսուռով մը ցնցեց հոգիս. հոն 6 Հաճընցի հայեր պիտի կախուէին։ Իմ ալ գիշերանց յանկարծ հոն տարուիլս է՛ն չարագուշակ մտածումը կը ծնցուներ ուղեղիս մէջ։ Հոգիս երբեմն կ'արիանար. հզօր ուժ մը վե՛ր կը բռներ ուսերս ընկճող ծանրութիւնը կախազանին. երբեմն ալ հեռուն, շա՛տ հեռուն, կեանքիս մթին հորիզոնին վրայ կը նշմարէի արդարութեան լոյսին ցոլացումը յուսաժպիտ։ Չէի գիտեր թէ Մարաշի Պատերազմ. Ատեանը ինչ մեղք էր ծրարած ուսերուս, և անմեղութեանս վրայ վստահ՝ կը ջանայի միտքս վանել

տվէն սեւ մտածումէ. զուարթ ըլլալ կ'ուզէի՝ նման այն հին կամաւոր մարտիրոսներուն որոնք դէպի տանջարան կամ խարոյկ առաջնորդուած ատեններին՝ ա՛լ աւելի կ'արիանային։

Մարաշէն դուրս հանած էին զիս արդէն 5 հեծեալ ոստիկան և 12 զօրք՝ չիսնապետի մը հսկողութեան տակ։ Այս անօրինակ խստութիւնը հետեւանքն էր Զէյթունցիներուն զիս ձեռքէ առնելու ենթադրական կասկածանքին։ Արեւը կրակ կը մաղէր մեր գլխին. հեծեալները կ'շտապէին՝ ժամ առաջ զիս Էրզին հասցնելու համար, մինչ հետի զօրքեր կ'ուզէին կամաց քալել՝ տապէն չնեղուելու համար։ Երեկոյեան գէմ հասանք Ֆընճոբճաթի՝ իր լեռնային անառիկ դիրքին շնորհիւ ինքզինքը պաշտպանող հայ գիւղին մօտ։ Մացառուտ ձորի մը մէջ իջեցուցին զիս։ Զօրքերը չղթայ մը ձեւացուցին շուրջս։ Մացառի մը քովը ի վեր ընկողմանեցայ՝ առանց բան մը ուտելու։ Անկողինս հողն էր, բարձս՝ քար մը, ու վերմակս իմ սեւ վերարկուս։ Մեռելտի գլուխս դրի քարին, ու պատսպարուելով սքեմիս մէջ՝ փորձեցի քիչ մը հանգչիլ։ Չկրցայ սակայն արտևանունքս իրարու վրայ բերել. հազար ու մէկ մտածումներ միտքս կը լլկէին։ Աչքերս վեր ուռի. դէպի երկինք որ իր գիշերային փառքեր ոիտքս կը լլկէին։ Աչքերս վեր ուռի. դէպի երկինք որ իր գիշերային փառքեր րովն էր պճնուած, մինչ լուսինը նոյն պահուն մայրաւէտ սարի մը վերեւէն դուրս կը ցայտեր լիալիր, արծաթափայլ արցունքի չիթեր կաթկթեցնելով խոցոտուած սրտիս մէջ։ Չէ՛. լացողն ի՛մ աչքերս էին, իմ դառն արցունքի չիթե՛ր էին որ կը ցոլցլային լուսնի պայծառ դէմքին և աստղերուն ադամանդեայ քթթումներուն մէջ...։

Ցընծաճաչէն կանուխ ճամբայ հանեցին զիս դէպի Պաչճէ։ Արիւնի ու դիակի ճամբա՛ն էր սա. մեր անցքերուն վրայ, մացառներու մէջ, ականատես կ'ըլլայի հոգիս փշաքաղող տեսարաններու։ Կէս մը պրած ածխացած կմախքներ, ջախջախուած գանկեր՝ որոնց աչքերը վաղուց փորեր փողոտեր էին լչկեր անգղեր՝ գեռ եւս շրջան ընելով մարդկային այդ մնացորդներուն վրայ։ Ամենոս լերան կիրճերն ու անտառները լիքն էին այսպէս հայ դիակներով։ և մարդոց պակաս ձգածը գազաններն ու դիւազգիներու շուներն լրացուցեր էին։ Իրիկուն էր արդէն՝ երբ կը ժամանենք Պաչճէ։ Երբեմնի այս հայաշատ գիւղաքաղաքին մէջ ամենավայրագ կերպով տեղի ունեցած էր անլուր ջարդը. հայեր իրենց քահանայով միասին (Տ. Վահան) խժդժօրէն մահացած էին սուրի, զէնքի, մանգաղի, ուրագի, լաթտի ու քարի հարուածներուն տակ անխնայ։ Հէօքքէչ անուն հրեշը 42 հայ տապարով գլխատած էր՝ միւճթիին հրամանաւ։ Նմանօրինակ հայասպինդ գազանութիւններ գործուած էին Հասան Պէյլէ, և աւերակներու վերածուեր էին այս շէն գիւղերն ամբողջ. հայաւհիներ իրենց դարաւոր պատուոյն նախանձախնդիր՝ սեպ ժայռերու վր այն վար խոյանալով գիակնացած էին, մինչ ծերերու, երախաներու և ձեռք անցուած կիներու վրայ խուժանն անա՛նկ անասելի բարբարոսութիւններ գործած էր որ կրկնապէս կը գերազանցէին Միջին Դարու ոճիրները։ Դիշերը չկրցայ քնանալ Պաչճէի բանտին մէջ, ուր կարծես գեռ ականջս կը հասնէին կացիններուն տակ տորուող խեղճերու ձայներն ու մայրակորոյս ձագուկներու ճիչերն աղէխարշ։ Առտուն արդէն հեռացեր էինք այս գժոխային վայրէն։ Անգին սակայն՝ խոնաւ աչքեր։ ս առջեւ կը պարզուէին գարձեալ երկու սպանդարան-գիւղաքաղաքներ, Հատիչէ և Օսմանիյէ։ Առաջինը՝ իր անուան տիրոջը պէս (Համիտին)

մարդկային արիւնաներկ քաղաքն էր կարմիր, իսկ երկրորդը՝ հարիւրաւոր մեծ ու պզտիկ անմեղ հայերու ողջակիզման ղօհարանը։ Բանի՛ կը մնտենայի այս վերջինին, սիրտս ահաւոր սարսուռով մը կը բաբախէր, մինչ մեր ճամբուն հիւսիսակողմէն՝ կ'երեւէր ձիհանը դալարազարդ դաշտերու ծոցէն օձապտոյտ ընթանալով։ Չեի ուզեր նայիլ մեր Սիսուանայ պատմական գետին ղօր ա՛յնքան սիրած ու երգած էի իր խաժ ալիքներով որոնք սակայն իմ հայ ցեղիս անմեղազնակ կոյսերուն ու կարիճներուն արիւնովը պղտորուեցան։ Օսմանի՛կ հանելուս, կ'զգայի որ անոր օդը տարօրինակ կը ճնշէր հոգիիս վրայ. աչքիս հանդիպող ամէն թուրքի վրայ մեր նահատակաց արեան բիծերը կը թուէի նշմարել։ Հոս ժամ մը հանգիստ ընելէ յետոյ բարեբաղդաբար ճամբայ ինկանք վերստին։ Դիշերուան ժամը 2 1/2 ին հասանք Էրզէն որուն բանտը մտցուցին զիս. նոր որս մը գտածի պէս։ Հո՛գ պիտի որոշուէր իմ ճակատագիրս, մա՛հ կամ ազատութիւն։ Այդ սանդարամետական վիճակին ներսը կարելի չէ ոչ գրչով նկարագրել, ոչ ալ խօսքով։ Միայարկ ու ցած գարշահոտ խորշեր՝ նեղ նեղ շրջապատներով, կենդանի մեռելներու գերեզմաննե՛ր ուր մարդ մտած օրէն կ'զգայ թէ այլեւս շապիկը սկսեր է պատանքի փոխուիլ։ Բանտապետը խորշ մը մտցուց զիս, ուր գտայ Տէօրթեօղցի Տ. Սահակ քահանան, Բելեկեան Պետրոսն և Ա. Թադէոսի Տ. Մելքոնեան Միհրան՝ քանի մը խլամներու հետ։ Նոյն միջոցին բանտին մէջ գտնուող Հաճընցի Հայ բանտարկեալները եկան շրջապատեցին զիս, որոնց ամէնուն աչքին մէջն ալ լճացած կը տեսնայի արցունքը, բանտի դժոխքմերը կեանքին այդ ժամրը։ Բանի մը վայրկեան յետոյ, արդէն ամէն մարդ իր խորշը քաշուած էր բանտապետին թունտ ազդարարութեան վրայ։ Դռները գոցուեցան ամէնուս վրայէն, ու ինձ կը վիճակուէր կեանքիս այս նոր խոր վիրապին մէջ՝ գարշահոտ օդը ընդել չարաչար։ Բանտակից հայերս զիրար կը մխիթարենք՝ ազատութեան յոյսի թռիչքներ կապելով մեր վիրաւոր հոգիներուն։ Հակառակ օրուան տաժանքոտ յոգնութեանս՝ գիշերն ի բուն քունը չմտաւ աչքիս մէջ. բանտ գերեզմանիս ճռնչող ճաիկնեբրուն ձայնն ու մահապարտներու շղթաներուն շառաչիւնը կարծես տանջարար նիս հոգեսարսուռ մահերգութիւնը կը յօրինէին։ Առտուն կանուխ բանտին դռները բացուեցան՝ գերեզմանի կափարիչներուն պէս։ Աստուած իմ. ի՛նչ տեսարան, բանտարկեալներէն մեծ մասը աստիկ տաքէն մըրկ մերկ կը պըտըտէր, անդրավարտիկով. կարծեցի թէ Ափրիկէի խորերն ենք։ Պախճէի Օսմանիկէի, Հավիտիկէի մէջ անցէն հայերը անասունի պէս մորթող, ողջ ողջ սրընչերն էին ասոնք։ Պախճէի մեծ գազանը՝ «միւֆթի»ն ալ հոս էր եղբօրը հետ։ կը բարեւենք ու կը ծանօթանանք իրարու, ակամայ քաղաքավարութեան բառերը կը թափթփին շրթունքներէս։ Մեր մտան էր կեցեր հակայ ու թիկնեղ ծերուկ մը որուն մօրուքին ճերմկութիւնը՝ իր փաթթոցի սպիտակութեան միացած՝ ա՛լ աւելի գուրս կը ցայտեցնէր դէմքին այլանդակութիւնը։ Բրօֆ. Լէոնեանին և ընկերներուն սպանիչ ու ողջակիզող Ազիզի Մէհմետն էր ան։ Իր աչքերը վագրի մը վայրենի նայուածքն ունէին, որոնց ցանցենիին մէջ կարծես իր սպանած անմեղ զոհերուն պաղատագին նայուածքները քօտաքուած էին։ «Միւֆթի»ն ու Մէհմետ բանտի բակին մէջ սանկ առանձնաշնորհեալի դիրք մը գրաւած էին, ու միւս բոլոր իսլամ բանտարկեալց ակնածանքը կը վայելէին իբր «իւլէմա»ներ։ Ասոնց մէջն էի նստած, հրաւէրնին մերժած չըլ-

լալու համար։ Ինքնարդարացումի փորձեր կ'ընէին, իրենց ղօհին արիւնովը ղղիացած բորենիներու նման, որոնք դիակերութենէ յետոյ՝ արիւնոտ թուշերնին կը լզուտեն։ Բոլորտիքնիս լայն շրջանակ կազմեր էին հայախոշոր ոճբագործներ, մեղի մտիկ ընելով ապշահար դէմքերով։ Բոլորն ալ կոյր գործիքներ եղած էին երկրակործան ու հակասահմանադրական կարգ մը թելադրիչ պաշտօնեաներու, որոնց անունը յաւիտեան համարձակ կու տային, մանաւանդ բապէս ձէպէլի միւթէսարըֆ Ասաֆի, Ատանայի կուսակալ ձէվատի ու տեղացի կարգ մը ազդեցիկ անձերու, որոնք ծրագրի մը համաձայն՝ ոստիկաններու ձեռքը պաշտօնական թղթեր տալով՝ կուսակալութեան ամէն կողմը խրկեր էին, ապստամբ Հայերը? Խոպան ընդելու համար։ Ես խօսքի միջոցին սանկ շատ մեղմ ու յուզիչ ընդոտով մը ըսի. «Իսլամ հայրենակիցնե՛ր, ըսենք թէ պահ մը հայերը ապստամբած էին, —ինչ որ սոսկալի զրպարտութիւն մըն է,— անմեղ կիներն ու երախանե՞րն ալ ապստամբած էին որ, անոնք ալ անխնայ ջարդուեցան. ու շատ մը կոյսերու պատիւները բռնաբարուեցան. միթէ Աստուած ու ձեր Մեծ Մարգարէն կը ներե՞ն այսպիսի արիւնոտ ոճիրներու։ Ես Հաճըն այնպէս ընել չտուի, ուր 400 է աւելի իսլամ հայրենակիցներ մեր աչքին պէս պահեցինք։ Ոչ թէ անոնց ընտանիքներուն և երախաներուն՝ այլ մանաւանդ իրենց դրացի հայոց չարիք ընող մեծերուն մտքին թելի՛ն իսկ ինչս մը չհասցուցինք. զի մեր խիղճն ու կրօնքը կ'արգիլէ մեղի՝ անմեղի արիւն թափել և ուրիշին պատիւին դպչելէ»։ Այս խօսքերս խորին լռութեամբ մը կ'ունկնդրեին անոնք, ու շատեր կ'ըսէին. «Զօէ հէքը եօչ եա՛, վալլահի բօղ բու բօղ գէօրմէյէլիյ»։ Շատ զարմանալի է խուժանին հոգեբանութիւնը, շատ կը համզուի Աստուծոյ ու Մարգարէին անունով խօսուած ժամանակ, դարձեալ Աստուծոյ և նոյն Մարգարէին անունով, կրօնի մոլեռանդութիւնովը կուրցած, պահճէի միւֆթիին ու Ագիզլի Մէհմետ շարունակ իրենց ձեռքի երկայն համրիչները կը դարձնէին մտաւոլներու արագ ու ճապուկ շարժուձեւերով և շրթունքի մշտաշարժ աղօթասացութեամբ, Անոնք սակայն աղօթելէն աւելի կարծես իրենց կախաղանի օրերը կը համրէին, միւս կողմանէ սակայն վստահ էին որ անպատճառ ներման պիտի արժանանային։ Ձեմ գիտեր թէ այս անգութ հրէշներն ի՞նչ խղճով և իրաւունքով ներման շնորհին արժանանալ կը յուսային։ Աստուած իմ, պղտիմ՛ը չէօքքէշն ալ ներման կ'սպասէր. «Ի՞նչ է որ իմ յանցանքս, կ'ըսէր, ես ձէպէլի միւթէսարըֆին և մեր Պախճէի միւֆթիին հրամանովը 42 կեավուրի գլուխ եմ կտրեր եղեր. ասի յանցա՞նք է. եթէ ոճիր է գործածս՝ պատասխանատուն զիս թելադրողն է, ստիպուած է անիկա ինձի ներելու», — Ատանայի մէջ արդէն կախաղան բարձրացուցեր էին 9 յայտնի իսլամ ոճրագործ և 6 հատ ալ զրպարտուած անմեղ հայ։ Բանտին մէջ չարագուշակ զրոյց մը կը շրջէր թէ 6 Հաճընցի հայեր ալ պիտի կախուին էրզին ուր 75 Հաճընցիներ կային ինձի հետ բանտուած. յայտնի չէր սակայն թէ մեր մէջէն որո՞նք էին դատապարտուածները։ Մահագի՛ն անտուգութիւն։ Գարեգին Ա.Ճէվէհանի մասին կասկածանքները հետզհետէ իրականութեան գոյն մը կ'առնէին։ Այս արիասիրտ երիտասարդը՝ Հաճընոյ ինքնապաշտպանութեան միջոցին Զէրքեզ մըն էր սպաննած և իր այդ արարքն ալ խոստովանած էր, մինչ Դարեգինի եղբայրը սպանող թուրքն արձակ համարձակ կը պտըտէր գուր-

սը։ Նոյնպէս կ'ըսէին թէ Պաղտէն մնչքիին, իր եղբայրն, Ազիզլի Մէհմէտ և ուրիշ 9 թուրքեր մահուան դատապարտուած են։ Այս վերջիններուն ոճիրը ծանրնալը անկարելի եղած էր, զի գործին մէջ Եւրոպացիներ կային։ Պաղտէն Մնչքիին 30 ոսկի փչկանք էր առած Դերմանացի երկրաչափներէ, որոնք ականատես եղած էին այդ կոծնատարին անկուր վայրագութեանց։ Պատերազմ. Ատեանի անդամներէն նոյն իսկ դիւանապետներ լացեր էին՝ խժդժութեանց քաոսնելի մանրամասնութիւնները լսելով։ Ափսո՜ս որ ոճրագործներն արդարապէս պատիժը գործին մէջ դեղեւեցան անոնք։ Խիղճերը խիճ դարձան, եւ թափուած արցունքները՝ կոկորդիլոսի արցունքներ։

Օգոստ. 26ին Լուկնի Պատերազմ. Ատեանը ժամերո՛վ հարցաքննեց զիս Հաճնոյ անձնապաշտպանութեան ատեն սպանուած քանի մը իսլամներու, զինուորներէ առնուած 16 մարթիններու և տունէ մը գտնուած 2 ռումիներու չինութեան գործին համար, որոնց մասին որևէ մեղսակցութիւն չկրցան հաստատել վրաս։ Նոյն իսկ Հաճնոյ իսլամք մեզ հանդէպ երախտապարտ զգալով ինքզինքին՝ հեռագրով դիմած էին տեղական կառավարութեան՝ ազատ արձակուիլս խնդրելով։ Այդ օր հարցաքննութիւններս լմնցած ըլլալուն՝ էրզինի Պատերազմ. Ատեանը զիս անպարտ արձակելով մասնաւոր սենեակ մը հիւրասիրած էր զիս, յաջորդ օր Ատանա խրկելու համար։ Անմեղութիւնս յայտնուած էր վերջապէս և Օ.մ. Աբդուլ-Ռիշէ՝ յոլեանօ՛ն։

Վաղորդայնն է։ Առաջին անգամն է որ բաց գալտին մէջ ազատօրէն լսյն ու լիաթոք շունչ մը կ'առնեմ բանտ-գերեզմանիս կապանքներէն պըրծուած։ Ընդարձակ գալտին մէջ, հեռուէն աչքերուս կ'երեւին մեր Տաւրոսի սարերը տիտան, մեր չքնաղ Սիսուանայ տեսարանները դիւթական, ու ձիհան անգին Լեւունի բերդին ստորոտէն դարիւ դարիւ կ'ընթանայ՝ ալիքներուն երգերով։ Դիշերը Համիտիյէ կ'անցընեմ, ուր մինչեւ լոյս չեմ կրնար քնանալ, քաոսնահատարսուռ յիշատակներու ցանգրդումով։ Այգուն այգուն կը հեռանանք այս հրէշանուն գիւղաքաղաքէն։ Միսիան ենք հասեր. ի՜նչ տխուր պատկեր՝ Հայոց Թաղը։ Այս պատմական հին քաղաքը՝ Թերեւս իր գոյութեան Թուականէն ի վեր էն բարբարիկ դարերու շրջանին իսկ այսպիսի քանդումի, հրդեհի և սրածութեան մը չէր ենթարկուած։ Կ'անցնիմ հինաւուրց հսկայ կամուրջէն, որուն կամարներուն տակ ձիհան փրփրավազ կը հոսի, օրհասական հայերու հառաչն ու ճիչը յեղյեղելով շարունակ։ Ուխտի կ'երթամ այն տունն ուր Ա.ջապահեան Միքայէլ վրգպտ.ին հետ 60 հայեր փողոտուեր էին։ Ա.Ֆթացած ոսկորներ՝ ցիրուցան։ Հոգեմորմունջ հոգեհանգի՛ստ մը հոգիիս խորերէն, բուռ մը արցո՛ւնք անոնց աճիւնացած ոսկորներուն։ Հետզհետէ կը մօտենանք Ատանայի, սիրտս յուզմամբ առլցուն՝ կը բաբախէ անընդհատ, ու միտքս տխուր մտածումներու փոթորիկներով կը մրրկի։ Ինչե՜ր չէի լսած Ատանայի մասին, ու այդ բոլորը հիմա աչքովս պիտի տեսնայի։

Սիհոնն, որ կամուրջին աջին ու ձախին վրայ կը լայնայ, կը ծովանայ, պղտոր կ'երեւի աչքերուս, չեմ ուզեր նայիլ իր ափերուն, ուր կարծես դեռ մարդկային խլեակներ կ'երեւին ծփծփուն, թոպամահ հայորդեակներ եւ ղկուած հայուհիներ։ Հապշտապ կ'անցնինք այդ կամուրջէն որ Ատանայի դբժբաղդ հայութեան մահուան կամուրջն էր եղած։ Տուն, կրպակ, դպրոց, եկեղեցի, աւերակոյտ՝ ամբո՛ղջ հայնոցը։ Ահաւո՛ր զուլում, որուն վերյիշումը

պիտի կարմրցնէ յետագայ դարերու ամէն խղճամիտ ու քաղաքակիրթ իսլամ։ Հակայ չէնքերէն սեւ պատեր են մնացեր ժիայն որոնք ժեռելի կմախքներու ցուրտ տպաւորութիւնը կը թողուն վրաս։

Արդէն հասեր ենք Մայր եկեղեցին, որ կրցած է իր ծոցը ապաստանողներով զերծ մնալ սուրէն ու հուրէն։ Շրջապատուած համակիր ու վշտակիր սրտերէ՝ փոխադարձաբար կը քակենք եղեռնի պատմութեանց սեւ ծրարը։ Կիլիկիոյ վշտաչարչար Ս. Հայրապետը դեռ նոր էր վերադարձեր իր դարուժմար եղած վիճակայիններուն քովէն։ Ան կրակի ու մխիրի, արիւնի ու աւերի վրայէն քալելով անցեր էր Միսիսէն, Համիտիյէ, Օսմանիյէ, Պաղճէ, Հասանպէյլի, Տէօրթ Եօլ, Գըրըք Խան ու մինչեւ Անտիոք ուր հայ անունով ոչ մարդ մը չէր մնացեր։ Մարաշի ու էրզինի խոր վիրապէն դեռ նոր ելած՝ առաջին անգամն էր որ պիտի տեսնայի զինքը։ Ի՜նչ փոփոխութիւն, գժբախտ ժողովրգեան ամենագժբախտ Հայրապետը։ Աչքսմխոյրէն յետոյ՝ տամուկ աչքերով կը դիտեմ զինքը. իր պարթեւ հասակը կքած է. ձայնին մէջ յուզիչ ու լացնող շեշտ մը, աչքերուն մէջ հայրագութ սիրոյ արցունքի կաթիլներ, խոցոտուած սրտին խորքը հառաչանքի պոռթկումներ. ու իր վեհափառ ճակտին վրայ սեւ վեղարին ստուերներէն աւելի՝ իր նահատակ զաւկըներուն սեւ սուգի մռայլը կայ։ Սահակ Հայրապետներու հոգին կը խօսէր իր մէջ. ան՝ Սահակ Զորափորեցի Հայրապետին նման՝ իր հայ հօտին տառապանքի շղթան վիզը, դեռ մխիթարութեան բառեր կը գտնէր իր անմխիթար զաւկըներուն հնծելու . . . ։

Հաճըն
Յուլիս 1910

Արտաշէս Պատրիարգ

ՄԻԱՄԻՏԻ ՄԸ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ

Սիրային վէպ, հեղինակ Զիֆթէ-ՍԱՐԱՖ, գին 7½, կը գտնուի բոլոր գրավաճառներու քով։ Ի Թիֆլիզ վերջերս լոյս ընծայուած «Հայ Դրողներ»ի Բ. հատորին մէջ տեսէք ինչ կը գրէ հանրածանօթ ռուսահայ վիպասան Վրթանէս Փափազեան. «Նրա ՄԻԱՄԻՏԻ ՄԸ ԱՐԿԱԾՆԵՐԸ անպայման մեծ տաղանդով եւ վարպետի գրչով գրւած, կարող են պատւաւոր տեղ գրաւել նոյն իսկ օտարազգի գրականութեան մէջ»։

☛ Հրապարակ ելած է երիտասարդ քերթող Թ. Գառնիկի բանաստեղծութեանց անդրանիկ հատորը ՏԵՍԱՁ ԵՒ ԶԳԱՑԻ։ Գին 5 ղրշ։

Դէպի ձմեռանջները

Ամեն ֆայլի ներս ներս պատկեր,
Հետաքրքիր թովիչ աչքեր
Հրապուրում են մեր սիրտն ու գանկ,
Փոթորկելով մեր խաղաղ կեանք:

Վիպասան ԱՏՐՊԵՏ

Սլանում ենք մենք համու պես
Գրաւելու ցոլք ու ճաճանչ.
Բայց ինչ, սխալ...: Առեւի ծակ
Զը կայ մի իր, որ գրաւելուց՝
Մի ժամ յետոյ չը կորցնէ
Իր հրապոյրն. կամ մի գիշեր
Լուսացնելով, չզգանք սխալն,
Զզգաստանանք, չսրջանանք:

Ահա թէ ինչի՛, թանկագին Աստղիկ, անվերջ ըղձալի, աբխարհի վրայ ուրիշ բան չը կայ, բացի անհուն սիրեն որ տածում ենք մենք, պիտի արժարծենք դէպ ի մեր բռնաւ եւ համանման եղբայրները, դէպ ի բռնութեան մատնուած, տանջուած ընկերակիցները:

Օրիորդի մը ալպոմէն արտագրուած

20 Յուլիս 1907

(Իր ընդարձակ անհիպ վէպը — Դէշի մը պատմառով — 1912ի մեր Տարեցոյցով)

Բրօֆ. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

Ռուսահայ նշ. հրապարակագիր, արաբ. եւ պրսկ. լեզուաց ուսուցիչ Հազարեան ձեմարանի մէջ, խմբագիր «Հիւսիսափայլ» հանդէսի, ծն. 1810, մեռ. 1879 ապրիլ 27։

Մտմտուքներ

Որդեակիս իմ, վայել է պայազատից իրենց սեպհական պատուաճշաճը կրել եւ ժառանգական տիտղոսը ունենալ. արդ եւ դուք Ազգասիրութիւնը առէ՛ք ձեզ ճշաճ, եւ Միաբանութիւնը պատուաճշաճ ձեր անձին: Դարձուցէ՛ք ձեր աչերը գերութեան տխուր գաւառէն ի վեհն Սիոն՝ ուրկէ գերի վարեցաւ անգութ բռնաւոյն ձեռօք:

Օր. ԵԼՊԻՍ

ԿԵՍԱՐԱՑԵԱՆ

Թրխահայ անդրանիկ

գրագիտուհին

Կամաւ վտանգի դիմողը կրնա՞յ օգնութեան ձեռք խնդրել. կոյրը միայն առաջնորդի կարօտ է, եւ կարկամեալը՝ նպաստող ձեռքի. այն որ կամաւ իւր կորուստը գրկած է, իրաւունք չունենար ուրիշէ օգնութիւն պահանջելու:

Թոյլ ներուի մեզ ըսել թէ՝ արական սեռը գրեթէ կէս մասամբ տգիտութեան մէջ ըլլալով՝ չյարգեր այն ազատութիւնը

որ զինքը մարդկութեան սահմանը կ'առաջնորդէ, որով իգական սեռը նուաճելով չզօրեր իւր սուրբ իրաւունքը վայելել, բանի որ գերութեան վանդակին բանալին նոյն տեսակ անձերու կծկեալ ափին մէջ է, եւ ազատասէր կինը այն լուծին հպատակելու ստիպուած է:

Շատ անգամ տեսած ենք որ կին մը իւր այրեն աւելի խոհական, աւելի նախատես եւ աւելի տեսանողն է, բայց ստիպեալ է կամաւ կուրօրէն իւր մոլի այրին հնազանդելու. զի պէտք է ըսել օրինաց՝ կինը լեզուահաս բռչուն ըլլայ, եւ այրը թէ պէտ ագռաւ՝ պէտք է ինքը կռչէ եւ խռոխռաբար իջնէ:

Անժխտելի օրէնք է թէ՝ ամէն անհատ իւր իրաւունքը եւ պարտքը պէտք է ճանչնայ, եւ օրինօք գործադրել ջանայ. մէկը որ ապօրինաւոր կ'իշխէ՝ միւսը պարտաւոր չէ կուրօրէն հպատակիլ, եւ բարոյականութեան զէնքով պէտք է իւր բռնութեան սանձը խզէ յաղթահար ձեռքերէ, երկուքը միասեղ խորհուրդ չինկնալու համար. բոլ միանայ ընկերասիրութեան ոգւով, զի դաստիարակութեան բովին մէջ, աջակցի խրախուսանօք եւ յառաջդիմութեան սահմանին մէջ շարժի եւ ազատ խլրտի:

... Երբ մեզ կը բաղձանք արանց հաւասարութիւն ունենալ շատ մասերու մէջ՝ որ իրաւացի է, նախ պէտք է վերանայնաբար մեր կերպարանքը նմանեցնել, փոխանակ առասպելեալ թռչունին նման գոյնզգոյն փետուրներով մեր գլուխը զարդարելու, կանանց վայելուչ ձեւով արանց ձեւին դոյզն տարբեր փետրոյր մը վթագոյն ժապաւէնով մը կամ փոքր փետուրով ձեւաւորուած, առանց գարուրը ծաղկանց բազմութեամբ վրան բարդելու, եւ փոխանակ Մարգարէին ուխտաւոր բեռնաբարձ ուղտերու նման հարիւրաւոր կանգուն շերտերով եւ հազարաւոր ծոպերով ծանրացած շէկ կերպասներ կրելու, պարզ եւ վթագոյն շրջազգեստ մը ամէն ատիճանի արժէով ըստ տեղւոյն հագնելու համար, որոնք նոյն պարզութեան մէջ աւելի ազնիւ, վայելուչ եւ վեհանձնական կ'երեւին. եւ այն ատեն օրինաւոր հաւասարութիւն պէտք է տիրէ արանց եւ կանանց մէջ:

Ազգութիւնը եթէ մարմին մը նկատենք, միաբանութիւնն է անոր հոգին:

●

Իրմէ է նպաստաւոր շարժառիթ մարդկային խոհեմոյ, ինչպէս յաջողակ հոդին՝ նաւուն. իսկ ջանքն է գործին եւ թռչարան՝ առաջնորդող իւր շաւղաց:

●

Անցգայից դասը իւր ոգեղէն շարժումներէն դադրած՝ բթացեալ անդամ է Ազգին. ոչ անոր ցաւերը կ'զգայ եւ ոչ անոր փառքը. ազգութեան կամ մարդկութեան պաշտ, նախանձիր իրեն համար միեւնոյն են. ոչ ընկերական իրաւունք կ'զգայ եւ ոչ անոր պատպանութեան կը շարժի. գեղեցիկ փառասիրութեան եռանդ չկրեր, այլ խլուրդի նման իւր անձը միայն պահպանել կ'ուզէ: Եթէ ընկերը ալեաց հոսանքներուն մէջ տեսնէ, չուզեր կարեկցութեան ձեռք շարժել, եւ երկու ձեռք միայն գըլխու մը պատպան կը կարծէ: Ուսի տգիտասէր գաղափարը՝ լուսաւորութեան դէմ, անիրաւը՝ արդարասէրին դէմ, դանդաղ անհոգութիւնը՝ ժիր եռանդոտութեան, եւ ապուշը՝ անձնուէրին կացութեան դէմ կը մաքառի, գի ուղղութեան նշանակէտ չունենալով՝ ազգային բարիք շատ անգամ տարբեր եւ հակառակ կարծեաց կը զոհուին. հակառակ հողմերու նման յուզմունք յարուցանելով՝ ազգային նաւուն վտանգ կ'սպառնան, նաւասեաց ձեռքեր կը լքանին եւ ուղղութեան գծէն մոլորելով ալեաց խաղալիք կ'ըլլան, եւ մբերեալ բարիք կը վատնուին:

●

Լաւ թող գիտնան պճնամոլները եւ լսեն իմաստնոց խօսքը որ գեղեցիկները պարզութեան մէջ գեղեցկագոյն են, եւ տգեղը տգեղագոյն չէ նոյնպէս պարզութեան մէջ:

Կ. Պոլիս 1879

ԴԷՊԻ ԵՓԵՍՈՍ

ՀԵԼԼԵՍՊՈՆՏՈՍ

●

(Շար. Ա. Մասի մը 1910 Օգոս. 15ի Դաշինքին մէջ հրատարակուած.)

●

Տարտանելի Նեղուցին մէջ ենք. պոյծառ ու հովոտ Հելլեսպոնտոսին, Արեւոդողջ ու հողմակոծ՝ կը սուզինք ան ընդհատ երկու հեռաւոր ափունքներուն միջեւ որ բացերէն գալով անվգալապէս կը մօտին, կը զուգընթանան, ու հեռանկարին անորոշութեան մէջ կը թուին ընդգրկուիլ: Անապատի կանաչութեան մը գրգիռներուն մէջ և համատարած ամայութեան, որ ոչ այլ ինչ է քան Անցելոյն անխռով ու տեւական ներկայութիւնն այս մեծ ու տխրատեսիլ

ՏԻՐԱՆ

ԶՐԱՓԵԱՆ

(Ինտրա)

ցամաքներուն վրայ, միառմի երեւան կ'ելլեն այն քանի մը բնակութիւնները որ հոս հոն իրենց խորչերուն մէջ ամփոփուած՝ չեն կրնար իրենց չէնութենէն բան մը տարածել չորսդին, և այս եղերգներուն, այս կողերուն անզարդ ու խըստամբեր առանձնութիւնները փոքր ինչ քաղցրանալու Ասոր համար է որ

իւրաքանչիւրն այդ բնակութեանց՝ կը գրաւէ միշտ ուշագրութիւնն անոնց որ Տարտանելի անհամբոյր դատարկութիւնը գիտեն, և սիրալիր ակնարկն ալ անոնց որ քիչ մը գէթ ապրած են այդ պղտիկ քաղաքներուն մէջ։

Ահա՛ Կելիպոլուի փարոսն ու խարակները. սիրելագոյն ծանօթներս այս վայրերուն մէջ...։ Ի՛նչպէս՝ ըսինք նորէն տեսնելու պարզ ստուգութիւնը ժամերէ ի վեր հետզհետէ եղած է վերատին ըսինք նկատելու կարօտալի բաղձանք մը, և ի՛նչ հաճոյքով կ'ողջունեմ ճամբուն անկենդան պարագաներէն մէջտեղ երեւան ելլող ինծի յոյժ ընտանի այս տեսարանը, — բնական այս պարիսպը խճային չիկագոյն խարակներու և անոր վրայ կեցող Թզուկ փարոսը. ձիւնասպիտակ և առաքինական՝ այնչափ աւելի աղաւնակերպ որչափ իր ժայռերը վայրենագէմ են աւելի. գեղեցիկ տե՛սքը՝ սեպ ու ծերպուտ ու լայնանիստ ժեռագօտւոյն ու ղոյն վերծայրող կարճաբերձ փարոսին այս զուգման, եզականօրէն համեմատական, ուստի կատարեալ, անսըրբագրելի, ուր նոյն ատեն կը տեսնես երբեմնի դաւաճան հրուանդանը հիմա պայծառօրէն անձնամատն, հիւրամերժութիւնը՝ վայրենակեալ՝ վերափոխուած ի քաղցրհայեաց բարեացակամութիւն, քարեղէն անբանութիւնն ի լուսաճաճանչ բա՛ն սրբատաշուած, Սկիլլային սպառնալիքը՝ բարիգալուստ և ողջո՛յն։

Ո՛րքան կը սիրեմ ես այս ծովեզերը. քանի՛ցս այս խարակներուն վերեւը մնացած եմ ընդերկար, լայնարձակ անդրպետին մէջ ի հայեցողութեան. և վարը, աւազէ ճամբուն վրայ ո՛րքան դեգերած եմ, ալեկոծ թուխ պարեխներուն ետեւն ու մէջերը, որ անձկատած ինկած են փարոսին խարակներէն ու ծովուն դէմ կը պաշտպանեն զանոնք. թոհուբոհ մը պղնձաթոյր քարերու որ ծովուն շառաչուն խուժմանց կը դիմակալեն, որոց ծունկն ու կուրծքը, որոց ուսն ու կուշտն ու թիկունքը ծովուն ահագին ափլէզներուն կը տոկան, և ընդոստուն փրփուրներուն ջաղին կը ժուժեն անթիւրա, որպէս զի կոհակները չյարձակին խարակներուն, չկրծեն զանոնք, և ճերմակ փարոսը՝ միշտ կանգուն իր պատուանդանին վրայ՝ գիշերներն իր զգուշաբար ակնարկը շրջեցուցէ։ Ո՛րքան կը սիրեմ ես այս տեղուանքը։ Եւ իրերը սիրել՝ քիչ մը մանանկգիլ չէ՞ անոնց վիճակին ու գերին։ Սիրելը կենակցիլ է. և բանաստեղծութիւնը որ աէր է, տիեզերքին հետ կենակցութիւն մըն է իրօք։

Սա չէ՞ այն տեղը ուր՝ հողի փոքր հատքի մը վրայ՝ քահանայ մը ինծի օր մը ցուցուց հողամած վաղնջական ոսկրատներ. անծանօթ գերեզման՝ թերեւս քաղքին առման ատենի երկրաշարժին արդիւնք, կամ թերեւս աւելի՛, շատ աւելի հին...։ Եւ սա ծերպը չէ՞ այն խորշը՝ ժեռորմին ծալքերուն մէջ, ուր ես ալ՝ նոյն քահանային որ եկաւ զիս հոն գտաւ՝ անոր հարցումներուն պատասխանելով խօսեցայ հոգւոյն գոյութեան և անմա՛հ րլալուն վրայ...։ Տէր Հայր, միշէ միշտ ինչ որ ըսի. միշէ որ խիղճը մինա՛կ կը մնայ յետ մարմնոյն մահուան, և բոլոր մեր չար գործոց անցեալն անսքօղ կը վերերեւի՝ անջինջ և անվթար, և մեր անփոփելի թախիծը կը կազմէ, մինչեւ ցնոր ավադա...։

Բայց ահա, տակաւ, նոյն ինքն Կելիպոլուն, գիպուած ու պատըմպարուած այն վառիվէր գոլին մէջ զոր խարակները կը պատեն հիւսիսէն. խեղճ լուրջ քաղաք. անհրապոյր ու տրտմագին տեսքով, ինչպէս ամէն տեղ ուր իսլամը կը տիրապետէ։ Կարծես Սեւ Ծովու քաղաք մը։ Եւ սակայն գիտե՛ս, ինչպէ՛ս եր երբեմն, և քիչ շատ զուարճասէր ոչ-իսլամ

ներուն կերուխումերով որոց ժխորը հրուանդանին ստորոտն օղակող աւազափունքին ու քարերուն վրայ՝ կը ժպրհի երբեմն խարակներուն մենութիւնը սըրբագործել, առանց սակայն քաղքին տիրող համատարած թրքականութիւնն եղծելու։ Զէ՞ որ Կելիպոլուի անդրանիկն է արդէն և ամենէն հաւատարիմներէն մին՝ Եւրոպայի վրայ Օսմանի սերունդին գրաւած տաճկացուցած քաղաքներուն, քանի որ Օրխանի որդւոյն՝ Սիւլէյմանի առաջին աշխարհակալութիւնն է՝ Ժ. դարուն, կիզիքոնի աւերակներուն մէջ իր կրած ազգմանց առաջին թափով։ Բայց նաեւ թերեւս նորագոյնն է Հելլեսպոնտոսը ցանցառօրէն բնակուած քաղաքներուն, քանի որ Կալլիուպոլիս կը թուի հիմնուած ըլլալ 280ի ատեններն նախ քան զԲիւիստոս, Դաղղիացի կալլիաս գօրավարին ձեռքով. հաւանականաբար երբոր Ալեքսանդրի ժառանգորդ Թրակեան Թագաւորութեան վրայ կ'արշաւէին «միայն երկինքին փչելէն վախցող» Դանուբեան Գաղղիացիք, — Սոֆոսագէներ (Tectosages) —, ժկկ կողմէ իջնելու համար մինչեւ Յունաստան, ուր չարաչար պարտուեցան, և միւս կողմէ՝ անցնելու և երթալու խրեալու համար ի փոքր Ասիա ուր Դաղատիան ու Գաղատացիքը ձեւացուցին, գար մը միայն ինքնագլուխ։ Այս կերպով, եթէ ղոր օր. Անկիւրիան իրենց ժկկ հիմնարկութիւնը չէ՝ հիւս։ արեւմտեան այդ խոլ մրրիկին թերեւս միակ հետքն է աշխարհի վրայ՝ Կալլիուպոլիս՝ այս ժայռերուն մէջ տեւականացած, շնորհիւ հարաւ. արեւելեան այն միւս ամպրոպին որով օսմանեան յառաջխաղացութիւնը ղայն իր ոտքերուն առաջին կռուանն ըրաւ ի Լուսժելի և աւելի ամրապնդեց քաղաքն իր ժեռաւատ հիմերուն վրայ։

Թափուր նաւահանգիստին մէջ կարճ կայք մը յետոյ մինչ ղոգենաւը կը վերսկսի իր ճամբան ու կը մեռնի հովին մէջ, Հելլեսպոնտոսն ի վար՝, ձախ կողմէ, ասիական ցամաքին տակ, ցածր, պարտէզներու, ծուխերու. ճառագայթներու մէջ հիմա լաւ եւս կը նշմարուի լաթսէքին, այսինքն Լամպսակոսը, մին այս տեղերուն հնագոյն քաղաքներէն։ Ծովեզերին վրայ կարգաւ կեցած իր հողմաղաց քներուն դառնալը կը տեսնեմ...։

Ան որ երկար տաեն Կելիպոլուի բնակած չէ, և շաբաթ օր մը առաւգաստանաւակով ժողովուրդին հետ լաթսէքիէ գացած բազարի, գիւղական յաւիտենական բերքերէն գնելու, ան որ չէ անցած անոր փողոցներէն ուր սալաքարերուն միջեւ խոտ կը բուսնի, և հոն չուկային մէջ մայթերուն վրայ նըստող գեղացի Թրքուհիներէն հաւկիթ չէ գնած, Թարմ հաւկիթ, չոր, տաքուկ, Թեթեւ, վեց հատը քառասուն փարայի, ու մածուն բզուկով, ան որ տաճիկ վաճառորդներուն գացած չէ պտուղներ գնելու առոյգ, երփնավառ, եւ թօշ ու կուռ բանջարեղէններ, որ գուռներու առջեւ չէ դիտած յոյն աղջիկները ոսկեղինիկ, նռնաշուրթն ու գեղձայտ...։ որ շրջակայ հոյաբերձ ընկուզենիները չէ տեսած. ու կանաչ այգիներուն մէջ, փքրուն հողին վրայ, որ Թերու գետնամած խառնաղանճին մէջ չէ քաղած միշտքիւլէի, այծպտուկի, չաուշի, նուռնիկեարի ողկոյզներ, սոխէ, խրիսոպրաեէ, յակինթէ...։ չի՛ կրնար գիտնալ երբեք Թէ ի՛նչ հրապոյր ունի այս լաթսէքի անունը. Թէ կրնար գիտնալ երբեք Թէ ի՛նչ բնականութիւն ու Թարմութիւն, գոյութեան ի՛նչ բերկրանք, որպիսի՛ նահ ու բարօրութիւն կայ այս աղօր տեղւոյն, այս անունին մէջ. Լա՛թսէքի։

Ոչ միայն հիմա, այլ նաեւ ու մանաւանդ հին ատեններն այս անունը

կը զարթուցանէր, անտարակոյս, աղուհեսիներուս նոյն հոյլն ու երանութեան նոյն զգայութիւնը, քանի որ բլուրներուս ծիծաղկոտ այս գոգը՝ լամպսակոս՝ նուիրուած էր Պրիապի, պարտիզաց ու պտղաբերութեան մրգապաճոյճ աստուածին։ Մանաւանդ որ քաղաքին անունն այս վայրերուն մէջ՝ կը կոչէր յիշատակներն ու գաղափարն աւելի արբշիռ հրճուանքներու քան որչափ չէին կրնար ըլլալ խաղաղիկ գոյութեան երջանկութիւնն և այգեաց ու հովտաց հարազատ բերքերուն վայելքը, քանի որ Պրիապ՝ նոխազեղջիւր ու մազոտ՝ աստուածն էր նաեւ բեղմնաւորութեան և որդեծնութեան, աղարթագեղ հեշտոցներու մէջ թաքչտող հրապոյրներուն ու յոյզերուն աստուածը, ծիծաղաշարժութեան ու յայրատ. և տները որ տեղի կ'ունենային հոս ի պատիւ իրեն՝, պրիապականք՝ անուանի էին գինիին ու տրիփէն ծիրանավառ անառակութիւններով։ Լամպսակոսի անունը՝ ի հնումն անտարակոյս կ'արթնցներ նաեւ անայլայլ քարեբախտութեան մը գաղափարը, արդարացուած նա'եւ շնորհիւ Անաքսիմէնի, Աղեքսանդրի մէկ դաստիարակին (և ապա կենսագրին) որու մէկ պատրաստամիտ հնարքը փրկեց զլամպսակոս, իր ծննդավայրն աշխարհականին ցասումէն։ Որովհետեւ Պրիապի քաղաքը կուսակեր է Դարեհի՝ Աղեքսանդր կ'ուզէ հիմնայատակ քանդել զայն։ Անաքսիմէն կը շտապէ թագաւորին մօտ, աղաչելու որ չվնասէ իր ծննդավայրին։ Աղեքսանդր հասկնալով անոր նպատակը՝ կանխաւ կ'երդնու չկատարել ամենեւին ինչ որ պիտի խնդրէր. եւ ահա խելացի մարդը կը խնդրէ անկէ աւերել փճացնել զլամպսակոս . . . ։ Եւ քաղաքը կը փրկուի։

Սակայն այս վայրը ծնունդ տուած է նաեւ փիլիսոփայի մը, Մտրատոնի, Պտղ. Եղբայրասէրի դաստիարակին, և Թերեւս պրիապեան տօներու շուայտութիւնն իսկ է պատճառ որ փիլիսոփան եղած ըլլայ ժխտող մը. դիմ՝ այսինքն իրաց հոգիներուն կամ արարչագործ Բանի մը ասպիճանեալ կերպարանոմանց կարելիութիւնը մերժած, և ամենայնի պատճառ համարած ըլլայ բնութիւնն իր արտագրիչ ոյժով, պարզապէս ինչ որ մեզ ժամանակակից (և արդէն իսկ անցելոյն վերաբերիլ սկսած) նիւթապաշտութիւնն ստիպուեցաւ դաւանիլ՝ ի չգոյէ Հանճարի, ճշմարիտ գիտականութեան և միջոցներու։ Սոկրատի այս թոռնորդի՛ն ի փիլիսոփայութիւն՝ աւելի ֆիզիքական եղաւ քան իր պրիապաշտ հայրենակիցները որ աստուածային զօրութիւններ կը դաւանէին նիւթին մէջ ու անկէ վեր, և անժառանգեալ ու կոյր վարդապետութեան մը յանգեցուց այն լուսաճեմ իմաստասիրութիւնը որ ըղձած էր Սոկրատի հոգիէն, ու նոյն իսկ Անաքսակորասի, եւրոպական ոգեպաշտութեան այդ վեհ նախահօր իմացականութենէն։ Պրիապ իր նոխագի եղջիւրներով՝ աւելի կ'արժէր իբրեւ կենդանակերպ իմացական պատճառ ցանկալի պտղաբերութեան, քան քու անբան Physisդ, ո՛վ Ստրատոն, որ համարձակեցար փոքրոգի անաստուածութեամբդ սրբապղծել անշքացնել ձեմարանն ուր քենէ առաջ վարդապետդ՝ աստուածպային Թէոփրաստոս պերճախօսած էր, և նախ քան զայն՝ անոր իսկ ուսուցիչն, արեւմուտքի և արեւելքի քաղաքակրթութենէն վարդապետն յիմնաստասիրութիւն՝ բարբառեր էր նոյն ինքն Արիստոտել։ Երբ, անկէ ի վեր, Թողուցիր զաչխարհ զոր չկրցար ա՛յլապէս ճանչնալ քան իբր աշխարհագէտ, և Լիկէոնը որու վեհութիւնը չհասկցար ու չյարգեցիր, երբ լամպսակոսցի մարմինդ թողուցիր քու Physisդ, անտարակո՛յս հուսկ ուրեմն հոգեւին հասու եղար կուրութեանդ, և ճշմարտութեան . . .։

Ծուխերը, կանաչութիւնները, ծովեզերեայ աղօրիքներն ահա կորսուեր են մեր ետին. Լամպսակոս թաղուեր է գարձեալ իր բլուրներու կենսալի ծոցին մէջ. և նաւը կը շարունակէ սուզիլ երկու ցամաքներուն ամոյութեանց միջեւ, հովն շունչին ու ծովն շշնջալիր պապզուններուն մէջ. և այս գնացքը կարծես Անցելոյն մշտակենդան լուսաշուխլներէն՝ պիտի տեւէ ժամերով։

Ո՛չ, սակայն, եթէ Հելլեսպոնտոս գոյն ինչ նմանէ՛ր աղուոր վոսփորին։

Արդարեւ, աշխարհածնական միեւնոյն պատճառն է որ յառաջ բերած է անոնց պեղուած, երկրաբանական միեւնոյն նորագոյն ժամանակին մէջ (Pléistocène). բայց ո՛րքան ներհակութիւն միոյն ու միւսին միջեւ։

Երկու Նեղուցները նախ իրենց ալուններուն տարբերով, կազմութեամբն ու չափերովը կը տարբերին իրարմէ։ Վոսփորի ցամաքը շինուած է տեւական շրջանին. այսինքն ա՛յն ատեն երբ կենդանական աշխարհին մէջ կ'երեւէին Բազկոտուներ Brachyopodes) իրրեւ առաջին սժտեալ երիկամային գործառոյթներով. երբ Յօդուածատուներոյ (Arthropodes) անհուն ճիւղը կ'սկսէր նախնական խեցեմորթներով ոչ հնէաբաններուն եռաբլիթներն (Trilobites էին, և մանաւանդ երբ կենաց պաղպաղուն օրրանին մէջ կը յայտնուէին Ձկունք, ուստի և կը կազմուէր առաջին ողնասիւնը որ անհամեմատելի դարերու մէջ եղափոխուելով պիտի յանգէր մարդկային ողնասեա՞ն։ Վոսփորի երկիրն ուրեմն անհամեմատօրէն աւելի հին է քան Ճարահանելինը որ գործ է սրգի ժամանակներուս, և որու կազմութիւնը ժամանակակից է Մարգուն։ Ինկականարար այն տարբերութիւնը որ կայ երկու Նեղուցներուն ձեւին ու իրենց ցամաքներուն գծագրութեանց միջեւ՝ սրդիւնք է տարիքի այս հեռաւորութեան։

Կարելի է ըսել թէ աւելի գժուարին եղած է Վոսփորի բացումը քան Հելլեսպոնտոսինը, իրենց գետիններուն տարբեր հնութեան պատճառաւ։ Վոսփոր ճահճուտ մըն է. Հելլեսպոնտոս՝ ճեղք մը։ Վոսփոր՝ մանրակերտ, բեկբեկ, ծամածուռ՝ կը ներկայացնէ ծովային ծործոր մը, ոչ այնքան խորունկ. մեծ ու խորափեռեակ ձոր մըն է Հելլեսպոնտոս։ Նաւորդին դէմ որ կը յառաջանայ Վոսփորի մանուածներուն մէջ՝ անոր ափունքներէն մին կամ միւսը հոլանայ Վոսփորի մանուածներուն մէջ՝ անոր ափունքներէն մին կամ միւսը հոբիշընը կը փակէ. և կը թուի թէ լճակի մը վրայ կը նաւարկէ մարդ. հոս՝ մանուածներն յոյժ անպզտալի են Նեղուցին համեմատութեանց մէջ. և իր հազիւ թեքեալ ճամբուն վրայ լճակներու պատրանքներն ապատանելու տեղ չունին։ Վոսփորի բլուրները բաղդատաբար աւելի յղկուն, աւելի բոլորշի, աւելի դաշն են քան Հելլեսպոնտոսի այս միւսիական ու թերակեան ցամաքները որ անողորկ են, գժնէ, անհամաձայն և անկապ։ Բանդակագործ ու յարդարիչ մաշեցուցին հոն աւելի ներգործած է քան հոս. որովհետեւ Վոսփորի բլուրներուն բեկընթաց չարքերն աւելի ընդդիմութիւն ըրած են քամիին ու հողմավար անձրեւներուն որ, ուրեմն, կրցած են բաղխել ան նց և յղկած են զանոնք։ Նոյն հովը սակայն, որ երբ Սեւ Ծովու հոմն է. բուռն է ի վերին Վոսփոր՝, հետզհետէ կը ցածնու ցորչափ կ'ընթանայ դէպ ի հարաւ. Նեղուցին անընդհատ աջահեղուճներն հովին դիմադրելով անոր թափը կը մեղմեն կը նուաճեն, մինչեւ զայն վերածել քաղցրաշունչ զեփիւռի մը որ հեզասահ կ'անցնի մեծապանծ Մայրաքաղաքէն և կը թռչի դէպի լանջը գեղեցիկ Մարմարային։ Մինչ հոս՝ ի Հելլեսպոնտոս՝ ալիքն կը չափաւորէ անոր զովագին սաստկութիւնն եւ մինչեւ Նեղուցին հարաւային բերնէն ալ դուրս գէպի Եգեան Ծով կ'արշաւէ

անարգել և անսանձ։ Հոս հովէն ճշմարտապէս զերծ խորշ մը գրեթէ չկայ. մինչ ի Վոսփոր այնքան ծոցեր կան անքոյթ ուր նաւերը կը հանգչին։ Հոն, ապաստաններու յարճախութիւնն ու ցամաքին համեմատաբար դիւրամատոյց կուշտերը նպաստաւոր պարտէին ըլլալ ծովեզերքին ու բարձունքներուն իսկ շէնանալուն. Կոստանդնուպոլիս անգամ իր հաստատումը կը պարտի նոյն ծոցերէն խորագոյնին՝ Ոսկեղջիւրի, որ վոսփորեան ճայթման մէկ կողմնակի ճիւղն է. եւ ինքը մեծ քաղաքն ալ իր կենդանութիւնը զեղուլով չորդին և մանաւորապէս ի Վոսփոր, զարդարած է զոյն պարտէզներով ու ապարանքներով։ Հոս, այս մեծդի, այս անծայր ու վայրենական եղերքներուն վրայ վաղընջական չքաւոր ժեռութիւնը կը տարածուի. Պերճաշուք ու թարմագեղ պչրանք մը, արդէն իսկ զեղծանոյշ ալեռնականութիւն մը կը ծեքծեքի ի Վոսփոր. հոս՝ անսեթեւեթ այլ նաեւ անշնորհ պարզութիւն մը կ'երկարի բիրտ ու մաքուր. և անխտրաբար գարունը հագիւ կրնայ դալարի սփիւռներով այս ափունքներուն գաժանութիւնը ժպտեցնել։ Ձրկեալ, լքուն, անմխիթար ափունքներ, ուոց եռեւներէն հեռաւոր կատարներ կը նային, իրրեւ ցանցառ, սակաւերեւ վեհութիւններ այս վայրերուն ա՛ջելոյն։ Իրաւպէս ոչ մէկ աւերակ կը կենայ հոս վկայ նախկին դարերուն. վասն զի այս ափունք ոչ մէկ քաղաքակրթութիւն հրապուրած են գալ կանգնել իրենց վրայ տեւելու արժանի յիշատակարաններ. մինչ ի Վոսփոր՝ թէպէտեւ յորդածաւալ Ներկան կը տիրակալէ (env.) հոն Անցեալն ու կը պատպղի անոր ինչպէս բազմն ու գեղձերն ու հովանեկաբերները՝ փլատակներուն, Հնութիւնն հարուստ է միշտ ինչպէս դէպքով՝ նոյնպէս կոթողներով, Ծիանեան խութերէն մինչեւ Կոյին ճերմակ յիշատակարանը, Մեդէայի Աշտարակէն մինչեւ Ասիա Մոֆիա և Լոկի Սերայ. և Ասյժմեան փարփառ ակնարկներուն ետեւ կ'րնդնշմարուի մելամոյշ Տպեցողութիւնը երբեմնին։ Հելլեսպոնտոս անպաճոյճ հնութիւն մրն է. Վոսփոր՝ դալարագեղ մաւսեղն մը։ Երկուքն ալ, արդարեւ, երկիրներու և ծովերու միջեւ յարաբերութեանց իրարու համարժէք միջոցներ եղած են և թատր՝ իրերանման եղելութեանց, բայց Վոսփոր իր կողքերն

Ասպետական Կենցաղին

Փա՛ռք մեծազօր կենցաղին ասպետական դարերուն՝
Ուր պաշտուեցաւ Գեղեցիկն ու Զօրութիւնը արբուն,
Եւ խորհրդանիշը անմահ Գեղեցիկին, Զօրութեան
Փրփուրներու Ինցուհին բսիներով ռոճնական:
Փա՛ռք ձեզի միշտ, գանգրահեր ո՛վ ասպետներ արդընկէց,
Որոց զրահով վերտրւած լանջերուն տակ բաբախեց
Սիրտ մը յաւէտ անձնըւէր տըկարներուն, ընկճուածին,
Եւ գեղանի կիներուն, անոնց մարմնոյն բիւր գանձին:

ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆ

Փա՛ռք ձեզի միշտ ձիամարտեր, մրկունդխաղեր շանթասլաց
Որոց օդին մէջ նետուող տեգերն յանկարծ բըռընկած՝
Կայծակներու խաղն եկան երկրիս վրայ փոխադրել.
Վիշապասպան սուսերներ, ժանգոտելու անընդել,
Կառարշաւներ փոշեմուղ, գուպարայարդ ոգորներ
Շառափնաթափ տեգ տեգի, կումբ կումբի դէմ ոսկեյեռ.

Փա՛ռք ձեզի միշտ, ո՛վ որսեր բըրթուն ձայնով շեփորին,
Երբ լըսին հով վիրաւոր կ'իյնայ եղնիկն ողբագին,
Եւ վարազներ արդնահար կը թաւալին մարգին վրայ
Որոց կողէն արիւնն յորդ կըրակի պէս կը մըխայ:
Փա՛ռք ձեզի միշտ աւարներ, հափշտակներ կիներու՝
Որոնք տըւին իրենց տարփն ու համբոյրները աղու
Առիւծներու քաջութեան, եւ ո՛չ ոսկի հորթերուն,
Որոնց սըրտերն առաւ լոկ սուրերու ծայրը փաղփուն:
Փա՛ռք ձեզի միշտ, ո՛վ դարեր ասպետական կենցաղին,
Ուր մարդիկ հզօր եւ անկեղծ էին նման գինիին.
Առաքինի քաջութեան տեղ նենգն այսօր կը տիրէ,
Փոխան տեգին հոլանի՝ պատեանին մէջ դաւոյնն է՝
Ու կը շողայ մութի՛ն մէջ, ժանգոտի առեւին,
Ոճիրներն արդ խաւարի լռութեան մէջ կը դարբնուին
Մըխոց նրագի լոյսին տակ ծրռած գունաց մարդերէն.
Երբ արեգակը զննէ՝ մեղքերն յայնժամ կը գործեն:
Չեն պաշտեր կնոջ մարմինին դաշըն ձեւերն հրաճրուս
Լոզցըւած բիւր ջաներու շառայլներով հոսանուս.
Կինը մարդուն միացնողը Աստղիկի սիրայօդ
Լուսեղ մասերը չեն բնաւ, այլ շանսըխուրը ցեխոս:
Գեղեցկութիւնը ծրնուղն է Զօրութեան յորձանքին՝
Ինչպէս մարգրիտն ովկիանի անդունդներուն մոլեգին:
Բայց այսօր չե՛ն բանդակեր սուսերներով կորովի
Գեղեցկութեան սուրբ բագինն՝ ուր իգութիւնը խընկուի:
Բաւական է լի գաւաթ մը Միւնիխի գարեջուր՝
Ու ածուղի հանուած սիրը գնեն մարդիկ էժանուր.
Սիր վաճառուա՛ծ, ո՛չ ծուիրուած՝ ինչպէս պապ սարդենի
Զոր հերոսին համար սուրճ ասուածներէն կ'ընդունի:
Եւ այժըմ մարդն այս դարուն, մարդն ըղեղին տակ կըճած,
Ո՛վ ասպետներ հեթանոս, եթէ բախէ ոտին յանկարծ
Ձեր բազուկի մէկ ոսկրին՝ որ հողին տակ ճերմկած է,
Անոր հրսկայ զանգուածէն կը սարսափի, կը կարծէ
Ձեզ առասպել դարերու առասպելեալ գազաններ,
Ո՛վ ասպետներ հեթանոս, ո՛վ ասպետի ոսկորներ:

Բրգնիկ, Մեպտ. 1910

Հատուած մը ՀԱՐՃԸ դիւցազնավէպէն

Ա. ՑԱՏԻԿ

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐՈՒՍ ՄԷՋ

Գոռը, կապարագոյն երկինքի մը որ երթալով կը ցածնայ: 1907ի «Գալրսեան» կիրակին է որ լուսցած է: Բայց ո՛չ մէկ աղուոր բանի գալուստը կը յիշեցուցէ ինձ այս օրը: Զանձրոյթ, յուսահատութիւն. ասո՛նք կը մատուին վերէն անընդհատ, կապարագոյն ու գոռ երկինքէն որ կարծես վրա՛ս պիտի փլի ալ:

Պատուհանիս առաջին անցեր՝ կը կարդամ: Ես կարդա՞մ. հիմակ ա՛ս ալ չեմ յիշեր: Ինչ որ կը յիշեմ ոռոշ, փողոցէս անցնող մարդուկ մըն է որ դէմի տունին առջեւ կը կեցայ եւ դռացիիս հետ խօսակցութեան կ՚սկսի:

Զնայա՛ծ, ականջ չտուա՛ծ ըլլալի անոնց: – «Մէկէ՛ն ի մէկ մեռեր է». ո՞վ: Հաւսալի՞ բան էր ան: Եւ սակայն սեւ շտուկը կը ձայնձնուի տունէ տուն, լուսամուտէ լուսամուտ շրջաններ կ՚ընէ ու ցաւի ցուցց ծամածռութիւններ կ՚ուղուածկարէ դէմերուս վրայ: Կ՚զգամ որ ուղեղս կը խախի, իբր թէ հրաշէկ սյաք մը յեղակարծ խոած ըլլար գանկիս մէջ: Ու ցաւին կոտտուիին տակ ծմրդուն՝ կը գամուիմ կը մնամ աթոռիս վրայ սառնուկած, թող տալով որ ձեռիս գիրը թաւալգլոր իյնայ ոտքերուս ետեւ:

Պէպէրեան մեռա՛ծ. չէ՛, անողոք լուրը չա՛ջողիր որ եւ է կերպով հանգիս խոռը մը գտնելու միտիս մէջ՝ հոն տեղաւորուելու համար:

Ըսէ՛ հիմայ. Անդենականէն ոսկի խօսդ կրկնէ՛ մեզի, սիրելի Դուրեան, «միթէ կը թաղուի՞ ճառագայթը»:

Ու բանաստեղծին ձայնին հետ՝ Իրականութեան պօռուքն է որ կ՚արձագանգէ դարձեալ ամբողջ աւերը՝ ձանձրոյթով լի սենեակիս.— «Մէկէ՛ն ի մէկ մեռեր է...»: Ու Իրականութեան այս անողոք աղաղակին հետ՝ ժողովրդեան խօ՛սքն է որ կը լեցայ. որ կը խաչայ ականջներուս խորը, վնիւռի մը պէս զահանգելի. —«Շատ դատաւիին՝ պատաւին է բաժին»:

●

... Դատա՞ւիի, ալ ա՛յնչափ կ՚ըլլար: Մանկութենէն ի վեր հետ ի հետ վազի մը — կրթական գործին համար — տունէ տուն, դպրոցէ դպրոց, Էսիրնէ, Հասքէօյ, Իւսկիւտար, Գատրէօյ, Գարակէօմրիւկ, Օրթաքէօյ, Ղալաթիա, ամէն ո՛ւր որ Պարտականութիւնը գինքը կը կոչէր: Հէ՛ր ուղեւոր Աղաւնի որ Տգիտութեան ջրհեղեղին մէջ թռչրտեցաւ ասանգագան, Ուսումը՝ ձիրեների այդ դալար ոսքը մի՛շտ կտուցին: Անվնաս, երջանի՛կ թռչուն որ իր բոյնն, իր աղաւնեսո՛ւնը կառոյց վերչէն, Իր Դպրոցն, Ա՛ն որ իր փառքին ալապաստէ կոթողը մնաց, իր գիրքերուն՝ թուղթէ փառքերուն այդ հրաշալի՛ յուշանին առընթեր: Եւ «Դպրոց ու Դպրութիւն» իր կարապի երգն եղաւ: Ըսի՛ն թէ դէ՛ – դէ՛ – Յակոբի մը զաւակն էր: Ինչպէ՞ս գիտցաւ արթագրել, լուսատո՛ւ գեղագրել իր անհնաճոյ ծագումը:

Դատա՞ւիի, ալ ա՛յնչափ կ՚ըլլար: Դասախարակ, հերթող, իմաստասէր, հրապարակագիր, բեմբասաց. ամէ՛նն ալ էր: «Դասախարակ»ի իր համեստ կոչումը սակայն վեր դասեց յար «Ուսուցչապետ» պատուանունէն՝ Հայոց Հայրիկէն շնորհուած: Աչքը սեւեռուն իր Իտէալին՝ յոգնեցաւ, տճեցաւ, ցուցուց իր մտաւորական գործունէութիւնը, համեց իմիգիմիր՝ Յառաջդիմութեան ուղին ոռոգելու, ծաղկաւէտելու համար:

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ (1875)

Եւ այս մա՛րդն էր որ դաս աւանդելու մը պէս դիւրին՝ հոգին կ՚աւանդէր ապրիլի տխուր առտու մը, հիւանդ առա՛ջս պառկելու, աղմուկ առա՛ջս հանելու: Փոխանցում մը կեանքէն դէպի մահ՝ մէկ շունչով, մէ՛կ ոսոտմով: Սոսկա՛մ: — Եւ ի՛նչ թախծագին հանոյք էր ան զոր միտս կ՚ըմբռնեինք — բոլը լսած վայրկեանէս — ես ես համբորդելով ու դեգերելով Պէրպէրեանի կեանքին մանուածներուն մէջ: Իր մահը կը բանար այսպէս՝ երեւակայութեանս առջեւ՝ ապրուած լման կեանքի մը պատկերներուն հոխ ալբոմն, իմիմին թղթատուելով, թերթատուելով, առանց կանոնաւոր տոմսիցումի, խառնակ, շփոթ ու արագ: Իր օրհասին մէջ՝ գի՛նքը կ՚ապրէի հիմայ, տառապագին, անդելի՛ տխրութեամբ մը որ գոռ ու կապարագոյն երկինքին պէս՝ եկեր, վրա՛ն էր հեծեր հոգիիս ...:

Յետոյ կ՚սթափիմ, ի՛նչ չափով որ կրնայ սթափիլ մարդ լսխի հարուածէ մը վերջ, ու շիտակ դպրոց կ՚առնեմ շունչս:

Իւնապանը — կուրծքի պէս անխօս ու դժնէ — դէմս կը ցցուի· անդին գիշերօթիկ մը յայտնի ուռած աչերով, ու դուրսի դին, շեմին վրայ, դպրոցին գամբռը՝ դունչը անուկներուն մէջ առած: Տեսարանն ա՛յս է անդասականին մէջ: Վերնայարկը, ծորե՛ն ամայութիւն, մեռելութիւն մը սահին երկայնին ամբողջ, որ կ՚սպառնայ տեսակ մը մղձաւանջ առթել ինձ: Քովրնեի սենեակ մը կ՚ոլորուի: Ձեռքը ծնօտին՝ մէկը նստեր՝ լուսամուտէն դուրսը կը դիտէ. Տոքթորն է:

— «Գլուխդ ինձի՛ դարձուր», կը ձայնեմ չոր ձայնով մը: Գունատ է դէմքը, թարթիչներն ալ թաց: Աչերնիս կը պաղին իրարու վրայ, երկար ատեն, մահագին լռութեան մը մէջ: Հառաչ մը ինէ, հառաչ մը իրմէ, կերկերուն, աղեաս. եւ անա դէմ դիմաց անցած՝ վիշտերնուս փաթոյթը կը բակենք հատկըտեալ ձայնով մը, քող տալով որ կուրծքերնուս խորը խեցգող կսկիծի ամպը դուրս անձրեւէ յորդաձոյս:

Պիտի ուզէի դադրա՛ծ ըլլալ ցոյն պահուն ապրելէ, չիմանալու համար անոր խօսուածքը կցկտուր՝ ուր մեռնողին հոգեվարքը կը պատկերանար իր յետին մանրամասնութիւններով: Հապիւ ժամ մը առաջ Պէրպէրեան ոգորեր էր մխիթարել դէմ, բունէն ծոր արթցած: Պնդերակութեան ծոպան կարճ ու բուռն եղած էր, մինչ իմ՝ մանկակային վրայ տախտապար՝ գալարուեր էր ցաւին սաստկութեան տակ, եւ, մոլեգնոտ ցուլի մը պէս գլուխը շեղակի հակած ու սնարին ներքեւ խորամխած՝ կը հնդգար կիսամեռ, տագնապահարէն նողոպրելու գերագո՛յն նիգի մը մէջ: Եւ ախտին պահնորդներն — երկոքեան բժիշկ — երկու դին կայնած մահնակային եւ անոր բազկերակները ձեռքերնին, աչքով գիրար կը չափեն յեղակարծ, զարկերուն դադարէն խելայեղ, անաբեկ . . . : Լմնցած էր:

Ննջախուց կ՚առաջնորդուինք: Գրչի մեծանուն վարպետը կը հանգչի ներմակ մահիճին վրայ, միանակ, մի՛ս միանակ: Ձաւկրները, սաները, դասատուները, սիրական ո՛վ որ ուներ տունին ու դպրոցին մէջ՝ անյայտ եղած են գրէթէ: Վիշտին ամենի ամպրոպը — փլուզումէն վերջ — ալած մարած ամէն փոսուր ու մղեղ, կարծես տարտնած բռած ըլլար պնոնցմէ իւրաքանչիւրը մէյմէկ դի: Ձգնաժամի ո՛չ մէկ հետ՝ անոր պաղած, հանդարտ դիմագծութեանը վրայ. սուրբի մեռել մը՝ անդրիմի երանութեամբ ապրորցած: Ու բանաստեղծին խօսքը վերստի՛ն կ՚իրաւնար, կը շեշտուէր միտիս մէջ, երբ դասիարակիս դալկահար դէմքին ձուածեւը կը դիտէի անքթիթ·

Տե՛ս, գիա՞րդ գեղեցկացոյց գիս մահ, արար պաշտելի . . .

Նո՛յն աչերն էին նորէն՝ որոնք մտախոհութեան ատեն գիշերին անքարթ մնալ կիսախուփ, նո՛յն շուրթերն որոնք կ՚երթային հանգչիլ շրջանաւարտներու ճակտին վրայ՝ ամավերջի հանդէսներուն, ու նո՛յն ճակատը՝ խոկումներէ ծալուրած, իմաստութենէ կորնթարդ: «. . . Ձեռս արատասուալից բայց մխիթարեալ Բարեկամութեան ձեռքին մէջ, առջեւս ունենալով պարտուց խիստ այլ գոհ դէմքը, միտս անմահութեան երազներով գրաւուած եւ կարծելով լսել ձայն մը հետաւոր որ կը կրկնէ զիս անուն, տրմապէս գեղեցիկ երկինքով մը»: Ներհատարդութեանը խանդոտ օրերուն՝ ա՛յսպէս բաղձացեր էր մեռնիլ եւ ա՛յսպէս ալ զրաւեր էր կեանքէն:

Գլխուն վերեւ, մեծադիր կենդանագիրը Մելիքսեդեկ Սրբազանի, լուրջ, ծանրախոհ, որ հիմայ՝ գոգցես «հոգւոց» մը կը կարդար նորոգ հանգուցեալ իր պատուական բարեկամին վրայ: Քովօքն — եռոտանիին վերեւ — սուս սուս

դեղերն իր իրաւունքէ ցաւին. մինչ հարաւ նայող պատուհանէն՝ մանրանկարը՝ շեղ դարասոնցի մը, իր կանաչ-կակաչով կազմելով զարհուրելի՛ հակադրութիւն մը ...:

Կուգան, կը հասնին, հետզհետէ կը թափին հին ու նոր սաներ, ու սնարին վերեւ գլխիկոր, թաշկինակներ աչերնուն, իրենց արցունքին սաղմոսը կը հաղեն ընդհատ ընդհատ:

— Ժամերը կը սահին. ոչ ոք միտէն կ՚անցուներ բաժնուիլ իր Դասիարակէն: Վերը՝ դահլիճը, մասնախուցերը, վարը՝ դասարաններ կամ մթասուներ փողանցքին մէջ կ՚երթուդարձեն տրամ ու մարդիկ, ամէնքն ալ սանձ ու ծնողք:

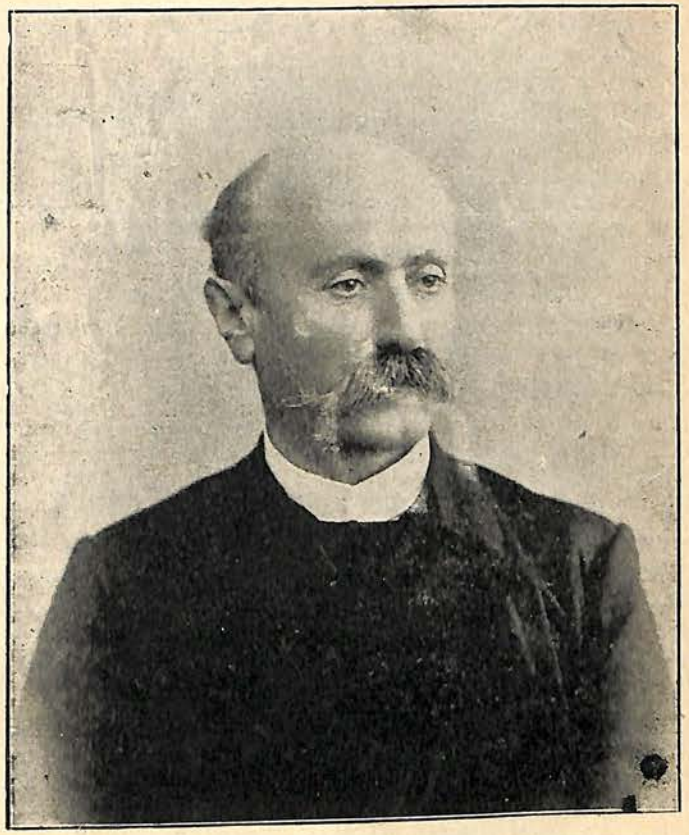

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ ոգաւոր

Ու դպրոցը տօնոյքի օրուան մը երեւոյթը կ՚առնէ տակաւ: Այս իրարանցումին մէջ սակայն ո՛չ մէկ բան, ո՛չ մէկ երեւոյթ կը բաղխի միտքիս որ կենդանութեան դրամբը բերէ հետը: Իր ներքուստը — համակ յուզում ու սարսուռ — գրանկա՛րն է կարծես այս մահաւուր օրուան.

Ո՜հ, Ատտուած իմ, ամայութի՛ւնը յարկին
Ուրկէ մեկնած է զայն լեցնող քաղցր հոգին.
Տաճարն է այն, որ կործանած է խարան,
Ու ա՛լ դադրած պաշտամանց կարգ սրբազան.
Վառարանն է ուր չի՛ վառիր այլ եւս հուր,
Մարմինն է զոր կեանքը Յողեր է Յափուր:
Ու հոն համայն յիշատակ է տխրաբոյր.
Ամէն կէտէ արցունքի շիթ մ'իյնայ լուռ.
Հոն ամէն բան լի էր իրմով, ու հիմայ
Անշունչ իրք ալ Աբբին տարցնել «ո՞ւր է նա»:
Շրջանակն է տունն որ նըկարն է ինկեր.
Սեւը չօրս դին սրտիկ սուգը գծագրեր . . .

Այո՛, ո՞ւր է ան, ո՞ւր՝ յարկը լեցուցող բաղցր հոգին: Խաւարաց, պատկեր, մատենադարան, թուղթ, կապաւար, ամէն բան իր վայօ՛ր մեզ կը խօսին, ա՛մէն բան:

Ոգէ՛ մեզ դարձեալ, ո՛վ Խաւիր, փանգիւիդ գուժկան ձայներ ճնչեցո՛ւր մեզ կրկին. իրաւ, «մարդոյ որպէս խոտո՛յ են աւուրք իւր». հանճարներուն ճշմարիտ բաժի՛նն է Ա՛ն-մա՛հ-ու-թի՛ւն-ը, թէ՝ ---ի բա— մըն է ատիկա:

Աննկարագրելի է յուզումը թլսարին, երբ ննջախուցէն դուրսի սառնը կը բերեն հանգուցեալը: Եղերականներ ողկոյզ ողկոյզ, սմբուլ ու ճարպէս՝ խուրձ խուրձ, ադի կայլակներով թրջուած՝ կու գան ողողել վերմակին պարտը, մինչ դափնեպսակ մը կ'երթայ հանգչիլ ամոր լերկ ճակտին վերեւ, ամո՛ր որ փառք ու պատիւ ողջութեա՛ն արդէն ողջունած էր: Օրը կը տարաժամի. հայիս սանդուղներէն վեր կը հանուի մեծազանգուած ու կորունչուոր հաղ մը: Ջայնաւոր լացը վիխանցիկ դարձնած է աւէնո՛ւն ալ . . . : Ու նուիրական առարկայի մը վայել մեծարանքով, գուրգուրանօք, գրեթէ ողջագուրմա՛մբ հաղ կը զետեղենք պատանեուած իրանը, մինչ դպիրներ ու տէրտէրներ «տան կարգ»ը կը կատարեն ողբանուագ, ու դագաղը սանձերէ թեւամբարձ՝ կ'առաջնորդուի դէպ ի ժամ:

Ամբողջ քաղո՛ղքն է թափոր կազմող ամոր եսեւէն, իր հեծկլտուքով դէմ բռնելով դպիրներուն պատգամիկ երգուածքին: Ու ժամուն մէջ, սգաստուր հակիրճ երգեցողութիւններէ ետ՝ ամենիւր ոտ կը ցրուի, միա՛կ բողոք մեծ հանգուցեալը տանարին ստուերներուն, կանթեղներու պլպլուքին ու սուրբի պատկերներու ամբարբ հայեցողութեանը մէջ:

Նախատօնակն է այս՝ իր փառաւոր յուղարկաւորութեան:

Վաղորդայնն — երկուշաբթի — ուխտագնացութեան օր մը կը դառնայ բոլոր մայրերուն ու հոյրերուն՝ որոնք կը փութան Պանտարան, իրենց երախտագիտութիւնն ու սէրը դրոշմելու ամոր հակիրճ վրայ՝ մէյմէկ համբոյրով ու բանի մը կաթիլ արտասուքով: Ժամկոչ աղբարը — խեղճ բարի մարդուկ — ճշմարիտ ապշութեան մը մատնուած է նոյն օր, տեսնելով կիներու այս անվերջ երթեւեկն ու միտքին մէջ կերպով մը չկրնալով սղմեցուցել թէ ի՞նչպէս աճխարհականի մը մարմին սրբացած ու պատեհի նկատուէր օծեալէ՛ մը աւելի . . . :

Նոյն իրիկունը, տուկայէն դարձիս, դպրոց կը հանդիպիմ: Քիմիագիտութեան ընդարձակ սրահին մէջ, հակիրճ ընթացատրներ նոր աշակերտներու պէս եկեր են շարուիլ գրասեղաններու վրայ եւ սերտողութեան ժամու յատուկ

յուրջ պիրերով՝ կը կանխահոգան վաղորդայնի կարգադրութիւնները: Աշխատանոցին երկայնքն ի վար, ապակեպատ դարանիներու առաջք, անոգին պատկերներ՝ տարաբնոյնիկ տեղերու եւ ծաղիկներու զարդմանակներով. անդին սեղանի մը վրայ դնակած՝ բանի մը հոգի մանիշակագոյն ժապաւէններ կը դրասանգեն ոսկեթել, ու դրանդիին առաջք՝ ընդհանուր հակողք՝ Թաշեեան Լեւոն՝ ձեռքերը կուրծքին, կեցած է իր վիշտին մէջ քարացած: Պարտէզը, պատին տակօք, ուսանող զոյգերու թափառումներ: Այնչափ: Ամբողջ յարկին ներքեւ մահաւիպ լռութիւն մը կը ծիրայ մթնշաղի ստուերներուն հետ սրոնք կ'անկին չորս դին, Սուգի ու Տրտմութեան ծոլր կախելով միջոցին մէջ. «Ի՛նչ ցաւագին տպաւորութիւն կը կրէ մարդ, երբ կը մտնէ տեղ մ'ուր ամէն ինչ սիրելի էակի մը վրայ կը խօսի եւ ուրկէ սակայն անհետացած գացած է անդարձ այդ սիրեցեալ էութիւնը»:

Ռ. Յ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ իր աշխատանոցին մէջ, վերջին տարիք.

Երեքշաբթին կ'այգանայ: Սարսափելի օդ մը, աւելի յունվարավերջ՝ քան թէ ապրիլ 10. անդադրո՛ւմ անձրեւածք: Եւ թօնրնկէցին հետ՝ հովին մոլեգին հետքն է որ միջոցին մէջ կ'արտաշնչուի ապերասան: Հակառակ սակայն օդին այս բռնաշունչ խստութեան, յուղարկաւորները կը ժամանեն խուռներամ, կառքերով, հովանոցներով, Պոլիսի բոլոր արուարձաններէն, վեղարի մարդը, գրիչի մարդն ու գործի մարդը, վարժուհին ու վարժապետը, բոլորը մէկ՝ վերջին յարգանքները մատուցանելու համար այն յոգնավաստակ Աւագ Բանւորին՝ որ կէս դարէ հետէ իրենց կամ իրենց զաւկրներուն միտքն էր կռած, սիրտն էր դարբնած...:

Իբրեւ թէ Հայ Տատերու գիւտն ընող երանելի Հայրերուն տօնադարձն ըլլար այսօր, նոյ վարժարանները գոց են ամբողջ: Եւ 22 ամեր առաջ, յուր օր մը դարձեալ, Պէրպէրեան կրթարանը կը փակէր իր դուռները՝ Հիւկոյի մահուան յիշատակը պանծացնելու համար:

Բակը, տեղատարափին տակ, սեւ վրանիկներու անտառ մըն է որ կը շարժի, կ'ալեծփի շարունակ: Վերնատուններուն դասիկոնները, ներքեւի զոյգ գաւիթներ, պատուհաններուն մէջօր, ամէն դի՝ մարդկային մրջնահոծութիւն մը երկսեռ, խաղխաղներէն դուրս յորդելու տոհիանաց շատոր. մինչ ներսը, ներկաներէ տակաւին բախուր տաճարին մէջ՝ Մահաբեմը վեհաշուք կերպարանելու զբաղանքն ունին մ'ըլ: Պատուհանդան պատուհանդանի՝ վրայ, յատակը՝ ճկարէն օդոց մը մղտալոյն ջուրերով, ու բոլորին վերեւ՝ սեւ բաիբէ ծածկոյթ մը նամապարիսակ:

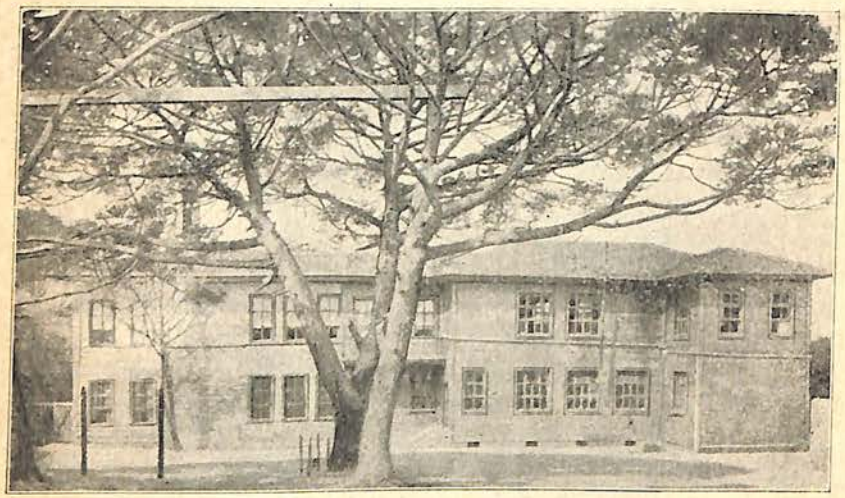

ՊԻՐՊԻՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (Սկիւտար) պարտէզին կողմէն լուսանկարուած.

Յետոյ կ'ուղղուիմ պահարան: Կ'զգաքի որ անկանոն զարկ մը մեր լանջերը կը քնդէ, կը սանդաքարէ. դէ'ք դեղին կտրած եմ. նուէն տեսնեմ պիտի գիմ. երկու օրէ ի վեր հոդ՝ պատերեսին ձգուած է աճ եւ մահահաճգիսս ճիճը կը շարունակէ, դէմքը՝ պատաճին ծալքով կէս մը հօդարկ, յորսայս, թեւերը կուռծին: Հասարակ տախտակէ սնտուկէն՝ պերճ դագաղ մը կը փոխադրեմ մարմին, ու կանթեղէն կախուած՝ ծանր ծանր կ'երթամ հանգչեցուցել գիմ Մահաբեմին վրայ, որուն շուրջ կերոններ — սպացիկ ու սպրկիկ բուներով — ծառուղի մը կը ձեւացուցեն նիմայ, իրենց մէջերէն կրելով սեւաթոյր շղարշ հանգոյցներ՝ վիթխարի ցայգաթիթեռներու նանգոյն: Մաղկեպսակներու տարափ մըն է որ կը տեղայ այնուհետեւ, ամպիոնածեւ բարձրաւանդակին կուշտերուն, շուրջանակի, իրենց կատարներէն՝ դագաղին կողերը խածկռտելով, եւ արեւածագ — շիկավառ լայնշի կափարիչին վերեւ — մեծափա՜ռ խաչապակ՝ մը ներմակ շահպրակներէ յօրինուած, ուր, թուղթի պատառի մը վրայ՝ Օննիկ, Մանիկ,

Շահան ու Նուրհան իրենց նոպիին ձօ'ներ տաղած են. «Մեր սիրեցեալ հայրիկին»:

Գաւիթին դուռները կը նունչեն իրենց ծղնիներուն վրայ, եւ բակն ու գաւիթները լնացող ամբոխը ներս կը խուժէ երկիւղած: Դասերը, Սեղանին սանդուղներուն վրայ եւ լուսամուտներուն խառնկիւնի մարմարներուն վերեւ — ուր աւելցած պատկերներ կ'առկախուին, — դիզուած, լեցուած է բազմութիւնը դարայիր: Աւարտութիւնը կ'սկսի: Վերը, գլբէքէն կախ, բոցերու շատրուա՛ն մը փողփողեցէք...:

Հնչեցուցէ՛ք, գանչեցուցէ՛ք կոչնակները: Եւ դուք, դպիրնե՛ր, դէպ ի հրամայուած բարձրութիւնն ե՛ր բոցուցէք ձեր բամբ ու գուռ ձայները. Մեծ Ուղեւո՛րն է որ կը պատրաստուի չուել անդարձ...:

«Փառեա Տէր զայնոսիկ»ը կ'եղանակուի հիմայ, կեղերջի մը պէս տխուր, փուրսիճի՛ մը պէս անողոք: Մազեր կը խազմնին վլուխներու վրայ: Չորո՞ճ դասել. զա՞յնոսիկ որ տագնապեցուցին հոյանուն Վարպետը վերջին օրերուն, զա՞յնոսիկ որոնց գոչի լուսանկիներուն տակ՝ Կեանք մը — համակ բեղո՛ւն, բազմադիւն — սկսաւ դառնանալ, սկսաւ անհամոհսիլ...:

Պատուհաց վիմաստութիւն եւ յարգեցաւ.

Այսպէ՛ս սկիզբ տուաւ իր դամբանականին Ս. Պատրիարքը, կրթութեան գործին մէջ մասող ա՛նձը ցայտեցուցեալով դուրս: Ապա, «արժանի՛ է որ ազգին ներկայացուցիչը հայր ըլլայ Պէրպէրեան զաւակներուն, ըանի որ հանգուցեալը հայր եղած էր Ազգին զաւակներուն» յարեց: Մինչ մենք, անոր շուրթերէն կախուած՝ իրա՛ւ ունէինք ջուրը ձգելու իմաստասէրին խօսքը. «L'histoire est tout le contraire de la vertu récompensée»: Պէրպէրեան գլխագի՛ր բացառութիւն մըն էր:

Ո՞ւր կ'երթաս, — կ'ոգեմ յանկարծ՝ ծաղիկներով բեռնաւոր եւ սաներէ գրկուած պատկառելի դազագին առջեւ, երբ տանարէն դուրս կը հանեն զայն,— որո՞ւ կը ձգես ինչ որ ի՛ւկդ է միայն. եսիդ Ուսուցչութեան նախապոռը պերճափառ, զոգդ՝ Ուսմանց փաթոյթը մանիման, ձեռիդ՝ Դաստիարակութեան լծակը վերամբարձ, աչիդ՝ Պատանեկանութեանդ վրայ անհիթ, ուշդ՝ ճեզի յանձնուած մատղեռամ Հօտին բոլորը դիզերուն, ու մտներուդ մէջ, ու շուրթերուդ շո՛ւրջ շարունակ՝ Փիրիճն փառն ու հմայքը Կրիչին: Ո՞ւր կ'երթաս, — կը գոչեմ կրկին, — Դեղեցկին, Բարւոյն ու ճշմարտին ուխտեալ վարդապե՛տդ անսուս: Մանկութիւն մը լման՝ Հմտութեանդ լեցունկ ստիճէն կախուած՝ այդ անհարդախ կա՛ըը ճանչցաւ: Ինչո՞ւ նիտիկը ծուռ կը ձգես մեր բոլորին: «Ու «ռուկինիդ հետ իմս ալ ա՛յնճան ծռեցաւ,— Իզմիրէն ըանի մը օր վերջ կը գրէր «ինձ Դուրեան Սրբազան, — պատուական Ուսուցչապետին մահուանը վրայ, «զոր ատաբուխ եղերգով մը լացեր էիր Համբանականիդ մէջ: Անդրադարձէ՛ «դէպ հայ այդ [illegible]»: Չորս տարի անցաւ այդ օրէն ի վեր՝ կորուստին մեծութիւնն ա՛լ աւելի տեսնելով:

Անձրեւը սաստկացած է: Առատաչիներ մրմնոյտը կը հինուն տեղ տեղ էջերով, եւ համին՝ պատռելու նիպ մը ունի լոյծ տորգն անձրեւին: Սաներու կողմէ՝ դագաղը ուսամբա՛րձ կը տարուի ինչուան Հողվրտիճ, գռինիներէն, պողոտաներէն դարձադարձ, ակռապլիկ մայթերուն վրայէն կաղն ի կաղ: Ցառաջընթաց խաչալէմներ՝ փչումներէն դողացար՝ երկրպագութեան ձեւեր կ'առնեն ատեն ատեն, պատկերուն տողանն ընդ հարս կ'ածուի ջխջխանիններուն վրայէն, ծաղիկ, տերեւ ու երիզ յղրնուած, ու արբազաններուն եւ վարդապետներուն

վիտակեալ արջնաքոյր պապզնոցները չնաբակներ կ'ընդունին շաբաթական՝ տեղացող ջաղբագոյն շիթերէն: Դպիրները կ'երգեն՝ ձայներնին ձգած, անգոսնելով համին որ անոնց հոգեբուխ երգուածքը կը ներեն ու կ'սպասեն շապիկներու բռանցքները փեթռեղ:

Եւ Մահու Բաղաքին ուռնացած բաց խոտերուն մէջէն, ծունկեր ցած տապանաքարերու ընդհարելով, ոլորներ դարձմրձկելով, բազուկներ՝ դագաղին ծանրութեան տակ կխալով, կը հասնինք վերջապէս գերեզման: Սաներ հոս ալ՝ ժամկոչի պատօնն կատարող, սաներ, մի'շտ սաներ: Անձրեւին տակ որ հովանոցները կը թմբկահարէ, թիերու պայքարն է ասդին որ փոս իջուցուած սրճատուկը կը թոպէ հողի բունձերով: Սիրտեր կը սղոցուին, հեկեկանքներ կը բակուին խռպոտ հազագներէ, «հայրի'կ, հայրի'կ...,» մինչեւ որ հողակոյտը կը ձեւանայ, կը գոգանայ՝ Ջարուհիին ձիւնաթա՛ռ մահարձանին հովիկը:

Ամբոկ:

Որճ անգուդդ մը կարծեց
Այս տեղ, որճ ալ բարձուցք մը.
Մէկը ծաղիկ մը դրաւ,
Միւսն ալ անթօս արցունք մը:

... Թող հասարակ բա'ր մը դրուի վրան, հոգ չէ, ծնունդին ու մահուան թուականները բաւ եւ շատ են: Յետոյ անունը: Հին ու նոր սերունդը հիմա՛նդ պիտի արտասանէ այդ փառաւո՛ւնը Պէրպէրեան, եւ գլուխը բաց՝ պիտի գիտնայ յարգանքո՛վ խոնարհիլ անոր շիրմին առջեւ: Իսկ իր գեղակերտ անդրին վայե՛լ է որ կանգնուի դպրոցին սաները, պատուանդանի մը վրայ յատիճն, իր անրջային նայուածքին սեւեռումովը պահպանզդու, բութամտը՝ բանկոնակին անութը կառչեցուցած, ձեռքը օդին մէջ կարկառուն, շրջանաւարտներու «Հուսկ Բանի»ը պատգամելու իր հանդիսաւոր դիրքովը:

•Մ•

«ՀԱՅ ԴՐՈՂՆԵՐ». — երկու ստուար, մեծադիր ու երկսիւնեան հատորներով (հաւանգումար 1500 էջ) այս գործը, — որ 1909 եւ 1910 տարիներու ընթացքին՝ պատրաստած եւ ի Թիֆլիզ լոյս ընծայած են Ղ. Աղայեան, Ա. Ահարոնեան, Յ. Թումանեան եւ Վ. Փափազեան յայտնի գրագէտք, — կը բովանդակէ ռուսահայ եւ Թրքահայ գրչի ծանօթ անձերու գրուածքներէն հատուածներ՝ ընտրանօք, լուսանկարներով ու կենսագրութիւններով: Սոյն աշխատասիրութիւնը բարձրագոյն կարգերու ուսանողաց յատուկ հատաքածոյ մը ըլլալէ զատ, կ'արժէ՛ որ գտնուի ամէն հայու քով՝ որ կը սիրէ գուն գրական ընթերցումներ: Գին 2 հատորի՝ 4 ռուպլի: Դիմել սա հասցէին. — Librairie Guttemberg, TIFLIS (Russie Caucase): կը գտնուի նաեւ հոս, հայ գրավաճառաց քով:

Աշուն Օր

•

Սեւուկ առկեր վար եկան
Օրան, օրան,
Սարի վերայ շատ եկան:
Ծագեց առաւօս,
Պաղեց, սառաւ օդ:

Դոռաց երկինք. բուք արաւ.
Հեւաց, հեւաց.
Ծերուկ երկիր սուգ արաւ:

Ճամբեց հետուն ամպ,
Երկիր դողաց — բա'ւ մը:
Բողբոջ արեւ շող կապեց,
Դողաց, սողաց,
Արիւն ամպից ծող կապեց:
Վառեց ջեռան ղանջ,
Լեռան ցաւատանջ:

Տեղաց անձրեւ մաղ տալով,
Մարմանդ-մարմանդ.
Յոգնած տերեւ շաղ տալով:
Երկիր խուն դրաւ.
Եւ թռչուն բըռաւ:
Յուզուած առուն փախ տուաւ
Սողուն-սողուն,
Զորում մրշուշ կախ տուաւ:
Բաւին եղաւ վեր,
Աւրաւ տարուբեր:

Մոխիր առկեր ծիր եկան
Դալուկ-դալուկ,
Սարի վերայ ցիր եկան:
Հալեց աշուն օր
Կեանքիս սեւակոր:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.

Թիֆլիզ, 26 Հոկտ. 1905
Օրիորդի մը ալպոմէն արտագրուած

Ինչե՞ր Կը Պատմէ Հայ Լեզուն

Ազգի մը դարաւոր կեանքին պատմութիւնը արձանագրուած է անոր բնիկ լեզուին մէջ։ Բառերը որով կազմուած է այդ լեզուն, յաւիտենական խորհրդանշաններ են որոնց մէջ կըրնայ կարդալ լեզուին խորհուրդներուն ներսուս (initié) մէկը զանազան խօսող ժողովուրդին բովանդակ անցեալը, ամենահին ժամանակներէ, մերթ նո՛յն իսկ անոր ծագումէն սկսեալ, որովհետեւ լեզուն ազգերու ընկերական յարաբերութեանց իրրեւ գերագոյն միջնորդը, ամէնէն կերպընկալ (plastique) տարրը եղած է խորհրդաւոր կրկնու համար իր ենթարկուած բոլո՛ր չափ ու ներուն դրոշմը։

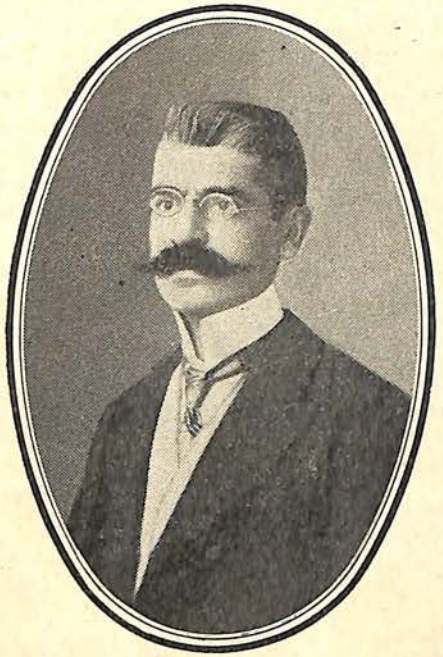

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Եւ այդ դրոշմը թէեւ յաճախ ալլափոխուած, բայց երբեք բոլորովին ջնջուած չէ։ Ժամանակը յաճախ կրցած է փճացնել ամէնէն ամրակուռ պատմական յիշատակարանները, բայց անկարող եղած է ջնջելու յիշատակարաններու ն ամէնէն ազգայինը, ամէնէն

ազգայնը, յիշատակարան-բառերը որոնց մէջ մենք չատ անգամ կը նշմարենք հետքերը զարմանալի, ապշեցուցիչ հետեւման մը։ Այդ յիշատակարան-բառերը ոչի՛նչ կ'բանան, ոչի՛նչ կը պատմեն անտարբերներուս որոնց աչքին քերականական պարզ տարրեր են՝ գաղափարներն արտայայտելու առնմանուած, բայց հետաքրքիր ուսումնասիրողի մը համար որ կը չահագրգռուի բառերու ներքին կեանքով, որ գիտէ թափանցել՝ եթէ ներելի է ըսել, անոնց հոգեբանութեանը, անոնք գաղանախորհուրդ լաւ վկաներ են որ ամբողջ հնախօսական պատմութիւններ ծրարած կը պահեն իրենց ծոցին մէջ։ Վերլուծէ՛ այդ բառերը, թափանցէ՛ անոնց կազմութեանը, քննէ՛ անոնց զարգացման ընթացքը և կրած ձեւափոխութիւնները, տեսնելու՛ զանոնք ուրիշ բառերու հետ, և մանաւանդ ունկնդիր քիչ մը յուսակտուր միտք, և անո՛ր լուռ վկան անսխալական կերպով պիտի խօսի և պիտի պատմէ այնպիսի զարմանալի բաներ որոնց մասին չէիր իսկ կասկածեր։ Եթէ այս նկատողութիւնները ճշմարիտ են բոլոր լեզուներու համար, մանաւանդ ճշմարիտ են հայերէնի համար որ աչխարհի ամենահին լեզուներէն է։ Այո՛, հայ լեզուն ալ իր հետաքրքրական բառերովը կը պատմէ մեր ցեղին անցեալը, անոր վաղընջական ծագումը, անոր քաղաքակրթութեան զանազան փուլերը, անոր գործակից ու միանգամայն փուսուսար, սարսակ ու միանգամայն դիւցազնական չրջանները, և գիտ ուրիշ չատ բաներ...։ Ան, հայ լեզուն, կը պատմէ թէ մեր ցեղը ցեղակից է ամէնէն փուսուսար և ազնուական ցեղին, Հնդեւրոպականին, որուն քաղաքակրթութիւնը հնագոյնն ու բարձրագոյնն եղած է, որ ամէն դարու մէջ և երկրագունդի ամէն մասերուն վրայ սեր ցրուած են իր ճիւղերը, քաղաքակրթութեան չանին չանակիրն ու աննկուն ուսուիրան հանգիսացած է, որ յղացած է մարդկային մտածումներուն, սիրելի գաղափարներուն էն ազնուագոյնները, որ բարութեան ու ճշմարտութեան, գեղեցկութեան և արդարութեան վեհագոյն ըմբռնումն ունեցած է, որ ամէնէն լոյն գոնարհութիւնները ընծայած է մեծ գաղափարներու յաղթանակին համար...։

Ան, հայ լեզուն, կը պատմէ թէ ինք հնդեւրոպական լեզուախումբին մէջ, հնդկերէնին, իրանականին, յունարէնին ու լատիներէնին չատ անկախ ճիւղ մը կը կազմէ, և արմատակից է այն լեզուներուն որոնցմով գրեթէ հնդկական վեհ վեհաներն ու

զրաղաչատական ոսկեղինիկ Զինտավեետան, յունական չքնաղ Իլիականն ու Ոդիսականը և պարսիկ գոնար Շահնամակը և դեռ ուրիշ ա՛յնքան չնաչխարհիկ գիրքեր որոնց քով իրենց ուրոյն փայլերովը կը չողան նաև մեր Եզնիկն ու Ագաթանգեղոսի հայ անզուգական թարգմանութիւնը՝ տիպարական և բնագրական գեղեցկութեամբ։

Ա՛ն, հայ լեզուն, իր մէջ ընդունած և իւրացուցած օտար տարրերուն, ինչպէս հնագոյն ասորեստանեան, դուբանական, պահլաւիկ-պարսիկ, և ապա հետզհետէ յունարէն, ասորերէն, արաբերէն, լատիներէն, թրքերէն և նորագոյն ֆրանսերէն փոխառեալ բառերու մթերքովը, և այդ իւրացանչիւր լեզուէ առնուած բառերուն բնութեամբն ու յատկանշական կազմերովը կը պատմէ թէ մեր ցեղը նախապատմական ու պատմական ժամանակներէ ի վեր ո՛րպիսի ցեղերու հետ և ի՛նչպիսի պայմաններու տակ յարաբերութիւններ ու չփումներ ունեցած է, և այդ յարաբերութիւններն ի՛նչ ասպիճան սերտ եղած են և ի՛նչ բնութիւն ունեցած են. զորօրինակ՝ քաղաքակո՞ն բնութիւն ունին թէ կրօնական, գրական, անհատական կամ ընտանեկան-ընկերական եւայլն, որովհետեւ բառերը չատ լաւ կը յատկանշեն բոլոր այս հանգամանքները։

Ա՛ն, հայ լեզուն, իր ե. դարուս ոսկեդինիկ չրջանովը ուր անգիրէն գրաւոր լեզուի բարձրանալով գրականացաւ, այն վերին աստիճանի կանոնաւոր, զմայլելի կերպով կատարելագործուած՝ անակնկալ ճոխութեամբը որով կը յայտնուի այդ դարուն, պերճախօսութիւնը կը պատմէ, կը վկայէ այն բարձր քաղաքակրթութիւնը՝ որուն յաջողած էր հասնիլ հայ ցեղը։ Ազգի մը լեզուն ջինջ հայելին է անոր քաղաքակրթութեան և զարգացման մակարդակին, վասնզի լեզուն իսկ ինքնին արդէն առեղծուածն է քաղաքակրթութեան որուն օրըստօրէական զարգացման պահանջներուն համեմատ օրէ օր կը ճոխանայ, և ցորչափ ժողովուրդի մը կեանքի պէտքերը կ՛աւելնան, կ՛այլազանուին, կը բարդանան, ցորչափ անոր մտածողութիւնը կը սրի, կ՛ընդարձակի, զգացումներն ու ճաչակները կը նրբանան, նո՛յն համեմատութեամբ ալ լեզուն ինքզինք կը ճոխացնէ՝ իրերու, գաղափարի նրբերանգներու, նորանոր բարդ զգացումներու համար նոր նոր բառեր յերիւրելով, նորաստեղծելով, պատչաճեցնելով։ Միեւնոյն կերպով, ցորչափ ազգի մը քաղաքակրթութիւնը անկ-

ման կը միտի, լեզուն ալ անոր հետ յետաչրջական ընթացք մը կ՛առնէ. օրէ օր կ՛աղքատանայ, կ՛անչքանայ, կը ռամկանայ, միչտ մնալով հաւատարիմ հայելին ղինք խօսող ժողովուրդին քաղաքակրթութեան։ Եւ աւա՛ղ, հայ լեզուն ալ՝ ե. դարու մեծապայծառ, արիաչող չրջանէն վերջ՝ օրէ օր կրած չիջեւափառ անկումը, օրէ օր ենթարկուած ողորմելի ոամկացումը մինչեւ անցեալ դարու սկիզբները ուր տեղի ունեցաւ լեզուին վերածնումը՝ աչխարհաբարի կազապարին մէջ նորաձեւուած և ֆրանսական գրականութեան կենսունակ հիւթերովը պատուաստած արդի հայերէնով, այդ անկման չրջանի լեզուն ալ կը յատկանչէ հայ քաղաքակրթութեան աստիճանական անկումը՝ հալածանքի, դժբախտութիւններու, ճակատագրական ողբալի հարուածներու ազդեցութեան տակ։

Ու դեռ ասոնք մեր ցեղի կեանքին ընդհանուր ու լայն հատուածակողմերն են զոր կը ցոլացնէ հայ լեզուն։ Ա՛ն, հայ լեզուն, մեր հին կեանքէն մանրամասնութիւններ, պզտիկ ջնջին բաներ, հէքեաթունակ դէպքեր ալ կրնայ պատմել ու պատմած իսկ է։ Ունի բառեր որ մեր ցեղին մէկ հին հատատալիքը կ՛անդրադարձնեն, բառեր՝ որ հին սովորութիւն մը կը պատմեն, բառեր ու ոճեր՝ որ պզտիկ, սիրուն ատանդավէպեր կը խտացնեն իրենց մէջ. վե՛րջապէս մեր բոլոր հին ըմբռնումները, սովորութիւնները, կրօնքը, նախապաչարումները, մէկ խօսքով բոլանդակ ժառանգական հոգեբանութիւնը կը կարդացուի անոնց մէջ։

Եւ տակաւին բան մը չենք ինչ որ մինչեւ հիմա հայ լեզուն կամ անոր բառերը պատմած են մեզի մեր անցեալ կեանքէն. գիտնական հետաքննին ուսումնասիրողներու ձեռքին տակ անոնք մէկիկ մէկիկ կը փոխուին, կը վերլուծուին, կը բազդատուին ճի՛շդ ինչպէս բուսաբան մը կը քննէ բոյսերը. հետզհետէ անոնք պիտի բանան մեր առջեւ իրենց հատատարմօրէն պահպանած դարաւոր գաղտնիքները, և մեզի պիտի պատմեն ա՛լ աւելի զարմանալի, անակնկալ բաներ...։

Սիրե՛նք մեր լեզուն և գիտակից ըլլանք թէ անոր ամէն մէկ բառին ու ոճին վրայ ու մէջն ու չորջը մեր ցեղին կեանքէն, անոր արիւնէն ու միսէն, սիրտէն ու հոգիէն, վարքերէն ու դժբախտութիւններէն՝ եթէ ներելի է ըսել, հոսանուտային, աննիւթական մասնիկ մը, բան մը կաչած է ու կը սաւառնի անտեսանելի կերպով, ինչ որ կրնայ տեսնուիլ, յայտնուիլ այն

պայծառատես միտքերուն որոնք լեզուաբանական հոգեչափութեամբ(*) օժտուած են . . .։

Կ. Պոլիս, Մայիս 1910

(*) Հոգեչափութիւն (psychométrie) կը կոչուի թագուն գիտութիւններու (sciences occultes) կարգէն նոր գիտութիւն մը, Թերեւս հետաքրքրական լլլայ Տարեցոյցի ընթերցողներուն համար գիտնալ թէ ինչ է հոգեչափութիւնը։ Կ'ենթադրուի թէ որ և է առարկայ կը ծծէ և իր մէջ կամ շուրջ կը պահէ հոսանուտային (fluidique) անտեսանելի պատկերներ կեանքերէն կամ կեանքի դէպքերէն այն անձերուն որոնց ձեռքերէն անցած է, և հոգեչափական զերզոյնիկ պայծառատեսութեամբ օժտուած մէկը այդ առարկային միջոցաւ կրնայ կարգալ կամ գուշակել անցեալ դէպքեր որ այդ առարկային հետ վերաբերութիւն ունեցած են։ Հոգեչափական փորձը կը կատարուի սապէս . փորձարկուն մթութեան մէջ կ'առնէ առարկայ մը և զայն իր ձեռքին մէջ բռնելով կամ ճակատին դնելով կ'սպասէ և ուշադիր կ'լլայ այն տպաւորութիւններուն զոր իրեն պիտի պատճառէ այդ առարկային հպումը։ Պարզ տպաւորութիւններու տեղ կը պատահի որ առարկային շուրջի մթութիւնը լուս ստորուի և այդ լուսաւոր շրջանակին մէջ փորձարկուն տեսնէ մարդեր որ արագօրէն կը շարժին, և ամրողջ տեսարաններ, կըրնայ պատահիլ նաեւ որ փոխանակ տեսողութեան՝ ինչ ինչ գաղափարներ, պատկերներ ուղղակի իր մտքին ներկայանան . ճիշդ ինչպէս որ տեղի կ'ունենայ յիշողութեան մէջ։ Այս կերպով՝ զբօրինակ, պատմական անձի մը վերաբերեալ առարկայի մը միջոցաւ փորձարկուն կրնայ տեսնել նոյն անձին կեանքին գլխաւոր դէպքերը և վերջապէս այն բոլոր անցքերը որոնց այդ առարկան ականատես եղած է։ Փորձը դժուար չէ և ամէն ոք կրնայ կատարել։ Փորձերը կրկնելով հոգեչափական կարողութիւնը հետզհետէ կը զարգանայ։

Ց. Գ.

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

- Անկեալ աստուած մըն է մարդս որ երկինքը կը յիշէ։
- Վախը կը հետեւի անիրաւութեան քայլին։
- Կնոջ սիրտը ճիշդ հանքի կը նմանի . որքան փորես զայն եւ խորն երթաս անոր՝ այնքան աւելի նորութիւններ կը գտնես հոն։
- Բարութիւնն այնքան կարեւոր է մարդոց համար որ, առանց ատոր կարելի չէ ոչ մէկ յարաբերութիւն կամ մարդկային ընկերութիւն։ Եւ եթէ բարութիւնը գոյութիւն չունենայ, պէտք է ֆռֆէ փոխել անոր երեւոյթները, — Լեզուն ու Դիմակը։

ԶՕՆ

Ուշ հասար, սիրուն նարդիկ . . .
Ծաղիկներդ խաստիկ
Հովը ցրուեց ձոր ու սար,
Քնիսուշ աղջիկ՝ ուշ հասար։

ՄԿՐՏՒՉ ԱՀԷՄԵԱՆ

Թախտաիսկ զերդ ծեր նաւապ
Ծովափին մոս . ոչ երազ
Ոչ երգ հիւսեմ հեշտորոր,
Ուշ հասար, աղջիկ ազուոր։

Թէպէտ հոգիս անուպաս
Բայց օրհնութեամբ յուխ առաս՝

Մաղթե որման գեղեցիկ
Ըղյաս ամլման երջանիկ:

Թող ու հայրիկ, որ զըւարթ
Երգե միշտ երիտասարդ,
Լինի հաւատար՝ շուշան աղջիկ,
Նըւեր տայ ինչ մեկ սակիկ:

Բանկալթի, 4 Օգոստ. 1910

Ալիքսալանի դաստր՝ Օր Նազդուեիի ալպումին արտագրուած.

Նոր Հրատարակութիւն Զարդարեան Գրատան

Գրպոնէ Բառարան Ֆրանս.-Հայ. Ծանօթ ֆրանսագէտ Մ. Յովհաննէսեանի, 640 էջերու մէջ խտացած 30,000 բառ և ոճ։ Դին կիսալաթ 10, Անգլ. ճկուն լաթակազմ 12, կիսակաշի 15 ղրուշ։

Յիշատակարան (1512-1912)։ Հայ տպագրութեան 400ամեայ յոբելեանին առթիւ ձեռնարկուած է սոյն կարեւոր գործին հրատարակութեան։ Պիտի բաղկանայ 48 պրակներէ (4 հատոր) և պարունակէ հայ երեւելիներու կենսագրութիւնները, պատկերները, ձեռագիրները, գրութիւնները ևն.։ Ամբողջ գործին բաժանորդագրութիւն 1 օսմ. ոսկի։ Հրապարակ ելած է Ա. հատորը, (55 կենսագրութիւն և 170 քլիշէ, 30 ղրուշ։

Թլսամներ։ «ԺԹ. դարու Աւետարանը» կոչուած Վ. Հիւկոյի այս վէպը, Թարգմ. Գր. Զիլինկիրեան, Գ. տպագր.։ 10 հատոր (96 պատկերով)։ Թղթակազմ 60, կիսակաշի 80 ղրշ.։

Աբֆաաաարութիւն, բնագիրէն վիպ Լ. Զօլայի։ Թարգմ. Ե. Օտեան. 3 հատոր 15 ղրուշ։

Համբ և Ֆէլերներ, Նաթօլէօն Պոնապարտեի սիրական գիրքը։ 6 հատոր՝ 36 ղրուշ։

Ողբութիւն Երուսաղեմի, միակ գիտ. վիպագիր ժիւլ Վէռնի սոյն գործին Թարգմանութիւնը — պատկերազարդ — կը ծախուի 100 փարայի։

Հասցէ Զաքմաքճըլար, Թիւ 24 — 26։

Այս հատուածը հասկընալու համար՝ պէտք է գիտնալ թէ ամէն տարի Ապրիլի վերջերը Ռամլէ առաւարձանին (Աղեքսանդրիա) «Սան-Սթէֆանօ» գիւղախաղահին համանուն ծովեզերեայ ընդարձակ զբօսարանին մէջ՝ խիվին հովանաւորութեամբ տեղի կ'ունենայ Մաղիկներու եւ Տունկերու մեծ ցուցադրութիւն մը։ Յիշուած անունները կը պատկանին գլխաւոր ցուցադրողաց։ Յօդուածագիրը բնական ծաղիկներէն ու բոյսերէն անցած է Զբօսարանը լեցուցող երկսեռ բազմութեան, առաւիս նմանութեանց եւ նմանաձայնութեանց շարքի մը վրայ ծաղրանկարելով այրերն իբր բանջարեղէն, եւ կիներն ու աղջիկներն՝ իբր ծաղիկներ։ Մուտք կը վճարեն այցելուք։

Հարեւանցիկ Նօթեր

26 Ապրիլ 1903։ *Նոր կիրակի ըստ Օրացոյցի. իսկ ըստ Եօթանասնից ժամանակագրութեան՝ բաւական հին, տարիքն առած կիրակի. որովհետև Աստուածային չրթունքներուն «Եղիցի լոյս» ըսած վայրկեանէն հաշուելով՝ 385,335 երորդ կիրակին է այսօր։ Սան-Սթէֆանօ ցուցանդէս կայ ըսին. չար բան մը ըրած չեմ ըլլար, ըսի, եթէ ես ալ երթամ այցելել։ Երկաթեայ մեծ*

ՄԻՀՐԱՆ ԱՍՓԱՆԱՋ

դրան առջև՝ մինչև որ նվէ գրպանիս այցկարթիւն մը չտաւին, ինձ ներս մտնել թոյլ չտաւին։ Ահա յուցավայրին մէջն եմ. հոս աղտոր քնքուշ ծաղիկներ, որը հոտով, որը անհոտ, թաղարներու մէջ կը ժպտին. հոն հասուն ընծոյր բանջարներ, որը մեծ, որը պզտիկ, կողովներու մէջ կը պառկին. ամէն թաղարի և կողովի վրայ թղթի մը կտոր ուր գրուած է այդ ծաղիկը կամ բանջարը հասցնողին անունը։ Մարդիկ այնքան կատաղի անափառներ են որ ո՛չ միայն իրարու փառքին կը նախանձին։ Բայց ամէն բանէ առաջ արդար ըլլանք. ո՛չ Վլիֆէր, ո՛չ Րիւֆֆէր, ո՛չ Ալեէրսօն, ո՛չ Քարվէր, ո՛չ Մուհամմէտ էլ Շէպինի, ո՛չ ալ Հաֆրզ էլ Շէպինի, ո՛չ Ալի էլ Սայէտ Ահմէտ, ո՛չ ալ Տուտար Մուհամմէտ հասցուցած են ատոնք. այլ Արեւը, Նեղոսը ու Աստղը, Եգիպտոսի այս ամենասուրբ երրորդութիւնը պարգեւած է զանոնք մեզի։ Ջայրացած դուրս կը նետուիմ ու կը մտնեմ միւս յուցահանդէսը. ծովուն դիմաց յարատածուկ ճեմելիքին կամ վերանոային ներքնը. հոս ալ գրեթէ նոյն բանջարները ու նոյն ծաղիկները, միայն թէ ամէնքն ալ աթոռներու վրայ դրուած։ Առջի տեսածներս արդարև էին զարհատան, զարմազան ու զարհանազան։ Ահա բանջարները. պրասներու ամէն տեսակը. երկայնամօրուսը, կարճամօրուսը, սեւամօրուսը, գորչամօրուսը, մաքրամօրուսը, ցեխամօրուսը, վանամօրուսը, նետամօրուսը, ասնարամօրուսը, խուռամօրուսը, այծամօրուսը և քա...բամօրուսը։ Լայնափոր մեծորովայն կաղամբներ, ծաղկակաղամբներ, ծակկաղամբներ. լեմոն, պամիա, ծնեբեկ — զոր չեմ ուզեր ուտել երբէք —. գարնջուբէն, օղիէն, վիսքիէն ու գինիէն կարմրակած ճակնդեղներ, սխտոր նետուելիք լախտոր (+էբեվէղ)ներ. խոզերու առջև դրուելիք մոզեր. դդումի ամէն տեսակներ. ամէն աչքերէ արցունք վազցնող սոխեր. բակլախորանցու տափակ բակլաներ. անճարակ ճարճրուկ (բօ++ա)ներ. պայրիչամոլ լոլիկ (պօմՊԷԱ)ներ. անկուտի հազար (մաբօ՜Լ)ներ. բազուք մարիկ չընող բազկ (ՊՈ՜ԲՓ)եր. չորցած կռնձած կանկառներ, որոնց առջև ալ չես ուզեր կանկ առնել։ — Անցնինք քիչ մըն ալ ծաղիկներու բաժնին մէջ։ Մեր Ալփիարին կարօտալիր այրող ոսկեծաղիկ (+էքէՀՆԷՆԴԱ)ներ. խոնանոցին պատուկները մօրերնուն գլխուն զարնող կոտրտող պատկկոտրուկ (չՓՅԱ+)ներ. գարունէն բան չհասկցող՝ ամրան սպասող Ամարիլեակ (ամաբՐԼԱ՜)ներ. գիչերնները Շէրիֆ փաշայի ծակուծուկ տեղուանքը գրպաններ կողոպտող Յայգածաղիկ (կՐՅԷ ՈՒՓՖ՜)ներ. մինչև կէս օրը բարձին վրայէն գլուխնին վեր չառնող Այգածաղիկ (պԷԼ ՈՐ ՃՈ՜Ռ)ներ. ցերեկը թոռմոզ, գիչերը բացուող Արեւածաղիկ (ՈՅ ՀԷՀՅ)ներ. երկինքը մոռցող, երկիրը պաչտող Աստղածաղիկներ. խոտին, թուփին, մացառին տակ բիւր խաղեր խաղցող համեստ Մանիչակներ. սուր մտաներուվնին իրենց կեսորոջը աչքերը հանող խեղ Հարսնամատ (ՆՈ՜ՆՈ՜ՓՐ)ներ. «մեծ այո»ին ժամը չսոնց անցուցած խեղճուկ հարսնուկ (ՀԷԼԼԵՅԼ+ ՀԷՀՅ)ներ. կեղծամ գործածող, ճաղատ ու անգէս, հպարտ Նարգէս (ՆԷՐԳԷՆ)ներ. ձագներնին մարած, լեզուակնին փրթած Զանգակածաղիկ (+ՈՐՔԱՆԷ՜Լ)ներ. անթեմ անվիճակ զերթ եպիսկոպոս, արտուտ ու սխտոր նսոած Անթեմ (ՓՓՓՈՓ)ներ. բարձրանալու, ծաղկելու համար նեցուկ, ձող փնտռող Այծակերեւուկ (ՀՈՆԶՐ ԷԼՅ)ներ. ամուսնատենչիկ առագաստասէր Բրքուտ (ՂՔՓՈ)ներ և Հրանուկ (ՈՒԷՅՈ՜ ՀԷՀՅ)ներ. աքլորնին մնասած, այրի մնացած Աքլորբլուկ (ԽՈՐՈՂ ԷՊՅԷ)ներ. յոյսերնին կարած, կամելէ դադրած հէգ Կամելեակ (ՓԱԶԼԵ՜)ներ. հաւատքնին կտրած, կրօնքնին մոռցած Այաչածաղիկ (+ԷՔԷ՜ՒՓԷՔ)ներ. Եգիպտոսի մէջ հոտերնին փախած Մասրածաղիկ (ԵԿԼԱՊՐԻՆ)ներ. պուրակներու չուքերուն տակ մանկլոզ ու սիրտ չհանող Շանպրակ (ՂԷՀՊՕՅ)ներ. հարուստ ծնած բախտաւոր երիտասարդներու չուրջը պարտող, դարձող, հոլովող Անուածաղիկ (ՂՐԲՐԻ ՓԷԼԷՓ)ներ. Ներսիպինին սեւով պատած, սակայն դուրսէն ձեփձերմակ չունչարդի Շուշան (ՂՄԱՊՓ)ներ, քթի խնդացող, սիրտերէ աւելի քաշկներու յափշտակող Յափուկ (ՐԷՂՓՈ)ներ. խիպ ու ամօթ մէկդի դրած չնորհնուկ Պատկառուկ (ԱՆՈՒՐՐՎՎ)ներ. զաւակ, ամուսին տուն և ընտանիք, պչրանքէ զատ ամէն բան մոռցող Անմոռուկ (ՆՕՂԸՐՈ)ներ. նշանները ետ դրկուած ըլլալնուն համար այրող մխացող կծու մխակներ. բացուելու համար ո՛չ թէ արեւի և չաղի, ցօղի, այլ սոխակի մը անուշ դայլայլին սպասող Վարդեր։

To serve Armenia is to serve civilization.— կէտրսաքրնի այս նշանաւոր խօսքն իրեն բնաբան ընտրած, Դ. տարին է որ կը բոլորէ **ARMENIA** լուրջ ու կարեւոր ամսաթերթն անգլ., նպատակ ունենալով Հայն իր գրականութեամբ եւ քաղաքակրթութեամբ ծանօթացունել օտարազգիներու։ Հասցէ «Armenian» 33, Union Square, New-York (U. S. A.): Տարեկանը մէկ տօլար։

Ծանր է Օրուան Բեռը

Ծանր է օրուան բեռը
Անոր, որ մորմոքալի կ'տառապի.
Ծանրագոյն է սակայն օրուան բեռը
Անոր, որ միայնակը կ'պայքարի:

Աղէտ է ապրիլ կեանք մը
Ուր ամէն ինչ պէ՛տ է մաքուրի:
Աղէտագոյն է սակայն կեանքը
Զոր մարդ ինքն իրեն համար միայն կ'ապրի:

Բուռն է բաղձանքը
Նպատակին կատարը հասնելու.
Աւելի բուռն է սակայն իղձը՝
Զայն պսակողը տեսնելու:

Սուր է աշխարհի լեզուն,
Եւ խոր՝ բացած վէրքերը.
Խորագոյն են սակայն անոնք
Երբ գան անկէ, զոր մեր սիրտը կ'յարգէ:

Դառն է դատաստանը կեանքին
Անոր դէմ, որ մեռնագոյն է մեզի.
Ամենադառն է այն մեր ատին,
Երբ գայ անկէ որ մեզի է սիրելի:

Ծանր է օրուան բեռը
Անոր, որ մորմոքալի կ'տառապի:
Ծանրագոյն, ծանրագո՛յն է օրուան բեռը
Անոր, որ միայնակը կ'պայքարի:

«Կոհակերգ» Դանիական լեզուէ
Պէյէր, Յուլիս 1910

Հրաչ Մ. Յակոբեան

Երուանդ Օտեան Ինք Իր Մէջ

Նսեմած աչքերնիդ յանկարծ մէկը կը տնկուի դէմքերնիդ, գլուխը այլանդակ խալբախ մը, ոտքը ցեխոտած ճիզմէներ եւ մէջքը գօտի մը ուրկէ բէվօլվէրի կասկածելի կոթը կ'երեւայ: Պեհերը ոլորելով «պարո՛ւ» կ'ըսէ ձեզի: — Աստուածու բարին, կ'ըսէք, աթոռ մը հրամցնելով: Գուշակեցիք անշուշտ, հերոս մըն է. բայց կասկածներ ունիք, կ'ուզէք ապահով ըլլալ. կը հարցու-

Ե. ՕՏԵԱՆԻ պատանեւթիւնը

փորձէք զինքը:— Ատրպատականի մէջ գործող կայծակ խմբի զինուորներէն եմ, կ'ըսէ մարդը, առանց խնդալու: Հաւատա՞լ թէ չհաւատալ, that is the question, ինչպէս կ'ըսէր Վիքթորիա թագուհին՝ երբ կալլէսի իշխանը իրեն սուտ մը կլլեցնել կը ջանար: Հերոսը կ'երթայ, իր խնդիրքը մատուցանելէ առաջ. բայց ա՛նա՛ ուրիշ մը:= կովկասի մէջ գործող Փայլակ խմբի զինուոր-

ներչն եմ, կ'ըսէ։ Երրորդ մը.— Սաանոյ Շանթ խմբի վինուորներչն եմ, կը պնդէ։ Եւ դուք չուարած և վարանոտ՝ գլուխնիդ ձեռքերնուդ մէջ կ'առնէք ու կ'աղաղակէք. «Ո՞ր հայ Ցիրանքլինը իր չանթարգելով մեզ պիտի փրկէ բոլոր այս փայլակներչն, կայծակներչն ու չանթերչն...»։

●

Ի՛նչ տարբերութիւն կայ Յիսուսի և գինեմոլի մը միջև։ — Յիսուս ըսաւ. «Տէ՛ր, անցո՛ւր ինէ այս բաժակը», մինչ գինեմոլը յաճախ կ'ըսէ. «Կառաւ՛ն, անցուր ինձի սա բաժակը»։

Ի՞նչ տարբերութիւն կայ Ա.զգ. ժողովի թիկնապահներուն և անոնց վրայ նստող երեսփոխաններուն միջև։— Տարբերութիւն չկայ. երկուքն ալ եբէս ըսուած բանը չունին։

●

Եկեղեցական արարողութիւնները պէտք է տեւեն առաւելն մէկ ժամ, և ասիկա կարելի է՝ ջնջելով չատ մը աւելորդ ընթերցուածներ։ Հին առն երբ ժողովուրդը կարդալ չէր գիտեր, եկեղեցւոյ մէ՛ջ միայն կրնար լսել Ս. Գիրքը. բայց այժմ ուզողը կրնայ իր տան մէջ կարդալ և իմանալ թէ Աբրահամ ի՛նչպէս իր կինը — որ չատ գեղեցիկ էր — իբրեւ իր քոյրը ներկայացուց Փարաւոնին, ու ասոր համար մեծամեծ պարգեւներ ստացաւ, թէ ի՛նչպէս Ղոլաի աղջիկները իրենց հայրը գինովցուցին... որպէս զի սերունդ պահեն, թէ ի՛նչպէս Պօղոս և Պետրոս մէյմէկ հոմանի կը պարտցնէին միասին, և ուրիշ այս կարգի հոգեչէն մանրամասնութիւններ։ Բայց ի ընթերցումներչն, կարելի է 80% զեղչ մը ընել աղօթքներուն, ալէլուիաներուն, պրոսխումէններուն եւն.։ Այն առա՛ն ատա կ'ունենանք չոգեչարժի, եղեկարիկի, բաւիսմի, թելեֆոնի և աէրոբլանի դարուն արժանի եկեղեցի մը, ուր ճակատաբաց կրնայ մտնել... Յ. Շահրիկեան։

●

(Գինեպան ձեռ) Ա.— Ինծի տիւզ մըն ալ տո՛ւր։ Օղին մոռացումն է. օղին՝ կեանք կոչուած այս երկրային թիարանչն դէպ ի երկինք վախուսան է։

Բ. Շատ չիտակ կը խօսի կոր այս մարդը։ Սողոմոն իմաստուն ալ կ'ըսէ. «Տո՛ւք զարբեցութիւն սրտմելոց, զի արբցին և մոռասցին զաղքատութիւնս իւրեանց, և զցաւս իւրեանց ո՛չ յիշեսցեն»։ (Գաւաթ մը օղի կը պարպէ և ձ ոռմպ)։

Գ.— Ամէն։ (Ծաղրական)։

Ա.— Մի՛ խնդար, ազաս. երբեմն, գիշերը փողոցը գացած առենդ՝ ցեխին մէջ գլորած մարդ մը կը տեսնաս և «գինով մըն է» կ'ըսես ու կ'անցնիս։ Բայց չէ՛, բարեկամ, փախստակա՛ն մը, կեանքի թիարանչն փախստական՛ մըն է։

Գ.— Եւ ասոր համա՛ր է որ ոսոխականներն ալ կը բռնեն խառախօլ կը տանին այդ փախստականը...։ Տիւզին հետ ի՞նչ մէղք կ'ուզես։

Ա.— Քիչ մը չըրօզ։

...Գ.— Ձլտուած, չտեսնուած բան մը, տխո՛ւր պատմութիւն մըն է իմս. կեցի՛ր պատմեմ, եթէ վայրկեան մը ունիս։

Ա.— Եթէ վայրկեան մը ունի՞մ մի, 100 հատ, 1000 հատ վայրկեան ունիմ. արդէն, վա՛ռք Աստուծոյ, ուրիշ ի՞նչ ունիմ որ վայրկեանչն գաս։ Աչխարհս սկիզբչն գէչ յօրինուած է արդէն, աճապարանքով, 6 օրուան մէջ չինուած աչխարհ մը ասկէ աղէկ չէր կրնար ըլլալ։

Գ.— Մի՛ յուսահատիր. համբերութիւնը կեանք է։

Ա.— Ա՛յո՛, բայց փարասըզութիւնն ալ մահ է։

Բ.— Գերադրական մա՛հ մանաւանդ։ (Կը խոհ)։

●

Հի՛մա հասկցայ — ո՛րքան ուչ և ո՛րքան զոհողութիւննեբով — թէ ձերմակին՝ ձերմակ և սեւին՝ սեւ ըսելը քրէական յանցանք մըն է եղեր, որուն համար կախաղանը իր դաժանական ձեւակերպութիւններով չա՛տ թեթեւ է, և թէ լաւագոյն միջոցն է այդ տեսակ քրէական ոճիրները պատժել, յանցաւորը թոպատահ սպաննել տալով՝ փողոցը գացած առեն։ Արդ, այնուա այդ ոճիրը չպիտի գործեմ, որովհետեւ հետզհետէ կը սորվիմ կոր (մարդս յաւիտենական ուսանող մըն է, ըսեր են) թէ՝ անբարոյականութիւնը հարուստներուն համար ծիրանազարդ պատմուճան մըն է, կաւատութիւնը՝ պատուանչաններով վարձատրուելիք արժանիք մը, և չողոքորթութիւնն ու պնակալիզութիւնը պատուաւոր միջոցներ՝ դիրք չինելու համար։

●

Մենք խնդացնողներ չենք, այլ՝ խնդացողներ, և եթէ ընթերցողն ալ մեզի հետ խնդայ, ասիկա իր գիտնալիք բանն է։

Գրուսոր Օրֆան

Մաշուան Մօս

Վերջալոյսը կը լուսաւի. յոգնած եմ, մայր անուշիկ,
Կուրծքիդ վրայ գլուխս չեմած, թո՛ղ որ պառկիմ ալ յուշիկ.
Բնաւ գիտեմ թէ կարող չեմ, բայց կրնամ գէթ արտասուել,
Միտքս տխուր այս վիճակիս դէմ կը վրնայ անընդհատ:

ՀԵՐԱՆՈՒՇ ԱՐՇԱԿԵԱՆ

Հովը ծառերը կը սարսէ... կը մրսիմ ես մութին մէջ,
Թեւս ցաւիս սեւ կրակը կը վառի ներսս անշէջ:
Վերջըս մօտ է... վաղն առաւօտ երբ ծագէ նոր արշալոյս՝
Սառ մարմինէս շատոնց հոգիս պիտի տրուած ըլլայ խորհ:

Անկողնիս խոլ, միշտ ծնրադիր ինծի խօսիս պիտի դէմ,
Ու անընդհատ իմ բերանէս ի զուր ապասես դուն խօսքեր.
Թեւերովդ մի՛ շրջապատեր, մի՛ ջանար ա՛լ տաքցնել զիս,
Միտքս ա՛լ մեռած է որ հոգ չեմ ըներ ես մասիս:
Վաղը երբոր գերեզմանիս մէջ միս միւնակ փակեմ զիս,
Մո՛ռ, ա՛լ ատեն արցունքներովդ տաքցուր պաղ հողը շիրմիս.
Վերջըս մօտ է... ալ ո՛չ շարժիլ, ո՛չ մրսածել չեմ կրնար,
Միտքս միայն կը կտրտի, մտատանջ մեռնի՛լն է դժուար...:

Եէսթի Գուլէ
Վալիտէ-Սուլթան, 1905

Մաեենադարանի եւ Դպրոցի լաւագոյն գրքերը կը հայթայթէ «Արծիւ Ժողովրդական գրամատենագոյն»ը։ Զգոհանար առդէն հրատարակուածները ծանօթ ելով, այլ ունի իրեն սեփական Մաեենադարաններ. — I. Մ-ր-ն-ղ-ր Ադր-ի նուիրուած Դրականութեան եւ Արուեստի. II. Կ-ղթր Տ-ր-ն-ն նուիրուած Պայքարի գրականութեան։ Ա. շարքէն լոյս ընծայուած են 1. Կ-ղթր Լ-ւ-ր Բ-ր-ի-ն (Սիամանթօ), 2. Հ-ճէ Բէյ (Վրթ. Փափազեան), 3. Յ-ղ-ն Սէրոբ (Դ. Վարուժան), 4. Յ-յ-ն-լ-յ- (Ռ. Զարդարեան), 5. Թ-յ-ն- (Անթօլ Ֆրանս) Թրգմ. Շ. Մ., 6. Ս-ռ-ն, պատկերներ Հայ Բոշաներու կեանքէն (Վրթ. Փափազեան)։ Բ. շարքէն՝ 1. Մեր հ-ա-ա-տ-ր-ղ-թ-ն. հ-ր-յ-ր- ր-ն- (Ատոմ), 2. Դ-ր-ա-ֆ-ն-ր Ա-ա-ա-ն յ-ւ-ն-ն-ր-ն (Սեպուհ)։ — Պատրաստութեան մէջ են ուրիշ գործեր եւ դ-ր-ը-ն-ն-ր։ Հասցէ. Մարթուճնըլար, Թիւ 22, կ. Պոլիս։

Մուշրան Ասքանազ

Միրելի Թէոդիկ.— Ես չի դարձողներէն, կամ արտասահմանեան հայ տարագրութեան հանգրուաններէն դէպ ի անդենականը մեկնողներէն մէկուն՝ Մուշրան Ասքանազի վրայ կենսագրական ամփոփ էջ մը խոստացեր էի քեզի՝ «Տարեցոյց»իդ համար։

Կը կարծէի, թէ պէտք եղած էական տեղեկութիւնները

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ

պիտի կրնայի քաղել այրի Տիկին Ասքանազէն, որ հոս կը գտնուի տարիներէ ի վեր, իր զաւակներուն հետ, և որ ատեն մը, Իզմիրի ազգային վարժարաններուն մէջ իբրև ուսուցչուհի պաշտօնավարելէ ետքը՝ չեմ գիտեր ինչ նախախնամական պակցութիւնները պատճառով կը պահպանէ հիմա հանգուցեալ մեծ հայկաբանին օճախը։

Տեսայ զինքը, աղնիւ ու բարեմոյն այրին, որ սակայն չի կրցաւ հայթայթել ինծի գէթ հակիրճ կենսագրականի մը անհրաժեշտ տարրերը, կեանքի մը գլխաւոր թուականներն ու դրուագները։ Ըսաւ, որ Եգիպտոս գրեր է Կիւրեղեանին, Մկրտիչեանին, և անոնցմէ պատասխանի մը կը սպասէ, ինչպէս նաև կը սպասէ որ ղրկեն կարգ մը կարեւոր յօդուածներ, որոնք Եգիպտահայ թերթերու մէջ հրատարակուեցան Ասքանազի մահուան առթիւ։ — Տիկին Ասքանազ՝ հասկանալի նախանձախնդրութեամբ մը՝ կը փափաքի որ իր ազբացեալ ամուսնոյն յիշատակին հատուցում մը ըլլալէն վերջը կատարեալ բան մը ըլլայ։

Բայց՝ միւս կողմէն՝ գիտեմ, որ դուն ալ չես կրնար սպասել. արդէն կ'իմացնես ինծի, թէ գործդ տպագրուելու վրայ է և ժամանակդ՝ սուղ։

Ինչ ընեմ, սիրելի՛ս, այդ պարագային պէտք է չսասանաս սա քանի մը անկապակից տողերովս և յաջորդ տարուան «Տարեցոյց»իդ վերապահես Ասքանազի վրայ ամբողջական կենսագրութեան մը հրատարակութիւնը։

Հիմակուց կրնամ քեզի երկու անտիպ մանրամասնութիւններ հաղորդել՝ որոնք խիստ կարեւոր ըլլալու են Ասքանազի յիշատակը յաւերժացնել ուզողներուն համար։

Նախ՝ իմացայ որ Ասքանազի Թողուցած ձեռագիրներուն մէջ կը գտնուի «Համանիշներու Բառարան» մը։ Լրացած ու հոյակապ գործ մըն է եղեր ասիկա. Տիրան Զրաքեան բարեկամիս վկայութեամբն իսկ, որ վերջերս՝ Իզմիր այցելած միջոցին՝ առիթ ունեցաւ Տիկին Ասքանազի մօտ թղթատելու՝ Ասքանազի կնոջը ասանելակ տարիներով գրաւած այս երկասիրութիւնը։

Ասկէ զատ, Տիկին Ասքանազ իմացուց ինծի, թէ՝ Դէպքին տարին՝ երբ այնքան ուրիշներու հետ Պոլսէն կը փախչէին, Ասքանազի բոլոր թուղթերը խնամքով թաղել տուեր են Գատըգիւղ, ձէվիզլիք կոչուած թաղը, Ֆուատ պէյ անուն ազատամիտ թուրքի մը պարտէզին մէջ։ Այս Ֆուատ պէյը հիմա Եգիպտոս կը գտնուի եղեր...։ Պէտք է երթալ Գատըգիւղ, գտնելու ձէվիզլիքի այդ պարտէզը և հանկէ գերեզմանատան ընելու Ասքանազի թաղուած թուղթերը...։

Ասկէ անդին, ինչ կ'ուզես որ ըսեմ, սիրելի Թէոդիկ, որ նորութիւն մը ըլլայ՝ Ասքանազին վերաբերմամբ։

Պոլսոյ մեր գպրոցներէն՝ երեսուն տարիէ ի վեր անցնող սերունդներէն ո՞վ չէ ճանչցած, ո՞վ չի յիշեր զինքը, ու քիչ մը աչխարհիս չորս կողմը վայրավատին հայութեան թեկորներուն մէջ չի կան միթէ խոչոր-խոչոր «խմբագ/ր»ներ, մեծանուն «գրագէտ»-

ներ, որոնց հայերէնի ուսուցիչն եղած է Ասքանազը։ Եւ ի՜նչ աղու յիշատակներ չարթնցներ մեր մտքին մէջ այս անունը, — Ասքանազ, ու իր դասերը, Ասքանազ ու իր բարի բարկութիւնները, Ասքանազ, ու իր «Գրագիտութեան» դասագրքերուն «պարզ վեմ»ի կամ Քալաքէօլ կամ չեմ գիտեր ի՛նչ «վեմ»ի կանոնները, Ասքանազ ու իր վեհանձնօրէն արհամարհոտ ժպիտները՝ երբ Հայկազեանին յատակներէն հանուած անհնարին բառերու իմաստը կը հարցնէինք իրեն՝ չարամտօրէն փորձելու, յանկարծակիի բերելու համար իր ովկիանային բառագիտութիւնը, և ամէն անգամ պարտուած գաճաճներու պէս կը սոմմակէինք՝ երբ ժպտուն անտարբերութեամբ մը մեր երեսին կը նետէր հարցուած անլուր բառին ճշգրիտ նշանակութիւնը... Պատուական՛ն, պատուական՛ն մարդը...։

Ի՛նչ զրկանքներով ու տառապանքներով անցուցած էր ան իր մանկութիւնը։ Թշուառութեան մէջ ծնած՝ հերոսական առկունութեամբ մը քաշած էր ան իր պատանութեան տխուր ճակատագիրը։ Մեր առջեւ հիացումով կը խօսէին միշտ Ասքանազի տքնաջան ուսանողութեան վրայ, զայն իբր օրինակ ոգեկոչելով մեր առջեւ։ Գաղթական բնակող Վանեցի աղքատ ձկնորսի մը տղան էր ան, որ բախան ունեցեր էր թաղային դպրոցին մէջ աչակերտելու երիտասարդ ու հրաշալի Պէրպէրեանին, որ դեռ հայ մատուռական հորիզոնին վրայ չէր փայլած իր ամբողջ մեծապայծառ լրութեանը մէջ... Եւ Ասքանազ, ձկնորսի խարխլիկ հիւղակի մը մէջ, իւղէ կանթեղի մը պլպլացող լոյսին առջեւ, գիշերն ի բուն իր աչքերը կուրցնելով էր որ կրցեր է ձեռք բերել հայերէն լեզուի և մանաւանդ բառագիտութեան իր չուարեցնող հմտութիւնը։

Իր եղբայրը, Մօտապուռնիի նշանաւոր Պետօն էր, խիզախ ու առասպելական առնպաշէն, որ իր պզտիկ առագաստանաւովը Մարմարայի կատաղի ու նենգաւոր ալիքները կը դիմագրաւէր յաճախ. Պետօն, եղիա Տէմիրճիպաչեանի անվրիպելի ազատարարը, ամէն անգամ որ մեր պաշտելի Նիրվանեցիին անձնասպանութեան իր փորձութիւններուն անձնատուր կ'ըլլար՝ իր նուրբ կօշիկները երթալ թրջելով Մօտայի եզերքները համբուրող կապոյտ ջուրերուն մէջ... Ա՜հ, ո՞վ կրնար խորհիլ, այն առեն, որ եղիան օր մը վճռաբար իր վզին պիտի անցընէր մահացու չուանը, և ի՜նչ օր, երբ ա՜յնքան մօտ էր փրկութեան արշալոյսը, որ թերեւս իր

տանջուած հոգիին ալ պիտի բերէր գերագոյն անդորրութիւն ու կաղդոյրը...։

Յիշատակնե՛ր, յիշատակնե՛ր... Մեռելներն են որ կ'արթընան մեր մտքերուն մէջ յոգնած ու այլամերժ հոգերով խափանուած...։ Հին սիրուած դէմքերն են՝ որոնց մեր մանկութեան ու պատանութեան օրերուն վարժուեցանք, և որոնց համար յարգանք ու երբեմն տեսակ մը ներողամիտ, գրեթէ երախտապէտ խանդաղատանք պահեց մեր անողոք երիտասարդութիւնը։

Եւ անոնց մեկնումն իրարուետեւէ, ինչպէս անոնց վերյիշումը, մեր ներսիդին կը դնեն կարծես անձկագին խռովքը մեր վրայէն անցնող ժամանակին, մեզ կոխոտելէն փախչոտ տարինեբուն։ Ու ձեռուընիս՝ ազեթկոզ գլխընուս դրած՝ կը խորհինք սարսռագին. «Չէ՛, ա՛լ երէկուան տղաքը չենք, կայտառ, անփոյթ ու արհամարհոտ. կեանքն ա՛լ սկսեր է ճնշել մեր ուսերուն վրայ ու կոտրել մեր ակռաները. դեռ յոյսեր ու գուցէ պատրանքներ ունինք, զորս կ'ուզենք պահել, և որոնց կը կառչինք հոգւեին... Վաղը-միւս օր ա՛լ երիտասարդ ըլլալէ պիտի դադրինք իսպառ, — և ի՜նչ ըրինք մինչեւ հիմա՝ մեր կեանքին լաւագոյն չրջանն ապրած ըլլալնիս արդարացնող, ի՞նչ ըրինք... Բայց ապրելով պիտի կրնա՞նք ընել այլեւս ինչ որ ըրած ըլլալու էինք, և զոր կրկին փորձելու համար վաղը չսա ուշ պիտի ըլլայ, զի, կը ծերանա՛նք կոր, կը ծերանա՛նք կոր...»։

Ալպերտ Ղազարեան

Իզմիր, 7/20 Հոկտ. 1910

ՏԱՂԱՆԴԱՒՈՐ ՀԱՑ ԴԱՇՆԱԿԱՀԱՐՈՒՀԻՆ. — Ուրախ եմ իմացուելով որ Պօլսահայ իգական սեռի արուեստագէտ դասը պատուաբեր յաւելում մը ունեցած է յանձին Տիկին Մուրատեանի, որ հաստատուած է Բերա, Բանկալթի, (Թուրեւս փողոց թիւ 26)։ Տաղանդաւոր Տիկինը մեծ համբաւ հանած է ատեաֆ Մայրամարտիկ մէջ, նաեւ Եգիպտոս եւ Պուլկարիա՝ իր տուած կարգ մը գեղեցիկ նուագահանդէսներով։ Դուստրն է բազմարդիւն ուսուցիչ եւ հեղինակ հանգ. եղիազար Մուրատեանի։ — Պատրաստ է Դաշնակի դասեր աւանդելու թէ՛ իր բնակարանին մէջ, թէ՛ մասնաւորաց այցելութեամբ։ Դաշնակի սիրահարներուն՝ բանկագին առի՛թ մը անիս, գեղեցկապէս օգտուելու նմանակ։

Դէպի Կախաղան

Հոգիս մռայլ էր մըրկի նման,
Եւ ծաներ էր վիշտս, եւ ես fուն մտայ.
— Ինձ տանում էին դէպ ի կախաղան,
Եւ խոժոռ ձակտիս պատկ տատանէայ:

Եւ խօսքս մուրճ էր, եւ խօսքս՝ հրդեհ,
Ես փշրում էի արտերը մարդկանց.
Եւ խօսքս մուրճ էր, եւ խօսքս՝ հրդեհ,
Ես այրում էի արտերը մարդկանց:

Ինձ տանում էին դէպ ի կախաղան
Սրիկաներէ տակ գինավառ զօրքի.
Եւ հեռուում էր ամբոխն ինձ անծայն, —
Ամբոխը հոգու եւ նաւնիր խօսքի:

Ինձ քաղաքացրին դէպ ի կախաղան,
Եւ ճակտիս գնորք եւ վառեմ պատկ.
Ամբոխը սակայն թշուառ եւ ունայն
Խուռն սպրում էր իմ ոտներէ տակ . . .:

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ

Թիֆլիզ, 17 Դեկ. 1906

Օրիորդի մը ալպոմէն արտագրուած

☛ Երբ կ'ուզէիք իմիզիմիդ գրկել վիպական անուշ վայելքէ մը, մի՛ կարդար Սուրեն Պարեւեանի նոր հեղինակութենէն ՔԱՅՔԱՅՈՒՄԸ: Գաղթական Հայուն կեանքին թաղուած արտասոյյզ նորատեսիլներ կան այդ գիրքին մէջ, որ Արուեստի եւ Գրականութեան դրոշմը կը կրէ միանգամայն: Տաղանդաւոր գրագէտին Բ. երկն է ՀԱՅՈՒՀԻՆ, — առաջնոյն չափ հրապուրիչ եւ զգայացունց, — այս օրերս իսկ հրատարակ եղած:

Ընթացք Շարժման Հայ Ցեղափոխութեան (*)

Թէոդիկի խնդրանօք, կարելի եղածին չափ համառօտ՝ ատնք Հայ Ցեղափոխութեան էվոլիւցիոնի մասին քանի մը ընդհանուր գիծեր:— Հայութիւնը՝ դարերով տառապող ազգերէն մին՝ իր ժողովրդական դասակարգերէն ծնած է յեղափոխութիւններ եւ կազմած՝ կուսակցութիւններ որ բնաւ չեն վրիպիր Հայ Պատմութեան նոյն ճիւղն ուսումնասիրողներու աչքէն: Ցեղափոխութիւնը Հայոց մէջ եղեր է անհրաժեշտ ու հետեւական: Հայ Ցեղափոխութեան բուն պատմութիւնը կ'սկսի ու կը չարունակուի Սուլթան Համիտի բռնապետութեան 30 տարիներուն. հետզհետէ յեղափոխական միտքերը կը զարգանան, կը բարդուին եւ անոնց խտացումն առաջ կը բերէ գործօն արտայայտութիւններ:

1880 թուականն է որ կը համարուի սկիզբ Տաճկահայոց ըմբոստացման եւ ինքնագործունէութեան: Սոյն նախնական շրջանը կարելի է կոչել Բողոքներու շրջան որ չարունակուեցաւ մինչեւ գամայն մինչեւ ռազմական կռիւներու օրերը:— Բազմաթիւ են անհրաժեշտ յեղափոխութեանց միտքերն ու գործերը. թէեւ ատնք իրենց չատութեամբն հանդերձ չեն կազմած խոշոր երեւոյթներ, բայց ահռելի թիւններն չեչտած է Թուրք բռնակալութեան խըստութիւնն, ու հայ կեանքի առողջ մասին ըմբոստացումը՝ լուծին անտանելիութենէն:

Յեղ. անհատականութիւնը նախ կը վերածուին Ընկերութեանց, յետոյ կուսակցութեանց:— 1882ին Ա. անգամ կարնոյ մէջ կը կազմուի ՋԻՆԱԿԻՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ: Խումբ մը երիտասարդներ կը հաւաքուին, կը միանան, եւ գէնք կրելու անհրաժեշտութիւնը զգալով՝ ինքզինքնին կ'անուանեն «զինակիր», նպատակ ունենալով անձին ու ընկերին պաշտպանութիւնը՝ վտանգի մը ապառնացման պահուն: Ընկերութիւնը կը տեւէ մինչեւ 1883. մանուածեան մը հետեւանօք կառավարութիւնը կը կազմալուծէ զայն հալածանօք ու ձերբակալութիւններով:— Քանի մը տարի ետք վան տեղի կ'ունենայ գրասէր բողոքի, ֆիզիքա-

(*) Սոյն պատմական ծանօթութիւնները քաղուած են Ա.—ոց թերթի (Կովկաս) 29 թիւին մէջ երեւցող յօդուածէն, 24 Հոկտ. 1907, Nr. 8.

կան այժ գործելու դէպքեր՝ հանդէպ կառավարութեան և Հայ ազաներու. վերջինք հանրագրութիւն մը կը պատրաստեն թէ «Հայերը խաղաղ ու երջանիկ կ'ապրին ընդ հովանեաւ Սուլթան Համիտի»։ Ժողովուրդն 8000 սաորագրութեամբ բողոքագիրներ ներկայելով կը հերքէ այդ կեղծիքն ու Առաջնորդարան դիմելով կը գանակոծէ և արիւնլուայ կը փախցնէ պատուանչաններու արժանացող ազանները. զօրքը կը միջամտէ և 70 հոգի բանտ կը նետուին իբր քաղաքական յանցաւոր։

1885ին — դարձեալ Վան — տեղական կառավարութիւնն ու Հայ ազանները կը միանան ժողովրդ. բաղձանքին դէմ, Մելիքեան Պօղոս եպսկ.ն առաջնորդ ընտրելու համար։ Ժողովուրդը կ'ընդդիմանայ, որով ընդհարում տեղի կ'ունենայ հակառակողներուն և զօրաց միջև։ Այս առաջին անգամն է որ զօրքը համազարկ տալով գնդակ կը տեղայնէ ժողովրդեան վրայ. երկուստեք վիրաւորներ կու տան։

Ցեղափոխական ոգին ծաւալ կ'ստանայ։ Ա. Պօլսոյ մէջ ցոյց կ'ըլլայ հարկ չվճարելու մասին։ Աչխարհահռչակ կը դառնայ Մուշի Մուսա Բէկի դէմ յարուցուած գործ։ Ալաչկերտցիք յուսահատական բողոքներ կը ներկայեն Հայ եկեղեցականներու։

1890ին Կարնոյ Սանասարեան վարժարանի սգահանդէսին՝ սեւ գրօշ պարզելն արգելքի կը բաղխի կառավարութեան կողմէ. կրկին ընդհարում զօրաց ու ժողովրդեան միջև։— Դարձեալ Վան, Գարեգին Բազէչեան և Զարեհեան՝ ընկերներով ընդհարումներ կ'ունենան սահմանագլխի վրայ։— Վանցի Ագրիպասեան Օհաննէս և Գօլօչեան Վանայ Զօխ-կէտիւկ կիրճին մէջ ընդհարելով զօրաց հետ՝ հոն կ'սպանուին։— Երեսնամեայ Հայ Ցեղ. չրջանի առաջին նահատակներն սսոնք կը սեպուին։

Ցեղափոխական այս հոսանքներուն առաջին ուրուագիծը պատրաստած է Մկրտիչ Փորթուգալեան. սա չկազմեց կուսակցութիւններ, այլ Ընկերութիւններ, ինչպէս Հայրենասէր Սահուց Ընչերութիւնը, Հայրենասէրաց Ընչերութիւնը, Յառաջդիմասէր Միութիւնը եւն.։ Ուղղութիւնը լոկ ազգային էր, ինչ որ կը յայտնուի «Վարդապետարան Ազատութեան» գրքոյկէն։— 1885ին Փորթուգալեան ի Մարսէյլ կը հրատարակէ Արծիւ Թերթն որ կը չարունակուի ցարդ։

Հայ ժողովրդեան մէջ բաղմաթիւ տեղեր սկսուած սոյն չեղ. հոսանքներն որ բողոքի և ընդհարմանց արտայայտութեամբ

երեան կու գան՝ «էվոլիւսիական» կարգով պէտք կ'ղգացնեն կանոնաւոր կազմակերպութիւն ունենալու և ուղղութեամբ մ'ընթանալու։

1887ին կ'սկսի հրատարակուիլ Աւետիս Նազար Բէկի Հնչակ թերթն որուն Ա. Թիւը լոյս կը տեսնէ Աթէնք։ Սոյն թերթը կը չարունակուի ցարդ ընդհատումներով և տեղափոխութիւններով։ 1888ին կը կազմուի ՀՆՉԱԿԵԱՆ կուսակցութիւնը, «Հնչակ» թերթն ալ կ'ըլլայ նոյնին օրգանը։ Կուսակցութիւնը կը գծէ իր որոշ ծրագիրն որ հրատարակութեան տրուած է և որ ունի ընկերվարական հայեացք, ու իր գործելակերպի սիստէմը կեդրոնականութիւնն է։ (1)

1890ին կը կազմուի ՀԱՅ. ՅԵՂ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ կուսակցութիւնն որուն ծրագիրը կը հաստատուի 1892ի ժողովին։ Ծրագիրն ունի ընկերվարական հայեացք, ու իր գործելակերպի սիստէմն է Ապակեդրոնացումը։ Դաշնակցութեան պաշտօնական գլխ. օրգանն է Դրօշակն որուն Ա. Թիւը լոյս կը տեսնէ Թիֆլիզ, Բ.ը՝ Ռումանիա, յաջորդները՝ Ժընէվ, ուր կը չարունակուի ցարդ (2)։

Հնչակեան և Դաշնակցական երկու կուսակցութեանց կազմակերպութենէն վերջ կ'ստեղծուի Վասպուրականի ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ կուսակցութիւնն որ ծրագիր չունեցաւ ու միայն հետեւող մը ներկայացաւ Փորթուգալեանի Արծիւ Թերթին գաղափարաց։ Կուսակցութիւնս Վասպուրականէն դուրս գրեթէ չկրցաւ ծաւալիլ, ու իր ուժեղ կազմով Վասպուրականի 1896ի կռիւին՝ յիչեալ 2 կուսակցութեանց միացած՝ Բռնապետական Ռէժիմի դէմ 12 օր Ցեղ. կառավարութիւն մը հիմնեց ու մարտնչեցաւ։ Սոյն կուսակցութեան զօրեղ ոյժերն՝ իրենց պետ Մկրտիչ Աւետիսեանի հետ չարդուեցան Պարսկաստան անցնելու ճանապարհին, կռուելով հազարաւոր «պաշըպօզուք»ներու և կանոնաւոր զօրաց հետ։— Հիմայ գոյութիւն չունի. մնացորդներէն մի քանիներ դիմեցին Փորթուգալեանի որ միշտ մերժեց զիրենք ու տէր չեղաւ բնաւ կուսակցութիւն կազմելու գաղափարին, ինչ որ պաշտօնապէս ալ

(1) Հնչակեան կուսակցութիւնն ունեցած է երկրորդական օրգաններ եւս, որոնցմէ յիչենք Գաղթօղ (Աթէնք) վերջին-ըն և Ապագա (Ռուսճուգ), Պայթյուն (Թիֆլիզ), Երեսուներորդ Հայուհի (Նիւ Եօրք), Լրբեր (Ասորեաստան), Զանգ (Թաւրիզ), Ապագայ (Կ. Պոլիս) և Ապտակ (Լոնտոն)։ Ծ. Թ.

(2) Դաշնակցութիւնն ունեցած է երկրորդական օրգաններ եւս, որոնցմէ յիչենք Ամերիկայի Հայրենիքը, Պուլկարիոյ Ռազմիկը, Պարսկաստանի Առաւօտը, Կովկասի Յառաջն ու ամբողջ ուրիշ շարք մը Կովկասի մէջ։ Ծ. Թ.

յայտարարած է իր թերթին մէջ։ Այնուհետեւ, Արմենականութենէ մնացածներէ մաս մը միացած է Հնչակեան ատորաբաժանումներէն ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆներու, մաս մըն ալ մնած է արդի ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՌԱՄԿԱՎԱՐներու մէջ։ (1)

ՎԵՐԱԿԱԶՄԵԱԼ ՀՆՉԱԿԵԱՆԵՐ.— Ասոնք Հնչակեան բաժանեալ կուսակցութեան մէկ մասը կը կազմեն, իրենք ալ բաժանուելով մասերու։ Ոմանք մնած են արդի Սահմ. Ռամկավարներու մէջ։ Իսկ Վերակազմեալք զիրենք կը համարին ամբողջական կուսակցութիւն մը։ Հնչակեանք զանոնք չեն ուզեր ճանչնալ իբրեւ կուսակցութիւն, և ուրիշներ կ'անուանեն զանոնք ԱՐՁՈՒԵԱՆ ԽՄԲԱԿ։ Անոնք ամենայնիւ այսօր կը պահեն կազմակերպական ձեւ մը։ Ազգայնական են, և ունին իրենց օրգան Ձայն Հայրենեաց յԱմերիկա։ (2)

ՀԻՆ ՀՆՉԱԿԵԱՆԵՐ.— Ասոնցմէ մեծ մասը կը մնայ անկազմակերպ վիճակի մէջ։ Կը կրեն «Հնչակեան» անունն։ Իրենց դերը կը կայանայ հին prestigeի պահպանման մէջ։ Ունին յեղափոխական գործ որոնք կը կրեն անհատական բնաւորութիւն։ Հնչակեան կուսակցութեան բաժանումներէն մեծ մասը հիմա չկայ։ Միայն պարզապէս «Հնչակեան», ինչպէս առաջ էր, այլ ՀՆՉԱԿԵԱՆ ՍՕՑԻԱԼ ԴԵՄՈԿՐԱՏ կուսակցութիւն որ ունի նոր ծրագիր, և իբրեւ ամբողջական կազմակերպութիւն՝ կը ներկայանայ իբր շարունակութիւն նախկին Հնչակեանութեան։

Գալով Հայ Յեղափոխական բոլոր կուսակցութեանց գործունէութեան, ամէնքն ալ իրենց ժամանակի օգուտներն ընծայած են։ Յեղ. կեանքի ընդհ. պատմութիւնը դեռ չէ կազմուած. այդ ամբողջ գործունէութիւնը երբ գիրի առնուին, պիտի կազմեն հրաշալի հատորներ Հայ Պատմութեան հին մասին, և պիտի ըլլան պարծանքի չրջան մը՝ արեան և տառապանքի օրերուն մէջ։

Պէտք չէ մոռնալ որ ինչպէս ամէն գործ, յեղափոխութիւններն ալ ունեցած են իրենց սխալներն ու սրբագրութիւնները, բայց ատոնք ջնջելի են մնացած մեծ գործերու և մեծ զոհաբերութեանց առջեւ։

ՇԱՀ-ԲԱԶԻ

Կ. Պոլիս, 15 Մեայս · 1910

(1) «Հայ Սահմանադրական Իամկավար Կուսակցութիւն»ը կազմուեցաւ Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն գրեթէ տարի մը վերջ, իրեն օրգան ունենալով պահ մը Պոլիս հրատարակուած Շէրթ՝ չաբաթաթերթին, Ամերիկայի Ափէն, Իզմիրի Դալէոն ու Եգիպտոսի Լ՝՝՝ԲԲԵԲ-ԱփԲ-ը։ Ծ. Թէ.

(2) Որ Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ Պոլիս փոխադրուած է։ Վէր. Հնչակեաններու օրգանները են նաեւ Մարդ և Ասա-օդ (Մ. Սուրեանի) Ծ. Թէ.

ՄԵՂԱՒՈՐՈՒՀԻՆ

Հեռավարակ անցեալին հաճոյքներով հալումաշ՝
Արփուճի պիղծ բաժակին մինչեւ մըրուրն էր լմպած.
Կիրճերու կեանքն ապրած էր աղտոտ, գազիր, գեհենաբոր,
Լարուած ծուղակ մ'էին իր յղկուն թեւեր մեսաբաց։

ԳԵ. Հ. ԳԱ. ԼՈՒՍՑԵԱՆ

Հրապոյրի լափող հուրն կաթէր աչքին ծարիրեն,
Ու շուրթերուն բոսորեն բըռնկումը փորձութեան.
Սեւ վարսերուն թելերեն կապուած շատեր կուրորեն
Կը պատեին կուռ-մարմինն, հեռացնի գանձ պատուական։

Շա՜տ հոգիներ էր ձրգած անդունդին մէջ կործանման,
Թուներ էին իր բոլոր շնորհքները հոգեգրաւ,

Հեռաբուրիկ ծոցը իր շա՜տ շատերու գերեզման՝
Կարծես կեանքը կը կարծեր վայելքի վազք մ՚անգրաւ:

Բայց... օր մը խիղճն արթնցաւ, խղճախայթը իր փուշերով
Անոր սիրտը ծակծկեց, ցնցեց հոգին հեռասահ,
Ալ վայելքներն հուր դարձած մրկէին կուրծքն իր խրտով,
Ու աչքն՝ աղբիւր արցունքի, որ անընպատ կը հոսեր:

Գրնաց, գրտաւ Մեսիան, ինկածներուն բարեկամ,
Փարիսեցի Սիմոնին տունն Անոր սեղան էր նըստած.
Նեսեց Անոր ոտերուն սիրտն անուղղայ, անզգամ,
Որ ալ հիմակ զղջումի կրակովն էր յարարծարծ:

Անոր գլուխը օծեց նարդեան իւղով բաղդրաբոյր.
Լըւացման ջուրն արցունքն էր, մեսաս մազերն՝ վարշամակ,
Եւ Անոր սուրբ ոտերուն կը դրոշմեր տաք համբոյր.
Լուռ ապաշաւ մ՚էր կտրած հուքիւնը իր համակ:

Փարիսեցին կեղծապարիսն իր սիտին մէջ կը խորհեր
Թէ վարդապետ իր հիւրը մարգարէ՞ մ՚էր ծածկագէտ,
Պարտապանին առակով կ՚ըմբերանուեր ինք սինչդեռ՝
Տէրը կ՚ըսեր, «Սիմո՛ն, դուն համբոյր մ՚իննն չի տըւիր գէթ»:

Բայց ան կու լա՛ր ու կ՚օծեր դեռ ոտերը փրկչական,
Սիրտն ալ պարպած շիշին պես նոր բոյրով մը կը խըճկեր,
Ըստջանքի խրտովը չարչրկած էր գինին ա՛յնքան,
Ու ներումի խոցր խոսքին կը սպասեր հոն անհամբեր:

Տէրը ըսաւ, «Դուն, ո՛վ կին, հու մեղքերդ ներուած են».
«Խաղաղութիւն մեծ» եղաւ խիղճին խրտով ծովին մէջ,
Երանութեան մ՚երկնաւոր նախանաշակն ապահին՝
Նըւիրուած նոր կեանքի մը առհասաչեայ մ՚էր անվերջ...:

Ան կը դառնար ցնծութեան նոր նառագայթ մը նակտին,
Հոգիին պես նայուածքն ալ խոնարհ՝ բայց շատ յուսալիր,
Համեստութեան ինքնամփոփ խալուածք մ՚ուներ խնդագին,
Զի նոր սիրով մը յուզուեր մխիթարուած սիրտն ալ իր...:

Կ. Պոլիս, 1910 Յունուար

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

[Տարեցոյցիս 42րդ էջը հրատարակուած «Նոր Բարայէլին» խորագրով բերուածին ընթերցման օպատուրութեան տակ գրուած]:

●

Այս ուղերձն եզական է իր տեսակին մէջ: «Հրաբիրակ»-ներու հեղինակին՝ Խրիմեանի հոգի՛ն է որ կը խօսի կարծես, արեւն իրեն պատուանդան առած. հայրենասէր Հայրիկին հոգի՛ն որ խռոված՝ իր զաւակներուն մէջ սիրող երկպառակութիւններէն, եղբայրասպան կռիւներէն և Հայ կեանքն ապականող անհատական խլրտումներէն, իր միակ ղէնքն եղող Խաչին թեւերը սրած՝ բարձունքներէն կու գայ ցասմամբ «քերել գերբել աղտն ու ախտը» Հայ ժողովրդեան: Նո՛յն վշտահար հոգին է որ կը ցուցադրէ իր իշխանական գաւազանն որուն կը կռթնէր՝ երբ անգութ դիւանագիտութիւնը քանի մը կաթիլ կոկորդիլոսի արցունք կը թափէր ջարդուող Հայուն ծուլ ծուլ արցունքին և արեան մէջ և կը կոտրէր Հայոց Հայրիկին մէջքը: Նո՛յն զայրացած հոգին է որ — կարծես ի յանդիմանութիւն այժմու հաճոյակատար հովիւներու — կը բարձրացնէ իր փշոտ և չանթարձակ Մականն որով ինք իբր հովուապետ՝ անաչառ գանուեցաւ «Գերագոյնին հրաբորբոք զայրոյթով»: Երիտասարդ բանաստեղծը Վարագի ծաղկազարդ լերան սերտհար Հայրիկը չտեսած, ինչ երեւակայութեամբ ի վեր կը հանէ Անոր անմահ իղձը, գերեզմանին լռութեանը մէջէն ունկնդրել տալով մրմունջները սրտակաց քերթողին, որ վիրաւոր երէի մը նման կը խմէ կաթիլներն իր վէրքին, անով դեռ ապրելու և ողբալու՝ յուսախա՛բ մեռած Հայրիկին յիշատակները: Պ. Լսասճանեան չատ բնատիպ պատկերով մը, հինաւուրց միարմատ ծառի մը փայտերէն չինուած սեղանի մը շուրջ նկարադրելով Քիւրտն ու Հայը, կը ցոլացնէ Խրիմեանի անձկայրեաց սիրան՝ ազգերու համերաշխութեան տենչանքով, սի՛րտ զոր սակայն չկրցա՛ ճանչնալ անողոք ու կո՛յր Բռնաւորը: — Շատերու ծանօթ է այն պատկերն ուր Նահապետն Հայրիկ իր վիշտերով ընկճուած՝ կռթնած է հակայ ծառի մը բունին: Հո՛ն երեւակայելով իր նահատակ զաւակաց անթաղ ոսկերոտին և ակօսի մէջ թաւալգլոր ինկած հայ մշակին դիակը,

կ՛աւազէ ու Մասիսէն ալ մը օրհնեալ հող կը ցանէ ծածկելու արեւախաչ դիակներ, և հանո՛ւկ արտասուք Եփրատէն կուժ մը ջուր կը սրսկէ անտէր չիրիմներու վրայ։ Հայրիկին մռայլ խորհուրդներն արտայայտող իւրաքանչիւր մը կայ այն տողերուն մէջ ուր վիթխարի ծառին տերեւները կարծես Անոր հառաչներէն հոգի առած՝ կը վշտակցին իրենց հովանիով զովացող մրկած մե՛ծ արտին, որուն պէս իրե՛նք ալ յուսահատ օգնութիւն կը մուրան քամիէ՛ն, և «յոգնած կարկամած կը թաւալին դէպ ի հող», — մմրկավար երկրին չորս հովերէ՛ն որոնցմէ մին՝ Հիւսիսային Արջի սպառնական ու պակուցիչ ոռնոցն է։ Միւսն Ալպիոնի ցուրտ սառնամանիքներէն կը փչէ, և ի պատասխան Հայրիկի աղերսանքին՝ անպատկառ կերպով կը վերցնէ քղանցքն Անոր սքեմին, մերկացնելու զինք իր աւանդական ու նուիրական վերարկուէն, և ի վարձ այդ անարգ գիջման՝ չատ չատ ժպի՛տ մը նուիրել կը խոստանայ Հայոց աւերակ աշխարհին։ Քահիններուն է՛ն աղտոտը Հռոմէն է որ կը սուրայ մահաչունչ, վատիկանէն, թեհեղէ փեղոյրներ ցրուելով օդին մէջ, փեղոյրներ՝ լի ունայն և դատարկ խոստումներով, որոնց բոլորն ալ սակայն կ՛արհամարհէ Հայոց Հայրիկը, ծրարուելով իր սեւ սքեմին մէջ, — Հայ կղերին վրայի այդ խորհրդանշանը Հայուն պարկեշտութեան և կապուտած ծիրանիին։

Կ. Պոլիս

11 Հոկ. 1910

Յարգանքով Գաւաֆեան

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Դասողութիւն եւ կամք, ո՛վ մարդ։ Այս զէնքերո՛վ միայն կրնաս երջանկութիւնդ ձեռք ձգել։ ՀԷՐՏԷՐ

● Լռութիւնը շատ դժուար առաքինութիւն մըն է, ինչու որ մեր գործադրած պահուն ո՛չ ոք կը տեսնէ զայն։ Ժ. ԲՕԼ

● Մարդուն գեղեցկութիւնն իր հոգիին մէջ կը կայանայ. իսկ կնոջ հոգին՝ իր գեղեցկութեանը մէջ։ Լ.Ը ՍԱԺ

Անշոգ Զաղաջպան

3—3—3—3

. . . . . Այդ դժբախտ արհաւեր
Որ ամլիւան թամբասուիլ, ունիլ մերթ չաւ բաներ.
Պ՛ընդունիւլ զայդ սիրով, կ՛ընեւլ իսկ առելին,
Կը պատուեւլ դէպ ո՛ւանոնց ի պատիւ գլխուիլն։

ՄՆՏՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

Ձրեւերիվ երկրորդին է այս վէպ՝ դիւցազնէն՝
Որ բեւռ թագաւոր՝ խորհող մ՛եր յոյսին։
Նա կ՛ուզեր օթեւան մը կերտել հանգիլ,
Ուր հեռու սին ու վէս ձեւերէ արհուիլ,
Զե՛ր խոհական կասարեր ու որսար եղջերու,
Այլ խորհեր ծանրօրեն թերութիւնիվ մարդերու.
Եւ կասակն յոյսերեան խառնելով՝ իր սեղան
Կ՛ուներեար Լաւկրոյն է՛ւ Վօլթեր է՛ւ տ՛Առժան։

Աղօրին՝ որու տէրն էր անհոգ ջաղացպան,
Գետնուէր բլրին վրայ՝ զոր ընտրած էր Արման:
Ալիւրի այդ բանւոր բնութիւն մը ունէր.
Օրն օրին վարձ կեանք. հոգ չունէր ի՛նչ ըլլար գիտէր:
Ո՛ր կողմէն որ հովեր փչէին՝ աղօրւոյն
Թեւերն հոն դարձուցած՝ կը խաչէր խորունկ ցուն:
Շատ ծուխեր շահեցաւ բլրնոյթով իրեն չաւ,
Եւ ջաղացին իր տիրոջ անունով կոչուեցաւ:
Նորահաս մանչ՝ աղջիկ մօտակայ շէներէն
Կ'երթային «Անհոգ»ին՝ պար բռնել խնոյքին:
«Անհոգ» . . . ո՜հ, այս անուն քաղցրանուշ, հեշտալուր
Հաճելի պետք էր զայն պաշտողաց զեպիկուր:
Յրեսերիք գտաւ զայն դիտումին իր ի ճահ.
Ջաղացին անունով իր պատճառ պատուեց նա:
Այդ, բարե՜կ, օրհնի՛ւ մ'է այս մեր հին աշխարհին
Որ երկու դրացի միշտ կռուի բռնուին.
Միշտ ծարաւ տիրելու, չայնելու իրեն հող
Ջաղացպան, բազաւոր պիտ' տանջէ՞ անվոխոխ:
Արման մեծ այս անգամ չիրաւ իմաստուն,
Աչք տնկեց հայրական փոքր ինչին դրացոյն:
Թղթի վրայ պատրաստուած հին չաւ ծրագիրներ,
Որոնցմով աղօրին գլխովին կ'անհետէր.
Առանց այդ կաղուածի՝ կը գոցուէր տեսարան,
Ծառաշար կ'անյայտէր, նեղ կ'իյնար բուրաստան:
Ընդհանուր վրակեցուն շինուածոց արմունի
Կանչեց տէրն ջաղացին ու դաժան ձայնով մի՝
«Աղօրիդ մեզ պէտ է, ինչ կ'ուզես որ քեզ տանք:»
— Եւ ոչինչ, բանզի զայն ծախելու չունիմ կարի:
«Մեզ պէտ է» աղէկ խօսք, այդ ի՛մն է աղօրին . . .
Գէթ ա՛նչափ իմն՝ որման Բրուսիան՝ արքային:
— Տեսնե՛նք, մտա՛ծ, խելաբէ՛կ, վերջին խօսքդ ըսէ՛ ու:
— Բացէ քաց քեզ ըսե՛մ: — Այո՛, շո՛ւտ: — Չէ ծախու:
Ա՛յդ է իմ վերջին խօսք»: Արքային մեծազօր
Շրշունով կը պատմեն այս մերժում կտրկտոր:
Յրեն ծով կը կանչէ այդ ընթոյս ջաղացպան.
Աստղում, ողոքում, թիւր խոստումներ. ունա՛յն ջան:
Մեր «Անհոգ»ն կը պնդէր: «Յրաւունք դուն ճանչցի՛ր,

Աղօրիս, տէ՛ր արքայ, ծախել չեմ յօժարիր:
Իմ ծեր հայրս հո՛ն մնաւ, հո՛ն ծրնաւ եւ որդիս.
Բօղքոսա՛ծն (*) է ան իմ: Դուքդ խիստ գտնես զի՛ս,
Այդ դուն ալ խիստ չէ՞ս մերթ: Ասօր ո՛ր ըսե՞մ. քիւր ոսկի
Ալ տաս ինձ՝ ընդունա՛յն. չեմ ծախեր աղօրի.
Ես կեցի՛ր խորհուրդէդ, ես գլեր կը պնդեմ»:
Թագաւորք չեն ուզեր որ իրենց կենան դեմ:
Յրեսերիք նոյն ժամուն զայրագին, անաւոր՝
«Գիտե՞ս, հանն կը տանին քաղաքդ սիրելիդ որ:
Բարուրի՛ւնս է որ քեզ յորդորեմ ծախելու,
Անվրդով՝ թէ ուզեմ՝ կ'ստանա՛մ կալուած դու:
Տէ՛ր եմ ես: — Դո՞ւն . . . բռնի ստանա՞լ աղօրին.
Այո՛, թէ դատարանդ ի Պոտին պակսեին:»
Այս խօսքիս՝ փոխեց միտքն, ես կեցաւ մեծ արման,
Գոհ՝ որ իր օրովը իրաւանց հաւատան.
Անդաց նա, ու շուրջի իր մարդոց դառնալով՝
«Ծրագիրն, պարոնայնե՛ր, փոփոխե՛նք մենք շուտով:
Դըրացի՛ս, պահե՛ իմչդի, դու խօսքեր չաւ հին:»
Հանրապետ վարչութեան մէջ կ'ընտե՛ն առնին:
Այդ սակայն վստահիլ, յոյս դընել, չէ՛ հնար:
Միտչեր իսկ Յրեսերիք այս խնդրի մէջ արդար՝
Ստեպ իր բնհամոյ կատարեց անխափան.
Օրինակ՝ այն օրն ուր զբաղեց Շլեզիան. (*)
Հազիւ թէ բազակիր՝ յաղթութեան ծարաւի՝
Սիրն փառաց սիրահար՝ հետամուտ հռչակի՝
Վրդովեց Եւրոպան: Արմայից խաղ, գրօսանք.
Կը յարձակի մեկ ջաղացի, կը շոյտէ մեկ նահանգ:

Թարգմ. Հ. Ա. Տ Ր Ի Է Ո

(*) Պեռլինի մօտ Բրուսիոյ քաղաք՝ որ արքայական երկրորդ բնակութիւնն է, «Անհոգ»ի հռչակաւոր դղեակն այս քաղքին մօտը կը գտնուի:

(*) Ֆրետերիք Բ. 1741ին այս գաւառը կորզեց Աւստրիացւոց Մեծ. Թէրեզիա դպրութեանց բարեկամ, լաւ գրագէտ ու փիլիսոփայութեամբ պարծենցող բայց խըղճամիտ աշխարհավար մը չէր բնաւ, և առաջին անգամ ի՛նք պատրաստեց Բոլոնիոյ բաժանումը՝ իր տէրութիւնն ընդարձակելու համար: Ծ. Թ.

Եղերական Մաշ մը

Ձեմ գիտեր ինչո՞ւ սա էլլիսիրէմեանին եղերական վախճանը խորապէս կը վրդովէ զիս: Այսօր բոլոր հայ թերթերուն մէջ կարդացի այդ լուրը, սեւ ինչպէս Հայուն ճակատագիրը, սխուր ինչպէս մեր վաղնչական գոյութիւնը, բոլորն ալ միաբեր ան — ու հոս գոնէ կուսակցականութիւնը ալ դեր չէր խաղար, —կը ծանուցանէին թէ էլլիսիրէմեան անօթութենէ մեռած էր: Ապահով եմ որ վաղը միւս օր, հակառակ արտասովոր կերպով դժնդակ ըլլալուն այս մահը, պիտի մոռցուի ան, մանաւանդ հայկական ներկայ կեանքի հողմակոծ տակնուվրայութեանց միջոցին, իբրեւ չատ աննշան բան, իբրեւ բան մը որ ալ սկսաւ սովորական դառնալ մեր մէջ ու մեզի համար: Եւ այո՛: Երկարամեայ տաժանակրութեամբ ընտելացանք, ախո՜ս, արդեօք կրնա՞մ ըսել՝ բարեկամացանք մարդկային ամէնէն անարգ ու անմարդկային թշուառութիւններուն հետ: Հայը այխարհի վրայ գուցէ այն միակ ազգն է որ աւսած, կրած, ապրած է այն բոլոր ճիւաղայնօրէն բազմապիսի միջոցները որոնք կը մահացնեն էակը: Երեւակայեցէք որ աշխարհիս ամենաամեծագոյն մասին մէջ, մարդիկ ամենամեծագոյն մասամբ, բնական մահով կը մեռնին, կը մեռնին՝ վերջապէս՝ իբրեւ մարդ: Մենք դժբախտ և ահռելի բացառութիւն մը կը կազմենք՝ մե՛նք գրեթէ միս միմեակ: Հայ ազգը երկար աւեն, պարբերական ժամանակներ, բնական մահով չմեռաւ: Կոտորածները, թշուառութեան ամէնէն մեայլ եղանակները՝ սովը, անօթութիւնը, գաղթը (իր ամէնէն սխուր պայմաններուն մէջ), ներքին երկպառակութիւնները զարկին մեռցուցին հայ կեանքերը: Կը հաւատաք՞նք — և ինչո՞ւ խոբենք մենք զմեզ, — ժամանակ եղաւ որ երբ խօացանք թէ այս ինչ տեղին մէջ հայկական կոտորած տեղի ունեցեր է, այն գիշերը օղիի գաւաթներու ընդհարումներուն մէջ փճեցին այդ ազգային սուգը: Զգայական աշխարհին մութեր էր: Զանազան տեսակ մահերու մէջ, մէկը միւսէն հրէշային, անօթութենէ չառաջ եկած մահը սկսաւ նուազ ճիւաղային երեւնալ մեզի: Կարծես թէ սովորական մահէն չատ տարբերութիւն մը չունէր: Թղթատեցէք վերջին սահմանադրա-

կան երկամեայ հայ մամուլին էջերը, հարիւրաւոր հայ դիակներ պիտի գտնաք անոնց մէջ՝ զոհ այդ անպատասխանատու անօթութիւնը ոչնչեցեց: Այդ բօթերուն ի լուր, կարծես սանկ ձեւ մը ունէինք մտածելու.— «Ամէն, մեղ կոտորած չըլլայ, անօթութենէ մեռնիլը հոգ չէ. անիկա նախախնամական է, ճակատագրական է»: Եւ կարծեմ քիչ է ինացած որ անօթութենէ մահը նկատենք իբրեւ բնական մահ մը, որ հանդիսաւորապէս մուտք գործած է հայկական... կեանքին մէջ:

Ահա մեր բնական ենթադրած այս մահով մեռած է նաեւ հայ եկեղեցիի պաշտօնեայ մը, հայ ժողովուրդին մէկ հովիւը, վարդապետ մը, առաջնորդ մը: Եւ ո՞ւր. Անատոլուի լեռան մէկ ծա՛յրը, Հայաստանի մէկ հեռաւոր գիւղին մէջ: Նա՛, հուսա՛, քրիստոնուս տակը, աչուընուս առջեւ, Պատրիարքարանէն քանի մէթր անդին, հայութեան ամէնէն հոծ կեդրոնին՝ օսմ. փառաւոր մայրաքաղաքին մէջ: 20 տարի Հայաստանի ամէնէն հեռաւոր թեմերը հովուող առաջնորդ մը գայ անօթութենէ մեռնի՛լ հայկական ամէնէն հարուստ ոստանին մէջ: Ա՛լ ասկա եղելութիւն մըն է որուն վրայ կ'արժէ երկարօրէն մտմտալ:

Էլլիսիրէմեա՛ն. ի՜նչ ալ խորհրդանչանական մականուն. Էլլէ՛ղէմ հացի պակասութեամբ իր բազմաչխատ կեանքը վրայ տուաւ, հէք մարդը: Եւ անցորդ է եղեր մեր մէջ. Հայաստանին մէկ կողմէն եկեր՝ միւս կողմը կ'երթայ եղեր նորէն հայ համայնք մը հովուելու, ի՛նք որ հայութեան ամէնէն չատուր կեդրոնին մէջ չգտաւ հայ մը որ զինքը հովուէր:

Հայկական արիւնոտ պատմութիւնը մեղ ա՛ս ալ արձանագրէ:

Սկիւտար, 17 Հոկտ. 1910

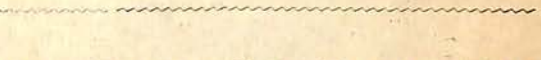

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

● Սէրը խոր է ծովու նման. որքան տայ ա՛յնքան աւելի ունի տակաւին իր մէջը: ՇԵՔՍՊԻՐ

● Չկայ սխալմունք մը որուն եսին ճշմարտութիւն մը չկենայ. չկայ շուք մը որ յոյսի ծոցէ մը յառաջ եկած չըլլայ: Եւ ինչպէս շուրթ դէպի լոյս կ'առաջնորդէ զմեզ, ասանկ ալ սխալէն կրնաս բռնել դէպի ճշմարտութիւն: ՈՒԻՒԹԻՐԴ

● Աշխարհ շաղախէ եւ խմորէ չէ շինուած: Կանգ չառնե՛ք ուրեմն եւ չխորհիլիք երբեմ: Կարծր պատուհերը պէտք է որ ծամուին. կա՛մ պէտք է մարեցնեմ, կամ խեղդուիմ: ՆԻՕԹԷ

ՆԱԶՈՎՐԵՑԻՆ

Յորժամ զգաց Նազովրեցին, ձեռք ի խաչի բեւեռեալ.
Զօրհա՛ս իւր ւօսպուռս եւ ճաշակեաց ըղձեղիի,
Լի անձկութեամբ բարձ զաղաղակ ի խուղ ի բուխ աւկսս ի վեր,
Եւ մարւիլի ևորա ի իիրեն ողողեցաւ հաւեակ ի ցուրս:

ՅԱԿՈԲ ԳՈՒՐԳԻՆ

Ա՛ղ ի հաւր երկնի անւի վասանըշան բլլրակիի
Ոչ ոք ուսեք իանգի լրւաւ ըզգաւագիի զայն աղաղակ.
Եւ զի յեսիի հեծեծուռնքն տայր կրծից ևորա ուռնուլ,
Մարդի անկոյս խռնւարհեցոյց հուսկ ըզձակաս իւր չարագան:

Որ յաւուրս անդ անողորմս անկանկիրդ չարեւք,
Ըզդողանի հարեալ ասասիկ եւ անաքեկ առաւել յոյժ,
Ո՛վ կենդանիդ բարութիւն, իան զապիրասպրն զերկոսիի,
Որ չածեալ ինչ զնըտա՝ եւ խորդալիի ինձ աղերսեր.

Ձ՛ինչ չայիր, սեծդ հոգի, ի տառապանըս ֆո անքաւ:
Ոչ զևարւիլի ֆո ապաֆեն հիւծեալ ևաշեալ ի խաչիի,
Ոչ զևանկութիւն եւ ոչ ըզսեր, ոչ զզօրութիւն ֆո եւ զիանձար,
Ոչ եւ զպարուն պետութիւն ի ձեռանէ իուլնէ հանեալ:

Ո՛չ: Զայն ւի խօսեր ի տեղեան իում առ ինձ, ով զոն,
Զայն հաւորեն աշխարհի, ո՛վ անսահմանելն ուրացութեան,
Բարբառեր ինձ ի չուր. Էջ ի վերին կախաղանէդ,
Խաչեալդ տըժգոյն, դու ոչ ուրեք եւ ոչ երբեք էիր Աստուած:

Ոչ եղեր հաց երկնաւոր եւ ոչ բլնաւ ջուր կենդանի.
Հովի՛ւ դու ապիկար, ըզդուծ ֆո վա՛ղ բարձաք ի մեջէ.
Ի սիրտս մեր ցաւաֆեալս, առանց ուշոյ յիշատակի,
Աստուածդ անդրեն եղեր մարդ չոկ, եւ մոռացօլիք եղեն մարդոյն:

Ո՛վ դի, կախեալ կգըլխովք մերովք ի բաւն դարուց հետէ,
Պարտ է մտանել ինձ հուսկ անդրեն ի գերեզման ֆո յունայն,
Տըրտմութիւն ֆո եւ արիւն չինին խափան մեզ խընձոյից.
Աւդ արի ազգ մարդկան ըզգայ տաղտուկ յարտասուկոյ:

Զայս ասէին ինձ առաքիչ. ի վերազոյն ժամու իուր անդ,
Աւրձագանգք հանդերձելոց. յանդրնդական խորոց եղեալ.
Բայց գիտակ ես դու այսօր զի՛նչ բըշնամանքի այն արժիցեն:
Ի շըրթանց ֆոց ոչ երբեք, որդիդ հիւսան, հաներ բան սուտ:

Ոչ բնաւ դու արտեցեր: Եկեղեցւոյ իուր եւ փառաց,
Ո՛վ Փըրկիչ, սուրանել մարթ է յաչս ջուրց հողմանոծեալս.
Կարէ մարդ ըզգիշատակ ֆո մոռանալ անդրկիւղ,
Որպես զանհին ինչ անկեաց զոր տան հոսել չորից հողմոց:

Դու կարես յաւերակս անդ արբոց մայր-եկեղեցեաց,
Կապուտացեալ եւ պատկ ծաղկեալ ի ճախատու, չանչ ինքն
Եւ տեսանել ըզյարձակումն անաւօրից խուժանին,
Եւ ըզվիշտս աստուածութեան ֆոյ անարգել նոցա ծաղու:

Զի արդ թագւիս դու փառօք առ հաւատարս ֆո առաջինս,
Ընդ խարտեաշ վարսիւք ինեաց, ի կապուտակ եւ սուրբ երկնիդ.
Մատչին հոգիք երանելւոյն. խորհըրդական աղաւնեաց պես,
Առ ի ծծել գշիք ցօղոյ յաստուածեղէն ֆոյոց շըրթանց:

Եւ որպես անդ ի սեզ աւուրըս ձոխութեան Հոռովմայեցւոց,
Նո՛յն եւ այժմ, յանկածութեան կոյր եւ անասուս իւրն դարու,
Ոչ ուրեք ինձիս արտեալ, ցորչափ եւ ազգ մեր մարդկան
Յարտասուս հարեալ չացցէ աստեն առ մեզ եւ յարիտեանս:

ԼՕՌՕՆԴ ՏՂԼԻԼ

Աւետարան

Յայնժամ Յիսուս շուրջ գայր միայն ընդ Պետրոսի առ եզերք
Ծովակին, ուստի ի տեղին յայն որ կոչեր Գեննեսարեթ,
ի ժամու յորում շողայր պայծառ արեւ միջօրեի.
Եւ տեսին, առ դրան խըղի միոյ տառապանաց,
Կին մի այրի ձրկնորսի՝ զի երկայն ցողս արկեալ սըզոյ
Ներսեր ի սեառն անդ աղտաթախիծ տրտմութեամբ.
Բուռն արարեալ արտասուաց որ բանայիւն զաչըս նորա,
Առ որոնել գիւր մանկիկին եւ յաղեկաս իւր պարապել:
Ի նմանէ ապատ հեռի, ծածկեալ յետոյ խիտ թզենեաց,
ՏԻՐ եւ ընկեր նորա կային առ ի դիտել գաղտագողի:
Եւ ահա ծեր ոմն հիւծեալ, կըքեալ ի դուրս գերեզմանի,
Ա՛յր մուրացիկ՝ որ եւ բարձեալ կըրեր ի գըրկի ամսոյ գեղոյն,
Անցեալ ընդ այն ճանապարհ՝ ասէ ցընկիններն ձեռագործ.
Ո՛վ կին, յանձ է ինձ տանել զանանձըս գայս ի կաթարձ
Առ ոմն այր որ բընակէ ի մօտաւոր շինի անդ:
Բայց տեսանես թէ եմ անզօր եւ ընդ բեռամբ ատաց ընկճեալ.
Գիւղն ի բացեայ է դեռ ասէի ոչինչ ընդաց հաց գոյցս հագար,
Եւ զգամ ինձ ոչ ոյժի ինձ հասանել յանընդոյն գործոյս,
Այր վասն ընդ իս արկեալ է սակ հատուցանել դանդ մի ի վարձ:
Յոտն եկաց կինն առժամայն, առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ,
Ոչ վարանեալ թողուլ ի բաց գիւր աղեկատն յոր մանեակ վուշ:
Եւ գորոցն ոգորակաց յորում մանկիկըն բառնայր ձիչ.
Եւ գանանձն առեալ զկաթին գընայր ընդ առնըն եղկելոյ:
Ասէ Պետրոս. «Աղքատ պարտ է ձեռընտու լինել այլոց,
ՏԻՐ. բայց թուին իրք անպատճի զոր ինչ արարն այժմիկ այս կին.
Չի ղեալ եթող զանանուկ իւր զըստըներսիաց, եւս եւ զերդ,
Առ օգնել առն անծանօթի որ ի դիպաց եղ ընդ առաջ:
Ապաքին մարդ եր գտանել շուրջ ըզտեղեաւս գոմն անցաւոր,
Ցօժմ իսկ ի բառնալ զանան մուրկին տառապեալ:
Բայց Յիսուս պատասխանի ես ցըՊետրոս. «Ամեն ասեմ,
Եթէ աղքատ ոք զըբայցէ յայլ ոք աղքատ հիմագոյն,
Հայր իմ ըզտանէ նորա եկեալ՝ շեն եւս ըզնա կատի առնել.
Բարւոք արար կինն այդ յոյժ, զի յարուցեալ զընաց անդեն:»

*Զայս ասացեալ մատչի յառաջ ՏԻՐ եւ ընդտեալ ի տախտին
Վերայ հընոյ, անդ առաջի անշուք տընկան չքաւորին,
Աստուածեղեն ձեռօք իւրովք մանեակ ապատ մի գաղեկատն,
Եւ որոնէ միանգամայն զորոց մանկանըն տղայոյ.
Ցոտըն կացեալ ապա ընշան տայ Պետրոսի, եւ գնան անտի:
Եւ եղեւ յորժամ ի տուն դարձաւ անդրեն կինն այրի,
Որում եցոյցն Աստուած ինքինի ըզգաւառութեան իւրոյ գիանդես,
Ետես զի ոմ քարեկիր, — թեպետ գիտեր ոչ թէ ո՛վ ոմ, —
Զաղեկատն եր մանեալ եւ հանգուցեալ զմանկիկին ի մուն:*

Հան ի Հայ

ՓՐԱՆՍՈՒԱ ԳՕՓԷ

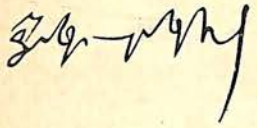

Էջմիածինէն Ս. Հայրապետը 20 Յուլ. 1910 թուակիր հետագայ գնահատական գիրն ուղղած է անոգիս գաթարագէտին. — «Ընկալաք հաճութեամբ զձարգմանութիւն «Նազովրեցին» քերթուածի ի չափս հայկականս ընդ համառօտագիծ գրութեան Ձերում. Ուրախ եմք յոյժ զի դեռ եւս ունիք ի ձեզ զնախկին խանդ եւ զաւիւն, որով ձարգմանական գրութեամբք ի լոյս ածէք զգողտրիկ նմոյշս ի գանձարանէ մերս հայկական ոսկեդինիկ բարբառոյ. Օրհնեմով զբազմաթեղուն կեանս Ձեր, մաղթեմք վասն Ձեր ամս ծիգս եւ քաջառողջս, առ ի ընդ երկար վայելել զարգիւնս կրթական եւ գրական վաստակոց Ձերոց, Ողջունիս հայրական սիրոյ, Ազօթանուէր Մ ԱՏԹԷՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

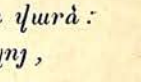

☛ Պարկեշտութիւն եւ ճշդապահութիւն մեծագոյն յատկութիւններն են զոր պարտի ունենալ ամէն գրատան վարիչ: ՊԱԼԵՆՑ գրատունը (Պօլիս, Զամմաֆարլար) մէկ հատիկ է այս մասին: Պօլսոյ ճնշագոյն գրատուներէն միակն է որ կրնայ պարծիլ թէ անգամ մը իրեն դիմող յանախորդը մըտապէս իրեն յարած մնացած է: ՊԱԼԵՆՑ գրատունը տեսակի առաւելութեամբ ալ կրնայ պարծիլ: Իր ճոխ միջոցներէն կարելի է գտնել Թրհանայ, Ռուսահայ, Եւրոպահայ, Ամերիկահայ ամեն տեսակ գիրք ու թերթ, միջոցառոյց պայմաններով: Փափաքողաց ձրիաբար կը դրկուի իր ընդարձակ գրացուցակը:

ՀԻՆ ՀԱՒԱՏՔՍ

Մռայլամած մտիս պոյտր ու տարտամ
Երկիւղիս շուրջ՝ սեւափեսուր մերթ կ'զգամ
Գոյութիւնը ցուրտ կոչնակին՝ անտարբեր.
Որ կը սարսե «հաւատամք»իս թունց հիմեր:

Անդունդ մը խոր բացուի առջիս անյատակ
Մըշուշին մէջ աչքս՝ անտարեւ, վայրահակ,
Պատրոյգի մը պես կը հեւայ մարմրուն
Իբր մնացորդ-յետին կայծերն ուժերուն:

ՀԱՑԿԱԶՈՒՆ — ԽԱՆԴԱՄՈՒՐ (Ակնարկ)

Ամայացած արտիս մէջ ա՛լ չեմ փնտռեր
Հուր երազներ, քրիչ, հաւատք, երգ ու սէր,
Դատարկութիւն մը շուրջս տեղտոն կը սարսռայ
Լլկանօվ մը որ սիրտս գելու անխնայ:

Դեռ կը սկսիմ վիրահատի մ'անտարբեր
Պաղարիւնով սրտիս խառնել հին խորհեր,
Կտրել, ջնջել մկկիկ մկկիկ անցեալին
Սիրած բաներս, պատռտուքներս հին, քանկագին:

Ընդդրակը դեռ կ՚ուխտին սուր, դժխեմ
Հաւատքներուս ջիղերուն խորն կը մխեմ:

Եւ մերկ հոգիս տուայտանօք գալարուն,
Ցանկարծ կ'զգայ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԻՆ օրերուն
Մանկութեան այն հին հարազատին, պարզ, բարի,
Որուն հոգիս պինդ կառչումով կը փարի:

ԽԱՉԻԴ "ՄԱՍՈՒՆՔ,,ՆԵՐԸ

Տառապանքի երկար շարով մը տխուր
Կեանքդ ամբողջ հատնում մ'եղաւ անտրտունջ
Աղղնտում մը սուր կոտտանքի, սակայն ուր
Սիրոյ հետքը կը բրթռար հոգեւոյնչ:

Խաչին ցաւն իսկ դէմքիդ վրայ դալկահար
Քինախնդրի խոժոռ գիծ մը չը շինեց:
Արիւնայորդ վերքերուդ մէջ կը ցոլար
Նայուածք մ'անհուն, անյիշաչար սիրոյդ մեծ:

Խաչը՝ վշտիդ չեղաւ սակայն վերջակէտ.
Հետեւողներդ ինչ նախանձով մը մոլար՝
Մարմինդ, հոգիդ, անուդ համակ սրբատեսք
Մասունքներու կը բաժնեն դեռ անհամար:

ՅԻՍՈՒՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

Արշալոյսը սրճդուսած է բիլ երկիրի նուրբ վատկաճ,
Ուրկէ, կարծես, վար կը մաղուին հեծեծանիճներ մը դիւթական,
Որոնք կու տան թռուաւներուն՝ հի՛ր պատրաճիբը գարունի,
Զմրա՛ճ մէջ՝ ուր աղետին սիրտն է՛ն աւելի կ'արիւնի:

Այերին մէջ, կիւս երգի մը ծրւեննները հի՛ռ կու գան,
Որոնց ներման անուշ խազեր՝ սոխակին ո՛ւվն իսկ չի կան.
Ու հովեր ՀԻՄ կը բռնեն այդ մելամուշ խրմբերգին,
Որուն, ապշած, մրտիկ կ'ընեն ամբողջ երկիրն ու երկին:

ՄԻՀՐԱՔ ԻՍԳԻՐԵԱՆ

Շուշաններու ներսակն հագած երազային հակեներ՝
Խորհուրդներով ու սրբութեամբ օծուն օդին մէջ կանգներ,
Վար կ'անձրեւեն գինովցրնող սէր, հաւատիւ՛ն ու համբո՛յր,
Որոնց, աւա՛ղ, հաճա՛կն անգամ ա՛լ մոռցած էր մարդն յամբոյր:

Հովիւները՝ — սերոբին ու մարդուն միջեւ ո՛ւղ ոսկի —,
Որոնց կարծես երակներէն իսկոյն ներս կը սղոսկի
Մեծ խորհուրդին ելեկտրեան գինովանքը բոցաճուս,
Կ'եղբայրանա՛ն այդ երգեցիկ հոգիներուն անծանօթ:

Եւ, հաւատքի տենդովն արբշիռ, մրսուրին շուրջ կը թառին,
Ուր, հինգիկ շարականովն իրենց սիրտի կիթառին՝
Կը հնչակեն խորհրդաւոր ծրնունդն Աստուած-Մանուկին,
Որ մարդկութեան՝ վերջ պիտի տար արցունքներո՛ւն ու խուխին:

Այդ գաղտնիքին գիտակ մոգեր՝ Արեւելքի ափերէն
Իրենց ոսկի՛ն, խո՛ւնկն ու հալուեն, հաւա՛տքն ու սէ՛ր կ'առբերեն
Աստուածարեալ այդ Մանուկին կամ մարդացած Աստուածին,
Որուն շուրջը՝ շո՛ւխ ու շնո՛րհք, խո՛հ ու խորհո՛ւրդ կը յածին:

Եղբայրութեան բոցել Շո՛ւնչն է որ կը զգենու հոգ մարմին,
Եւ մարելով աղտն ու ախտը հետ մարդկութեան մեծ զարմին,
Կը խանդոտէ անոր սառած սիրտը, սէրը, միտքն, հոգին՝
Գերերկրային կիւս կեանքի մը օծումներո՛վ կաթոգին:

Թուփայի տակ պարզ ու անշուք կեանք մը ապրող աղբատէն
Մինչեւ երբեք ծիրանիներ հագնող արքան՝ կարօտ են
Այդ սուրբ Շունչին որուն առջեւ վայրկենապէս կ'անհետին
Ամէ՛ն խրտիր, ամէ՛ն խրճդիր, նախա՛ծն, էգ՛ն ու ո՛խն յետին:

Մեր Յիսուսի ծրնո՛ւնդն է ան սուրբ, վրսեմ ու իրական,
Ուրկէ ի վեր էրսան դարեր քեւ անցան, եւ սակայն
Անոր յուզի՛չ, ազնի՛ւ, երբե՛ղ, մեծ ու պայծա՛ռ Յիշատակ,
Սիրտերու մէջ ըստուգապէս կը պահպանուի դեռ շա՛տ տաք:

Հայաստանեայց Եկեղեցին, ներբընչումի վրսե՛մ մայր,
Ջերմուանձներով ա՛յնքան երբեղ, խորհրդաւոր ու յարմար՝
Կը կատարէ, ամեն տարի, յուսվար ամսոյ նիշդ վեցին,
Ծրնունդի Տօն, որով այսօր մեր սիրտերը կայտռեցի՛ն:

Կրօնական, աշխարհական, հարուստ, աղբատ՝ ամենո՛ւդ
Շնորհաւո՛ր, ուրեմն, ըլլայ մեր Յիսուսին Սուրբ Ծրնունդ,
Որուն հետը՝ կը մաղթեմ որ ծրնին նաեւ ձեզ համար՝
Յաջողութի՛ւն, երջանկութի՛ւն, բարութի՛ւն ու ա՛մ յամայր:

Սեբաստիա 6 Յունվար 1910

ՄԻՀՐԱՆ ԻՍԳԻՐԵԱՆ

Խօսակցութիւն Մը

Մեծին Աղեքսանդրի եւ Կլիտոսի միջեւ

ԿԼԻՏՈՍ[1]. — Բարի լոյս, մեծ արքայ. երբէ՞ն ի վեր եկար այս խաւարչտին ափանց վրայ:

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ. — Ո՛հ, Կլիտոս, հեռացի՛ր, չեմ կրնար տոկալ ու տեսութեանդ որ իմ յանցանքս երեսիս կու տայ:

Կ. — Աւելի լաւ. կ'ուզեմ ու աչացդ առջեւ կենալ զքեզ պատժելու համար, վասն զի դուն յանիրաւի գիս սպաննեցիր: Կը ցաւիմ որ տակաւին զքեղ կը սիրեմ, հակառակ այն չարիքին որ դուն ինձ ըրիր. բայց այլեւս զքեզ չեմ կրնար լքել:

Ա. — Ո՛հ, ինչ տաղտկալի ընկերութիւն, որ կը պարտաւորէ տեսնել միշտ դէմ յանդիման մի մարդ որ կը յիշեցնէ ոճիր մը զոր գործած ըլլալուդ համար ամօթ կ'զգաս:

Կ. — Ես յօժարակամ կը դիտեմ իմ սպանիչս: Ինչո՞ւ համմր չես ուզեր նայիլ մարդու մը զոր սպաննեցիր: Լաւ կը հասկնամ որ աւագ անձնասուորութիւնէ ուրիշ մարդոցմէ աւելի զգայուն ես. ասոնք իրենց շուրջը կ'ուզեն տեսնել այնպիսի մարդեր որ իրենցմէ գոհ լինին, որ գիրենք շոյտոորթեն եւ իրենց վրայ հիանան: Այլ եւս ժամանակ չէ զգայուն ըլլալու Սիւիսի[2] ափանց վրայ: Բաժնուելով ու արքայական ճոխութենէդ՝ պէտք է քողուս նաեւ ու այդ դիւրազգածութիւնդ: Այս տեղ նուէր ընելու ոչինչ ունիս եւ ոչ ալ փաղաքշող մը պիտի կրնաս գտնել:

Ա. — Ո՛հ, ինչ դժբախտութիւն. երկրի վրայ ատսուած մ'էի, հոս ստուեր մ'եմ միայն, ու իմ քերութիւնս երեսիս կը զարնեն առանց ակնածութեան:

(1) *Զօրավարն էր Մեծն Աղեքսանդրի՝ որմէ սպաննուեցաւ խրախճանքի մը պահուն, 328 Յուին, Ն. Ք.։ — Խօսակցութիւնս տեղի կ'ունենայ Անդենականին մէջ։ Ծ. Թէ.։*

(2) *Սիւքսը գետն էր դժոխքի՝ որուն շրջանը կ'ընէր 7 անգամ։ Անոր անուշով չաստուածները կ'երդնուին, և իրենց երդումն անդարձ էր։ Այդ ջուրերուն մէջ ա՛վ որ մտնէր՝ մարմինն այլ եւս անվիրաւորելի կը դառնար։ Ծովու դիցուհի Թետիս անոր մէջ մխրճեց իր որդին Աքիլլէսը՝ բռնած կրունկէն ուրկէ՝ միայն վիրաւորուեցաւ յետոյ, քանի որ կրունկը ջուրը չէր Թաթխուած։ Ծ. Թէ.։*

Կ. — Ի՞նչու համար գործեցիր այդ ոճիրը:

Ա. — Երբ զքեզ սպաննեցի, չափազանց արբեալ էի:

Կ. — Լա՛ւ չմեղադիր մը եւ ատսուածի մը համար: Նա որ պարտաւոր է շատ հանճարեղ ըլլալ բոլոր երկիրը կառավարելու համար, արբեցութեամբ կը կորսնցնէ իր ուշն ու վայրագ գազանի մը նման կ'ըլլայ: Բայց պատուաւոր կերպով խոստովանէ՛ ճշմարտութիւնը, դուն ալ աւելի նեղդ ամբարտաւանութեամբ ու բարկութեամբ արբիր. եղար հան քէ գինիով. չի կրցար տանիլ որ ես սնափառութեանդ հանդէ եւ հաւանի չի

ՅՈՎՀ. ԱՐԻԵՊՈՍ.

ԱՐՇԱՒՈՒՆԻ
(20 տարի առաջ)

գտնուիմ, դուն որ ատսուածական պատիւ ստացար՝ որ էզ մոռցրնել տուաւ անձիդ ընծայուած պերճանքը: Պատասխա՛ն տուր ինձ, այլ եւս վախ չունիմ որ գիս կ'սպաննես:

Ա. — Ա՛հ, անգութ դիմ, ինչո՞ւ համար չեմ կրնար վրէժխնդիր ըլլալ ձեզ, նոյն իսկ չեմ կարող Կլիտոսի այս ստուերին վրէժ լուծել, նա որ գիս կոծ կերպով կը քշնամանէ, կը նախատէ:

Կ. — Դուն հոս կը զայրացաս, իբր թէ կենդանեաց աշխարհի մարդոց մէջ գտնուիս. ո՛չ ոք էզմէ կը վախնայ հոս: Ինչ որ ինձ կը վերաբերի, ու վրադ գթալ է միայն:

Ա. — Ի՛նչ, Մեծն Աղեքսանդր կը պարտաւորի Կլիտոսի նման հասարակ մահկանացուի մը գո՞ւթը շարժելու, ինչո՞ւ համար չեմ կրնար նորեն սպաննել զանի կամ իմ կեանքս բառնալ:

Կ. — Ո՛չ մին, ո՛չ միւսը կրնաս ընել, ոգիները չեն մեռնիր, դուն այժմ անմահ ես, բայց հու փափաքածդ տարբեր կերպով. պարտաւոր ես համակերպելու, ինձ նման ոգի մ'ես եւ մարդոց սովենն աննշանը: Ալ չպիտի կրնաս գտնել ո՛չ մի գաւառ աւերելու, ո՛չ մի քաղաւոր ոտնակոխ ընելու, ո՛չ մի ապարանք այրելու արբեցութեանդ պահուն, ծաղրելի առակներ պատմելու՝ ինքզինդ գովելու համար, Արամազդայ որդին ըլլալու:

Ա. — Ինձ հետ կը վարուիս՝ իբր չուառականի մը հետ:

Կ. — Ո՛չ: Ես զքեզ կը նկատեմ իբրեւ մեծանուն աշխարհակալ որ սակայն պատերազմի մեծ յաջողութիւններով զեղծեալ եղաւ, —քեզ ճշմարիտը խօսելով: Ասի կը կոչուի բռնաւանք: Եթէ ճշմարտութիւնը զքեզ կը բռնաւանէ, դարձի՛ր նորեն աշխարհ, հու շողոմարարներդ գտնելու համար:

Ա. — Ինչի՞ պիտի ծառայէ իմ բոլոր փառքս՝ երբ նոյն իսկ Կլիտոս ինձ չի խնայեր:

Կ. — Ապրողներու աշխարհին մէջ՝ հու գայթոյթդ ճանաչուց հու բոլոր փառաւորութիւնդ: Կ'ուզե՞ս գայն անբիծ պահել դժոխոց մէջ, պարկե՛շտ եղիր ոգիներու հանդէպ որոնք կորսընցնելու կամ տանելու բան մը չունին քեզմէ:

Ա. — Բայց կ'ըսես թէ զքեզ կը սիրեմ:

Կ. —Այո՛, անձդ կը սիրեմ, առա՛ց սիրելու բերութիւններդ:

Ա. — Եթէ զիս կը սիրես, խնայէ՛ ուրեմն ինձ:

Կ. — Որովհետեւ զքեզ կը սիրեմ, երբե՛ք քեզ չպիտի խնայեմ: Դուն ա՛յնչափ ժուժկալ եղար ի տես Դարեհի կանանց եւ աղջկանց, ա՛յնչափ վեհանձն եղար այս յայրաքարեալ իշխանաց հանդէպ, որով արժանի եղար մեծ ներբողներու, — ահա բացարձակ կը խօսիմ քեզ ասոնք, — բայց վերջերը բախտը հու իսկ փառքի հոգը մոռցնել տուաւ քեզ: Կը բաժնուիմ քեզնէ, մնաս բարեաւ:

Թարգմ. Գերմաներէնէ

Պրուսա, 15 Հոկտ.

ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՄԲՈՅՐԸ

Ո՞վ է հառաչում այն ծաղիկ ձորում,
Ո՞վ այնտեղ ընկնել սիրտը վիրաւոր.
Քաջ Ֆեդային է, մի գնդակ սրտում,
Բաց-խփիկ անում աչքերը ոլոր:

Աբեւը մեղմիկ իր մուտքն է գնում,
Անտես առնելով վերջոյս հայդուկին.
Ո՞վ է հառաչում այն ծաղկոյս ձորում,
Ո՞վ է աղաչում մարող աբեւին...:

—«Աբե՛ւ, է՛յ աբեւ, ա՛խ մի քիչ կանգնի՛ր,
Քեզի բան ունեմ, շա՛տ բան ասելիք.
Աբե՛ւ, է՛յ մի քիչ ուշ մարիր,
Ա՛խ, դուն չե՞ս տեսնում իմ աւեր սրտիկ:

«Ես մի եար ունեմ, ես մի եար ունեմ,
Հեռու մի տեղում, Արազի ափին.
Նրան շա՛տ սիրում, ես շա՛տ եմ պաշտում,
Աբե՛ւ, տար ինձնից համբոյրս վերջին...»:

Աբեւը մեղմիկ կանգնեց կամարում,
Նա տխուր նայեց վերջոյս հայդուկին.
Վերջին համբոյրն էր տալիս շողշողուն,
Սիրտը վիրաւոր ընկնած գետնին:

Ա՛խ, ո՞վ է իջնում այն դալար ձորում,
Ո՞վ այնտեղ ընկնել առւակի ափին...
Քաջ Ֆեդային է իջնում այն ձորում
Սիրտիկը լռա՛ծ, լռա՛ծ լալագին...:

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ
(ՇԱՄԼԵԱՆ)

Գահիրէ, 1910

ԿԷՐՇԱՐԴ ՀԱՈՒԲՏՄԱՆ

Բանաստեղծութիւնը աշխարհի սիրտն է, ուրկէ կեանքի արեան հոսանքները կը բղխին եւ որուն մէջ դարձեալ ամէն ինչ ետ կը թափի։

Արուեստը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ինքնին ամբողջ՛ինութիւնը, ամբողջ կեանքը, —բարին, գեղեցիկին ու ճշմարիտը։

Աշխարհը, իբր ամբողջութիւն մը, անոր մէջ կ՛ապրի։

Բանաստեղծ ըլլալ կը նշանակէ հասուն ըլլալ։ ԵՈՒԼԻՈՒՍ ՀԱՐԴ

Կէրհարդ Հաուբտմանի եւ Հէրման Զուտերմանի, օրուան գերմանի գրականութեան երկու վիթխարի սիւները, աշխարհահռչակ անուն մը կը վայելեն այսօր, գերմ. գրականութիւնը, որ բաղդատաբար նոր և վերջին ծայր արագ բարեշրջուած գրականութիւն մը կրնայ նկատուիլ, այսօր իր ամբողջ գոյու-

ԿԷՐՀԱՐԴ ՀԱՈՒԲՏՄԱՆ

թիւնը մանաւանդ այս երկու անձերուն կը պարտի, մտաւորական երկու աննման ուժեր, որոնք գրականութեան ու ընկերական կեանքը կրցան յաջող կերպով իրարու զոդել։ Վերլուծող և իմաստասիրող միտքին համար սակայն, Հաուբտմանի անունը շատ աւելի բարձր տեղ մը կը գրաւէ քան Զուտերմանի։ Հաուբտմանի գործերուն մէջ տիրող գաղափարի և զգացումի խորութիւնը,

ընկերային կեանքը բարեկարգելու անզսպելի ճիգը, իրապաշտական բուռն ոգին և զօրաւոր ու ցնցող լեզուն Զուտերմանի թատերական կտորներուն և վէպերուն մէջ չենք գտներ։ Իրօք այս վերջինն ալ ընկեր. և ընտ. կեանքի նոյն իսկ ամենալուրջ միջադէպերը մեծ ուժով և նկարագրի արուեստով կը վարէ, ինչպէս իր Պ–ոէ–ըին և Հ–յրէ–էին մէջ. և սակայն, հակառակ ասոր, ընթերցողը շատ դիւրաւ կրնայ տեսնել այն որոշ տարբերութիւնը որ Զուտերմանի վերոյիշեալ կտորներուն և Հաուբտմանի զոր օրինակ, Ջ–ըմ–ինեըրին, կամ Մէ–ձ–ե–ր–դ–էյին մէջ ի յայտ կու գայ։ Զուտերման թատերագիրէ աւելի յաջող պատմող մըն է, բանաստեղծէ աւելի փիլոսոփայ մը։ Հաուբտման աւելի խորունկ կերպով կ՛ուսումնասիրէ մարդկային բնութիւնն ու նկարագիրը, — հոգեխոսութիւնը, եթէ կ՛ուզէք, — և տաք պայքար մը կը մղէ օրուան արուեստի տարբեր աշխարհայեցողութեանց դէմ, որոնք ներկայ կեանքը կը չրջապատեն և աւելի ինչ անվստահ կը դարձնեն։

Հաուբտմանի արդի գերմ. գրական հոսանքին հայելապատկերն է։ Ծնած է 15 Նոյ. 1862 ին Շլէզիէն (Տարաս. Արեւել. Կերմ.) Օպերվալցպրուն։ Փոքր հասակէն արդէն արուեստի մեծ փափաք մը կը տեսնուէր իր մէջ։ Դպրոցը տիպար աւանդող մը չեղաւ արդարեւ, և սորվելու մասին մեծ դժուարութիւն քաշեց։ Հազիւ 18 տարեկան, տաղանդը իր գրիչին ծայրն էր արդէն, և իր գրածները ուշադրութիւն կը գրաւէին։ Տարօրինակ կերպով մը սակայն, ճիշտ այն պահուն, երբ երիտասարդ գրագէտը հրապարակ նետուելու կը պատրաստուէր, արուեստի ուրիշ նոր երեւոյթ մը ծնաւ իր մէջ։ 1880 ին սկիզբները, քանդակագործութեան անզսպելի փափագ մը ղգաց, և իրօք 4 - 5 տարի Գերմանիա և Իտալիա այդ արուեստը ուսաւ։ 1884 ին սկիզբները հասաւ այն պահը, ուր երիտասարդ արուեստագէտին մէջ գրականութեան սէրը վերածնաւ և Հաուբտման մեծ պայքարի մը մասնուեցաւ։ Երկուքին մէջտեղ կանգնած, չէր ուզեր և չէր կրնար անտեսել մէկէն բաժնուիլ։ Կ՛ուզէր երկուքը միասին քալեցնել և շատ անգամ ինքնիրեն կը հարցնէր թէ չկա՞յ արդեօք նոր արուեստ մը ուր բանաստեղծութիւնն ու քանդակագործութիւնը միասին ձուլուած ըլլան, քարձր միութիւն մը ուր այդ երկուքը ամբողջութիւն մը կազմեն։ Թող ինք պատմէ իր նոյն տեսնուան ներքին պայքարը։

Ու կինը բարով եւ քանդակներով իրեն մօտեցաւ,
Հրապուրեց զինքը եւ անուշ ձայնով սապէս խօսեցաւ.
«Այս գործերնուս կը բերեմ քեզի, ո՛վ ազնիւ տղայ,
«Ծռէ՛ լուծիս տակ, տաճարս փնտռէ,
«Քու ճակտիդ վրայ կը դրոշմեմ կնիքս։»

Եւ սակայն անդիէն ուրիշ հրապոյր մը կը սուրար դէպ ի իրեն,
Կինը ի մեռին քնար ու պսակ՝ մօտեցաւ իրեն,
Թողուց որ ոսկի լարերուն վրայ դնէ իր մատներն.
Ու ծածկեց զինքը երգերով հիւսուած շղարշով մը ծանր,
Եւ անոր՝ սիրուն, անուշ ու վսեմ պատկեր մը ցուցուց.
Սուրբ երգ մը երգից, տօներգ մը անոր,
Տաւիղին լարերը սիրով դողացին.
Հրապուրիչ շեշտով սապէս խօսեցաւ,
«Դո՛ւրս, դո՛ւրս, երկիրն է, երկիրն իմ տաճար։»

Պայքարը կը սաստկանայ հետզհետէ, և հիմա երկու մեսանեներն ալ իրենց դէմ կանգնած են։

Իրեն կը քաշեն, երկուքն ալ միասին զինքը կը բռնեն.
Մին կ'ըսէ. «Ինծմով». միւսը կ'ըսէ. «Ինծմով մեծ եղիր».
Ուժգին թափով մը երկու կանանց ալ ծեռքը կ'երկարէ
Բայց ո՛հ երկուքն ալ արագ քայլերով իրմէ խոյս կու տան.
Անոնցմէ մէկը բար ու բանդակ մը հետը կը տանի.
Միւսը տաւիղին ոսկի շարերը կը հնչեցնէ.
Բայց ան Թէ՛ բանդակն կ'ուզէ ծեռք առնել,
Եւ Թէ տաւիղին լարերը շոյել.
Կը Թափառի ան երկուքին մէջտեղ երկար ժամանակ,
Երկու կիներուն եւ ոչ մէկուն քով նա կրնայ հանգչիլ.
Հազիւ Թէ կ'ուզէ երգելով՝ անուշ քնարէն բաժնուիլ,
Ահա երգերու զով ու Թարմ ցօղով դարձեալ կը ծածկուի։
Քնարին կը փութայ, չուզեր այլ եւս զայն կորնցնել,
Բայց ցուրտ ու կոպիտ, ա՛յս խառն ձայներ անկէ դուրս կու գան.
Կը սարսափի ան ու դարձեալ տխուր երկրորդին կ'երթայ.
Եւ այսպէս երկար, յուսահատելի, Թափառիկ կեանք մը։

1885ին որոշեց դերասանուԹեան ասպարէզը ընդգրկել, և այս նպատակով Պրէսլաու, Տրէզդէնը գնաց և անկէ Պերլին անցաւ։ Պերլին պահ մը իր նոր ասպարէզին հետեւելէ վերջ տեսաւ Թէ՝ իրեն համար գրականուԹենէն զատ յարմար արուեստ և զբաղում չկայ. և իրօք, այդ Թուականէն սկսեալ, ինքզինքը բոլորովին գրականուԹեան տուաւ։ Նոյն տարին (1885), Տրէզդէնի մէջ գեռատի աղջկան մը հետ ամուսնացաւ և դէպ ի Հիւս. Ամերիկա մեկնեցաւ փոքր ճամբորդուԹիւն մը կատարելէ վերջ, իր կնոջը հետ դարձեալ Պերլին վերադարձաւ և իրքնորի մէջ իր բնակուԹիւնը հաստատեց։

Տեղի սղուԹեան պատճառով, դժբախտաբար պիտի չկրնանք Հաուբդմանի գրական ընդհանուր գործունէուԹեան վրայ ծանրանալ, խօսիլ անոր գրած բոլոր գործերուն վրայ, և անոնց հոգերանական և իմաստասիրական վերլուծումը հրամցնել մեր ազնիւ ընԹերցողներուն։ Ասկէ զատ, նպատակ ալ չունինք երկարաշունչ ուսումնասիրուԹիւնով մը ֆնոթէ փռել դարձեալ «Ամենուն Տարեցոյցը»ին էջերուն մէջ, որոնց ո՛րքան Թանկ և հազուագիւտ ըլլալը ամէնքս ալ գիտենք։ Անցեալ տարի մեր խոշոր գրուԹիւնովը բաւական սուղի նստանք արդէն, և չենք ուզեր նմանօրինակ երեւոյԹով մը անգամ մըն ալ սարսափեցնել մեր սիրելի բարեկամ Թէոդիկը։ Պիտի ջանանք միայն մէկ երկու տողով պարզել Հաուբդմանի գրական գործունէուԹիւնը, մատնանշել անոր ուղղուԹիւնը, Թուել գործերը, ծանրանալ անոնցմէ մէկ երկուքին վրայ, և յիշել միանգամայն Թէ ի՛նչ ազդեցուԹիւններու տակ անսւ և մեծցաւ օրուան գրական այս մեծ հանճարը։

Ինքզինքը գրականուԹեան վերջնական կերպով հաձիւ յանձնած՝ գրական, գիտական, ընկերական եւ իմաստասիրական մեկ ասելի շրջանակներու մէջ մտաւ։ Օրուան է՛ն նշանաւոր գիտուններէն երկուքը, Պրուն Վիլլէ եւ Վիլհելմ Պէօլշէ 1887ին Էրքնորը եկան, Ասոնցմէ զատ յարաբերուԹեան մէջ մտաւ նաեւ Հուկո Էրնոդ Շմիտի եւ Ֆէրտինանտ Սիմոնի հետ։ Վերջինը մասնաւորապէս ֆեմինիզմի հարցով կը հետաքրքրուէր եւ Իպսէնի նոր երկուքին վրայ ալ մեծ ազդեցուԹիւն գործած էր։ Հաուբդման իր այս բարեկամ ներուն հետ Տիւսլդորֆ Ուէյմէնի, Դրայէզդէնի եւ ուրիշ ակադեմական բանախօսներու հրապարակային դասախօսուԹեանց ներկայ կը գտնուէր։ Կրօնքի պատմուԹիւնն ալ ուսումնասիրեց, գիտական գիրքեր կարդաց եւ ատեն մը Բրիտոսի կեանքը գրելու գաղափար մը անցաւ իր միտքէն։ ԱզդեցուԹիւններուն է՛ն մեծը եւ է՛ն զօրաւորը սակայն, արտասահմանէն իր վրայ ներգործել կը պատրաստուէր։ Արեւելքէն, արեւմուտքէն եւ հիւսիսէն գրական մէկ մէկ վիԹխարի հանճարներ Հաուբդմանի բոլոր էութեանը վրայ տիրապետած էին արդէն. արեւելքէն՝ Թոլսդոյ, արեւմուտքէն՝ Զօլա եւ հիւսիսէն՝ Իպսէն։ Ասոնց անդիմադրելի ազդեցուԹիւնները առանց ճիգի ի մի ձուլուեցան յանկարծ գերման գրագէտին մէջ որ քիչ առենէն իր գծած որոշ ճամբուն մէջ կը գտնուէր արդէն եւ իր անունը Իպսէնի անմահ անունին միացած՝ Եւրոպայի բոլոր բեմերուն վրայ բուռն արձագանգ մը տալու կը պատրաստուէր։ Եւ իրօք, կա՞ր արդեօք վերջին երեք գրիչներէն զօրաւորագոյն գրիչ մը. որ ո՛եւ է միտքի վրայ ալ աւելի մեծ ազդեցուԹիւն ներգործէր, ո՛եւ է մարդկային սիրտ սիրով, զգացումով. գութով եւ արցունքով աւելի ուժգին կերպով լեցնէր, Ո՛վ կրցաւ աղքատ, ինկած, Թշուառ եւ կեղեքուած դարակարգին անտանելի եւ սարսափելի վիճակը, անոր անհատական եւ ընկերական արգար իրաւունքին բռնաբարուԹիւնը աւելի յաղող եւ ցնցող կերպով պատկերացնել, քան Թոլսդոյ, Եւտնատա Իոլեանայի մեծանուն ծերունին։ Կարդացէ՛ք Յոհաննէս Ռոսմերհոլմ, Ո՛վ կրցաւ բարոյապէս եւ ֆիզիքապէս ինկած ընկերուԹիւնը աւելի կատարեալ կերպով քօղամերկել, քան ու տղմաթաթախ մարդկութիւնը աւելի կատարեալ կերպով պատկերացնել, քան Զօլա, մեր Դարուս է՛ն մեծ վիպասանը։ Կարդացէ՛ք իր գործերէն ո՛եւ է մին եւ տեսէք Թէ ի՛նչպէս կինը ընկերական կարգ մը խարխափիր, աւանդական պայմանադրութիւններու զոհուած ճակատագրական կերպով կ'իյնայ ամենապժգոյն, ամենաողոմ կեանքի մը մէջ, կը մնայ հոն զզուանքի մէջ լողալով եւ չկրնար այլեւս բարձրանալ։ Եւ մարդը, ընկերական բարոյականութիւն եւ պատշաճութիւն քարոզող միեւնոյն այր մարդը, փոխանակ այդ ինկած կնոջ ձեռք երկարելու, առանց գութի, առանց ամօթի, ա՛լ աւելի կը հրէ ղայն տիղմին մէջ, ա՛լ աւելի կը ծանրացնէ անոր բարոյական վիշտը եւ անոր քով մնացած կաթ մը անհատականութիւնն ալ, վերջին ծայր ողորմելի գարձած անհատականութիւն մը, ալ կը խլէ ձեռքէն, Դարձեալ, ո՛վ կրցաւ մինչեւ այսօր արդի ընկերական պայմաններուն դէմ աւելի բուռն պայքար մղել քան Իպսէն, կուրծք տալ ընկերութեան բոլոր տխմար աւանդութիւններուն, կուրծք տալ ընկերական բարոյական ուժը կը չեզոքացնեն եւ ներուն դէմ, որոնք պարզապէս Անհատին բարոյական ուժը կը չեզոքացնեն եւ կ'օպաննեն, եւ տալ մեզ բարեկրթեալ մարդկային ընկերականութիւն մը, միտքի ազատ զարգացումով, սիրտի տարբեր աղնուացումով չաղախուած ընկերական կեանք մը, — Հաուբդման կրցաւ այս երեք ազդեցութիւնները մեծ յաջողութեամբ իր մէջ միաւորել, առանց անոնց զօրաւոր հասանքէն բզուելու, առանց իր անհատականութիւնը կորնչելու։ Ինքնապաշտական այս ուղղութիւնը պէտք էր արդէն իր բոլոր գործունէութիւնը գրաւէր, անոր միտքին ու սրտին մէջ տարիներէ ի վեր եռացող ընկերական մեկ աւելի հարցերը դուրս պոռթկացնելու համար։ Ընկերվարութիւնն ու ընկերական, անհատա-

կան կեանքին բարեկարգումը, օրուան այս երկու մեծ և խիստ կարեւոր հարցերն են, որոնք իր գործերուն գրեթէ իւրաքանչիւր էջին մէջ երեւան կու գան և միշտ կ'արձագանգուին։ Իպսէնի նման ինք ալ կը գոչէ. «Գործաւորին արդար քրտինքը պէտք չէ շահագործուի. բարեկարգենք անոր վիճակը և անոր աշխատանքը հացով չափենք»։ Իր Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը թատերգութեան մէջ, շատ յաջող կերպով կը պատկերացնէ Հաուբդմանն խեղճ գործաւոր դասակարգին ինկած վիճակը։ Ամէն բանէ աւելի սակայն, ընկերական, անհատական կեանքին բարեկարգումն է որ իր ամբողջ գրական գործունէութեան նպատակը եղած է, և ինք ալ Իպսէնի նման դարձեալ կը գոչէ. «Վերցնենք օրուան ընկերական կեանքի սա խել մը ատանգական պայմանագրութիւնները, հինցած ու ծթուած գաղափարները, մեռած հաւատալիքները և շինծու բարոյականութիւնը, և տանք մենք մեզի, բարեշրջեալ պայմաններով կազմուած ընկերական տարբեր կեանք մը ուր Աստուած միտքով և գործունէութիւնով, ամէն կերպով ազատ բլլայ, ազատ շարժի, ազատ խորհի, ազատ գործէ, ընկերութեան ազդեցութեան տակ չի ճնշուի միշտ և իր անհատական բոլոր ճիգերը անկաշկանդ ընան։

Հաուբդմանի բազմատարբեր կարճ ժամանակուան մը մէջ բաւական մեծ գործունէութիւն մը ցոյց տուած է, իր գլխաւոր գործերն են. Der Biberpelz, Einsame Menschen, Hanneles Himmelfahrt, Die Versunkene Glocke, Die Weber, Vor Sonnenaufgang, Der arme Heinrich, Ասոնցմէ զատ գրած է նաեւ 15 է աւելի թատերական կտորներ, ինչպէս Florian Geyer, Kaiser Karls Geisel, Elga եւայլն, որոնք քիչ մը վերը յիշուածներուն չափ կարեւոր չեն և անոնց ժողովրդականութիւնը չեն պահած։ Այս թատեր. կտորներէն 3 ին վրայ միայն պիտի խօսինք. իւրաքանչիւրին ամբողջութիւնը մեր ալնիւ ընթերցողներուն տեսնել գնելով. և իրաք Հաուբդմանի 3 նշանաւոր գլուխ գործոցները պիտի առնենք։

Die Weber (Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը)
Die Versunkene Glocke (Խ-ր-ս-ս-կ-ս-ծ ԶՆ-Ֆ-Լ-Ը)
Einsame Menschen (Մ-Ն-Լ-Ս-ց Մ-ր-դ-Լ)

Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը Գերմ. գործաւոր դասակարգին կեանքն ու ապրելակերպը պատկերացնող թատերգութիւն մըն է։ Հոս կը տեսնենք թէ 1840 ի տարիները ինչ խեղճութեան մէջ կ'ապրէին, մանաւորապէս Շլէզիէնի շրջակայքի ջուլհակները և իրենց այդ թշուառ վիճակը Հաուբդմանի սիրան ու զգացումները ինչքան շարժած անոր գրիչը ուրքան գրգռած էին։ Հաուբդմանի մեծ հայրը մինչեւ 1813ի սկիզբները ջուլհակութեամբ պարապեցաւ. վիճակը քիչ շատ բարեկարգելէ վերջ, տակն տակն կը պատմէր իր տղուն՝ իր բոլոր քաշած թշուառութիւնը, խեղճ գործաւորի անօթի օրերու տխուր յիշատակները. իր տղոց պատմեց այս ամէնքը, և իր կրտսերագոյն որդին կերկարդ մեծապէս ազդուելով իր լսածներէն. առաջուայ հացին շուրջը խաղացող հաւրիւրաւոր տարիներու կեանքի և մահուան այդ պայքարը շատ կանուխէն արդէն գոյթ և զգացումտ արծարծեց իր մէջ։ Ընտանեկան այս հին պատմութիւններուն է յիշատակ, բանաստեղծը իր այս երկը իր հօրը ձօնեց։ Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը ճակատագրական կեանքի իրական էջ մըն է, որուն նիւթը պատմութեան ճշմարիտ աղբիւրէն կը բղխի և մէկ ծայրէն միւսը թշուառութեան մէջ թաթխուած է։ Անօթութիւն, հացի պակաս, կարօտութիւն, ամէնքն ալ հոն են,

Ջուլհակին նիհար, ոսկրուտ ձեռքը կը տեսնենք արդէն, ինչպէս նաեւ անոր գունատ, հալած ու մաշած մարդկային դէմքը, որ օգնութիւն կը փնտռէ իր շրջապատին, ժամանակը կը սահի, իրերը կը փոխուին, դէպքեր իրարու կը յաջորդեն, բայց գործաւորին վիճակը միեւնոյնը կը մնայ։ 1844 ին սակայն կը հասնի վերջապէս այն պահը, ուր ատելութիւնն ու բարկութիւնը անօթութեան վրայ հեծած՝ տեղ չեն գտներ այլեւս ջուլհակին կուրծքին տակ և ան թշուառութեան ձեռքը դէպի երկինք բարձրացուցած՝ կը գոչէ վերջապէս. «Մարդը պէտք է գտնէ պահ մը օդ շնչէ»։

Եւ ահա, ջուլհակ դասակարգին ընդհանուր գործադուլը կ'սկսի։ Այնքան յիմնըրման, որ ջուլհակներու այս գործադուլը մանաւանդ հատորով մը նկատի առած և նկարագրած է, սապէս կը պատկերացնէ ամբողջ խեղճութիւնը. «Իրեթէ բոլոր գիւղերուն մէջ ժողովուրդը աննկարագրելի թշուառութեան մը մատնուած էր. տղաքը փողոցներուն մէջ չէին խաղար, իրենց ծնողքներուն պէտք էին օգնել. նոյն իսկ շուներուն հոլիւնը, որ իւրաքանչիւր գիւղի մէջ անպակաս է, հոս չէր լսուեր։ Տուներէն կէս փլած էին. շատերուն ծխնելոյզը անպակաս է, հոս չէր լսուեր։ Տուներէն կէս փլած էին. շատերուն ծխնելոյզը ինկած էր և ծուխը տունին չորս կողմէն դուրս կ'ելլէր։ Մարդիկը կ'ամչնային իրենց պատառուն հագուստներով եկեղեցի երթալէ։ Շատ ընտանիքներ միսին իրենց պատառուն հագուստներով եկեղեցի երթալէ։ Շատ ընտանիքներ միսին երեսը չէին տեսներ։ Մեծ, ուրախալի ատիթ մը կը սեպուէր, երբ գիւղացի մը ընտանիքի մը քիչ մը կաշի և կամ գետնախնձորի կեղեւ նուիրէր։ Ուրեմն ջուլհակ մը ուրախութեան արցունքներով կը պատմէր թէ քիչ մը հեռուն երկու ձիեր սատկած էին, և իրեն ու իրեններուն անունդը, գոնէ ժամանակուան մը համար, ապահովուած էր։»

Այս և ասոր նման պարագաներ իրար միանալով գործաւորին կեանքը բոլորովին անտանելի դարձուցին և ան յուսահատած՝ անձնական ուժը ձեռք առաւ։ 1844 Յունիս 3ին, կը պատմէ դարձեալ Յիմնըրման, գործաւորներու առաջ։ 1844 Յունիս 3ին, կը պատմէ դարձեալ Յիմնըրման, գործաւորներու առաջ։ Գործարանատէրը, բարկացած ու կատղած, անմիջապէս մին ձերբակալել տուաւ։ Այս դէպքին հետեւեալ օրը ահագին բազմութիւն մը երեւցաւ միեւնոյն գործատան առջեւ. ակնկալելով որ ձերբակալեալ մը ազատ կ'արձակուի, և ժողովուրդը այդ թաղին մէջ բոլոր պատուհանները սկսան քարկոծուիլ, և ժողովուրդը այդ թաղին մէջ բոլոր պատուհանները սկսան քարկոծուիլ, և ամէն ինչ աւերեց ու քանդեց։ Ոստ ձախ կոտրելով, շէնքին մէջ մտաւ և ամէն ինչ ոստ ձախ կոտրելով, շէնքին մէջ մտաւ և ամէն ինչ աւերեց ու քանդեց։ Ոստիկանութիւնը սակայն, հետեւակ զինուորներու միացած, ուղեց խռովարարներ ցրուել։ Գործաւորները, որոնք մէկ մէկ կատաղի վագրեր գարձած էին, սկսան զինուորներու վրայ յարձակիլ և քարկոծել զանոնք։ Զինուորները զէնքով վիրաւորելով։ Այս եղաւ ամէնքը։ Ջուլհակին քաջութիւնը հալիւ բոցավառած, Յանկարծ մարեցաւ, և ան՝ համբերատար, գարձեալ իր հին թշուառութեան գիրկը նետուեցաւ։ Ահաւասիկ Հաուբդմանի Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը ին նիւթը։ Իրաւսիկան զինուորին հրացանը քանի մը խեղճ հոգի սոսկմանքներ կը հեռացնէ աշխարհէն և ամէն ինչ իր հին վիճակին մէջ կը մնայ գարձեալ։ Մակայն թշուառ ճակատագիրը իր ամէն մէկ կողմերովը կը պատկերանայ հոս։ Ջ--Լ-Ֆ-Ն-Ե-Ր-Ը Թատերգութիւն մըն է առանց հերոսի. այս պատճառաւ, ճակատագրական կեանքի իրական էջ մըն է, որուն նիւթը պատմութեան ճշմարիտ աղբիւրէն կը բղխի և մէկ ծայրէն միւսը թշուառութեան մէջ թաթխուած է։ Անօթութիւն, հացի պակաս, կարօտութիւն, ամէնքն ալ հոն են,

մը կը տեսնենք հոն, որ կամքի ազատ ուժը բնական զօրութիւնով մը կը հրապարակէ և կը խորտակէ զայն։ Այդ ամբողջութիւնն է ինքնին ողբերգական հերոսը։ Հերոսը Ջուլհակ դառնալ էր, տանջուող պայքարող։ Զուգեր մէկ անձի վրայ կեդրոնացնել տալ մեր ուշադրութիւնը։ Ծուռնէ տուն, անձէ անձ կը տանի զմեզ, ցուցնելու համար պարզապէս, թէ միևնոյն աննկարագրելի թշնամանքը ամէն տեղ, ամէն անկիւն կը տիրէ։ Այս գործը իր է՛ն սիրուած և է՛ն ժողովրդական կտորներէն մէկն է։ Պէրլինի մէջ միայն, մինչև այսօր քանի մը հարիւր անգամ տրուած է և թատերասէր ժողովուրդը ամէն անգամ նոր ոգիով, նոր զգացումով և նոր ըմբռնումով ներկայ կ'ըլլայ այս պատմական և յուզիչ թատերական կտորին։

Խոր-որ-ղուրդ զնդանը Հասրգմանի է՛ն նշանաւոր առասպելական գործն է։ Զանգակագործ վարպետ Հայնրիխ եկեղեցիին զանգակը չինած է արդէն և այս զանգակը իր առջի բոլոր շինածներէն աւելի զօրաւոր և յատուկ պիտի հնչէ։ Եւ սակայն, ինչպէս որ թատերական կտոր մը լրացած չի համարուիր մինչև որ վերջին վարագոյրը չիջնէ, այնպէս ալ զանգակ մը իր տեղը զետեղուելէն և ամբողջ գիւղին արձագանգ տալէն վերջ միայն վերջացած կը նկատուի։ Վիթխարի զանգակը ուղիղ ձիով լծուած խոշոր կառքի մը բեռցուած՝ լեռն ի վեր, դէպի նորակառոյց եկեղեցին կը բարձրանայ հիմայ։ Կառքը սակայն այդ ահագին ծանրութեան չկրնար տոկալ, և ահա լեռան մէջտեղը անիւներէն մին կը կոտրի, զանգակը ժայռէ ժայռ զարնուելով մինչև վար կը գլորի, և կը խորասուզի հոն՝ խորը տարածուող ջուրին մէջ։ Վարպետը որ իր շինած զանգակին խորասուզիլը կը տեսնէ, կը նետուի անոր ետևէն մինչև վար։ Հետևեալ առտուն, երբ իր զանգակը, առաջին անգամն ըլլալով, հոն, վերը բարձրացած պիտի ձայներ, բարեկամներ վիրաւորուած և կիսամեռ զանգակագործը պառաւ կնկան մը դրան առջև գտած, տուն՝ իր կնոջ կը բերեն։ Վարպետ Հայնրիխ մահուան տենդին մէջ իր գործախտութեան պատճառներուն վրայ կը մտածէ և սպէս կ'ըսէ իր կնոջ. «Ա՛յո՛, բրած գործս գէշ էր. զանգակը, Մակա՛, որ վար ինկաւ, բարձունքներուն համար չէր, լերան գագաթներուն արձագանգը արթընցնելու համար չէր շինուած. վարը, գաշտին մէջ կը հնչէ, վերը, սակայն, լեռներուն մէջ ո՛չ. անգամ մըն ալ ուրեմն, վերջին գործս չի յաջողեցաւ... վար ինկաւ հարիւրաւոր ժայռերու չափ խորունկ և ջուրին մէջ կը հանգչի հիմայ։ Հո՛ն, լեռնալիքին մէջ կը հանգչի ուժիս և արուեստիս վերջին պտուղը։ Ապրած ամբողջ կեանքս անկէ աւելի կատարեալը չկրցաւ արտադրել. ես ալ ինքզինքս այդ գէշ գործիս ետևէն նետեցի. ո՛չ զանգակը, ո՛չ ալ կեանքը կը վերադառնան այլևս ինծի։ Հայնրիխ միշտ պայծառ մթնոլորտին մէջ, ծովուն մառախուղէն վեր կ'ուզէ թափառիլ և իր ուժն ու արուեստը բարձրութիւններու միայն յատկացնել։ Եւ որովհետև իր այս նպատակին չկրնար հասնիլ, կ'ուզէ մեռնիլ։ Սակայն չմեռնիր և բոլորովին կ'առողջանայ։ Իր քայլերը անգամ մըն ալ կեանքին մէջ կը նետէ, անգամ մըն ալ կը փափաքի, կը ջանայ, կը յուսայ և կը գործէ։ Այս հրաշքը սակայն, որ տիկին Մատկայի այնքան ուրախութիւն պատճառեց ամէնէն առաջ և յետոյ, բուն իսկ իր մահուան պատճառը եղաւ. այս հրաշքը կը փոխէ յանկարծ ամբողջ առասին ճակատագիրը։ Զանգակագործը օտար աղջկան մը կը սիրահարուի. կը թողու իր գիւղը, կինն ու զաւակները և կ'առանձնանայ լեռան մը գագաթը, ուր գտնուած փոքր եկեղեցիին վրայ իր խորասուզուած զանգակը պիտի զետեղուէր, որուն գմբէթը սակայն կայծակի մը հարուածին տակ փշրուած է։ Հոս հիւղակ մը կը քաշուի և իր սիրուհիին համար զարգարանքներ կը չինէ։ Գիւղին ժողովուրդը այս բանին վրայ վերջին ծայր կը զայրանայ, երէցը կը դիմէ այս կորուսեալ ոչխարին՝ որ սակայն հոգեկան բոլորովին տարբեր վիճակի մը մէջ փոխադրուած, չուզեր այդ բարձունքէն վար իջնել, իր քրիստոնէական, քաղաքացիական և ընտանեկան բոլոր պարտականութիւնները անտեսելով։ Երբեմնի խորասուզուած զանգակը կարևորութիւն չունի այլևս իրեն համար. ինք՝ գերմարդկային ուժերով կ'աշխատի հիմա. պարզ զանգակագործ մը չէ այլևս, այլ արուեստագէտ մը և իր կառուցանելիք բարձրագմբէթը չէնքը, բաց օդին մէջ կանգնած, մինչև արևին պիտի հասցնէ իր հանճարը։ Այս մարգը որուն մէջ անող գաղտնի ուժերը չեն կրնար որևէ բան ի գլուխ հանել և կատարելութեան հասցնել, հոգեկան բուռն պայքարի մը կը մատնուի. երէցին բանաձներուն իրաւունք կու տայ, կը ձգէ իր սիրուհին և գիւղ կը վերադառնայ։ Գիւղացիները կը քարկոծեն և գիւղէն դուրս կը նետեն այս անհաւատարիմ ջրիասանեան և ընտանիքի անսիրտ հայրը։ Այդէն ամէն բան կորսնցուցած է ան. իր կինը իր կրած վիշտին չդիմանալով, խեղդամահ եղած է, մինչ խորասուզուած զանգակը գանգատի հառաչներ կը բարձրացնէ միշտ։ Դարձեալ վերի լերան վրայ կը բարձրանայ և հոն այս անգամ իր բնական հիւղակը բոցերու մէջ կը տեսնէ։ Այսպէս իր բոլոր ունեցածը կը լքէ։ կորսնցուցածն ալ չգտներ այլևս։ Ձարահաս՝ ծերունի կնկան մը կը դիմէ, որուն դրան առջև ինկած գտնուեցաւ առեն մը։ Կինը անոր ապրած կեանքը ծայրէ ծայր կը նկարագրէ. մահուան բաժակը կ'երկարէ անոր և ամէն ինչ կը վերջանայ։ —Ահա, պարզ առասպելական կտոր մը, որ իր մէջ մէկէ աւելի բարձր դասեր կ'ընդգրկէ մարդկային անհատական և ընկերական միտքին համար։ Օրուան ընդհանուր մարդկութիւնը՝ Հայնրիխի միտքը, սիրտը և անոր բարձրագիտ գաղափարներն ունեցող անձերու մ՛ըքան մեծ թիւ մը կը պարունակէ այսօր իր մէջ, մարգիկ, որոնք զանգակագործին նման գէպի բարձրերը սուսուփուր կ'ուզեն միշտ, բարձրանալ երբեմն մինչև արև։ Անոնց միտքը գերաշխարհային արուեստ մը կը փնտռէ, անոնց զգացումը գերմարդկային սէր մը կ'որոնէ և ահա ճիշտ այս կրկնակ չափազանցեալ փափաքին և կամեցողութեան վրայ, կ'իյնան յանկարծ, կը գլորին և կը խորասուզուին։ Հայնրիխ ինքն իրեն անձնասպանութիւն մը չի կազմեր, այլ դէպի բարձրէն վար ղող, գեղեցկութենէ հրապուրուած, մոլորեալ արուեստագէտի միտք մը, ճիշտ ինչպէս որ գիրքի մէջ կը տեսնենք, իր կինն ալ առանձին անձնասպանութիւն մը չէ, այլ երեսի վրայ թողուած և խաբուած կնոջական ճակատագրի մը ինքնապատկերը։ Կը տեսնենք գարձեալ Թէ մարգս իր բարձր իտէալներէն ա՛յնքան կը հրապուրուի և կը կաշկանդուի երբեմն, որ իր կոխած տեղն ալ չտեսնէ եւ կ'զգայ Թէ այդ իտէալին հասնելու համար ի գործ գրած իր բոլոր ջանքերը ամենազգիր արարքներու արդիւնքն են շատ անգամ, ինչպէս Հայնրիխ՝ իր կինն ու որդիները իրեն կը Թողու, կը մտնայ իր բոլոր նուիրական պարտականութիւնները, և ձեռքը իր սիրուհիին երկարած՝ լեռն իվեր կը բարձրանայ։

Վարը «Խոր-որ-ղուրդ զնդանը» սակայն է՛ն կենդանի և իրական դասը կու տայ մեզի ցուցնելով Թէ իրօք աշխարհի մէջ շատ ու շա՛տ բարձր իտէալ-

Ներ և ազնիւ գաղափարներ կան, զորս աւա՛ղ, մարդկային ձեռքը չկրնար կանգնեցնել, չկրնար իրականացնել. այդ իտէալները բուն իսկ իրենց ինկած վիճակին մէջ իրենց վեր՛ բարձրութեամբը կը պանծան. անոնք չեն կրնար կանգուն մնալ. Տգիւ կանգնած, կ'իյնան խոշոր զանգակին նման, կը գլորին և կը խորասուզին։

Պերլին, 17 Օգոստ. 1910

[Շարունակութիւնը մեր 1912ի Տարեցոյցով]։

Հ. Յ. Ոսկանեան

ՀԱԼԷԻ ԳԻՍԱՒՈՐԻՆ

Մայիս տասնեւուչ, գարնան օրերուն
Ծաղիկներ, վարդեր, թռչուններ սիրուն
Կապոյտ երկինքի լոյս ճամբաներէն
Անծանօթ գալուստդ պիտի ողջունեն:

Բայց մենք այդ այցեն՝ թերեւս լուսաբեր
Վախնալու իւնչման ունինք պատճառներ.
Դեռ նոր ազատած ԵԼԼՏՉԻ հուրէն՝
Բոլոր աստղեր մեզ սոսկում կը բուրեն:

Մենք ալ գիսաւոր մէկ Աստղ ունեինք
Չոր իբրեւ անէծք ղրկեց մեզ երկինք:
Մեր աչքեն ծածկեց արեւն ու լուսին.
Իր արբանեակներ բոց ու հուր էին:

Մեր շուրջը տիրոյ աւերն ու սուր, հուր,
Օսարներուն միջոց յայտնեցինք բայց, զո՛ւր,
«Աստղ մըն է փայլեր, ըսին, լուսափայլ
Արեւէն հզօր, ի՞նչ կ'ուզէ ալ»:

Երկար տարիներ, իր անյագ որկոր
Կերաւ սպառեց ինչերնիս բոլոր.
Առտեր, այգիներ, պարտէզներ դալար
Իրենց զարդերէն մերկացան խպտաւ:

Մեր չքնաղ կոյսեր, գեղանի հարսեր
Նաժիշտներն եղան անոր զոհաբեր,
Մեր բաջ մարտիկներ անոր մատուռակ
Վերջին շիթն տուին իրենց արեան տաք:

Ներէ՛, օն, ո՛վ ա՛ստղ, մենք աղէտս, տկար՝
Թէ մեզ հիւրընկալ ըլլալ չենք կրնար:
Գալուստդ բարի, չար, ինչ մ'ալ ՕՏԱՐՆԵՐ
Թող վայլեն, հոգ չէ, մենք շատ չենք տեսներ:

1910. *Մայիս*

Հ. ԹԱՆԴԱՄՈՒՐ

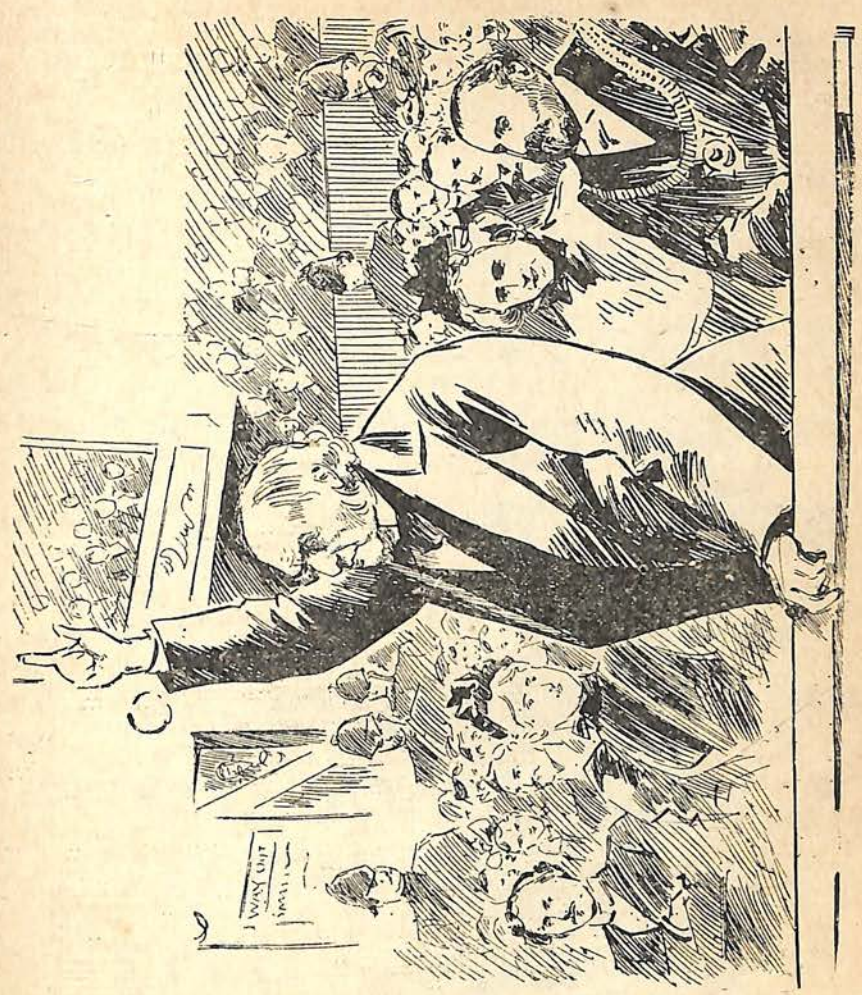

ՈՒԻԼԵԼՄ ԿԼԷՏՍԹՐՆ, Անգլ. քաղաքագէտ, պես Ազատականաց. 1809-1898, Սոյն պատկերով կը ներկայանայ ինք՝ իր վերջին տարիներուն, Հայկական Դատին 'ի նպաստ սարքուած գրքի մը մէջ ծննդավայրը՝ Լիվրբուլ, ծովածաւալ բազմութեան մը առջեւ, իր երկարամեայ լուսթիւնը խզած, կոչելով Ապտիւլ-Համիտը «Մեծ մարդասպան», խօ՛սք որ ա՛յնքան տիեզերական դարձաւ։

→»»»» ԵՐԳ «««←

Introduction

A. MISSIRLIAN

Op. 24

.Andante

ՅԵՂԻՆ ՅՈՒՌՈՒԹՔԸ

Քրնարս գինիին մէջը թաթխեցի,
Եւ երբ ըսկսայ նըւագել ես զայն,
Այգիեն խումբ խումբ այրիներ անցան:

Քրնարս աղբիւրին մէջը թաթխեցի,
Եւ երբ թրջըւած նըւագեցի զայն,
Սափորով արցունք առնելու եկան:

Քրնարս արիւնին մէջը թաթխեցի,
Երբ զոհի ձայնով նըւագեցի զայն,
Մանուկներ եկան սուրերու նըման:

Քրնարիս՝ գայլեն ալիք մը տըւի,
Եւ երբ ըսկսայ նըւագել ես զայն,
Նօթ լեռնեն անդին ոչխարներ փախան:

Քրնարս մոխիրին մէջը թաթխեցի,
Երբ ճարճատման պես նըւագեցի զայն,
Այդ օր գիւղիս մէջ հըրդեհներ բնկան:

Քրնարս բոցերուն մէջը վառեցի,
Հոգիիս խորը հրթիռներ բնկան.
Ատոնցմով կ'ուզեմ այրել ամեն բան...:

ԼԵՒՈՆ ՇՕԱՃԱՆԵԱՆ

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

- Նախանձը շանձարգել մըն է որ իրեն կը քաշէ կայծակը:
- Հասուն, փորձառու կին մը կամ դեռատի աղջիկ մը. — Ասո՛նք կըրնան ճշմարիտ սիրով մը սիրել:
- Վա՛յ անոնց որոնք կը մեռածեն չունեցածներնուն վրայ: Պարզերը, ցկարները, խոնարհներն անտարբեր կ'անցնին իրենց համար չեղող բաներուն քովէն. Ահաւասի՛կ երջանիկ մարդիկը:
- Պետութիւն մը իր կործանումին կը մօտենայ. Ե՛ն որ ժժգոհները բարձրացուին առաջնակարգ պաշտօններու:
- Սէրը քանդումն է բախտին, մարմնոյն ու միտքին:
- Ճշմարիտ միա՛կ մահ մը կայ, — Մեղքը. վասն զի Մեղքը հոգիի՛ն աւերածութիւնն է:

Գրեց Տիկին Արշակունհի Թէոդիկ

ԱՄԻՍ ՄԸ Ի ԿԻԼԻԿԻԱ

37 պատկեր, 213 էջ

Տպագր. Վ. եւ Հ. Տէր-Ներսէսեան

Կ. ՊՕԼԻՍ

1910

ԴԱՏԱՍՏԱՆ

Սիրելի Պրն. Թէոդիկ. — . . . կը մաղթեմ Ձեզ բաջողջ եւ երկար կեանք, նմանապէս Տկ. Առշակունիին, օրհնելով նորա ursագին ու անձնուէր ջանքերն ու աշխատութիւնները՝ յօգուտ տարաբախտ Կիլիկիոյ անտերունչ որբերուն: Ողջունիւ հայրական սիրոյ եւ օրհնութեամբ ի Քս. մնամ աղօթանուէր

Էջմ–ծին

Վեհափառ Կաթողիկոս

. . . Թէոդիկ. — Գոհունակութեամբ ստացանք Ձեր արժանաւորագոյն ընկերոջ «Ամիս մը ի Կիլիկիա» տպաւորութեանց ամփոփոյքը, զոր շատ առաջ կարդացած էինք մերթ վերյուշիչ կսկիծներով և մերթ զովարար սփոփանքով։

Դիտել և դատել գործ մը՝ գրողին հոգին, սիրտն և զգացումն ունենալ պէտք է. բայց, աւա՛ղ, մեր մէջ ամէն բան ցամքեր և քարացեր է վշտերու անագնութենէն, լացող աչքերը ցամքեցնող և այրող սիրտերը հովացնող անոյշ զեփիւռի մը նման անցած է նա՝ հրակէզ և արիւնազանգ ուղիէն, ուրկէ մենք ո՛չ միայն անցած, օրերով ապրած ենք լացով ու կոծով, և ի տես մերկութեան և մահաբոյր անօթութեան ու կարօտութեան՝ անիծե՛ր ենք այն դժոխածին ճիւաղներն որ երկայն, չա՛տ երկայն դարերու ընացորդ ագգ մը ճռաքաղ և ոստաքանց ըրին։ — Դարձը՝ ջղուտ, կենդանի և հոգեցունց պատկերացումներով, մանաւանդ Դարձողը՝ անխոնջ, անվհատ և հեւ ի հեւ արշաւանքով արիւնի և աւերի անապատին մէջ երթեւեկութեանց աներեւակայելի դժուարութեամբ, անգնահատելի են. Կիլիկիոյ աղէտը գալիք դարերուն և սերունդներուն պատմող և եղերերգող ոսկեղօր քնարն է։ — Օրհնեա՛լ լինի, որ արհաւիրքի զոհերը արիւն-արտասուքով օծեր և բոլոր հոգիովը խնկաւէտեր է. Օրհնեա՛լ և գո՛ւք, որ Ձեր բանիւնով լիակատար ամրողջութիւնը կը կազմէք։

Ողջոյն և օրհնութիւն՝ ի բնակելոյն ի մխրճկոյտ աւերակս Կիլիկիոյ.

Հր[աժարեալ] Սահակ Կաթողիկոս

Սիս, 1 Հոկտ. 1910

. . . Տիկին. — Հաճութեամբ կարդացի ձեր հատորը։ Որչափ եւ նիւթը առատօրէն մշակուած պարբերականներու եւ պարագայականներու մէջ, սակայն ճարտարօրէն գիւցած էք հետաքրքրական դարձնել ձեր գրուածքը։ Պարզ եւ սահուն է ձեր ոճը, զգայուն են ձեր բացատրութիւնները, կենդանի են պատկերները, յաջող են արկածներու ընտրութիւնները, եւ այնչափ աւելի ազդու՝ որչափ սիրած էք խորշիլ ցնցող բառերէ եւ պոռոտախօս դարձուածներէ։ Զգացած էք իրօք, եւ ոչ թէ երեւալու աշխատած։ Օրհնածդ ողջունիս,

Բերա

ՄԱՂԱԿԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Ատանայի ջարդը կարմիր յուշեր արձանագրեց հայ նահատակներու գրքին մէջ. կան վշտահար սրտեր որ վշտերով կը մխիթարուին. Հայը այդ վշտահար սրտերէն է, Մեծ գուրգուրանօք կը կարդանք գրքերը ուր գրուած է մեր մարտիրոսացումի պատմութիւնը. Ատենցմէ է Ա. Թէոդիկի վշտակիր գիրքը, Վայնասունը կը պոռթկայ Կիլիկեան նահատակներու դաշտէն. Արշակունի կ'ուզեւորի հոն. երբեմն նկարիչի գրչով իր ուղեւորութիւնը կ'արձանագրէ. չոր պատմութիւն մը չուզեր ընել. երբեմն քնարով, երբեմն գրչով կը պատմէ տեսածները, ցուշիկներու փունջեր համբարուած են իր հատորին մէջ. իր պատկերները ունին այլազան տպաւորութիւններ. համեստ ու փափուկ նկարներ կը պատկերէ, Ա. Թէոդիկ արկածեալ Ատանայի մէջ կատարուած խժդժութեանց պատմութիւնը արձանագրելով հեղինակաւոր գրչով՝ կը համոզէ որ զմեզ ջարդողները ցեղերու մէջ ունին բնորոշ յատկութիւն մը — ջարդելու անզուգական յատկութիւն, Ցեղերու պատմութեան մէջ զմեզ ջարդող ազգը պիտի պարծի իր հեղինակաւոր բարբարոսութեամբ. մեր աչխարի բնաւորութիւնը այդ ցեղը կրթեց է՛ն լիրբ դիւցազնութեան մէջ, Հեղինակը միառմի կը բանայ սրտամխիկ տեսարանները, և դու կը համոզուիս որ Ատանան իր դաշտերով, գետերով, անտառներով Թուրքիոյ ամենէն Քշուառ գերեզմանն է, որուն վրայ հայ ծերացած ջլատ տատապանքը կարդաց իր համբերութեան Աւետարանը, ու մեր համբերութեամբ օրհնուեցան, օծուեցան հայ մեռելները, Ու մեր համբերութենէն չօգտուեցաւ ջարդող ցեղը. մեր վէրքերուն մէջ կասկածը Քոյն Քափեց, Ա. Թէոդիկ արձանագրած է իր լսածները և տեսածները. բանաստեղծական կամ բանասիրական զարդով կամ գիտութեամբ ծան սրեհնուած չէ իր հատորը՝ ուր նըշմարելի է լքումի հոգին, Մայր մըն է որ կը պատմէ. դիակներու դաշտին վրայ կեցած մօր մը գուրգուր սրտաշարժ լեզուով մանրամասն կը պատմէ արկածեալ Ատանայի աբիւնի ու կրակի դէպքերը, Երեւակայութեան պանծութեանքի դիմած չէ. դրականօրէն կ'արձանագրէ իր գիտցածը, կարմիր ձշմարտութեանց վկայագրութիւնները փինջած է,

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՆ (Հ. Սիմոն Վրդ. Երիմեան)

«Տաճար» ընթերցող

. . . Թէոդիկ.— Ափսե մը սեղի՝ հիանդ պատճէն էի վախէր. այդ պատճառէն օրերու էր որ հասու չեր պիտնալ պատասխան երկարելուն վրայ լսէիր ու որ ինչ ձեռ իրենց պարծանքը՝ անկարելի ձեզ պատմ արդանդներ խօսել պոլիս։ Սրտով գրած էր մը, ու խոզ սրտով, ու սեղի՝ մայրական սիրոց սեղ սա՝ սրտով։ Ինչէ ձեռ պարիս ե նախկին պարծանք սա իրենց ընտանիքներուն. այդ էերէզ ձեռներ Մարդերը դալ՝ր...

Հ. ՍՐԱՒԵՆ Վ.ՐԴ. ԳԱՋԻԿԵԱՆ

Վենետիկ

Անցեալ տարի աբիւնի մէջ էր կիլիկիան, հինգ գար առաջ՝ փառքերու մէջ, և այսօր արցունքի մէջ կը տեսնենք այդ չքնաղ երկիրը, Ա. Թէոդիկի հատորը ձեռքերնիս։ Ի՛նչ հաճելի ճամբորդութիւն. չէ՞ որ գրագիտուհին արտասուել պիտի տայ մեզ՝ թշուառութեանց, անլուր սպրագործութեանց դիմաց. և ահա՛ ի՛շդ այդ արցունքն է վայելքի մը պէս արցունքը։ Հա՞րկ է որ տիկինը իր անունը հայ գրականութեան մէջ ապրեցնելու համար գեռ ուրիշ գործ մ'ալ հրատարակէ։ Հատորնի՞ն են հեղինակի մը անունը անմահացնողը. էջ մը գերուածք կրնայ իր մէջ տաղանդ մը մատնել, «Աւիս մը ի կիլիկիա». մեր աժուռ նուէս սրտին ամենամօտիկ նիւթը որ շատ հաճութեամբ պիտի կարդացուի.

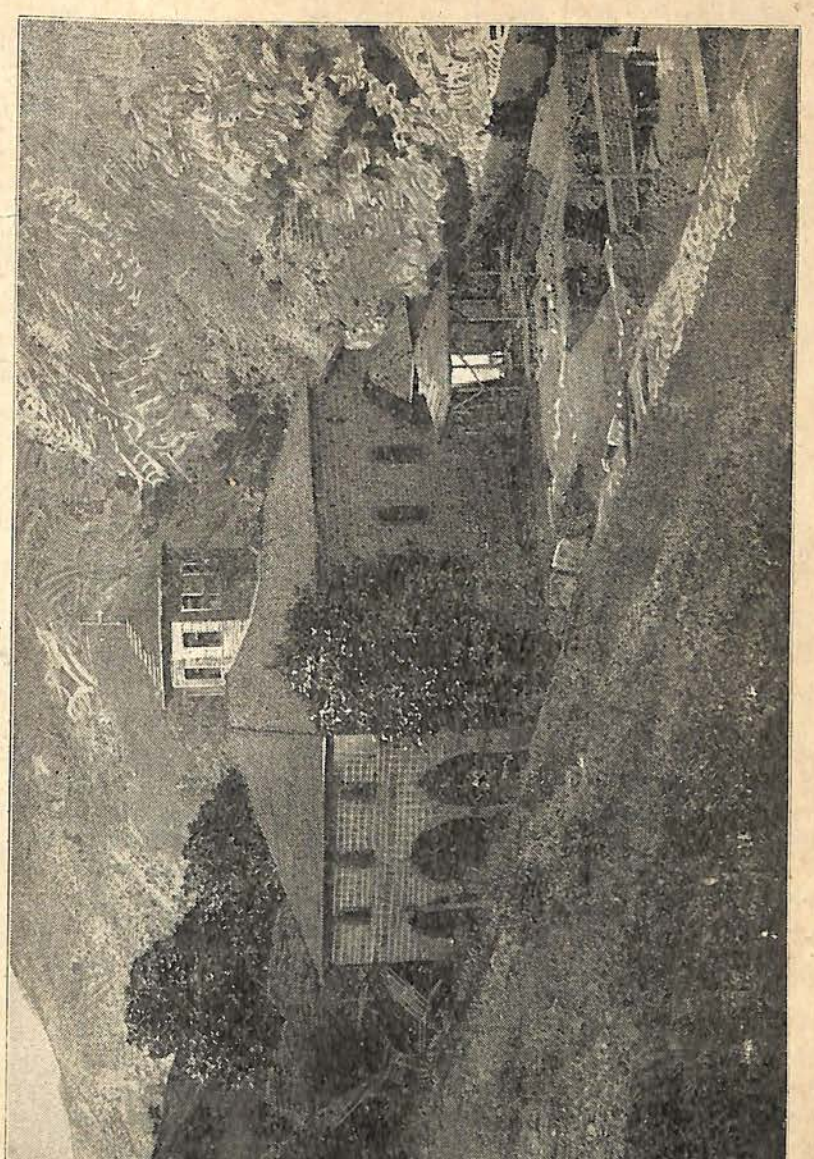

ԿԻԼԻԿԻԱ.— Հանճայ Ս. Ճակոբայ վանքը

(Արտագրուած ամգգանուէր Հայուհեացոյի տեղեկագրէն)

հեղինակը ընթերցողին առաջնորդն է. ինքն է որ նայուածքիդ, քայլերուդ, գաղացումներուդ կ'առաջնորդէ և հանգիստատես կ'ընէ զքեզ խղճալի տեսարաններու։ Ուղեկից գրագիտուհին պիտի փշաքաղէ երբեմն մարժինդ, պիտի թաց-ցընէ երբեմն աչքերդ, գիմուխիւնդ պիտի ուզէ դէպ ի անտէր և անպաշտպան որբիկները և այրիները, և ինքն է որ զքեզ կիրք պիտի հանէ վայրագութեանց գիմաց։ Ա՛հ, այդ գրչով նկարագրուած տեսարաններու գիմաց արցունք եւ զայրո՛յթ պէտք է։ Ա. Թէոդիկ և՛ գեղեցկագէտի մը բոլոր նուբը յատկութիւններովը կը ներկայանայ, Ոճը յստակ, կոկիկ, խնամով աշխատուած, լեզուն հեզասահ, ամէնքն ալ մարգարտաշար տողեր։ Տիկինը իր տաղանդը մեզի ցոլացնելով կը ներկայանայ իբրեւ արիասիրտ ուղեւոր մը՝ արիւնի, բոցի եւ ողղոյժի մէջ, մխիթարելու թշուառ այրիները և որբերը։ Ան գէպ ի կոծի քաղաքը կը մեկնի իբրեւ առաքելուհի մը «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.ման», ուսումնասիրելու համար երկիրը, տեղական բարքերը, որպես զի նոյն Ընկերութիւնը ըստ այնմ ցանէ կրթութեան և դիտութեան սերմերը։— Երբ 1910 Թուականը վերջանայ՝ ամաճկահայ գրագէտներու նոր գործերը պիտի ուղենք, որոնք արժանի ըլլան գնահատութեան։ Վարուժան՝ Յեղէն Սէրոբ, Պարթեւեան՝ Ֆայէզ-ը և Կելէկեան Արմէնէրէն, Զարգարեան Յակոբոլոյը պիտի ներկայացընեն. իսկ Տկ. Թէոդիկ պիտի ներկայացնէ բոլոր գրագիտուհիներու կողմէ «Ա՛ռ ը է Կելէկէ» ղմայլեցուցիչ հատորը։

«Բազմավէպ» Ա. ՄԿՐՏԻՉ ՎՐԴ. ՊՈՏՈՒՐԵԱՆ

. . . Թէոդիկ.— Հո՞ճելի ոչխարներ չէին ան ալ երբ կ'ելլային ի՛նչպէս, որ խոնարհ կ'ենդրադ կ'ելլէին պէնէլը՝ եւ ո՛չ մէկ մռնչիւն, ո՛չ ալ ոտքերնին հէգ, պէս-պէս դէրձուած բայերը յաջորդելով, գիրքը ձգած՝ անդին ան-դերձանդ սրբելու, սրտաշարժ սրտաբեկութիւնները, ալեկոծուած լոյս հայ ժողովուրդ՝ Ա. Թէոդիկ պիտի ներկայացնէ զքեզ Կելէկեան հոգեբարձրացած սրտաբերձ բոլոր ազգերէն, վերջապէս Կելէկեան հոգեբարձրացած սրտաբերձ Գնաց Էրզրում՝ ան ալեծաղկեալ սրտաբերձերը ի՛նչպէս հայ երիտասարդ մը հագուստ ճարելու վրայ. մտաբերելով անոնց բանալին վրայ, մխիթարելով հան բանտարկած հայ երիտասարդներ մը, Օրհնե՛ն ըլլայ որ ծերուկ, խօսակ ան ալ ազգասիրական հրելտուկ մը պէս՝ Ո՛չ ոք ալ մը կ'ուզէ՝ ափսոս որ ելլէկեան այդ մեծ հոգեբերձերուն վրայ, Դիմակով կելէկեցիկն խոցոտ սրտերուն վրայ անմահաց պէտք ձեռ էր կ'ընդունէր ան զգեստ։

Մնամ աղօթարար, Առաջնորդ Հաճնոյ
ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Սիրելի Տիկին.— Կը հիանամ ձեր վրայ որ Ձէ գրչով, Ձէ զործով կարող էք ծառայել ձեր նպատակին. ու ջերմապէս կը շնորհաւորեմ զձեզ։ Ձեր գիրքը զմայլելի յիշատակարան մը պիտի ըլլայ այն մեծ գործունէութեան զոր ցոյց տուիք ի նպաստ Կիլիկիոյ վարժարաններուն, և միանգամայն պարծանքը պիտի հանդիսանայ հայ իգական սեռին գրականութեան։ Կեանքիս մէջ, կարդացած միակ ուղեւորութիւնն է որուն մէջ ապրած ըլլամ սրտատրոփ, անուշ արցունքներով, անճանձրոյթ, և գիրքը փակելէ յետոյ ըսեմ. «Մե՛ղք որ աւարտեցաւ»։ ՍԻՊԻԼ.

Բերա

. . . Թէոդիկ.— Կարդացի ձեր տիկնոջ գեղեցիկ գիրքը։ Ես որ այդ սարսափելի կեանքով ապրած եմ, կրկնապէս զգացի այդ գիրքին յուզումով եւ վրդովումով բաբախուն էջերը։

ՋԱՊԻԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

Բուրէզ

Աբէնալի եղբօր յ'ոգեհոգի անոր գերեզմանին, որ այդ երկու հոգիներուն միացեալ կեանքին ալ հոգին եղած էր։ Յեղէն ճերմակաթոյր ընթացքովը արեան արցունք կը թափէր գերեզմանին վրայ և նոգեհոգի կոչում մը կը բարձրանար իր գերեզմանէն, հրեշտակներ կ'իջնէին, հրեշտակներ կ'ելլէին, բայց ոչ ոք կրնար մխիթարել զայն, որ կորսնցուցած էր իր ամենասիրելի էակը, իր կեանքին միակ նպատակը, իր հոգիին միակ ապրելու պատճառը։ Ան կը մնար միայնակ, ինքզինքէն ալ զզուած, ինքզինքէն ալ ատելութեամբ լեցուն, ինքզինքէն ալ հեռանալ ուզող

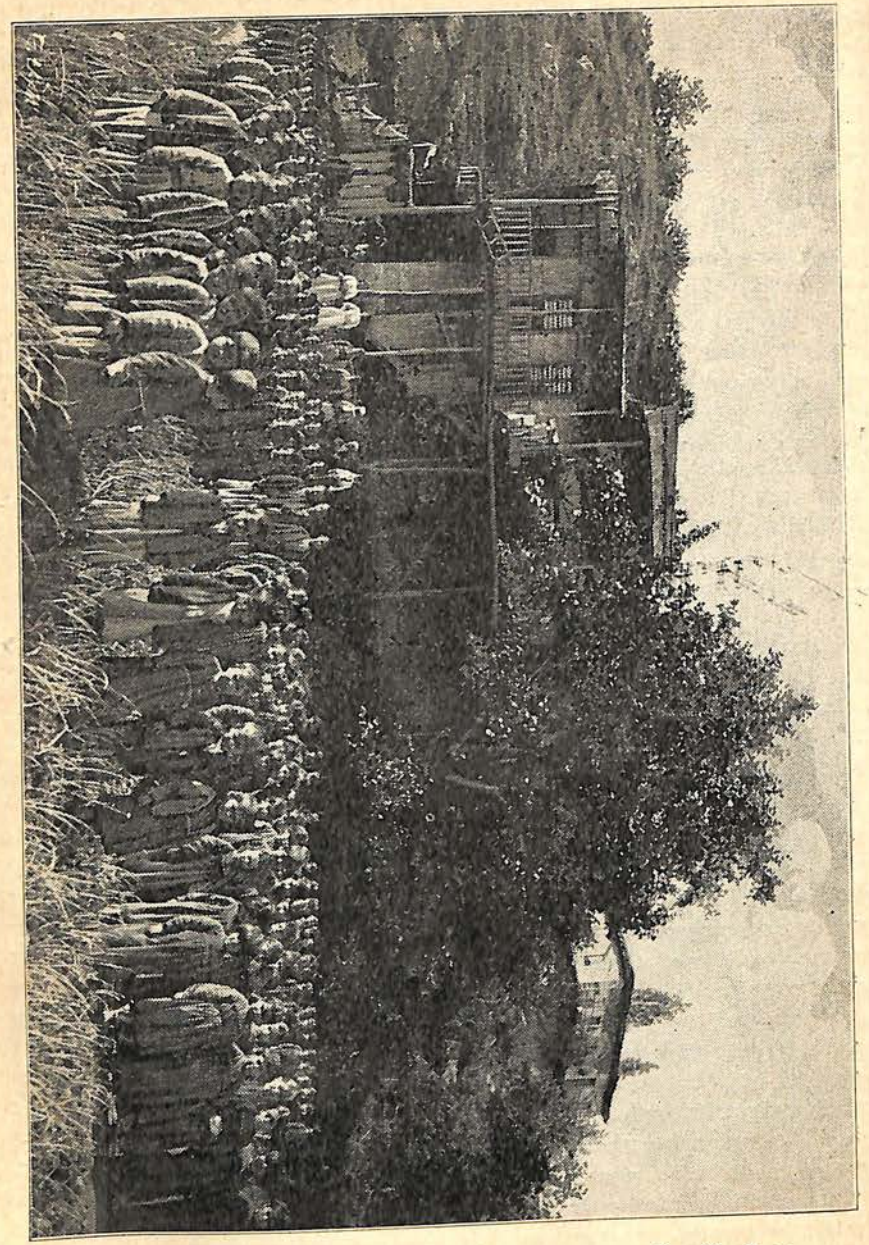

ԿԻԼԻԿԻԱ.— Հասաց Պէյլիի երկու որբանոցներն ու երկսեռ որբերը

գործ գործակից գրողի մը, սակայն գրելու գործ մը որ պիտի գրմանայ՝ առանց գլուխը ցաւցնելու համար, գիտէ գոհել իր եղելութենէն ներշնչուելու բազմութիւնը հմայքով, յանկարծ մը որ պիտի ցոյցնէ տասնհերցուած գործոց տղայոցներուն մտքերուն զինուցման պահանջը։

ՀՈՒԻՓ. ԱՐԱՊԵԱՆ

Գասպրէյ

Թէոդիկ — Կարդացի ձեր տիկնոջ յուզիչ գիրքը։ Շնորհաւորութիւններս։

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

Փարիզ

Ազնուասուն Տիկին.— Շատ ազդոյ տպաւորութիւն մը գործեց վրաս Ձեր գիրքը։ Կը կարծէի թէ 8-10 օրուան մէջ հազիւ պիտի կարենայի կարգալ զայն, որչափ կը ներէր առօղջական վիճակս։ 24 ժամ չանցած՝ արդէն իսկ աւարտած էի հատորը. ա՛րքան հոգեկրող սրտագրաւ հետաքրքրութեան մէջ կը թողուր զիս Ձեր ուղեւորութեան նկարագրութիւնն ի մէրն թշուառ Կիլիկիա. բանի՛ տարբեր, եղե՛ւկ, Ձեր գրողական զուարթ նկարագրականներէն՝ ըլլաս մերթ ընդ մերթ կարգալու հաճոյքն ունէի թերթերու մէջ։ Դո՛ւք էիք այն անմեզանակ ղեկավարիտ աղջիկը որ Բրիտանիոյ ափանց վրայ անգլուհի գրոցակիցներու ուսուցուան թեթեւընթաց պտոյտները կը պատկերացընէիք, և գո՛ւք հիմայ այրեացաւերն Կիլիկիոյ ուղեւորուհին վշտահար՝ արիւն արցունքի մէջ թաթախած Ձեր սիրտն ու գրիչը։ Ի մէջ այլոց՝ Ձեր «Քաջերու Հայրենիքը» հատուածէն յափշտակուեցայ ժամերով։ Հետեւեցայ Ձեզ քայլ առ քայլ. Մէրսին, Ատանա, Միսիս, Տէօրթ-Եօլ և այլուր, այցելած եղայ գրեթէ ականատես ականջալուր՝ մէկ օրուան մէջ. տարիներով սակայն չպիտի մոռնամ կրած հոգեկան տառապանքս։ Դուք, կրթական առաքելուհի, խնամ տարած էք միանգամայն Ազգանուէր Հայուհեաց գրոցական գործին, և աւերակներու վրայ սիրտ ունեցած էք բանալ Ընկերութեան Հայրենանուէր դրպրոցը, որ կու գայ պահ մը «ծաղիկ սփռել արեանց վրայ»։ . . . Սրտագին շնորհաւորութիւններս։

Ց. ԳՈՒՐԳԻՆ

Օրթագիւղ

. . . Անգլիական կրթութիւն ստացած աշխոյժ, զգայուն եւ տպաւորուող Տիկին Աշակերտին յօժարակամ յանձն առաւ այդ դժուարին ուղեւորութիւնը աւերակներուն եւ Ջարդուածներուն միջով. մնաց Կիլիկիա, ապրեց նոր հայ ազգաբնակութեան ահաւոր տանջանքներով, եւ ահա լոյս կ'ընծայէ իր տպաւորութիւնները 35 տեղ, բայց յուզիչ պատմութիւններ ձեւով, երբ մարդ սկսում է այդ գրքի ընթերցումը եւ խորասուզուում է նրա մէջ, ինչ որ մղձաւանջային սոսկումը հետզհետէ հալածում է նրան։ Զնայելով միմեանց յաջորդող զարհուրելի նկարագրութիւններին, զգաւում էք դուք ձեր զգացմունքները խարազանելու մարմաջով եւ անյագօրէն կարդում էք մինչեւ վերջին հրեսը։ Ու միմեանց հետից շարժւում են ձեր առաջ ահաւոր վերյիշումներ։ Աւրիւնահից, կարմիր մինոլորտի մէջ՝ նախճիրային տեսարանն՝ր են շրջապատում ձեզ անվերջ տոզանցումով, եւ գծւում են ձեր դիմացը ծխացող աւերակներ, յօշոտուած հազարաւոր դիակներ։ Ձիչն ու փշաքաղեցնող աղաղակները նորից հնչեւում են ձեզ մօտից, շատ մօտից եւ ձեր էութիւնն ամբողջ արձանանում է՝ ի տես այս այլանդակ Ճափորի։ Մի քանի, յիրաւի վարպետ վրձինով, բաւուած

գծեր, եւ ձեր դիմացն է հսկայական աւերակը, գազանութիւններից գոյացած տխուր տարածութիւնը։ Այնուհետեւ Տիկինը զօրեղ վրձինով եւ պայծառ գոյներով պատկերացնում է տեսարաններ եւ տիպեր որոնք միմեանցից յուզիչ եւ յափշտակող՝ գալիս անցնում են ձեր առջեւից. մարդու շունչն է բռնւում այդ սոսկալի տողանցումի առջեւ. տողանցում ուր կան մարդաս գանութեան եւ կոտորածի գէնքերը բաշխող կատաւարական պաշտօնեաներ, գիւաւորների կոտորելու կոչ անող անարգ խմբագիրներ, նոյն իսկ մի հրէշ կոյր մուրացիկ։ Այնուհետեւ շարքի հետ գալիս են անցնելու այդիպի առջից զոհերը. ահա ողորմ լացով անցնող հարիւրաւոր դժգոյն որբեր, իր կտրիճ միակ որդին դիակ տեսած խելակորոյս մայրը. այնուհետեւ՝ ինքնապաշտպանութեան յանցանքի համար բանտերի մէջ տանջւող երիտասարդներ որոնք հերոսական կռիւների շնորհիւ ազատել են հազարաւոր անձերի կեանքը եւ այժմ կախելու են սպասում։ Ահա օտարազգիներ էլ, մասնաւոր ազնիւ մարդիկ որոնք հարիւրաւոր կեանքեր են փրկել եւ որբեր պատսպարել։ Բայց աւելի տպաւորիչ են հեղինակի փորրիկ ուրուագծերը՝ այս ու այն պատահական դէպքերից, ուղղակի իր հանդիպումներից նկարած։

... Ես համառօտ եւ անգոյն կերպով յիշատակեցի Տկ. Թէոդիկի գուշագեղ պատկերներից մի քանիսի մասին միայն, պատկերնե՛ր որոնք անպայման գրւած են կենդանի զրչով եւ անկեղծ զգացմունքով։ Դրանք անմոռանալի տպաւորութիւն են թողնում, եւ, իմ կարծիքով. Կիլիկեան ողբատիրքը իր նիւթ ունեցող մինչեւ այժմ լոյս տեսած հատորներից ամենայաջողը Տիկին Թէոդիկի գրքոյկն է։ Նա անծանօթ դէմք չէ Բիւրեղայ նորագոյն գրականութեան մէջ։ — «Հորիզոն» — Թիֆլիզ, ՏՐԻՍՈՒՆ ՎՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Մեծ հաճոյքով կարդացի ձեր երկը։ Ինչո՞ւ այդչափ աճապարեցիք, Տիկին, ըսի ինքնիրենս, ինչո՞ւ աւելի ամիսներ չտեւեց ձեր Կիլիկեան այցելութիւնը, որ կրկնապատիկը տայիք մեզ այդ վերյուշումներէն։ Ձեր գրքին ամէն էջին մէջ կը տեսնուի Ձէ դուք մարմնով միայն չէ՛, լոկ հետաքրքրութիւն յագեցնելու համար չէ՛ որ շրջեր էք այդ ցաւոց աշխարհը, այլ ձեր հոգին և զգայուն սի՛րտն ալ ի սպաս դրեր էք։ Ձեր նկարագրութիւնները, տեսակցութիւնները, պատմութիւնները ու խորհրդածութիւնները կը յայտնեն սիրտ մը որ կը թրթռայ իր նիւթով, եւ կ'ապրի այդ ցաւատանջ ժողովուրդին մէջ։ Մեզ տրուած նմոյշներէն դատելով է որ կ'ըսեմ Ձէ, եթէ հատորը կրկին և աւելի ծաւա՛լ ունենար՝ անձանձրոյթ պիտի կարդացուէր։ Նիւթոց ընտրութիւնն ու համապրութիւնը ա՛յնչափ խնամքով եղած է, գրուածքին մէջ միօրինակութենէ խոյս տալով ա՛յնչափ զանազանութիւն մուծուած է որ, ընթերցողը փոխն ի փոխը կը տրտմեցնէ, կը լացնէ ու միանգամայն յոյս կը ներշնչէ, Կիլիկեան հին ու նոր հերոսներու մէջ պղտցնելով հաւատք և վստահութիւն կը գոյացնէ Հայուն մէջ Ձէ՝ Կիլիկիոյ Հայութիւնը անպատճառ պիտի վերակենդանանայ ու վերակազմուի։ Երանի՛ Ձէ այս հոգիով և այս ներշնչումներով Կիլիկիոյ բոլոր պատմ. վայրերը այցելած ըլլայիք, ժամանակին և կամ մարդկային վայրենութեան ամայացուցած այդ նուիրական վայրերը ձեր զբին հրապոյրովը վերակենդանացուցած ըլլալու համար, ու մենք վերապրէինք անոնց մէջ. ձեր սեռին յատուկ զգայուն շեշտով մը խօսէիք մեզ՝ Հայ Բնաշխարհէն խլուելով Կիլիկիոյ բարձունքը մղուած հայ դիւցազներու վրայ, Դող վասիլներու, Ապղտարիպներու, Փիլարտոսներու, Լամբրոնացիներու և Շնորհալիներու, Օշնեաններու և Պահլաւուներու, Հեթմեան և Լեւոնեան առիւծներու բնակած, ապրած, մարտնչած ու

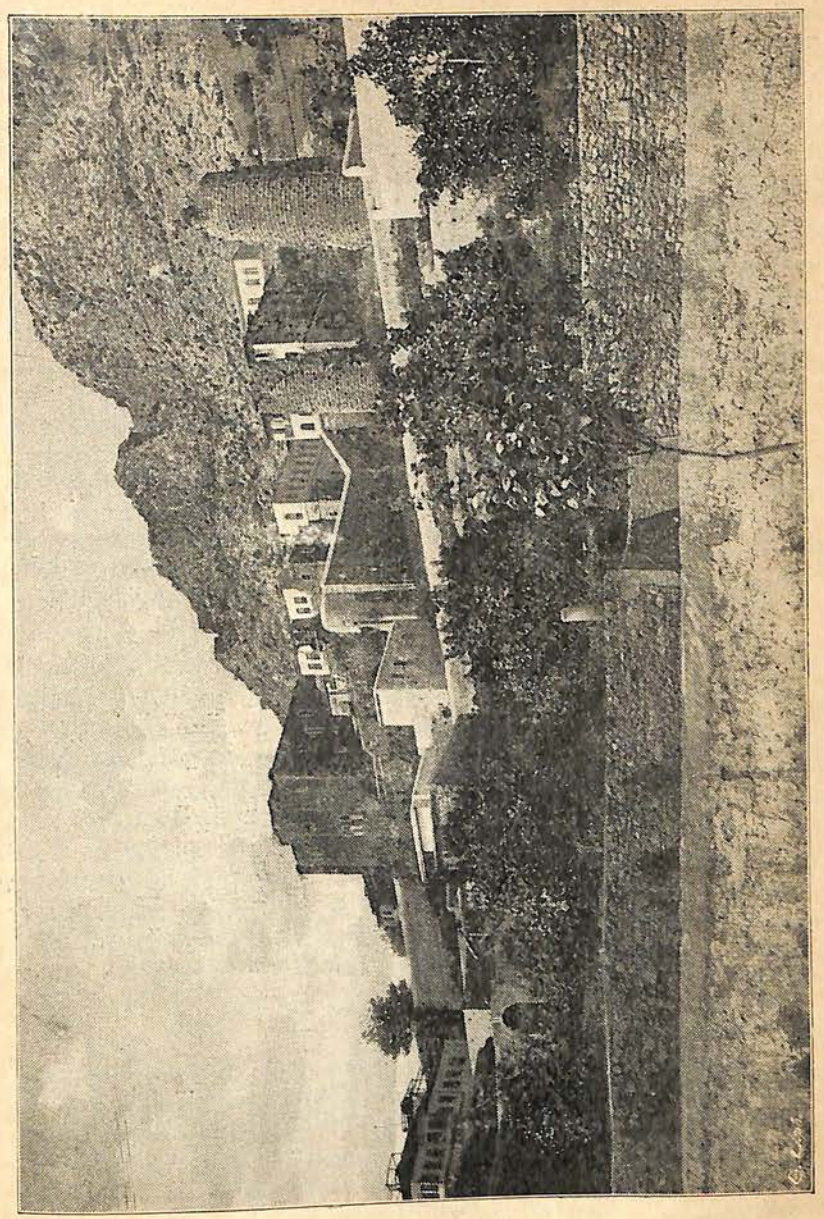

ՄԱՑՐԱՎԱՆՔ ՍՍՈՑ.— Լեռան պէս երեւցողը «Լեւոնի Բերդ»ն է, իսկ չ ատատարակներ՝ հնութեան մնացորդ։

մեռած վայրերուն վրայ։ Սակայն որչափ ալ որ տուած էք այս 213 էջերուն մէջ իրք նմոյշ, բաւական են ցուցնելու համար Ձէ՛ հոն, Կիլիկիոյ լեռներուն ու ձորերուն, սարերուն ու դաշտերուն մէջ հին Լեւոնեան առիւծուց կորիւններու սերունդ մը ունինք, որ զիրենք շրջապատող վայրենութեանց մէջ հերոսութեան, մեծահոգութեան մէջ ճշմարիտ ազնուութեան, և բարբարոսութեան մէջ քաղաքակրթութեան միակ ներկայացուցիչը կը հանդիսանան, պատիւ բերելով իրենց պատկանած ազգին, և յարգանք ազդելով ամենուն։

Բրօֆ. Կ. ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ

Զիկվէյ (Անգլիա)

Ցաւի ու տառապանքի վերապրում մը բերին ինձի ձեր արցունքոտ եւ զգայուն էջերը։ Շնորհակալ եմ ձեզի՝ կրօնազգած յուզմունքի այն վայրկեաններուն համար զոր ձեր գրիչն ընթերցումը ապրեցուց ինձի։ Ձեր փափուկ եւ դիւրազգած հոգին՝ Տառապանքի ու Մահուան հայաբախարիէն իր հետ բերուած վիճակին անսահման ուժգնութեամբը կը համակէ ձեր ընթերցողները։

Մակարա *ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ*

Թէոդիկ.— Տակաւին չունեցայ պատեհութիւն Ձեր Տիկնոջ գիրքը կարդալու. սկիզբէն մէկ երկու էջ կարդացի միայն, եւ կրնամ ըսել որ տպաւորութիւնս լաւ էր։ Տիկինը գրելու մասնաւոր, կանոնաւոր, պիտի ըսէի ճոխ ոճ մ'ունի որ ինծի հաճոյ է։ *ՄԻՔԱՅԷԼ ԿԻՒՐՃԵԱՆ*

Ադեքսանդրիա

Սարսուռով կարդացի «Ամիս մը ի Կիլիկիա»ն, Առանց չափազրաս հառաչանքի, առանց փղոցուղոյց երեմիականներու, առանց բանաստեղծութեան այդ գիրքը սրտիս մխուեցաւ տէգի պէս։ Յանիկի գիրքն է այդ, ասելի ճիշդ՝ ՋԱՅՐՈՅԹԻՒ գիրքը։ Ու ես մխիթարուեցայ հոն գտնելով այն էական միտքը զոր ջանացեր էի դնել «Կարմիր գիրք»իս մէջ։ Այո՛, յարգելի հեղինակուհի, հացը աշխատողինը չէ՛, հացը գողցողինն է. ու մեռնողին իրաւունքը մեղցնողէն հարցնելը եղերական անմտութիւն մըն է։ Սակայն Թշուառական, ու անգազրմնի, ու անխնայ, ու անվրէժխնդիր Հայութեան մը հազարներով ջարդուիլը նկարագրելէ վերջ, ինչպէ՛ս քաչալերեցուցիչ է այդ ամէն մը Տէրութեան հայ քաչերուն աստուածային ու հոյակապ դիւցազնութիւնը որ գիրքը կը վսեմացնէ, կ'աւարտէ ու կը պսակէ զայն հոմերական հերոսներու վայրագ ու արիւնոտ պսակով...։

Ռ. ՍԵՒԱԿ

Լօզան

Տիկին.— Հակառակ որ Դիւրի ու Թաւրոնի Էն իսոր յուզումները սաստիկ անզգած կը Թողուն զիս, դժուարութիւն ունեցայ կարդալ դիմադրելու խռովայոյզ տոհմերը այն զրւագներուն զոր կենդանանկարած էք ձեր «Ամիս մը ի Կիլիկիա»ով։ Այդ գիրքը ցաւոս յիշատակարանն է այն զեհենային եղեռնին՝ որով արիւնոտեցաւ Կիլիկեան Հայութեան կեանքը համովին։ Դուք ականատեսի դժնդակ ցնցումով զգացած էք բովանդակ արհաւիրալի կսկիծը այդ Ջուլումին, եւ զայն գրաքանդակած՝ սարսուռն ապրեցուցեր մը Թափանցով որ ձեր հոգիէն կը փոխանցուի ընթերցողին։ Ձեր պատկերներուն ամէն տողէն

կը կաթկթի արիւնոտ հեծեծանքը բարբարոս եաթաղաններով մորթոտուող այն անհամար հոգիներուն, որոնց եղերական անշնչացումին մեծ ցաւովն է սգաւորուած Հայութիւնը։ Այդ ցաւին Ողբը անմոռաց է Հայուն։ Դուք ալ՝ն քնարերգած էք։ Ասոր համար է որ չպիտի մոռնայ ձեր գործն ալ։

ԵՆՈՎՔ ԱՐՄԷՆ

Կ. Պոլիս

... Տիկին.— Յուզմամբ կարդացի Հայուն դարաւոր ու բազմաչարչար արիւնովը թաթաւուն ձեր անգրանիկ հատորը։ Աղեխարշ հեծքերու, բոցախառն ճարճատուններու, մխիթբի, ոսկորի և արիւնի զարհուրելի համամխանք՝ զոր ա՛յնքան ցնորահեղ զգայնութեամբ կրցեր էք գերազանցօրէն կենդանացնել ձեր նկարագեղ ու կանացիօրէն փափուկ գրչով։ Ապրի՛ք։

ՀԻԱՑՈՒՄՄ ՁԵՐԴ՝ ՀՐԱՆՏ ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

Բեռա

Ա՛յս եղեռնագրքի հեղինակուհին ամէն նախընտրութենէ աւելի հոգատարած է Թիփեր ստեղծելու, ինչ որ կը պակսէր մինչեւ հիմա գրուած կիլիկեան յուշագիրքերուն մէջ, Շէյքսպիր և Իպսէն դարերու հետ պիտի յաւերժանան, որովհետեւ Թիփեր ստեղծած են, վիքտորիէն Սարսու՝ այս վայրենական իսկ կորսուած է, որովհետեւ Թիփեր ստեղծած չունի, Ասիկա՝ իմ առաջին քննադատական հայեցակէտս։ Եղեռնագրքին մէջ կերպարկուած լեզուն հրապարակագրական ջիղ ունի, կ'երեւի ընդհանուրին ուղղուած յուշագիրք մը ըլլալուն համար։ Քնարական սլացքներու քով Թանձրագոյն առարկայական նկարագրութիւններ կան։ Եղեռնը չի մոռցուելու և զայն կանխելու անունը համեմատական չի գոյայ։ Եղեռնը չի մոռցուելու և զայն մասամբ պատկերացնող մտահանգը յաւերժացնելու համար ջանադրուած նպատակը, Թիփեր ստեղծելու տեսակէտով, շնորհաւորելի է։

Լ. ԼՍԱՁԱՆԵԱՆ

Կ. Պոլիս

ընդհուպ մը որուն ամենեն խոհեմները իսկ հաստատին փլար հրապարիկ ընելու Տէր. Թէոդիկ համբերատար ըլլ մը ունէր, երբեմն սառնասիրտ, մինչ պարզ մինչ պայծառ, ոչնչելի խոցոտուվ, համարձակ, հզօր համաստօտութենովը, ազնիւ և ազնիւն նպատակին չգիտցող հասոց նկարչականութենովը ցոյտուն երբեմն, երբեմն լոյսերնուն, գոյներնուն և գիծերուն ոչնչելի համեմատութենովը, — խառնուածէն ներքին ընդհանրութիւն որ նկարիչները — ինչ իսկ ըլլան իրենց ազգութիւնն անունները։ Այս գեղեցիկ յատկութիւններէն ներս երբեմն վիշտ հաստատներ են իր գիրքին — գլուխները. Կիրակեմուս, Հարսնիքի օրեր, Պասկերիճի ի տես, Մոր սէր, կեավուր-Բէօյի մանկիկը եւն. եւն. որոնք անկէն ալ լեցուն են ցնծագին պատկերներով, գեղագիտական հարցուփորձ և երբեմն chovin, խորին զգացումով և նուրբ, հզօր ընդհանրութիւններով որոնք այդ պատկերներէն իսկ բղխին։ Կ'ուզէ՞ ծանուիլ մեզի հանի՞ հատ հաստատներ որոնք տարաձերբազատին գրելոյն և արհամարհելի խառնուածք մը իսկ համարեն,

... Տիւրին բազմութեան են գեղեցիկ պատկերներէ որ ճշմարտապես գրելոյն արժանի մը ցոյց ետ տան, և ան հանգամանալոյն խորհրդակցութեան ունէն որ ունի նկարիչ պատկեր, երբեմն իսկ ամբողջութիւն մը վայրկեանապես գեղեցիկ և ճշմարտապես տարբերային զգացումի մը հետ ստացած է'ըլլայ, այնպես ինչպես տարբը տարփինէն, ինչպես ծպտուը կը բուխէն, ինչպես արեւը հագնէն։ Պատկերներէ, Տէր. Թէոդիկ գիտէ գրել տալ, անձնական լծորդուած են գաղափարներու և ուժգնութեան հետ, բան մը որ իսկ պահէ մեր ետեւ մը գրելիներուն որոնք ամօթէն հանդարտութենէ ի'ընկնի ստանց որ և է նկարչութեան. երեւութականութիւններ ցրուն են ստանց նպատակ։ Ատանայի ներսիսեան դպրեվանքին մէջ կան քանի մը նկարներ զոր երբ մենք ուներնիս պատկեր երեսին նայած ատեննիս մեզի, երբ պարզ լսար, գործել մեզ պատասխանութեան ցուցած բերբեր, ծօմանիկի անհատականութիւններէն վայել, ինչպես օրինակի համար. «Կեավուր-Բէօյի հանդիսը»ն, ոչխարն, Ադրիզեր Գեորգեանի նամակատուին պատմութիւնները։ Բայց պատմականը մարդկային բան մը չըսիր ատանգամ, բայ է նկարիչ ատրուածները, ինչպես ժամացոյցը մը որ յանկարծ ժամ մը հնչեցնէ։ Տէր. Թէոդիկ ինտիմին բան մը գրած է անոնց մէջ. գիր նկարագրութիւն մը որ պատկերին նկարիչ ատանգութեան ուշադրութեան մարդ ոչ ընդհատ մը։ Ինչուէլ ե գիտ որ ուրիշ ոեզիսութիւնները տալէ և ինչ անդամ գրեթէ — պատարագելէ վերջ, ըմ՞ որ գրած գրէ ատած է իր գրելին գրելիք բուլոր գլուխները։ Այս գործիքութեան պատճառներ կրնան ըլլալ ինչ ինչ նկարչ պեղիսութիւններ մարացման երկիւղը և յետոյ մանաւանդ վայրկեանին գեղագիտական հանգամանքը որ ամեն ինչ գործանականութեան է, անձնասիրութեան, հետաքրքրութեան յոգնութ, այլապէս և փոխանակ անխիղճ յանդգնութիւն ճնշում որոնդ ամենեն ալ բաժին ունենալ է Տէր. Թէոդիկի ատանգան վհատանքն ընթացքը, պարզ ցանկութիւն մայդերէ ըմ՞ վերը — «Ամա՞ մը է Կէլէյիւ»ով Տէր. Թէոդիկ Կէլէյիւն գրագիտութիւն մը իսկ բանալ յարձակ, նկարագրելով մեր հայագիրներուն, որպես զի նրանք երբեմն ուրիշներուն մեզի մինչդեռ՝ անգամ մը այսպիսի Կէլէյիւ երբեմն ընդհատ գրելիներուն, մօտէն պատկերը համար ատանգային Տէրտագանը որ ինձի հանճարներ ու հերոսներ ի'ստեղծէ, և երբեմն բնական բարձրեներուն տեղ՝ զգեստուրէն այդ հրայր անուն գրելիներուն մոգերը, որոնց մեջեն հաղթական ինչը ունած ե՝ ընդհատ չկամենալուն հետ։

«Արեւելք» գրախօսական ԵՂՈՒԱՐԴ ԳՕԼԱՆՃԵԱՆ

Տիկին.— Վերջապէս թախտն ունեցայ կարգալու ձեր գիրքը · կրկին

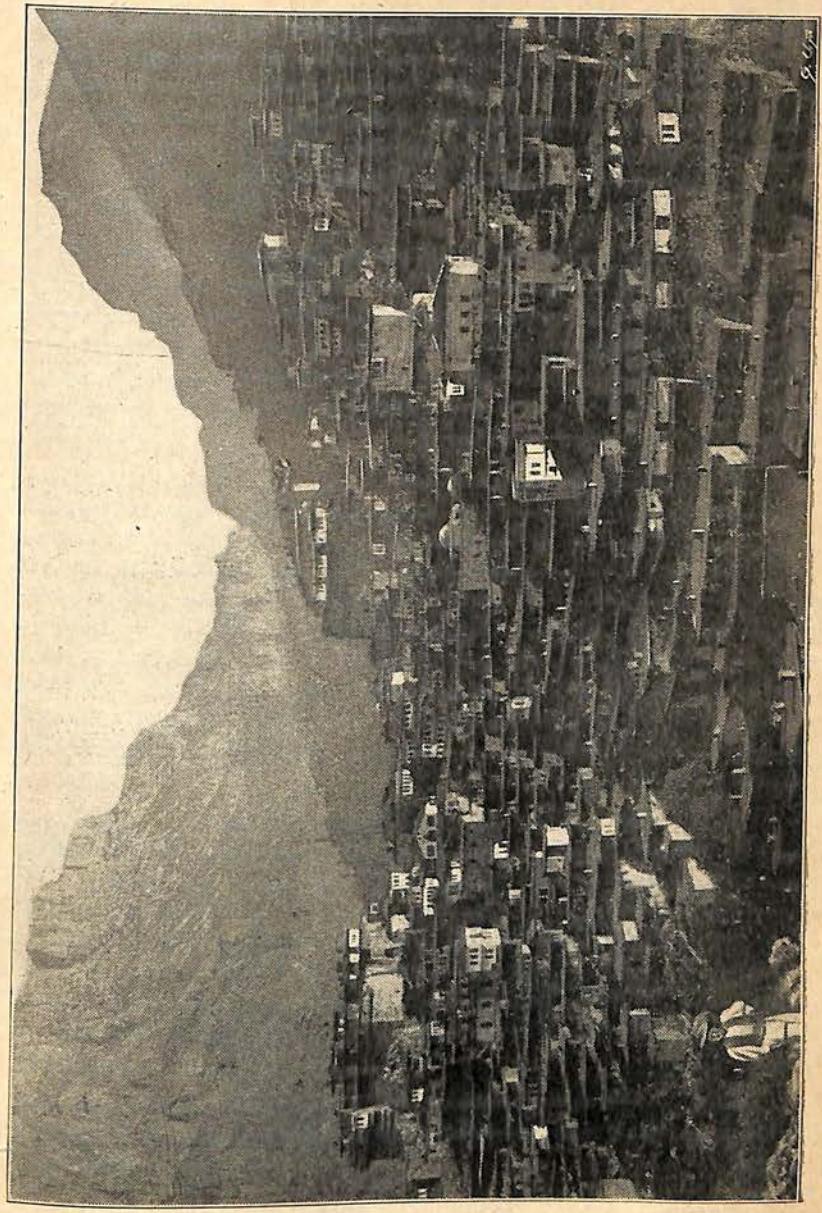

ԱՒԼԻԿԱՒՏ.— Ընդհանուր տեսարան Զէյթունի

(Առաջարուած ամերիկացուէր Հայուհեացոյի տեղեկագրէն)

ու կրկին կարդացի. ամբողջ յուզիչ կերպով նկարագրեր էք ձեր ճամբորդութիւնը որ՝ չեմ կարծեր երբեք թէ զայն կարդացողներ մէկ անգամով բաւականան։ Ապագային համար ծանկագին պատմութիւն մը կունայ ըլլայ ձեր այդ գիրքը։ Այս մասին մենք՝ Ասանացիներս շնորհապարտ ենք ձեզ որ Պատմութեան էջերուն մէջ Ասանաի ազգայնոց քաշած անմոռանալի չարչարանքներուն նկարագրութեանեցը մէջ դուք ալ ունեցած էք մեծ բաժին մը։ Ի մի բան, գնահատելով ձեր անզուգական ջանքերը, կը խնդրենք որ ընդունիք եւն.։

Ասանա ՄԻՀՐԱՆ ՔԼՇԻՇԵԱՆ

Տ—ղ—ն դ—ր էրթ—ր—ն Տէ. Ա. Թէոդիկ հրաւիրած է «Ա-ի մը է կեցէք» անուն հոդուր մը որ կը խօսուի իր ղեկավարութիւններէն, երեսուն հնդկերէն երկուվ մը ի յաղթութիւն կերպարանուած Տիկինը պոռնկութեան դէմ ինդոնեզիոյ կղերականներուն Ալեքսի դասընթացքը, որուն վրայ էր ներկայացած հնդկերէն 37 անդիզ լուսանկարներ՝ ղրկած հեղինակին կողմէ։ Ամէն Հայ որուն ձեռք կ'անցնի այս հոդուրը կ'ուզէ որ անոնցմէ ըլլայ իրեն ընծայուին։

ԱՊԱԳԱՅ

Տկ. Ա. Թէոդիկ՝ Տէր-Ներսէսեան տպարանէն մաքուր և գեղատիպ տպագրութեամբ լոյս ընծայած է իր անգրանիկ հատորը՝ Սիրուն, գրական և լեզուափոխական լեզուով մը կը խօսի այն տպաւորութենէն վրայ զոր ունեցած է Ատանա։ Հատորը զարդարուած է 37 յաջող լուսանկարներով որոնց մէջ կան աւերակներու տեսարաններ, որբերու և այրիներու խմբանկարներ, հայ ինքնապաշտպան հերոսներու կենդանագիրներ եւն.։ Կ'արժէ որ ամէն Հայ ունենայ այս գիրքը՝ իր սեղանին վրայ և սիրտին մօտիկը։—Հետեւեալ գեղեցիկ և սարսուռն էջը կը քաղենք անկէ, թէ՛ գաղափար մը տալու համար գիրքին մասին և թէ մեր ընթերցողներուն տալու համար գեղեցիկ հատուածի մը վայելքը, որ միանգամայն փուշի սարսուռներ կ'զգացնէ ամէն Հայու, սիրտ ունեցողին համար։

ԱՌԱԻՕՏ

Ծանօթ հայ գրագիտուհի Տկ. Ա. Թէոդիկ որ անցեալ տարի Ագգանուէր Հայու Հեացին կողմէ անձնուիրաբար գնաց արհաւիրքի երկիրը՝ որբերու և որբուհիներու վիճակը ուսումնասիրելու, այս անգամ լոյս ընծայած է իր այդ ուղեւորութեան տպաւորութիւնները։ Ցաւով, արցունքով, ազապատանքով և հաղորդիչ ներզգայութեամբ օժտուած էջեր՝ զոր մէկ շունչով կարելի է կարդալ. ամբողջ եղերականօրէն կապտիչ է ոգին որով առլցուած է այս գիրքը, Պարթեւեանի «Կիլիկեան արհաւիրք»ին քովը դասուելու արժանի։ Իրմով կիլիկիոյ եղերերգակ գրականութեան վրայ հոյակապ էջ մըն ալ կ'աւելնայ։

ԱՐՆԻԵԼՔ

Տկ. Ա. Թէոդիկ ազէտավայրին մէջ իր առած տպաւորութիւնները կը տողէ այս հատորին մէջ՝ իր կանացի նուրբ ու զգայուն գրիչով։

ԱԻԵՏԱԲԵՐ

Սեացաւոր Տիկին Ա.բտակուհի Թէոդիկի գեղեցիկ ասխատութիւնը, "Ա.միս մը ի Կիլիկիա,, ուր համակրելի գրագիտուհին խտացուցած է Կիլիկիա կատարած ճամբորդութեան տպաւորութիւնները։

ԲԻԶԱՆԴԻՈՆ

«Ամիս մը ի Կիլիկիա». այս խորագրով Տկ. Ա. Թէոդիկ խիտ նկարագեղ ոճով մը պատկերացուցած է Կիլիկեան աճաւոր աղէտը իր մանրամասնութիւններով, եւ ականատեսի շունչ մը դրած է ամբոր մէջ։ Նկատի՝ ամէն Հայու սիրտի մօտ ըլլալը, եւ Տիկինին նկարագեղ գրիչը ամէն իրաւունք կուտան մեզ յուսալ թէ մեծ հայալերութեան պիտի արժանանայ այդ գործը, երբ մանաւանդ Տէր-Ներսէսեան մասնուր տպագրութեան մը առաւելութիւնն ալ կը մարմնացնէ։

ԺԱՄԱՆԱԿ

Տկ. Ա. Թէոդիկ այս օրերս հրատարակեց շատ յուզիչ, շատ արտագրաւ հատոր մը, "Ամիս մը ի Կիլիկիա, մեր կանացի գրականութեան գոհարներէն մէկը։

ԿԱՌԱՓՆԱՏ

Արշակունի Տիկին, Թէոդիկ
Հայ աւերին ապրած մօտիկ,
Հանիր այս հեղ հրապարակ
Իր հին յուշեր, — տխո՜ւր տրցակ,—
Տպագրութիւամբ Տէր-Ներսէսեան
Սեւ աշխարհին սո՛ւգ յուշարձան
Զոր աւհի Հայ գնել պարտի,
Իր օրագիր ցաւ ու դարտի։

ԿԱՎՐՕՇ

. . . Անգլուգական հաւաքածոյ մը «կցկտուր նօթեր»ով, Ա.յս երկը հազուագիւտ գրիչով մը գծուած և երեսնակաւորուած գոհար մըն է՝ որուն իւրաքանչիւր հատուածակողմին վրայ վշտագին կերպով կը կպչկռնանայ կիլիկեան ադէտին յուսալքացուցած հայ աբիւնն, արցունքներուն կաթիլն ու կսկիծը։ Ամենիւ և անձնուէր գրագիտուհիին այս գրքոյկին մէջ ծայրէ ի ծայր կը ծորի կնոջական կամ մայրական սրտի մը հոգեցունց զգացումները՝ այրական կորովի ու բողոքի շեշտերով, որոնք իր կիլիկեան ճեմին կրած կաբեվէր ցաւերուն վրէժը կը հայցեն արդարութեան Աստուծմէն։ Մէկ խօսքով, այդ գոհար գրքոյկէն կը բուրէ տող մը կարդալ զայն ամբողջովին՝ յուզմամբ, հրայրքով ու մէկ շունչով լափելու տենչանքէն տիրապետուելու համար։

ՉԱՁՆ ՀԱՅՐԵՆԱՅ

«Ամիս մը ի Կիլիկիա». էրպապը գալէմտէն Թէոդիկ էֆ.ենին զէվճէի միւհթէրէմէսի Տկ Արշակունի պիր այ գատար Կիլիկիատա սէյեահաթ ըթմիշ օլմուղլա, պիր թիւն մէշհուռտաթընը պուլտուդքի սէրլեվնա ալթընտա գալէմէ ալըպ, կիւզել վէ մահաւվէր պիր քիթապ հալինէ նէյը ըթմիշ սիր։ Ատանա ֆաճիասը խարապէլերինի գատըն հրսպիյաթը նազիքեանէսիյէ թասվիր օլունմըշ իշպու էսէր օգունմաղա շայէսթէ սիր։ Քիթապ նէֆիս պիր սուրէթտէ թասպ խոհլմիշ օլուպ, բէք չօք սուզէյլի մէնզարէլէր վէ եկէթմէլերին թասվիրլէրինի հավի պուլընբյօր։

ՃԷՐԻՏՃի ՇԱՐԳԻԼ

Հեղինակուհին որ այնքան ազնիւ գործ մը կատարեց, Կիլիկեան արհաւիրքի վայրին մէջ անձամբ սատարելու համար վերաշինութեան գործին՝ Ազգանուէր Հայրենեաց վարժարանի կազմակերպութեան հոգն ստանձնելով, այս հատորին մէջ խտացուցած է իր ցաւագին տպաւորութիւնները, օր օրին գրի առնուած՝ բանաստեղծական նկարուն գրչով մը, ցուզումով, արցունքով կարդացուելիք գիրք մը, որու ընթերցումը ճշմարիտ վայելք մըն է միեւնոյն ատեն։

ՏԱՃԱՐ

ԽՈՐԻՆ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

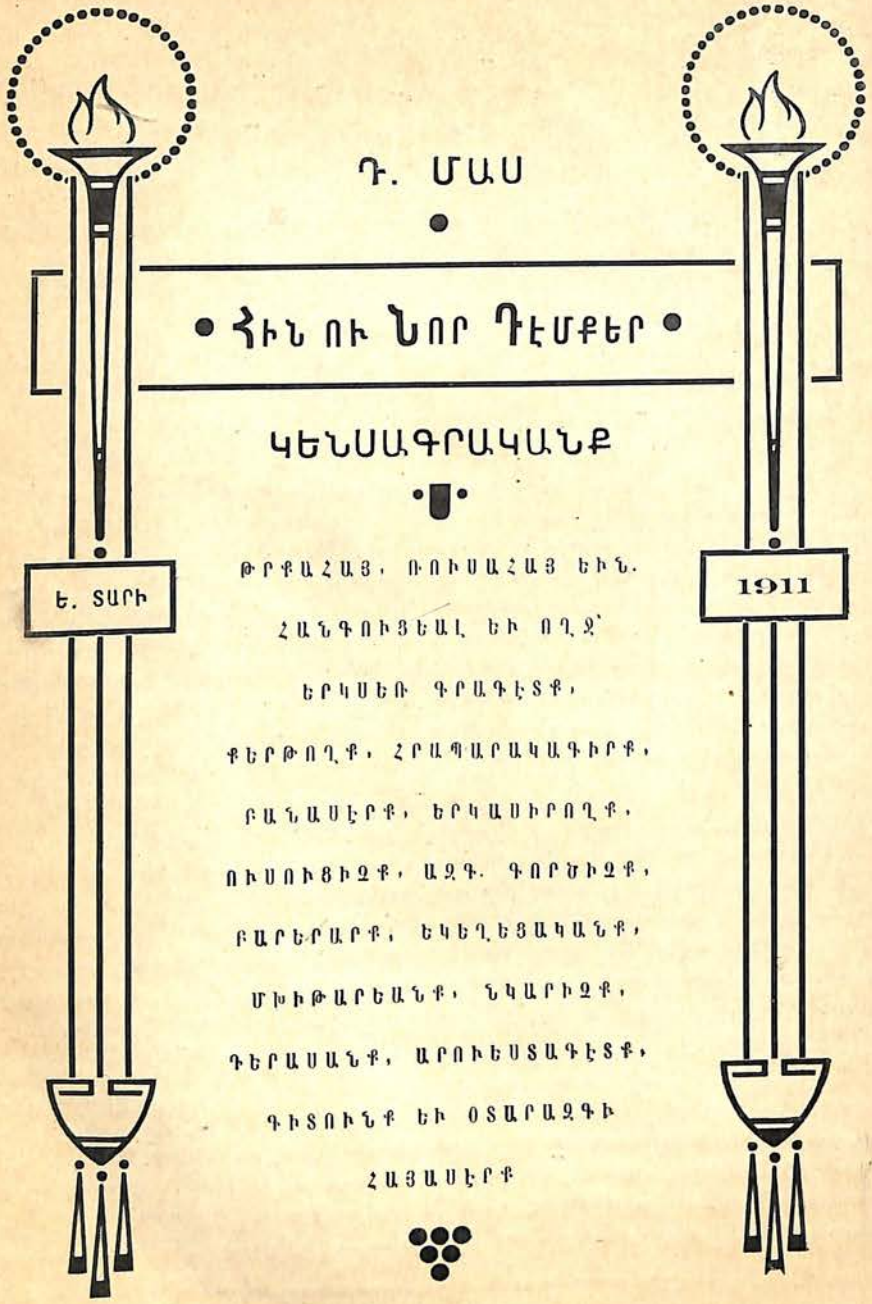

Դ. ՄԱՍ

• ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԴԷՄՔԵՐ •

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՔ

ԹՐՔԱՀԱՅ, ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԵՒՆ.

ՀԱՆԳՈՒՅՑԱԼ ԵՒ ՈՂՋ՝

ԵՐԿՍԵՌ ԳՐԱԳԷՏՔ,

ՔԵՐԹՈՂՔ, ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԳԻՐՔ,

ԲԱՆԱՍԷՐՔ, ԵՐԿԱՍԻՐՈՂՔ,

ՈՒՍՈՒՑԻՉՔ, ԱԶԳ. ԳՈՐԾԻՉՔ,

ԲԱՐԵՐԱՐՔ, ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ,

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՔ, ՆԿԱՐԻՉՔ,

ԳԵՐԱՍԱՆՔ, ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՔ,

ԳԻՏՈՒՆՔ ԵՒ ՕՏԱՐԱԶԳԻ

ՀԱՅԱՍԷՐՔ

ՀԱՅԵՐԷՆԱԳԷՏ ՕՏԱՐՈՒՀԻՆԵՐ

Ասկէ տարիներ առաջ ներկայացան այս տողերը գրողին երկու գերման օրիորդ քոյրեր, որոնցմէ երիցագոյնը խնդրեց որ իւր կրտսեր քրոջ հայերէնի դաս տար։ Հարցուցի որ արդեօք

Հ. ԹՈՎՄԱՍ

Վ. ԿԷՏԻԿԵԱՆ

օրիորդը գրագէ՞տ մըն էր և Հայերէնագիտութեամբ կ'ուզէր պարապիլ և կամ Հայ դա՞տը պաշտպանել։ — Ո՛չ, պատասխանեց։ = Հապա՞։ — «Քրոջս նշանածը հայ մըն է, որ քանի՛մ՛օր յառաջ Բուլգարիա դնաց գործով և 3 ամսով պիտի բացակայի ի դարձին՝ հաճոյք մը պատճառելու համար իւր ապագայ ամուսնոյն՝ կը բազձայ հայերէն լեզուն սորվիլ»...։ Առանց տնտեսութիւն յայտնելու՝ տուի հասցէն հայ ուսանողի մը, որմէ կրնար իւր փափաքը գոհացնել։ Կա՛ն, լսած եմ և ճանչցած՝ այսպիսի նպատակաւոր, եսամոլ հայագիտասէրներ, որոնք ճչմարիտ Հայերէնա-

գիտուհիներուն նախանձելի չարքէն դուրս կը թողում։ Վասն զի ո՛ր և է գրական երկ արտադրած չեն, բայց այն պարզ յօդուած և կամ բանաստեղծական թարգմանութիւն – Հայերէնէ։

Աղբիւրներու չգոյութեան, աննպաստ պարագաներու և տեղւոյ դժուարութեան պատճառաւ՝ պիտի բաւականանամ միայն ինձի ծանօթ քանի մը Հայերէնագիտուհիներու անուններն ու

Միսիս ՃՒՈՒԼԻՍ ՈՒՕՐՏ ՀՕՈՒ

(Նախագահուհի «Հայասացի Բարեկամներ»ի)

անոնց գրութեանց թերևս մերի ցուցակն յիշելով։ Արդէն այս երկտողն ուսումնասիրութիւն մը պիտի չըլլայ։

Ջեմ յիշեր հայասէր օտարուհիներն որոնք իրենց խօսքով ու գրչով հայկական դատը պաշտպանած են և հայակերներու դէմ կռուած, զոր օրինակ՝ տիկնայք Ilse Frapan գերմանուհին և Mrs. Julia Ward Howe ամերիկուհին, և.ն.։

Miss ALICE STONE BLACKWELL. — Հայ կանանց արիւնոտ թուականներուն էր, երբ բուռ մ'ըմբոստներ՝ տարագիր՝ Եւրոպա և Ամերիկա անցան մազապուրծ, հայկական պատմութեան վերջին տարիներու ողբերգական կանգը ծանօթացընելու, իրենց ծով ցաւին դարման գտնելու յուսով։ Եթէ գտնուեցան հիւրամերժ ափեր և ապառաժ սրտեր, սակայն եղա՛ն ալ մարդու

աղնիւ հոգիներ որոնք իրենց կարկղող սիրան ու կորովի գրիչն ի սպաս դրին հայկական անիրաւուած դատին։ Այս աղնիւ հոգիներէն մէկն է ՕՐ. ԱԼԻՍ ՍՏՈՒՆ ԲԼԷՔՈՒԷԼ ամերիկացի Հայերէնագիտուհին, որ օգնութեան կոչ մ'ըրաւ մարդու սրտերու՝ կասեցընելու յառաջդիմութեան և բարձր քաղաքակրթութեան ձիրքերով մեծապէս օժտուած դժբախտ ազգութեան մը — Հայոց թեան դէմ յարուցուած բնաջնջման դժոխային ծրագիրը։ Ցուզումով, ցասումով և բողոքի տաք չնչով պրեց չահասէր ու քա-

Միս ԱԼԻՍ

ՍԹՕՆ ՊԼԷՔՈՒԷԼ

բասիրա դիւանագիտութեան, դժոխըմրեր բռնակալութեան, վարձկան գրիչներու և ծախուած խղճերու դէմ։ Ցարգելի օրիորդը չբաւականացաւ միայն այսպիսի գրուածքներով։ Մեր ազգը Ամերիկացիներուն աւելի լաւ ճանչցընելու համար՝ հայկական ընտիր քերթուածներն անգլիերէնի վերածելով՝ ցանցընեց Boston Post, The Sudnay inter Ocean, The Christian Register, Woman's Journal, Boston Evening Transcript և Worchester Daily Telegram օրագիրներու մէջ, այսպէս Պեշիկթաշլեանէ՝ «Մահ քաջ Ջորդանոյն» (Դու զո՞վ խնդրես), «Հայ քաջորդին», «Գարուն» (Ո՛հ, Լինչ անոյշ), «Եղբայր համբ մնք» (ի բուր ձայնից).—Պ. Դօթեանէ՝

«Լճակ», «Մնաս բարեաւ».— Հ. Ալիշանէ՝ «Պլպուլն Ալարայրի», «Լուսնակը».—Րաֆֆիէ՝ «Վանայ ծովակը» (Զայն տուր, ով ծովակ).—Մ. Տամատեանէ՝ «Տալուորիկցի կորիճը».—Դոպոխեանէ՝ «Ծիծեռնակ». — Գամառ-Գրիգորեանէ՝ «Վարգան Մամիկոնեանի երգը» (Հիմի՛ էլ լռենք), «Աղասու մօր երգը» (Զարթիր), «Թէ իմ ալեւոր», «Օրօրոցի երգ» ևն. ևն.: Ասոնք և ասոնց նման սիրուած երգեր ու քերթուածներ հաւաքելով՝ գեղեցիկ հատորի մը մէջ ամփոփեց հեռաւեալ վերնագրով ARMENIAN POEMS rendered into English Verse, Boston, 1896: Ներածութեան մէջ (8 էջ) կ'աւանդէ Հայոց համառօտ պատմութիւնը՝ ժամանակակից խընդիրներու տեսակէտով: Բուն գործին մէջ (142 էջ) վերոյիշեալներէն զատ՝ կան Դուրեանէն տակաւին ուրիշ 8 կտոր ևս, Ալիշանէն՝ 6, Ռ. Պատկանեանէն՝ 10 հատ. նմանապէս Նարեկացիէն, Շնորհալիէն, Սայադ Նովայէն, Աչուղ Զիվանիէն և Նար-Պէյէն: Իբրեւ Յաւելուած դրուած է եղիշէի «Տիկնայք փափկասուն» Հայոց աշխարհին» զգայացունց հատուածը: Ամերիկեան թերթերը հիասքանչ ներբողներ հիւսեցին այս հատորին վրայ, որ քիչ ժամանակէն սպառեցաւ: Նէ Հայերէն բանաստեղծութեանց յաչող թարգմանութիւնը յառաջ տարաւ Ամերիկայի «Զայն Հայրենեաց»ին մէջ (թ. 17·1900), Տամատեանի «Նահատակ Սմբատին մօր ողբը» ամբողջական թարգմանութեամբ և ոտանաւոր, որուն կը կանխէ պատմական ծանօթութիւն մը: Նոյն տեղը՝ թ. 22, նոյն հեղինակէն, անգղիերէնի փոխեր է «Ցոփ-քաջը», բառիս բացատրութիւնը տալէն ետքը: Նոյնպէս թ. 44 «Բանտարկեալ յեղափոխականը»: Ունի դեռ ուրիշ չատ մը հատուածներ Boston քաղաքը հրատարակուող անգղ. «Armenia» գեղեցիկ ամսաթերթին մէջ: Յիշենք քանի մը հատը միայն. Ա. Զօպանեանէ նշանաւոր «Օրօր Մայր Հայաստանի»ն (Armenia, 1904, թ. 2), Հ. Ալիշանէ «Շուշան Շաւարշանայ» (Arm. թ. 8). Խրիմեան Հայրիկէն երկու երգ. «Մրմունջք Հայրենասիրի մը» և «Ողբացող գինուորին յիշատակը», ևն. ևն.: Այս հայերէնագիտուհին իւր սկսած գործքը կը չարունակէ տակաւին:

Miss FRANK MILLER. — «Armenia» օգոստոս պարբերականին մէջ կը տեսնուի Օր, Բլեքուէլի ուրիշ գործակից մըն ալ — Օր. ՖՐԱՆԿ ՄԻԼԼԸՐ որ նոյն ուղղութեամբ կ'աչխատի, հայերէն բանաստեղծութիւններն անգղիերէնի թարգմանելով: Ինծի ծանօթ են ներքա թարգմանութիւններէն միայն Պէչիկաշլեանէ «Քնար կուսին» (The Lyre of the Virgin) և Պ. Դոքեանէ «Իմ ցաւը» (Arm. Բ. տարի 2 և 3 երկուօրեակ թիւերուն մէջ):— Հետաքրքրութեան համար՝ այս վերջինէն երկու տուն դիմացէ դիմաց պիտի դնեմ, յաչող թարգմանութեան համեմատութիւնն ու վկայութիւնը մատնագէտներուն թողլով:

ՄԻՍ ՖՐԱՆՔ ՄԻԼԼԸՐ

ԻՄ ՑԱԻԸ

Սուրբ տենչերով յոկ ծարաւած՝
Ցամաք գետնիկ աղբերին յաւայր,
Ցամրիկ ծաղիկ հասակի մէջ.
Ո՛հ, չէ այնչափ ցաւ ինձ համար:
Ջերմ համբոյրով մը դեռ չայրած՝
Սա ցուրտ ճակատդս դալկահար՝
Հանգչեցուելիկ հողի բարձին,
Ո՛հ, չէ այնչափ ցաւ ինձ համար:

ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

MY PAIN

To be athirst with pure desires,
To find all dried the pools of rain:
To droop in this the flower of youth,—
E'en this is not my greatest pain!
To ne'er have known an ardent kiss,
To think too soon my active brain
Must rest interredin damp cold earth,—
E'en this is not my greatest pain.

FRANK MILLER

Ունի նաև «Armenian popular Songs» Հայ ժողովրդական երգեր, (Arm. թ. 6): — Օր. Միլլըր ճամբորդած է Արեւելք և ծանօթ՝ հայ հասարակութեան:

Frl. AGNES FINCK, ապա Տիկին ԳԵԱՆՋԵՑԵԱՆ.— Հանգուցեալ Պրոֆ. Ֆրանց Ն. Ֆինկ նշանաւոր Հայերէնագէտին քոյրն է այս գերմանուհին: Հայ լեզուն սորված է իւր Հայերէնագէտ եղբօրմէն, որուն հետ 1900ին անցած է Կաւկաս և լաւ հմտացած հայերէն լեզուին: Ոչ թէ միայն գրաբարը քաջ գիտէ, այլ և Ռուսահայոց բարբառը մաքուր կը խօսի ու կը գրէ: Իր

ՏԻԿԻՆ Ա.

ԳԵԱՆՋԵՑԵԱՆ

գրական գործունէութեան մեւաքը Հայ ուսման ասպարէզին մէջ եղաւ բանասիրական ընդարձակ յօդուածով մը: «Փոտի առ Աչոտ գրած նամակն ու անոր պատասխանը» (1) զոր հրատարակեց իւր ողբացեալ եղբօր խմբագրապետութեամբ հրատարակուած «Հանդէս Հայագիտութեան» հիանալի, բայց վազամեռ ուսումնաթերթին մէջ:—Տիկին Գեանջեցեան գեղեցիկ գազափարն ունեցած էր նաեւ մեր ամէնէն սիրուած ու հռչակաւոր վիպասանին՝ Աւետիս Ահարոնեանի սրտագրաւ վէպիկները կամ պատկերները (2) գերմանե-

(1) Der Brief des Phottios an Aschot und dessen Antwort, uebersetzt von Agnes Finck und Eznik Gjandschezian (ի թերթին "Zeitschrift für armenische Philologie", Բ. տարի, 1904, էջ 1–17).

(2) **Awetis Aharonian.** Armenische Erzaelungen, uebersetzt von Agnes Finck Gjandschezian, Leipzig, էջ 106.

րէնի թարգմանելու զոր իրագործեց 2 տարի յառաջ: Այս աշխատութիւնն Universal-Biblithek-ի 5107րդ հատորը կը կազմէ: Բովանդակութիւն է. Ջալե, Բալըն, Ջնդանոմ, Բախտ խաղէր, Փըռե-ըմ խոչ և ևայլ: — Այժմ զբաղած է Ս. Դրոց Եօթանասնից թարգմանութեան հայերէն ձեռագիրներու յուցակագրութեամբ, զոր իւր հանգուցեալ եղբայրը կիսատ թողուցած է: — Հայերէնագէտ ու հայերէնախօս Տիկինը կը խոստանայ յառաջ տանիլ իւր հայանպաստ գնահատելի ու գովելի ձեռնարկը:

Frk. INGA COLLIN, այժմ Տիկին ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ. - Տարիներ յառաջ՝ Պրոֆ. Հ. Պեդերսէն հայերէնագէտ բարեկամս կը զրկէր ինձ երբեմն գանխական գրական հանդէսներէն թիւեր,

ՏԻԿԻՆ ԻՆԳԱ

ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ

որոնց մէջ կը հանդիպէի Niels Ellinger կեղծ սաորագրութիւնը կրող բանաստեղծի մ'ինքնագիր ու հայերէնէ թարգմանուած քերթուածներուն: — Այն ատեն չէի գիտեր թէ ո՛վ էր այն ախընոտ բանաստեղծութեանց հեղինակուհին: Բայց յետոյ՝ երբ իւր բանաստեղծութեանց հատորը՝ «Կոնակերգ»ը հրապարակ հանեց, տեղեկացայ թէ Նիլս Էլինգըր կոպենհագ ծնած՝ դանիացի Collin աղնուազարմ գերդաստանէն էր. Պետական Խորհրդական՝ վաեմ.

Յ. Կոլինի դուստրն որ հիմնեան կապով միացած էր Դոկտ. Մ. Նալբանդեանի հետ, այժմ կեդր. վարժարանին Տնօրէնը։

Կոհաներէթը (1) 6 մասէ կը բաղկանայ՝ ինքնագիր ու թարգմանածոյ։ Ե. մասն ամբողջովին Հայկական բանաստեղծութիւններ են (Armeniske Digte), զորոնք ամուսնոյն օգնութեամբ Դանիերէնի թարգմանած է։ Տիկնոջ այս գեղեցիկ գրքին վրայ դրուատիքներ հիւսեցին դանիական թերթերն որոնցմէ մին կը գրէր. «Այս բանաստեղծութեանց արժէքին և գեղեցկութեան մէկ մեծ մասը կը պատկանի «Հայկական բանաստեղծութիւններուն», որոնց մէջ կը գտնուի գերազոյն քնարերգական չէշտն՝ որ մեզի ծանօթ է Սողոմոնի «Երգ երգոց»էն, և ուր մարդ յուզմամբ կը տեսնէ սխրութիւնն, առանձնութիւնը, դժբախտութիւնն այն նահատակ ժողովրդին՝ որուն միացած է երիտասարդ հեղինակուհին։ Գիրքը բանաստեղծական արտադրութիւններով հարուստ է ու թարմ, ինչպէս և լուրջ։ «Գարուն» երգին նման բանաստեղծութիւն մը՝ ի մէջ այլոց, բոլորովին հմայիչ է. թէ՛ իր պարզութեամբ և թէ՛ արտագին չէշտով ու գոյնով. իսկ իր ձեւին մէջ՝ իրրեւ սիրելի և յուսալից եկեղեցական հին տաղ մը» — Նէ գրած է նաեւ մանկավարժական չափական յօդուածներ, որոնք իւր ամուսնոյն ի լոյս հրատարակած «Գիտութիւն» պարբերականին մէջ տպուեցան։ Ունի նաեւ Օսմ. երեսփոխան Պապիկեանի մահուան առթիւ «Nationaltidende»ի մէջ կրակոտ գրուածք մը՝ զոր «Ազատամարտ» թարգմանեց, ինչպէս նաեւ քնարերգական գեղեցիկ քերթուած մը՝ նոյն օրագրին մէջ, «Դո՛ւ, Նոր տարի» վերնագրով (թ. 174)։ Իսկ «Ազատամարտ»ի չարաթաթերթին մէջ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը՝ Պիյօրնսոն դանիացի մեծ գրագէտին վրայ։ — Տիկինը մանաւորապէս Հայոյ առթիւ և Հայոց համար գրած է՝ Հայկական հարսանիքը, Հայկական պրոֆիլները, Հայերն և Օսմ. Սահմանադրութիւնն, Ախտանչէ Ջորջը (յօդուածներու չարք մը), Հայ ժողովրդական երգեր և արդի բանաստեղծական կտորներու թարգմանութիւններ։ — Այս տողերը թերեւս դեռ մամլոյ չյանձնուած՝ կոպենհագի գրական կարեւոր հանդէսներէն միոյն մէջ լոյս տեսած կ'ըլլայ Ա. Եսայեա Ահարոնեանի «Մայրեր» զգայուն գրուած-

(1) Boelgesang (Պէօլէ-սան) Koebenhavn, 1905, No. 143. Թարգմանուած հայկական կտորներն են «Գարուն» (Ո՛չ, ինչ անոյշ), «Իմ սիրելի զաւակուկը», Հարսանեկան և սիրային երգեր, «Մայրիկս», «Դու զո՞վ խընգբես», «Ազատն Աստուած», «Մայր Արաքսի» և «Օրօր Մայր Հայաստանի»։

քին թարգմանութիւնը։ — Տիկին Նալբանդեանի գրիչը չատ բեղուն է և չատ խոստմնալից։ (1)

Զեմ գիտեր թէ ա՛րդեօք Պրոֆ. Կոնիբեր ծանօթ Հայերանագէտին Տիկինն ալ՝ որ իւր ամուսնոյն քննական ուսումնասիրութեանց օգնած է — հայերէն ձեռագիրներէ ընդօրինակութիւններ ընելով, Հայերէնագէտ Օտարուհիներու չարքը դասելո՞ւ է։

Բերա, Սեպտ. 1910 Հ. Թ. Կ.

(1) Տկ. Ինկա Մ. Նալբանտեան ծնած է 26 Յուլ. 1879 (Ն. Տ) Քօբընհաւկ մէջ և 1904ին ամուսնացած Մարտիրոս Նալբանդեանի հետ։ Իր առաջին բանաստեղծութիւնը հրատարակած է «Familie-Journal»ին մէջ, երբ նէ 18 տարու էր դեռ։ Այնուհետեւ Դանիական այլ և այլ լրագրաց և հանդէսներու մէջ երեւցած են իր զգայուն քերթուածները, նորավէպերն ու յօդուածները։ Հայ մամուլին մէջ ալ իր անունը փայլած է։ Բայց ի «Գիտութիւն»էն և «Ազատամարտ»էն — զորս յիշած էր Հ. Թ. Կ. — ունի գրուածքներ Մ. Զերազէ L'Arménieին, «Լազմիկ»ի և այս տարի՝ Տարեցոյցիս մէջ՝ մեր մասնաւոր հրատարակութեամբ։ Ը. Թ.

Մեր ներկայ եւ ապառիկ Տարեցոյցներու էջերուն, տե՛ս պատկերներն ուր՝ որոնց կենդանագիրները չենք գտնած ատաճիր։ Այդ ցուցակը դասակարգելու ծարուեցնակութիւնն է անցեալ տարիներու հատորներով երեւցած գիրուցած կենդագրութեանց։ Շատ մը նորոգ հանգուցեալ անձանց կենդագրութիւնները ալ խտացած են 1909 եւ 1910 տարիներու «Միջազգային Գրոնիկոն»ներուն մէջ։ Առաջադրած ենք յաջորդական հատորներով պակաս մնացորդները ալ գտնելու եւ ամբողջացնելու կենդագրութեանց այս բաղարացը։ Շատ ուրախ պիտի ըլլայինք երէ Պօղոս, գաւառի եւ արտասահմանի գոյի եղբայրներ հանէին գիւրացուցնել մեր ձեռնարկը՝ մեր ցուցակէն բացակայող անձանց լուսանկարներն ու անոնց կենդանէն կարեւոր եւ ստոյգ նօթեր յղելով հետագայ հատորին։ Théotig, c/o Messrs. V. & H. Der-Nersessian, Djélal Bey Han, Constple.

ԱԲՐԱՀԱՄ ԲԱՇԱ ԲԱՐԹՈՂ. — Ծն. 21 Սեպտ. 1850 Ք. Աղեքսանդրիա։ — Եղբօրորդին է կեսարացի յայտնի Աբրահամ վարժապետին — Կիւլպէնկեան ազգատոհմէն։ Ուսանելով Թեմական դպրոցին մէջ՝ հրաւէրով Թեմիս Մէհմէտ Ալի Բաշայի խորհրդական՝ Պօղոս Պէյ Եուսուֆի որուն ուսուցիչն էր։ Աբր. վարժապետը բարւոք պաշտօնավարութեամբը գնահատուելով Թեմիէն՝ սեղանաւոր կարգուած է անոր, նուէր ընդունելով հերկելի ընդարձակ հողեր Ղարաչ գիւղը, նաեւ

անդ կառուցեալ իշխանական դասպաս մը։ Այլ եւս ծանօթ Խավաճա Աբրահամ անուամբ, գիւղը շէնցնելով՝ յաճախ այցերը վայելած է բարձրասիճան անձերու նոյն ապարանքն ուր «Թադէոս Բարթողիմէոս» անուն մատուռ մը կառուցած է Գաբրիէլ եպսկ.ի առաջնորդութեան օրով, անոր կցելով գերեզմաննոց մը ուր Թաղուած կան ցանցառ քրիստոնեայք՝ ղպտի եւ յոյն։ Իր դամբարանը

կը գտնուի Աղեքսանդրիոյ ժամուն շրջափակի հին գերեզմանատունը։ Մահէն վերջ՝ Աղա Բարթող Կիւլպէնկեան եղբայրը շարունակած է շէնցուցել նոյն սացուածքն ու վայելել Թիվական ընտանեաց բարեկամութիւնը։ Որդին՝ Աբրահամ Բաշա Բարթող հօրենական կալուածներն աւելի՛ արդիւնաւորած է։ Մանկու-

թեանը, խնամակալին՝ Աշըգեան Յակոբի կողմէ Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վրժըն.ը ղրկուելով, հոն սացած է նախնական կրթութիւնը, դասընկեր ունենալով Կիլիկիոյ այժմու Սահակ Կաղկս.ը, ձէվահիրճեան Դաբր. Ս. եւ ուրիշներ։ 24 տարեկանին, եգիպտոս, ամուսնացած է Աղեքսանդրիոյ կառավարչատան սեղանաւորապետ Եուսուֆեանի դստեր՝ Երանուհիի հետ, որ ապա համբաւեցաւ իր բարեգործութիւններով, մանաւանդ 1896ի կոտորածին Թուրքիայէն եգիպտոս գաղթող Թշուառ հայոց ցոյց տուած իր զոհողութիւններով։ Մահուամբ Թագւոր Բաշայի — որուն ձեռնասունն եղած է ազգ. կեանքի մէջ, —Աբր. Բաշա նուիրուած է ազգ. գործերու եւ իբր «միւթէվէլլի» եկեղեցապատկան կալուածոց։ Իր առատաձեռնութենէն օգտուած են Եգիպտոսի, Պօլսոյ եւ գաւառի զնզն. ազգ. հաստատութիւններ, սրտի եւ մտքի իր ազնուութեամբը վայելելով միջազգ. համբաւ մը եւ ստանալով ասիճաններ եւ պատուանշաններ. — Միւիմա, Օսմանիէ Բ., Մէճիտիէ Ա., Մեծ Խապաւէն Ադիւճ-Արեգական (Պրսկ.), Կարմիր Խաչ, (Ռուս.), նաեւ Թունուզի, Եթովպիոյ, Սպանիոյ եւ Բորթուգալի պետութիւններէն։ — Ինքը Պօղոս Բաշա Նուպարի հետ՝ գլխաւոր հիմնադիրն է Եգիպտոսի Ընդհ. Բարեգործական Միութեան, — հայօգուտ լո՛ւրջ ձեռնարկ ոուն կատարելագործման եւ տեւականութեան զարկ տալ սկսած է Հայ Ազգը, կազմելով բազմաթիւ մասնաճիւղեր։

ԱԲՈՎԵԱՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐ. — Ծն. 1804 Ք. Երեւանի Քանաքեղ գիւղը։ Ստ. Նազարեանցի հետ աշակերտած Ղարապաղցի Պօղոս վրդ.ի (Թիֆլիզ)։ 1829 ին շրջանաւարտ Ներսիսեան դպրոցէն ուրկէ էջմիածին անցնելով քարտուղար և Թարգման Եփրեմ Կաթող.ի։ Նոյն Թուին, գերմ. Բրօֆ. Պարրօտի հետ Մասիս լեռը բարձրացած։ 1830ին Ք. Տօրբատ երթալով ուսումը կը կատարելագործէ։ 1837 Ք. Թիֆլիզի Պետ. վրժրն.ներու դասատու և գլխ. դպրոցի տեսուչ, բանալով նաև մասնաւոր ուսումնարան մը ուր հայ մանկտին կը կրթէ նոր ուղղութեամբ։ 1839 Ք. կ'ամուսնանայ Էմիլիա Լօզէ գերմանուհւոյն հետ։ 1843 Ք. գլխ. դպրոցի տեսուչ յերեւան՝ ուր վարժարան մըն ալ կը բանայ։ 1848 ապր. 2ին կ'անհետի յանկարծ. վերջէն կ'ստուգուի Ք Երեւանցի քինախնդիր պարսիկներէ սպաննուած ըլլալը։ Նոյն տարին յլս. 11 ին և ցայսօր անյայտ կը մնայ հողակոյտը մեծանուն գրագէտին որ Ռուսահայ վիպասանութեան և բանաստեղծութեան առաջին ռահվիրան եղած է, հայ գրականութիւնն օժտելով Վէբր Հայոցն անուն գլուխգործոցով մը զոր 1841 ին գրած է իբր ծնողաց իրին բարբառով, — հայրենասէրն, անգուգական և զգայացունց վէպ մը տոհմային կեանքէ, երի՛ցս տպագրութեան

արժանացած (1858—1897—1908), Ունի նաև «Պարապ վախտի խաղալիք» անուն առակներու, պատկերներու և ոտանաւորներու տրցակը, «Ծէօղորա» Քատերախաղը, «Օսաննա» վէպը, «Ձանապարհորդութիւն» մը, «Նախաշաւիղ կրթութեան» դասագիրքը, ևն.։ 1897 ին Ի. Ժամհարեան հրատարակեց իր գործերուն ամբողջական ժողովածոն. իսկ իր կենդանագիրը կորուստէ փրկողն եղած է Լ. Տիգրանեանց 1881 ին։

ԱԴԱՄԵԱՆ ՊԵՏՐՈՍ Հ. — Ծն. Գաղատիա 1849 թ. Ռոմ. հայ ծնողէ եւ մեռ. 2 Յունիս 1891 Բերա՝ թոխախտէ։ Նախ. կրթութիւնը ստացած ծննդավայրը։ Իեռ. 14 տարու, սկսաւ յանախել «Առեւելեան թատրոն»ը՝ հիմնուած բերացի երիտասարդներէ։ Առաջին անգամ բեմ ելած սպայի պերով «Վիլհելմ աֆխարհակալ»ի մէջ։ 1867 ին խաղացած է նախ Ս. Հէֆիմեանի առաջնորդութեամբ, 1869 ին Վարդովեանի խումբով. յետոյ անցած Ռուսիա, ներկայացումներ տուած Ն. Նախիջեւան։ 1879 թ. Թիֆլիզ հաւիրուելով «Սէր առանց հարմարման» թատերախաղով սկիզբ տուաւ ներկայացմանց շարքի մը։ Սուղ ժամանակի մէջ մեծ համբաւ հանեց եւ ամէն անգամ իր թատրոնը լեցուն կ'ըլլար հայերով եւ օսարազգիներով։ Ռուսիոյ մէջ ամէն ուր որ թատրոն կար՝ տուած է ներկայացումներ որոնք իր փառքն ոսկեզօծեցին։ Մինչեւ 1888 մնաց հոն եւ 89 ին Իզմիր անցնելով բեմ ելաւ կրկին, ապա Պոլսոյ մէջ՝ ուր հիւանդութիւնը վրայ հասնելով, հուսկ ուրեմն զգեցնեց գինի ռուս. հիւանդանոցը։ — Աննախընթաց յաջողութեամբ գիտէր խաղալ Համլէդ, Ռիչ, Ֆոռուաօ, Օթելլօ, Լիռ, Շէքսպիրի այս հոյակապ ու դժուարին ողբերգները, նաեւ Ուրիէլ Ակոստա, Նարցիս, Ֆօբէի «Իարբիններ», գեղագոյն զմայլումի եւ յափշտակութեան մատնելով հանդիսականները։ Ռուս թերթեր ամենամեծ գովեստով արձագանգ եղած են բեմական արուեստի մէջ անոր ունեցած կարողութեան։ — Յուղարկաւորութիւնը կատարուած է Բերա անսովոր շուքով, եւ թաղուած Շիշլի՝ Մ. Պէշիքթաշլեանի առընթեր։ Դամբանախօս՝ Դաւիթ վրդ. Նազարէթեան, Յովհ. Սեթեան, Ե. Տէմիրճիպաշեան, Ս. Էֆեան եւ Էմմ. Եսայեան։ Թագաւոր միջեւ Բանկալթի ուսամբարձ՝ հայ դերասաններէ. առաջինն նուագածուի՝ սուգ հայերգով։— Իբր նկարիչ՝ կը թողու շատ յաջող նկարներ։ Իսկ իբր բանաստեղծ ու գրագէտ՝ արտադրած ունի 70 ի մօտ մեծ ու փոքր ոտանաւորներ, ամփոփուած՝ Հ. Վ. Հացունիի կազմած հատորին մէջ (Վենետիկ 1796), *Անկոչ հիւրը* վէպը (նոյն անդ), *Շհյխպիր եւ իր Համլէտ ողբերգութիւնը* (1887), *Նամականիներ առ Մանտրօ* եւ *Բարեաւ մնամ իմ յոյսեր* (1894)։

ԱԼՓԻԱՐ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ.— Ծն. 12 Յլս. 1864 թ. Իզմիր։ Մանուկ հասակէն յանախած Գասրէէոյի Առաքեան եւ Հասքէօյի Շահնազարեան վրժն.ները։ Երկար տարիներ շրջագայած եւ ապրած Իտալիա, Ֆրանսա, Անգլիա եւ Եգիպտոս՝ ուր *Փարոս* գաւեշտաթերթը հրատարակած է։ — Քայ համարակալ եւ Ֆրանսագէտ։ 1910 ի կիսուն, առաջնութիւն շահելով մրցման մէջ՝ Ֆրանսերէնի բարեուղարութեան կը կոչուի Ազգ. Պատրիարքարան, ուր ցարդ կը պատասխանատու է։ — Աշխատակցած Ֆրնս. թերթերու։ Հայերէնը հետզհետէ Մ. Նուպարի բառգիրքէն ուսնելով, գրական մուտը գործած է Յ. Շահնազարի «Հայրենիք»ին սկզբնաւորութեան, *Մայրական սիրտ* յուշիչ ոտանաւորով. յետոյ «Քաղքէգի»ներ, արամիս Բոնիկներ՝ թատրոնի, նուագահանդէսի, կայքատօնի, յանախ *Ռատմիկ*

ծածկանունաւմբ։ Երկար ատեն աշխատակցած «Ա. Մամուլ»ի, Տ. Ա.ի «Մասիս»ին, «Սուրհանդակ»ի եւ «Մանզումէ»ի, երգիծաթերթերու, տարեցոյցներու, նորավէպներով եւ զանազան խայթիամեղ ու հոդամերկ գրուածքներով։ Էնն ընթացիկ ծածկանունն եղած է *Քոխզանքիմ*։ Ազատութենէն վերջ Պոլիս գալով, պահ մը ամենօրեայ յօդուածագիր եղած է «Արեւելք»ի, նաեւ «Գալէմ» թրք-երգիծաթերթին՝ Ճրնս. լեզուով։ Ներկայիս մէջ կ'աշխատակցի «Բիւզանդիոն»ին։-Փնտրուած գրիչ մը, կ'երեւի՝ իր հոլանի նկարագրականներուն եւ զուարթ ու երգիծաշող խոհելակերպին համար։ Հակառակ սակայն անբարոյ նկատուած իր գրականութեան, Ալփիար գրելու եղանակ մը ունի որ իրապատութիւնն է՝ չափաւոր սահմանի մը մէջ, ջանալով նողկացնել նոր սերունդը կեղծիքէ, սուտ բարեպատութենէ եւ պատիր բարոյականէ։ — Երկերը. *Առաջին անգամ, Շոգ-Մոգ*։ — Թունս հակակուսակցական մը։

ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ ԱՒԵՏԻՍ.— Ծն. 4 Յնվր. 1866 թ. Երեւանի Իկտիր գիւղն ուր նախնական կրթութիւնն ստանալով կը մտնէ Գէորգեան ճեմարան, ուրկէ շրջանաւարս 1885 թ.։ Մինչեւ 1895 կը պատասխանատու ծննդավայրին դպրոցը։ 1898 թ. Եւրոպա անցնելով կը հետեւի Լօզանի, նաեւ Բարիզու «Սօռպօն» համալսարանի գր. դասախօսութեանց՝ մինչեւ 1900 թ., ոնկէ բզղթակցելով «Մշակ»ի։ Վերադարձին՝ մնայուն աշխատակից «Մուրճ»ի՝ ուր բաւական տարի պատասխանատու կը վարէ. աշխատակցած է նաեւ «Տարազ»ի։ Ռուսահայ նշ. գրագէտ-վիպասան։ Իր անդրանիկ գրուածքն է «Պուտ մը կաթ»ը, յետոյ «Փոքր մը խաշ»ը, «Փալագ-Վուրգուճի»ն, «Բաշոն», «Ժաճիդ», «Բաղդի խաղեր», «Հարեւաններ», «Զնգունում», «Ախաղաղը», «Խեղճերը» եւլն., տանկաճայ պանդուխտներու եւ կովկասահայ բրնուառներու կեանքէն խաղուած իրական տպատուկներ բոլորն ալ։ Արտադրած ունի նկարագրական ընտրեալի էջեր իր ուղեւորի կեանքէն *Իտալիայում* խորագրին տակ. Պօլսէն Թիֆլիզ դարձին՝ հրատարակած տպատրութիւնները, *Հոգին* վերնագրով ազգագրական ուսումնասիրութիւնը, նաեւ շարք մը գրական շեղ հատուածներու։ Գրածներէն յիշատակելի են նաեւ *Մխիթարեան Միաբանութիւնը, Մայրերը, Մորիկի տուրքը, Պատկերները, Կեանքի դասը, Արազը, Լուսիւն* վէպը, եւլն.։ Իբր թատերախաղ՝ հրատարակած է *Արցունքի Հովիտը* (Աբէլեան-Արմենեանէն հոս ներկայացուած), *Սեւ քոչուն*, նաեւ *Ուխտուածները*, վերջինս բանի մէջ գրած՝ զոր 1909 ի սկիզբները Տկ. Սիրանոյշի թատերախումբը ներկայացուցած է Բերա,

արցունքներ խլելով հանդիսականներէ: Իսկ անվերապահ կերպով իր գլուխգործոցը կրնանք նկատել *Ազատութեան ճանապարհին*ը: — 1908 Օգոստ. 24 ին Պոլիս եկաւ ու ճառեց Պէշիկթաշի եկեղեցին՝ ծովածաւալ բազմութեան մը ներկայութեան, իր գր. անստեիւր համբաւին լծորդելով թուրս բեմբասացի կարողութիւնն ալ: Հայաթերթ յաջորդ օրն իսկ հրատարակեցին այդ ատենախօսութիւնը, — որչափ կարելի էր հայ լրաբերներու՝ սղագրել ատանկ պերճախոս ճառմը: Բանի մը օր հագիւ կեցաւ հոս, հիւր մնալով Սկիւտար, իր գոչի ու գաղափարի հոգ՝ Տկ. Զ. Եսայեանի տունը, յետոյ մեկնեցաւ Կովկաս, ուխտասկցելով «Դործ»ի, եւ 1909 ի գրեթէ կիսուն ձերբակալուելով բանտուեցաւ՝ կարգ մը յայտնի մտաւորականաց հետ: Անկէ ի վեր իր զնդանին անառեւ խշտեակին մէջ փակուած կը մնայ; գուրգուրոս կնոջմէն ու զաւկրներէն տարակայ, իր գրական «Վարիպ» ծածկանունին պէս մեծաւոր, կարծես անձա՛մբ անձին բոլորած բլլալու համար իր եղերերգած երաշխ ու դժպհի կեանքն անտէր անհիրական Հայաբեաց: Բադուի բանտէն գրած է — բաց ի *Ուխտուածներ* էն — *Մոխիրներուն տակ* պատկերն, *Անդունդից* վիպակն ու *Պատրանքներ* տուտանն: Հիմայ Նովօչէրկասկի բանտն է՝ ուր կան իբր Դաշնակցական մեղադրուող բոլոր հայերը: — Ա. Անտոնեանի «Ծադիկ» կիսամսեայիին մէջ առագրուած են իր յօդուածներէն մէկ բանին, որոնցմէ *ձանապարհը* գրական հոյակապ էջ մրն է՝ Սոփին սարսափը պատկերացնող: Ադայեանի, Թումանեանի եւ Փափազեանի հետ բնկերովի՝ 1909 թ. կազմած է *Հայ գրողների* Ա. տուար հատորը, հատընտիր գրուածքներ պարունակող Ռուսահայ գրագէտներու՝ անոնց պատկերներուն հետ:

Աճէմեան Մկրտիչ.—(էրզ *Հոլոշ Նօրէր*), ծն. 19 Յունիս 1838 թ. Օրթաքէօյ՝ որուն Ս. Թարգմանչաց, Պոլսի Մայր եկեղեցւոյ եւ Բերայի Նարեկեան գպրոցներէն ստացած է նախ. կրթութիւնը: ցետոյ Բերայի Մխիթարեանց, 1852 ին ալ Վենետիկ՝ Ռափայէլեան վրժրն. (դասընկեր ունենալով Թովմաս Թէրզեան, Գէորգ Ապտուլլահ, Սրապիոն Թղլեան եւլն.), աշակերտելով Ղեւոնդ Ալիշանի որ կ'աւանդէր հայերէն, գրագիտութիւն եւ պատմութիւն: Ուսումնաւարտ 1858 թ., վերադարձած Պոլիս՝ պաշտօնեայ կարգուելով հեռագրական վարչութեան մէջ՝ մինչեւ 1909, երկիցս անօրէն ալ կարգուելով. հիմայ հանգստեան կոչուած: Ազգ. շրջանակի մէջ փոքր ինչ դեր ունեցած է, իբրեւ երեսփ. 1867—68 եւ իբր Թաղ. խորհրդի անդամ Պէշիքթաշի եւ Բերայի: Աւելի կ'աշխատի առանձնացեալ կեանքէ, գր. պարապումներէ եւ պատկերհանութենէ: Իր գր. գործունէութիւնը կ'սկսի 1875 էն: երկերը.— «Վահագն» գրքը. դիւցազներգութիւն, «Փպիտ եւ արտասուք», «Լոյս եւ ստուերք», «Գարնան հովերը» եւ «Թրթռուն ձայներ» քերթողական հատորը: Թարգմ. «Դիրք ժողովրդեան», «Զայն ի բանտէ» Լամպնէի, «Աւազակներ» Շիլլերի, Լաֆոնթէնի առակներէն ու Պէռանժէի երգերէն զնդն. հատուածներ, նաեւ Թատերախաղեր՝ Արեւելեան Թատրոնի համար:— Ձգայուն բանաստեղծ:

Աջտնեան Հ. Արսէն Վրդ.— ծն. 7 Յնվր. 1825 թ. Բերա՝ ուր ստացած նախ. կրթ: 1835 ին Վիէննա ղրկուելով աշակերտած Մխիթ. վանքին դպրոցը՝ 3 Նոյ. 1840 թ. ընդունուած վանական զգեստ, Վիէնն աշխ. անունը փոխանակելով Աբսէնի: 3 Մյս. 1842 թ. անդամ նոյն Ուխտին, եւ քհնյ. ձեռնադր. 1 Նոյ. 1845: Արուեստագէտ, բանասէր, դաստիարակ ու վարիչ գպրոցներու,

*Մեծաւոր վանատանց, ժողովրդապետ, Արքեպիսկոպոս Սաղամինայ, Վարդապետ Ա.Ծ. աբանութեան, իսկ 1886 էն ցմահ [21 Յլս. 1902] ընդհանրական Աբբայ Վիեննայի Մխիթ. Միաբանութեան՝ որուն անունը պանծացուց իր անատերբեր պաշտօնավարութեամբ եւ գր. բեղուն գործունէութեամբ:— Երկերը Կիւերնէյ Մէլնէ ծնաւ 1845 ին՝ ոսկեդարեան լեզուաւ, Բէրճոնեան Հայկունեան լեզուի պետս յառաջդէմ աշակերտաց (1885) եւ նոյնին համառօտը, Երէտ Ս. Պատրիարքէ (1877, պարզ քառաձայն՝ վիմատիպ. ասնի անտիպ՝ ձայնական ու գործիական խումբի համար մը եւս), Մեծ Երկրագունեան (Հայաստան՝ չորեքգունեան, 2 ոտն. տրամագիծով եւ պատուանդանին հետ 1½ կանգուն բարձրութեամբ սերտալի եւ սուղ globe մը որուն արտաքինն ալ պատրաստած է), գեղեցիկ պատերն ու ղարդէֆերբը Վիեննայի տպարանին, Ասրեղեբալեան պատկեր Մելքոնեան Երէց (1843). Նկարած է նաեւ իւղաներկ պատկերներ: Մեծանուն վաթճանեալին գլուխ—գործոցն է Քննական Բերճոնեան Երէց Հայերէն Լեզուին 1866 ին տպ. եւ սպառած, (որուն համառօտն ալ լոյս ընծայած է տարի մը վերջ), անբաղդատելի ուղեցոյց ծառայելով Աշխատասիրի Բերականութեանց բոլոր հեղինակներու: Աշխատակցած «Եւրոպա» լրագրին՝ լեզուաբանական եւլն. Համալից յօդուածներով, և երկար տարեն՝ «Հանդէս ամսօրեայ»ի ուր յաճախ անանուն կամ ղղյգ աստղանիշով կ'երեւէին իր բանասիրական ու քննագատական գրուածքներն որոնցմէ յիշատակելի է Տ—ատրչ—Երեան էնդէր խորագրով յօդուածներու շարքը:— Հ. Գ. Մէնէվիշեան հատորի մը մէջ ամփոփած է կենսագրութիւնը բազմարդիւն Յարելեարին որուն Քահանայութեան Յիսնամեակը կատարուեցաւ Հոկտ. 1895 թ. և որ պատուուած է Ֆրանձ—Եօսէֆ կարգին Մեծ Խաչով եւ Աստղով, նաեւ Օսմ. «Մէճիտիէ» Գ. ով.

ՅԱԿՈԲ ԹԷՐՉԵԱՆ
(Յակոբէ)

որ Պիլիկիոյ եղեռնին բնդարձակ Պատմութիւնը գրած է:

ԱՆԴՐԻԱՍԵԱՆ ՀՐԱՆԴ Յ.— Սերած՝ Օրթաքեօյի եւ բազմաթիւ հասունաց գերդաստանէն։ Ծն. Պոլիս 1876 թ., Նախ. լրբ. ուսումն կ'ստանայ Մերոպեան եւ Կարնոյ Ամերիկեան վարժարանները։ Յետոյ Պերլինի Թրէյեր 1894ին։ Տարի մը ետք Պալթիմոր թերթերէն գրոյցի ընդհ. հակիրճ եւ բարյացակամ իրերէն ծանոյցներ գոհունակութեամբ կը հետեւէր հոսանքի։ Վերադարձին Պոլիս վերջ. Խորհրդ. Մէրվէյոյէն institutէն Մեխանիկական եւ Ելեկտրական ճարտարագիտական վկայականով հին բեմերէն յարմարագոյնս ելեկտրականութեան վրայ եւ ելոյթ ի Պերլին 10 տարի լրացնելով ամենալաւ ելեկտրական ճարտարագիտական գործերը վերցնել, ամերիկեան հիւսիսային ելեկտրական ընկերութեան մէջ չորս տարի ընդհ. գլխաւոր Պերմինղհեմի մէջ չորս բերան ընդարձակ գործարանի տեսուչ եղած ատեն, Անդրեաեան հետաքրքրութիւն էր ցուցուցած Անդրեաեան Համալսարանի վրայ, յանձնարարած է գինէը Բրուքլինի Հանրօգ. Շինութեանց Նախարարութեան, որ այժմ ինքը պետական երկաթուղիներու վերլուծութեան վրայ ելեկտրական ուժանիւթերու ընդհանուր Պերմինղհեմ

գործին ։ 1890 - 96 , գարձեալ 1899 - 1908՝ Ղալաթիոյ կեդր. խնամակալու-
թեան անդամ եւ ուսուցիչ Աչխարհաբարի ու Դրագիտութեան ։ 1900 - 1908
Ուսումն. Խորհուրդի , նաեւ կառավ. Հոգաբարձութեան անդամ եւ առենա-
դպիր՝ ցովհ. Կիւմիւշեանի առենապետութեան օրով ։ 1909 թ. Ագգ. Երեսփոխան
Շիշլիէն, [1891 ին ալ Պօյաճըքէօյէն, բայց տարիքին պատճառաւ ընտրութիւնը
բեկանած] ։ Ագգ. ժողովի Ա. շրջանի Ա. առենադպիր , իսկ Բ. շրջանի Գ. առե-
նապետ՝ որուն վիճակեցաւ առենապետել «բաց»ի եւ «գոց»ի պատմ. Նիստին ։
1909 սեպ. ին ընտրուած անդամ Ծով. Դատարանի , ուր կը պաշտօնավարէ ցարդ։

ԱՍԱՏՈՒՐ ԶԱՊԻԼ Հ.— Ծնեալ Խանճեան՝ Սկիւտարի Սէլամըզ թաղը 8
Հոկտ. 1863 թ. ։ Ուսումնասւարտ ձեմարանէ՝ 1876 թ. Նաեւ մանաւանդ դասեր
առած իր տանը մէջ ։ Գլխ. ուսուցիչներն եղած են Խաչատուր Միսաքեան եւ
Սիմոն Ֆէլէկեան ։ Դպրոցականութենէն սկսած է ատենաբարներ հրատարակել
Մ. Մելիքեանի «Հայրենիք» ին մէջ, պարապելով նաեւ գծագրութեամբ որուն
մէջ շատ ընդունակ եղած է ։ Տակաւին 16 ամեայ մանկամարդուհի , հիմնած է
«Աղգանուէր Հայուհեաց Ընկ.» ը , հայ իգական սեռի առաջին լուրջ միութի-
նը , նպատակ ունենալով գաւառաց մէջ հայ աղջիկներ դաստիարակել ։ Դեռ
վերջերս՝ կնոջ , ուղղեալ իր նամակին կը քաղեմ մաս մը ուր պարզուած է նոյն
Ընկ. եան ի՛նչպէս կազմութիլը . « . . . Աչքիս առջեւ կու գայ գարունի այն ա-
ռաւօտը , ուր մեր տան պարտէզը նստած էի , լեռնակներու , ճնճղուկներու
հովանեակի մը տակ , ցանկարծ ցնծութեան ձագալներ պայթեցաւ ներսէն ,
եւ տղաքը վազելով եկան « Ցակոբ աղբարը » ծանուցանելով ինծի , Ցակոբ
աղբայրը մեր տանը մէկ հին ծառան էր , մեր ծնիլը տեսած , երկիր մէկնած էր
2 տարիէ ի վեր ։ Ու կը տեսնեմ աղորժելի գեղջուկ մը , վրան դլուխը թափ-
թըփած , աղտոտ , կոպիտ շարժուձեւերով , ապուշ ծիծաղով , կատարեալ
յուսախաբութի՛ւն մը ։ Ո՞ւր էր մեր մանքուր , կոկիկ , քաղաքավար ծառան .
ի՛նչ փոփոխութիւն 2 տարուան մէջ . եւ ահա կ'սկսին տեղալ խեղճ մարդուն
գլխին՝ մանկական անգութ , անխորհուրդ հարցուփորները ։ — Ինչո՞ւ ատանկ
հագուեր ես ։ — կինդ ինչո՞ւ հագուստներդ չէ կարկտեր ։ — Մաղերդ ինչո՞ւ
սանտրուած չեն ։— Ձաւակնե՞րդ ալ քեզի պէս կը խօսին ։ — Ձեր երկիրը ջուր
չկա՞յ . . . ։ Ու խեղճ մարդը գլուխը կախ, ձեռքերը կուրծքին վրայ բարեւ բռնած ,
աչքերը լեցուած , դժբախտ , ամէնահար կը պատասխանէ թէ իր երկիրը շատ
աղքատ է , թէ հազիւ հաց կը գտնեն ուտելու , թէ պրերուն համար գործ
չկայ · թէ կիները մաքրութեան , առողջապահութեան վրայ գաղափար չունին,
թէ ա՛չ կարդալ գիտեն , ա՛չ գրել , ա՛չ հաշուել , ա՛չ կարել , ա՛չ ձեւել ,
թէ բժիշկ չունին , դեղագործ չունին , եւ հիւանդներէն շատը կը մեռնին ան-
գարման , թէ տղաքը դպրոց չունին , գիրք չունին ու ամառը տաքին՝ ձմեռը
ցուրտին փողոցները կը թափառին անտէրունչ , Բոլոր օրը , բոլոր գիշերը այդ
մղձաւանջը կը ցնդոգրդէ երեւակայութիւնս . աչքիս առջեւէն չի հեռանար
թափորը թշուառ տղոց՝ բոկոտն , անլուայ , գիսախուիւ , գունատ , հիւանդ ,
անքնամ ։ Քանի՛ քանի՛ անգամներ երգած եմ Հոգիիս բոլոր թափովը եփրատի
ծաղկաւէտ ափերը, Շաւարշանի բուրաւետ դաշտերը իմ սիրելի ձախա-
ւէր տաղերուս մէջ, եւ սակայն երբե՛ք չեմ խորհած հոն ապրող տարաբախտ
ժողովուրդին վրայ ։ Մեզի սորվեցուցած են շատ մը քաջերու անուններ , ա-
նոնց պատկերները եթերաձեմ ճաճանչի մը մէջ ամպածրար՝ հայրենիքի սուրբ

իտէալն է մեզի համար անմատոյց , պաշտելի . . . ։ Իսկ Ցակոբ աղբարնե՞րը ,
անոնց անուք , անօգնական , անուս , անօթի զաւակնե՞րը որոնք Հողին վրայ
կ'ապրին , եւ ոտանաւոր ուղերձներէ աւելի լուրջ եւ հիմնաւոր դաստիարա-
կութեան մը պէտք ունին իրրեւ մարդ ապրելու համար ։ Մենք ոչինչ գիտենք
անոնց մասին ։ Հետեւեալ օրն իսկ կը հրաւիրեմ դպրոցական 8 գաղնկերուհի-
հիններս որոնք այն տարին շրջանաւարտ պիտի ըլլան ինծի հետ ձեմարանէն ։ Ու
կու գան կը հաւաքուին մեր Սկիւտարի տանը մէջ ։ Աւէնքն ալ կը խանդավա-
ռուին , կը յուզուին , կու լան , եւ կ'ուխտեն աշխատիլ Հայրենիքին համար ։
Դպրոցներ պիտի բանանք աղջկանց համար բոլոր հայաբնակ գաւառներու մէջ
ու պիտի դաստիարակենք զանոնք նիւթապէս, բարոյապէս և ֆիզիքապէս, Պիտի
սորվեցնենք անոնց մաքրութեան , կարգապահութեան , առողջապահութեան
օրէնքները, որպէս զի բարւոքի իրենց ֆիզիքական կացութիւնը . պիտի սորվե-
ցընենք անոնց ձեռարուեստներ, որպէս զի կարենան օգնել ընտանիքին նիւթա-
կան պէտքերուն, պիտի սորվեցնենք անոնց կարդալ, գրել, հաշուել, կրօնք,
պատմութիւն, որպէս զի ճանչնան իրրեւ մարդ իրենց պարտքերը և իրաւունք-
ները, եւ իրենց արժանի տեղը գրաւեն մարդկային ընկերութեան մէջ։ Այս
ուխտը ընող դեռատիթի աղջիկներն են. — Արտեմիս Տատեան (Տկ. Լ. Սեմեր-
ճեան), Ակիւլինէ Լուիֆեան, Մաւի Զպուքճեան (Տկ. Պետրոս Պէշիքթաշլեան)
որոնք աւաղ մեռան ծաղիկ հասակի մէջ ։ Սաթենիկ Հաճեան, Տիրուհի Գալ-
ֆայեան , Վերգին Խաչատուրեան (Տկ. Նշան Ալվանեան), Գարիտինէ Վարաւիր-
եան (Տկ. Մինրան Ասքանազ), Վարգանոյշ Լուիֆեան (Տկ. Կարապետ Ամիրա-
եան), եւ ասոնցմով կը կազմուի Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.ը մօրս եւ Հօրաք-
րոջս Հովանաւորութեան ներքեւ 1879 ապրիլ 11ին ։ Ընկերութեան Բ. Նիս-
տին 150 տիկիններ եւ օրիորդներ փութացած էին Պօլսոյ բոլոր արուարձաններէն
Օր. Սրբուհի Մելքոնեանի տունը, որ մեր ձեռագործի ուսուցչուհին էր եւ որ
իր սրահը մեր տրամադրութեան ներքեւ դրաւ ամբողջ տարի մը ։ Նոյն ձմեռը
պարահանդէս մը տուեցաւ Ապտ-իւլ-Համիտի Հովանաւորութեամբ, եւ առա-
ջին գպրոցը բացուեցաւ Բզի, մեր Ցակոբ աղբօր Հայրենիքը «Արարատեան Ընկ-
երութեան ձեռքով» ։ — 15 տարուան գործունէութենէն մը վերջ, նոյն Ընկե-
րութիւնը դադրած է կառավարութեան արգիլմամբ, եւ վերսկսած 1908 թ .
հիմնադրուհիին ջանքերով , Բերայի մէջ , բանալով ի գլուխս 20 վարժարան։
— 1881թ. ամուսնացած է Տօնէլեանի հետ եւ ապրած Պիլէճիք, Պրուսա, Գա-
ւատիա ։ Ամուսնոյն մահէն վերջ 30 Յլս. 1901 թ. պակուսած է յայտնի
գատիա ։ Ամուսնոյն մահէն վերջ 30 Յլս. 1901 թ. պակուսած է յայտնի
բանասէր Հրանտ Ասատուրի հետ՝ — երկերը. «Գործնական Բերականութիւն արդի
Աչխարհաբարի», տարրական, միջին Ա. եւ Բ., բարձրագոյն Ա. — 4 հատոր ,
(աչխատակցութեամբ ամուսնոյն), որոնցմէ մէկ մասը Ե. տպագրութեան հա-
ւած է, «Թանգարան», տարր , միջին Ա. եւ Բարձր. 3 հատոր , «Գործն. դասըն-
թացք Ֆրանս.—Հայ Թարգմանութեան», «Ցղկեր» քերթուածներու հատոր մը,
«Աղջկան մը սիրտը» վէպ, «Մագնիս» թատերախաղ Ալփասլանի հետ ։ — Ծած-
կանուններէը. — Օր. Աւէտ. Սեպէլ, իսկ Ասահէ՝ աչխարհաբար-գրաբար լեզուապայ-
քարի առեն՝ ուր ինք ներկայացած է Թուենտ գրաբարեան մը որ վերջէն ... հա-
ւատուրաց եղած է բարեբախտաբար ։ Աչխատակիցներէն էր Բ. Բէչեան , ժամանակակից
գրիչներ (Ն. Բիւզանդացի , Մ. Զերալ , Ա. Մ. Վ. Գարագաշեան , Արմէն Լու-
սինեան , Աբր. Ալվազեան , Ն. Թիւլպէնտճեան եւն.) մասնակցած են այդ պատ-

մական գրավէճին որ սաստկացած է «Թէրճիմանը Լիֆքեար» եւ «Մասիս» լրագրաց մէջ. (Բ. Բէչեանի ծածկանունն էր Աբոմպէ, իսկ Ա.Յովաննէսինը Հերմէս)։ — Աչխատակցած է Թրքահայ գրեթէ բոլոր Թերթերուն՝ աննման քերթուածներով և սրատեսիլ նորավէպերով։ Իբր հրապարակագիր՝ լուրջ խմբագրականներ հրատարակած է ընկերային ու ընտանեկան հարցերու շուրջ «Մասիս» եւ «Արեւելք» օրաթերթերու մէջ, Զօհրապ-Աւետուրի խմբագրապետութեան օրով։— «Սթամբուլ» և «Տէմոքրաթ» Թարգմանած են իր բանաստեղծութիւնները։ Դասախօս հայ լեզուի և Մատենագրութեան. 16 տարիէ ի վեր կը պաշտօնավարէ Բերայի Էսայեան վարժարանը. նաեւ մանաւորաց։ — Իր բնակարանը ժամադրավայր մը դարձած է հայ գրագէտներու։

ԱՍՔԱՆԱԶԵԱՆ ՄԻՀՐԱՆ. — Ծն. 1854 Թ. Դատըքէօյ, եղբայր՝ Մօտայի ծովախորշին նաւաբշաւներուն մէջ միշտ Ա. մրցանակը խլող Նշ. Նաւապ Պետոյի, և քննեկալ՝ հրապարակագիր Լ. Մկրտիչեանի։ Ռ. Յ. Պէրպէրեանի անդրանիկ սանը։ Պատանեկութենէն նետուած ուսուցչ. ասպարէզն ուր ապրեցաւ և գատեցաւ ցվերջ՝ իբր հայ լեզուի տիպար դասախօս, անուանը պատիւ բերող բազմաթիւ աշակերտներ հասցուննելով։ Տաղանդն ամբողջ ի սպաս դրած Ոսկեդարու լեզուի տիրացման և Հայկ. Մատենագրութեան լիուլի իւրացման. մանուկ հասակէն՝ ուշ ի կուրծս գիտէր արգէն «Եղնիկ»ը։ Գրաբարի կենդանի Բերականութիւն մ'էր ինք, անոր բոլոր Թաքնութեանց խորապէս խելամուտ, ուսանողներու կնճռոտ Հարցմանց՝ անվարան ճակատելով կանոններու անվերջ զարտուղութիւններ ու բերնուց ժէջերուները ընելով մատենագրական հատուածներէ՝ շնորհիւ իր հազուագիւտ յիշողութեան։ Երկար տարեն դասախօս եղած է մայրաքաղաքիս բարձր. կրթարանաց (Պէրպէրեան, Մեզպուրեան, Կեդրոնական, Արամեան եւն.), տարեն մ'ալ տեսուչ Ռուսոգոյի ազգ. վրժրն.ի։ Ամուսնացած Օր. Կատարինէ Յակոբեան մանկավարժուհւոյն հետ՝ Սկիւտար, 1896 ի հայ գաղթականութեան հոսանքը ղինք ընտանեօք քշած էր Եգիպտոս՝ ուր վարեց ուսուցչ. պաշտօններ, մինչեւ իր անողոք մահը (20 Դեկտ. 1904) Աղեքսանդրիոյ Պաքոս գիւղը։ Եգիպտահայք արժանավայել յուղարկաւորութեամբ մը պատուեցին ժեծանուն ուսուցիչը։ Տ. Մկր. Ձղտաեան, սանուհի մը, Ա. Մաժիկոնեան եւ Վ. Թէքէեան դամբանականներով տարփոդած են սքանչելի մարդն ու ժեծ եւ համեստ գիտնականն որ կար բազմարդիւն գաստիարակին ժէջ։ Իսկ Մ'իք. Կիւրճեան բուռն յօդուածով մը — երեւցած «Ազատ ըեմ» — արդար վրէժը լուծած է Աքանանգի Հանդէպ գործուած անիրաւութեան մը, Աղեքսանդրիոյ Պօղոսեան վրժրն. էն անոր հեռացման ակնարկելով, սապէս վերջացած. «Պիտի ուզէի որ Հողը Թեթեւ գար իրե՛ն որուն վրայ ա՛յնքան ծանր ճնշեց, իր կեանքի վերջին տարիներուն, մարդոց չարութիւնն ու ապիրատութիւնը»։ — Երկերը. Դրօֆէսսորներ (քանալիով 3 Հատոր) 1884 Թ.։ Ծոլէյ Մանկանց կրթ. շաբաթաթերթի 4 Յնվր. 1891ին սկսուած եւ 22 Թիւ հրատարակուած՝ Պօլսոյ Հայ ծանօթ ուսուցիչներու մասնագիտ. յօդուածներով։ Պաբեկ 1903ին սկսուած եւ տարի մը տեւած ծիկրծկն. Հանգէս (Աղեքսանդրիա), տառնց ժէջ ունի «Մտային Հովերը» վերնագրով արամիտ յօդուածները։ Իսկ իր գլուխ-գործոցն է Համանիշներու Բառարան մը անտիպ, վերթարի՝ Հեղինակութիւն ըոր լրիւ կերպարանելու Համար 20 տարի տքնած է։ Տ. Զրաբեան կը գրէ ինձ տող մասին. «Զայն տեսնելու բարեբախտութիւնն

ունեցայ ընորհիւ Հեղինակին այրի Տիկնոջ, ի Գօռտէլիօ Տիկ. Տքթ. Տէր-Ղազարեանի տան ժէջ ուր գրուած է ի պահ։ Դործը աւարտած է, բայց կարօտ է վերջին քնամբի մը առանց որու չկրնար իսկոյն յանձնուիլ տպագրութեան, գլխաւորաբար այն պատճառաւ որ Հեղինակը բառարանին աւարտուժէն յետոյ ձեռնարկեր է Համանիշները լաւագոյն եղանակով մը խմբելու, եւ մինչ թոյլ չէ տուած իրեն այդ փոփոխութիւնը կատարել գործին ամբողջութեանը վրայ։ Այսպէս կ'ըսէ Տիկին Ասքանազ։ Իսկ ես Հաղիւ մէկ ժամ միայն կրցայ զբաղիլ գրքին ձեռագիր տետրերուն կոյտին Հարեւանցի քննութեամբ., և չեմ կրնար ըսել որշակի Թէ ի՛նչպիսի փոփոխութիւն է այդ։ Բայց կրնամ ըսել Թէ Ասքանազի Բառարանը պատկառելի աշխատութիւն մըն է, ինչ որ աչքի կը զարնէ մանաւանդ՝ Համանիշներու այն ստուար խումբերն են երբեմն՝ որոց իւրաքանչիւրը դրուած է ամբողջ խումբը Համագրող ընդՀանրագոյն բառի մը ներքեւ, եւ կը պարունակէ մերձաւորագոյն իմաստ ունեցող Համանիշներու խմբակներ։ Մտացի Հեղինակը բնականաբար այսօրինակ Համացոյցներով պարտեր գործը յօրինել, Բայց այդ երկրորդական խմբակները կազմող Համանիշներուն նշանակութիւնները տարորոշուած չեն, կարծեմ խիստ յաճախ, եւ բաւական Համարուած է Տաւաքական նշանակութիւնը, իւրաքանչիւրին սկիզբը դրուած, Իսկ երբ խմբակի մը տեղ միակ բառ մը կայ՝ անոր սեփական իմաստը որոշ է այլ եւս։ Պէտք է երեւակայել Թէ ի՛նչ ահագին գժուարութեանց պիտի բաղխէր՝ նոյն իսկ իրեն պէս Համեստ բառագիր մը, եթէ ձեռնարկէր փընտռել իւրաքանչիւր բառի բուն երանգը, որով ամէն մէկը, տեսականօրէն, իր Համանիշներէն կը զատուի։ Պէտք պիտի ըլլար բոլոր Հին Մատենագրութիւնը կարդալ, եւ Թարգմանութիւնները բաղդատել բնագիրներուն եւ օտար Թարգմանութեանց Հետ. եւ գուցէ դարձեա՛լ կարելի չպիտի ըլլար մէն մի բառի տալ իր բուն իմաստը վերջնական եւ անխախտ կերպով։ Մեր տգիտութիւնը մեր լեզուին նկատմամբ, բաւական Թուով խզճամիտ, ընտրագէտ հեղինակներու չգոյութիւնը, — չըսելու Համար՝ նորագոյն բայց արդէն բազմամեայ դասական գրականութեան մը բացակայութիւնը — այդ մեծամեծ գժուարութիւնները կը պահպանեն, եւ Համառներուս ու գրագէտներու ժողովի մը շնորհի՛ւ միայն քիչ շատ Հարթելի կ'ընծայեն զանոնք։ Հետեւաբար այս գործը՝ — իր ծրագրով ու ժեթոտով առաջինը որ փորձուած, որ Համարձակուած ըլլայ — կը մնայ յոյժ արժէքաւոր աշխատութիւն մը, որ ո՛չ միայն արդէն իր սահմաններուն ժէջ իսկ վերին աստիճան պիտանի է ամէնուն ու մանաւանդ լուրջ գրագէտներու, այլ նաեւ հիմն իսկ է ապագայ այնպիսի բառարանի մը ուր հայերէնական գեղ մասամբ անպէտ ճոխութիւնն արդարեւ օգտակար հարբուտութեան մը վերածուած ըլլայ՝ բոլոր Համանիշներուն իմաստին խստորոշ ճըշդութեամբ»։ — Աշխատակցած է եգիպտոս՝ երբեմնի «փեթակ» Հանդէսին Մէդրոֆէ ծածկանունովը։

ԱՏՐՊԵՏ (Սարգիս Մուրայեան). — Ծն. 21 Յնվր. 1850 Թ. Կարս. Ուսումն առած է 1873 Թ. Աղեքսանդրապոլ, յետոյ Պոլիս՝ Վեն. Մխիթ. վրժրն.ը, վերջն ալ Օսմ. Կայս. Լիսէ։ 1881 - 88 Թ. ուսուցիչ Պատմութեան եւ Աշխարհագրութեան ծննդավայրին վրժրն.ն, ընտրուելով նաեւ քղք. պատգամաւոր. 1893 էն ի վեր տարիներով պարապած է դատարանական գործերով ի Թաւրիզ (Պրսկ.)։ Աշխատակցած «Մշակ»ի, «Արծիւ»ի, «Տարազ»ի եւ «Գաղափար»ի։ — Իրա-

պաշտ գիչ եւ յայտնի վիպասան։ Թրքահայ կեանքէն քաղուած է մեծամասնութիւնն իր հեղինակութեանց՝ որոնցմով Աւետիս ցոյց տուած է ժողովրդեան՝ անոր իրաւունքներն ու զանոնք բռնաբարողներու դէմքերը։ Արտադրած է ժողովրդ. բարքերէ 80 է աւելի վէպ, պատկեր ու պատմուածք՝ մեկին լեզուով մը։ — Երկերը. Պ-ռ-ւ-ե-ր-ն-ե-ր, Վէ-ր-ե-լ-ա-յ-ի ֆ-ա-ն-տ-ա-զ-ի-ա, Ա-մ-ա-ռ, Ջ-ա-ր-կ-ի-ր, Վէ-պ-ո-յ-ն-ե-ր, Բ-ա-ն-ա-ս-տ-ե-ղ-ծ-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն-ն-ե-ր, Կ-ո-ր-ծ-ե-ա-ց ե ե-ր-ե-կ, Դ-ի-մ-ա-ն-կ-ա-ր, Խ-ա- կ-ա-պ-ո-ւ-ա-ռ, Ռ-ա- Եղէն, Շ-ա-պ-ո-ւ-ն-ե-ր, Ժ-ա-մ-ա-ն-ա-կ-ն-ե-ր, Բ-ե-ր-ա-յ Ա-ռ-ա-ք-ե-լ-ը, Թ-ո-ւ-ղ-թ-ա-կ-ի-ր-ն-ե-ր, Խ-ո-ւ-ֆ-ը, Ի-մ-ա-ն, Հ-ո-գ-ե-ր-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն-ը Կ-ի-ւ-ր-ա-ս-ի-ն, Շ-ո-ւ-ք- ողբերգ, Ս-ո-ւ-ր-ֆ (Նոյն)։ Այս գրքերէն գնել փափաքողք կրնան դիմել Թիֆլիզ «Կիւմէնպէրկ» գրատունը, կամ հեղինակին՝ *Atrpet, Alexandropol (Russie)* հասցէով։ — 1909ին ռուս. լեզուով հրատարակած է նախկին Մահմէդ Ալի Շահի առնին կեանքն ու Պարսկաստանի արդի վիճակն, որուն համար Թօլսթոյէն գնահատական նամակ ստացած է։ — Գործերէն Ի-մ-ա-ն-ը Թարգմանուած է Ռուսերէնի։

ԱՐԱՊԵԱՆ ՏԳ. ՀՌԻՓՍԻՄԷ. — Ծն. 1864 Թ. Տարտանէլ։ Ուսումն առած Սկիւտարի Ս. Խաչ վրժրն.ն, 70 ական Թուականներուն աշակերտելով Պուէս Օկիւսարի Ս. Խաչ վրժրն.ն, 70 ական Թուականներուն աշակերտելով Պուէս Խ. Միսաբեանի՝ որուն կը պարտի ունեցած իր հակումը բադդատական ուսումնասիրութեան հմր., «Ուսուցման մեթոտ մը — կը զարգիս ան- տեսուած է, ինչ որ սերունդներն անհաղորդ կը Թողու մտ. գործունէութեան, ու միշտ առաջնորդելի միտքեր կ'ունենանք՝ փոխան առաջնորդողներու։ — Աշխատակցած Սուրհանդակի եւ Բիւզանդիոնի, դեգերելով իր գիչը կանացի, մանկավարժական եւ քննադատական հարցերու շուրջ որոնց մէջ պարզած է միշտ նուրբ եւ անչաւ դատաստան։ — Ֆռօպէլի եւ Բէսթալոցցիի մեթոտներն անծամբ կիրարկած է ատեն մը Գասբքէօյ՝ մանաւանդ մանկապարտէզի մը մէջ։ — Աւուեսագէտ իր ամուսինը հնարիչն է ոսկեդրամներու կշիռի մը՝ Ա-ր-պ-ե-ն-ի անուամբ, որ ոսկիներու պակասին որքանութիւնը կը ցուցնէ։

☛ *Կ'ուզէ՞ք մանկավարժական սկզբունքներու համաձայն պատրաստուած դասագրքեր ունենալ։ Կ'ուզէ՞ք որ ձեր յանձնարարութիւններն օրը օրին ղրկուին՝ հնարաւոր եղած զեղչով։ Կ'ուզէ՞ք օրուան գրականութեան նորութիւնները ստանալ՝ հրապարակ ելածնուն պէս. — Ուրեմն առանց այլ եւ այլի ու միջնորդի, ուղղակի դիմեցէք ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆԻՆ (Զ-ա-ր-ե-ա-ն-ց-ա-կ, 25, Կ. Պոլիս) որ կատարեալ փութկոտութեամբ պիտի գործադրէ գրեական ա՛ր և է ապսպրանք։ Մի՛ մոռնաք որ Մուշեղ Եպսկ. ի, Ա. Աճառեանի, Սեպուհի, Մարգարեանի, Կարապետեանի, Բարունակեանի և Յովհաննէսեանի համբաւեալ դասագրքերը հոն կրնաք գտնել, միակ փորձ մը արդէն զձեզ անոր տեւական յաճախորդը պիտի ընէ։*

ԱՐԾՐՈՒՒՆԻ ԳՐԻԳՈՐ. — Ծն. 27 փետր. 1840, Մօսկուա։ Ռուսահայ նշ. հրատարակագիր։ 1855 Թ. Յունուարը հետ Կրայցնախ (Գերմ.) գնաց, ուր ուսաւ գերմ և լատիներէն։ Ծննդավայր զարձին՝ հայերէնի դաս առնել սկսաւ մէկ քանիներէ։ 1863 Թ. Թիֆլիզի ուսումնարանի դասընթացքն աւարտելով մտաւ Մօսկուայի բնագիտութեան վրժրն.ը։ 1865 Թ. Բեղբսպուրկ տեղափոխելով ա. անգամ գրեց «Մեղու Հայաստանի»ի մէջ։ Անցնելով Նիս, յետոյ ժընեվ ու Ցիւրիխ՝ տեղւոյն համալսարանը յաճախեց։ 1867 Թ. Հայտելպէրկի համալսարանը մտնելով փիլիսոփայութեան վարդապետ կոչումը ստանալով գնաց Վեննա՝ Մխիթարեաններէն հայերէն ուսնելու։ 1871 Թ. Թիֆլիզի Գայեանեան վարժարանը ձրիաբար դասախոսեց, աշխատակցելով «Մեղու»ի և «Վէդոմ.» ռուս. Թերթին «Է. Շատ-Իրաւացի» ծածկանունեամբ։ 1872 Թ. սկսաւ հրատարակութիւնը Մ-ե-ղ-ւ-ի՝ զոր ցվերջ օրկանն ըրաւ իր ուսումնական ազատ գաղափարներուն և անաչառ քննադատութեանց, և որուն աշխատակցեցան Բաֆֆի, Սունդուկեան, Պալասանեան ևն.։ 19 դեկտ. 1892 ին մեռաւ Թիֆլիզ և մեծահանդէս Թաղուեցաւ խոչիվան։ Երկերը. — Է-վ-ե-լ-ե- (հոգեր. վէպ), Թ-ր-ա-ց Հ-ա-յ-ե-ր փոթո-ր-կ-ո-ւ-մ-ն-ե-ր-ը, որոնք ռուսերէնի Թարգմանուած են, Փ-ա-ր-զ-ա-յ Ւրէկերեր Բանի գրքոյկը, կատարուած են իր 25 ամեակն ու մահուան 10ամեակը։ Շատեր գրախօսած են զինք. իսկ իր Մ-ե-ղ-ւ-ն ցայսօր պահած է իր օգոյութիւնը, զանազան անձերէ հրատարակուելով։

ԱՐՇԱԿԵԱՆ ՀԵՐԱՆՈՒՀ = Ն-ր-ւ-է-. — Ծն. 28 յլս. 1887, Պէյքթաշ. գուսան՝ ազգ. յայտնի գործիչ Յակոբ Արշակի։ 1897 թ. Մագրիքէօյի Սէօնգուսար

կէօմրիւկի, Գուլէգաբուի Սու-Ֆաէհներուն եւ Բժշկ. վրժրն Նեբը, միջոց մ'ալ Շուկայ ելած՝ ոսկերչութեան։ Տատեան Առաքել պէյի բարեխօսութեամբ կալաթա Սարայի Լիսէն գրուած գիշերօթիկ։ Դպրոցէն յետոյ Պոլսոյ վնգն. արուարձաններու հայ. կրթարանաց մէջ դասախօս Ֆրնս. ի, Հայ. ի եւ Պատմութեան, Հուսկ ուրեմն Ս. Խաչ (Սկիւտար) ուր ծանօթանալով Միհրան Գուրեանի՝ կը համոզէ զինք՝ փարիլ կօլսակրօնութեան։ 1879 թ. Բ. Ծաղկազարդին՝ երկուքին եւ Խաչատուր Արծրունի (որ Մատթէոս կոչուելով քիչ յետոյ վախճանեցաւ), վարդապետ ձեռնադր. Մ. Իզմիրլեան Ս. է, Սկիւտար Ս. Կրպտ., երկար տարեկ կը շարունակէ ուսուցչութիւնը քարոզչութեան հետ՝ եկեղեցաբու, Ռոտոսթօ, կէտիկ փաշա, Նարլը Գալու. Գուզկունճուք, Բերա, Պալաթ։ — Հայկ. խնդրոյն տարեններուն. Պարտիզակցի վահան եւ Սրուանձտեան Գարեգին վրդպտ. Ներու ի Հայաստան կատարած ուղեւորութենէն պատրաստեալ կնճռոտ վիճակագիրը ձրնս. վերածած է Արշարունի վրդպ. Նաեւ Զեթունի տեղեկագիրը (կառավարութեան եւ դեսպանութենէն կողմէ կազմուած յանձնախումբէն պատրաստեալ), զոր ներակս պատրիարք յայտնած էր դեսպանատունէ մը ձեռք անցունել, նպատակ ունենալով Զեթունի ազատագրութիւնը։ — Քանի մը տարիէն կ'ստանայ Ծայրագունութեան ստամ. Իզմիրլեան Ս. է։ — Աչքի եան պատր. ի օրով քարոզիչ եկեղեցաբուի, գագրելով այլ եւս ուսուցչութենէն եւ անդամակցելով կրօն. ժողովոց իբր Ա. ատենագպիր։ Երիցպոյի առաջնորդ ընտրուելով, նոյն թեմէն էջմիածին պատգամաւոր գացած Հ. Լեփեանի հետ, խրիմեան Հայրիկի ընտրութեան դարձին հրաժարած նոյն առաջնորդութենէն։ 15 ապր. 1896 թ. Պրուսա մեկնած, իբր առաջն. տեղապահ. տարի մը վերջ առաջնորդ Պրուսայի՝ ուրկէ էջմիածին մեկնած՝ եպիսկոպոսանալու (27 մայ. 1899), — վերադարձած Պրուսա՝ ուր մնացած մինչեւ իր Պատր. Տեղապահի ընտրութիւնը 11 փետր. 1909, (օր մ'առաջ Իզմիրլեան Հայրիկ առաջնորդութիւնն ընդունած եւ քաշուած բլլալով Պատրիարքական Աթոռէն)։ Մինչեւ Դուբեան Պատրիարքի Իզմիրէն Պոլիս ժամանումը, 107 օր մեծ կորովով եւ գործունէութեամբ վարած Պատր. Տեղապահի պաշտօնը, Թուրքիոյ քաղաքականութեան այն բուռդպ շրջանին՝ երբ կիլիկիա հուրի եւ սուրի կը մատնուէր եւ գաւառներէն անընդհատ կը հասնէին հարըստահարութեանց եւ յետադիմական շարժմանց լուրեր։ — 10 Յնվր. 1910 ին մասնաւոր կոնդակաւ ստացած Արք. ութեան տիտղոս Ս. Հայրապետէն՝ Դուբեան Պատր. ի հետ։ — 1909 յունիսէն ցայսօր կը մնայ գարձեալ իր նախկին առաջնորդութեան մէջ։ — Համառ թրք., Ֆրնս., Գերմ., Լատին եւ հին յունարէն լեզուաց։

☛ ԿՐԻՕՏՕԼ (GRIODOL), Այրուչ օդերակ որ ձիւնի պէս կը ճերմկցուցնէ և մարդուի պէս կը փայլեցունէ սկռաները, կ'ուժոգկցունէ և կեռասի պէս կը կարմրցունէ լինտերը, կ'անհետացունէ բերնի գարշահոտութիւնները ու կ'արգիլէ սկռաներուն փտիլը։ Փնտռել բոլոր դեղօրէից վաճառատուները։ Կեդրոնատեղի Զարշը Գաբու՝ Դեղապան Լ. Կիւմիւշեան՝ որ փուճով կը կատարէ ամէն ապսպրանք։ Շիշը 5 ղրշ.։

ՄԱԹԹ ԲԻԹ (W. W. PEET). — Հայասէր ամերիկացի, ծն. 14 հեբր. 1851 ք. Մեսաչուսեթսի Ֆոլ Ռիվըր քաղաքը. հայրը՝ Վէբր. ճ. Հասկել Բիթ։—Նախ. լրբ. ուսուցչ Իսրայէլեան և Օլիվէթ հանր. վերջերը Դասախօսած Այովայի (Iowa) նահանգային դպրոցն ու հետաքննդ նոյն նահանգին Գիւղեցի գաղութներէն, ուրկէ նամակով «վարդապետ սրտեռիչը» ստացած՝ 11 օգոստ 1881 ք. ամերիկացի Մարկոս Հ. Պարքհըրսթ հետ, 1873 - 4 ք. ֆանյամեսթ Այովայի էրեյր քաղաքին վարչութեան, 1874 - 81 ք. գլխ. գանձապետ Պըրլինկըմ-Մասսաչուսեթսի երկիրը ընկերական գործերուն գլ., 1881 - 1911 ք. ֆանյամեսթ Ամերիկեան Պors ընկերան թղթակից ներկայացուցիչ։ — Մերը Բիթ հանդիպած ուսուցչ ըլլալուն վրայ՝ Անգործ հայերուն համար, 1895-6 ի հայկական դպրոցներուն, Անգլերէն դպրոցներուն խնդրանքով կազմել Անգլօ-Ամերիկեան նպաստամատոյց յանձնախումբը որուն գլխաւոր **500.000** -ի գրութիւնը ֆոտոտ հայ ուրիշներէ, Ի մրյնէ, 1909 ի կերկերից ու հասար ուսուցչին չեզոք Սալոնին հովանաւորութեամբ յանձնախումբը «Մերկպէնյեն Նպաստից ՅանձնախումբՎ»ի բացման ճիգը նախօրեակ ընդունելով, որ մեծ ազդեցութ ե անոնցմէ հայերուն մը, և նոցա՝ յաճախ անհատ ու գաղութէ հաստատութեան մը, – 1900 ին է վեր Պոտ Ընկերան կազմ է Թուրքիս դէպ հայերի բռնութիւնները կը վերթ. 1902 ք. Տաճկական գիտնական հաստատութենէն կազմ, էբր ներկայացուցիչ Ամերկի կառավարութեան, գրած է Ամերկի. հաստատութենէն ընդունող գաղտնի ընդունելու, 1909 ք. Ապրիլին ֆոտ. էբր նախօրեակ Մէսիանբուլ յանձնախումբ. Նոր Էրզրում՝ Տաճկական Մէսիանբուլ կազմ էբր ներկայացուցիչ ընդհ. գիտնական ժողովի։ — Հոդ. Պոպուլ Հանդ, Բէր 5, կ. Պոլիս։

ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ ՅՈՎՀ. — Ծն. 3 ապր. 1870 թ. Ս. Գոկիա՝ ուր իր նախ. կրթութիւնը ստացած, իր զարգացումը կը պարտի ինքնաշխատութեան։ Գալիս գալով՝ Յ. Փասարճեանի հետ հրատարակած է իր Ա. գիրքը «Գաղտնիք եւ արուեստ Մուսիկեան» (1889), Իրատարանական ուսմանց հետեւելով՝ 1893 ին վերադարձած ծննդավայրը, ուր փաստաբանութեամբ պարապած, պահ մ'ալ առեւտուրով։ — Իր գր. գործունէութիւնը կ'սկսի 1892 ին, հրատարակելով յօդուածներ «Աբեւելք»ի մէջ, մինչեւ 1904. Նաեւ գրեթէ բոլոր Պոլսոյ օրաթերթերու եւ պարբերականաց, «Ա. Մամուլի» և «Հանդէս Ամսօրեայ»ի աշխատակցած՝ ընդհանրապէս լեզուաբանական եւ քննադատ ուսումնասիրութիւններով, որոնցմով չինած է համառ բանասէրի համբաւ մը։ Ատոնցմէ է՝ն

երկարաշունչն է եւ դոկիչ Հայոց դաւառաբարբառը՝ 1899 ին տպ. Վիեննա եւ 1901ին պսակուած իզմիրեանց մրցանակով։ 1908—10 թ. լոյս ընծայած Աբդէ հայերէն լեզու-ի քերականներու դասընթացք մը 3 հատոր, վերջինն ի՛սկ պէս աշխատուած գործ։ 1909 թ. հրատարակած Մ-ի-ն-ա-ս-ե-ա-ն-ի-ն եւ Ոչ-հարց-ին՝ որուն շօշափած նիւթոց մասին կը թուի մանաւանդ նախասիրութիւն մ'ունենալ։ — Նշգոկիա վարած ազգ. զնդն. պաշտօններ։ 1909 ին եկած Պոլիս եւ Հայերէնի ուսուցիչ կարգուած կեդրոնականի։ Ընտրուած ազգ. երեսփոխան Ամասիա-Մարզուանի վիճակէն։

ԴԱՒԹՐՃԵԱՆ Հ. ՅՈՎՍԻՓ ՎՐԴ. [Հ. Ներսէս Ակինեանի՝ մեզ յղած ընդարձակ կենսագրականէն համառօտուած] . — Ծն. 19 փետր. 1820 Կ. Պոլիս, մկրտութեան անուամբ Աւետիք։ 25 մյս. 1833 ին վե նայի Մխիթ. Միաբան նութիւնը կը մտնէ, դասակից ունենալով Դարագաշեանը, Ապէնեանն ու Յովնաննեանը։ 1836 թ. նորընծայ և 1841 թ. կը ձեռնադրուի քՀՅ. Մինչեւ 1852, վերակացու Վիեննայի կղերանոցի սանուց և դասախօս (պատմութիւն, փիլիսոփայութիւն, Աստուածաբանութիւն և մատենագրութիւն)։ Ցետոյ կ'առաքուի Հռոմ իբր միաբանութեան գործակալ։ 3 տարիէն Վիեննա դառնալով նոր Աբբայի (Հ. Պօղոսճեան) բնարութեան կը մնանակցի։ 1855ի ժողովէն վերջ կը

մեկնի Պոլիս ուր 1857ին կը հիմնէ Մխիթ. գիշերօթիկ վարժարանն որ ցայսօր կը շարունակուի փայլուն կերպով։ 1866 Ապրիլին կ'ապրէ երեսադէմ, սիրով ընդունուելով եապյի Պատր.էն, 1869ի Պոլիս կաթ. ժողովին մէջ ցոյց կուտայ մեծ գործունէութիւն, Ա.յդ թուականէն կ'սկսի շրջանիլ ասկոյն իր գործնական և մատենագրական աշխոյժը, իբր գործակալ կրկին կ'անցնի Հռոմ, ուր մեծ ձեռնհասութեամբ կը մասնակցի վատիկանեան ժողովին (1870—1), 77ին կը փոխադրուի Թրիէսթէ՝ ուր Մխիթարեանց հսկողութեան տակ նոր բացուած գիմնազիոնի մէջ կը պարապի դասաւանդութեամբ։ Ինչ յետոյ մերմինին ձախամասը գլխովին հաշմուելով իջուածքէ՝ կը գատապարտուի անգործութեան։ Ինդավայրը փոխադրուելով, հոն կը վախճանի հուսկ ուրեմն 9 Նոյեմբ. 1882ին բազմերդիւն մխիթարեան, հմուտ եկեղ. գիտութեան, ուսումնասիրութեան, բնագատմութեան և բազմաթիւ լեզուաց։ Ինք էր գլուխն ու հոգին այն աշակերտաց՝ որոնք 1834 էն սկսեալ Հայ Մատենագրութիւնը քննութեանց ենթարկելով կ'աշխատէին գտնել Նակեդարու ընտիր մատենագրութեան բանալին, որուն իրր նախընծայ ճաշակ ձեռնարկեցին 1841ին Վիեննա Բ---ի-ց Խոր-ի վան Տէրվէրեան Պատրիարքն

աբանչելի Թարգմանութիւնը։ Գանձրճեան այդ գործը հայացուցած տաճեն իրեն ընկեր ունէր Մ. Գարագաշեանն (որ Ա. Դպրութիւնը Թարգմանած է)։ 1843 թ. Բենետիկեան Կիրուի երթալ յանարէնէ։ 1844 թ. Կիրեցի Ի--- բայ վան ֆրեդ-ի և արբենց Ալեքսանդրէ Մեծէ, 2 հատոր՝ լատիներէնէ։ 1843 թ. Կէնեսիսեայ խոր վան ֆերրենց լատիներէնէն, Թարգմանանէ։ 1843 թ. Կէնեսիսեայ խոր վան ֆերրենց լատիներէնէն, Թարգմանած գործերով ան մեզ կը ներկայանայ ներհուն հայկարան, իր երկերէն գլուխ-գործոցն է առաւգիս Տէրվէրեան պատրիարքն է վերջին վերջ հի ոչեր ժամանակ որուն Ա. և Բ. հատորները լոկ լոյս տեսած են (1849 - 52, վէննա)։ Ա.ին նիւթն է աշխարհի հին պատմութիւնը մինչեւ Շնորհաց թուական, ուր գեղեցիկ ոճով ներկայացուած են հին ազգաց պատմ. և գր. կեանքն զարգացումը ևն.։ Ուշագրաւ է Բ. հատորին մէջ մանաւանդ Հայոց Պատմութիւնն որ առաջին անգամ քննական դատաստանի կ'ենթարկուի, և որուն եզրակացութիւնք ցոյսօր ուղեցոյց են բանասիրութեան։ Ձեռագիրը պատրաստուած է մինչեւ 1500։ — Պատմութեան Մատենագրութեան Հայոց, թերաւարտ երկ՝ «անգիր ժամանակի պատմութիւնը միայն բովանդակող։ Ինչպես Տիեզերական Պատմութիւնը՝ Հայոց Պատմութեան համար, նոյնպես վերջինս Հայոց Մատենագրութեան պատմութեան համար կրնանք սեպել առաջին ճառվիրաններ։ — Ինքնական-պատմական իր հմտութեան արդիւնք են հետագայ երկերն ալ. Հանդէս երեսելոյն Ցովհաննու Պատրիարք Էջմիածնի Հայոց, Հ. Յ. Տաշեան-Գամերեան 1877, Սբ Ղազար Պատրիարքութեան Հայոց, Հ. Յ. Տաշեան-Գամերեան ճեանի արժանաւոր յաջորդը — վերջին երկը յաւելուածով ճոխացուելով լոյս ընծայեց 1897 ին։ Հանդէս հաւոց (զոր հեղինակը լատիներէնի ալ վերածած է)։ — Աշխատակցած «Եւրոպա»ի, «Մասիս»ի և «Հ. Ամսօրեայ»ի զնդն. բանասիրական յօդուածներով։ — 1864ին տպ. Հիմնեան դպրեվանքին Կարապետ Ա. Էվդոկիանոս պատրիարքի և զայս կանխող տեսարակ մը դուռ բացին հրատարակչին բուռն լեզուապայքարի մը որուն առթիւ Գանձրճեան տեսր տեսարակեց «Իրաւախոհի կեղծիք և իրաց ճշմարտութիւնք»ը։ — 1864 թ. Թարգմ. Տ-ի-ր-ի Եւրոպիոսի-ն։ — վերոյիշեալ տպագրուածներէն զատ կը թողու ինքնագիր և թարգմանածայ գործեր ալ. Կանոնագիրք Հայոց (Թերարար), Վիպասանութիւն, Գրիգոր Ա.ի-ն ընդդէմ Յունաց ճառերը (յունարէնէ գրրը.), Դասեր կոչումն ընծայութեան, Փիլիսոփայութիւն 2 հատոր, Կենդանաբանութիւն։ — Իր լուսանկարը ցարդ ո՛չ ուրեք հրատարակուած է։

ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ Հ. — Ծն. 29 մարտ 1879 Բ. Մուրղ, ուր ուսոյած էր նախ. իրենց, Հրաշեալ ալտոյ 1895ի Մուրղի Ըղբերն, 1896 Բ. ալեկոծած Տրապիզ Ափերին. Գալճեան՝ ուրկէ իրկնագրդ 1901 Բ.։ 2 տարի հայերէնէ ուսուցիչ Ադանայի հայ-բողոք. իրենց, յետոյ Տրապիզ Գալճեան, 1902-1909 տար. 1, կիլիկեայ կոտորածին, Ա. Ըղբերն մալագուրէրեան՝ ի՛նդրկ կիզուս, և 6 ամիս վերջ «Ա-ի-ր-ի-ր» խմբագրութեան հրատարելով Պոլիս կոչուած Գրական-իզբնասրութեան ընդ է Տ. Արեւմտեան «Մուտքին մէջ «Սկզբ-ի-ր-ի-ր» հնչեալ մը, Ո-ի-ր մասնագր հանուած իրեն. Բանագիտ-ութեան, Ալեքսանդրիոյ «Ա-ի-ր-ի-ր»ի, Մ. Մկրտչեան (Ա.զբեկ.) և Բ-ի-ր-ի-ն վերջ է «Լոյս-ի-ր» — Երեւերը. «Գիրքեր-ի-ն» (1905), «Սբ Ղազարի Հսկողը, Գրիչ-ի-ն։

ԳԱՄԱՌ - ԲԱԹԻՊԱ (Ովֆայէլ Պաղանեան). — Ծն. 1830 թ. Նոր-Նախիջեւան. Մ. 1892 թ.; 1854 թ. ին, Մխիթարեան Գերդաստանին յ'ոգին հրատարակել ընդ. հայերէն էջերէն «Գամառ-Բաթիպա» անուամբ՝ իւղմուած էջերուն անունով սկզբնատառերէն (Գ. Մ. Ր. Ա Բ. Թ. Պ.); Ա. հատորէն էն այբբենարան ու գաղտնի. վերջինը կը պարունակէր Մայր Աստուածին՝ որ Պաղանեանի ձեռքէն ընդունելէ երբեք եւ Աչքահեծ Պաղանեան գործերէն բանելով իր գր. ձեռագիրներէ տարբերելու էր էրէն բոլոր արտադրութիւնները, Ոսկրչի, լուսաբերուած Ա երեքձեռնոց էջերուն. իբր բանաստեղծ՝ արձանագրած է «ազգային երգիչ» պիտակը, իր հայրենակիցներուն, Աշխարհներէ Տիկին եւ Նաժիշտ, ևս ճանաչած էի Ան.։ Ծննդավայրէն բաբառով էրած է իւր յաճախ էջերը, Քարսուղիի աւազը, Բասրովագրեր, Բաղկեդոն, Դրացիներ, Վարքեւոր, Զախու, Բացա դքսար Ան.։ Ութսունհայ տարի յայդնի Տիկին եւ Նաժիշտ, ևս ճանաչած էի Ան.։ Ծննդավայրէն բաբառով էրած է իւր յաճախ էջերը, Քարսուղիի աւազը, Բասրովագրեր, Բաղկեդոն, Դրացիներ, Վարքեւոր, Զախու, Բացա դքսար Ան.։ Ութսունհայ տարի յայդնի

էջերուն էջերը— յաճախ էջած է 3 տարի հատորներով, որոնց վերջինը լոյս տեսաւ 1904 ին։

ԴՈՒՐԴԵՆ Յ. (Յակոբ Անտոն Պիպէռճեան).— Ծն. 13 յուլ. 1850 Պէշիկթաշ՝ ուր դպրոցակից Ե. Տէմիրճիպաշեանի, յետոյ Օրթաքէօյի Թարգմանչաց վարժարանը յաճախած և հոնկէ մեկնած 1864 թ.։ Քանի մը տարի առեւտրական ասպարէզի մէջ դեգերելէ վերջ, 1870ին «Փող Արեւելեան» լրագրի վարչութեան մէջ կը մտնէ իբր ներքին լուրերու խմբագիր, վարելով նոյն պաշտօնը 1½ տարի։— 19 Հոկտ 1872ին կ'սկսի դասախօսել Կ. Փանոսեանի գիշերօթիկ վրժրն.ը (Սկիւտար, Նուհ Իշխանաս.), հայերէնի օգն. ուսուցիչ, և 2 տարի ետք կը կարգուի տեսուչ՝ մինչեւ 1876։ Ա.յդ թուականին դպրոցը փակուելով, յուլիս 1ին կը հիմնէ իր անձնական դպրոցը «Հայկական Կրթարան» անուն, յՕրթաքէօյ, մինչև 1890 հոկտեմբերի վերջ արդիւնաւոր շրջաններ բոլորելով և ընծայելով ազգին 70 ընթացաւարտ, մեծամասնութիւնը կարեւոր դիրքերու տիրացած, իր կրթարանին մէջ դասախօսակցած են տեսուչ քան 25 գիշերօթիկ ձրիավարժներ. Հայերէնի ուսուցչութիւնը շարունակած է Պօղոյ գրեթէ բոլոր Հայ դպրոցներուն մէջ, և 1894-96 կարճին Սանասարեան վրժրն.ի հայկապան։ — Ինչ գրաբարագէտ և ուսուցիչ Հայ Մատենագրութեան. «ոսկեդարեան» լեզուն գաղտնիք չունի իրեն համար, զոր աւանդած է կեդրոնական քարոզ. դասարանի ընդհատելով զայն հիւանդութեանը հետեւանօք։—Ա. յօգուտածն երեւցած է 13 մյս. 1870ին ի «Մասիս»։ Խօսած է կրթ. ճառ մը «Վարդգետեան Լինկ եան» կիրակնօրեայ լսարանին մէջ, որ 1875ին լոյս ընծայուած

է Գավաֆեան տպ.էն։ Ունի յօդուածներու շարք մը կրպտ. Փանոսեանի «Մանզումէի Էֆքեարի» մէջ՝ Գ.րչէն ծածկանունով զոր ապա նուիրագործեց արտօնատէրը։ Իր միւս ծածկանուններն եղած են Ամբոյ և Վահէ Ա. Մամուլի մէջ), իսկ Աբեղ («Արեւելքի» մէջ՝ որուն աշխատակցած է 1898-1904, ընդ.հատ.ներով)։ Ունեցած է լեզուաբանական վէճ ի մասնաւորի Հ. Ա. Ղազիկեանի հետ 1903 թ. Գրաբարի շուրջ, ինքը ջերմ պաշտպան գոլով Անոր՝ որով թարգմանած իր 2 անտիպ ուսանաւորները (Ընդվզեցէք և Ա.եւ.որ.) կը կրեն գրոշմն Ոսկեդարու մասին իր ունեցած խոր համոզմունքեան։ Առանցքէ առաջինը մանաւանդ Ա. Զօպանեան ժամանակին կարգացած ըլլալով՝ հրաժարած է օտար լեզուէ հրաշակերտներ աշխարհաբարի վերածելէ. քանի որ տեսած է անոնց վատմացումը Գրոց լեզուով մէկտեղ։ — Երեսփոխան 1883—90, պատկանելով ժողովրդ. կուսակցութեան և մղելով հայ մեծատանց դէմ եռանդուն պայքար՝ որ հուսկ ուրեմն իր կրթարանին փակումը փութացուցած է։ 1896-1908 թ. անդամ Ուսումնական Խորհուրդի։ — Երկերը. Ո.ղ.ջ.ր.բ.ւ.թ.ն յԱրեւն և է Զ.ր.ն. (1881) որ արժանացած է Ցուն.ասեանի Թադաւորին գընահատման, ընդունելով Ս. Փրկչի ասպետական աստիճանը։ Ճ.ղ.ւ Ո.ւ.ի.ղ.ն Դպր.ր.ն.ն (ամսաթերթ 1886—88)։ Պաղեր Ա.լ.ք.ս.ր.ի.ն Գր.ա.ն.ր.ն.ն 2 հատոր։ Համառօտ պր.ն.ւ.թ Տ.ղ.ղ.ք.ս.ր.ն.ն (1897)։ Ա.յժմ կը բնակի Օրթաքէօյ։

ԴԱՓԱՄԱՃԵԱՆ ՎԱՍԵՄ. ՊԵՏՐՈՍ ՊԷՁ.— Ծն. 1840 Ա. Վան։ Երիտասարդ հասակէն առեւտրական ասպարէզն ընդգրկելով, օր քան զօր զարկ տուած է իր գործառնութեանց եւ ընդարձակ յարաբերութիւններ հաստատած Այնթապի, Հալէպի եւ գլխաւորաբար Մանչեսթրի հետ։ Մօտաւորապէս քառորդ դարու իր առեւտրական զբաղումներով (մանրիֆաճուրա), շահած է աւտոյնակարգ վաճառականի համբաւ մը։ Ազատութեան հռչակումէն վերջ, բազաքապետ ընտրուած է Վանայ, մէկուկէս տարիէ ի վեր կատարեալ ձեռնհասութեամբ վարելով այդ փափուկ պաշտօնը։ Վանայ Վսեմ. կուսակալ Պէքիր Սամի պէյի, քննիչ-հաշուակալ Բէճէպ Հիլմի էֆ.ի եւ ի մասնաւորի Թախամաճեան Պետրոս պէյի անդուլ ջանքերուն շնորհիւ էր որ Վանայ Ծովը հուսկ ուրեմն ունեցաւ իր շոգենաւն որ սկսած է արդէն իր երթեւեկութիւնները։ Շոգենաւը հանդիսաւոր կերպով ծով իջուցուած է 25 Օգոստոս 1910 ին, ինչ որ ստուգիւ մեծ բարիք մըն է երկրին համար, գոնացում տալով տեղացւոց երկարամեայ բաղձանքին։ 1910 Մեպտեմբերի վերջերը, Կուսակալն ու բազաքապետը գլխաւոր պաշտօնէից ըն-

կերակցութեամբ նախապէս այցելեցին շրջակայքի նաւահանգիստները, վերադառնալով Վան՝ 4 օրեայ ծովագնացութենէ մը վերջ. Այնուհետեւ սկսան երթեւեկութիւնը։ Դուքլ դիւ երկար ատեն Պոնտոս մնային շոգենաւային կազմածքներն՝ նեղ գափահաճեան պէյ հոգաւար եղած չըլլար այս գործին։

ԹՕԼՕԼԵԱՆ ՏՒՔ. ՊՕՂՈՍ. — Ծն. 1870 Կ. Պոլիս։ 1888է սկսած Պերպերեան վարժարանի, ապա Ֆրանսա անցնելով՝ բժշկ. վկայական ստացած Բուրգէ Բժշկանոցին։ Բուրգէ ատեն հայ «ԵՒԲԻՒ»ը։ Բժշկ. համալ հոդով յօդուածներ հրատարակած «Հայրենիք»ի, «Մուշ»ի, «Արեւելք»ի եւ Ա. Զօպանեանի «Ծաղիկ»ին մէջ. հեղինակ «Սալօնի գիրկ վարձք» բժշկ. թեան» եւ «Traité de Thérapeutique des maladies mortelles et nerveuses»ի, ապա վերջինը՝ Տէր. Բալ Կոնէյէ հետ պատրաստած։ «Սալքի ֆէրէ»ին ութիզբը կազմած եւ հմտալէզ յառաջաբանագիր մը ունեցող Պերպերեանէ։ Ունի բժշկ. քաղմութիւն յօդուածներ «Լօնթ» տը Լ'Էնթիթիւթ» եւ տը Լ'Ասոսիասիօն տը Պրոտիւ»ի մէջ. ի'ալեսոսկոպ «Ա.ուէվ տը Նեվ-օլօժի»ի եւ հանդէսներու «Ֆօ-ռ-լեհ»ներու։ Անդամ Բուրգէ «Բժշկանոցին Ընկերութեան» եւ բժշկ՝ Բուրգէ 8րդ շրջանէն «Փոխադրուն Օփս-իթեան Ընկերութեան», Հասցէ Dr. Cololian, 37 bis. Rue de Ponthieu, PARIS: Ամառնայոյն եւ ալեսոսկոպիա ֆրանսերէն մը հեղ։

ԴՈՒՐԵԱՆ ՂԵՒՈՆԴ Ծ. Վ. — Ծն. 29 գեկտ. 1879 Սկիւտար, աշխարհական անուամբ Խառնիկ Դուրեանց ազգական։ Աշակերտած Ս. Խաչ եւ Պերպերեան վարժարանները. ձեմարանի ուսուցիչ 2 տարի՝ գեռ 16 տարու։ 1898 թ. Արմաշի Դպրեվանքը մտնելով 2 տարի յետոյ սարկաւագ, եւ 20 մյս. 1901 ին կուսակրօն քահանայ կը ձեռնադրուի 9 ընկերներու հետ՝ Դուրեան Եպսկ. է։ 1902ի վերջերը Պոլիս կանչուելով Օրմանեան Պատրիարքէ, անձնական քարտուղար կ'ըլլայ, եւ 2 տարի ալ Գուզկունճուքի քարոզիչ, ուրկէ վերջ՝ Գատըգէօյի։ 1906 թ. կրօն. ժողովի անգամ եւ Ա. Աստենագրիր։ 5 տարի անձն. քարտուղարութիւնը վարելէ յետոյ, 1 օգոստ. 1908ին խառն ժողովէ կ'ընտրուի Պատր. փոխանորդ, ձեռնադրեան Ծ. ի հրաժարմամբ։ Ս. Հայրապետէն ծայրագունեալ աստիճան կ'ընդունի Սկիւտարի Ս. կարապետ եկեղեցին 10 մյս. 1909 թ., 13 ին՝ Ազգ. երեսփ. ժողովի անգամ կ'ընտրուի, հակառակ տարիքին անրաւական նկատուելուն։ Երկերը. — «Զորս Աւետարաններու ծագումը եւ վաւերականութիւնը», «Պարզ քարոզներ», «Ժողովրդային պարզ քարոզներ», «Քարոզներու ծրագիրներ», «Մկրտութեան խորհուրդը», «Հրեչտակները Ս, Դրոց մէջ», «Ինապատմութիւնը Ս. Դրոց մէջ», — առանձինն կամ հանդէսներու մէջ հրատարակուած։

ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ ՆԵՐՍԷՍ Ծ. ՎՐԴ.— Ծն. 16 մյս. 1868 Զէյթունի ևարբուզ գիւղը։ Աշխարհական անունը Գէորգ։ Աշակերտ Սիսի մայրավանքին 1883 թ., իսկ 1886ին Պոլիս գալով մտած է Սամաթիոյ Ամէնափրկեան վարժարանը, Հոնկէ վկայուելով՝ Ատանա ուսուցչութեան կոչուած, վարդապետ ձեռնադրուած վեհափառեան Մկր. Եպսկ-է 1890 թ., Մինչև 1895 առաջն. փոխանորդ իսկէնտէրունի, Հայկական գեպքին՝ իբր Զէյթունի ապստամբութիւնը կազմակերպողներէն մին ամբաստանուելով, 1896ին 7 ամիս կը բանտուի Հալէպ, Ներման արժանանալէ վերջ հակառակորդ հանգիստ չեն թողուր զինք, իթթիհատէրունէն կ'ազատուելու համար, պէտրութ աստիճ հիւանդանալով կը մեկնի Եւրոպա, ուր վար կը դրուի և Օրմանեան Պատր-ի բարեխօսութեամբ կը բերուի Պոլիս ուր կը մնայ 10 տարի՝ իբր քարոզիչ Սկիւտարի, Հետապնդուելով միշտ լրտեսներէ, 1898 թ. անձնական քարտուղարի պաշտօնին կը կոչուի Պատրիարքարան. Շէֆիք բաշայի հրամանով երկիցս կը ձերբակալուի՝ յեղափոխականաց հետ իբր յարաբերութիւն մշակող, 8 յլս. 1905ին Ե. Լոռվի «Գժոխային մեքենայ»ի գէպքին կրկին ձերբակալուելով հանգ. վեհափառեան Ս.ի հետ՝ 3 գիշեր ի գիպահոջ կը մնայ եշլարզ՝ ուրկէ անպարտ կ'արձակուի, 1907 թ. Կիլիկիոյ Ս. կաթողիկոսին և Օրմանեան պատր-ի երաշխաւորութեամբ Սիս կ'ուղարկուի (իգաժէթ մէմուր), կոչուելով տեսչ. պաշտօնի, Ամէնափրկեան հոգևկումին առթիւ կը գրէ Բէ-լէնդէնի մէջ «Ծաւրոսի սարերէն վոսփոր ափերուն» ազատաշունչ ողբերգութիւնը՝ Կիլիկիոյ ջարդին յետոյ, Մարաշի և էրզրումի պարզմ. ատենիկ առջեւ կը գտնուի իբր Մուշեղ Ս ի գործակից, — հակառակ իր սահմանից առջեւ կը գտնուի իբր Մուշեղ Ս ի գործակից, — հակառակ իր սահմանադրութեան տակեն՝ 400է աւելի նադրասեր զգացմանց, և, Հաճենոյ ինքնապաշտպանութեան տակեն՝ 400է աւելի Իսլամաց կեանքը պաշտպանած ըլլալուն, 3½ ամիս բանտերու խորը տառապելէ ետք ազատ կ'արձակուի։—Աշխատակցած Տ. Ա. ի «Մասիս»ին, «Բիւզանդիոն»ի, «Մանզումէ»ի, «Սուրհանդակ»ի, «Ա. Մամուլ»ի, Թէոդիկ-Պօզաճեան «Հանրագիտարան»ի, Մ. Շամամանճեանի «Ծաղիկ»ի և «Լոյս» կրօնաթերթին՝ պատմ. գրական և կրօն. յօդուածներով, — Անդրանիկ երկն է Կեանքը տանջ հատուածներով։ — Անդրանիկ երկն է Կեանքը տանջ է ու տանջ չէրայ. Կոծ-ողիքը զագիրքը, Անտիպներէն յիշենք Կեանքը տանջ է ու տանջ չէրայ. Կոծ-ողիքը, Աղբիւրնոյ Հայոց Կեղեցիք, Կեղեցիք Հայոց Ֆանատիքոսը, Աբեղնոյ Ձրոյ, Սրբոց տանջ

Հարէմի կեանքէ (Ներքինին) պըր չէ ուզած հրատարակութեան տալ։ 1895 թ. անցնելով Բարիզ, պահ մը խմբագիր եղած Լուսնեանի ծանօթ քառգիրքին, և հետեւած՝ Սօռպոնի գր. դասախօսութեանց։ Ամուսնացած անդ՝ յայտնի նկարիչ Տիգր. Եսայեանի հետ։ Աշխատակցած Mercure de Franceի, Humanité nouvelleի և այլ. ֆրնս. գր. թերթերու (Ecrit pour l'Art, La Grande France)։ Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակումէն վերջ՝ ծննդավայրը վերադարձած եւ պարբերաբար անդամակցած Սկիւտարի Տիկնանց Մխիթեան, Ազգ. Հայրենեացի և Աշխատանքի Տան, մէկ քանի բանախօսութիւններ ալ ընելով։ — Երկերը. Շնորհով մարդիկ (1907), Սպասման օրահին մէջ, Վէպ (վերջին 2 ը թերթօն Մ. Շամամանճեանի «Ծաղիկ»ին՝ որուն մնայուն աշխատակիցն էր, հրատարակելով անդ բազմաթիւ յօդուածներ)։ Այդ գեղեցիկ վէպերէն զատ ունի կէս հատորները՝ կիսաւարտ թողած «Ա. Մամուլ»ի մէջ, և վերջերս ամբողջութեամբ լոյս ընծայուած. «Ա. Մամուլ»ի մէջ ունի արտայոյզ նորավէպներ ապրուած կեանքէ և Ի—ԽԻ—ԴԲ վէրջլաչներ խորագրով գր. հիանալի էջերու շարք մը։ Անահիտ, Վազգեան Զայնը, Բիւզանդիոն, Սուրհանդակ, Ազատամարտ, Զայն Հայրենեաց. այս թերթերուն և Տարեցոյցներու մէջ ալ ցրուած են իր վէպը։ Յօդուածները։ Իսկ 1906 ին «Շահան» ծածկանուամբ գրած Հլուներէն ի ըմբոստներէն անուն՝ Պոլսահայ տաճապանքի կեանքէն քաղուած իր վէպը թերթօնած է եգիպտոսի «Ազատ Բեմ»ը՝ Լ. Լարենցի խմբագրութեան օրով։ — Իր առ այժմ վերջին երկասիրութիւնը պիտի ըլլայ՝ Դէպքէն անմիջապէս առ Ատանա ուղեւորութեանն առթիւ նկարագրական ստուար հատոր մը՝ զոր մեծ մասամբ գրի առած է արդէն և ուր արձունքոտ տողերով կրցած է պատկերացուներ մեծանուն հեղինակուհին ամբողջ Կիլիկիան՝ իր այժմու քարուքանդ վիճակին մէջ։

ԵՍԱՅԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ.— Ծն. 16 Յնվր. 1873 թ. Օրթաքէօյ՝ ուր ստացած նախ. կրթութիւնը, յետոյ Կեդրոնական։ 1895 թ. Արձանագործութեան

և Նկարչութեան վկայական ստացած Կայս. Դեղար. վրժրն.էն։ 1894-6 թ. Նկարչութեան ուսուցիչ Կեդր. վրժրն.։ 1896 թ. անդամակցած Մասնական Ընկ.եան. յետոյ Բարիզ անցնելով Դեղարուեստից վրժրն.ը յաճախած։ Բօնքառժի աշակերտելով՝ վկայուած է անկէ, յաճախելով նաև «Էքօլ տէ զ'Ատէլքօռաթիֆ»ին։ 1907 թ. մասնակցած Օթել Տռուօի նկարչ. ցուցահանդէսին՝ Բէյլէ ր'Օ—ֆաններով. իսկ տարի մը վերջ Exposition des peintres et sculpteurs de l'Abbaye՝ 3 նշ. նկարներով. ա.) Բիւզանդական գերեզմաննոց, բ.) Սկիւտարի սեմին վրայ, ֆ.) Պօլսի փողոց։ —1902 թ. Exposition internationale des Ars et Métiers féminins՝ յուշապակի ծրագիր մը ներկայացուներով, արժանացած է շքադրամի։ Դիմագիր և արեւելագէտ (portraitiste, orientaliste) նկարիչ մըն է, այժմ պարապելով Պօլիս։— Ա. Զօպանեանի «Ծաղիկ»ին, «Անահիտ»ին, Մ. Շամամանճեանի «Ծաղիկ»ին, «Ա. Մամուլ»ի և «Ազգակ»ի աշխատակցած՝ գեղարուեստ. յօդուածներով որոնցմէ հիանալի է Ա.—Ն—Վ.ի վրայ իր գրածը։ Բարիզ՝ ժէօն Թիւրքերու օրգան «Մէշվերէթ»ի և «Շուրայի Իւմմէթ»ի մէջ երեւցած են իր ֆրնս. և Թուրք. յօդուածները Մէհրան ծածկանունամբ։ Պատրաստելու վրայ է Հայ Նիւթիւնէր երկասիրութիւնը։— 1900 թ. Բարիզ ամուսնացած է ծանօթ գրագիտուհի Օր. Զապէլ Յովհաննէսեանի հետ։

ԵՐԵՄԵԱՆ Հ. ՍԻՄՈՆ ՎՐԴ. (Ատուշան).— Ծն. Դեկ. 1871 թ. Տրապիզոն։ 1887 թ. Վենետիկի Ս. Ղազար վանքը մտնելով 1894 թ. վարդապետ ձեռնադր. եւ սկսած աշխատակցիլ «Բազմավէպ»ի, զր. եւ գիտ. յօդուածներով։ Հայոց Լեզուաբանութիւնը գնահատած Հ. Ալիշանէ։ 1899-1905 թ. խմբագրապետ նոյն ամսաթերթին, հրատարակելով 1900 ին Ուբուհէն ոմէ գոյացած 5000 ֆրանքը յատկացուցած է Գումգապուի որբանոցամ պատրիարքութեան ելլն.։ 1901-1906 թ. հրատարակած է Գեղանկարները։— Երկերը. Կենդանաբանութիւն, Հանքաբանութիւն, Տրվէնոլոգիա, Բուսաբեր գործ. էջերու, Հայ բժիշկներ, Տաճկագէտ (ապիվէտ), Սահնոյն, Անեծք, Ողբեր (3 ողբերգ), Տուրքեր (վէպ), Մխիթարեան Վեհը, Հ. Ալիշան (2 կենսագր.) և Հայ գործ։—Իր գլուխ-գործոցն է Գրական դէպքեր անուն 7 ծանօթահատոր աշխատութիւնը—դեռ ձեռագիր — ուր խղճմտօրէն ուսումնասիրուած են ժամանակակից եւ արդի Հայ Գրագէտներու կեր գրէ ինք. «Կեանքի մէջ նեստեր եմ 2 ընդարձակ գիտն. հեղինակութիւններէս Բնաբանութիւն եւ Յեղեղում ազգերը. պարմութիւն որոնք բմահանոյքովս Ատուշանին կը զոհազործուէին»։—Գր. եւ քննադատ. բազմաթիւ յօդուածներ ունի տեղական եւ արտասահմանի հայ մերձեւոր մէջ, «Մշակ»ի մէջ Պոլսոյ կեանքէն իր նեղակցութիւնները կ'ստորագրէ ե.։

☛ Ֆ. Թ. ՄԱՌԻՆԼԹԻ եւ ԱՊԱԳԱՅԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ (գրեց Հրանտ Նազարեանց), 6 լուսանկարով, Գին 2 զրշ.։ — Իսալ. գր. աշխարհն ու տիեզերական մտաւորականութիւնը յուզող և իր յանդուգն գաղափարներով ուշագրաւ նոր դպրոցի մը՝ Ապագայապաշտութեան մասին պատրաստուած այս ուսումնասիրական գրքոյկը կը յանձնարարենք գրասէրներու։

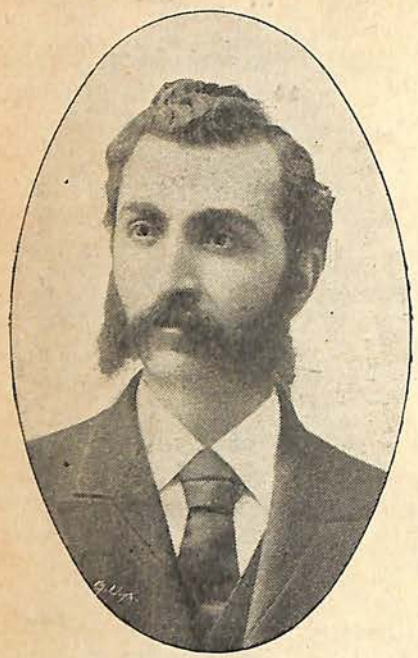

ԵՐԿՅԵՂՆ, ՏՔԹ. ՊԻԵՏԻՍ .— ծն. 1840 թ. Եւգոկիա՝ 11 տարեւ որբ մնալով ղրկուած Մարզուանի վրժրն.՝ ուր 3 տարի յաճախած՝ 1855ին Պոլիս անցնելով մտած Մսթըր Համլինի Պէպէքի Իօլէճն՝ ուրկէ ընթացաւարտ 1862 թ.՝ Ա.յդ թուականէն մինչեւ 1869 թ. ճամբորդած կեսարիա, Իզմիր, Մանիսա եւն. դաստիարակութեամբ եւ քարոզչութեամբ պարապելով՝ 1873 ին Ամերիկա անցնելով 3 տարիէն վկայուած է Փիլատելֆիոյ բժշկ. համալսարանէն՝ 1877էն ի վեր անընդհատ բժշկութիւն ըրած եւ բողոք. Հայոց քարոզիչ ի կեսարիա, ուր դիւցազնօրէն նահատակուեցաւ 18 Նոյ. 1895 ի ահաւոր հայասպինջ կոտորածին, քնակարանն ու ինք այրուելով խուժանէն։ Ա.յդ դէպքին բաւական կեանք յաջողած է փրկել իրեն սակայն ի կարուստ մատնելով։ Հրդեհէն մազապուր փրկուած իր 3 աղջիկներն, որոնցմէ շնորհալին Օր. Հոզի հիմայ կինն է Նիւ Եօրքի արդի Պրակ հիւպատոս Հ. Թօփագեանի՝ — Ունէր ճոխ գրադարան մը եւ բաւական թուով կրօն. ու գիտ. ձեռագիր երկեր տպագրելի՝ որոնք ամբողջովին աճիւնացան նոյն օրը՝ — 1870 ին կեսարիա հիմնած էր «Ուսումնասէրաց Ընկ.»ն որ եռքէն «Ուսումնասիրաց»ի փոխուեցաւ, վերջն ալ «Ինճիլ ճէմիեթի»ի, ցայսօր պահելով անդ իր քառասնամեայ գոյութիւնը՝ — Հասցուցած է շատ մը աշակերտներ՝ հիմայ առեւտր. հրապարակի վրայ ծանօթ անուններով. իսկ երկար տարիներ անձնուիրաբար դարմանած՝ կեսարացի հիւանդներ, առանց ազգի ու կրօնի խտրութեան, մանաւանդ քօլէրայի տարին, որ տասն իր թափած գերմարդկային ջանքերն արժանացուցին իրեն պատուանշանի՝ զոր երբեք չկրեց՝ —Պարզկեաց, ազատամիտ, ողորմասէր եւ հեզահամբոյր նկարագրով այս վկայեալ անունն անմոռաց կը մնայ տակաւին կեսարահայոց միտքին մէջ։ Ունէր նաեւ պերճախօս քարոզչի համբաւ մը։ Նշանաբանն էր «Թիւճար օլուպ բուռ գողանմէ տան իսէ՝ միլլեթիմին ախլագընը թէրքիչ իտուպ ճան գողանմէ էվլա տըր»՝ այսպէս։ իր Նիւթ. բժշկութեան լծորդած՝ բարոյական բժշկութիւնն ալ։

ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐ .— Անանուն ց. Պարոնեանի այս նշ. գործը վերատին տպագրած է S. Տօղրամաճեան՝ կը ծախուի շատ աժան գինով մը $3^1/_2$ ղրշ.՝ գաւառէն եղած միանուագ 100 օրինակ ապագրանքի համար ։ — Հասցէ. Մուրճան Համամ, Մօտ Քաշ, Թիւ 16։

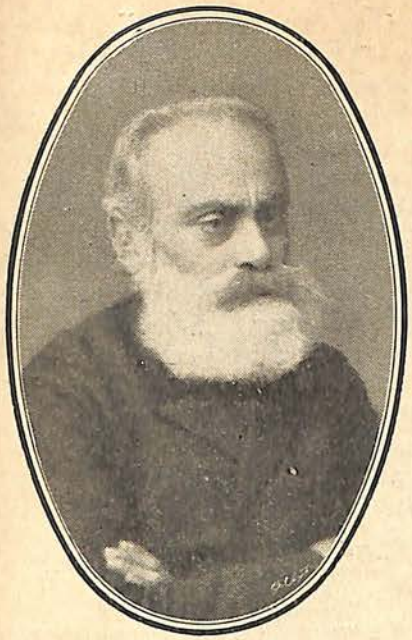

ԵՐԻՑԵԱՆՑ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ Դ.— ծն. 22 սեպտ. 1842՝ Մեռած 9 փետր. 1902՝ Ռուսահայ նշանաւոր հնախոս-պատմաբան՝ երկերը.— Նէ-Թէր Նէրսէս Ե.է ՅՆՆՈՒԹԻՒՆ հմր., Նէրսէս V Ալտրուէցի վրդապետ ժամանակ, Նէրսէս Եպիսկոպոս Դարձիկ յորդորիչ ժամանակ (տպ. Թիֆլիս 1877ին.), Վէնետիկ Մխիթարեան+(1883), Գրիգոր Աղթամարցի ու նր- 25 տարուայ գր. գործունէութեան տարիով (1890), Ամենայն Հայոց յորդորիչները ու Կաթողիկէ Հայ XIX դարուն (1894) Մասն Ա., Կաթողիկոսութիւն Տ. Յովհաննէս VIII Կարճէցի ու «Պօլօժէնիէ», Մասն Բ. (1895), Սէօլ հալէ, զաւեշտ 4 արար (1894), Պատմութիւն 75ամեայ գոյութեան Ներսիսեան Հայոց Հոգեւոր դպրոցի (1898), Պատմ. գիտութիւն հայ դպրութեան գիտ. ժող. դար (1881), Արուեստ պատմ. թատերգութիւն. եւն.։

ԹԷՈՂԻԿ ԱՐՇԱԿՈՒՀԻ .— ծն. ձէզվէճեան՝ 8 ցնս. 1875 թ. Պալաթ (Պոլիս)՝ Նախ. կրթ. ուսցած Սամաթիոյ Նուենեան Վարդուհեան վրժրն. ը 1895 թ. Անգլիա անցած եւ Սքարպրը քաղքին The Westlands Հայ-Սքուլի աշակերտելով՝ վերջէն կայուած է հոնկէ եւ անցած Փռանսա, յաճախելով Վէրսայլի Lycée des Jeunes Filles՝ Աշխատակցած Իշխան Դուիտոն Լուսինեանի երկհատոր պատկ. Փռանսահայ բառգրքին՝ իբր բառերու դասաւորիչ եւ հայ նորաբանութեանց հաւաքիչ՝ 1898 թ. Ծննդավայրը վերադառնալով՝ առանց փոխարինութեան պաշտօնավարած է իր նախկին դպրոցն ու Սկիւտարի ձեմարանը՝ Աշխատակցած Հ. Մաքի՝ կանանց յատուկ «Ծաղիկ»ին, «Մանկուժէ»ի, «Սուրհանդակի», «Բիւզանդիոն»ի եւ «Ժամանակ»ի. նաեւ Պոլսէ Հայերէնին եւ «Ամէնուն Տարեցոյցը»ներու խմբագրութեան գործին ժամանակ՝— երկը.—ԱՄԻՍ ՄԸ 'Ի ԿԻԼԻԿԻԱ՝ 1909ի վերջերն գրութեան գործին ժամանակ՝— երկը.—ԱՄԻՍ ՄԸ 'Ի ԿԻԼԻԿԻԱ՝ 1909ի վերջերն գրուած՝ Այդ Ազգ. Հայրենեաց Ընկ.եան կողմէ Կիլիկիա առաքուելուն առիթի գրուած՝ Այդ հեղինակութեան մասին, Բարիզէն Ա. Զօպանեան 4 նոյ. 1910 թուակիր նամակ կը գրէ. «Տիկին Թէոդիկի գիրը զմայլելի է. ամենախորին յուզմունքով կարդացի. ազնիւ ու տաք զգայնութիւն մը կը թրթռայ նոն ծայրէ ծայր. Հայ կնոջ պատիւ ազնիւ ու տաք զգայնութիւն մը կը թրթռայ նոն ծայրէ ծայր. Հայ կնոջ պատիւ բերող գործ մըն է. աղուոր հոգի մը կը յայտնուի նոն, գորովոտ եւ արի, ու ճաեւ գրական սիրուն եւ իմիճատիպ խառնուածք մը»:— Հայերէնի ուսուցիչներն եղած են Ց. Դուրգէն եւ Մելքոն Կիւրճեան՝ — «Ազգանուէր»ի Բ. ատենապետ (Դործ. ժողով.)։

ԹԷՐՉԵԱՆ ՊՕՂՈՍ Կ.-ՊԱՏՐԻԱՐՔ. — ծն. 20 օգոստ. 1855 թ. Կուտինա ուր ստացած նախ. կրթ.՝ 1878 թ. Հռոմի Ուրբանեան վրժրն. ը մնալով՝ Փիլիսոփայութեան եւ Աստուածաբանութեան ընթացքը կ'աւարտէ եւ 20 մ/յս. 1883ին քհնյ. ձեռնադրուելով ծննդավայրը կը դառնայ՝ Քալ լեզուագէտ եւ պերճ

ճախօս ։ — Իր առաքելական գործունէութեան սկիզբ տուած է՝ Պրուսա երթալով իբր օգնական ձեմճեան Եպսկ. ի ։ 1892ին, երբ Ատանայի առաջնորդ Կրպտ. Արքեպս. Ասլանեան փոխանորդ կը կարգուի Ազարեան Կաթող. ի, Թէրզեան կը յաջորդէ անոր, նդն տարին մյս. 1ին եպիսկոպոս ձեռնադրուելով ։ 18 տարի անընդհատ ջաշտօնավարած է Ատանա, վարչական կարողութիւնն ի սպաս դնելով իր հօտին բարօրութեանը համար և քաղաքը շէնցուներով ժամերով ու դպրոցներով՝ զորս աճիւնացուց խուժանավար մոլեռանդութիւնը 1908 ապրիլին։ Վեհ. Սահակ Կաթողիկոս ու ինք — երկու տիպար և բարեջան Հովիւներ — արցունքին կուլ տալով կարելին ըրին՝ աղետակոծ Հայութեան անհուն թշուառութիւնը մեղմելու համար ։ — Պօղոս Սապաղեան կ.—Պատրիարքի հրաժարմամբ, Հռոմէական Հայոց Կաթողիկոսական աթոռը տարիի մը չափ թափուր կը մնար ։ Կաթոլիկ հասարակութիւնը գիտցաւ արժանաւոր յաջորդ մ'ընտրել յանձին Ատանայի սգաւոր առաջնորդ Թէրզեան Եպիսկ. ի (23 ապր. 1910ին) որ հոգաւոր ուրեմն կաթողիկոս օծուեցաւ նդն տարին յունիս 26ին ։

Թլկատինցին (**Ցովհ. Ցարութիւնեան**).— Ծն. 1860 թ. Խարբերդ ուր ստացած նախ.կրթ. ։ Ինքնաշխատութեամբ իր ուսումը զարգացնելով նեռուած է ուսուցչ. ասպարէզը, նախ Քղիի Խուիս գիւղի դպրոցը պաշտօնավարելով, հուսկ ուրեմն ծննդավայրին մէջ անհատական ջանքերով հիմնելով իր մասնաւոր կրթարանը զոր ցայսօր կանգուն կը պահէ ։ Դաստիարակ-ուսուցչի իր պաշտօնին կառչելով հանդերձ, բարձի թողի չէ ըրած երբեք Գրականութիւնը՝ զոր շէնցուցած է իր համով հոտով արձակներով ։ Ունքսունական Թուականէն ի վեր անընդհատ փայլած է ան Թրքահայ Մամուլին մէջ — «Արեւելք» ի եւ «Մասիս» ի մէջ ընելով իր գր. սկզբնաւորութիւնը, — ժողովրդ. սիւերգներով եւ գերազանցապէս անբաղդատելի, սխալի՛ նկարագրականներով՝ ուր գաւառի հայուն նահապետական կամ Թշուառ կեանքը կը ցոլանայ հաւատարմօրէն ։ Դաղափար մը կազմելու համար իր գրելակերպին վրայօք, կը բաւէ կարդալ Բրօֆ. Ձէնիզեանի «Բիւրակն» ին մէջ երեւցած Գէչ -- Յե-ը խորագրով իր յօդուածը ։ Ինքնաբոյս տաղանդ մը՝ որ ազդուած չէ բնաւ օտար գրականութենէ ։ Իր նախադասութիւնները կ'ընդելուզէ միշտ բնիկ ոճերով եւ հայեցի յատկարանութիւններով՝ զորս այնքան ճարտարօրէն գիտէ քաղել մայրենի բարբառէն ։ Մօրը մահուան առիթ՝ Նշան-Պապիկեանի տարեդարձին մէջ հրատարակած իր արձակը հրաշակե՛րտ մըն է պարզապէս. զգացում եւ մտածում անսեթեւեթ կը յորդին հոն՝ վիշտին Թաթխաթուր այերէն ։ Ամէնէն շատ աշխատակցած է «Ա. Մամուլ» ի, ուր իր էն երկարաշունչ գրուածը (Թատրերգ) երեւցած է Էնդէ դեպն վերնագրով ։ Ստոյգ է Թէ իր տաղանդին արդիւնքները չէ կրցած աւելի առատ ի յայտ ածել՝ ուսուցչական ծանրատաղտուկ զմբաղնեռուն հետեւանօք ։ կը գրէ ինծ. «Օրին մէկը կ'երազեմ հրաժարիլ ուսուցչի պաշտօնէս, աւելի քան 30 տարիներու հոգի մաշեցնող չարչրկանքներու նշաւակ, մենաւորիլ ու գր. աշխատութեան մը նուիրուիլ, քանի որ անօթի ու անկոշիկ սատկիլն ալ գրողներէ ոմանց ընդունած իկիտութիւնն է եղեր ։ Իմ գրածներս մէկտեղուած՝ կը խոհիմ Թէ խոշորկեկ հատոր մը պիտի կազմեն. հոկերուն յածնած այդ կտորներէս զատ ունիմ ուրիշ հում [անտիպ ըսել կ'ուզէ] գործեր ալ զոր տպել տալու ինքնեկ առիթին կ'սպասեմ ։ Միւս գործերս իմ կէս.անկախօրէն մը վարած դպրոցիս արդիւնքները եղած են ցարդ. իմ սան-ուսանողներէս անանկները մանաւանդ՝ որոնք այսօր կրթ. ու գր. հրապարակներու վրայ իրենց առողջ

ներշնչումներուն ու արտայայտութեան արժէքովը միակ մխիթարութիւնս կը մնան» ։ — 1908 Յունիսի սկիզբը Պօլսահայ Թերթեր սուտ լուրի մը արձագանգն եղան Թէ Թլկատինցին մեռած է սուի կաթուածէ, Գաւառիկ Գրականութեան այս կարկառուն դէմքը սպանացնելով արժանաւոր դրուատիքներով ։ Երջանի՛կ Ղազարոս ։

Թոմմաեան Տկ. Լիլի.— Ուստրն է Զուիցերիացի քարոզչի մը, և քենին՝ Ժընեվի գերմ. գաղութին նշ. քարոզիչ Հօֆմանի որուն որդին ալ Լօնտոնի Զուիցերիական գաղութին քարոզիչն է ։ Հօֆման ծանօթ է մեզ իր հայասէր գործունէութեամբ, իբր Տքթ. Ֆավրի (Ժընեվ) հայանպաստ շարժման սատարողներէն ։ — Օր. Լիլի 1886 ի սկիզբը Հայութիւնն ընդունելով հաստատուեցաւ Մարզուան և ամուսնացաւ Բրօֆ. Կ. Թոմմաեանի հետ որ Անաթոլիա Գոլէճի ուսուցչապետն ու հիմնադիրն էր ։ Մարզուանի հայոց Թշուառութենէն ազդուած՝ 1889ին անցաւ Անգլիա ուր 3 տարուան չարաչար աշխատութեամբ յաջողեցաւ 100—120 ոսկւոյ տարեկան հասոյթ մը ապահովել, հիւանդներու ձրի դարմանուժին համար Մարզուանի Ամերիկ. Հիւանդանոցին մէջ՝ որուն հիմնուելուն պատճառ ինք եղած է ։ Այդ գումարն անխափան ցայսօր կը ղրկուի Մարզուան, Տկ. Թոմմաեանի անունն օրհնութեամբ յիշուելով մարզուանցիներէ ։ — Անգլ. ազդեցիկ շրջանակաց մէջ իր գտած յաջողութիւնն ու Հայ տարրին համար ցոյց տուած զոհողութիւնը մէկ կողմէն, միւս կողմէն ամուսնոյն օրէ օր շեշտուած ազգ. գործունէութիւնը Գոլէճին ու Սվազի մէջ՝ չվրիպեցան Համիտի ուշադրութենէն, որ Թափուած ջանքերը յեղափոխական ծրագրի մը վերագրելով՝ 93 ի ձմրան Բրօֆէսօրը ձերբակալել տուաւ և շղթաներով ու շրուշակներով ընդ քարշ ածեց զինք քաղքէ քաղաք, Զօրում, Եօզղատ և Էնկիւրի, ուր, հակառակ իր անմեղութիւնը հաստատող ամէն փաստերու՝ քմահաճ դատավարութեամբ մը Թ---ե-ան դ-ո-ղ-ր-ե-յ--ե-ն մ-ն---ա-ն ։ Անգին կողակիցն իմանալով այս բոլորը՝ սկսաւ մղել յուսահատական ձիգեր ։ Անգուլ դիմումներով, քաղաքներու, լրագրաց և ժողովոց մէջ ըրած յայտարարութիւններով ա՛նպիսի աղմուկ ու շարժում յառաջ բերաւ Անգլիոյ մէջ, որ գործը մտաւ Անգլ. Խորհրդարանն ուր մի քանի հարցապնդումներէ ետք որոշուեցաւ որ Անգլիա միջամտէ Բրօֆ. Թոմմաեանի ազատութեան ։ Առ այս, այն ատենի արտ. գործ. Նախրբ. Լօրտ Ռոզպըրի հրահանգ տուաւ իր Պօլսոյ դեսպանին, որուն հետեւա-

նօք Համիտ ստիպուեցաւ արձակել զինք, պայմանաւ որ Թուրքիայէն հեռանայ։ Թէ անձնուէր Տիկնոջ այս հայօգուտ եռանդն ո՛րքան սրտնեղած էր Նորին Նուաստութիւն Համիտը, կ՚երեւի ժամանակի եպարքոսին Անգլ. դեսպանին ըրած յայտարարութենէն, [Կապոյտ գիրք, 21 Յնս. 1893] — «Վէզիրն ինձ խօսեցաւ Տկ. Թումաեանի միջամտութեան մասին՝ Թուրքիոյ ներ. գործ. վերաբերեալ խնդրոց մէջ, պատասխանեցի Թէ Տիկինը բարեսիրական գործ մը սկսած՝ ստակ կը հաւաքէր Հիւանդանոցին համար. պատրաստ եմ ապացուցանելու Թէ հանգանակեալ դրամը նո՛յն նպատակին յատկացուած է լոկ։ Ն. Բարձրութիւն յարեց Թէ այդ նիւթին ակնարկել չուզեր, այլ ա՛յն գործունէութեան զոր նէ ունի Անգլ. բարձրաստիճան անձանց մօտ, ջանալով զանոնք դրգռել Թուրքիոյ Դատաստանաց կանոնաւոր ընթացքը փոխելու նպատակաւ։ Պատասխանեցի Թէ, բնական է որ կին մը անձկութեան մատնուի երբ էրկանը կեանքը վտանգի մէջ է. զարմանալու բան չկայ հոս»։ — Տկ. Լիւսիի կը պարտին իրենց կեանքը 18 ուրիշ հայեր եւս — որոնցմէ գլխաւորը՝ Պրն. Դայաեան, — մահու պատիժէն բանտարկութեան փոխուելով և հուսկ ապա ազատ արձակուելով՝ ներման արժանացմամբ։ — Համիտի ձիրանները՝ ազատուած՝ Բրօֆ. Թումաեան կ՚ուզէր հետ վերջնապէս կը հաստատուի Անգլիա, ուր տեսնելով Թէ այդ անիրաւ դատապարտութեան խնդիրը Համիտեան Ռէժիմին դէմ բուռն զայրոյթ և ի նպաստ Հայոց ահագին շարժում ստեղծած է, այր և կին ազգ. ոճիր մը սեպեցին Ծող տալ որ մարի ան՝ առանց զայն արծարծելու։ Ուստի 93 ի աշունէն սկսան տարին՛ր տ՛ուղ «միջինկ»ներու շարք մը Անգլիոյ մէկ ծայրէն միւսը, հասարակաց կարծիքն ի նպաստ Հայոց մշակելով և երեւան հանելով Թուրք նախորդ Կառավարութեան ոճրապարտ հայեացքը մեզի նկատմամբ, նաև Անգլիոյ պարտականութիւնը՝ հանդէպ Հայոց։ Այս խաչակրութեան մէ՛ջ էր որ Տկ. Թումաեան «հայէ մը աւելի հայ հանդիսացաւ», ամէն հանգիստ և հաճոյք զոհելով սոյն սրբազան գործին։ — Զարմանալի զուգադիպութեամբ մը, Օսմ. Սահմանադրութեան հռչակուած տարին, Լօնտոն գումարուած Միջազգ. Համաժողովին մէջ՝ Անգլիոյ Հայկական Գօմիտէները ներկայացուցող Տկ. Թումաեան դէմ առ դէմ գտնուեցաւ Ահմէտ Րիզա Պէյի՝ որ Բարլիզէն եկած էր Օսմ. Սահմանադրութեան գաղը պաշտպանելու։ Այս երկու հայրենասէրներուն յանձնուեցաւ պատրաստել որոշմագիր մը որ Համաժողովին ներկայացուելով ընդունուեցաւ։

☛ Ով որ կ՚ուզէ ունենալ Մ/քար Բէյ-քարի գեղեցիկ գործերէն, թող դիմէ հետագայ հասցէին.— Վաղինակ Ս. Բիւրաս, Կ. Պոլիս, Սուլթան համամ, Մօլա թաշ: Բ-ր-ջ-ր-ն (Բերթուածներ) Ա-ր-մ-ր-տ Ա-ր-ձ-ն (թատերգ.): Վ-ճ-ր-մ-ր հ-ր-ր (կենսագր.): Զ-ր-ն-ն-ի վ-ր-գ-պ-ր (Կենսագրական):
ԲԱՆՏԻ ԲԱՆՏ (5 հատոր պատմ. վէպ): ԵՒԼՏՉԵ ՍԱՄՈՒԻՆ (5 հատոր պատմ. վէպ): Զեռ գիշերներու ընթերցման համար չինչ շահեկան գիրեր, մանաւանդ վերջին երկուբը:

ԹՈՒՄԱՆԵԱՆ ՅՈՎՀ.— Ծն. 1869 թ. Լօռւայ Դսեղ գիւղը։ Դեռ տասնամեայ գրած ուշի «Շուշան ու կատուն» սիրուն առակն որ իր յաջորդներն ալ ունեցած է։ Ուսանհայ նորագոյն բանաստեղծներէն ամէնէն սիրուածն է ինք, որուն գրուածքներուն լիակատար ժողովածան լոյս տեսած է Հքեղ տպագրութեամբ 1903ին և 1908ին։ — Թարգմ. Լանգֆելլոյի «Հայաւարգի երգը» ժուկովսքի «Ափիլէս»ը, Պայրընի «Շիլիոնի կալանաւորը», «Մուրմրի իլիան» ուսս. գուսաններգութիւնը ևն., իբր մանկական գրող՝ մշտապէս կ՚աշխատակցի «Հասկեր» ամսագրին։ — Անցեալ տարի էր որ իր գրչին համակրող Հանգուցեալ այրէ մը (Տկ. Վ. Մելիք-Հայկազեան) կտակ ընդունեց 600 րուպլիի ցմահ տարեթոշակ մը։

ԹՈՒՏԿՕԼՏ ՖՒԼՏԷՐԻԿ Կ.— Հայասէր անգլ., Ծն. 1865 թ. Maidstone։ Տարօրինակ զուգադիպութեամբ մը «Արարատ լեռ» կը կոչուին այն բլուրն ու տունն որ ինք անցուցած է մանկութիւնը։ Զափհասուութեանը գործով Լօնտոն անցած, — 1895-6ի Հայկ. Ջարդերէն սաստիկ ազդուած, ուզած է իր ազգին՝ գէպ ի Հայը պատասխանատուութենէն՝ իրեն ինկած բաժինը քաւել և գործնական օրինակ մը տալ Անգլիացւոց, մեզ օգնելու համար։ Առայս, իր մտերիմ խոսրովի հետ խորհրդակցելով ընդունած է անոր առաջարկը,— Հայ Ուսանողաց պաշտպանութեան գործ մը հիմնել. սոյն գործին եռանդեամբ փարելով՝ 8 տարի շարունակած է զայն, [որուն մանրամասնութիւնը տե՛ս կենսագրութեանց այս Բառգիրքին մէջ ԽՈՍՐՈՎ անուան գիմաց։]

ԻՍՊԻՐԵԱՆ ՄԻՀՐԱՆ.— Ծն. 1873 թ. Սվազ։ Աշակերտած Հալէպի Ֆրանսացւոց և ազգ. վրժրն.ները, յետոյ Սիսի ժառանգաւորացը՝ 6 տարի գաւքնկեր ունենալով Խորէն Դիմաքսեան և Հրանդ Կարոյեան վրդպ.ները։ Շրջած ամբողջ Կիլիկիա և Ասորիք, այցելած Եգիպտոս և Ֆրանսա։ Հայ. և Ֆրնս. լեզուաց ուսուցիչ ծննդավայրին ազգ. վրժրն.ը 5 տարի, իսկ 12 տարիէ ի վեր Ազգ. Որբանոցի տեսուչ-դաստիարակ։— Աշխատակցած Ճ. Շարգիւէի, Սուրմանդակի, Արեւելքի, Բիւզանդիոնի, Մանզուէլէի, Լոյսի, Հանրագիտակի, Ծաղիկի, Ա. Մամուլի, Արշալոյսի և «Անգրանիկ» գաւառաթերթին՝ վրդր, էսփերօ, Նարհիմ, Պուէտա, Մուշեղ և Տորք ծածկանուններով։ — երկերը. Խոշեն դուրս պոխէնէր (1904). Սրտի էջէր (1906), Գրէթէն էրէններ (1909), Ունի գր. և բանասիրական գործեր ձեռագիր։ — 1909 թ. անգամ ընտրուած Սվազի գաւառական երեսփ. ժողովին՝ որուն ատենագպիրն է։

ԼԷՄՊՐԹ ՄԻՍ ՌՕԶ.— Հաճնոյ պաշարման ատեն գիւղացնուհիի գեր կատարած է այս Ամերիկացի Օրիորդը, գէմքով չքնաղ, իսկ սրտով ու հոգիով չնաշխարհիկ, ի՛նք էր որ Հաճընը կրակի տրուած ժամանակ՝ չքաժնուեցաւ քաղքէն և Հայոց քովէն, եւ երբ ընկերներ լուր ղրկեցին իրեն թէ քաղքէն 15 վայրկեան հեռու՝ իրենց Ամերիկեան աղջկանց Թոլէճը գայ՝ աստեղցնցուղ դրօշին տակ ազատ մնալու համար ահաւոր վտանգէն, Միս Լէմպրթի զայրացկոտ չեշտով մը պատասխանեց լրաբերին. «Ինա՛ ըսէ՛ ընկերուհիներուս թէ Ամերիկուհիի մը կեանքն այսքան անժէք Հայոց կեանքէն թանկագին չէ. ես չեմ կրնար բաժնուիլ ասոնց քովէն. և եթէ հրդեհը նոյն իսկ մինչև հոս հասնի՝ հետերնին պիտի եմ . . .»։ Հայասէր գիւղացնուհին կը-

բած յուզմունքերէն հիւանդացած, Ամերիկա՝ ծնողացը մօտ կը գտնուի հիմայ։ Եգիպտոս անցնելուն՝ Մուշեղ Եպս., Պօղոս և Բարթող Բաշտաները, Մելքոնեան եղբարք երախտապարտ հայու պատիւներ ընծայեցին Նոր-Աչքարհի այս պատուական զուարկին՝ որ իր կեանքն արհամարհած էր աղէտին պահուն։ Զենք գիտեր թէ Մ. Նահանգաց Հանրապետութիւնն Ա-ա-էնա-ըիէ-ն մրցանակ ունի՞, այս Օրիորդին ընծայելու համար։

Մտածումներ.— Կինը կը համբերէ երբ տանջուի. մարդը կը տանջուի երբ համբերէ։ ● Մարդկութեան Ուղեղը մարդն է, Սիրտը՝ կինը։ ● Կը մեռնիմ ապագայի կրօնքին մէջ։

ՌԸՆԱՆ

ԼԷՕ (ԱՒԱԳԵԼ ԲԱԲԱԽԱՆԵԱՆ).— Ծն. 6 ապր. 1860 Շուշի՝ որուն քղք. վրժրն.ին չրջանն աւարտելով 1878ին՝ կ'զբաղի գրագրութեամբ. 1881-93՝ հեռագր. պաշտօնեայ, ապա տպարանի մը տեսուչ ի Բագու։ 1895-1906՝ մնայուն աշխատակից «Մշակ»ի։ 1906 սեպտ.էն՝ գրականութեան և պատմութեան ուսուցիչ Գէորգեան ճեմարանի։ Գրուածքներն ու երկերը.— «Մնայպաշտութեան քաւարը» (1884), «Վերջին վերքեր» և «Մելիքի աղջիկը» վէպերը Ղարապաղի կեանքէ, «Հայ տպագրութեան պատմութիւն» 2 հատոր, «Ս. Մեսրովբ», «Յովհ. Եպս. Արղութեան», «Ա. Նազարեան», «Ղր. Արծրունի», Ռուսահայոց գրականութեան պատմութիւնը, «Ծայրեր», «Խաւտառական հեռուներ», «Թաթախման գիշեր», «Կոթածներ» ևն.։ — Արդի Ռուսահայ գրագէտներուն մէջ կարկառուն դէմք մըն է Լէօ իր գրական — պատմական լուրջ գործերով. 1908ին կատարուեցաւ իր գր. գործունէութեան յոբելեանը։

ԹԱՆԴԱՄԻՐ ՀԱՑԿԱԶՈՒՆ [գրական ծածկանունն է Այէ-լէնք].— Ծն. 1874 թ. Կիւրին ուր ստացած նախնական կրթութիւնը՝ զոր կատարելագործած Սվազի ամերիկ. դպրոցն, Այնթապի ու Մարզուանի Գոլէճները, միջանկեալ բանտուած Մարաշ եւ Հալէպ, իբր յեղափոխական։ 1906 էն ի վեր հայերէնի եւ աշխարհագրութեան ուսուցիչ Ձենանեան Գոլէճը (Գօնիա)։ —Հայ բողոքական գոլով. 1900—1 ի օրաթերթ «Ծագիկ» ի մէջ երեւցած Հ-յ-բ-ղ-ի-ն-ներէն յօդուածներու շարքը մեծ ազդակ հանած է նոյն համայնքին մէջ։ Այդ յօդուածներով նշանակուած էր Հայ բողոքականաց մէջ դիտուած կեղծաւոր դասակարգ մը, եւ ցոյց տրուած՝ իրական արժէքը «Հոգեւոր երգարան»ին, իր տաղաչափութեան եւ բանաստեղծութեան տեսակէտով, նաեւ մատնանշուած՝ զր. ամլութիւնը բողոքականաց մէջ։ — Ունի բազմաթիւ յօդուածներ եւ բանաստեղծութիւններ «Բիւրակն»ի եւ «Աւետարեր»ի մէջ հրատարակուած։

ԹՈՍՐՈՎ (Դարապաճաղեան).— Ծն. 23 Յնվր. 1872 թ. Սվազ՝ որուն թարգմանչաց վրժրն.էն աւարտական 1887 թ. և տարի մը պաշտօնավարած 1886 թ. ուսանողաց «Ուզզասէր Ընկ.»ը, 1889 թ. Հոն և Արաժեան։ Հիմնած «Ուսումնասիրական Ընկ.»ը, 1893 թ. աշակերտած է Ղալաթիոյ կեդրոնականը, 1895 թ. ամիս մը բանտուած՝ պապը Աիրի ցոյցին, և կազմած «Ուսանողաց Ընկ.»ը, հաւաքուած ստակները յանձնելով Իզմիրլեան Պատր.ի։ 1896 թ. Անգլիա անցնելով կը բարեկամանայ Ֆ. Թռէյկօլա հայասէր անձին և անոր անձնուէր

աջակցութեամբը կ'աջողի իրագործել երիցս իր կազմած ու վիժած ընկերութեանց նպատակը, 1896ին հիմնելով «Տարագիր Հայ Ուսանողաց պաշտպան» անուն միութիւնն որ մինչև 1904 տեւած է, բոլորելով 8 ամեայ բազմարդիւն կեանք մը։ Նկատի ունենալով որ միջոցներնին եղած են մասամբ հանգանակութիւն, մասամբ ալ անձն. վաստկածնին, թատերական՝ վաճառականի գործակալ գալով, ինքն ալ երբ կ'ազատ ուսուցիչ Անգլ. վիժրն.ներու մէջ, Անձնիւր պաշտպանեալ ուսանողի համար ծախած են £ 50-650, և Ֆրանսայի ու Զուիցերիոյ համալսարաններէն վկայուած են 2 բժիշկ, 1 հանքաբան-քիմիագէտ, 1 ճարտարապետ (այժմ տեր 20 երկիրներու մէջ «քամէնթ»ի, իր մեկ գիւտին համար), 1 քիմիագէտ-ներկարար, 1 երկրագործ (յետոյ հողատնտես էջմիածնի վանքին), 1 Ռոպըրթ Գոլէճէն վկայեալ հրապարակագիր-հեղինակ, 1 կիսաւարտ բժիշկ Անգլիայէն, 2 եղբայր՝ վաճառական ցարդ Անգլիա, 5 երկաւ սրբուհիներ վառնայէն բերուած և դաստիարակուած կամ արհեստ ուսած։ Աղդեցութեանց շնորհիւ՝ կրցած են Փաւառի և Պօլսոյ բանտերէն հայեր ազատել, նաև յղել մեծ ու փոքր նպաստներ Թուրքիա, եգիպտոս, Պուլկարիա և Ֆրանսա։ — Խոսրով Անգլիոյ զանազան կողմերը բանախօսած է հայկ. խնդրով զբաղող միթինկներու մէջ, 1903 թ. հրատարակած Մէյճըն Աբէ-Եւէը (Բարիզ)։ Թրգմ: Անգլ.։ 1894էն սկսեալ աշխատակցած Մաղիկի, Արեւելքի, Բիւզանդիոնի, Սուրհանդակի, Անահիտի, Արմէնիայի, Բանասէրի, Շարժումի, Daily Chronicleի, Sunday Timesի, եւն.։ — Մամուլի տակ է Մ'ոյէս Խոռնոյենէն իր երկը։ Զեռագիր ունի ինքնագիր եւ անգլ. Թրգմ. 7 գործ եւս։ — Յածկանունները. Խ. Ամբատ, Ամբատ. Խոսրով. Արմէն Արտոնց, Արտաւան, Յաւուննի, եւն.։

ՎԱՀՐԱՄ ԳՕՀԱՊՐՅՏԳԵԱՆ

ՇԱՀՆԱԶԱՐ ՈՐԲՈՒՆԻ

Բժշկ. ուսանողք որ «ՏՐԻԶ» ամսագիրը սկսան հրատարակել 1 Մայիս 1910ին։

ԹՈՄՐՈՎԵԱՆ ՀՄԱՅԵԱԿ, — Ծն. սեպտ. 1873 թ. Բաբերդ, Մանուկ հասակէն Պօլիս գալով նախ. կրթ. առացած Գումգաբուի Մայր վրժրն.ը։ 1893 ի ընթացաւարտ Քաղաքային վրժրն.է, և 1900 ի ընթացաւարտ Իրաւաբանական վրժրն.է, Ա. կարգի վկայականներով։ — Առաջնակարգ փաստաբան՝ որուն արժանիքն ու համբաւը չեչտուեցան Մանաւանդ Ազատութեան հռչակումէն անմիջապէս վերջ, երբ առիթը ներկայացաւ իրեն ստենախօսելու մայրաքաղաքիս մէջ զանազան կեդրոն տեղեր և ստանձնելու կնճռոտ դատեր։ Այդ ճառերէն նշանաւորն է ստուգիւ Սահմանադրութեան խանդավառ օրերուն՝ Բերա, Բերթի-Շանինը, ծովածաւալ բազմութեան մը ներկայութեան։ Խօսած է նաեւ Գատքէյ, Մանեասի զտատէի և Սպահգիւլի հետ. Մէքթէպը Միւլքիէի շրջանաւարտներու «քլիւպ»ին մէջ, Հայ-Իտալական բէ-բէ-ներու բարձման համար. Սըլտնտիտի մէջ, վարչապետ Հագգը Բաշայի և բարձրաստիճան անձերու ներկայութեան. Ճաշկերոյթի մը պատճառ,— Դատավարութիւններէն յիշատակելի են 1. «Մերպէնթի»ի արտօնատէր Մէվլանզատէ և Շէյխ իւլ Իսլամ ձէմալէտտին անուանարկութեան դատը։ 2. Պօլսոյ վալի Ազըմ պէյի՝ Նազըմ Բաշայի դէմ բացած անուանարկութեան դատը։ 3. Գոնիայի մէպուս Սալիմ պէյի դատը տեղացի 7 հայերու և Միւֆթիին դէմ։ 4. Պրուսայի նախ. վալի Թեվֆիք պէյի՝ տեղացի քանի մը «էչբէֆ»ներու դէմ բացած դատը։ 5. Սալթան Մուրատի աղջկանց՝ Համիտի և Մալիէի դէմ բացած դատը (700,000 ոսկի ամսականի խնդիր), ցարդ շարունակելի։ 6. Աղէտակած Ատանացիներուն դատը՝ Ապահովագր. Ընկերութեանց դէմ եւն.։ — Կը դասախօսէ այժմ Բաղաքային և Իրաւաբանական վրժրն.ները «Միջազգային օրէնք»։ — Ուժիի անօրէն Պէհճ պէյի հետ հրատարակած է Ինէլճըդ շաբաթաթերթը (20 թիւ) ուր յայտնի թուրք գրագէտ Սավֆէտ Նեզհիհի պէյ Ատանայի Հայոց բացարձակ անմեղ ըլլալն ապացուցած է զրպարտութեան յօդուածով մը։ — Ազգ. երեսփ. Սկիւտար-Եէնի Մահալլէէն։

ԿԵՍԱՐԱՑԵԱՆ (Ր. Էլպիս). — Ծն. 1830 թ. Պէշիքթաշ։ Շուրջ կէս դար առաջ (1863 թ.) հրատարակած է Պօլիս պարբերագիր մը կէրեա անուն։ Մ. Տատեան 1867ին Revue des deux mondes ի մէջ Հայ կեանքի վրայ ուսումնասիրութեան մը առթիւ յիշած է Պօլսահայ Ա. գրագիտուհին այդ հրատարակութիւնն՝ իբր յայտարար Հայ կնոջ մտաւոր զարթուծին։ Օր. Կեսարացեան Հայ լեզուն մշակած է մխիթ. ճոխ ու հիւթեղ մտածնագրութեան վերածանուշ եղանակներով։ Ան իր ազգական Անգլեսա Տէր-Անգրէասեան բարեկամ և առաջնորդութեամբ իր ապրուստի Անգլիա մեկնելէն առաջ Նահապետ եպիսկոպոսին որ ապա կոչուած է յէջմիածին և հովուական այնքան

բեղմնաւոր պաշտօնավարութիւն ունեցած է Կովկաս, (կառուցանող Ս. Մեսրոպի դամբարանին յՕշական)։— Թրքահայ գրագիտուհեաց այս երիցուհին իր արձակ և յանգաւոր արտադրութիւնները ամփոփած եւ հրատարակած է Նամակներ ընթերցողի հայուհիի տիտղոսով հատորի մը մէջ, կ. Պարոնեան տպ. 1879 թ., հասոյթը յատկացունելով «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.եան»։ Մերթ աշխատակցած է Ազգ. Թերթերու եւ մանաւանդ կը յիշուի իւթիւճեանի Մուխ օրաթերթին մէջ իր նկարագեղ մէկ յօդուածն «Երջանիկ ժանտախտ» որ սուրբ և հեգնոտ ակնարկութիւն մըն է Հայկական պարահանդէսներուն։ —Ը բնակի հիմայ Ազգքանդրիա՝ քեռորդւոյն Տ. Կամսարականի հետ։

ԿԻԻԼՍԻՐԵԱՆ ԲԱԲԿԷՆ. ԵՊՍԿ. —Ծն. 23 մարտ 1868 թ. Ա.ինթապ՝ որուն վարդանեան կրթարանը յաճախած 4 տարի, 1888 ին երուսաղէմ անցնելով մնած է ժառանգաւորաց վրժրն ը, բայց գոհ չմնալով անկէ՝ ծննդավայրը վերադարձած է՝ ուսումը շարունակելու։ 11 Նոյ. 1889 ին մնած Արմաշու Դպրեվանքը, 1890 թ. գիր, 1892 թ. ուսագ սարկաւագ և 18 Յնս. 1895 թ. քահանայ ձեռնադրուելով կ'ընդունի աբեղայական վեզարն Օրմանեան Ս. է, 26 Մայ. 1896 ին ալ «մանաւանդ վարդապետութեան գաւազան»ը կ'առնէ՝ իբր Doctorat ներկայացունելով իր thèse ն Եղիշէի վրայ որ Սահակ-Մեսրոպեան մրցանակին արժանացած է 1898 ին։ 1896—97 թ. եէնիքէօյի, Պէշիքթաշի քարոզիչ և Պատր. անձն. դիւանի քարտուղար։ 1897 ի վերջերը ձանիկի առաջն. տեղապահի պաշտօնով Սամսոն ուղարկուած և ընդունած Ծայրագունութիւն։ 1889 ի վերջերը Մուշ գացած՝ իբր Տարօնոյ ընդհ. վանահայր և առաջն. տեղապահ. տարի մը ետք բանտուած անդ և Պոլիս փոխադրուած։ 1901—1907 թ. քարոզիչ Բերայի Ս. Յարութիւն և Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ ժամերուն։ 1899 և 1901 թ. երկրէցս առաջնորդ ընտրուած Տրապիզոնի, 1906 ին ալ Մարաշի, բայց կառավարութիւնը չէ թոյլատրած իրեն Պոլսէն հեռանալու։ 1907 ի վերջերը՝ փոխ. վանահայր և վերատեսուչ Արմաշու Դպրեվանքին, 6 մարտ 1909ին առաջնորդ Դաղստիոյ ուր կը մնայ ցարդ։ 1910 օգոստ. ին էջմիածին անցած՝ եպիսկոպոսանալու։ — Դասաւորած է Ղալաթիոյ Ագգ. Մատենադարանի բոլոր գիրքերն ու ցուցակագրած՝ Հայ. ձեռագիրները։ — 1890 էն ի վեր աշխատակցած Արեւելքի, Լումայի, Բիւզանդիոնի, Բիւրակնի, Մասիսի, Ա. Մամուլի, Արարատի, Բանասէրի և Հ. Ամսօրեայի։ —Երկերը. Կէլէյէ 1896, Տէր-Ղեւոնդ 1901, Մխիթար, Բուրգէնէ, Մովսէս Յովհ. Պորտ. 1904, Լոյս (շարաթաթերթ) 1905-6, Եղիշէ, Յիշատակարան Պատմաճեան Գրչէից պորտ. 1908։ —Ներհուն բանասէր, հրապարակագիր և քարոզիչ։ — Իր հմտութենէ մէկ յօդուածը «Կրօնական քննադատութիւնը» 1912 ի մեր տարեցոյցով։

ՂԱԶԻԿԵԱՆ Հ. ԱՐՍԷՆ. — Ծն. 8 հոկտ. 1870 թ. Պարտիզակ՝ ուր ստացած նախ. կրթ., ուսուցիչ ունենալով եղիչէ եպսկ. Դուրեան և երէց. Տ. Անդրէասեան։ 1885ին Պոլիս գալով, 3 տարի թրք. լեզուի գրաշարութիւն ըրած «Գրաշարաց Ընկ.»եան տպարանը։ Յետոյ վենետիկ դրկուելով կը մնայ Ս. Ղազարու նորընծայարանն ու քննյ. կը ձեռնադրուի 1895 թ.։— Ի սկզբան թուենտ գրաբարեան, աղմկալի լեզուապայքար մը մղած է Մէնէվիշեանի, Դուրգէնի և Մալխասի դէմ, իրեն գեհին ունենալով Ոսկեգործը։ Հին Հայերէնի իր խոր հմտութեան երախայրիքն են 4 հատոր գործ՝ 1897էն սկսեալ. Հարցուփորձ։

Ընտրեալ 1. Բարէն Սիլվայի, 2. Յակոբ Լէոպարատեայ, Լուսինէ Վ. Ազանուրի, Մահ Սրբուհոյ Թէննիսոնի։ — Կ'երեւի՝ անդրադառնալով որ գրաբար երկերը այլ եւս ճարակ չեն գտներ նոր սերունդին, փարած է աշխարհաբարին, և լոյս ընծայած՝ իրարմէ տղոր և լաւագոյն մատեաններ. Ճալալ էդդին Բոնապրդեանին 2 հատոր (1899), Դոքթոր Ֆոնիին ծոյն Պլէքի, Նեբոն Ա. Պոյիթոյի, Ատոմային Թեորիան — Ա. Բէնէ (1902), Բ. Բուրան (1905) Տանթէի, Բերնարդին Օսսիանի (1902). Ճէֆֆոր Թ. Կոռիայի (1903), Յունիսեան գրոյց Վ. Ազանուրի (1905), Երջեր Ճ. Լէոպարատեի, Ենէիան Վիրգիլիոսի (1910)։ —Դիշերը ցորեկին խառնող՝ անվհատ աշխատողի տիպար մը, — տիրացած ֆրան. և իտալ. լեզուաց, — որ Ս. Ղազարու քերթողական մատենադարանի գրաբարակերտ ճոխութեան վրայ բարդած է զուտ աշխ. այս հատորները, շատը քաղուած՝ օտար մատենագրութենց գլուխ-գործոցներէն։ Դեղեցիկ յանգնութիւն մըն էր իր ըրածն որով արժանի եղաւ յորջորջելու «Աշխարհաբարի Բագրատունին»։ Դասոյի Երուսաղէմ ազատեալը մնալու տակ է. իսկ Իլիականը սկսած է արդէն աշխարհաբարի վերածել, իր թարգմանութիւններն անթերի են, ճկուն, ներդաշնակ և բնագրին վերջին ծայր հաւատարիմ։ — Ասոնցմէ զատ ունի մանկական ոտանաւորներու հատորիկ մը՝ Նոր Հնչուն, և Աբբահօր կեանքը պատկերացնող չափաբերեալ երկ մը՝ Մխիթար (1900)։ — Անխոնջ թարգմանիչի իր անուան կրցած է լուծորդել Հ. Ղազիկեան ճշմարիտ բանասէրի համբաւ մըն ալ, 10 տարիներէ ի վեր աշխատասիրելով Հայկական նոր Մատենագիտութիւն եւ Հանրագիտարան Հայ կեանքի անուն հոյակապ գիրք մը որ իր գլուխ-գործոցը պիտի մնայ։ 1512 թ.էն մինչեւ 1905 հրատարակուած բոլոր հայերէն գիրքերուն խղճամիտ կերպով պատրաստուած ցուցակագրութիւնն է ան, (հեղինակի, տարեթիւի, քննագատութեանց ևն. մանրամասն յիշատակութեամբ), որուն Ա. պրակն 2 տարի առաջ լոյս ընծայուած է [Ա-Թ.]. Նախամուտը զարգարուած գրչի մարգոց թանկագին գնահատականներով։

ԿՈՒՏՐՈՆ

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԳԱԶԱՓԱԿԱՆ ՍԻԿԱՐԻ ԹՈՒՂԹ

Ուր ԱԱՅԾՂԱՆով պատրաստուած ըլլալուն՝ եւրոպայի ճաշասուր բժիշկներուն կողմէ վկայուած է, իր առողջապահիկ յատկութեանց համար, որովհետեւ այս թուղթը շնչեռակաց եւ թոքերուն չվնասեր երբեք։

Կեդրոնատեղի՝ Օ. ՍԱՐԱՖԵԱՆ, Գոհար Խան, Մարտուճաղար, Կ. Պոլիս։ Կը գտնուի բոլոր ծխախոտավաճառներու քով։ — Մէկ պրակի գինը 10 փարա վճարելով՝ անձնապէս պիտի հասատուէք սոյն ԿՈՒՏՐՈՆ թուղթի առաւելութիւնները։

ՄԱԽՈԽԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆ.— Ծն. 1871 թ. Տրապիզոն՝ ուր նախն. կրթ. ստացած, ապա Սանասարեան վժրն. (Կարին). Հակառակ ծնողացը փափաքին, որոնք կ'ուզէին զինք «Մախոխեան» ծանօթ առեւտր. տան մէջ զբաղեցուցել, Վարդան դեռ 20 տարու՝ կ'անցնի Եւրոպա, կատարելագործելու համար իր նկարչական ընտրին յատկութիւնները։ Օրինական քննութենէ մը վերջ՝ իբր ուսանող կ'ընդունուի Պէռլինի Գեղարուեստական Ակադեմիան, 3 տարի շարունակ աշակերտելով Նշ. payʿagiste Բոճֆ. Գրախեի եւ ծովանկարիչ Բոճֆ. Կուէէի, այնուհետեւ ինքնավար կերպով շարունակելու համար իր գեղարուեստական ուսումնասիրութիւնները։ Առ այս՝ ճամբորդած 4 սնգամ Եգիպտոս, Կովկաս եւ Հարաւ. ու հիւսիս. Եւրոպայի բոլոր ծովափները։ Հին Ռէժիմին, կաբելիութիւնը պակսած է իրեն՝ Հայաստան ալ ուղեւորելով կտաւին վրայ յատերժացնելու Անոր զեղեցկութիւնները։ Այսօր ինք յայտնի նկարիչ մըն է Գերմանիա եւ անդամ Verein Berliner Künstlerի, որէ՛ որ կ'ընտրուի Պէռլինի տարեկան մեծ ցուցահանդէսին համար քննիչ յանձնաժողովի մէկ մասը։ Մախոխեանի բազմաթիւ ցուցադրութիւնը ներթողուած են դժուարահաճ քննադատներէ իսկ՝ գերմ. ծանօթ ներթերու մէջ, Hamburger Fremdenblatt, Berliner Tageblatt եւն.։ Ցիշենք նաեւ դրուատալից յօդուածները Քանիփէի եւ Վէյսխիէի՝ եգիպտ. ներթերուն մէջ։ — Իր նկարներն առանձին ներթերով կամ գեղարուեստ հանդէսներու մէջ արատպուած են յայտնի հրատարակչ. ընկ.ներոց կողմէ։ Տաղանդաւոր ծովանկարիչը՝ հեռատեսութեան իր հմտութեամբ եւ գոյներու բազմապիսութեան գաղնեաց իր խոր թափանցողութեամբ կը թուի ելեւէջս առնել անզուգականն Այվազովսքիի հետ։ Յաջողապէս փորձած է նաեւ ծմերնային տեսարաններ, այնպէս որ Պէռլինի եւ Միւնիխի տարեկան ցուցահանդէսներուն մէջ միշտ պատուաւոր տեղեր յատկացուած են իր նկարներուն։ Աշխատանոցն 2 տարիէ հետէ փոխադրած է Համպուրկ, — քաջ յուսկականար մըն է միաժամանակ։

ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍ.— Ծն. 1880 թ. Իզմիր, Թոռ. Մամուրի որ Պարակատանէն գաղթած էր։ — Նախն. կրթ. ստացած յուն. դպրոց մը, ապա Մերոպեան վժրն.ը, 1848 թ. աշակերտ Բարիզի Մուրատեան վժրն.ի, գասընկեր ունենալով Մելքոն Խան, Սագէզ Յովհ., Մ. Աղաթէգեան, Տքթ. Շիշմանեան եւլն.։ 1850 էն քիչ յետոյ եկած է Պոլիս՝ իբր ուսուցիչ Հասքէօյի եւ այլ դպրոցներու։ 1860 թ. գիւանապետ Ազգ. Պատրիարքարանի. ինք եղած է առեղծիչը մեր գիւանագիտական լեզուին, 1868—89 թ. տեսուչ ծննդավայրին Մերոպեան եւ Հռիփսիմեան վժրն.աց։ 1849 էն սկսած է գրիչ շարժել՝ «Մասիս»ի մէջ (նկնագիր եւ Թարգմ. գրուածքներով, և 1899 Հոկտ. 17ին իր գրագործունէութեան յիսնամեակը տօնուեցաւ Իզմիր. Թրքահայ անգրանիկ ցոքելեարը՝ Պէրպերեանէն առաջ։ Մեռ. 2 Յնվր. 1901։ — Պօլսէն գրած է Թըղթակցութիւններ Զիլինկիրեանի «Մաղիկ»ին մէջ, որոնք ետքէն անցած են իր Նամակներուն մէջ։ 1 Յնվր. 1871 ին Իզմիր կ'սկսի հրատարակել Աբէ-Ելեան Մամուլ հանդէսը զոր 30 տարի անխափան շարունակեց։ Շատ սխորժով կը կարդացուէին իր կուռ խմբագրականները, քաղ. տեսութիւնք, մանաւանդ երկար շարքն իր «Թղթակցութեանց» Շահնուր ծածկանունաւ, Թերթը ժառանգ թողուց իր պատկին Հրանտի։ — Դասագրքերը.— Պատմ. բնական գիտութեան, Ընդերքագրութ., Աստղագիտութ., Իրաբանութ., Ընդհ. պարզութեան, Բանալի հայ լեզուագրութեան, Աշխարհագրութեան տղոց։ — Թարգմանութիւնները՝ շատը բազմահատոր.— Զոլէյ (Վոլթէռ), Փալէնէ Բուբլը (Լ. Միւ), Իվանոյե (Ռ. Աբօթ), Խուհրդուսոր Լղէն (Ժ. Վէռն), Երէխ հրաշագործք, Փոռ տորէ եւ տ. Պրօթլըն գերեմ (Ա. Տիւմա), Անօթ, Անէյնէ, Ալեքսէյ լրջոնը 8 օրոնց մէջ, Վերնէր (կէօթէ) գեղեցիկ յատաջաբանով մը։ Ամուրէի մը երեւնէրը ևլն.։ Ամնցմով իր հայրենակցին՝ Զիլինկիրեանի հետ, ժեծապէս սատարած եղաւ աշխարհաբարի զարգացման և վիպական (romantique) ոգին մտցուց մեր գրականութեան մէջ։ — 83ին հաստատեց տպարան մը՝ ուր իր հանդէսը կը տպուէր, և որ գերի կատարեց 93ին փակուղ Տէտեեան տպարանի որ 40 տարուան մէջ 200 հատոր լոյս ընծայած էր։ — Գեղագիտութեան և ճոմանութեան գրականութեան սիրահար, Մամուրեան իր ոճին մէջ ունի փայլ ու շնորհ, թէև հմուտ գրաբարագէտ — Մխիթարեանց աշակերտած ըլլալով, — ցվերջ մնաց թուական աշխարհաբարեան մը, Դարագաշեանի, Գուրգէնի և Պէրպերեանի պէս ոճի գրաբարամոլ շեղումներ չունենալով երբեք։ — Իբր գաստիարակ ալ կարեւոր գեր կատարած է՝ իր դասագրքերով և դասաւանդութեամբ հասցունելով շատ մը սերունդներ։

ՄԱՒՈՒ ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ.— Ծն. 14 Փետր. 1882 ի Այաշ Բալը (Բիբր) ուր ուսոյցն նախ. էրկ., ապա Նահապետ Քոչունեանի, յ. Գաբրիէլեան ճեմարանի, Հայ լեզուն և քրիստոնէութիւնն ընդարձակ էրեն ուսումնական եւ Բիբր և Եգիպտ Գալլէ, գպրոցներու մէջ և մանաւանդութեան։ 1907 ի. մասնագոյն հրատարակութիւնը վճռան Թուլիէնէի հեգ, գնաց ուսումնարկել Խրիմեան-Ռիւնը 1905 ին-եղ. էն Մաղիկ ճանաչ յատուկ լրագրութեան ընդ լրագրանկեցին գնալ 1907, «գրական, ընդհանուր, տնտեսական, նորութիւն, յանուն ազատութեան, ճանաչ հարցերու և ազատութեան էրերու» բազմազան բովանդակութեամբ։ Իզմիր անցնելով, Հ. Մատ ազատութեան Բ. Քելէքեանի հետ և մասնակից խմբագրած «Արշալոյս» օրաթերթին, ընդունելով ընդ կնոջ գործ նահապետ էր յօդուածներուն և խմբագրելով «Ազատ հայութեան» վեդ էրբ Բիբրի։ «Արշալոյս»ի գործընկերն վերջ ազատագործ «Ազատ հայութեան» օրաթերթին։ Զանոնց Հ. Մատ ազատութեան հետ և մասնակից խմբագրած «Արշալոյս» օրաթերթին։ Իզմիր անցնելով, Հ. Մատ ազատութեան Բ. Քելէքեանի

ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ ՅՈՎՀ.— Ծն. 21 փետր. 1810 թ. Պոլիս: Խ. Միսաքեանի յորդորանօք կը հետեւի տպագրութեան արուեստին եւ իր ձեռք անցուցած փայտէ մամուլով 1840 թ. Ա. անգամ ըլլալով օրացոյց մը կը հրատարակէ: Իմքնօգնութեամբը կատարելագործելով տպագրական արուեստը՝ կ'աջողի դիւրացնել հայ տառերուն ձուլումը, յօրինելով 6 եւ 8 «փունթօ» մանր, 11 միջին եւ 14 խոշոր տառերն, ինչպէս եւ այլ զարդագրեր: Թուրք մամուլին եւս մատուցած իր ծառայութեանց համր. պատուոյ պատուաճնշանակներով եւ թոշակով: 1844ի թղթադրամին զարդերն ու *թաւղիգ* գրերով արձանագրութիւնները պատրաստած: Աչեն մը Եւրոպա ուղեւորելով իր արուեստը կատարելագործած: — Յառաջ բերեմ «Սէրվէքը Ֆիւնուն»ի 1893 դեկտ.ի համարէն դրուագ մը. «Միւհէնտիսեանի հնարած տառերէն առաջ իսլամացեալ Իպրահիմ անուն Հունգարացին հնարած էր *Առապ օղլու* կոչուած տառը՝ ցարդ գործածութեան մէջ: 3 տեսակ են *Միւհենտիսեան* տառերը, փոխրագոյնը 6 «փունթօ»: Իմ ոսկերչութեան մէ փայլելէ վերջ՝ Սկիւտար բացուած տպարանի մը մէջ նախ հնարած է հայ տպագր. տառերու կաղապարները: Սուլթան Մէհմէտի օրով՝ մեծ յաջողութեամբ իր պատրաստած 3000 «թաւլիգ» տառերը ցարդ կը պահուին Կայս. Տպարանը: Յետոյ պատճառ ստացած է այն տեղի «գահիէ»ներու կաղապարները ջնջելու զոր 17 տարի շարունակեց, միաժամանակ պատրաստելով 24 եւ 6 «փունթօ» խոշոր ու մանր տառերն որոնք իր անուամբ կը յորդորուին, եւ իր վերջին օրերուն՝ անխոնջ տքնութեամբ եւ անձնական կատարելութեամբ յօրինեց *ղրմա* կոչուած ձեռագրին տառերը, թէ՛ հայ եւ թէ՛ թուրք մամուլի ապահատարարներն թողլով»:—Մեռ. 18 նոյ 1891:

ԵՂԻԱ. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆԻ ՍԻՐԱՑԻՍ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ (1886-9)

*Հրապարակ ելած է այս շահեկան հատորը՝ Հրանդ Նազարբէեանի հիանալի և ընդարձակ ակ մէկ յառաջաբանով 2 ինքնատիպ կենդանագիրով, Դին 5 ղրշ.: կը պարունակէ մեծանուն գրագէտին արկածաբնդիր կեանքէն *իրային* մէկ գրուագն, խեղպաշաւօրէն սիրուած աղջկան մը Օր. Սրբուհիի ուղղեալ սքանչայոյզ նամակներով: Հայ գրականութիւնն երախտապարտ է Նազարեանցի որ գիտցաւ կորուստէ փրկել այդ թանկագին ձեռագիրները:*

ՄՈՒՐԱՅԱՆ (**Դրիգոր Տէր Ցովհաննիսեան**) *Ծն. 1854 թ. Շուշի եւ մեռ. 1908 թ. Թիֆլիզ, 1880ին սկսած է գրել «Փորձ» ամսագրին եւ 2 տարի վերջ արտադրած է իր գլուխ-գործոցը՝ Ռ---ը Յաստեղախաղը: Ունի շատ յաջող վէպեր. — Հայ բ-ը-ւ-ի-ն ը-ո-ն-է-ը, Գ-ե-ր-է Մ-ր-ւ-ղ-ե-ա-ն, Նայէ ա-ր-ա-, Խ-ր-ր-ա-ր գ-ա-ն-ձ-ն-ա-հ-է, Ա-ա-ւ-է-ա-լ-ը, Անբրեա- եւ-ը եւն. եւն., որոնցմով մեծ համբաւ շահած է այս ռուսահայ վիպասանը, իր երկերուն ժողովածոյին Ա. հատորը միայն հրապարակ ելած է:*

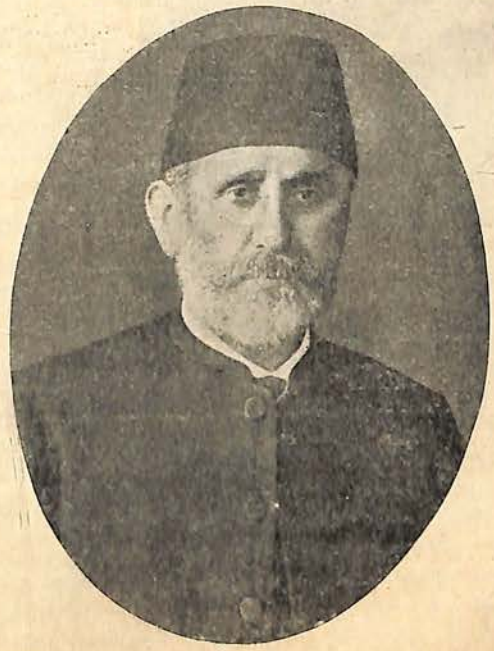

ԱՔԻԿ ԷՖ.
Նահապետ

ՈՒՆՃԵԱՆ
(առջի մարդը)

ՄՍԵՐԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ .—Ծն. 1846 բ. Պ---ոլ (Իզմիր), մ-. 1893 բ. +ալ բ-յէ՝ ան-ր : Հիմ-ի դպ-ր-ն մ-ը բ-ն-ղե-ո-ն-ե-ն օր-վ ֆ-ի-ե-ց-- յե-ց, Իր ե Տերեեան դպրոցների լաւ ընծայն է իր բ-ր-ֆն-ն-ե-ը. *Բարիզն յԱմերիկա, Աղխաս երիսասարդի մը վկայը. Հեսվիճի հրդեհը, Պօսալիոյի Տաւնօրհնէքը, Դիցաբանութիւն, Սեր եւ կին*, Հր-պ-ր-ի-ե է *մեհեծու* հ-ն-ե-ն պ-ռ-ն ֆլե-ե-ե-ի-ն է Մ. Ն---պ-ր-ե-ն, ե ---ր ֆեղեցիկ յօդո---ն-ե-ը ---ն-ց-ե է, հ-ն---ն-ը Լ.ֆ-ե-ե «Վ-ր-պ-ղե-ո-ն-ի-ն էր-ի-ն» ե-ի-ր -- լ-ր-ջ ----ո-ի-ր---ե-ն ի-ր-ի-ն ը' Ն---պ-ր-ե-ն «Ֆ----ր» ն էր-ց---ց-ե է հ-ն, ի-ո-ր, (էր 1910 ին հր-պ-ր-ի-ե ան-ջ-ո հ-պ-ր-վ), ե «Աբ-ե-ե-ն ի-դ-ի-ն-ե-ը — Հ-յ-ի-ն ի-դ-ի» ի-ղ---դ-ո ----ո-ն-ի-ր---ի-ն-ն ր- Ն-ր-ե- Պ---ր-ե ի-ո-հ-պ-ն ա-ք-ո-ց-ե է, ե ---ն-ն է վ-ր-յ՝ 25 ֆ-ճ-ի-ո-պ-ց-ե է Մ-ր-ե-ն-ե : Հ-ն-ի---ց-ե-ը ե---դ-ո-ն ա-լ-ի-ր-ո ս'-ե- ա-ի-ո-ի-ն ֆ-ի-ե-ի-ի-ի-ն . —«Օ-ի---ի Գ-ն-ը ե Լ.ֆ-ե-ե էր ---ո-ո-ն-ե-ը-ն ե-ի-ն», ի-ը-պ-ե- ի-ը ֆ-ր-ե ի-յ էր հ-ե-ր-ի-ը՝ Ն---պ-ր-ե-ն,— ե ր-ի-ե վ-ֆ---ե-ն՝ ---ե-է յ--

բ---ե հ-ի-ե ---ե-ր ֆ-ի-ե-ի-ի-ի-ն, ֆ-ն ր-ե ---ե-ո---ր-ի :

ՄՐՄՐՊԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ .— Ծն. 1860 թ. Սկիւտար : Խորթ եղբայր Տէր. Խնդիրեանի: Թաղ. վարժն.ի մէջ ուսումն առած է, գլխ. վարժապետ ունենալով Խաչատուր Միսաէեանը՝ զոր շատ կը յարգէ: Դպրոցէն դուրս, ինքնաճիգ աշխատութեամբ ուսած է հին ու նոր հայերէն, ֆրնս. եւ անգլ. լեզուներն ու տիրացած անոնց : Բաւական տարիներ առեւտ. ասպարէզի մէջ գտնուած, պատ մ'ալ Անգլիա ապրելով : Ապա հրաժարած այդ կեանքէն եւ ինքզինքը տուած գրական եւ իմաստասիրական տմնութեանց, հետզհետէ օժտելով Հայ Մատենագրութիւնը՝ պատմական, բանասիրական ու փիլիսոփայական հատորներով:— Գրբ. բարգմ. տաղաչափեալ

Կրկին տաղմ գերեզմանականը (1881), Հ. Սբէնսըրի *Կենցաղ կամ Դասախարակութիւնը* (1894) եւ *Դարձդի Իսլամութեան Մարգարէն* (1909): — Երկերը. *Հին օրեր 1550—1870* (1901), *Աչկուխա*, *իննեակ իմաստասիրական* (որուն Բ. տպագրութիւնը —*Տասնեակ իմաստասիրական*—լոյս ընծայած է 1909 թ.), *Աչկուխա յերուսադէմ*, *Պուհս Խաչատուր Միսաէեան* (1907), *Սուտերֆ հին դեմֆերու*, *Յոհվ. Պրուսացի Տկրոյենց* (պատկեալ Իզմիրեանց մրցանակաւ), *Թուրքահայոց հին վաճառականութիւնը եւ վաճառականք* (1908), *Պատմութիւն Հայ Գրականութեան միջնէ Զ. Դար* (1910): Ատոնցմէ զատ ունի դեռ *Պատմութիւն Թուրքահայոց ԺԹ. դարու* անտիպ, փիլիսոփոսի խոհերու ստուար տրցակ մը, բարգմանութիւններ եւլն. : Աշխարհաբարի վերածած է *Նարեկն* ոմէ հանի մը հատուած հրատցուց մեզ «Տաճար» կրօնաթերթով, եւ գրած *Ումաշի* պատմութիւնը (1600—1898) զոր 1898 յուն.ին թերթօնեց «Մասիս» օրաթերթը : — Ծածկանուններ Յ. Գ. Մ., Խաչիւար եւ Ակումիս: Սկսած է աշխատակցիլ Ա. Զօպանեանի «Ծաղիկ»ին եւ յայտնութիւն մը դառնալ իր կուռ, սթափ ոճով եւ խորհրդապաշտ եզական հայեացքներով: Այնուհետեւ երեւցած է տեղական մամուլին մէջ զանազան յօդուածներով որոնցմէ անմոռանալիին պիտի մնայ «Գլուխ ողջ՝ թուղթես մոխիր», յուշեհատուածեան նոպայի մը մէջ շարադրուած : — Թուեն հետեւողմը Բուսակերութեան՝ զոր ջատագոված ալ է հրապարակաւ: Սովորաբար վանականի հակում մը ցոյց տուած է, ուղեւորելով Ումաշ եւ Ս. Երկիր, եւ զոգես մոռացմա՛մբ աշխարհական մնացած է ցարդ, իր Պուէն դասդիարակին պէս աւուրի-վճռասէրի խոստմբեր կեանք մը բոլորելով Սկիւտարի բարձումբը :

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ՅՈՎՀ.—Ծն. 1864 բ. Վ-ղ-ր-ղ-ա-ա-ա, Ի-ա-ա-հ-յ ծ-ն-ի +եր-ե-ե-ի Լ-ղ-ր-ե-ն ձեմ-ր-ն-ե-ի դե-ա-ն՝ էրէլ ա-ի-ն ե, Ո-ն-ի ե-ր-ի-ր լե-ղ-ա-ա-ի-ր ե Ս. Ն-ղ-ր-ե-ն-ի-ի ե Շ-հ-ա-ղ-ե-ի էրէլ-ե-ր-ղ-ե-ի-ն : «Ա-ր-ի-ն է-ա-» էր էրէը լ-ա-ի ի-ղ-վ-ր-ի-ա-ն-ի-ն-ի-ն ե Կ-վ-ա-ե-ի ե-ի : Գ-ր-ի ե *Առաւազդ* ե *Վահագնի ծնունդը* պ-ե-ի-ր-ի-ի-ի-ն -- ա-ի-ա-յ-ի-ն ա-ն. բ-ն-ա-ա-ի-ղ-ի-ն-ի-ի-ի՝ ա-ր-ն-ց ի-ղ-վ-ե-ի-ն էրէլ-ե-ա-ա-ի-ն լ-ա-ա-ե-ի-ի-ի-ի-ն է. ֆն Մ-ա-ա-ա 1887 բ., ֆ-ն՝ էր ի-ն-դ-վ-ա-ր 1908 բ.՝ Թ-ր-ի-ն-ի-ի-ն ե *Երգի անհծը*, *Գերի առագիլը*, *Պօլիկրատեսի մասանին*, *Սպիտակ զգեստ* ա-ն. լ-ա ա-ի-ղ-ա ի-ե-ղ-վ՝ ղ-ն-ա-ղ-ն հ-ե-ի-ն-ի-ե-ի-ի :

ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆ ՄԻՒԱՅԷԼ.— Ծն. 1829 թ. Նոր-Նախիջեւան եւ մեռ. 1866 թ.: —Ռուսահայ նշ. գրագէտ՝ որուն անունը յաւէտ անմոռաց պիտի մնայ Ալպտ Ասպուած, Մեր հայրենիք, Մանկութեան օրեր եւն. իր արտայոյզ ոճանաւորներով՝ զեեղուած ամէն հայ երգարաններու մէջ եւ արտագինս յեղեղուած ամէն հայէ: Գրական ծածկանունն է «Կոմս Լմմանուէլ»: Հրապարակագիր եւ բանաստեղծ: Գրուած քներէն յայտնի են Երիտասարդութեան երգեր ազգ. նպատակն ու երիտ. դպրը: Թողած է Մեխելհարց կիսատ վէպը, — Հայուն ազատագրութեան դասին նուիրուած եւ անոր համար տառապած մարդ մը:

ՆԱՐՈՑԵԱՆ ՄԵՍՐՈՊ ՎԻՐԴ.— Ծն. 25 մյս. 1875 թ. Տարօնի Աղդերթ գիւղը: Նախ. կրթ. ստացած Մշոյ Ս. Կրպտ. ժառանգաւորաց դպրոցը 5 տարի: 1895ին Աստաուու Դպրեվանքը մտնելով, 6 ամեայ շրջանէ մը վերջ՝ Ե. Դուրեան Ս. է 10 ընկերօք վարդապետ ձեռնադր. 20 մյս. 1901: Իբր ուսուցիչ եւ Տեսուչ պատասխանատուած անդ մինչեւ 20 մրտ. 1909, եւ Բաբգէն վրդ.ի մեկնումով՝ փոխ-վանահայր եւ վերատեսուչ կարգուած Դպրեվանքին ուր կը մնայ ցարդ: — Իր դասախօսութիւններն եղած են Ազգ. եկեղ. եւ կրօնից պատմութիւնի, հոգեբանութիւն:—Յօրինած է *Հայ եկեղեցւոյ Պատմութիւնն* ալ՝ առջեւ ունենալով բանասիրական արդի հետազօտութեանց բոլոր արդիւնքները, նաեւ մատենագրական եւ կրօնական գրութիւններ (որոնք անտիպ կը մնան), դասախօսութեանց առթիւ պատրաստուած: — Գրական իր մուտքը գործած է Տ. Ա.ի «Մասիս»ներով, *Հարմակ* ծածկանունով, հրատարակելով կրօնական եւ իմաստասիրական հետաքրքիր յօդուածներ՝ զոր շարունակած է «Լոյս» կրօնաբերթին մէջ: Աշխատակցած է նաեւ մէկ քանի պարբերականներու: Յ. Թաւշանճեանի բացած հարցերու մրցումին մասնակցելով, *Դիւս* ծածկանունով՝ շահած է 50 Ֆր.ի մրցանակ: —Անձէն մինչեւ գրիչը՝ ծանրախոհ, ներհուն ու արթասուն Աստաուական մըն է: — Կը գրէ ինձ. «Գեղապաշտի մը տարտամութեամբ չեմ սիրեր գրիչ շարժել, քանի որ մեծագոյն բաղձանքս է լուրջ տարրը զօրացած տեսնել մեր մամուլին մէջ, կրօնա-բարոյական տարրը, սկզբունքի ուղղութիւնն ու իտէալի հրապոյրը»:

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՄԵՍՐՈՊ.— Ծն. դեկտ. 1842 թ. Պուրսա (Իզմիր): Աշակերտած Աղաբէգեան վրժրն.ի՝ զոր կը վարէին Մ. Աղաբէգեան եւ Մ. Մամուրեան, ապա Ս. Մեսրոպեան վրժրն. ուր աշակերտած է Պօլսեցի նշ. Անդրէաս Վարժապետ Փափազեանի: «Տկար ու հիւանդուն առողջութեամբ, — կը գրէ ինձ — կեանքս ամբողջ նուիրած եմ գրականութեան»:— Բաջ քրանսագէտ եւ անխոնջ թարգմանիչ. երկասիրած է Ֆրանսերէնէ Հայ Աչքսրհէն բառարան մը, արդիւնք երկարամեայ խղճամիտ տքնութեան. մամուլի տակ է իր Անգլ.-Հայ բառարանը: Իր թարգմանութիւններէն լոյս ընծայուած են Նօթր-Տամ Բուդէ (3 հատոր, Տէտեեան տպ.), Աւելի Լաֆօրթէն (աշխ. յանգաւոր, Թիֆլիզ տպ.), Կապուերէ Մոլիերէ (Մամուրեան տպ.), Հարօտ Պատրիարքն Քալֆոնիզ (Թիֆլիզ տպ.) Դէպ է Բեռնէ (Մամուրեան տպ.), Ֆոռ (Բէշիկեան Եղբ. տպ.) եւ Նապոլ Փալ (Ո. Ազգուման տպ.),—Անհիպ կը մնան իր հով Ֆլորէնէ Ասիրէրը, նաեւ տասնի չափ զանազան թարգմանութիւններ: Գրաճննութիւնը տգիտօրէն չարչրկած եւ աղաւաղած է իր Մոլիէռի թարգմանութեան կէսը, միւս կէսն ալ գրաւած: Ունեցած է հրապարակաւ բուռն բանավէճեր Նորայր Բիւզանդացիի, Գ. Մալխասի եւ Ռ. Յ. Պէրպէրեանի հետ: Աշխատակցած Մեսրոբի, Ա. Մամուլի, Մասիսի եւ ընդ. լեզուական եւ կենսագրական յօդուածներով: — Հասցէ. Mesrob Nubariran, *Smyrne*:

ՇԱՀԱԶԻԶԵԱՆ ՍԲՄԲԱՏ.— Ծն. 1840ական Թուին Աշտարակ գիւղը. մեռ. 1907 Թ. Մոսկուա, Ռուսահայ գրագէտ որ աշխարհաբարն ընդհանրացնողներէն մին էր 1850ական Թուականին. ունի կարգ մը բանաստեղծութիւններ՝ որոնցմէ ստուարն ու լաւագոյնն է Լեռնէ Վէրը, Պայրընի «Զայլս Հարօլտ»ի ազդեցութեան տակ գրուած, կը Թողու նաեւ հրապարակագրական բանի մը կարեւոր գործեր եւ ժողովրդականանաց երգեր:

ՄՏԱԾՈՒՄՆԵՐ

Կանանց համբոյրները շատ անգամ էրիկ մարդոց սիրոյն տոկոսն են. զրամագլուխը թովեռնին է միշտ. ● Կինը Շիտակին կը հանդիպի, մարդը սակայն կը գտնէ զայն. ● Մարդը մարդուն հանդէպ անտարբեր է. կինը կնոջ հանդէպ՝ Թշնամի.

ՇԻՐՎԱՆԶԱԴԷ (Ալէքսանդր Մովսէսեան).— Ծն. 1857 թ. Շամախի։ Ուսում ստացած է Թիֆլիսի հայ նշ. վիպասան և թատերագիր որ 1883 էն ի վեր կը գրէ անընդհատ։ Կը պատկանի իրապաշտ դպրոցին և իր գործերուն ամբողջ վարպետ գրիչով մը կերպարանուած են, — ընդհակառակն իր բեղուն երեւակայութեան և հետազօտող միտքին,—պարունակելով հոգեբանական ուսումնասիրութիւններ, ժողովրդային, մտաւորական, յեղափոխական, ընկերվարական, ուսանողական, աքսորական, սիբիրեան, առեւտրական, ընտանեկան, ամուսնական ևլն. կեանքէ քաղուած երկարաշունչ դրուագներ՝ իրականութեամբ և կենդանութեամբ թրթռուն։

Ա. Զօպանեան իր «Անահիտ»ին, Տ. կամաարական «Բիւզանդիոն»ի, ուրիշներ՝ այլ եւ այլ թերթերու մէջ քննադատական գրուածքներ հրատարակած են այս մեծանուն գրագէտին վրայ՝ որ ներկայիս մէջ կը վայելէ միջազգային համբաւ մը, իր աշխատասիրութիւններէն 8 հատը թարգմանուած ըլլալով ռուսերէնի, և մին՝ ֆրանսերէնի. իսկ իր թատերախաղերէն գլխաւոր տեսարանները արտատպուած են «Ֆիկարօ»ի մէջ։ — Երկերը. Հերթով Նահապետեանց, Գողթնեցի Ցղտասան, *Նահապետ, Օր. Լէլա, Խնամատար, Նորերէց Գիւտ, Աբամելիք, Ճարմա և Ասոտ, Տանուհիին փոքրն անդամ, Թանկագին կոպեկ, Զուր յոյսեր, Խելօքը, Շրջանէն արտաքսածը, *Բաօս, Աբեղեան Ինհոսեան, *Յանապատը, Կռիւ, *Աբդէոտ, Ըմբշխէ, Հանդարտ ընկերներ, Գողափոխ գերին, Զհասած ալեւոր մը, Եգիպտացիներ [բոլորն ալ պատմուածք], *Եգիպտոս, Ո՞ւր էրաստ, *Պատկառ հոգ, Աբերմնէրէն վրայ, *Կրծանաւը [բոլորն ալ թատերախաղ, վերջինը հրատարակուած «Անահիտ»ի մէջ]։ Անտաղնիւ կրող հեղինակին հրաշակերտները կրնան համարուիլ, մանաւանդ «Բաօս»ը, իր երկերու ամբողջական ժողովածոն չէ կատարուած դեռ. 3 հատոր միայն լոյս ընծայուած են, մէկ քանիներն առանձին, և վերև յիշուած գործերէն կարեւոր մասը կը մնայ անտիպ։ — 1910ի վերջերը Շիրվանզադէ Եւրոպայէն — ուր կը մնար տարիներէ հետէ — անցնելով Թիֆլիս՝ արժանիք մը մի՛չտ գործնականութեան շքեղ յորելեանին, սարքուած՝ արժանիք մը մի՛չտ գործնական. նախ գնահատող ուսումնասիրութեան, ևյդ առթիւ, գրչի սրբուած եղբայր մը՝ Տ. կամաարական հանճարեղ խորհուրդը յղացած էր Թիֆլիսի հայ յայտնի գրագէտներու ներկայել անոր գլխ. գործերէն մէյմէկ հատ՝ իւրաքանչիւրին վրայ գնահատական գրուածքներ ստանալով անոնցմէ, ամբողջով կազմելով գրուածքի մը՝ գունեղ ու բուրեան, եւ ընծայելով զայն յոբելեարին, որուն համար Զօպանեան իր կարծիքը տուած էր արդէն. «Մին մեր հին ու նոր գրականութեան ամէնէն ամուր եւ հարուստ կոթողներէն»։

ԶԷՕԿԻՒՐԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ.— Ծն. 1881 թ. Կիւմիւշխանէ։ «Թուրաւ մանկութիւն մը անցուցած եմ — կը գրէ ինձ — որուն երախտապարտ եմ»։ 1897 թ. բախտին մէկ զարմանալի խաղով Թաղտասիոյ Կարմիր Վանքի որբանոցը գրաւուած։ Վ.-ն հրատարակելի իր վէպին մէջ պատկերացուցած է նոյն որբանոցին կեանքը։— 1903ի ընթացքին Պէրպէրեանէ՝ ուր որդեգրուած էր, (երախտապարտեալ սանի իր տիւր զգացումներն ու հիացումը տոլելով Ուսուցչապետին մահուան առթիւ), եւ ուր կը դասախօսէ ցարդ Պատմութիւն, Աշխարհագրութիւն եւ Osար ազգաց մասնագրութիւն։ — Գր. սկզբնաւորութիւնը «Մասիս»ով բած է 1905 թ., յետոյ «Բիւզանդիոն»ի մէջ հետզհետէ հրատարակած է շատ յաջող վիպակներ եւ ինքնադատականներ։ — Երկը. Հայրենի ցաւեր (նորավէպ)։ Հրատարակելի են Արդի երդեր, Գանձ մը հայ հերոսներ եւն։ — 1910ի գարնանուրդին՝ շրջագայած Եւրոպայի այլ եւ այլ կողմերը։

ՉԻԹՈՒՆԻ ՏԻԳՐԱՆ (Զիրճեան).— Ծն. 22 մար. 1881 ք. Վան. Ուսում ստացած է նոյն. երկու-երեք մ. Անոնց ետ յաճախած դպրոցներուն մէջ. ապա երկու՝ մէկը 1898 ք., 3 տարի տարով վերջ ետ կոչուած Պոլսոյ Ներսիսեան Վարժարանը, Պոլիս ին- ժամ՝ Ներկայացուցչութեան մօտ Երկրագործութեան — որուն մէջ դեռ ընդունուած չուած է։ Իսկ պերճանապատիկ Շեքէր Բանդերայէն ետ դարձած էր, Ի Ա. յօդուածն — «Օրագիր Երեքերկրներ»— երեւցած է «Ասպարէզ»ի մէջ «Եր. Տ. Յուսիկեան» ծածկանունով, Ախտահետ ալեւոր ընկ. օրերերուն ու հանդերձները, Վերջը, Շեփը, ես, Հետզհետէ ետ, ծածկանուններով ին քան անոմբ, ծանօթանալ տարիքը՝ բնագրին — լսելեն երկերով, Ինչպէս որ մը ուներ «Հոմեր-Հոմերոս»ի հեղինակին պես ու էր յօդուածները ի են Հայրենի ուղարկած նամակներով, — երկերը՝ Բերդ ալ անդին, Կաւառակ պատկ. Բառարան, Առեւելեան խաղաշահարի (ուր երեսուն դասընթացք Իշխանութեան), Օրացոյցի էջերուն հետ, Յանցագործած, Վայրի արիւզ, Վարդ եւ փուշ, Գայլախառական սէր, Նոր Հայերէնը, Բնիկ առհասներ, Սամանցոց տուն, Ցերեկ-Թիւրան, Մայրենի աշխարհ, Վանքապատկ, Հայ. նոր բառարան, Վանաշխարհ, Սպարկերս, Առեւել. առականեր եւ Վիպաշխարհ, Հայ ինար, Բնագնութիւն — Ձեռագրութիւն, Ցուցեր ու խոհեր, Նշանաի նամակներ, Հայ ժողովրդական Դիցաբանութիւն. Են. Են, արան, համբերատար ոչխար երդարձնուած ազգերուն, Ազգ. Եր, ազգ. ազգ. ազգ.

Նոյնին գործակցութեամբ դպրոցէն դուրս ալ լոյս ընծայած «Ժ–ը 12» պարբերականը զոր վերի կարգի սաներ կ'ընթեռնուին, — վարժարանէն բաժնուելէն ետք, պահ մը անօթիներու վրայ արուայիկ գաղթեր նկարելով, յետոյ թուրք հանդէսներ պատկերազարդելով զբաղած, Ուսուցչ. պաշտօնով կամ ոչ, ուղեւորած Փոքր Ասիա, Եգիպտոս, Եւրոպա, Պէրպ., Կեդր. եւ այլ դպրոցներ՝ դասախօս Գրականութեան, Հայ. եւ Ֆրս. լեզուաց ու Բնական Պատմութեան՝ որուն մէջ— մանաւանդ ի Բուսաբանութիւն — ամբարած է խոր հմտութիւն ։ —Երբեմ նի Ա. տենապետ Ծննդ.ին «Յառաջդիմ. Մխիթեան» բանախօսած անոր Լսարանը բարոյ. ու գիտ. նիւթերով, — Դուն ուրեք երեւցած է Թերթերու մէջ ։ Գլխ. յօդուածներն եղած են Բ–ոյ ը, «Սէ– Ծ–վ, Ա.յ–ղ–վ–ոյ, Ա.որ––ոյ.» Ն. Պերպերեան, Ա–մ–ր–ոյ–ի, Խ––ա–ր––ը, Նիւթը, Տօր––եան անց. եւն. եւ գրախօսած մնկվրժկն. յօդուածներ։ 1891 Թ. «Արեւելքի» գր. յատկութեան յօդուածները լի են իր քերթուածներով։—Երկերը. ՆԵՐԱՇԽԱՐՀ (1906) եւ ՆՈՁԱՍՏԱՆ (1908)։ Առաջինը շատ քիչերէ հասկցուելով՝ դուռ բացաւ անհրաժեշտ ծանօթացման մինչ ուսուցչապետը՝ Յառաջադիմութեան-նամակաւոր, Տ. Ելբէնեանի, Մուշեղ Եպիսկ., Ա. Նիկողոսեան՝ գրուածոյ գրախօսականներով պանծացուցին զայն։ — Ըստ իս, Ինտրա Ի. Դարու աշխարհաբար ու աշխարհական Նաւեկացին է, անոր պէս տեսլապաշտ, հայեցող եւ անկէ՛ աւելի խորաթափանց ու խրթին ։ Իր գերեզ արուեստը ։ — յար համադրութեանց եւհոգեբանական վերլուծմանց սիրահար, — ծայրայեղօրէն յղկուած՝ որով երբեմն բցիի ։ խժռւ իր ոճն ու գաղափար մը հզօր եւ ամէներէն կերպով արտայայտելու իր եղանակը գրկէ նախընթաց չունին մեր մէջ ։ Պետրոս Ագաթեան միայն ինչ ինչ իր գրուածքներով կը Թուի հանգիստանալ անոր գրելակերպին ։ — Ինտրա վերջերս դարձած է հաւատացեալ մը Հոգեպաշտութեան, իսր հակում մը ցոյց տալով Ոգեհարցական Վարդապետութեան ։

ՊԱՐԹԵԼԵԱՆ ՕՈՒՐԼԻՆ (Սէ–ի Պ–ր–թ–ղ–պ–նե–ա–ն) .— Ծն. 1876 գեկ. Գ–ա–ր–ե–ի, Ա–լ–ե–ք–ս–ա–նդ–ր Պերպերեանի և Կ–ր–ա–լ–ի–ա–ն։— Պահ մը օգն. խմբագիր Ա. Զօպանեանի հր–ա–ր–կ–ո–ւ–թ «Ծաղիկին ։ 1895 գեկ–ին անց–ած Բ–ր–ի–ս, յետոյ Մ–ա–ն–չ–ե–ս–թ–ր, Լ–ո–ն–տ–ո–ն, ել–ի–ւ–ծ Բ–ր–ի–ս և 1903 ին Ա.Գերլի–ա։ 1898 թ. Մ–ա–ն–չ–ե–ս–թ–ր հիմ–ա–ց Վաղուան ձայնը գր. հ–ա–ն–դ–ե–ս Ա. Շ–ա–լ–ե–ա–ն, Լ. Սբ–ե–ա–ն–ա–ն, Վ. Թ–ե–ք–ե–ա–ն, Ա. Հ–ա–ն–ը–մ–ե–ա–ն, Ա. Ե–ր–ց–ա–ն–ե–ա–ն, Ա.ր–ա. Յ–ա–ր–ո–ւ–թ–ե–ա–ն, Զ. Ե–ա–յ–ե–ա–ն, Գ. Ֆ–ր–ի–ւ–ճ–ե–ա–ն Ա–ն. ալ–ա–ր–ո–ւ–թ–ե–ա–մբ ։ Ա.ր–ա–ա–հ–մ–ա–ն ֆ–ը–ա–ն–ա–ց–ա–ծ Նոր կեանքի և ժողովուրդին համար է. իսկ Զայն Հայրենակաց և Ազգի խ–մ–բ–ա–գ–ր–ո–ւ–թ–ի–ւ–ն վ–ա–ր–ա–ծ ։ —Օ–մ. Ա–հ–մ–ա–ն–ա–գ–ր–ո–ւ–թ–ե–ան հ–ա–ւ–ա–տ–ո–ւ–թ–ե–ան ի–ւ–ր ա–ղ–ա–ղ–ա–կ–ո–ւ–թ–ե–ան ֆ–ա–ր–ա–զ–ա–ն–ո–ւ–թ–ե–ան ա–ռ–ի–թ–ո–վ Հ–ա–յ–ո–ց Ազգ–ա–յ–ի–ն Ս–ի–ո–ն–ի–զ–մ–ո–ւ–ն–ո–վ, Ա–ղ–ա–ն–դ–ա–մ–ա–ս–ի–ր–ո–ւ–թ–ե–ան Ս–ա–ն–ա–հ–ի–ն Ա–ր–ա–ք–ե–լ

ՊԱՐՈՆԵԱՆ ՅԱԿՈԲ Ց.— Հայոց առաջնակարգ երգիծաբանն որ ազդուած ըլլալ կը թուի Արիստոֆանէէն:— Ծն. 1842 Ա. Պոլիս : Մեռ. 27 մայիս 1891 թ. Կ. Պոլիս (Օրթաքէօյ):— Երկերը. Մեծապատիւ հա-ր-ց-ա-ն-ներ, Ազգային կոչիր, Հոգոյի չեզոքութիւնը, Պատմ մը Պոլսոյ բաղնիքներէն մէկ, Մեծուկ, Պաղատար ազբար, Արեւելեան տրամաբոյժ, Պըտոյտ երկու, — Հրատարակած է «Թատրոն» եւ «Խիկար» երգիծաթերթերը զոր իմ կը լեցուցէր ամբողջովին եւ ուր Բազմազբութեան վերնաձերը խորագրով շարք մը ունի խիստ ծիծաղաշարժ եւ բարոյալից պատկերներ : — Քոչ տարաբախտ ուսուցիչ մը եղած է Կեդր. Վարժ.ի : — Շատեր իր վրայ ուսումնասիրութիւններ հրատարակած են իր մահէն յետոյ, որոնցմէ յիշենք Ա. Զօպանեանինն իր «Ծպտիկ»ին մէջ, եւ Հ. Ասատուրինը՝ զնզն. տեղեր : — Երկերէն շատերը բանիցս տպագրուած են, իսկ յօդուածները՝ բազմիցս արտագրուած :— Անզուգական տաղանդի տէր այս երգիծաբանը սակայն որ ամբողջ կեանքին մէջ ուրիշներ ծպտեցուցած էր, շատ քիչ մը ինքզինքը ծպտեցուցած էր : Իր մահէն անմիջապէս յետոյ «Հայրենիք»ի այդպիսի հանգանակութիւն բացաւ աւնոր աղցաւոր այրիին եւ որբերուն համար :

ՊԱՐՕԱՄԵԱՆ ՄԵՐՈՒԺԱՆ.— Ծն. 1882 Ապուչեխ (Հայրենիք Ա. Արփիարեանի). ուսումը ստացած Արմաշու վանքը, 7 տարի Դուետի Լիոնէ (Բերա) պաշտօն վարած, հիմնյ տպարանապետ («Շանթ» տպ.), Աչխատակցած Պոլսահայ բոլոր թերթերուն, Ծածկանուններըՙ Մ—է Ցվճաննէսեան և Տէրտ Ասդուածատուր : երկերը.— «Անջանք» 1904, «Պատարանքի ծաղիկներ», «Բռնւզանդէմ» 1908, «Բանաստեղծին սիրտը» 1910, «Մեր Տարեցոյցը» 1910-1911, «Եփրատի ջրհերը», «Ապտիլ Համիտ Բ.». Մեր մէջ կը մշակէ Ալպէա Սամէնի, Ռիշբէնի և Շաալ կեանքի բանաստեղծութիւնը, կիներուն բանաստեղծն է, — ինչպէս կը սիրեն անուանել զինքը :

ՊՈՇՆԵԱՆՑ ՊԵՐՃ.— Ծն. 1837 թ. Աշտարակ գիւղը, մեռ. Նոյ. 1907 թ., Ուսուցիչ և հասարակական եռանդուն գործիչ, Իսկ սակայն նշ. վիպասան որ հեղինակած է շարք մը ստուար վէպերու, կէս մը ծնընդավայրին բարբառով և անոր կեանքէն քաղուած նիւթերով որոնք ազգագրական մեծ նշանակութիւն ունին և որոնք են Սօ Վարդերը («Կռունկ» ամսագրին մէջ տպ.), Կոշտակէն, Հոյէ Խոդէր, Շահէն, Յեղեր, Յոհան, Իլդէ, Գրած է նաև զանազան պատկերներ, մանաւանդ Յուշիներ խորագրով իր ինքնակենսագրութիւնը :

●

ՊՕՅԱՃԵԱՆ ՎԱՍԻՐ. Յ ԿՈՒՐԿ.— Ծն. 1837 թ. Տիգրանակերտ, 52 ին Պոլիս գալով Տքթ. Համիտի վրժրն.ը մտած (Պէպէք), Խրիմեան պատերազմին՝ իսկ կիւտար բնակեալ անգլ. ոպսակապետութեան մէջ մտած իբր Թարգման 1854 թ. և տարի մը վերջ Խրիմ գացած առեւտր. գործով :—Պոլիս Զըրչիլի տպարանը նոր տեսակ «սիլինտիր» տպագր. մեքենայ մը բերուած ըլլալով Պոյաճեան ներկայ կ'ըլլայ փորձին և տպագրական արհեստին սէրը կ'արծարծի իր մէջ. Ա. այս՝ իզմիրէն Ամերիկա կ'ուղեւորի առագաստանաւով և քանի մը տարիէն Պոլիս կը վերադառնայ, արհեստը կատարելագործած, ձեռնարկելով տպարանի մը հաստատման, 1859ին, Կայս. Տպարան մը հիմնելու գործը յանձնուած էր Ա.Վէֆիգ Էֆ.ի և Տքթ. Սերոբեանի, (վերջինս՝ Ամերիկ. Համալսարանական մը), որոնք Պոյաճեան Էֆ.ի կը յանձնեն նոյն տպարանին կազմակերպութեան հոգն ու ըստ այնմ կը հաստատուի Մ—պ—այ Ա—ն, — 1860 ական թուականին՝ կիլիկիոյ կողմերն ուսում և երկրագործութիւն տարածելու նպատակաւ Ֆ. Օտեան, Ֆ. Աղաթոն և այլ ծանօթ ազգայնոց ձեռնարկութեան անդամակցած, երբ Աղաթոն հեռագր. վերատեսուչ կարգուեցաւ. պաշտօնական տպագր. գործերը յանձնեց Պոյաճեանի՝ որ ատանձնեց նաև հեռագրական գործիներու ևն. նուազուրդով հայթայթումը, — կայս. Իրատէով իրեն յանձնուեցաւ նաև Աբգուհի Տպարանի նորոգութեան և վերակազմութեան գործը՝ Ուս. պատերազմի ատեն թղթադրամ տպագրելու համար, միաժամանակ Տարտանէլի և Վոսփորի նեղուցներուն ի պաշտպանութիւն ընդդիմեալ ականի հայթայթումը, — 1889ին «Ազգապետ» ընտրուած Իզմիրլեան հայոց, — պաշտօն զոր ցարդ կը շարունակէ :

ՍԵՂԲՈՍԵԱՆ ԼԵՒՈՆ (**Ծանր**). — Ծն. 1869 թ. Բերաւ Էջմիածնի Գէորգեան ճեմարանը մտնելով, ընթացաւարտ կ'ելլէ հոնկէ 1891ին և կու գայ Պօլիս, աշխատակցելով պահ մը «Հայրենիք» այգաթերթին, բանաստեղծութիւններով, ուսս. թարգմանութիւններով եւ ինքնագիր [անդրանիկ վէպով]ը՝ Մնոյ-Բարվէ էրէյոն։ Ուսած լայպցիկի, եէնայի և Միւնիխի համալսարանները, Անցնելով Ռուսաստան, երկար տարիներ պարապած է անգ. ուսուցչութեամբ, տեսչութեամբ և խմբագրութեամբ, արտագրելով միաժամանակ իր գեղեցկագոյն վէպերն՝ Երազ օրեր, Դոյլ-եղբայրները, Վերջին. Ժողովուրդ եւ Թերասան-հոգի, — բոլորն ալ սպասած, Ղէնի անտիպներ եւս, եւ թատերախաղեր՝ Եւի մրջիւնը, Ո՞րչէ հարս, Ճամբան վրայ, Հին սոխակներէ այս վերջինն ի մտոյ հրատարակելու, Բեզուն երեւակայութեամբ եւ տաղանդով այս վիպասանն ու թատերագիրը յայտնի քերթող մըն է միանգամայն և հրատարակած է բանաստեղծու. թեան հատորիկ մը երբեր անուն, նաև Լերան ոզիէը, վերջինն արտագրուած «Հայ գրողներ»ի Բ. հատորին մէջ, — Ուսուցիչ Պատմութեան և Հայ Դրականութեան՝ զոր կը դասախօսէ հիմայ կեդրոնական վարժարանը, 1910ին Զուիցերիայէն անցնելով Պօլիս։

ՍԵՒԱԿ Ր. (Ռուբէն Զիլինկիրեան). — Ծն. 15 փետր. 1885 թ. Սիլիվրի՝ որուն Աաքանազեան վրժրն.ը ատացած է նախ. կրթութիւնը, յետոյ Պարտիզակի՝ որուն ինուԹիւնը խո՛րապես ազդած է իր վրայ, հուսկ ուրեմն Պերպերեանի՝ ուրկէ շրջանաւարտ 1905 թ.։ Ուսուցչապետին խորհուրդով և օժանդակութեամբ Զուիցերիա անցնելով՝ ցայսօր կ'ուսնի բժշկութիւնը, չկրնալով սակայն բաժնուիլ գրչի կեանքէն, ընթացաւարտ ելլելէն ի վեր շարունակ քերթելով և աշխատակցելով «Մասիս»ի, «Ա. մամուլ»ի, «Լոյս»ի, «Տարեցոյց»իս, և «Սուրհանդակ»ի՝ զոր պահ մը վարեց Սահմանագրութեան հռչակումէն քիչ յետոյ, տրձակուրդով Պօլիս եկած բլլալով։ Օժտուած հզօր իմացականութեամբ մը՝ իր քերթուածներուն նիւթ բրած է Մարդկութիւնը, Հայրենիքն ու Սէրը։ 1910 սեպտ.ին լոյս ընծայեց Կարմէր էէրէզ խորագրով իր անգրանիկ երկը՝ կիլիկիոյ կոտորածէն ազդուած։ Հրատարակելի են Քոռը, Սէրոյ էէրէզ, Վերջին Հայերը։ — 1905էն ի վեր լօզան հաստատուած։ — Իրմէ այս տարի Բ. անտիպ և զգայուն քերթուած մը հրամցուցած բլլալու համար մեր ընթերցողներուն, կը դնենք ստորև իր նոր մէկ տաղը [«Սիրոյ գիրքը»էն արտագրուած] ուր երիտասարդ սիրերգուն՝ սրատակցին բանաստեղծ Հրանտ Նազարեանցի բերանը կը

դնէ «Ո՛չ հեծկլտացի» սա՛ռնօրէն անողոք ապտադարձումը՝ տարփանքի անդրանիկ ենթակայի մը ուղղեալ։ Այդ աղջիկը ճշմարիտ, — թէեւ ուշը ձնացած — ապաշուով մը՝ կը կողկողի սիրանուագ՝ անոր առջեւ։ Մենք ա՛յսպէս կ'ըմբռնենք ապրուած կեանքէ ինքնատիպ և հզօր տաղ մը, որ ահա։

ՎԵՐՋԻՆ ԿՈԶԸ

Երբեմնի Դօխոս երեւցաւ ինծի,
Վա՛ր բաշեց դէմքիս՝ թեւերս պղնձի.
«Կ'արտասուէ՞ս, Ասպետ»։ Ո՛չ, հեծկլտացի։

Սուրացի՛ն, նետերս առնակելով վէս
Արեւո՛ւն դէմ, օ՛րն անիծելու պէս.
«Կը դառնա՞ն» ըսաւ։ — Ո՛չ, հեծկլտացի։

Ինչո՞ւ եկեր ես նորէն խռովել գիս.
Ղրկեր եմ արդէն գինւորներն Ցոյսիս.
—«Գիտե՞ս ուր», ըսաւ։ Ո՛չ, հեծկլտացի։

Անա միգնակս եմ, անգէ՛ն, յուսահա՛տ,
Ու անա դէմս ես, ո՛ւր է արդէն, վա՛տ.
«Սիրէ՛ զիս» ըսաւ։ Ո՛չ, հեծկլտացի ...

ՍԻՐԱՆՈՅՇ (Տէր. Մեր-ղէ Նէտօ-եան). — Ծն. Գանըմըճեան՝ Բերա, 1862 թ.։ Նախ. ուրո-ըրթ-ը ատացած Բանկալթիէ օրթոդոքս վրժրն.ը՝ ուր մանկ-ըրթութեան ցոյց տուած է արտառոյն-ըրեան արտակարգ ընդունակ-ութիւն։ Հանդէս հէ-րարտիսը պէտք ատնցած ներկայացմանց հանդիսատես՝ երբէք չ-ուած է բեմ. արուեստը։ Դէպ- 10 տարի, 2½ տարի սմանկ-նով մանկանց է Պ. Մալտեան ըստորագրութիւն՝ ուր Օրթոդոքս հայկեան ըստորագրը ներկայացուցիչը կու տար։ հոն «Փոքրիկ Ասպետ»—այսպէս կը յորջորջէին զինք ան ատեն — իր début'ն ըրած է Հօրթանսի Դիւմանիկի դերով։ Յաճախ պէտ Պալեան կը նախընթէ երեք՝ ներկայացման մը՝ դերասան մը, դէրձակ մը, ալ բնական երեքն է յետոյ սկսած դերասանութեան՝ յանձնարարութեամբ Զահճեանի։ 1873-4 ուսումնասարին՝ «Ալեքսանդր» ըստորագրը (Բերա) ի Սէրասկեր յորջորջուած։ Յաջորդ տարին՝ Պուռսա, Ֆոսթալ եահճեանի հետ, ապա էր գեղեցիկ յոյնուհի մանկամարդ Զահճեանի ձեռ ուած «օքեան»ներուն։ 1875—6 կը գտնէ Վարդվարեան խումբին մէջ՝ ուր ներկայացուցիչը «Ալեքսանդր» Պէյ-ոբ, Իպէր, Սելանիկ, Սերբ, Ա. Պօլիս։ 1880ին կը հրաւիրուի Թիֆլիս՝ Աբգարեան Ա. Պօլիս, Իպէր, Սելանիկ, Ա. Պօլիս ի Սեբաստիա, Ա. Պօլիս ի Կարին, Ա. Պօլիս ի Կարս

Մեռաց (Տ-րէցց), Լ-ձ-բ-ն (Տ-ն Սէլ-ս փը Պ-լ-ն), Ժ-լ-է (Լ-ձ-է Ս-բհ-դ-ս), Ի-գ-բ (Ի-բ-կ-ս ու-է-գ-ն-ը), Օֆէլ- (Հ-ր-է), Ժ-ն-ս (Տ. Օգ-է է-գ-է-բ-ն-ը), Գ-բ-բ-ն- (Ա-ճ-լ- Մ-լ-բ-ս), Մ-ս-է-բ կ-բ-է (Գ-ֆ-լ-ս-գ-ր Տէլ-ը), Ժ-ն-ս գ'Ա-է (Օ-լ-ն-է է-ս-ը), Գ-ս-ս (Գ-բ-ն-ց-պ-ե-ը), Ա-գ-է-ը (Ա-գ-է-ն լը Գ-վ-է-ս-), Ս-ն Ժ-ն, Մ-է-ս (Հ-ս-բ-ն-է-ն գ-ս-ն), Ա-ն-ս վ-է-ր-օ-ը-ը (Կ-ն-ն-է -ր-է-է-ը՝ Մ-ս-է. Մ-ս-է Ս-է-ս-ր-դ, Հ-ր-է-բ, Ա-ք-ն-է-է, Զ-ն-ս-ք (Գ-ս-ս-ճ-ն-ս-բ-է-ն), Թ-ս-գ-ս, Ս-ֆ-ս Մ-ն-ն-վ-ն-ն-ս, Շ-ղ-ն-ե-ր, Ա-ն-ֆ-լ Գ-լ-ս-ս-բ-ե-ր. Ֆ-ս-ս-ս Ա-վ-է-ն (Ո-ր-ս-ս-է-ն-ն-ե-ր) Ո-ծ-լ Պ-կ-ն-գ-ր, Ֆ-ս-ս-Ֆ-ս-ս-, Հ-ե-գ-ր-ս կ-պ-լ-է-ս-, Մ-ս-է-ն-ն-ս-, Ն-ս-ր-ս-է-ս- Ֆ-լ-է-ծ-ը-ս- (Ա-գ-ս-լ-ը) ե. Ն-է-լ-է-ը-ս- (Պ-լ-գ-գ-ն-ը) է-յ-ը ։

ՍՈՒՆԻՆ ՍԱՐԳԻՍ = (**Սիւնկիւեեան**). — Ծն. 15 օգոստ. 1870 Թ. Պէշիկթաշ, Նախ. կրթ. ստացած Ս. Թարգմ. վրժրն.ը, յետոյ Ղալաթիա և Միւլքիէ՝ ուրկէ շրջանաւարտ ։ Ծով. նկրր.ութեան Թարգմ. սենեակն ու Հանր. Պարտուց Վարչ-թեան մէջ (պգելից ըմպելեաց ճիւղ) պաշտօնավարած է 1892-96 ։ Զերբակալուած 1 յնս. 1896 Թ. և բանտուած 7 ամիս՝ իբր Իզմիրլեանի և օտար Թղթակիցներու յարաբերութեան միջնորդ։ Հայ բանտարկեալը կայսերմէն արժանանալով՝ Սուրին ևս ազատ կ'արձակուի. 2 շաբաթ վերջ տունը կը խուզարկուի և շնորհիւ ֆրնս. դեսպ. Ա. Թարգմանին եղբօրորդւոյն՝ հայաստեր Ալպէռ Իուէի՝ Իտալ. հիւպատոսարան ապաստանելով Աղէքսանդրիա անցած, յետոյ Պուլկարիա, մինչև Օսմ. Սահմ. հռչակումը ։ Ուսուցչութիւն և խմբագրութիւն ըրած ի Պուլկարիա. 2 տարի «Իրաւունք»ի յօդուածներ գրած քղք. — պատմական՝ Ս. Ս. սկզբնաւորներով, նաեւ պարապած յանձնակատարութեան և ապահովագր. գործով. ղոր ցայսօր կը շարունակէ հոս ։ 1908ին երեսփոխան ընտր. Փուտգաբուէն, Ատանայի կոտորածին, Փ. Ալանեան վրդ.ի հետ անցած Ատանա (Ա. պատուիրակութիւն), $2^1/_2$ ամիս մնալով և օրն օրին պատրիարքարան տեղեկագրելով Ջարգին մանրամասնութիւն ու հեղինակ-

ները. կազմելով հոն նպաստաբաշխ մարմիններ, որքերու և այրիներու պատըսպարան և հիմնելով անդրանիկ կիլիկեան որբանոցն ի Մէրսին։ Վերադարձին՝ հետ բերած է 18 արկածեալ Հայ օրիորդներ որոնք այժմ արհեստ կը սորվին Շիշլիի Տիկնանց Միութեան որբանոցը ։ Ազգ. երեսփ. ժողովի Մայր Դիւանի ատենադպիր, Քաղաքական ժողովի անդամ եւ ատենադպիր ։— Բ. երթ ի Կիլիկիա 19 փետր. 1910, —$4^1/_2$ ամիս շրջագայելով բոլոր արկածեալ գաւառներ, քննելով որբանոցներու և այրիներու վիճակն ու միասին բերելով ընդհ-

ձակ տեղեկագիր - վիճակացոյց մը։ Պահ մը անդամակցած նաեւ Օրմանեան Մ.ի մասին ամբաստանութեանց քննն. յանձնաժողովի։ Կ'անդամակցի Կիլիկեան Որբանոցի և Պատրիարքարանի վերակազմութեան քննիչ յանձնաժողովի ։— Իտալ. Նշ. գիտուն Լօմգռօզոյի վարդապետութեանց (դիմագիտութիւն եւ գանկաբանութիւն) վերջին ծայր սիրահար. հետեւող մրն է, որով քաջ դիմագէտ մը ։

ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ ԳԱԲ

Բիւլ.—Ծն. 1825 Թ. Թիֆլիզ. Ուսուցահայ յայտնի թատերագիր ։ Երկերը .— «Գիշերուան սարբը խեր է» 1863, «Պէպօն» 1871ին քեմագրուած, «Խաթաբալա», «Քանդած օջաղ», «Էլլի մէկ զոհ», «Ամուսինները» եւն. բացի վերջինէն՝ միւսները Թիֆլիզի բարբառով ։ «Պէպօն»ն որ իր գլուխ-գործոցն է, Թարգմանուած է 3 լեզուներու ։ Ունի նաեւ Մօլիէրէն թարգմանութիւններ և «Օսկան Պետրովիչը երկինքը» զաւեշտը ։

ՄՏԱՆՈՒՄՆԵՐ

● Մարդս ինքգինքին կը հարցունէ. «Արժանի՞ է ինծի սա կինը, կը բաւէ՞ ինծի» ։ կինը սակայն կը հարցունէ ինքգինքին. «Արժանի՞ եմ, կը բաւե՞մ իրեն» ։

ՄԱՆԹԼԿԱՑՅԱՆ

● Կինը խորը կը տեսնէ, մարդը՝ հեռուն ։ Մարդուն համար աշխարհը Սիբան է, կնոջ համար՝ Սի՛բան է աշխարհը ։

ԿՐԱՊԼ

● Զկա՞ն կիներ որ պատուաւոր ըլլան ։— Այո՛, անոր համար սակայն որ իրենց չէ ներկայացած ... անպատիւ ըլլալու առիթը ։

* * *

● Ի՞նչ տարբերութիւն կայ պատուղներուն և կիներուն միջեւ ։— Պատուղները ծաղիկներու անկման կը պարտինք, իսկ կիներուն անկումը ... պատուղի մը ։

Յ. ԱԼՓԻԱՐ

ՍՏԵՓԱՆԵՆ ՍԵՊՈՒՀ.— Ծն. 23 Դեկտ. 1881 Թ. Պոլսոյ, Պզտիկուց ի վեր մեծ սէր ունեցած է Հայ արհեստին՝ երկրագործութեան վրայ։ Այժմ 3 եղբայր երկրագործութեան եւ Շերամաբուծութեան մասնագէտներ են։ 1904 Թ. Պոլսէն անցած եգիպտոս, Ազաթոն պէյի գործակցելու։ Հիմայ Տկ. Թագուհի Բաշա Յակոբեանի ագարակային վարչութեան տնօրէնն է։—Տնտես. եւ երկրագործ. յօդուածներ հրատարակած է Մուրհանդակի մէջ «Սեպուհ-Զաւէն» ծածկանունով կամ անստորագիր։ Օր մըևէբերաց Ազգն Հայաստանի չքնաղ ծաղկին վրայ յօդուած մը գրելուն՝ Թերթը 15 օրեայ դադարման կը դատապարտուի, Համիտի եւ իր եղբօր՝Մուրատի մասին ակնարկութիւն մը նկատելով։Նոյն օրէն սկսեալ ծածկանունով յօդուածագրութիւնը պահ մը արգիլուած է։ Մուրհանդակի խափանմամբ Մանզուէլի անցնելով, Տուլվարդ, Մլսէ եւ Հուպես-Նաիւես ծածկանուններով զրած է անդ մշակական յօդուածներ։ Այժմ կ'աշխատակցի Պօլսոյ 2 Թրք. երկր. Թերթերու։ Մամուլի տակ է բամպակի մշակութեան վրայ Օսմ. իր երկը։—Անդամ եգիպտոսի Միջազգային Ընկերեան, եւ նոյնին օդևանին յօդուածագիր։ — Նշանաբանն է. «Երկրագործին համար գրելն աղքատին ողորմիլ ըսել է». դարձեալ. «Ան որ խոտ մը գտնուած տեղը կ'աջողի 2 բուսցունել, արժանի է Հայրենիքին երախտագիտութեան»։

ՏԷՐ ՄԱՀՏԷՍԵԱՆ ԱՐՇԱԿ. — Ծն. 1880 Թ. Բալըք-շրջանաւարտ Խրբերդի եփրատ Քոլէճէն. գեռ ուսանող՝ ոտանաւորներ և արձակներ հրատարակած Ս. Դաւթեանի «Բիւրակն»ին մէջ՝ Արցունք և Ատել ծածկանուններով։ 1900 ին Ամերիկա անցնելով Նիւ Եօրքի և Եէյլի համալսարանները յաճախած։ 1904 Թ. սկսած է հրատարակութիւնը Armemia ամսաթերթին ի Պօսթըն՝ ամերիկ. գրագէտներու և գործիչներու պատուակալ խմբագրութեամբ, Հայութիւնն ու Անոր համակրելի կողմերը ծանօթացունելու և Հայանպաստ հոսանք մը ստեղծելու համար անգլիախօս աշխարհին մէջ։ Թերթը շարունակեց 4 տարի։ 1905 Թ. մէկ տարի հրատարակած է Աբեթ— գրական կիսամսաթերթը։ 1906-7, վարած «Ձայն Հայրենեաց» շաբաթաթերթի խմբագրութիւնը։ 1908 Թ. վերսկսած «Արծիւ»ի հրատարակութիւնը, նուիրելով զայն յեղափոխ. կուսակց. հարցերու՝ խիզախ քննադատականներով. միամեայ շրջանէ մը վերջ՝ դադրեցուցած է զայն և 1910 ի յունվարէն վերսկսած Armeniaի հրատարակութիւնն ի Նիւ Եօրք, անգլ. ի վերածելով մանաւանդ Հայ գրագէտներու լաւագոյն գրուածքներէն։ «Ազատ Հայաստան»ն ամսական 20 օսկի ծախսով կը հրատարակուի, զոր կը հայթայթէ

ինք՝ ամերիկ. թերթերու աշխատակցութեամբ շահած դրամներով։ Մեր ղը որ Պոլսահայ մամուլն անարձագանգ թողուց սոյն ամսաթերթը՝ գերազանցապէս անշահախնդիր և հայրենանուէր։ Ատենօք Դաշնակցականք Pro Armenia մը կը հրատարակէին Բարիզ, որուն հազարաւոր ֆրանք կը ծախսուէր հանգանակութեամբ և որ արձագանգը կ'ըլլար Հայ հարստահարութեանց. մինչ Armenia լոկ անհատական ջանքերով կ'ընծայուի անազմուկ և իր բովանդակութեան մեծագոյն մասը կ'արտատպուի։ — Տէր Մահտեսեան 1905էն 1909 միայուն աշխատակիցն եղած է Boston Glob ուշագրաւ օրաթերթին՝ իր խմբագրականներով, նաեւ այլ ամերիկ. թերթերու։—Ամերիկ. հեղինակաւոր հրատարակագիրներու հետ բարեկամութիւն մշակելով՝ անոնց հայանպաստ յօդուածներ գրել տուած է, որոնք նպաստած են մեր դատին արդարութիւնն օտարներու ծանօթացունելու գործին։ — Համալսարանական ուսանող եղած ատեն՝ թարգմանութիւններ և քրոնիկներ հրատարակած է ձիվելէկեանի «Սուրհանդակ»ին մէջ Արլէ և Ա. Տ. ստորագրութիւններով։ Եղած է հասարակական մարդ. ատենապետ և կուսակց. գործիչ, դեր խաղալով Հնչակեանութեան վերակազմեալ հատուածներուն միջեւ մղուած վէճերուն մէջ։

ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ ՅԱԿՈԲ. — Ա. յս անուամբ և մականուամբ ունինք 4 գրագէտ, Դանձակցի մը, Իզմիրցի մը, Էֆքերէցի մը և Խարբերդցի մը (Շահան Նաթալի)։ Անոր —որուն կենսագրութիւնն է ներկայս— պատկերը տե՛ս «Ժէնուն Տարեցոյցը» Դ. Տարի, էջ 309։ Ծածկանունները. Յ... «Մոգպետ», «Արաքսի Խարտեաշեան», Հ. Հ. ։ —Ծն. 5 յլս. 1881 Թ. Կեսարիոյ Էֆքերէրէ Հայախօս գիւղը, ծննդավայրը՝ Նահապետ Ռուսինեանի, Ուսումնասէր և ժրջան լրագրավաճառ Փալուտա աղայի անդրանիկ որդին՝ որ 3 տարու Պոլիս գալով Նախ. կրթ. ստացած է Թաղ. վրժրն. ներ, մինչեւ 1894, երբ վիճակիկ ղրկուելուս վարդապետցու, բայց շաբաթէ մը վերադարձաւ։ 1895ի շրջանաւարտ Գումգաբուի դպրոցէն, և պահ մը իր հօր օգնականութիւն ընելով Շուկան՝ կեդրոնական 1896ի վերաբացումին մտաւ հոն և 1900 Թ. կիսաւարտ թողուց զայն։ Ատեն մը վաճառատան մէջ պարապելէ ետք 1902 ապր ին «Մանզուէլ»ի խմբագրութեան կը կոչուի զոր կը վարէ մինչեւ 1909՝ Թերթին խափանումը, հոն հրատարակելով յաճախ խիզախ քննադատականներ, աղմկայարոյց խմբագրականներ, Թղթակցութիւններ, նորավէպեր եւն.։ Ցետոյ պահ մը խմբ. «Հայրենիք»ի և հրատարակած «Օրագիր» կարճօրեայ օրաթերթը, 1909 Հոկտ. ին անուանուելով «Միւտիր» Պարտիզակի ուր կը մնայ ցարդ։ Դեռ ուսանող, իր Ա. յօդուածը — Հինն օտ Նորը Թատերախաղիկ մը — ուսուցչին Հ. Աստուրի գնահատմամբ հրատարակուած 1899ի «Ծաղիկ» գաւեղսաթերթին մէջ, ուր յետոյ հրատարակած է՝ զուարճալիքներ, վճարմամբ։ 1900 Թ. կ'սկսի իր լուրջ յօդուածներուն և քերթուածներուն «Սուրհանդակ»ի մէջ, ապա «Արեւելք», «Ա. մամուլ» եւ Տ. Ա.ի «Մասիս». մինչեւ «Մանզուէլ»ի խմբագրութիւնը, միաժամանակ աշխատակցելով պարբերականաց, եւ լոյս ընծայած «Ծաղիկ» մանկանց հանդէսը 1907-8։ «Լրագրական ընթացքիս», —կը գրէ ինք, — ծրագրուած եղած է արուեստը պահել այնչափ որչափ կարելի կ'ընէին մտ. ուժերս եւ ամենօրեայ փութկոտ աշխատանքս։ Գրիչս ուամկավար կամ ընկերվարական հակումներ փնտռեց եւ մնաց անվարձկան. գրողի խիղճս մնաց պարզ. ա՛յս է ահա միակ արժանիքս որուն վրայ կրնամ վստահիլ»։

ՓԱՓԱԶԵԱՆ ԶԱՔԱՐԻԱ Տ. Ս..—Ծն. 1866 Գումգաբու։ Նախ. կրթ. ստացած Մայր Եկեղեցւոյ, Սուրէնեան և Ամերիկեան վրժրն.ները։ 1885 թ. Եգիպտոս մեկնելով առաջնորդ Իզմիրլեան Ս. է անօրէն կարգուած ազգ. երկսեռ վրժրն.աց, 3 տարի։ Յետոյ Ասպետ Ջուղդի կարգադրութեամբ վերստանձնած և շարունակած նոյն պաշտօնն 2 տարի։ Պոլիս դառնալով պարապած առեւտրական գործերով։ 1896 թ. մեռած Ամերիկ. Պօստ Ընկ. եան Պոլիսի մասնաճիւղին՝ իբր օգն. գանձապետ Մսեր Բիթի, ուր կը պաշտօնավարէ ցարդ։ Գիտէ Հայ.Անգլ.», «Զորեք-լեզուեան իսօսակցութիւն Հայ.Գաղ.-Անգլ.-Գերմ.», «Շոեմայեան պիտանի գիտելեաց», «Ժամանց կամ ընտանեկան խաղեր» ևլն. և հուսկ ուրեմն Պ-ոֆէսսօր Ա-ռլը-Հայ-ֆըն-ճեան բառարան հոյակապ գործը, 1136 մանրատառ հոծ էջերով՝ զարդարուած **800** գեղատիպ պատկերով զոր տրամադրելի ըրած են «Ուէպսթր» բառարանի հրատարակիչք։ Սոյն գիրքը պատրաստուած է Webster և Cassel Անգլ. բառգիրքերուն հետեւողութեամբ, պարունակելով անգլ. հոմանիշներ, օրինակներ ևլն. Դին **70** ղրշ.։ —1909ին «Կիլիկեան Որբերու պաշտպաններ» անուն միարմին մը կազմած է ի Մարիրիքէյ, ստանալով կեդր. Որբախնամին։ Կիլիկեան ազէտին առեն՝ Միջազգ. Յանձնաժողովին մէջ կատարած իր անձնուէր աշխատանքը ծանօթ է ամէնուն։

ՕՏԵԱՆ ԵՐՈՒԱՆԴ (**Uros**).— Ծն. 19 սեպտ. 1869 թ. Եէնիքէյ (Վոսփոր)։ Հայրը Թաչիկ, և Օօրեղբայրը՝ Կրիգոր Օտեան, Նախ. կրթ. ստացած է Օօրաքրօջմէն (Օր. Եւփիմ) և ուրիշներէ, տանը մէջ. դպրոց բլլալով՝ տարի մը միայն Պէրպէրեան յաճախած։ Ա. գրուածքն երեւցած է «Արեւելք»ի մէջ, Անտիոքի վրայ պատմ. յօդուած մը եղ-անդ աստղագրութեամբ, շարունակելով անդ

նոյն նիւթով դուռածֆներ։ 1878 թ. իր մեծանուն հօրարին հետ Ֆրանսա և Իտալիա ճամբորդած, 1882ին անցած Ճէճօվա ուր հայրը հիւպատոս էր։ 1888 թ. Անտիոք ո դեւորած և տարի մը ետքը անիին՝ Տկ. Խայիանէ Ասլանեանի քով։ Պոլիս դարձին՝ սկսած է աշխատակցիլ «Արեւելք»ի, «Մանզումէ»ի և գլխաւորաբար Հ. Ասատուրի «Մասիս» հանդէսին, գրելով Օրհնէք Տէրէն իմ.ը։ Ֆէլէք-Պօլ., Տէր. Ո-ր-ճեան, Մերենց ևն. շահեկան յօդուածները։ Ապա անցած «Հայրենիքի ուր ուրնի շատ մը զուարթախօհ և խայթհամեղ էջեր՝ որոնք ցայսօր յատկանիշն են իր գրելակերպին։ Մինչեւ «Հայրենիք»ի խմբագնումը, Ծայռեն խմբագիր. 1894ին՝ տասն մը միայն պաշտօնավարած է Հանր. Պարտուց Վարչութեան մէջ։ Պանքայի դէպքին՝ Ամէնէք փախած, գրամատունը կոխող Հայոց հետ, (Կարօ, Հրաչ և այլ 17 Դաշնակցական)։ Ամէնէք Ռեթէոս անուն Հայ մը ձրի կը հրատարակէր «Միութիւն» ամսաթերթն՝ որուն խմբագրութիւնը կ'ստանձնէ ինք։ Տպարանը հ չունենալուն՝ երուանդ կ'զգուշէր նոյն տառով բառ գործածելէ, ի հարկին ը շարել տալով անոր տեղ։ Ցետոյ Եգիպտոս անցնելով. 2 տարի հաշուակալ կը մնայ Պօղոս Բաշայի մէկ ագարակին մէջ (Շառաքաս)։ Հանկէ մեկնելով Բարիզ՝ պահ մը աշխատակցած Լուսինեանի բառգիրքին։ Հոն հրատարակած է Ազդ Խօսք ամսաթերթը՝ 4 թիւ, զոր ապա ընդհատաբար շարունակեց Ազգեքսանդրիա։ Բարիզ 3 տարի մնալով Վիէննա անցած և 2 ամիս աշխատակցած Եանկէլեան ծանօթ բառարանին, և մեկնելով Լօնտօն, 6 ամիս աշխատակցած Ա. Արփիարի Նոր Յառաջին (ինչպէս արդէն Ա. Թիւէն), և հսկած՝ բողբական հովիւի մը հրատարակելիք Ածաշունչին գրքոյ ի բաղդատութեանց։ Վերադարձած Եգիպտոս 1902 թ., ձուլարանի մը տեսչութեան կոչուելով Ազգեքսանդրիա 4—5 տարի, միաժամանակ հրատարակելով Ազդ Խօսք։ Պաշտօնը թողլով՝ սկսած է հրատարակել մէկ տարի Ազդ Ջէմ չաբաթաթերթը՝ զոր ապա փոխանցած է Վեր. Հնչակեաններու որոնք դեռ պահակատած չէին, և ինք անցած է Պօմպա (Հնդկ.) ուր երէց եղբայրը Հրանտ կը գտնուի ցարդ՝ ագամանդի վաճառականութեամբ պարապելով։ Տարի մը եղբօրը գործին հսկելէ վերջ՝ ո՛չ ուրեք տեղ ընող այս անձը դարձած է կրկին Ազգեքսանդրիա, հրատարակելով Օրհնէ չաբաթաթերթն (որ Սահմանագրական կուսակցութեան օրկանն էր), տապալելու պաշտօնի գլուխ գտնուող ապօրինի խնամակալութիւնը։ 1906 թ. Թէրնէյ անուն փոքրագիր ամենօրեան սկսած է հրատարակել 28 թիւ միայն։ Տարի մը վերջ Դաշնակցական Բ. Շահպազի հետ սկսած է հրատարակել կարմիր թուղթով Կրօ չաբաթաթերթն 3 թիւ, ծայրա-

յեղ յեղափոխական,— հակառակ անոր որ ինք իր ամբողջ կեանքին մէջ ո՛չ մէկ կուսակցութեան պատկանած է։ Այնուհետեւ օրաթերթի Ա.բե-ը կ'սկսի հրատարակել որ կանոնաւոր 8 ամսուան կեանք ունեցաւ՝ մինչեւ իր պօլիս գարձն՝ 0ամ. Սահմանադրութեան հռչակմամբ։ Նոյն թերթը ներկայիս մէջ կցուած է Գահիրէի Լ-ոբերին՝ որուն խմբագրապետն է Լ. Մկրտիչեան [նե. Հնչակեան մը՝ հիմայ Սահմ. Իամկավարաց է՛ն գործօն անդամը]։ Երուանդ Թելլադրիչն եղած է յԱղէքսանդրիա Հայ Հրատարակչականի մը, և ատոր արդիւնքն է եղած միայն Ա.բե-ին հրատարակուիլը։ —Հոս, Ա. Ինտոնեանի սկսած շաբաթաթերթ «Խարազան»ն ինք օրաթերթ հրատարակած է 9 թիւ, —իրը յաւելուած նոյնին, —ուր թերթօնած է «Մէկէի սիրարկածը» վիպակը, մեւնոյն ատեն աշխատակցելով «Ժամանակ»ի, (մանաւանդ Ազատութեան Բանակին պօլիս մուտքին առթիւ իբր թղթակից), «Բիւզանդիոն»ի (ուր շաբթէ շաբաթ հրատարակած Ընկերվարական Նամականին գլուխ-գործոցը կրնայ համարուիլ իր երգիծական սուր գրիչին), «Շիրակ»ի (որուն եգիպտոս ալ աշխատակցած է, և ուր թերթօնած է «Մատնիչը» վէպը), «Կառափնատ» շաբաթաթերթի (որուն միայն խմբագիրն է) և «Արեւելք»ի (որուն խմբագրապետն է ցարդ՝ Ե. Սրմաքէշխանլեանի հրաժարումէն ի վեր, գրելով հոն իր «Աւուր պատշաճի»ները)։ — երկերը. Զավալեան (գիւթական կատակախաղ, որ Աղէքսանդրիոյ «Բիւաժիտ» թատրոնը ներկայացուած է), Ֆրանց Թուրտ Պոթերմէր (Մէք. կիւրճեանի հետ յօրինուած թատերախաղ), «Ընդանէտ, Պոթէ, Բոբոյեան» (Պոլսահայ բարքեր՝ թերթօն «Արեւելք»ի), Բրբեանդէրը (վէպ ազգ. յեղ. կեանքէ), Ճուղտպրեան և Ընկ. (իրական երգիծավէպ), վերջին 2ը թերթօն «Կառափնատ»ի. Ոմանց Տրէյֆուսը (զաւեշտական գրքոյկ մը)։— Ծածկանունները. Վահրամ Վահրամեան (Ամէնք գտնուած միջոցին), Երօտ, Վահրամ, Ս. Ժիրայր («Հայրենիք»ի մէջ), Ե. Օ.։ Յվերջ աերտ մտերիմ ողբացեալ Ա. Արփիարի՝ որմէ ստացած անձն. նամականիէն մէկ քանին հրատարակուեցան «Կառափնատ»ի մէջ։ — Ազգ. երեսփոխան ընտրուած Պէյքօղլէն և Ազգ. երեսփ. ժողովի Գ. ատենադպիր։

Բ. Իշխանեան.— Ծն. 1879 թ. Շուշի՝ ուր նախ. կրթ. ստացած, ապա Գէորգեան ճեմ.։ Գերմանիա անցնելով, ուսումը կը կատարելագործէ Լայպցիկի Առեւտր. բարձր. վրժրն.ն ու Լայպցիկի եւ Պէռլինի համալսարանները։— Մինչեւ 1906, աշխատակցած է «Տարազ», «Մշակ», «Արտէմիս», «Վերածնութիւն», «Մուրճ», «Արշալոյս» եւ «Գործ» թերթերուն՝ հրապարակագրական հմտալից յօդուածներով։ 1906ին սկսած է հրատարակել Հայերէն առաջին Marxiste(*) օրկանը Կէանդ անուն, որուն գլխ. աշխատակիցն էր Գ. Կոզիկեան։ Ռուս կառավարութիւնը դադրեցուց այս շաբաթաթերթը։ Բ. Իշխանեան փախաւ արտասահման, ուրկէ վերադառնալուն՝ ձերբակալուելով շուրջ 3 տարի Ծնց Մետեխի բանտը (Թիֆլիզ), հաւսկ ուրեմն ազատ արձակուելով անցեալ տարի, մայիս 20ին։ — Երկերը. 1. Տնտեսական զբօսաշրջութիւնը, 2. Տաճկահայ հարցը և փլշպիական դիւլմաթիան, 3. Թուրքիայի ապագան (իր գլուխ-գործոցը), 4. Ագրային պրօբլեմը և պատմական լուծերը, 5. Ալեքսանդր և ալեքսանդրեան փղոփերը՝ Ատ Նեթրէյ, 3. Յակոբեանէ ե— Շ. Կուրզինեանի բանախոսութեան մասին մեր, 6. Հանրային փղոփերները Ո. Պոխնեանէ ե— Ս. Շահազիզի բանախոսութեան մասին։— Իշխանեանի ներհուն ու բեղմնաւոր տաղանդէն գեռ շատ բան կ'ակնկալէն հայ գրականութիւնը՝ մանաւանդ այս, եւ գաւառական հարցերն՝ առ հասարակ։

(*) Գարլ Մարքս, գերման տիեզերահռչակ **ընկերվարական** (1818-83), որ հեղինակն է **Դրամագլուխի** վրայ ճառաւոր ուսումնասիրութեան մը, նաեւ հիմնադիրն՝ **Ինթերնասիոնալի**։ Իր վարդապետութեան հետեւողները կը կոչուին **Մարքսիստ**։

ՊՐԹԱՆԷՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Տ. ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ (1893)

Նահատակ ԱՐՓԻԱՐ

ԱՐՓԻԱՐԵԱՆ (Գաղափարի մարդը)

Մեծանուն բարեբար ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՄԱՆԹԱՇԵՆԱՆ (Բարիզ)

Պահուն «ճաւրահարեու իշխանը»

Ահաւասիկ իր նուիրատուութեանց ցանկը — 1. Էջմի. ծնի Մայր Տաճարի նորոգութեան համար 40,000 ռուպլի։ 2. Թիֆլիսի վանուց ամագ ժամին նորոգութեան հմր. 40,000 ր.։ 3. Թիֆլիսի Ներսիսեան հոգեւոր դպրանոցի կառուցման հմր. 200,000 ր.։ 4. Թիֆլիսի վաճառականական «Մանթաշեան» վրժրն.ը, 5 դասարանով եւ 250 աշակերտով, ցարդ իր հաշուով պահպանուած։ 5. 50 ուսանող որդեգիր՝ Ռուսիոյ եւ արտասահմանի բարձր. վրժրն.ները։ 6. Բարիզի Հայոց ժամին շինութեան հմր. եւն. մէկ միլիոն ֆրանք։ 7. 20.000 ր. նուիրած է անչափահաս յանցաւորներու, Հաճախան արհեստանոցներու եւ բնակարանաց շինութեան։ 8. Կովկասահայոց Բարեգործական Ընկ.ման 20,000 ր.։

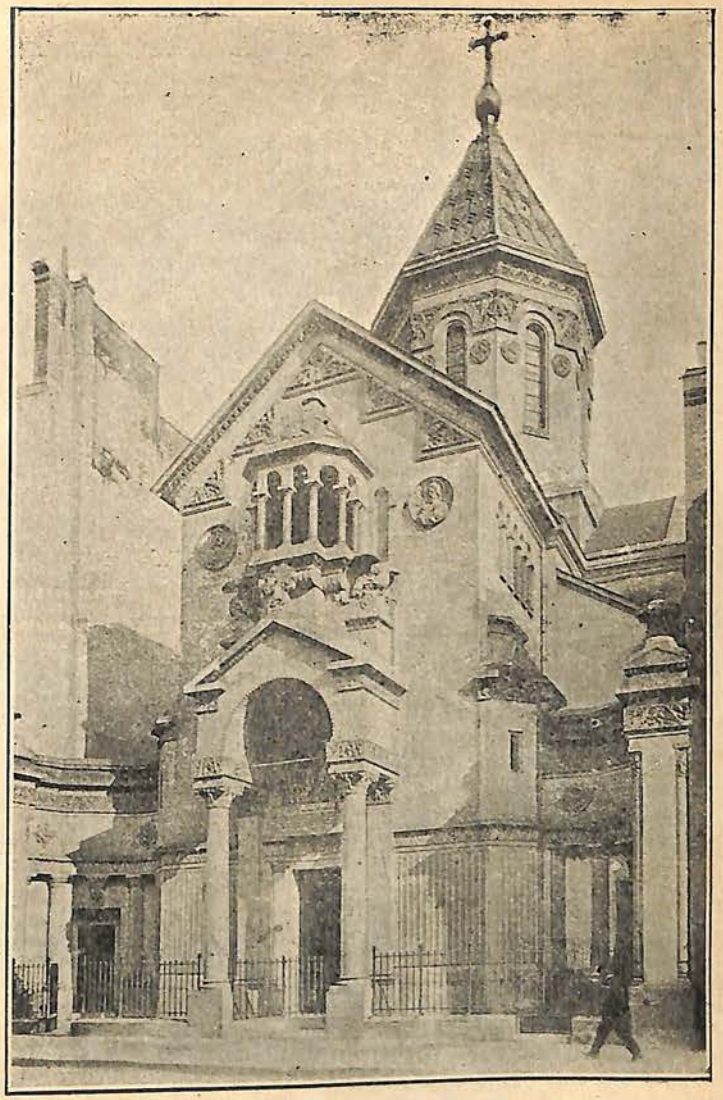

Բարիզի Հայոց Եկեղեցին, Ժան-Կուժօն փողոցը։
(Ճարտարապետ՝ Ա. Կիլպէռն)։

9. Տաճկահայ սովելոց եւ գաղթականաց զանազան ժամանակներու մէջ, 25.000 ր.։ 10. 1910ի վերջերը՝ 5 000 ր. Թիֆլիսի Ս. Աժ.ածնայ ժամին։ 11. Էջմիածնի Վեհարանի նորոգութեան հմր. 150.000 ր. եւ այլն, եւ այլն։

Ռուսահայ տաղանդաւոր
հրապարակագիր և հեղինակ
Բ. ԻՇԽԱՆԵԱՆ
(Մեր-ենի բանտէն նոր արձակուած)

«Աբգալոյի Դաւանջներ»ի
անզուգական հեղինակ՝
ՏԻԿԻՆ ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐԴԻՆԵԱՆ
(Բանաստեղծուհի)

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԵՐԿՈՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾ ՏԻԿԻՆ ՇՈՒՇԱՆԻԿ ԿՈՒՐԴԻՆԵԱՆԷ

ՄԻ ԼԱՐ:

●

Դու միայար մի լար, անգին,
Այս կոյր
Անբոյր
Գիշերով.
Վէրքիդ—երգիդ Քող իմ հոգին
Ծածկէ
Ոսկէ
Ցուշերով,
Ես քեզ մի հեզ, գՔոտ մար պէս
Մի ջինջ
Անջինջ
Պատգամ տամ՝
Ցաւից—դաւից մեռած անտես
Եւ միշտ
Անվիշտ
Ու փարթամ...
Քեզ ի՞նչ Քէ ինձ բաժին մնայ
Քո լեռ
Ու բեռ
Տառապանք—
Ե՛ս իմ գժխեմ կեանքում անմահ—
Եւ երգ,
Եւ վէրք,
Եւ փրկանք...

Ն..Նախիջեւան, 18 հոկտ. 1910

ԲԱՆՏԻ ԱՌԱՋ:

●

Ահ, ի՛նչ առատ և անխնայ
Բար ու կիր
Գորշ պատերն են արել իրենց
Որդեգիր:
Պատուհանն էլ նման հաւետ
Աղջկայ,
Դէմքն է ծածկել, երեւալու
Ձար չկայ:
Շուրջը պարիսպ, բա՛րձր, ամո՛ւր,
Խստադէմ,
Դուռն ահագին կարծես կ'ասէ—
«Ես գիտե՛մ...»
Լուռ է... ճնշող, արծճի պէս
Լռութիւն.
Ձիներուն է լոկ քայլում սովոր
Ու արձուն.
Ա՛հ, ի՛նչ առատ և անխնայ
Բար ու կիր...
— Հէյ, քաջ գինուոր. միտքը Քռաւ,
Արձակի՛ր...

Նկարիչ ՏԻԳՐ. ԵՍԱՅԵԱՆ

Դերակէս ԳԱՌՆԻԿ ՃՆՏՂԼԵԱՆ

Վ. ՊՂՏԱՄԵԱՆԻ
ՀԵՐՈՍ

ՄԻՍԱՔ
ՄԵԾԱՐԵՆՑԻ
ՊԱՏԱՆԳԱՒՐԻՆԸ

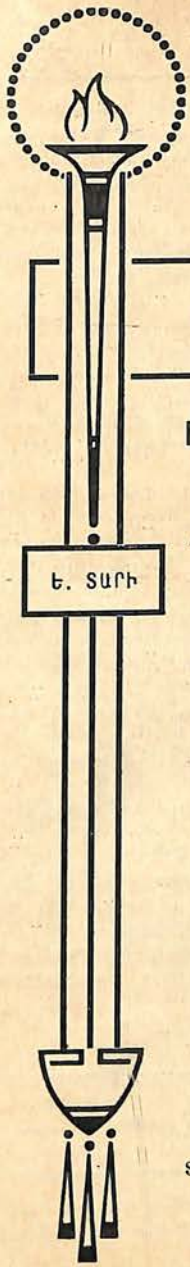

Ե. ՏԱՐԻ

Ե. ՄԱՍ

• ՕՐԱՑՈՅՑ, 1911 •

1911, ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԹՈՒԱԿԱՆ

4404-5, ՀԱՅՈՑ ԲՈՒՆ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ

1360-1, ՀԱՅՈՑ ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆ

1327 ՄԱՐՏ 1, ՏԱՃԿԱՑ ԵԼՄՏ. ԹՈՒԱԿԱՆ

1330 ԴԵԿՏ. 8, ՀԻՃՐԷԹԻ ԹՈՒԱԿԱՆ

5672 ՍԵՊՏ. 10, ՀՐԷԻՑ ԹՈՒԱԿԱՆ

296 ՄԱՐՏ 21, ԱԶԱՐԻԱՅԻ ՓՈՓՐ ԹՈՒԱԿԱՆ

9 Մարտ Գարուն, 9 Յունիս Ամառ
11 Սեպտ. Աշուն, 10 Դեկտ. Ձմեռ

ՏՕՆԵՐ, ՏԱՂԱՒԻՆՐՆԵՐ, ՏԱՐԵԴԱՐՁՆԵՐ, ԵՒՆ.

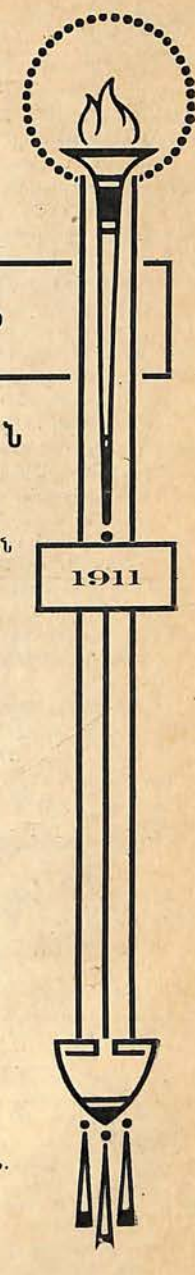

1911

ՅՈՒՆՎԱՐ • JANVIER • كانون ثانی

1/14 Շբ. Գ. օր պահոց Ծննդեան : Կաղանդ: Սրբոցն Բարսղի հայրապետին եւ եղբօրն Գրիգորի Նիւսացւոյն , Սողբեսաթոսի Հռովմայ հայրապետին , եւ Աբբայ Եփրեմի Խուբին Ասորւոյ: Յն՝ Տօն Անուանակոչուն Տեառն եւ յիշատակ Բարսղի հայրապետին :

2/15 Կիր. Զ. Յիսն: Դ. օր պահոց Ծննդեան: Լտ. Տօն անուանն Յիսուսի :

3/16 Բշ. Ե. օր պահոց Ծննդեան :

4/17 Գշ. Զ. օր պահոց Ծննդեան : Լաւինաց Անտոնի Աբբայիչ :

5/18 Դշ. Ձրագալոյց Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Նաւակատիք յերեկոյին: Յունաց՝ Ձրագալոյց Յայտնութեան :

6/19 † Եշ. Տօն Ծննդեան եւ Աստուածայայտնութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի : Ունիք է ութ օր շարունակ : Յն՝ Յայտնութիւն Տեառն :

7/20 † Ուր. Բ. օր Ծննդեան : Յիշատակ մեռելոց: Յն՝ Յովհաննու Կարապետին :

8/21 Շբ. Գ. օր Ծննդեան : Լտ. Ագնէսի կուսին : Ջրհոս (Պուրցի Տէլվ) :

9/22 Կիր. Դ. օր Ծննդեան :

10/23 Բշ. Ե. օր Ծննդեան :

11/24 Գշ. Զ. օր Ծննդեան :

12/25 Դշ. Է. օր Ծննդեան :

13/26 †Եշ. Ը. օր Ծննդ : Տօն Անուանակոչութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

14/27 Ուր. Պահք : Լտ. Յովհաննու Ոսկեբերանին : — Տարեդարձ ծննդեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ . 1859 :

15/28 Շբ. Տօն ծննդ. Յովհ. Կարապետին:

16/29 Կիր. Ա. զկնի Ծննդ. : Լտ. Փրանկիսկոսի Սալեզացւոյն :

17/30 Բշ. Պետրոսի հայրապետին , Վլասայ եպիսկոպոսին եւ Աբիսողոմայ սարկաւագին : Շաբաթնիք : Յն՝ Անտոնի անապատականին : Տն. Ախըրը արպային, որ է վերջ քառասուն աւուրց առաջնոյ մասին ծաղերան: — Տարեդարձ գահակալութեան Ֆրէտէրիք Ը. Յագաւորին Տանըմարքայի . 1906 :

18/31 Գշ. Անտոնի , Տրիփոնի, Պարսամայ եւ Ոնոփրիոսի Տգնաւորացն: Յն՝ Աթանասի եւ Կիւրղի հայրապետացն Աղեքսանդրիոյ : Տն. Սէֆէր , եւ Եվվելի Խամխին (սկիզբն յիսուն աւուրց երկրորդի մասին ծաղերան) :

19/1 Դշ. Պահք :

20/2 Եշ. Թէոդոսի Յագաւորին [Թէոդիկ] եւ եօթն մանկանցն Եփեսոսի : Յն. Եւթիմոսի Տգնաւորին : Լտ՝ Տեառնընդառաջ :

21/3 Ուր. Պահք : Լտ. Վլասայ եպիսկ.:

22/4 Շբ. Հայրապետաց. Աթանասի եւ Կիւրղի:

23/5 Կիր. Բ. զկնի Ծննդեան: Լտ. Ագաթայ կուսին :

24/6 Բշ. Կիրակոսի եւ մօրն Յուլիտայի . եւ վկայիցն Գորդիոսի , Պողիքտոսի եւ Գրիգորիսի: Հարսանիք: Լտ. Տորոթեայ կուսին :

25/7 Գշ Վահանայ Գողնացւոյն , Եւգինեայ կուսին , եւ Հօրն Փիլիպպոսի եւ մօրն Կղոդեայ, եւ երկուց եղբարցն Սերգեայ եւ Ապիտոնի . եւ երկուց ներքինեացն : Յն՝ Գրիգորի Աստուածաբանին :

26/8 Դշ. Պահք :

27/9 Եշ. Եւգինէոսի , Մակարիոսի . Վալերիոսի , Կանդիտոսի եւ Ակիւլեայ : Յն. Փոխադրութիւն նշխարաց Յովհ. Ոսկեբերանին:

28/10 Ուր. Պահք :

29/11 Շբ. Գրիգորի Աստուածաբանին: Յն. Դարձ նշխարաց Իգնատիոսի հայրապետին :

30/12 Կիր. Գ. զկնի Ծննդեան : Բարեկենդան պահոց առաջաւորաց : Յն. Դրիսոիոն, որ է սկիզբն մեծասան կիրակէից , եւ հայրապետացն Բարսղի. Գրիգորի եւ Յովհ. Ոսկեբերանին: Լտ. Եօթանաներորդաց կիրակէ:

31/13 Բշ. Ա. օր պահոց առաջաւորաց : Յն. Լուծումն պահոց յայսմ եօթնեկի : Շր. տարեգլուխ տնկոց :

ՓԵՏՐՎԱՐ • FÉVRIER • شباط

1/14 Գշ. Բ. օր պահոց առաջաւորաց :

2/15 Դշ. Գ. օր պահոց առաջաւորաց : Յն՝ Տեառնընդառաջ :

3/16 Եշ. Դ. օր պահոց առաջաւորաց :

4/17 Ուր. Ե. օր պահոց առաջաւորաց եւ յիշատակ առաքման Յովհաննու մարգարէին առ Նիկոմեդացիսն :

5/18 Շբ. Սարգսի զօրավարին, եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին եւ 14 զինուորացն :

6/19 Կիր. Դ. զկնի Ծննդեան: Լտ. Վաղսըներորդաց կիւրակէ :

7/20 Բշ. Առաքմանց զօրավարաց. եւ Մարկոսի եպիսկոպոսին , Պիոնի քահանային , Կիւրղի եւ Բենիամինի սարկաւագացն . եւ վկայիցն Արքելմսիի, Որմզդանայ եւ Սայենի: Շաբաթնիք: Տն. Ճէմրէի եվվել պէ ֆավա (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու յօդս): Ջուկն (Պուրցի Շուք) :

8/21 Գշ. Սուքիասանց վկայից : Յն. երկուց Թէոդորոսաց վկայիցն :

9/22 Դշ. Պահք :

10/23 Եշ. Ոսկեանց քահանայից: Յն. Ղաբալամպոսի քահանային:

11/24 Ուր. Պահք: Յն. Վլասայ եպիսկոպոսին : Լտ. Մատաթեայ առաքելոյն :

12/25 Շբ. Իսահակայ Պարթեւի հայրապետին մերոյ: Յն. Յիշատակ մեռելոց :

13/26 Կիր. Ե. զկնի Ծննդեան: Լտ. Յիսներորդաց կիւրակէ իբր Բուն Բարեկենդան:

14/27 †Բշ. Տեառնընդառաջ : Յն. Նաւակատիք է յայսմ եօթնեկի : Տն. Ճէմրէի սանի պէ ապ (օր իջանելոյ ջերմուն արեւու ի ջուրս):

15/28 Գշ. Ղեւոնդեանց քահանայից: Շրս:

16/1 Դշ. Պահք · Լտ. Օր մոխրոց :

17/2 †Եշ. Վարլհանանց զօրավարացն մերոց, հալաբ եւ երեսուն եւ վեց վկայիցն որք կատարեցան ի մեծ պատերազմին: Յիշատակ մեռելոց եւ ոտն Ազգային: Տն. Ռէպիւլ էվվէլ:

18/3 Ուր. Պահք :

19/4 Շբ. Կոստանդնուպոլսոյ Սբ. Ժողովոյն հարիւր յիսուն հայրապետացն :

20/5 Կիր. Ա. Քառասնորդաց: Բուն Բարեկենդան: Յն. Բուն Բարեկենդան: Լտ. Քառասնորդաց կիւրակէ :

21/6 Բշ. Ա. օր մեծ պահոց : Յն. Տիմոթէոսի եւ Եւստաթէոսի Տգնաւորացն : Տն. Ճէմրէի սալիս ֆիւլ Քիւրապ (օր իջանելոյ ջերմութեան արեւու ի ֆոյն) :

22/7 Գշ. Բ. օր մեծ պահոց : Լտ. Թովմայի Ագուինացւոյն: Շր. Կամաւոր ծոմ վասն մահուանն Մովսիսի :

23/8 Դշ. Գ. օր մեծ պահոց :

24/9 Եշ. Դ. օր մեծ պահոց : Յն՝ Գիւտ գլխոյ Յովհաննու Կարապետին :

25/10 Ուր. Ե. օր մեծ պահոց: Յն՝ Գրիգորի աստուածաբանին : Տն. Եվվելի պէրտ իլ ռաուզ (սկիզբն ցրտոյն պառաւանց , որ տեւէ եօթն տիւ եւ ութ գիշեր) : Շիւսիւն ֆուրթունասը :

26/11 Շբ. Զ. օր մեծ պահոց: Թէոդորոսի զօրավարին: Յն. Թէոդորոսի զօրավարին :

27/12 Կիր. Բ. Քառասնորդաց եւ Է. օր մեծ պահոց :

28/13 Բշ. Ը օր մեծ պահոց : Տն. Մէվլուտ: Շր. Ծոմ վասն Եսթերայ :

ՄԱՐՏ • MARS • مارت

1/14 Գշ. Ը. օր մեծ պահոց: Տն. Տարեմուտ 1327 ելեւմտական Քուականին: Շր. Փուրիմ . տօն յիշատակի Եսթերայ (Շէքէր պայրամը աւուրս երկուս) :

2/15 Դշ. Ժ. օր մեծ պահոց :

3/16 Եշ. ԺԱ. օր մեծ պահոց: Տն. Ախըրը պէրտ իլ ռաուզ (վերջ ցրտոյն պառաւանց):

4/17 Ուր. ԺԲ. օր մեծ պահոց :

5/18 Շբ. ԺԳ. օր մեծ պահոց : Կիւրղի Երուսաղիմայ հայրապետին, եւ միւս Կիւրղի եպիսկոպոսին եւ մօր նորա Աննայի : Լտ. Գաբրիէլի հրեշտակապետին :

6/19 Կիր. Գ. Քառասնորդաց եւ ԺԴ. օր մեծ պահոց : Անառակին : Լտ. Յովսեփայ Աստուածահօրն :

7/20 Բշ. ԺԵ. օր մեծ պահոց : Յն. Գիւտ նշխարաց Յովհաննու Կարապետին :

8/21 Գշ. ԺԶ. օր մեծ պահոց: Լտ. Բենեդիկտոսի աբբային : Տն. Ախըրը Խամխին : վերջ յիսուն աւուրց երկրորդի մասին ծաղերան.

9/22 Դշ. ԺԷ. օր մեծ պահոց : Յն. Քառասուն մանկանց: Գարնանամուտ եւ հասարակաց , եւ լինի տիւ եւ գիշեր հաւասար : Տն. իթիտալը բէպլի : Պարսից՝ Նէվրուզ , (նոր օր արքայական. եւ է նոցա ամանոր եւ պայրամ) : Խոյ (Պուրճի Շամէլ) :

10/23 Եշ. ԺԸ. օր մեծ պահոց :

11/24 Ուր. ԺԹ. օր մեծ պահոց: Յն. Վլասայ եպիսկոպոսին :

12/25 Շբ. Ի. օր մեծ պահոց: Յովհաննու Երուսաղիմայ հայրապետին , եւ հայրապետացն մերոց Յովհաննու Իմաստասիրին Օձնեցւոյ , Յովհաննու Որոտնեցւոյն եւ Գրիգորի Տաթեւացւոյն : Լտ՝ Աւետումն :

13/26 Կիր. Դ. Քառասնորդաց եւ ԻԱ. օր

մեծ պահոց : Տնտեսին :
14/27 Բշ. ԻԲ. օր մեծ պահոց :
15/28 Գշ. ԻԳ. օր մեծ պահոց: Հր. Ապիսլ (գարնանամուտ) :
16/29 Դշ. ԻԴ. օր մեծ պահոց: Միջինք:
17/30 Եշ. ԻԵ. օր մեծ պահոց: Հր. Նիսան (Ա. ամիս Ս. Գրոց) :
18/31 Ուր. ԻԶ. օր մեծ պահոց. Ցն. Կիւրղի Երուսաղիմայ հայրապետին: Տճ. Րէպիւլ ախըր (օր 30) :
19/1 Շբ. ԻԷ. օր մեծ պահոց: Քառասնից մանկանցն որք ի Սեբաստիա կատարեցան :
20/2 Կիր. Ե. Քառասնորդաց եւ ԻԸ. օր մեծ պահոց: Դատաւորին :
21/3 Բշ. ԻԹ. օր մեծ պահոց : Տարեմուտ ՄՂԶ=296 փոքր Յուականին Զուլայեցւոց , եւ գարնանամուտ ըստ հինոյ տոմարին :
22/4 Գշ. Լ. օր մեծ պահոց :
23/5 Դշ. ԼԱ. օր մեծ պահոց: Լտ. Վիլէնցիոսի Ֆէրէրեան :
24/6 Եշ. ԼԲ. օր մեծ պահոց :
25/7 Ուր. ԼԳ. օր մեծ պահոց: Ցն* Աւետումն Աստուածածնի :
26/8 †Շբ. ԼԴ. օր մեծ պահոց: Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, յիշատակ չարչարանաց եւ մտին ի վիրապն : Ցն. Տօն ամենայն երկնային զօրաց: — Տարեդարձ ծննդ. Ալպէրթ Ա. Թագաւորին Պելճիքայի. 1874:
27/9 Կիր. Զ. Քառասնորդաց եւ ԼԵ. օր մեծ պահոց: Գալատեան : Լտ. Ծաղկազարդ:
28/10 Բշ. ԼԶ. օր մեծ պահոց :
29/11 Գշ. ԼԷ. օր մեծ պահոց :
30/12 Դշ. ԼԸ. օր մեծ պահոց :
31/13 Եշ. ԼԹ. օր մեծ պահոց: Հր. Պասեք (Խամուրսըզ պայրամը) աւուրս ութ :

ԱՊՐԻԼ • AVRIL • نيسان

1/14 Ուր Խ. օր մեծ պահոց :
2/15 Շբ. Յիշատակ յարութեանն Ղազարու : Պահք :
3/16 Կիր. Ծաղկազարդ: Պահք: Դռնբացէք : Ցն. Կիր. Ոլոգովհան (Ծաղկազարդ) : Լատինաց՝ Զատիկ :
4/17 Աւագ Երկուշաբթի. Պահք:
5/18 Աւագ Երեքշաբթի. Պահք: Յիշատակ տասն կուսանաց :
6/19 Աւագ Չորեքշաբթի . Պահք :
7/20 †Աւագ Հինգշաբթի. Պահք : Յիշատակ Ընթրեաց Տեառն մերոյ Յս.ի Քս.ի եւ Աւետումն Աստուածածնին: Ոտնլուայ :
8/21 Աւագ Ուրբաթ . Պահք : Յիշատակ չարչարանաց , խաչելութեան եւ յաղթման Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ցուլ (Պուրճի Սէվր): — Տարեդարձ Ծննդեան Կարոլ Բ. Թագաւորին Ռումանիոյ. 1839
9/22 Աւագ Շաբաթ . Ճրագալոյց Զատկի: Նաւակատիք յերեկոյին :
10/23 Կիր. Զատիկ Յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Ուտիք է մեզ մինչեւ ցՀամբարձումն: Ցն. եւս Զատիկ. եւ ուտիք է նոցա մինչեւ ցՆոր Կիւրակէ : Լատինաց՝ Ս. Գէորգ :
11/24 †Բշ. Բ. օր Զատկի : Յիշատակ մեռելոց: Հր. Ծոմ վասն մաիուանն Յեսուայ՝
12/25 †Գշ . Գ . օր Զատկի : Լատինաց: Մարկոսի աւետարանչին :
13/26 Դշ. Դ. օր Զատկի :
14/27 Եշ. Ե. օր Զատկի: Ի քաղաքս ինչ եւ ի գիւղօրէս ոմն վասն արտօրէից : Անկաստեղ : Տճ. Զայըը փուրձունասը : — Տարեդարձ գահակալութեան Սուլթան Մէհէմմէտ Ե. կայսեր Թուրքիոյ. 14 Ապրիլ 1909=1325 եւ 7 Րէպիւլ ախըր :
15/28 Ուր. Զ. օր Զատկի: Ցն՝ Տօն Պալըգլը այազմայինն :
16/29 Շբ. Է. օր Զատկի: Յիշատակ գըլխատման Յովհաննու Մկրտչին :
17/30 Կիր. Ը. օր Զատկի : Նոր կիւրակէ կամ Կրկնազատիկ : Ցն. Թովմայի առաքելոյն : Տճ. Ձէմազիւլ էվվէլ (օր 29) :
18/1 Բշ. Թ. օր Զատկի: Լտ. ոտն առաքելոցն Փիլիպպոսի եւ Յակոբայ :
19/2 Գշ. Ժ. օր Զատկի :
20/3 Դշ. ԺԱ. օր Զատկի: Լտ. Գիւտ Խաչ:
21/4 Եշ. ԺԲ. օր Զատկի :
22/5 Ուր. ԺԳ. օր Զատկի :
23/6 Շբ. ԺԴ. օր Զատկի: Ցն՝ Ս. Գէորգ: Տաճկաց Խըտրէլլէկ :
24/7 Կիր. Գ., ԺԵ. օր Զատկի : Տօն Աշխարհամատրան (Կանաչ կիւրակէ):
25/8 Բշ. ԺԶ. օր Զատկի : Ցն. Մարկոսի աւետարանչին : Հր. Ծոմ վասն մաիուանն Հեղեայ եւ գերութեան տապանակին :
26/9 Գշ. ԺԷ. օր Զատկի :
27/10 Դշ. ԺԸ. օր Զատկի: Ցն. Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի :
28/11 Եշ. ԺԹ. օր Զատկի :
29/12 Ուր. Ի. օր Զատկի. : Հր. Բ. Խամուրսըզ:
30/13 Շբ. ԻԱ. օր Զատկի: Ցն. Յակոբոսի առաքելոյն եղբօրն Յովհ. աւետարանչին :

ՄԱՅԻՍ • MAI • مايس

1/14 Կիր. Դ., ԻԲ. օր Զատկի : Կարմիր Կիւրակէ : Ցն. Երեմիայ մարգարէին :
2/15 Բշ. ԻԳ. օր Զատկի: Ցն. Գիւտ նըշխարաց Աթանասի հայրապետին :
3/16 Գշ. ԻԴ. օր Զատկի: Հր. Լաղլաւմէր-
4/17 Դշ. ԻԵ. օր Զատկի: Ցն՝ Կիսապէնտէկոստէ : — Տար. Ծննդ. եւ Գահակ. Ալֆոնս ԺԳ. Թագաւորին Սպանիոյ . 1886:
5/18 Եշ. ԻԶ. օր Զատկի :
6/19 Ուր. ԻԷ. օր Զատկի: — Տարեդարձ Ծննդեան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1868:
7/20 Շբ. ԻԸ. օր Զատկի: — Տարեդարձ Գահակալութեան Ճորճ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ եւ Կայսեր Հնդկաստանի. 1910:
8/21 Կիր. Ե., ԻԹ. օր Զատկի: Տօն Երեւման սրբոյ Խաչին: Ցն. Յովհ. աւետարանչին:
9/22 Բշ. Լ. օր Զատկի : Ցն. Եսայեայ մարգարէին : Երկուր (Պուրճի Ձվզա) :
10/23 Գշ. ԼԱ. օր Զատկի: — Տար. գահ. կարոլ Թագաւորին Ռումանիոյ. 1866:
11/24 Դշ. ԼԲ. օր Զատկի :
12/25 Եշ. ԼԳ. օր Զատկի: Լատինաց՝ Համբարձումն Քրիստոսի :
13/26 Ուր. ԼԴ. օր Զատկի :
14/27 Շբ. ԼԵ. օր Զատկի: — Տարեդարձ Թագադր. Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1897
15/28 Կիր. Զ., ԼԶ. օր Զատկի :
16/29 Բշ. ԼԷ.օր Զատկի.: Տճ.Ձէմազիւլ ախըր:
17/30 Գշ. ԼԸ. օր Զատկի :
18/31 Դշ. ԼԹ. օր Զատկի :
19/1 †Եշ. Խ. օր Զատկի: Համբարձումն Քրիստոսի յերկինս : Վիճակ: Ցն՝ նոյն :
20/2 Ուր. ՀԱ. օր Զատկի : Պահք : Հր. Սաւօն կամ Պէնտէկոստէ (Կիւլ պայրամը) աւուրս երկուս :
21/3 Շբ. ՀԲ. օր Զատկի: Ցն՝ Կոստանդիանոսի եւ Հելինեայ: — Տար. Ծննդ. Ֆրետերիք Ը. Թագաւորին Տան Մարքայի. 1843:
22/4 Կիր. Է., ՀԳ. օր Զատկի: Երկրորդ Ծաղկազարդ : Լտ. Հոգեգալուստ :
23/5 Բշ. ՀԴ. օր Զատկի :
24/6 Գշ. ՀԵ. օր Զատկի: — Տար. Ազգ. Սահմանադրութեան Հայոց. 1860: — Տար. Գահ. Եօրկիոս Ա. Թագ. Յունաստանի. 1863
25/7 Դշ. ՀԶ. օր Զատկի.: Պահք.: Տճ.Ելաստեղ:
26/8 Եշ. ՀԷ. օր Զատկի: Երկնային վիճակ ի յիշատակ վիճակաւ ընտրութեան Մատաւեայ առաքելոյն: — Տար. Թագ. Ֆրանց-Եոզէֆ Ա. Կայս. Աւստրիոյ-Հունգարիոյ 1867:
27/9 Ուր. ՀԸ. օր Զատկի : Պահք :
28/10 Շբ. ՀԹ. օր Զատկի :
29/11 Կիր. Ը. օր Զատկի: Հոգեգալուստ, Պէնտէկոստէ : Բարեկենդան Եղիական պահոց: Ցն. Հոգեգալուստ , Պէնտէկոստէ (Կիւլ փանայըըը) : Լտ. Տօն Ամենասրբ Երրորդութեան եւ Բառնաբայ Առաքելոյն :
30/12 Բշ. Բ. օր Հոգեգալստեան: Պահք: Յունաց ուտիք է յայսմ եօթնեկի :
31/13 Գշ. Գ. օր Հոգեգալստեան: Պահք: Լատինաց՝ Անտոնի Պատուաւորի :

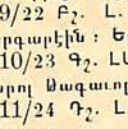

ՅՈՒՆԻՍ • JUIN • حزيران

1/14 Դշ. Դ. օր Հոգեգալստեան : Պահք :
2/15 Եշ. Ե. Հոգեգալստեան : Պահք : Լտ Տօն Խորհրդոյ Ս. Հաղորդութեան: Կիւլ փանայըը: — Տարեդարձ Գահակալութեան Վիլհելմ Բ. Կայսեր Գերմանիոյ . 1888 :
3/16 Ուր. Զ. օր Հոգեգալստեան : Պահք: — Տարեդարձ Ծննդեան Ճորճ Ե. Թագաւորին Անգլիոյ եւ Կայսեր Հնդկաստանի 1865
4/17 Շբ. Է. օր Հոգեգալստեան:
5/18 Կիր. Ա. կիւրակէ Յարութեան , եւ յիշատակ Եղիայ մարգարէին: Աւաջին պսակ: Ցն. Տօն Ամենայն Սրբոց, եւ Բարեկենդան Սրբոց Առաքելոց :
6/19 Բշ. Սրբոց Հովիսիմեանց կուսանաց: Զարսանիք: Ցն. Պահք առաքելոց (օր 23):
7/20 Գշ. Սրբոց Գայիանեանց կուսանաց:
8/21 Դշ. Պահք:
9/22 Եշ. Սրբոցն Յովհաննու Կարապետին եւ Աթանագինեայ եպիսկոպոսին: Ամառնամուտ եւ արեւադարձ խեցգետնի. ցերեկն սկը-

սանի կարճանալ եւ գիշերն երկարիլ: Տե. Ինգլլապը սայֆի, սկիզբն առատութեան ջուրցրն Նեղոսի (Նիլ միւսալրէք): Խնգգետին (Պուրճի Սէրէքեան):

10/23 Ուր. Պահք. Լտ. Տօն սրտին Յիսուսի:

11/24 † Շբ. Սրբոյ Զօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին յիշատակ ելից ի վիրապէն: Յն. Սրբոց առաքելոցն Բարթուղիմէոսի եւ Բառնաբայ: Լտ՝ Ծնունդ Յովհաննու Կարապետին:

12/25 Կիր. Բ. Տօն Կաթողիկէ Ս. Էջմիածնի: Կատարի հանդէս յամենայն եկեղեցիս:

13/26 Բշ. Սրբոց մանկանցն Բեթղեհէմի, եւ Ակակիոսի վկային, Մովկիմայ քահանային եւ Կոդրատիոսի զինաւորին: Հարսանիք:

14/27 Գշ. Սրբոց կուսանացն Նունեայ եւ Մանեայ: Տե. Բէնէդկ (օր 30). եւ իչ այլոր:

15/28 Դշ. Պահք:

16/29 Եշ. Սրբոց իշխանացն Սահակայ եւ Յովսեփայ, եւ վկային Սարգսի եւ Բագոսի: Լտ՝ Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի:

17/30 Ուր. Պահք: Լտ. Երկոտասան առաքելոց: Տե. Լէյլէի բէղաիպ. Գանտիլ կիճէսի:

18/1 Շբ. Սրբոցն Մեծին Նեղսիսի հայրապետին մերոյ եւ Խադայ եպիսկոպոսին:

19/2 Կիր. Գ. զկնի Հոգեգալստեան: Բարեկենդան պահոց Լուսաւորչի: Լտ. Այցելութիւն Ս. Աստուածածնի:

20/3 Բշ. Պահք: Սրբոցն Եպիփանու Կիպրացւոյն, Բաբելայ ճայրապետին եւ երից աշակերտաց նորին:

21/4 Գշ. Պահք: Սրբոցն Կոստանդիանոսի Թագաւորին եւ մօր նորա Հեղինեայ: — Տարեդարձ անկախութեան Միացեալ Նահանգաց Ամերիկայի. 1777:

22/5 Դշ. Պահք:

23/6 Եշ. Պահք: Սրբոցն Թէոդիտոսի Գադատացւոյն, եւ Թալիլեայ բժշկին. եւ եօթն կուսանացն որք յԱնկիւրիա կապարտցան: Յն. Յառաջիկայ գիշերիս աճէշ կիճէսի:

24/7 Ուր. Պահք: Յն՝ Ծնունդ Յովհաննու Կարապետին:

25/8 † Շբ. Գիւտ նշխարաց Սրբոյ Զօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին:

26/9 Կիր. Դ. զկնի Հոգեգալստեան:

27/10 Բշ. Սրբոց վկայիցն Անտրոնինոսի, Թէոփիլոսի, Անիքտոսի եւ Փոտինոսի: Զրսն:

28/11 Գշ. Սրբոցն Դանիէլի մարգարէին եւ երից մանկանցն Սեդրաքայ, Միսաքայ, եւ Աբեդնագովի:

29/12 Դշ. Պահք: Յն՝ Առաքելոցն Պօղոսի եւ Պետրոսի:

30/13 † Եշ. Սրբոց Յարգմանչացն մերոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ: Կատարի հանդէս յամենայն դպրոցս: Յն՝ Երկոտասան առաքելոց: Շր. Ծամ վասն առմանն Երուսաղեմի:

ՅՈՒԼԻՍ • JUILLET • تموز

1/14 Ուր. Պահք: Քանդումն հրէական բանտին Պասքիլի, եւ հաստատումն Հանրապետութեան Գաղղիոյ. 1789:

2/15 Շբ. Տրդատայ Յագաւորին մերոյ, եւ Աշխէն տիկնոջն եւ Խոսրովիդխտոյն: Յն՝ Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի:

3/16 Կիր. Ե. Գիւտ տփոյ Ս. Աստուածածնի: Լտ. Տօն հանդերձի Ս. Աստուածածնի: — Տար. Ծննդ. Կիւսթավ Ե. Թագ. Շուէտի 1858:

4/17 Բշ. Կալիստրատոսի, եւ բառասուն եւ ինն վկայիցն, եւ Ղուկիանոսի քահանային: Հարսանիք:

5/18 Գշ. Զաքարիայ մարգարէին:

6/19 Դշ. Պահք:

7/20 Եշ. Եղիսէի մարգարէին: Յն Սրբուհւոյն Կիրակեայ: Լտ. Մարգարիտայ կուսին:

8/21 Ուր. Պահք:

9/22 Շբ. Երկոտասան առաքելոցն եւ Պօղոսի երեքտասաներորդ առաքելոյն: Լտ. Մարիամու Մագդաղինացւոյն:

10/23 Կիր. Զ. զկնի Հոգե: Բարեկենդան պահոց Վարդավառի: Տե. Միրաճ կիճէսի: — Տարեդձ. Վերահաստատութեան Օսմ. Սահմանադրութեան. 1908:

11/24 Բշ Ա. օր պահոց Վարդավառի: Յիշատակ համօրէն նորոց նահատակաց մերոց որք կատարեցան ի Զէյթուն, ի Սասուն, ի Կ. Պոլիս, ի Կիլիկիա եւ յայլեւայլ գաւառս վասն ազատութեան: Հոգեհանգիստ վասն նորոց նահատակաց մերոց: Յն. Եւփիմեայ կուսին: Առիւծ (Պուրճի Էսէտ):

12/25 Գշ. Բ. օր պից. Վարդավառի: Լտ. Յակոբայ առաքելոյն:

13/26 Դշ. Գ. օր պից. Վարդավառի: Լտ. Աննայի մօր Ս. Աստուածածնի:

14/27 Եշ. Դ. օր պից. Վարդավառի: Տե. Շապան (օր 29):

15/28 Ուր. Ե. օր պից. Վարդավառի:

16/29 Շբ. Յիշատակ տապանակին հինոյ եւ տօն նորոյս Ս. եկեղեցւոյ: Նաւակատիք: Լտ. Մարիայի բերն Ղազարու:

17/30 Կիր. Վարդավառ: Տօն Այլակերպութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Յն. Մարիաննայ կուսին: Տե. Եվվէլի էչեամ իլ պահուբ. Սամեկի: Սկիզբն աւուրց Շնիկ աստեղն: — Տարե. Գահիկ. Վիքթօրիօ Էմմանուէլէ Գ. Թագ. Իտալիոյ. 1900:

18/31 † Բշ. Բ. օր Վարդավառի: Յիշատակ մեռելոց:

19/1 Գշ. Գ. օր Վարդավառի:

20/2 Դշ. Պահք: Յն՝ Եղիայ մարգարէին:

21/3 Եշ. Եսայեայ մարգարէին: Շր. Ծոմ վասն գերութեան եւ աւերման Երուսաղեմի, որ է Գարա պայրամ: — Տարե. Ծննդ. Հօքքն է. Թագ. Նորվեկիոյ. 1872:

22/4 Ուր. Պահք: Յն. Մարիամու Մագդաղինացւոյն, եւ գիւտ նշխարաց Փոկասու հայրապետին: Լտ. Դոմինիկոսի:

23/5 † Շբ. Թադէոսի առաքելոյն մերոյ եւ Սանդխտոյ կուսին:

24/6 Կիր. Բ. զկնի Վարդավառի: Լտ. Տօն Այլակերպութեան Քս.ի: Տե. Ախբրը էչեամ իլ պահուբ. վերջ աւուրց Շնիկ աստեղն:

25/7 Բշ. Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին, եւ քառասուն եւ հինգ վկայիցն, եւ կուսանացն Յուստինեայ, Եւփիմեայ եւ Քրիստինեայ: Հարսանիք: Յն. Աննայի մօր Ս. Աստուածածնի:

26/8 Գշ. Անանագինեայ եպիսկոպոսին, եւ տասն աշակերտացն եւ հինգ վկայիցն: Յն. Սրբուհւոյն Պարասկեւեայ:

27/9 Դշ. Պահք. Յն՝ Պանտալէոնի բժշկին:

28/10 Եշ. Նախահարցն Ադամայ, Աբէլի, Սեթայ, Ենովսայ, Ենովքայ, Նոյի, Մելքիսեդեկի, Աբրահամու, Իսահակայ, Յակոբայ, Յովսեփայ, Մովսիսի, Ահարոնի, Եղիազարու, Յեսուայ, Սամուէլի, Սամփսոնի, Յեփթայեայ, Բարակայ, Գեդէոնի, եւ այլոց նախահարցն: Լտ. Լաւրենտիոսի վկային: Տե. Պէրաճ կիճէսի:

29/11 Ուր. Պահք: Լտ. Փիլոմենայ կուսին:

30/12 Շբ. Որդւոց եւ Թուանց Զօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին, Արիստակիսի, Վրդանէսի, Յուսկանն, Գրիգորիսի եւ Դանիէլի: Յն. Շիղայի առաքելոյն:

31/13 Կիր. Գ. զկնի Վարդավառի: Յն. Բարեկենդան Սուրբ Աստուածածնի:

ՕԳՈՍՏՈՍ • AOUT • أغسطوس

1/14 Բշ. Մակաբայեցւոցն Եղիազարու քահանային, եւ Շամունեայ, եւ եօթն որդւոց նորին: Հարսանիք: Յն. Սկիզբն պահոց Ս. Աստուածածնի:

2/15 Գշ. Երկոտասան մարգարէիցն Ովսեայ, Ամովսայ, Միքիայ, Յովելեայ, Աբդիու, Նաումայ, Ամբակումայ, Յովնանու, Սոփոնեայ, Անգեայ, Զաքարիայ եւ Մալաքիայ: Լտ՝ Վերափոխումն Աստուածածնի:

3/16 Դշ. Պահք: Լտ. Ռոքոսի խոստովանողին:

4/17 Եշ. Սոփիայ եւ երից դստերացն՝ Պիստոսի, Ելպիսի եւ Ագապեայ:

5/18 Ուր. Պահք: — Տարեդարձ Ծննդ. Թրանզ-Եօզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ. 1830:

6/19 Շբ. Եփեսոսի Ժողովոյն երկերիւր հայրապետացն: Տոմ. Նաւասարդ. Ամանոր եւ բապետացն: Տոմ. Նաւասարդ. Ամանոր եւ բապետացն: Տոմ. Նաւասարդ. Ամանոր եւ Տարեմուտ ՏՆԴ = 4404 բուն եւ շարժական Թուականին Հայոց: Յն. Այլակերպութեան Քս.ի: Թուականին Հայոց: Յն. Այլակերպութեան Քս.ի:

7/20 Կիր. Դ. զկնի Վարդավառի: Բարեկենդան պահոց Աստուածածնի:

8/21 Բշ. Ա. օր պից. Աստուածածնի:

9/22 Գշ. Բ. օր պից. Աստուածածնի:

10/23 Դշ. Գ. օր պից. Աստուածածնի:

11/24 Եշ. Դ. օր պից. Աստուածածնի: Յայսմ. Նաւասարդ. եւ Տարեմուտ ՌՅԿԱ = 1361 հաստատուն եւ անշարժ Թուականին Հայոց ըստ Յայսմաւուրաց. ի յեւթն ժամանակս սովորութիւն եղեւ դնել զսկիզբն Թուականիս ի Կաղանդս Յունուարի ըստ հին տոմարին: Լտ. Բարթուղիմէոսի առաքելոյն: Կոյս (Պուրճի Սիւմպիւլէ):

12/25 Ուր. Ե. օր պից. Աստուածածնի: Տե. Բամազան:

13/26 Շբ. Տօն Շողակաթի Էջմիածնի՝ ըստ տեսլեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Նաւակատիք:

14/27 Կիր. Վերափոխումն Աստուածածնին:

15/28 † Բշ. Բ. օր Վերափոխման: Յիշատակ մեռելոց: Յն՝ Վերափոխումն Աստուածածնի: Լտ. Օգոստինոսի եպիսկոպոսին:

16/29 Գշ. Գ. օր Վերափոխման: Լտ. Գլխատումն Յովհաննու Մկրտչին:

17/30 Դշ. Դ. օր Վերափոխման: Պահք: Լտ. Ռոզայի կուսին:

18/31 Եշ. Ե օր Վերափոխման : — Տարեդարձ Ծննդ. Վիլհէլմինա Թագուհւոյն Հոլանտայի. 1880:
19/1 Ուր. Զ. օր Վերափոխման: Պահք :
20/2 Շբ. Է. օր Վերափոխման:
21/3 Կիր. Ը. օր Վերափոխման: Յն. Թարէոսի առաքելոյն :
22/4 Բշ. Թ. օր Վերափոխման :
23/5 Գշ. Յովակիմայ եւ Աննայի՝ ծնողաց Աստուածածնի եւ կանանցն Իլյարերից: Հարսանիք: Յն՝ Թ. օր Վերափոխման :
24/6 Դշ. Պահք :
25/7 Եշ. Երեմիայ մարգարէին :
26/8 Ուր. Պահք: Լո՝ Ծնունդ Սուրբ Աստուածածնի :
27/9 Շբ. Առաքելոցն Թովմայի , Յակոբայ եւ Շմաւոնի :
28/10 Կիր. Գ. զկնի Վերափոխման: Գիւտ գօտւոյ Ս. Աստուածածնի :
29/11 Բշ. Վկայիցն Ստեփանոսի Ուխնցւոյն, եւ Գոհարինեայ, Թամիդոսի, Տուբիկոսի եւ Ռաւիկոսի : Հարսանիք: Յն՝ Գլխատումն Յովհաննու Մկրտչին, եւ պահք :
30/12 Գշ. Մարգարէիցն Եզեկիէլի, Եզրի եւ Զաքարիայ՝ հօրն Յովհաննու Մկրտչին:
31/13 Դշ. Պահք : Յն՝ Գիւտ գօտւոյ Աստուածածնի :

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ • SEPTEMBRE • ايلول

1/14 Եշ. Յովհաննու Կարապետին եւ Յոբայ արդարոյն: Յն.Սիմէոնի Սիւնակեցւոյն:Եկեղեցական տարեմուտ է նոցա : Լո. Խաչվերաց.
2/15 Ուր. Պահք :
3/16 Շբ. Նիկիոյ ժողովոյն երեք հարիւրուն եւ տասն հայրապետաց: Լո. Եօթն ցաւոց կուսին :
4/17 Կիր. Դ. զկնի Վերափոխման : Բարեկենդան պահոց Խաչի :
5/18 Բշ. Ա՝ օր պահոց Խաչի :
6/19 Գշ. Բ. օր պահոց Խաչի: Յն՝ Միքայէլի հրեշտակապետին: Ի գիւղօրէս տօն վասն արտորէից :
7/20 Դշ. Գ. օր պահոց Խաչի: Տն. Գաւորը կիճէսի:
8/21 † Եշ. Դ. օր պահոց Խաչի: Ծնունդ Աստուածածնի յԱննայէ: Յն՝ (նոյն): Լատինաց՝ Մատթէոսի Աւետարանչին:
9/22 Ուր. Ե. օր պահոց Խաչի: Յն. Յովակիմայ եւ Աննայի: Տն. Արիքէ:
10/23 Շբ. Տօն եկեղեցւոյ ի նաւակատիս Խաչի: Նաւակատիք: Տն. Շէվվալ (օր 30). եւ Բաւազան պայրամը աւուրս երիս: Հր. Տարեմուտ 5672 Յունականին.Տօն է նոցա աւուրս 2:
11/24 Կիր. Խաչվերաց: Տն. Իճիտալը հարիճի . որ է աշնանային ամիսք , եւ սկիզբն Նուագութեան ջուրցն Նեղոսի (Նիլ միւպարէք): Կշիռ (Պուրճի Միզան): Աշնանամուտ եւ հասարակաց, եւ լինի տիւ եւ գիշեր հաւասար:
12/25 † Բշ. Տօն Խաչի: Յիշատակ մեռելոց : Հր . Ծոմ վասն Խսպանման Գոհոդիայ՝ որդւոյ Աբիկաժայ :
13/26 Գշ. Տօն Եկեղեցւոյ:
14/27 Դշ. Պահք: Տօն Եկեղեցւոյ: Յն՝ Խաչվերաց, եւ պահք է նոցա այսօր:
15/28 Եշ. Տօն Եկեղեցւոյ:
16/29 Ուր. Պահք: Տօն Խաչի: Լո. Միքայէլի հրեշտակապետին:
17/30 Շբ. Տօն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ , եւ Հերոնիմոսի վարդապետին:
18/1 Կիր.Բ.զկնի Խաչի: Բարեկենդան պահոց Վարագայ Խաչի: Լո. Տօն Վարդարանի:
19/2 Բշ. Պահք: Մամասայ, Փիլիկիմոնի եւ Սիմէոնի Սիւնակեցին : Լո. Պահապան հրեշտակաց: Հր. Քիփուռ. տօն քաւութեան , որ է Զօրասպ պայրամը եւ է նոցա ծոմ մեծ:
20/ 3 Գշ. Պահք: Կուսանացն Փեփրոնեայ եւ Մարիաննեայ, եւ վկայուհւոյն Շուշանայ դստեր Մեծին Վարդանայ: Յն. Եւստաքէոսի ճգնաւորին:
21/4 Դշ. Պահք : Լո. Փրանկիսկոսի Ասսիզացւոյն:
22/5 Եշ . Պահք : Հայրապետացն Բարաղամու , Անթիմոսի եւ Երանոսի: —Հռչակումն Հանրապետութեան Փորթուգալի. 1910:
23/6 Ուր. Պահք: Յն՝ Յղութիւն Յովհաննու Կարապետին:
24/7 Շբ. Գեորգայ զօրավարին, Ադոկտոսի եւ Ռոմանոսի երգեցողին : Յն. Գիւտ պատկերի Աստուածածնի: Հր. Սուքքօթ. տօն տաղաւարահարաց. Գամշղ պայրամը աւուրս իննս:
25/8 Կիր. Գ. զկնի Խաչի: Տօն Վարագայ Խաչի : Առաջին Կիւրակէ եօթն շաբաթուց : Լո. Պիրիճիթայ կուսին :
26/9 Բշ. Դաւթի Դվնեցւոյն. եւ վկայիցն Ղամբէոսի եւ Ղամբէուհւոյն : Հարսանիք : Յն. Ննջումն Յովհաննու Աւետարանչին:
27/10 Գշ. Եւստաքէոսի , եւ կնոջն Թէոփիստեայ եւ երկուց որդւոցն. եւ կուսանացն Երմինեայ եւ Նեթտարինեայ:
28/11 Դշ Պահք:
29/12 Եշ. Սրբոց Իշխանացն Սահակայ եւ Համազասպայ:
30/13 Ուր. Պահք: Յն. Տօն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ: Լո. Եդուարդայ Թագաւորին: Տն. Գուշ կէչիմի Ֆուրքուճնասը: — Տարեդարձ Ծննդեան Սուլթան Մէհէմմէտ Ե Կայսեր Թուրքիոյ. 21 Շէվվալ 1260:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ • OCTOBRE • تشرين اول

1/14 Շբ. Եօթանասուն եւ երկու աշակերտացն Քրիստոսի: Յն. Անանիայ առաքելոյն:
2/15 Կիր. Դ. զկնի Խաչի: Երկրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց: Լո. Թեոդեզայ կուսին:
3/16 Բշ. Փոկասու հայրապետին, եւ Երանոսի հետեւողին առաքելոց: Հարսանիք :
4/17 Գշ. Կուսանացն Թեկղեայ, Վաուվաեայ եւ Պեղագեայ:
5/18 Դշ. Պահք: Լո. Ղուկաս աւետրնչ՝:
6/19 Եշ. Պանդալէոնի բժշկին , Երմողեայ քահանային եւ Եւպրաքսեայ կուսին : Յն. Թովմայի առաքելոյն:
7/20 Ուր. Պահք :
8/21 Շբ. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց Մեսրոպայ, Եղիշէի, Մովսէսի քերթողին, Դաւթի անյաղթ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացւոյն եւ Ներսիսի Կլայեցւոյն : Լո. Ուրսալայ կուսին:
9/22 Կիր. զկնի Խաչի: Երրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց : Յն. Յակոբայ Տեառնեղբօր:
10/23 Բշ. Գրիգորիսի Աղուանից Կաթողիկոսին (Յիշատակ Գիւտի նշխարաց) , եւ Հարցն Թաւլոյ, Վարոսի, Թովմասու, Անտոնի եւ Կրօնիդեայ , եւ եօթն խոտաճարակացն որք յԻնկնկնեան վանն կատարեցան : Հարսանիք : Տն. Զիւլգատէ (օր 30) :
11/24 Գշ. Առաքելոցն Անանիայ, Մատաթեայ, Բառնաբայ , Փիլիպպոսի , Յովհաննու , Շիղայի եւ Սիղուանոսի: Լո. Ռափայէլի հրեշտակապետին: Կարիճ (Պուրճի Ագրէպ):
12/25 Դշ. Պահք:
13/26 Եշ.Դիոնեսիոսի Արիսպագացւոյն, եւ առաքելոցն Տիմոթէոսի եւ Տիտոսի :
14/27 Ուր. Պահք:
15/28 Շբ. Աւետարանչացն Մատթէոսի , Մարկոսի, Ղուկասու եւ Յովհաննու: Լո. առաքելոցն Սիմոնի եւ Յուդայի :
16/29 Կիր. Զ. զկնի Խաչի: Չորրորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց: Յն. Ղուկիանոսի հարիւրապետին :
17/30 Բշ. Ղուկիանոսի հարիւրապետին եւ Յովսեփայ Աստուածաճիօրն , Յովսեփայ Արեմաթացւոյն, եւ բարեկամին Քրիստոսի Ղազարու/եւ քերց նորա Մարթայի եւ Մարիամու: Հարսանիք:
18/31 Գշ. Թեոդիտոնի քահանային, եւ Զենոնի գինւորին, եւ Մակարայ , եւ Եւդոքսեայ եւ Ռամելայ: Յն. Ղուկասու աւետարանչին: Տն. Գօչ գաճըմը:
19/1 Դշ. Պահք: Յն. Յովհելեայ մարգարէին: Լո. տօն Ամենայն սրբոց :
20/2 Եշ. Խարիճեանց եւ վկայիցն Արտեմեայ եւ Քրիստափորի, եւ երկուց կանանցն Կալինիկեայ եւ Ակիւլինեայ: Յն. Մատրանայ կուսին. տօն է Սագըզցւոց: Լո. Յիշատակ համօրէն ննջեցելոց:
21/3 Ուր. Պահք: — Տարեդարձ Գահակալութեան Նիքողա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ. 1894:
22/4 Շբ. Երկոտասան վարդապետացն Ռեհէտոսի , Դիոնեսիոսի , Սեղբեսարոսի, Աթանասի , Կիւրղի Երուսաղիմացւոյն , Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ , Բարսղի Կեսարացւոյն , Գրիգորի Նիւսացւոյն , Գրիգորի Աստուածաբանին , Եպիփանու Կիպրացւոյն, Յովհաննու Ոսկեբերանին եւ Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյն:
23/5 Կիր. Է. զկնի Խաչի : Գիւտ Խաչ : Հինգերորդ Կիւրակէ եօթն շաբաթուց :
24/6 Բշ. Անաստասայ քահանային, եւ Վարոսի, եւ Թեոդորիտեայ եւ որդւոց նորա, եւ որոց ընդ նմա կատարեցան: Հարսանիք :
25/7 Գշ. Հիպերիքեանց որք ի Սամոսատ կատարեցան :
26/8 Դշ. Պահք: Յն՝ Դեմետրեայ վկային: Տն. Գասըմ: Գասըմ Ֆուրքուճնասը :
27/9 Եշ. Սեւերիանոսի Սեփաստացւոյն, եւ Բարեյայ ծերոյն, եւ ութսուն եւ չորից աշակերտաց նորին :
28/10 Ուր. Պահք:
29/11 Շբ. Յովհաննու Ոսկեբերանին : —

Տարեդարձ Ծննդեան Վիճեօրիօ Էմմանուէլէ Գ. Թագաւորին Իտալիոյ. 1869։

30/12 Կիր. Ը. զկնի Խաչի։ Վեցերորդ կիւրակէ, եօթն շաբաթուց։

ՆՈՅԵՄԲԵՐ • NOVEMBRE • تشرين ثانی

1/14 Գշ. Ակիփսիմեայ եպիսկոպոսին, եւ Յովսեփայ քահանային, Այիթալայ սարկաւագին եւ Պղատոնի վկային։ Յն. Կոզմայի եւ Դամիանոսի։

2/15 Դշ. Պահք։

3/16 Եշ. Հայրապետացն Մեսրոփանոսի, Աղեքսանդրոսի, եւ Պօղոսի խոստովանողին. եւ Նօտարացն Մարկիանոսի եւ Մարտիրոնի։

4/17 Ուր. Պահք։

5/18 Շբ. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի եւ ամենայն երկնային զօրաց։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Հօքըն Է. Թագաւորին Նորվեկիոյ. 1905։

6/19 Կիր. Թ. զկնի Խաչի։ Եօթներորդ կիւրակէ եօթն շաբաթուց։

7/20 Բշ. Մելիտոսի Անտիոքայ հայրապետին, եւ Միւնասայ Եգիպտացւոյն։ եւ միւս Մելիտոսի եպիսկոպոսին, Բուրայ քահանային, եւ Շինու սարկաւագին։ Հարսանիք։

8/21 Գշ. Դեմետրեայ վկային, եւ Բասիլիսկոսի քահանային։ Յն՝ Միքայէլի հրեշտակապետին եւ ամենայն երկնային զօրաց։ Լտ՝ Ընծայումն Ս. Աստուածածնի։

9/22 Դշ. Պահք։ Լտ. Զիչիլեայ կուսին։ Տճ. Զիւլֆիճճէ (օր 29)։

10/23 Եշ. Գուրիասայ, Սամոնասայ, Աբիբայ սարկաւագին, Ռոմանոսի վիայնանակեցին. Մանկանն խոստովանողի եւ Շիւսիքոսի զինաւորին։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Վլիճէչվինա Թագուհւոյն Հոլանտայի. 1889։ Աղեղնաւոր (Պուրճի Գավս)։

11/24 Ուր. Պահք։

12/25 Շբ. Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի։ Յն. Յովհաննու ողորմածին. Տօն է քիւրքճիներու։ Լտ. Կատարինեայ կուսին։

13/26 Կիր. Ժ. զկնի Խաչի։ Յաւելուած կիւրակէ եօթն շաբաթուց։ Յն. Յովհաննու Ոսկեբերանին։

14/27 Բշ. Քահանայիցն Աբրահամու եւ Խորենայ. եւ անարծան բժշկացն Կոզմայի եւ Դամիանոսի, եւ Աստուածատրոյ վկային։ Հարսանիք։ Յն. Փիլիպպոսի առաքելոյն. եւ Բարեկենդան քառասնօրեայ պահոց Քս.ի։

15/28 Գշ. Անդրէի զօրավարին, եւ բանակի նորին, Կալինիկոսի եւ Դումետեայ վկայից։ Յն. Սկիզբն քառասնօրեայ պահոց Ծննդեան Քրիստոսի։

16/29 Դշ. Պահք։Յն.Մատթէոսի աւետրչ։

17/30 Եշ. Ադրիանոսի, եւ կնոջ նորա Անատոլայ. Թէոդորոսի եւ Ելեւթերոսի վկայից։ Լտ Անդրէի առաքելոյն։ Տճ. Արիֆէ։

18/1 Ուր. Պահք։ Լտ. Մաքրուհւոյ կուսին։ Տճ. Գուրպան պայրամը 4 օր։

19/2 Շբ. Ամենայն Սրբոց հինոց եւ նորոց, յայտից եւ անյայտից։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Ֆրանց-Եոզէֆ Ա. Կայսեր Աւստրիոյ-Հունգարիոյ. 1846։

20/3 Կիր. ԺԱ. զկնի Խաչի։ Բարեկենդան Յիսնակաց պահոց։ Լտ. Ա. Կիւր. Գալստեան որ է սկիզբն կամաւոր պահոց Ծնունդ. Քս.ի։

21/4 † Բշ. Ա. օր պահոց Յիսնակաց։ Ընծայումն Աստուածածնի հրից ամաց ի տաճարն։ Յն՝ Ընծայումն Աստուածածնի։

22/5 Գշ. Բ. օր պահոց Յիսնակաց։

23/6 Դշ. Գ. օր պահոց Յիսնակաց։ Ըմբրընաղ։ Լտ. Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց։ Տճ. Եաիրագ տէօքիւմի ֆուրճունասը։

24/7 Եշ. Դ. օր պահոց Յիսնակաց։ Լտ. Ամբրոսիոսի եպիսկոպոսին։

25/8 Ուր. Ե. օր պահոց Յիսնակաց։ Յն. Նեքտարիոսի կուսին։ Լտ՝ Յղումին Աստուածածնի յԱննայէ։ — Տարեդարձ Գահակալութեան Կուսաձավ Ե. Թագ. Շուէտի. 1907։

26/9 Շբ. Գրիգորի սքանչելագործին, Նիկողայոսի հայրապետին եւ Միւռոնայ եպս.։

27/10 Կիր. Ա. Յիսնակաց։

28/11 Բշ. Կուսանացն Յուլիանեայ եւ Վասիլիւոյ։ Հարսանիք։

29/12 Գշ. Ղուկիանոսի քահանային, Տարբագրոսի, Պրոբոսի եւ Անդրանկոսի վկայից, եւ Ոնեսիմայ եւ այլոց աշակերտացն առաքելոյն Պօղոսի։

30/13 Դշ. Պահք։ Յն. Անդրէի առաքելոյն։ Լտ. Լուչիայ կուսին։

31/13 Բշ. Ստեփանոսի Հռոմայ հայրապետին, եւ Քահանայից, եւ Սարկաւագաց եւ ժողովրդոց որք ընդ նմա կատարեցան։ Հարսանիք։

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ • DÉCEMBRE • كانون اول

1/14 Եշ. Կղեմայ հայրապետին, եւ Բագարատայ Տուռմենեայ եպիսկոպոսին։ Յն. Նաումայ մարգարէին։

2/15 Ուր. Պահք։ Յն. Ամբակումայ մրգ.։

3/16 †Շբ. Առաքելոցն եւ առաջին լուսաւորչացն մերոց Թադէոսի եւ Բարթուղիմէոսի։ Յն. Սոփոնիայ մարգարէին։ Հր. Խանուկայ (Գանոիլ պայրամը)։ — Տարեդարձ գահակալութեան Ալպերթ Ա. Թագաւորին Պէլճիգայի. 1909։

4/17 Կիր. Բ. Յիսնակաց։ Յն Վառվառեայ կուսին։

5/18 Բշ. Գենարիոսի եպիսկոպոսին, եւ Մերկերիոսի զինաւորին, Յակովբայ եւ Իրաւոփառաւոյ վկայից։ Հրս.։ Յն. Հօրն Սաբայի։

6/19 Գշ. Նախավկայ եւ ի Քրիստոս հաւատացեալ անդրանիկ Քագաւորին մերոյ Արգայու։ Յն Նիկողայոսի հայրապետին, պաշտպանին նաւավարաց։ — Տօն անուան Նիքոլա Բ. Կայսեր Ռուսիոյ։

7/20 Դշ. Պահք։

8/21 Եշ. Հարցն Եգիպտացւոց՝ Պօղոսի, Պօղայ. Մակարայ, Եւագրի, Յովհաննու Գրեչուոյն, Յովհաննու կարճահասակին, Նեղոսի, Արսենի, Սիսինոս, Դանիէլի, Սրապիոնի, Մակարիոսի, Պիմենի եւ այլոց սրբոց հարց։ Լտ. Թովմայի առաքելոյն։ Տճ. Մուհարրեմ եւ տարեմուտ 1330 Ա.Կ. Հիճրէի։

9/22 †Ուր. Պահք։ Յղումին Աստուածածնի յԱննայէ։ Յն՝ (նոյն)։

10/23 Շբ.Նիկողայոսի Զմիւռնացւոյ սքանչելագործ հայրապետին։ Ձմեռնամուտ եւ արեւադարձ այծեղջեր, ցերեկն սկսանի նուազել եւ գիշերն կարճանալ։ Տճ. Ինգլապը շիճնէվի, կամ էվլիէլը արպային (սկիզբն քառասուն աւուրց առաջնոյ մասին ծներան, որ կոչի Գարա Գըշ)=Ձմեռներիս։ Կիւն տէօնիւմի ֆուրճունասը։ Այծեղջիւր (Պուրճի ձեռի)։

11/24 Կիր. Գ. Յիսն.։ Բարեկենդան պահոց Ս. Յակոբայ։ Լտ. Ճրագալոյց Ծննդեան։

12/25 Բշ. Պահք։ Միւնասայ, Երմոգինեայ, Գրաբոսի, եւ կամաւոր աղքատացն Յովհաննու եւ Ալեքսիանոսի։ Յն՝ Սպիրիդոնի եպիսկոպոսին։ Լտ՝ Ծնունդ Քրիստոսի։

13/26 Գշ. Պահք։ Կուռնելիոսի հարիւրապետին եւ Շմաւոնի ազգականին Քրիստոսի, եւ Պողիկարպոսի հայրապետին Զմիւռնիոյ, եւ վկայիցն՝ որք յարեւելս կատարեցան։ Լտ՝ Ստեփանոսի նախավկային։ — Տար. Ծննդ. Եօրկիոս Ա. Թագ. Յունաստանի. 1845։

14/27 Դշ. Պահք։ Լտ՝ Յովհ. աւետրչին.։

15/28 Եշ. Պահք։ Եւստրատիոսի, Օգսէնտիոսի, Եւգինէոսի, Ովրեստէսի եւ Մարկարիոսի։ Լտ. Մանկանցն Բեթղեհեմի։

16/29 Ուր. Պահք։

17/30 Շբ. Յակոբայ Մծբնայ հայրապետին, Մարուքեի ճգնաւորին եւ Մելիտոսի եպիսկ.։ Յն. Դանիէլի մարգարէին։ Տճ. Աշուրէ կիւնի։

18/31 Կիր. Դ. Յիսնակաց։ Լտ. Սեղբեստրոսի Հռոմայ հայրապետին։ Հր. Ծոմ վասն պաշարմանն Երսղմ.ի ի Նաբուգոդոնոսորայ։

19/1 Բշ. Հայրապետացն Իգնատիոսի եւ Ադդէի, եւ Մարուեայի եպիսկոպոսին։ Հրս։ Լտ Տարեմուտ 1911 նահանջ Քուսկանի նոր տոմարիւ։ Տօն՝ Տնօրէնութեան Տեառն։

20/2 Գշ. Թէոդոմզայ եպիսկոպոսին, եւ Թէովնայ վկային, եւ չորից զինուորացն՝ Բասոսի, Եւսեբի, Եւտիքի եւ Բասիլիդեայ։

21/3 Դշ. Պահք։

22/4 Եշ. Կուսանացն Հնդոսի, Դոմնայի եւ Գղերիկոսի քահանային, եւ երկուց բիւրուցն որք այրեցան յեկեղեցին Նիկոմիդացւոց։

23/5 Ուր. Պահք։

24/6 Շբ. Դաւթի մարգարէին եւ Յակոբայ առաքելոյն։ Յն. Ճրագալոյց Ծննդեան։ Լտ՝ Յայտնութիւն Տեառն։

25/7 Կիր. Ե. Յիսնակաց։ Յն. Ծնունդ Քս.ի. (ուտիք է նոցա մինչեւ ի 4 Յունվարի)։

26/8 Բշ. Ստեփանոսի նախասարկաւագին եւ առաջին մարտիրոսին։ Յն. Բ. օր Ծննդեան եւ Տօն Ս. Աստուածածնի։

27/9 Գշ. Առաքելոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի։ Յն. Գ. օր Ծնունդ. եւ Ստեփանոսի նախավկ.։

28/10 Դշ. Պահք։

29/11 Եշ. Որդւոցն սրոտման Յակոբայ առաքելոյն եւ Յովհաննու աւետարանչին։ Բարեկենդան պահոց Ծննդեան։

30/12 Ուր. Ա. օր պահոց Ծննդեան։

31/13 Շբ. Բ. օր պահոց Ծննդ.։ Բարսղի հայրապետին, եւ եղբօրն Գրիգորի Նիւսացւոյն, Սեղբեստրոսի Հռոմայ հայրապետին, եւ Աբբայ Եփրեմի Խուրին Ասորւոյ։

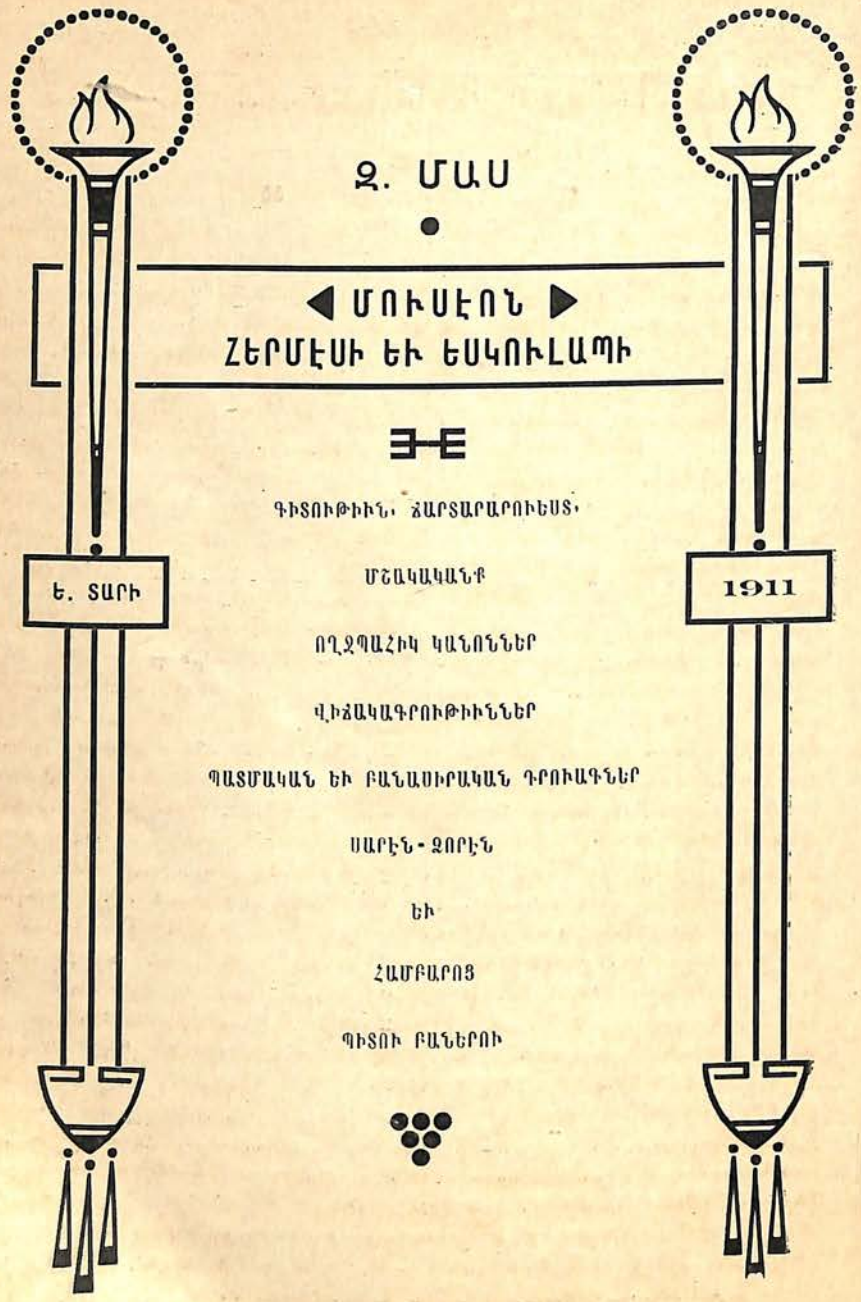

Զ. ՄԱՍ

◀ ՄՈՒՍԷՈՆ ▶
ՀԵՐՄԷՍԻ ԵՒ ԵՍԿՈՒԼԱՊԻ

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ, ՁԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏ,

ՄՇԱԿԱԿԱՆՔ

Ե. ՏԱՐԻ

1911

ՈՂՋՊԱՀԻԿ ԿԱՆՈՆՆԵՐ

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

ՍԱՐԷՆ-ՋՈՐԷՆ

ԵՒ

ՀԱՄԲԱՐՈՅ

ՊԻՏՈՒ ԲԱՆԵՐՈՒ

Ի՞ՆՉ ԳԻՏԵՆՔ ԳԻՍԱՒՈՐՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Սիրելի Թէոդիկ, կ'ուզէք որ գիսաւորներու վրայ գրեմ՝ Ձեր գերազանցապէս գեղեցիկ «Ամէնուն Տարեցոյց»ին համար. բայց մտածա՞ծ էք արդեօք թէ գիսաւորներու հետաքրքրութիւնն ալ ... գիսաւոր կ'ըլլայ, անհունապէս մեծնալու և փոքրանալու, նոյն իսկ անհետանալու երեւակայ։ Հալլէյի գիսաւորը — որ ամիներ ամբողջ իր վրայ խօսեցուց, օրեր ամբողջ մարդկութեան մէկ մեծ մասին ուշադրութիւնը կապտեց, արհաւիրալի օրեր, մանաւանդ ժամեր անցընել տուաւ չատերուն, ու մայիսի 3էն 6ի ամբողջ գիշերն ալ մայթերու վրայ... և գարեջրատուներու մէջ պահեց գոնէ մէկ քանի օրերու համար երկինքով հետաքրքրուողնե՛ր, — այսօր կատարեալ մոռացութեան մատնուած է, քիչ մ'ալ, պէտք է խոստովանիլ, իր յանցանքովը, քանի որ յուսախաբ ըրաւ գրեթէ ամէն մարդ. ինչե՛ր կ'սպասուէին. ու այդ ամէնուն փոխարէն անհարկի անքնութիւն մը միայն. արդարեւ յիշատակելի բան մը չկայ պատեղ. Իրաւ է նաեւ թէ հետաքրքրութեան տաք վայրկեաններուն՝ վիթխարի աստղն օրական 5 միլիոն քիլոմէդրի հռելի արագութեամբ մը կը խոյանար դէպ ի մեզ, ու այսօր գիտենալն արագութեամբն կը հեռանայ մեզմէ անվնաս ու անվտանգ, 74-79 տարի վերջը դարձեալ մեզի պյցելելու անմեղ գիտաւորութեամբը, եթէ սակայն կը մտածէ՛ թէ այժմ երեւակայական վտանգին անցած ըլլալովն իսկ կարելի է հանգա՛ստ սրտով ու մտքով վերադիլ Հալլէյի գիսաւորով և ընդհանրապէս բոլոր գիսաւորներով՝ եթէ մանաւանդ կը խորհիք թէ ոչինչ աւելի ահեղօրէն դիւթիչ է քան երկնային մարմիններու ուսումնասիրութիւնը, և թէ կ'արժէ որ մարդ աստ ու անդ միայն իր աչքերը վեր վերցնէ հիանալու աստղազարդ կամարին վրայ, այլ երեւակայութեան թռիչքովը պահ մը սաւառնի անհուն անջրպետներուն մէջ հսկայօրէն թաւալող վիթխարի մեծութիւններուն շուրջ, ապրի նոյն իսկ վայրկեան մը այդ հսկաներու ընկերակցութեանը մէջ, մոռնալով երկրային պզտիկութիւնները, ճղճիմութիւններն, անարժէքութիւնները, կագն ու կռիւներն, եւն. եւն. որոնք կաթիլ մը ջուրին մէջ փոթորիկի մը հաւասարութենէն ալ շատ աւելի աննշան պիտի երեւին, բոլորովին համակարծիք եմ Ձեզի, Արդարեւ ի՛նչ անհուն, անծայր և անծիր հորիզոններ. ի՛նչ իրական բանաստեղծութիւն և ի՛նչ բարոյականութիւն.... Մարդս արդէն անյիշատակ ժամանակներէ ի վեր հետաքրքրուած է երկինքով. խաչնարած, թափառաշրջիկ մարդն իր գիշերային ժամերը կ'անցընէր երկնակամարը դիտելով, ու գիտենք թէ Քաղդէացիները բաւական յառաջացուցած էին երկնային մարմիններու ուսումնասիրութիւնը, Գիսաւորները սակայն, իրենց արտակարգ ձեւով, փայլուն ութեամբ եւ մանաւանդ իրենց պարբերականութեամբ շատ աւելի գրգռած են մարդուս հետաքրքրութիւնը, Անգիտակ անոնց իսկութեան, մարդ հազարամեակ առեակ

բացատրութիւն և նշանակութիւն կու տար անոնց. յաճախ, և մինչեւ Միջին Դարու վերջերը, նոյն իսկ դեռ այսօր տգէտ ժողովուրդներու մէջ, երկնային բարկութեան ու պատուհասի նշան մը նկատուած են անոնք, հակառակը ծիրանի գոտիին որ հաշտութեան նշանն էր։ Պէտք է ըսել թէ գիսաւորներու ամպանման, անորոշ և յարափոփոխ կերպարանքն ալ կը գիւրացնէր տգէտ մարդուն երեւակայութեան զառանցումները, այնպէս որ նա հոն կը տեսնէր հազարաւոր մկներ, օրինակ՝ սուրեր ու գանկեր. ու գիսաւորը կ'ըլլար պատերազմի, աղէտի, համաճարակներու, հիւանդութիւններու, վերջապէս ամէն տեսակ չարիքներու ծնունդիչ պատճառ մը, կամ գոնէ գուշակ մը չարագի, ահ ու սարսափ սփռող։ Հին ժամանակներու մեծագոյժ մտքերն ալ շատ քիչ բացառութեամբ, բոլորովին արտառոց գաղափարներ ունէին գիսաւորներուն մասին։ Արիստոտէլ կը կարծէր թէ գիսաւորները երկրին արտաշնչումներն են, որոնք բարձրանալով մթնոլորտի վերին խաւերը, մինչեւ հրոյ մարզերը, կ'այրէին եւ լուսատու կը դառնային, մինչեւ որ ոչնչանային։ Պէտք է կարել անցնիլ Միջին Դարու կուռ խաւարն ու հասնիլ մինչեւ Տիւրերի, գիսաւորներու գիտական ուսումնասիրութեան նախանշաններուն հանդիպելու համար։ Ահա՛ Ռէնէյոմոնթանիւս որ կ'ուսումնասիրէ գիսաւորներու ընթացքը համաստեղութիւններու միջէն, ահա՛ Ափիան որ 1531ի գիսաւորին վրայ կը գիտէ թէ պոչը միշտ արեւուն հակառակ կողմն ուղղուած է. ահա՛ Փառտան որ կ'ըսէ թէ գիսաւորները լուսինէն հեռու են, և ահա՛ գանիացի նշանաւոր աստղաբաշխ Թէքօ Իրահէ. որ 1577ին գիսաւորի մը հեռաւորութիւնը ճշդող կարեւոր չափ մը կ'առնէ։ Գիտութեան արշալոյսը ծագած, կամ եթէ կ'ուզէք՝ վերածագած էր։ Դիւտերը շուտով իրարու կը յաջորդեն այլեւս։ Կոպեռնիկ արեգակնային դրութեան նոր և արդի տեսութիւնը հռչակած էր (1543ին), որուն համեմատ երկիրը, տիեզերքին կեդրոնն ըլլալու յաւակնութենէն զրկուելով, իրրեւ պարզ և աննշան մոլորակ մը կը դառնար իրմէն շատ աւելի խոշոր և փառաւոր գունդի մը, արեւուն շուրջը։ Բէփլէռ, 1618ին, կը գտնէ իր նշանաւոր օրէնքները՝ մոլորակներու արեւուն շուրջը թռուալման եղանակները ճշդող և բացատրող։ Անգլ. հռչակաւոր գիտունը, Նեւտոն, ուսումնասիրելով Բէփլէռի օրէնքները, անոնցմէ կը հետեւցնէ, 1682ին, տիեզերական ձգողութեան հիանալի և ընդհանուր օրէնքը, որ իր մէջ կը պարունակէ նաեւ Բէփլէռիները։ Նեւտոն նաեւ գիսաւորներու ինքնութիւնը ճշդող մեթոտ մը կը մատնանշէ, որուն շնորհիւ կարելի կ'ըլլայ ճանչնալ ու նշանակել գիսաւորի մը ինքնութիւնն, ուրիշ խօսքով, գիսաւորներու մարդահամարը կարելի կ'ըլլայ ընել։ Նեւտոնի ցոյց տուած մեթոտն ալ, անգամ կիրարկողն եղաւ ժամանակակից անգլ. գիտուն մը Հալլէյ, որ մինչեւ այն ատեն զանազան գիսաւորներու մասին տեղի ունեցած զննութիւնները հաւաքելով, 24 գիսաւորի ինքնութեան չափերը հաշուեց։ 1682ին երեւցող գիսաւորն ինքն իսկ անձամբ զննելով անոր ալ ինքնութեան չափերը գտաւ։ Զարմացմամբ տեսաւ թէ վերջին չափերը շատ կը նմանէին Բէփլէռի և Ափիանի գիտած՝ այսինքն 1607ի և 1531ի, եւն. գիսաւորներու չափերուն։ Ու առանց ոչինչ գրելով դեռ տիրող նախապաշարումներն, որոնց կապանքէն Բէփլէռն իսկ չէր կրցած ազատիլ, Հալլէյ հիանալի յանգգնութեամբ մը յայտարարեց թէ 1531, 1607 և 1682 թուականներուն երեւցող գիսաւորները միեւնոյն գիսաւորն են որ 75 տարին անգամ մը պարբերաբար երեւցած է մեր երկնակամարին վրայ,

ու, վստահ գիտութեան վրայ, մարգարէացաւ որ նոյն գիսաւորը դարձեալ պիտի երեւէր 1758ին։ Շա՜տ մեծ էր Հալլէյի յանգգնութիւնն, արդարեւ գիսաւորին 75 տարուան շրջանն մը տալը զոյն նետել էր արեւէն հիւթ ծծելէդէր հեռուն, այսինքն արեւէն գրեթէ $33\frac{1}{2}$ անգամ աւելի հեռու քան ինչ որ է երկիրն արեւէն։ Ուրիշ խօսքերով, ժամը 100 քիլօմէդր ընդ արագաշարժ կառախումբ մը գիշեր ցերեկ և անընդհատ ճամբայ ընելով, 170 տարիէն՝ արեւէն մեզի պիտի հասնէր, իսկ $33\frac{1}{2}$ անգամ աւելի ժամանակ, այն է՝ 5695 տարի, կամ 57 դար պիտի գնէր՝ հասնելու համար Հալլէյի գիսաւորին ծերին ամենահեռաւոր կէտին, ուրկէ արեւը հազար անգամ պզտիկ պիտի երեւէր, ինչպէս և հազար անգամ նուազ լուսատու և ջերմ։ Պէտք է յիշել նաեւ թէ 1682ին արեգակնային դրութեան սահմանագլուխը կը կազմէր Նեպտունի ուղեծրն՝ որ միայն 9 և կէս անգամ աւելի հեռու է արեւէն քան մեր երկիրը։ Ահա՛ այս տեսակ յանգգուն մարգարէութեան մը իրականացումը կը գուշակէր Հալլէյ, շատեր քմծիծաղ մր միայն ունեցան. 75 երկար տարիներ կրնային երթալ ծիծաղիլ, Հալլէյ ինքը խոր ծերութեան մէջ մեռած էր 1742ին, Գիսաւորին երեւնալու ժամանակը մօտեցած էր, Ֆրանսացի մաթեմատիկոս մը, Գլէռօ, խոշոր աշխատութենէ մը վերջ, 1758ին կը յայտարարէր թէ ընորհիւ մոլորակներու, մանաւորապէս Արամազդի և Լուսնթագի ձգողական ազդեցութիւններուն (ինչպէս վերը ըսինք, տակաւին Ուրանոսն ու Նեպտունը գտնուած չէին), գիսաւորը տարի մը պիտի ուշանար ու պիտի երեւէր յաջորդ տարին՝ 1759 ապրիլ 15ին, աւելցնելով որ իր հաշիւն ամենաւն մը սխալ միայն կրնար ընդունիլ, այսինքն թէ գիսաւորն իր հաշուած թուականէն առաջ կամ ամիս մը ետք միայն պիտի կրնար անցնիլ արեւուն ամենամտիկ կէտէն։ Արդարեւ ալ 1759 մարտ 13ին գուշակուած երեւոյթը տեղի կ'ունենար, Հալլէյի մարգարէութիւնը տառապէս կատարուած էր, ու գիտունին անունը յաւերժացած։ Մեւենոյն ատեն մաթեմատիքական գիտութեան ճշտութեան և խորութեան չափն էր որ կը պրուէր Գլէռօյի հաշիւներուն մէջ, ապացոյց մը որ գրեթէ դար մը վերջ աւելի փայլուն կերպով պիտի պրուէր Լը Վէռիէի հաշիւներուն մէջ՝ Նեպտունի գիւտին ծնունդ տուող։ Այսպէս ուրեմն, առաջին անգամ ըլլալով Հալլէյի գիսաւորովը կ'ապացուցուէր սա ճշմարտութիւնը թէ պարբերական գիսաւորներ ալ մոլորակներու նման արեւին շուրջը կը գառնային թերատներ գծելով ու տիեզերական ձգողութեան օրէնքներուն հպատակ։ Հալլէյի գիսաւորն իր այդ պատմական երեւումէն վերջ մեզ այցելեց 1835ին ու այս տարի, Ապրիլ 7էն ի վեր ան կը հեռանայ արեւէն, ու 37 39 տարի շրջանակ պիտի մերձենայ անհունութեան խորերը, մինչեւ հինգ միլիառ քիլոմէդր հեռուն, Մեթոդեան և սառնամանիքներու աշխարհներուն մէջ խարխափելէ, գեղեցկէ վերջ, գէպ ի արեւ պիտի չեղի գարձեալ ու հետզհետէ սառեցող արագութեամբ մը (որ արեւին մօտերն օրական հինգ միլիոն քիլոմէդրի կը հասնի), 33-34 տարի պիտի դնէ մեր կողմերը վերադառնալու, գիսաւորին շարժման արագութիւնը կը փոխուի մէկ երկվայրկեանի մէջ 1 քիլոմէդրէն (ամենահեռաւոր կէտին վրայ) մինչեւ 54 քիլոմէդր (արեւին ամենամօտ կէտին վրայ)։ Եթէ պարզ աչքով տեսանելի գիսաւորները հազուագիւտ են, ամէն տարի բազմաթիւ գիսաւորներ կը տեսնուին հեռադիտակներով։ Այսօր 700էն աւելի գիսաւորներ նշանակուած են որոնց սակայն 18ը միայն որոշապէս պարբերական ճանչցուած են։

Դիտաւորներու մասին այս պատմականէն վերջ, մեզ կը մնայ տալ սա հարցումներուն պատասխանները. — Ի՞նչպէս ծագումի առած են գիսաւորները. Ի՞նչ է անոնց արտաքին և ներքին կազմութիւնը, վերջապէս՝ Ի՞նչ է պոչին ծնունդը պատճառը։ Դիտաւորներու ծագումին համար երկու ենթադրութիւն կայ, Մէկը կ'ընդունի թէ գիսաւորները տիեզերական նիւթին մասերն են, որոնք

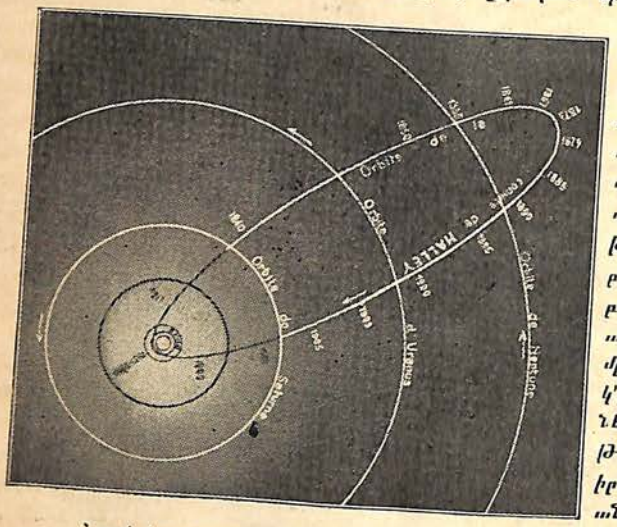

Հալլէյի գիսաւորին՝ միջոցին մէջ գծած ճամբան (orbite)։

արեգակնային գրութիւններու ձգողութեան հպատակելով կը թափառին տիեզերքի անհունութեան մէջ. երբեմն ալ մոլորակի մը շատ մօտէն անցնելով, անոր ձգողական ազդեցութեանը տակ իրենց ճամբէն կը շեղին ու գերի կը բռնուին, ու այսպէսով արեգակնային գրութեան մը մասը կը կազմեն։ Միւսը կ'ընդունի թէ գիսաւորները արեգակնային գրութեան մասը կը կազմեն իրենց ծագումէն իսկ. անոնք արեգակնային գրութեան նախնական նիւթէն կազմուած են ու ազատ ճնացած՝ ընդհանուր խտացում է, Անոնք երբեմն մոլորակներու ազդեցութեան տակ իրենց ճամբան կը փոխեն ու կը նետուին անհունութեան մէջ։ Ասոնք երկու ենթադրութիւնները զիրար կ'ամբողջացնեն ու հաւանականաբար իրականութեան թարգմանութիւններն են, գոնէ մասամբ։ Ասկէ ետքը ուրեմն կրնանք ընդունիլ թէ գիսաւորներէն ոմանք իրենց ծագումէն ի վեր մեր արեգակնային գրութեան մասը կը կազմեն. կան ալ որ, (մանաւանդ անոնք որոնք հաստատապէս էլիպսով մը կը գծեն). տիեզերական պատուիրակներ են, անհունութենէ կու գան և անհունութեան տակ, գերի կը բռնուին ու մաս կը կազմեն մեր արեգակնային գրութեան. երբեմն ալ հակառակ երեւոյթին է որ տեղի կ'ունենայ, ինչպէս որ պատահած է Լէքսէլի և Վիսօրի գիսաւորներուն։ — Դիտաւորներու այս փախուստին քով կայ նաեւ անոնց քաշքշումով անհետացումը։ Պիէլայի գիսաւորը համոզիչ օրինակ մ'է այս մասին, Ասիկա հերթական աստղ իր գիւտի թուականէն, (այն է՝ 1772էն մինչեւ 1845, 11 անգամ երեւցած էր. երբ յանկարծ 1846ին երկուքի բաժնուած տեսնուեցաւ։ Յաջորդ երեւումին, 1852ին, երկու բաժանումներն իրարմէ շատ հեռացած էին. — Դիտաւորն այլեւս չերեւցա՛ւ։ Հաւանականաբար գիսաւորն իր խոլ վազքին մէջ արկածի մը հանդիպելով քայքայուած էր. իր մանրիկները սակայն անտեսանելի կերպով կը շարունակէին իրենց ճամբան ու երկրիս մօտէն անցած ատենին տեսանելի կ'ըլլան, կազմելով նոյեմբեր ամսուան մէջ երեւցած աստղները։ Ուրիշ քայքայուած գիսաւորի մը կը պարտինք նաեւ օգոստոս ամսուան մէջ երեւցող աստղները։ — Նախանձելի չէ՞ք գտներ գիսաւորներու այս բանաստեղծական մահը։

Ի՞նչ է գիսաւորներու կազմութիւնը։ — Պէտք է ըսել իսկոյն թէ գիսաւորներու երեւոյթը բոլորովին փոփոխական է, և այս ա՛չ միայն գիսաւորէ գիսաւոր, այլ նոյն իսկ միեւնոյն գիսաւորին վրայ. բայց երբ գիսաւոր մը արեւուն մօտերն է, ընդհանրապէս երեք մասեր ունի.— կորիզ, գէս և պոչ որ ատոնցմէ պէս միշտ արեւուն հակառակ կողմը ուղղուած է։ Երբ գիսաւորը տակաւին հեռադիտակով միայն տեսանելի է, մանախուղային գունդի մը երեւոյթն ունի. բայց քանի՛ արեւին մօտենայ՝ իր պոչը կը կազմուի, որ երթալով ահագին համեմատութիւններ կ'առնէ։ Դլուխն ալ երբեմն իր փայլը կ'աւելցնէ արեւին մօտենալով, ու յետոյ երբ գիսաւորն արեւին շուրջը դառնալէ վերջ՝ կ'սկսի հեռանալ անկէ, հետզհետէ կը կորսնցնէ իր փառայեղ տեսքը, դարձեալ թափառաշրջիկ մանաղուճի մը ձեւը կ'ստանայ, հեռադիտակով տեսանելի կամ ոչ։ Գիսաւորներու զանգուածի մասին բոլորովին ճշդիւթ գաղափարներ չունինք գեռ, որովհետեւ զոյնս չափելու ծառայող անուղղակի միջոցները մեզ ոչ մի արդիւնք մը միայն կրնան տալ. եղած են սակայն գիտնականները մօտաւոր արդիւնք մը միայն կրնան տալ. եղած են սակայն գիսաւորներ որոնց կորիզը բաւական մեծ համեմատութիւններ ունեցած է. այսպէս, օրինակի համար, 1769ի գիսաւորին կորիզը 45000 քիլօմէդր տրամագիծէն գրեթէ $3\frac{1}{2}$ անգամ աւելի մեծ տրամագիծ ունէր։ Կորիզին մեծութիւնն ալ հաստատուած չէ. եղած են գիսաւորներ որոնց կորիզն օրէ օր ղգալի փոփոխութիւններ կրած է։ Գէսն ալ, այսինքն գիսաւոր աստղերու մթնոլորտն ալ նմանապէս շատ փոփոխական է։ Վիթխարի բաշով գիսաւորներ մեզ հասած են. այսպէս 1811ի գիսաւորին կորիզը 690 քիլօմէդր էր, իսկ գէսը 180,000,000 քիլօմէդր էր, այնպէս որ մեր և արեւուն միջտեղին պիտի չկրնար անցնիլ՝ եթէ հաստատուն գունտ մ'եղած ըլլար։ Հալլէյի գիսաւորինն ալ բաւական մեծ համեմատութիւններ ունի, քանի որ անոր տրամագիծն 30 անգամ աւելի մեծ է երկրիս տրամագիծէն, ու հազիւ պիտի կրնար անցնիլ երկրիս և լուսնին միջտեղէն, եթէ. — աւելցնենք միշտ — հաստատուն գունդ մըլլար։ — Գիսաւորի մը 3 մասերէն ամէնէն աւելի փոփոխականը, սակայն, ապահովաբար պոչն է. անոնց՝ երկայնութեամբ պոչեր տեսնուած են։ 1843ի հիանալի գիսաւորը 320,000,000 քիլօմէդր իր հսկայ պոչը կ'երկարէր երկնքի երկու երրորդէն աւելի երկայնութեան մը վրայ։ Գիսաւորն եթէ երբեք չարաչար մոտութիւն, կամ և կարելիութիւն ունենար, իր պոչը պիտի կրնար սր հանգամ մեր երկրին շուրջը փաթթել։ Հալլէյինն, ինչպէս և այս տարի՛ անգամ մեր երկրին շուրջը փաթթել։ Հալլէյինն, ինչպէս և այս տարուան յունվար ամսուն մէջ երեւցած գեղեցիկ գիսաւորինը՝ միայն հարիւր միլիոն քիլօմէդր երկայնութիւն ունեցած են։ Իսկ արդէն թէ պոչն արեւին մօտերը կազմուելով և գոյութիւն ունենալով, բնականաբար գրեթէ օր առ օր փոփոխութիւն կը կրէ։ — Իսկ ներքնապէս ի՞նչ նիւթերէ կազմուած են գիսաւորները։ Հարցումը չափ ու չէ՞ք գտներ մինչ. փոքրիկ մարդ էակը, տիեզերքի անհունութիւններուն մէջ կորսուած աննշան մոլորակի մը վրայ ապրող այդ բանական արարածն ի՞նչպէս կրնայ աստղերու և գիսաւորներու, իրմէ միլիոնաւոր, միլիոնաւոր քիլօմէդրներով հեռուն գտնուող երկնային վիթխարի մարմիններուն նոյն իսկ ներքին կազմութեան ծանօթանալու յաւակնութիւնն

ուենալ։ Եւ սակայն այսօր գիտուն, հիանալի ինքնավստահութեամբ մը, կը գոչէ այդ հսկաներուն. «Ո՛վ աստղ, ղրկէ՛ ինծի քու մէկ ճառագայթդ, ու ես պիտի գրեմ քու պատմութիւնդ»։

Երկու գործիքներ՝ էօլբէօէն ու պէէրբօոմէն այս մասին հիանալի օժանդակներ են։ Առաջինը մեզ կ'ըսէ թէ գիսաւորի մը կորիզն, երբեմն ալ գէնն ու պոչն, իրենց լուսաւորութեան մէկ մասը կ'առնուն արեւէն, որուն ճառագայթները կը ցոլացնեն պարզապէս. երկրորդն ալ մեզ կը հաւաստէ թէ գիսաւորներու մեզ ղրկած լոյսին մէկ մասն իրենց յատուկ է. ան կը մատնանշէ կորիզին լոյսին մէջ «սօտիւմ»ի ներկայութիւնն, ինչ որ ցոյց կու տայ թէ կորիզը հրաշէկ վիճակի մէջ կը գտնուի, իսկ գէսին և պոչին լոյսերուն մէջ կը գտնուին ածուխի, թթուածինի, ջրածինի և ազոտի բաղադրութիւններ, որոնց մէջ ջրաբնածխաւորները մեծագոյն մասը կը կազմեն։ «Միանօժէն» կոչուած թունաւոր կազն ալ ներկայ է. Հաւանականաբար իրականութենէն շատ հեռացած պիտի չըլլանք եթէ ընդունինք թէ գիսաւորները կազմուած են հրաշէկ կորիզէ մը, հաստատուն կամ հեղուկ վիճակի մէջ, շրջապատուած անհունապէս անօթ մթնոլորտէ մը, որ պոչի ձեւով կ'երկարի ահագին տարածութիւններու վրայ։ Գիտնականները կ'ենթադրեն թէ գիսաւորի մը կորիզը կազմուած է քարի կամ երկաթի մանր կտորներէ, որոնք իրարմէ անջատ կը շարժին արեւուն շուրջ։ Այդ կտորներուն վրայ արեւուն ջերմութիւնը կ'ազդէ, ինչպէս կ'ազդէ ան պարզապէս նետուն կ'ընդունէր թէ արեւին շուրջի մթնոլորտն է որ յառաջ կը բերէ զայն։ Հերքել էլեկտրականութեան կը վերագրէր զայն. ուրիշներ արեւուն ջերմութեան. և լոյսին ազդեցութեանը մէջ կը գտնեն պոչին ծնունդ տուող պատճառը։ Բայց շատ հաւանական է որ էլեկտրականութիւն և լոյս են իսկական պատճառները։ Անգլիացի նշանաւոր բնագէտ մը, Մաքսուէլ, անցեալ դարուս կէսին մանրամասնութիւն ընորհիւ հաստատած է թէ լոյսը էլեկտրամագնիսական երեւոյթ մըն է, ու անմահ Հերցի գիւտն որ անթել հեռագրին ծնունդ տուաւ՝ կէտ առ կէտ հաստատեց անգլիացի գիտունին հանճարեղ տեսութիւնը։ Պոչն, ինչպէս գիտենք, միշտ արեւին հակառակ ուղղութեամբը կը փուսի. ըսել է թէ արեւէն կը վանուի. մինչդեռ ամբողջ գիսաւորն անկէ կը քաշուի։ Հակասութիւնն առերեւոյթ է։ Երկու զօրութեան ենթարկուած կը գտնենք գիսաւորը. մէկը ձգողական, միւսը վանողական։ Ձգողականը տիեզերական ձգողութիւնն է որ ընդհանուրներու միջեւ գոյութիւն ունի. վանողա-

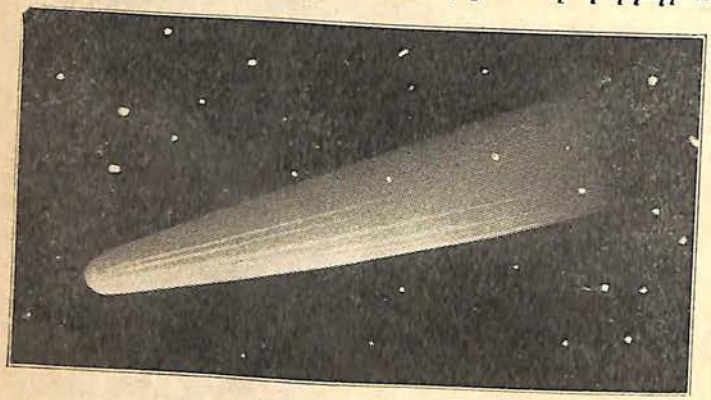

Հալլէյի գիսաւորին եւ եւոյթը

կան ոյժն էլեկտրամագնիսական է և ծնունդ կ'առնէ արեւին լոյսէն, կամ ուրիշ բառերով՝ լոյսն է որ վանողական ազդեցութիւն ի գործ կը դնէ։ Ութը բնագէտ մը՝ Լէպետեվ, ասկէ 10 տարի առաջ փորձով ապացուցած է լոյսին վանողական ոյժն որ ծանրի հետ գործ չունի։ Արդ՝ գիսաւորին մթնոլորտը կազմող կազերու վերին անօթական խաւերու հիւլէներուն անհունապէս փոքր զանգուածները ձգողական զօրութեան չեն ենթարկուիր այլեւս, որով լոյսի վանողական ոյժը միայնակը գործելով՝ կը վանէ ու միլիոնաւոր քիլոմէդր տարածութիւններու վրայ կը փռէ զանոնք։ Կարելի չէ երեւակայել պոչը կազմող կազերու անօթութեան աստիճանը. մենք մեր ամենազօրաւոր օգնական գործիներով այդ վիճակին հեռուէն հեռու մօտեցող վիճակ մը չենք կրնար արտադրել։ Հերքել, ցոյց տալու համար այդ միլիոնաւոր քիլոմէդր, միլիառաւոր մէդր տարածութեան վրայ փռուող տուներու կազերուն անօթութեան աստիճանը, կ'ըսէր — քիչ մը չափազանցութեամբ — թէ անոնց իւրաքանչիւրը ճնշելով՝ մատնոցի մը մէջ պիտի կրնար ամփոփուիլ։ Մատնոցին տեղ դրէ՛ք շատ աւելի մեծ ծաւալ մը, ու գարձեալ պիտի տեսնէք թէ ո՛րքան անօթացած պէտք է ըլլան կազերը պոչերուն մէջ, որոնք հակառակ իրենց միլիոնաւոր քիլոմէդր թանձրութեան՝ գրեթէ փոփոխութիւն չեն ըներ իրենց ետին պլպլացող նշոյլ իսկ աղօտ աստղերու փայլին մէջ, մինչդեռ գիտէք թէ մէկ քանի հարիւր մէդր թանձրութեամբ մառախուղ մը կը վարագուրէ ամենափայլուն աստղն իսկ, արեւն իսկ։ Ահա ինչո՛ւ որ և է վտանգ կարելի չէր երեւակայել այսքան անօթ մարմիններու, կամ, ինչպէս կոչուած են, «տեսանելի ոչնչութիւններու» պոռումն։ Եւ եթէ վտանգ երեւակայելն իսկ սնկարելի է, կարելի է սակայն երեւակայել թէ այդ աստիճան անօթացած կազային միջավայր մը ի՛նչ հիանալի դաշտ մ'է էլեկտրական խաղերուն և լուսաւառումներուն համար։ Վիթխարի «քրօքսեան խողովակ» մ'է ուրեմն գիսաւորին պոչը...։

Այսօր Հալլէյ գիսաւորն երկար տարիներու համար մեզմէ կը հեռանայ. իր օրական հինգ միլիոն քիլոմէդրի ահռելի արագութիւնն 32-34 տարի վերջը մինչեւ 80000 քիլոմէդրի պիտի իջնէ, ու թափառաշրջիկ աստղն այն ատեն արեւէն հինգ միլիառ քիլոմէդր, այսինքն հինգ քառիլիո՛ն մէդր հեռուն պիտի գտնուի։ Այս աներեւակայելի հեռաւորութիւնը սակայն թող չսարսափեցնէ ձեզ, աղնիւ ընթերցող. միշտ խորհեցէք թէ մեր արեգակնային դրութեան՝ այն է՝ մեր տան սահմաններուն մէջ ենք։ Ու եթէ ուզենք երթալ մինչեւ ամենամօտիկ աստղն, այն ատեն հարկ պիտի ըլլար արեւէն 230000 անգամ աւելի հեռանալ. լոյսն որ տասը վայրկեան իսկ չդներ արեւէն մեզի հասնելու, $3\frac{1}{2}$ տարի կը դնէ ամենամօտիկ աստղէն մեզի գալու համար։ Ահա՛ սակայն Ալֆէն որուն լոյսն ութանասո՛ւն տարի կը ճամբորդէ՝ մինչեւ որ մեզի հասնի։ Ու խորհի՛ր թէ ասոնք մօտաւորապէս աստղերն են, երեւակայութի՛ւնն իսկ կը սառի։ Փոքրիկ ու չնչին մարդն, ու անհո՛ւն, հրաշալի՛ տիեզերքը. սակայն և այնպէս մարդը կարող կ'ըլլայ ըմբռնելու զայն։ Ահա՛ ինչո՛ւ միշտ աւելի գիտակցօրէն և հիացում պիտի գոչէ. «երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ»։

Պէպէք, 20 Օգոստոս 1910

ԵՐԿՈՒ ՔՈՅՐ ՊՏՈՒՂՆԵՐ

ԾԻՐԱՆ .— Վարդենեայց բարեհամբաւ ընտանիքէն համեստ և պերճաառ ծաղիկ մ'է, իր պտուղը ծանօթ է հնուց ի վեր, և առհմիկին ու ուամիկին առ հասարակ սրտառուչ օրհնութիւններովը փառաբանուած : Իր ծննդավայրը Հայաստան է, ուրկէ Հռոմայեցւոց ձեռքով Եւրոպա մտած և իր համին ու հոտովը զմայլեցուցած Եւրոպացիներն, ինչպես կը գլէ Պլինիոս իր Բնախօսութեան մէջ, լատինները Հայկական սալը (prunus Armeniaca) կ'անուանեն զայն, Արաբացիք Ըա-ֆահ-էլ-Էրմանի (Հայկական խնձոր) կամ Ֆլղիլ, Իտալացիք՝ Armellius կամ Albicocca, Թուրքերը՝ Ղայըը, Պարսիկները՝ Զըրդալը, գաւառացի Հայը՝ Ըուբի, Ըբու, Դրլու, իսկ Նափոլիցիք ալ ոսկի խնձոր կը կոչեն զայն : — Ծիրանին աւազուտ, թեթեւ, տաք և թափանցական հողերը կը սիրէ : Ակէ զատ, անիկա պաշտպանուած պէտք է ըլլայ հիւսիս. և արեւմտ. քամիներէն, որոնք կը ջնասեն իրեն : Որմայեց (en espalier) տնկարկութեանց համար լաւագոյն դիրքն է արեւելք կամ հարաւ : Ծիրանին թէ' սալորենիի և թէ նշենիի վրայ կը պատուաստեն : Նշենիին վրայ պատուաստուածները շատ չեն դիմանար և միշտ խէժ կ'արտադրեն : Սալորենիի վրայ պատուաստել յանձնարարելի է և աւէն հողի յարմար : Ընդհանուր առմամբ, ծիրանին՝ խոնաւ հողերու մէջ սալորենիին, և կրային հողերու մէջ ալ նշենիին վրայ կը պատուաստեն : Եւրոպացիք գիտական միջոցներով բազմացուցած են ծառիս տեսակներն որոնցմէ լաւագոյնները կը յիշենք ստորեւ : 1⁰. Սուրիական ծիրանի կամ Kaisha · Սուրիոյ մէջ շատ յարգուած, միջին պտուղ և նուրբ ու դիւրահալ միս ունեցող առաջին կարգի ծիրան մը : 2⁰. Souvenir d'Amic : — Խոշոր և նարնջագոյն պտուղներ ունի : Կանուխ կը հասուննայ և շատ կ'արտադրէ : 3⁰. Նանսիի ծիրան (Pêche de Nancy) : — Նանսիի դեղձ կը կոչեն զայն, որ բոլոր ծիրաններուն մէջ տիեզերական համբաւ մը կը վայելէ : 4⁰. Պարսկական ծիրանի՝ սև պտուղներով (Abricotier de Perse à fruits noirs) : — Շատերու անծանօթ, բայց իր իսկական յատկութեանց համար յանձնարարելի տեսակ մը : Պտուղը՝ միջին, աւելի լայն քան կլոր, կապոյտ-սև մաշկով մը, որ դիւրաւ կը բաժնուի իր նարնջագոյն միսէն : Ա.յս միսը՝ սեթի համ ունի և դիւրաւ կը բաժնուի իր կորիզէն : Սեպտեմբերի մէջ կը հասուննայ : Ծառն ուժեղ է և շատ խնամքի չկարօտիր : Շատ քիչ յօտուտ կը պահանջէ : 5⁰. Gloire d'Auvergne : — Օվէրնեի մէջ ստացուած և պահածոյ (conserve) շինելու համար յանձնարարելի տեսակ մը : Օվէրնեցիք մեծաքանակ պահածոյ կը պատրաստեն այս տեսակէն : Ծառն՝ ուժեղ, տերեւախիտ և շատ արգիւնաբեր է : Խիստ կանուխ կը հասուննայ և ճերմակ խոշոր պտուղներ ունի : 6⁰. Golden Dust : — Ձաքոնական տեսակ մը՝ խոշոր, ոսկեգոյն ու պատուական պտուղներով : 7⁰. Paviot : — Նոր տեսակ մ'է որ Ֆռանսայի պտղաբանական համաժողովին կողմէ պարգեւի արժանացած է : Խոշոր պտուղ ունի և աւէն մէկը 100—120 կրամ կը կշռէ : Պտուղին մաշկը բարակ, աւանց բիծի, դեղին-նարնջագոյն, կարմրագեղ և միան ալ փափուկ, դիւրահալ, հիւթալից, շաքարուտ և հոտաւէտ է, ուշ

հասնող պատուական տեսակ մը : 8⁰. Re Humberto : — Իտալիոյ ողբացեալ Ումբերթօ Թագաւորին անուան ձօնուած տեսակ մը : Ջուռձեւ պտուղներ ունի և շատ կը դիմանայ : 9⁰. Moorpark : — Խոշոր, կանխահաս, հիւթալից, անգլիական պատուանակագոյն տեսակ մը : 10⁰. Sucré de Holup : — Պոհեմիոյ մէջ ստացուած շատ յարգի տեսակ մը : Կան նաև A. Alexandre, Alexis, Catherine, de Shiras, de Russie և Nicholas անուններով ուրիշ 6 տեսակներ, որոնք Ռուսիոյ յատուկ են և լաւագոյն տեսակներն են ռուս. ծիրաններու : Մեր աննման կիլիկիան ալ ունի ծիրանի երկու տեսակներ : Ա.ն է Շեթէր էօբէ, որ հիւթալից, շաքարուտ պատուական տեսակ մ'է : Աւէն մէկը մինչև 25 տրամ կը կշռէ : Իր կուտին միջուկն ալ անուշ է : Բ.ն է Թօփալը օղլը, որ անուշեղէնի պատրաստութեան համար շատ յարգի է : Սուրիոյ մէջ ծիրանի պատուական բաստեղներ (բևեռիել) կը պատրաստեն և մեծ քանակութեամբ արտասահման կ'արտածեն :

Եւրոպայի մէջ այս պտուղին աւէն մտաերէն կ'օգտուին : Պտուղէն օշարակ, չիր, անուշեղէն և պահածոյ կը պատրաստեն : Իր կուտին վրայ ալ մեծ վաճառականութիւն կ'ընեն : Եւրոպացիք նոյն իսկ Ատանայի մէջ ծիրանի կուտին վրայ վաճառականութիւն կ'ընեն : Ատանայի մէջ աւէն մարդ կը պահէ ծիրանի կուտերը զորս վաճառականը կը փոխարինէ ծիրանի պտուղով : Կշիռին մէկ նժարին մէջ կուտ և միւս նժարին մէջ ալ պտուղ լեցունելով. հաւասարապէս կը կշռեն և կը փոխարինեն : Յետոյ այդ կուտերը գործաւոր դաստակարգին տուները կը բաժնեն և աւուրչէքով կտորել տալով՝ մէջի նուշերը կը հաւաքեն : Ապա անտուկներու մէջ զետեղելով Եւրոպա կ'արտածեն : Եւրոպա այդ նուշերով՝ մեր բուն նուշով պատրաստեալ կարծուած պոթէյ չէյէրները կը պատրաստեն :

ԿԵՌԱՍ . — Կեռասենին ալ Վարդենեայց խումբէն է և իր վեհ ու տիտանեան հասակով պատկառանք կ'ազդէ դիտող աչքի : Աւէնուն ծանօթ են իր սեւ, բոսորագեղ և վարդակարմիր պտուղներն որոնք սրտառեւ տերեւներու յորդ տարափի մը մէջ կը լողան, ակնախտիղ տեսարան մը պարզելով : Ա.ս ալ մեր են է, անուշն ալ մեր է : Եւրոպացիք Կէրասէնէն Եւրոպա ներմուծած և լատինացիք իր ծննդավայրին անունովը՝ cerasus կոչած են զայն, Ֆռանսացիք՝ cerisier, արաբացիք ալ էոբաէթ, Թուրքերը՝ էէրէզ : Կեռասենին դժուարահաճ ծառ մը չէ . աւէն հողի մէջ կարելի է հացուննել, բաւական է որ հողը խորունկ և քիչ մը խոնաւ ըլլայ : Ջով և կրային հողերը՝ լաւագոյն հողերն են կեռասենիի մշակութեան : Ա.յս ծառը բաց օդերը կը սիրէ և բոլոր դիրքերու կը դիմագրէ : Շշիի (Méhallep կամ Sainte Lucie) և վայրի կեռասենիի (Merisier) վրայ կը պատուաստեն զայն : Ա.յն ծառերն որոնց բուրգի և պարանի ձեւ մը պիտի տրուի, շշիի վրայ պատուաստելու է, որովհետև իրենց աճումը չափաւոր է : Ա.յս ծառերը կու տան շատ, շուտ և պատուական պտուղներ, հաւաքելը դիւրին և ախորժելի : Շշիները դիւրաւ կը հասնին աւէնէն անբեր և մանաւանդ կրային կամ կաւճային հողերու մէջ : Շշիներէ պարտէզներու համար դասալոր ցանկեր կը շինեն : Մրգաստաններու կեռասենիներն ալ վայրի կեռասենիներու վրայ կը պատուաստեն : Վայրի կեռասենիները աւէն տեսակ հողերու և մանաւանդ չոր թեթեւ և խորունկ հողերու կը յարմարին : Կեռասենիին տեսակները բազմաթիւ են : Ցամքահաս և վաղահաս, քաղցրաւենիի և պահածոյի

յատուկ, անոյշ և թթուաշ տեսակներ կան։ Եթէ հայ մշակը կը փափաքի մանրամասնօրէն ուսումնասիրել զանոնք. թող հաճի հետեւեալ պարտիզպանական հաստատութեան դիմել եւ պաղատու ծառերու եւ ծաղիկներու ֆրանսերէն ուղել, որ ձրիաբար կը ղրկուի փափաքողաց (1)։ Ահա «քաթալօկին» մէջ կը գտնուին մեր վերը թուած ծիրանիի եւրոպական տեսակները, նաև ուրիշ պաղատու ծառերու տեսակներ։ Գերմանիոյ մէջ կեռասը կամ վայրի կեռասը թորեցունելով Kirsch անուամբ ոգելից ըմպելիք մը կը պատրաստեն, որ քաղցրաբոյր և հաժեղ է։ Կեռասենիին փայտն ալ շատ յարգի է ատաղձագործութեան մէջ, որմէ առանին շքեղ կարասիներ կը պատրաստուին։

(1) Messieurs Levavasseur & Fils, Horticulteurs, ORLÉANS (France)

Նուպարեան Բամպակը (Coton Nubari)

Եգիպտ. ազնիւ բամպակներուն ազնուագոյնն է՝ մեծ արժէք և մեծափառ, և ինչպէս անունէն ալ յայտնի է՝ յատկ ողբացեալ Մեծ Հայուն՝ Նուպար Փաշայի անուան ձօնուած։ Հազիւ 10 տարուան գոյութիւն մ'ունի և արդէն՝ իր չքնաղ յատկութեանց համար՝ հողատէրին և վաճառականին առ հասարակ ուշը գրաւած է։ Ֆելլահներն առատօրէն սկսած են ցանել զայն, օրհնելով յիշատակը Ա.ղո- ֆելլահ (Հայր՝ հողագործի) Նուպար Փաշայի։ Նուպարեան բամբակին (արաբերէն ֆօյն նո-պոբէ) ամէն տեսակ հողերու կը յարմարի։ Կլիմայական յանկարծական փոփոխութիւնները բնաւ չեն վնասեր իրեն։ Կանուխ կը հասնի և առատ արդիւնք կու տայ։ Իր թելերն երկայն, բարակ և մետաքսափայլ են։ Ժողվելն ալ շատ դիւրին է։ Մէկ գանթարը 315 ֆոթէալի (մէկ ֆոթէալին 144 տրամ է) կը կշռէ, որմէ 108էն 109, մինչև իսկ 112 ֆոթէալին բամբակին թել է, իսկ մնացեալն ալ՝ հօշտ։ Ասանկ արդիւնք մը գրեթէ հազուագիւտ է։ Գինն ալ բարձր է։ Ահա տարի Նուպարեան բամբակին գանթարը 800էն 850 գահեկանի ծախուեցաւ։ — Թող ուրեմն Նուպարեան բամբակներ ցանուին Կիլիկեան դաշտին մէջ և այդ կարմրաներկ հողերու ծոցէն ծնին մեծ Հայուն սրտին անբծութիւնը խորհրդանշող ձիւնափայլ բամբակներ և նոր դժ մը, նոր կենդանութիւն մը պարգեւեն այդ մահհոտ Մեռելաստանին։ Թող այսպէս Նուպարեան հոգին և ոգին Հայութեան սաւառնին Կիլիկեան բոսորագեղ հորիզոնին վրայ և ծնունդ տան նորոյն Կիլիկիոյ, որ զերդ Նոր Իսրայէլ՝ վերանորոգի, վերակենդանանայ և իր տարագիր զաւակները թեւերուն տակ առած՝ հսկայաքայլ յառաջդիմէ դէպ ի խաղաղ զարգացում։ Բայց կը վախնամ թէ՝ Նուպարեան բամբակները ծծելով Հայկական արիւնը՝ վարդակարմիր գոյն մ'առնեն և ծնունդ տան նոր վամպիրի մը։ Այնատեն մենք՝ Հայ մշակներս՝ բամբակի այս նոր տեսակը միանուագ պիտի կոչենք «Նո-պոբէան-կիլիկեան ոսկի»։

1910 Եգիպտոս

ՍԵՊՈՒՀ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ

Ձմեռ Բան Քիչի Մէջ

Թրքահայոց առաջին Հրատարակչականն ևղած է «Արշարունեաց Ընկերութիւն»ը 1812 թ.։ Աչխարհի է՛ն մեծ ճաշարանն է «Rheingold» և է՛ն մեծ սրճարանը «Kerkau Palast», երկուքն ալ Պէռլինի մէջ։ Կովկասահայոց Հրատարակչականն այս պահուս ունի 600 անդամ։ Տարեսը Թրքահայոց Հրատարակչականին որ դեռ ծա՛յրն է ծրարոց։ Բրայէվսքի 500 հատոր վէպ գրած է։ Ռուկեանները չարին ընդհանուր քանակը 1,340,000 երկիլոն թօնօ կը հաչուուի։ Հայաստանի Վան քաղաքն առանց տարակոյսի՝ աչխարհի է՛ն հին ու միչտ բնակուած վայրն է։ Սաւառնակ (aéroplane) ին է՛ն բարձր վերիլքը 29 քիլօմէթր եղած է։ 63,4 աստիճան ցուրտ կը տիրէր հոն։ Երկրաբանք կը հաստատեն թէ Հռենոս գետին մէջ գտնուող ոսկիի հանքը 140 միլիոն մարքի արժողութիւն ունի։ Նորածիններուն մարմինին ծանրութեան $\frac{1}{10}$ ն իւղ է. տարիքոտներունը՝ $\frac{1}{20}$ ը միայն։ Մէկ օսմ. ոսկին կը կշռէ $2\frac{1}{4}$ տրամ, մէկ անգլ. ոսկին $2\frac{1}{2}$, մէկ ֆրնա. ոսկին 2։ Ճապոնի հռչակաւոր կերտիչ մըն էր ֆրանսացի Դուրդ ծերունին որ ծունկին վրայ դնելով կը կոտրէր այն ճապոնի որուն չէր հաւներ։ Դուրդի չինած մէկ ճապոնը 500 ֆր. կ'արժէ հիմայ։ Բոլոր աչխարհի «ըլաքին»ի արտադրութեան 95% ը Ռուսիա կ'արտադրէ։ Անցեալ տարուանը 4800 քիլօ էր։ Իտալիա է՛ն չատ երկրաչարժի պաչտօնատուններ ունի, ուր 678 դիտարաններ կան։ Եփրատ գետը գարնան՝ երբեմն 20 անգամ աւելի կը բարձրանայ։ 1876—97, Նորվեկիա տարեկան միջին հաչուով 200 միլիոն քիլօ ձուկի արտադրութիւն ունեցաւ։ «Խարտեաչ»ի գաղափարը չունին Ճարունցիք. որ և է գոյն ունեցող մազ okai կը կոչեն, որ «կարմիր» կը նչանակէ։ Միջին Ամերիկայի հնդիկներ «ցուրտի ազ» կ'անուանեն Ջիւնը։ 1896 ի հայկական Ջարդին, Բալուի մէջ հարուստ հայ մը փողոցը մորթուելով՝ ոչխարի պէս կախուեցաւ ու միսն օրայով ծախուեցաւ իբր չան կեր։ Ի հնումն, Բրակի համալսարանը, կաթոլիկ ուսնի օրերուն պատճառաւ՝ տարին 260 օր դասախօսութիւն տեղի չէր ունենար։

Մարթինիք — երկրաշարժի ազէատէն առաջ — կրկինն ունէր գերմ. բնակչութեան: Օրիրտմբլնիրէ քաղաքը 10,000 կրօնաւոր և 20,000 մարապետ կան: Էլ Հաքիմ՝ եգիպտոսի երբեմնի Խալիֆան կանանց կօշիկներու չնաւթիւնն արգիլեց, որպէս զի առնոր ճնան կանայք և սիրային արկածներու նաեւ չըլլան: Օդին չարժումն ա՛յն աստէն միայն կ'զգանք, երբ ան առնուազն երկվայրկեանի մը մէջ 1,25 մէթր արագութիւն ունենայ: Ճարտն չափազանց լեռնոտ ըլլալուն, իր $\frac{1}{6}$ մասը հազիւ կրցած է յատկացունել հողագործութեան: Պատմական ամէն Ցեզափոխութիւն սովորաբար տեղի ունեցած է Ցո—լո— ամսուն. [մեծանուն զօրավար Ցո—լո— կեսար իր անունն այս ամիսին փո՞խ տուած ըլլալուն համար արդեօք]: 1754 ին՝ 79 տարու մեռած է Եագօպ Գալէ անուն մարդ մը որ աչխարհի հրէշային որկրամոլներուն մէջ առաջին տեղը կը գրաւէ: Այս մարդը լման խոզ մը կը ճաշակէր՝ իր ...նախաճաշ: Քիլօ մը կարագ սատնալու համար, չուրջ 30 քիլօ լաւ կաթ հարկաւոր է: Եգիպտոս 312 միլիոնէ աւելի արմաւենի ունի: Արեւպիլ մզկիթին (Պարսկաստան) չափաւոր մեծութեամբ մէկ մետաքսէ գորգը Նիւ Եօրքի մէջ աճուրդի հանուելով 35,500 ոսկւոյ ծախուեցաւ վերջերս: Օդին մէջ պղտնրող ածխային թթուին (Co_2) $\frac{1}{500}$ մասը բոյսերու աճումին հարմար կը վասնտի: Գերմ. նչ. զօրավար Պլիւխէր ապատութեան պատերազմէն քիչ առաջ մասնային թեթեւ խանգարում մը ունեցաւ. իրեն անանկ կու գար որ փիղ մը կար փորին մէջ: Վէզէրի վրայ գտնուող Գարլսնաֆիէն քաղաքը Գերմանիոյ միակ քաղաքն է որ հկեղեցի չունի: Գոլոմպոս, 1495 ին, Ամերիկայէն դարձին՝ 500 հնդիկ միասին բերաւ Սէվիլա՝ ուր աճուրդի հանից զանոնք: Պուտտայականութիւնը 84,000 վարդապետութիւններ կը դասնի իր մէջ: Զրնացիք չեն սուլեր: Ցերանոցիք մօտաւորապէս 250 տեսակ պանիր կը չինեն: Առողջ մարդու մը մարմինը 60—70 տեսակ միքրոպ կը պարունակէ: 1826 ին Կրօսպախի մէջ (Գերմ.) տղայ մը զուտ ոսկիի ձոյլ մը գտաւ որ 66 կրամ կը կչռէր: Մարդկային ճերմակ մազին քիլօն այսօր հրապարակին վրայ 40—50 օսմ. ոսկի կ'արժէ, իր երկայնութեան համեմատ: Աչխարհի էն հին քանդակագործական արտադրութիւնն է 11 սանթիմէթր բարձրութեամբ կրաքարէ դէմք մը որ վիլէնտորֆի մօտերը գտնուեցաւ: 30—50,000 տարուան հնութիւն մը ունի: Տիեզերք տարեկան 2,000,000,000

քիլօ ծխախոտի սպառում ունի: Համաքուրայի մէջ գտնուող Պուտտայի արձանը 125 մէթր բարձրութիւն ունի: Ամերիկայի և Ռուսիոյ հողերուն $\frac{3}{5}$ մասը յատկացուած է երկրագործութեան, իսկ Գերմանիոյ հողին $\frac{1}{3}$ մասը: Հանգուցեալ Վիքթորիա թագուհին իր ամուսնութեան առթիւ ստացաւ նուէրներ որոնց մէջ կը գտնուէր նաեւ պանիրի ահագին կտոր մը՝ 750 կովերու կաթովը պատրաստուած: Ռիխարտ Շթրաուս իր նոր օփէռին՝ «Օքս ֆօն Լէրխէնաու»ի համար 250,000 մարք ($12\frac{1}{2}$ հազար օսմ. ոսկի) ստացաւ: Այս գումարէն զատ, իւրաքանչիւր ներկայացման՝ իր իրաւունքը կ'առնէր: Հիւսիսէն դէպի Սահարայի անապատ եկող ոչխարք բուրդերնին կորնցունելով՝ այծի պէս մազ կ'ստանան: Էլեկտրական լամբարիկներու թիւն՝ որ վաւուելով լոյսի կը փոխէ էլեկտր. ոյժը, 1600 աստիճան ջերմութեան կը հասնի: Շաբաթական 200 միլիոն ասեղ կ'արտադրեն գերմ. ասեղի գործարանք: Իսլանտայի կղզին չէնքեր կան որոնք իրենց մէջ կը պարունակեն սրճարան, գրատուն և բանտ միանգամայն: Աչխարհիս վրայ գտնուող Ռատիոմի քանակն 36 անթկրմ. էր: Անցեալ տարի 5 անթկրմ. նոյն արտադրուեցաւ Լիթինկ գաւառը (Սթօքհոլմ): Միայն Մուկը տարին 614,000,000 քիլօ կիր կու տայ ծովուն: Իւրաքանչիւր մագնիսական մարմին ջերմութեան որոշ աստիճանի մը մէջ կը կորնցունէ իր մագնիսական յատկութիւնը: Միտրօլի և Օքսէրի միջեւ գտնուող $5\frac{1}{2}$ քիլօմէթր երկար փապուղին օդը հանելու համար 230,000 քիլօ ուժանակ գործածուեցաւ. 1850 սեպտ. 5 ին դիտուած արեւաբիծը տրամագիծ մը ունէր՝ երկրէս 7 անգամ մեծ: Գերմանիոյ Ս. չանթարգելը 1779 ին եաքօպի աչտարակին վրայ (Համպուրգ) հաստատուեցաւ: Եւրոպա տարին 5—6 միլիոն ատամոս կ'որսացուսուեցաւ: Հաւատաքննութեան գնդանն ուր կը փակուէին բանտարկեալք՝ կը կոչուէր «Ե՛րթ ի խաղաղութիւն», Vade in pace: Ճաբոներէնը չունի հ և լ տառերը: Տիւսըլտորֆ. քաղաքը (Բրուսիա) անձնիւր բնակիչի 70 քառ. մէթր գետին կ'ինյայ: Հազար լիտր ծովու ջուրին մէջ 1,668 ֆէնիք (չուրջ 2,5 բաղա) արժողութեամբ ոսկի կը գտնուի: Եւրպ. Ռուսիոյ 18,000 քառ. մէթր հողը խոպան է ըսորովին: Պէռլինի ոսփիկանապետին պաշտօնատունը՝ 21 գեղեցկապէս կահաւորուած մեծ սենեակներէ կը բաղկանայ: 1848 ին Ամերիկացիք Քուպայի համար 100 միլիոն տոլար առաջարկեցին Սպանիոյ: Առաջարկը մեր-

ժուեցաւ, բայց չատ չանցած Ամերիկացիք առանց դրամի տէր եղան այդ կղզիին: ֎ Ցարդ գտնուած արծաթի է՛ն խոշոր ձոյլը 1,650 քիլօ կը կշռէ և 830,000 ղրչ.ի արժէք ունի: ֎ Վարքօեանօքիի կողմերը՝ ջերմաչափը Մայիսին՝ ցորեկ առեն մինչև 30° կը բարձրանայ: Գիշերը սակայն զեռոյէն ալ վար կ'իջնէ: ֎ Ալպեան լերինք ունին 1,155 սառնակոյտ: ֎ 1848—52 Աւստրիա քաղաքական յանցանօք 2,127 հոգի կախուեցան: ֎ 1903 ին Պէռլին կրկին թիւով չոգեշարժ մեքենաներ ունէր, քան ամբողջ Բրուսիա՝ 1853 ին: ֎ Հունգարիա 900 է աւելի հանքի նչ. ապրիւրներ ունի: ֎ Մէլէն բառը ժ.Ը. դարուն սկիզբները գերմ. լեզուին մէջ մտած է: ֎ 1786 ին, երբ Շուէտի Գիտութեանց կաճառը հաստատուեցաւ, որոշուեցաւ ընդարձակ բառարան մը պատրաստել Շուէտական լեզուի: Այդ բառգիրքին Ա. պրակն որ միայն A տառը կը պարունակէր՝ 85 տարիէն աւարտեցաւ: ֎ 1870ի պատերազմին մէջ ինկող գերմ. զինուորներէն է՛ն երիտասարդը 16 տարու էր: ֎ Նիւ Եօրքի նորակառոյց Էմփայըր Սթէյթ վիթխարի վաճառատունը 300 մէթր բարձրութիւն և 8,090 պատուհան ունի: 1905—1908, երեք տարուան մէջ Ռուսիա 2,293 հոգի կախուեցան: ֎ Բնապաղլեզ (ալիւմինիօմ)ի քիլօն 1855ին 15000 ղրչ. կ'արժէր, 1890 ին՝ 300 ղրչ., այսօր 9 ղրչ. միայն: ֎ Հին Շուէտացիք սովի առեն՝ չատուածներու կը զոհէին իրենց թագաւորները: ֎ Յորդանանի դաշտերուն մէջ, հունձքը կ'սկսի Ապրիլի կիսուն: ֎ Հայտըն 1000 է աւելի կտոր նօթագրած է: ֎ Փրանսա քաղաք մը ունի որ մէկ գիրով է. Y: ֎ «Բարիլիօ ֆէռռնիա» միակ թիթեռնիկն է որ իր ոտքերը կը գործածէ քալելու համար: ֎ Միացեալ Նահանգներն իրենց 80 միլիոն ժողովուրդով, կրկին թիւով բարձրագոյն վարժարաններ ունին՝ քան ամբողջ Եւրոպան որ 400 միլիոնէ աւելի բնակիչ ունի: ֎ Ճարոն, միջին հաշուով, տարին 66 ժամ տեղի կ'ունենայ: ֎ Իւրաքանչիւր 50 չափահաս մարդ-գլուխ՝ 1 գարեջրատուն կ'ինայ Պէռլինի մէջ: ֎ Նո՛յն իսկ անձրեւի ջուրն իւրաքանչիւր խորանարդ մէթր-գլուխ կը պարունակէ 50,8 կրմ. աղտեղութիւն: ֎ Արեւն իր ճառագայթումին $\frac{1}{2200}$ միլիոներորդ մասը միայն կու տայ երկրիս: ֎ Ֆօրէսթի թագաւորք իրենց մահէ՛ն եաք անուն կամ տիտղոս կ'ստանային: ֎ Յորդանան գետը 24 ժամուան մէջ միջին հաշուով 6 միլիոն թոնօ (մէկ թոնօ=1000 քիլօկրամ) ջուր կու տայ Մեռեալ Ծովուն: ֎ Անապատի մէջ հետիոտն ուղեւորող Եւրո-

պացիք օրական 9—10 լիտր ջուր կը խմեն: ֎ Աղաւնիներուն սեռը զանազանելու համար. — Ամիս մը վերջ կշռուած ձագերէն ծանրերը կ'ըլլան արու, իսկ թեթեւներն՝ էգ: ֎ Հաւկիթի մը դեղնուցն ո՛րքան մութ գոյն ըլլայ, կը նշանակէ թէ հաւը լաւ անուադ առած է, իսկ երբ բաց գոյն ըլլայ դեղնուցը՝ հակառակը: ֎ 1020 հատ չ'սարկուած պիստակը (չոր ֆըռրըէ) մէկ օխա կը կշռէ. իսկ 950 հատ խորուած կաղինը (էեպոպ ֆըռրըէ՝ սարկուած) դարձեալ մէկ օխա: ֎ Դալաթիոյ և Ունգարանի 2 կամուրջներուն միամեայ հասոյթն է միջին հաշուով **6800** ոսկի:

Շարուճակելի

ԳԱՆԿԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Դլուխ մը աւելի լաւ է որ մեծ ըլլայ քան թէ փոքր: Վերի կողմը սրածայր գլուխը կը յայտնէ փոխոխական նկարագիր, դանդաղ միտք, նեղ իմացականութիւն՝ չատ բան սորվելու անընդունակ: Երբոր գլխուն ետեւի կողմը տափակ է և վիզէն վեր կը բարձրանայ՝ առանց զգալի տարբերութեան մը, նչան է կամքի, յարատեւութեան, ճարտար ու խորամանկ իմացականութեան մը: Միջին մեծութեամբ գլուխ մը — ո՛չ չատ կլոր, աւելի չատ ձուաձեւ,— կը նշանակէ բարեմասութիւն, լաւ յիշողութիւն: Պզտիկ գլուխ մը՝ միջին մեծութեամբ վիզով՝ ցոյց կու տայ իմաստութիւն, դատողութիւն, գիտութիւն: Պզտիկ գլուխ՝ երկայն վիզով՝ ապուշութիւն, տխմարութիւն և յիմարութիւն:

Ճակատներուն լաւագոյնն է միջինն ու մէկ քունքէն միւսը քոլորակը: Եթէ մազ բնաւ չգտնուի վրան, ցոյց կու տայ բարձր իմացականութիւն, պատիւներու ճաշակ, արդար հպարտութիւն: Հարթ ճակատ.— Անկրօնութիւն, ստախօսութիւն: Մէջտեղը կընճիռ մը.— Մեծանձնութիւն, քաջութիւն, իմացականութիւն, նաեւ անգթութիւն: Մեծ և անմազ.— Բախտախնդրութիւն: Երկայն.— Բռնաւորութիւն: Ճարպով ուռած.— Դանդաղ միտք, ձեռնարկներու մէջ անյարատեւ ոգի:

Քիր: Լայն ու երկայն՝ մեծ ուռնգերով.— Արիութիւն, բարութիւն: Խոշոր.— Մեծ սիրտ: Սրածայր.— Գձձութիւն,

ոչինչ բանի մը համար քէն: Պզտիկ.— Խարեբայութիւն: Կունտ ու կլոր.— Գէշ նկարագիր: Երկայն ու կլոր.— Գողութիւն: Տափակ, վեր դարձած.— Պագչոտութիւն, անառակութիւն: Կըռածագ.— Ցաղթութիւն, յանդգնութիւն, խինդ ու անգթութիւն: Կարմիր քիթ... գինովի:

Ինչ ու ինչպէս, Առնոց մասին խօսած էինք 1907ի մեր Տարեցոյցով, (էջ 233): Կրնաք բաղդատութեան դնել հետեւեալ տողերն ալ անոնց հետ:— Լայն բերան.— Ցանդգնութիւն, քաջութիւն: Բաց բերան.— Զափազանցութիւն ամէն բանի մէջ, լրբութիւն, հեգնանք, սահախօսութիւն: Նեղ բերան.— Համեստութիւն, երկչոտութիւն, ծանրութիւն: Վերին շրթի՝ վարի շրթէն աւելի դուրս ցցուած.— Շատախօսութիւն, չարութիւն, անկրթութիւն: Ստորին շրթի՝ վերինէն աւելի դուրս ցցուած.— կամք: Իսկ երբ կախ է ան՝ այլասերողութիւն, ապուշութիւն: Պրկուած ու պզտիկ շրթունք.— Ճարտարախօսութիւն: Նուրբ.— Չարութիւն, մեղկութիւն: Հաստ.— Հեշտասիրութիւն կամ տխմարութիւն:

Ակռայ՝ թանձր, հաստատուն և չնաւասնի ձեւով.— երկարակեցութիւն: Քառանկիւնի, երերացող, իրարմէ հեռու հեռու և փոքրիկ.— կարճ կեանք, դիւրաբարկանալու միտում: Եթէ կանոնաւորաբար չգանուին հո՛ն ուր պարտ էին բնանիլ.— Բամբասանք և անիմաստ հպարտութիւն: Շրթունքը վեր բռնող ակռաներ.— Լրբութիւն, կուռազան բնոյթ, մնապարծութիւն և գէշ նկարագիր:

Ականջ՝ Լայնաբաց.— Պակասամտութիւն: Խոշոր ու չափէն աւելի բացուած.— Լրբութիւն: Պզտիկ.— Խնդութիւն: Երկայն.— Իշութիւն, ծուլութիւն: Քառակուսի.— Գիտնականութիւն: Սոխտուածի պէս ու փոքր.— Խարեբայութիւն:

Մազ՝ կարմիր.— Չարութիւն, մանութիւն: Սեւ կամ սեւորակ.— Խորհրդութիւն, խոհեմութիւն, անկեղծութիւն: Խարտեաշ.—Սեւորակներուն պէս. բայց կ'արժէ՛ որ քիչ մը զգուշանաք այս գոյնով մազ ունեցողներէ: Պեխ կամ մօրուք ունեցող կիներ.— Հեշտասէր, «այրերու վաճառականութեան» հետամուտ: Ճերմակ մազ ունեցող երիտասարդներ.— Ցանկասէր, քղանցքներու չափ անուղղայ թափառող: Մեռաքսանման, առատ ու կակուղ մազ.— Իգացեալ, հանդարտ և ընդհանրապէս գէշ բնաւորութ: Կարծր «իւպոս».— Ցանդգնութիւն, զօրութիւն, առաջնորդութիւն և արկածախնդրութիւն: Գանգուր և կարծր.— Տկար իմացականութիւն. (եթէ պարուձեւ է քունքերուն վրայ՝ մոլութեանց զակատուժ): Զգուշանալ այն անձերէն որոնց մազն ու պեխը միեւնոյն չեն. առնք մնծ բան մը չեն արժեր ընդհանրապէս:

Աչք մէջին մնծութեամբ, ո՛չ չատ կլոր, բայց ու պայծառ.— Առողջ իմացականութիւն: Ակնակապիճներէն դուրս ինկածի պէս, չունի կամ կովու աչքերուն տեսքով, չատ լայն, երկայն բացուած.— Տխմարութիւն, ծուլութիւն, յանկասիրութիւն: Խորունկ, ներս գացած.— Նախանձ, չարաճճիութիւն, կասկածոտութիւն և գնուձ դիւրագրգռութիւն. (եթէ պզտիկ են՝ կծծիութիւն, եթէ չատ խորունկ՝ լրտեսութիւն): Ուղիղ առջեւնին նայող, նպատակի մը սեւեռուածի արտայայտութեամբ.— Անգթութիւն, կուռազանութիւն: Ցարաչարժ.— Անամօթութիւն, սահախօսութիւն, յանձնապաստանութիւն, նաեւ անձոկ: Խոնաւ ու քղարկուած.— Բանաստեղծի, խորհողի և արուեստագէտի խառնուած.: Դեղինի զարնող.— Մարդասպանութիւն: Սեւ ու փայլուն.— Ողջմտութիւն, հնարք և յանդգնութիւն: Կանանչ.— Խարդախութիւն, մանութիւն և աւազակութիւն: Կապոյտ.— Զգայնութիւն, երբեմն ալ տխմարութիւն: Շատ բաց կապոյտ.— Մելամաղձութիւն: Թափանցող, խոնաւ ու պայծառ.— Բարձր միտք, գիտակցութիւն անձին արժանիքին: Խոնաւ ու ժպտուն.— Սիրահարութիւն: Ժպտուն.— Բարութիւն, մարդասիրութիւն: Երկայն, սրածայր անկիւններով.— Մեծ դատողութիւն, թափանցողութիւն: Երբոր վերին արտեւանունքը կէսէն աւելի ծածկէ բիբը՝ նշան է ցուրտ դատողութեան, կոզմնակի նայող աչքերը միշտ անվստահելի անձերն ունին:

●

ՏԱՐՕՐԻՆԱԿ ՈՏՔ ՄԸ

Մուսուլի մէջ, Շէմամիքի Սուլթան Ապտուլլահ գիւղի «մուխթար»ն է Ապտուլլահի որդի Ֆէրէճը, 64 տարու երկայնահասակ և ամրակազմ խափչիկ մը — այժմ ողջ — որուն ոտքին ձեւը նախընթաց չունի: Իր գերդաստանէն ո՛չ ոք և իր 4 զաւակներէն ու իր երէց եղբայրներէն ո՛չ մին ենթակայ եղած են ոտքի նոյն հրէշութեան՝ որ յառաջ կու գայ «գերոսկրուց» է:—Ի՞նչ է գերոսկրուցը (ֆէմիք ուրս, hyperostose).— Ոսկորի այսում որ

կ'ըլլայ անոր երեսը կամ մէջը, մերթ կարծր ու մերթ սպնգանման, և որուն աճումը չատ դանդաղ է։ Այս ախտին պատճառներն են անկարգ առիթանք, խլիրդ (ինձիթմէ պէնի), ընդհարութիւն,

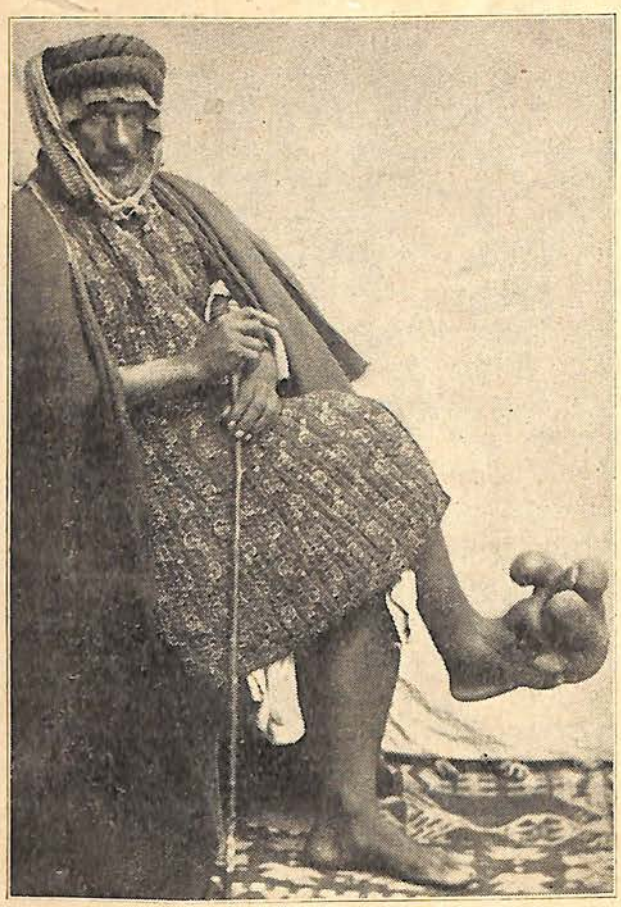

խոյլ, անկում, հարուած եւն.։ —Պաղատաի երեսմնի զին. բժիշկ Երուանդ Արապեան(*) գիտ. ուսումնասիրութիւն մը պատրաս-

(*) Յարգելի Տոքթորն ուուն հետ դասընկեր եղած ենք Սկիւտար՝ մեր պատանեկութեանը, Կայս. Բժշկանոցէն վկայուելէ վերջ, 1897էն պաշտօնի կոչուած է Դ., ե. եւ Զ. զօրաբանակաց, մանաւանդ վերջնոյն (Պաղտատ, Պասրա եւ Մուսուլ)։ 13 տարի անընդմիջաբար պաշտօնավարելէ յետոյ, Ազատութեան հռչակմամբ Պոլիս գալով ուսուցիչ կարգուած է Հարպիէ վրժրն.ը, հաստատուելով Բերա։—Անդամ Եւտիգուէլի Ազգ. Հիւանդանոցի արդի հոգաբարձութեան։

տած է Ֆէրէճի ոտքին վրայ, անջատ պրակով մը 1900ին հանրատարածուած թրքերէն, որով չահագրգռուած է յոյժ՝ տեղւոյն բժիշկ. ժողովը։ —Ֆէրէճի ալ ոտքը — զոր պատկերին մէջ կը տեսնէք — ի ծնէ է։ Օրը 10-12 ժամ անընդհատ քալելով կամ ամբողջ օրը ձի հեծնելով՝ ոչ մէկ անհանգստութիւն ենթակայ կ'ըլլայ։ —Ոտքին ընդհ. տեսքը.— 5 մատերէն 4ը միայն գերոսկրուց եղած են։ Այսինքն բաց ի ճկոյթէն՝ միւս 4ը։ Ցուցամատ և միջամատ խաչաձեւ բուսած՝ x տառին ձեւն առած են, և իրար փակած։ 3 այտուցք ունի ոտքը, մին խոշոր։ Բոյթը — բոլորէն կարկառունը — 71 աստիճանի աղեղ մը կը ձեւացունէ՝ հակած ոտքին երեսը։ Մատերուն յօդուած (օյնագ)ներէն սկսեալ բոյթին երկայնքը՝ մինչեւ եղնդածայր, 19 սանթիմէթր է՝ եղջիւրաձեւ չափուած։ Եղունքը մէջը թաղուած՝ չատ փոքր։ Ցուցամատ 19 սնթմ., բոլորաձեւ իրար փակած։ Խորխոր զոյգ չափուած՝ 34 սնթմ.։ Ճոթը՝ զոյգ բոլորաձեւ չափուած՝ 31½։ Ցուցամատի եղունգ՝ չատ փոքր և ատ'ն (atrophié)։ Միջամատի եղունգ՝ անշմարելի, կէտիկաւոր մի ձեւ բան մը։ Մատնահատ՝ քովինէն չեղակի հեռանալով 45 աստ. աղեղ մը կը ձեւացունէ. երկայնք և լայնք հաւասար, 9 սնթմ.։ Ճկոյթ՝ բաղդատմամբ միւս հրէյացած կնկերներուն թէեւ չատ ճղճիմ, բայց ձախ ոտքին կանոնաւոր ճկոյթին չափն ու եղունգն ունի, միայն ձեւին մէջ քիչ մը վար կախած։ —Ներբան.— Գարչապար և ներբանի միջամատ՝ ճեղքրուած մաչկով. [բոլոր տեղացիք արդէն բոկոտն ապրելով՝ նոյն ներբանն ունին]։ Քայլափոխուած ատեն, հերձուած մասը միայն կ'երկրպագանէ, իսկ անկէ վերի մասը կը մնայ օդին մէջ, ձեւացունելով 8½ սնթմ. աղեղ մը։ Գարչապարէն մինչեւ խաչաձեւել զոյգ մատերուն ծայրը 47 սնթմ. երկայնք։ —Ոտքին ներքին եզերքը՝ բոլորովին անկանոն. չափը ցուցամատին ծայրէն մինչեւ գարչապար 42 սնթմ.։ Արտաքին եզերքը՝ նուազ անկանոն. չափը, միջամատին ծայրէն մինչեւ գարչապար՝ 38½ սնթմ.։

—Անատամիկ ալ ու ձախ ոտքերուն բաղդատականը։

Ձախ ոտ (կանոնաւոր)	սնթմ.	Աջ ոտ (անկանոն)	սնթմ.
Ներբան	17½	. . . . .	47
Ներքին եզերք . . .	27	. . . . .	42
Ներքին » . . .	22	. . . . .	38½
Արտաքին » . . .		. . . . .	
Բուն (սրունքին հատած տեղը մինչեւ ոտք) . .	37	. . . . .	31

Բժշկութեան արդի պահանջումներն՝ անանուկ չիշ մը «թիր-եաք»ով, քանի մը ծիլ «միւրվէր»ով, սիսեռի խաթանով ևայլն գոհանալ չեն գիտեր։ Մինչեւ որ բժիշկը հասնի, հիւանդին կամ արկածեալին տրուելիք նախնական դարմանները Առտնին Դեղարանէն է որ կ'ապահովին։ Խնամով պատրաստուած հեռագիր դեղացուցակը զոր մեր թելադրութեամբ դիրի առած է Հայ բժիշկ մը, պիտանեգոյն դեղերը կը բովանդակէ իր մէջ։

ԾԱՆՕԹ. — Ա.) Դեղի առփ կամ սրուակ գործածուելէ վերջ լաւ մը գոյկլ և իրեն յատուկ տեղը դնել։ Բ.) Մէն մի առփի կամ սրուակի վրայ պիտակ մը փակցունել, վրան գրելով՝ **1**. Դեղին անունը. **2**. «Դարբսէն թէ ներսէն գործածելի»ութիւնը. **3**. Մեր տրանդին համեմատ, 24 ժամուան մէջ քանի՞ դգալ կամ քանի՞ հատ (նշխարք, բաքէթ) առնուիլը։ Գ.) Դեղերուն քով մեր նշանակած քանակը (dose) չափահասներու և մինչեւ տասներկուն մէջ գտնուող հիւանդներու համար են։ Ծերերուն և 15 տարեկանէն վար եղող տղոց, նաեւ նուազ առաւիկ պարպանելու տանն՝ ցոյց արուած դեղաչափերուն կէսը, կամ, կէսէ՛ն ալ պակաս գործածել։ Դ.) «Դարբսէն գործածելի» դեղերուն մանաւոր դարան մը սահմանել։

«ՆԵՐՍԷՆ ԳՈՐԾԱԾԵԼԻ»ՆԵՐ **1**. Սալիսիլաթ տը պիսմուտ (50 սանթիկրամնոց՝ 20ի չափ նշխարք, առփի մէջ, 1—5 հատ ջրծածելէ (*). — Փորհարութեան համար։ **2**. Լավտանօմ (ափիոն բուրը) 10 կրամնոց չիշ մը, 5—10 կաթիլ առնել ջուրով, մէկ անգամէն. այսպէս 3—4 տեղ. — Փորհարութեան համար։ **3**. Սիւլֆաթ տը ֆիճիճ և Անթիբիրին (երկուքէն ալ 25 ական սանթիմ. 20ի չափ նշխարք առփի մէջ, 1—8 ջրծածելէ). — Ջերմի և տաքութեան դէմ։ **4**. Սիռօ տը ֆլօռալ (20 կրմ.նոց չիշ մը, 1—4 ապուրի դգալ ջրծածելէ). — Ջղացաւերու եւ խիթերու մեղմացուցիչ։ **5**. Անթիբիրին և Լավտանօմ (տե՛ս վերը.)— Ջղացաւերու և խիթերու մեղմացուցիչ։ **6**. Թմբի (օխլամուր) և ցարիճջի ծաղիկ (իւրաքանչիւրէն 40 կրմ. քսակիկներու մէջ).— Ջղացաւերու և խիթերու մեղմացուցիչներ։ **7**. Էքէռ (30 կրմ.նոց լաւ պղտոած չիշ մը, 10—12 կաթիլ՝ չաքարի վրայ կամ ջուրի մէջ, ի հարկին 5—6 անգամ ջրծածելէ). — Ջղացաւերու և խիթերու մեղմացուցիչ։ **8**. Մանեեզի ֆալսինե և պի ֆաւպօճաթ տը սուս

(*) Նօտրագիր բոլոր ջրծածելիները 24 ժամուան համար են։

(երկուքէն ալ 20 հատի չափ բաքէթներ 50 սնթիկրմ.։ Առաջինէն՝ 1—6 հատ ջրծածելէ, վերջինէն՝ ի հարկին մինչեւ 12 հատ). — Ստամոքսացաւի, քացխտումի և թուքերու դէմ։ **9**. Սեդլիչ Բաուspru) Անգլ. պատրաստութիւն մը). ունենալ 5 հատ ճերմակ և 5 կապոյտ բաքէթներէն. հատ մը ճերմակէն, հատ մըն ալ կապոյտէն առնել, զատ զատ գաւաթներու մէջ լուծել ջուրով, յետոյ իրար խառնել ու խմել. մէյմէկ հատը բաւ է. — Մարսողական։ **10**. Երիցուկի ծաղիկ (բաբաթիա). ունենալ 30 կրամի չափ, խաչել ու ջուրը խմել. — Մարսողական։ **11**. Տգիւղ (huile de ricin, հինա եաղը) 200 կրմ.նոց չիշ մը 10-15 կրմ. սուրճով ջրծածելէ. կամ, նոյն իւղին «քաբսիւլ»էն տուփ մը։ [Գրեհաջուրի մէջ ալ կը դրուի]. — Լուծողական։ **12**. Սիւլթաճ տը սուս (25-30 կրմ.նոց բաքէթներ, իւրաքանչիւրը սուրճի կամ օշարակի մէջ ջրծածելէ. — Լուծողական։ [Այս դեղը թունաւոր ըլլալուն, պէտք է դեղագործի մը կանխաւ լուծաջուրը պատրաստել տալ և մանաւոր տեղ մը պահել խնամով]։ **13**. Սիքրաք եւ Սիքրաք տը մանեեզի (մէկէն կամ միւսէն 40-60 կրմ., մէկ անգամէն ջրծածելէ). — Լուծողական։ **14**. Հանճային ջուրեր (Եանօս, Գառապաշնա, Վիլլա-քապռա) չափահասներուն՝ մէկ չիշ. — Լուծողական։ **15**. Օ տը մէլիս (մանաւոր պատրաստութիւն մը) ջուրի մէջ կաթեցունել պէտք եղածին չափ. — Մարսուքի դէմ։ **16**. Ամօնիաք (10 կրմ.նոց չիշ մը, 5-10 կաթիլ՝ ջուրի մէջ). Մարսուքի դէմ։ **17**. Գաղտիկուր (լիսանը սէրվի, bourrache)ի ծաղիկ ու տերեւ. — Բուսաջուրը ջրծածելէ՝ քրտընցունելու համար։ **18**. Բուտը տ'իքեfա (10 հատ 50 սանթիկրամնոց բաքէթներ՝ տուփի մէջ, 10 վայրկեանը հատ մը ջուրի մէջ խառնելով առնել, մինչեւ որ արդիւնքը ցոյց տայ. — Փսխեցուցիչ։

«ԳՈՒՐՍԷՆ ԳՈՐԾԱԾԵԼԻ»ՆԵՐ. — **1**. Լիճիման օլեոfալֆեռ (կիրի ջուրով ու ձէթով սպեղանի) օծել մարմինին այրած մասը։ **2**. Թէնթիւռ տ'իոս (25 կրմ.նոց չիշ մը). — Այլ և այլ ցաւերու համար։ **3**. Ծեծուած կտաւատի իւղ (250 կրամ թիթեղ տուփով). — Նոյնպէս։ **4**. Բաբիճ տը Ռիկօլօ (Հարտալ եագըսը) 15 թերթ տուփով. Նոյնպէս։ **5**. Ամատու (գալ, սաթ) քանի մը թերթ. — Արիւնահոսի մը դէմ։ **6**. Բեռլօքիւռ տը Ֆեռ (50 կրմ.նոց չիշ մը, ներսէն 30 կաթիլ՝ 300 կրամ ջուրի մէջ. դուրսէն՝ կրկինը. — Նոյնպէս։ **7**. Ամօնիաք, **8**. Թէնթիւռ տ'իոս, **9**. Ֆասիս տը բեռեպանթին (Թիրեւէնթի բուրը). — Այս երեքն ալ

կը գործածուին խայծուածք և այրուցք մեղմելու համար։ — **ՎԷՐՔԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ**.— **1**. Ասիս պօռիֆ (120 կրմ.նոց տուփ մը, 100 կրմ. ջուրի մէջ 2-4 կրամ լուծել)։ **2**. Ալֆոլ ֆանճռէ (սրերթօով քեաֆիրի) 150 կրմ. չէչ մը, հատասար չափով ջուրի հետ խառնել, կամ ի տարկին առանց ջուրի։ **3**. Բաբիէ օ պիֆլօռիւռ տը մեռֆիւռ (սիւպլիմէ). կարդալ «սիւլֆամ տը սուա»ի համար ինչ որ ըսուած է։ 10 թերթով տեսրակ մը՝ հատը 1 կրամ-նոց զոր լիտր մը ջուրի մէջ լուծելով գործածել։ **4**. Գօթօն իտրօֆիլ (10 բաքէթ)։ **5**. Պանս է պանսատ (սարկը) 5-10 հատ։ **6**. Թուալ սիռէ (2-3 մէթր) դարմանուող վէրք մը պատելու և զայն թաց պահելու համար։ **7**. Կազ իտրօֆիլ պօռիֆէ է իսօֆռուռմ (անձնիւրէն 3 ական հատ) վէրքի մէջ թխելու կամ վրան ցանելու համար։ **8** Իսօֆռուռմ (փոչին, 30 կրմ.ի չափ) վէրքի վրայ ցանելիք։ **9**. Կլիսէռիճ. ցրտնախածի, նաև ազոց համար՝ դրեխալջուրի մէջ։ **10**. Վազէլին պօռիֆէ. ամէն տեսակ վէրքի համար։ **11**. Բօռաս մեռֆիւռիէլ պէլասօնի. նչիկներու բորբոքման համար։ **12**. Տիաէիլօն (*Ալճեն հագըսը*). չիտ «գան չիպանը»ի, գեղձ «պէզ»երու այտուքին, և, աճուկի, անուքի ու վիզի լուծիկներու համար։ **13**. Մանթօլպօռիֆէ. ¡ քթաւիոչի՝ նարբուխի համար։

●

ԽՕՍՔԵՐ ՀԻՒԱՆԴԱՊԱՀ ԿԻՆԵՐՈՒՆ

Հիւանդը խնամել կամ դարմանել՝ անոր դեղը միայն տալ ըսել չէ, այլ կը նշանակէ օգտագործել սենեակը, լոյսը, հանդիստը, անունդ չնորհել անոր, լաւ հագուեցուցնել զայն. այս ամէնը՝ պահանջուած ժամանակին։ «Ամէն կին հիւանդապահ ծնած է» ժողովրդական կարծիքը հիմնովին սխալ է։ Ֆիզիքական խնամքները ամէն ինչ չեն. բարոյական կողմն ալ պէտք է նկատի առնել։ Մթին ժամեր ունի անկողնի ծառայողներուն սիրտը. ցաւերնին միրճնք արտնչացող, նեղասիրտ, յուսահատ, անտանելի կը դարձնեն ու բնոյթին կը փոխեն։ Զբաղեցունել, զբօսցունել միրճնք, յուսալի խօսքեր ըսել իրենց. կարեւոր կէտեր են ասոնք։ Պէտք չէ խնամքները հարկադրել հիւանդներուն, հապա այնպէս մը ընել որ ասոնք փափաքին անոնց։ Հիւանդի մը բնոյթը հիմնովին ուսումնասիրել հարկ է և ջուրին երթա՛լ գիտնալ։ Մէկուն համար, ան արին փոփոխումն է կամ թեթեւ մարձում մը որ կը

փնացունէ, ուրիշի մը համար՝ ճաչէն առաջ պատուհանին բացուիլն է կամ կերակուրը հրամցնելու ձեւ մը՝ որ ուտել պիտի տայ։ Գաղջ լոգաջուր մը երբորդի մը ջերմը պիտի խաղաղէ։ Մէկ խօսքով, խնամածու կինը պարտի մոռնալ իր ևսը, ճաչակներն ու սովորութիները, նուիրելու համ. պարտականութեանը։ Դառնանք քիչ մըն ալ գործնական կանոններու։ ա.) Հիւանդի մը համար մէկ հոգի կը բաւէ իր հիւանդապահ և դարմանումին պատասխանատու։ Յոռնարարներու չատորութիւնն ինչպէս որ կերակուրին համը կը փախցունեն, այնպէս ալ հիւանդը հսկող չափէն աւելի անձեր կրնան մահուան մատնել զայն։ բ.) Հիւանդապահ պահուհի՛ ես, նայէ՛ որ լուացուելիք զգեստներ հագնիս։ Մեռաքս կամ օսլայուած քղանցքներուդ ֆօ-ֆռօն զոր մինչ ա՛յնքան կը սիրենք՝ թունաւ կը հանէ հիւանդին չիղերը։ գ.) Միչտ միչտ ձերմակեղէն մի՛ փոխեր. սակայն էական է թէ՛ քեզի և թէ հիւանդին համար։ Հիւանդութիւնն եթէ տարափոխիկ է, հիւանդին սենեակը մտի՛ր երկար չապիկ մը հագած՝ զոր հանէ՛ դուրս ելածիդ պէս։ դ.) կրէ՛ ձերմակ գոգնոցներ որոնք մի՛չտ մաքուր ըլլան։ ե.) կօլիկներդ կրունկ չպիտի ունենան. կրունկին ու ներբանին կցըրտուքն է՛ն սոսկալի ազմուկն է ջղային հիւանդներուն համար։ զ.) Լուսամուտներուն փեղկերն ուշադրութիւն ըրէ որ ամուր ըրըռնուած ըլլան, դուռներն ու նիգերը խլզոտած։ Ամէն բան նայէ՛ որ մեղմակի գոցես։ Մեծ ասեղներով չուտ չուտ պոլպայ մի՛ հիւսեր, կերպաս մի՛ պատռեր, գիրք մի՛ կորեր, խուզթ մի՛ ճմռթկեր. թեթեւ կերպով քնացողին համար տանջանք են ասոնք բոլորը։ է.) Բժիշկին կամ ուրիշի հետ փոխանակով խօսելէ զգուշացի՛ր եւ բժիշկին հրամանները սենեակէն դո՛ւրս ստացիր։ ը.) մի՛ չաղաղրատեր, մի՛ ձայնդ բարձր հաներ կամ զինքը վրդովող հարցում ըներ։ Վերջապէս ըրէ՛ քեզի յանձնուած հիւանդիդ՝ ինչ պիտի ուզէիր որ քեզի ընէին։

●

ՅԱՐՈՒՑԵԱԼՔ Ի ՄԵՌԵԼՈՑ

Տքթ. Լուիզ Ռօպինովիչ ռուսն ի Նիւ-Եօրք՝ բազմաթիւ անձերու և նշ. գիտուն թ. Էմիսընի ներկայութեան՝ հետեւեալ փորձը կատարած է։ Ձագար մը առնելով՝ ելեկտրական հոսանքին ենթարկած է զայն և ածխացուցած։ Ներկայք քննելով տե-

ած են թէ սրտի բաբախում և կեանքի ամէն չարժում դադրած են։ Տքթ. Ռօպինօվիչ իր հնարած ելեկտր. գործիքով դիւրաւ կրնայ ճագարին քանի մը հատում ընել վերջ, անասունը սկսած է կենդանութեան նշաններ ցոյց տալ. հատուածները չարունակելով՝ ճագարին սիրտը սկսած է բաբախել ըստ առաջնոյն։ Հատուածներու կրկին չարունակութեամբ կարելի եղած է ոտքի հանել ճագարն ու վազցունել սենեակին մէջ։

●

ՅՕԴԱՑԱԻԻ ԴԷՄ

Անգլ. բժիշկ մը կու գայ յայտարարել թէ կրնայ յօդացաւի դէմ դարման մը գտած ըլլալ։ Պէտք է զայն ջարդել ու մանրել և խաչել՝ մինչեւ որ կակուղնայ, յետոյ ջուրը խմել։ Նաեւ, առնել կաթ, մէջը քիչ մը ալիւր և մշկընկոյզ դնել. բոլորը մէկ աւելցունել խաչած կարոսին վրայ՝ հացի կտորներով, եփել և ուտել, եթէ ուզէք՝ խաչած հողկիթներով (բաթաթէս)։ Յօդացաւի ամէն տեսակ նեղութիւններ —ըստ յայտարարութեան նոյն բժիշկին — պիտի անհետին այս կերակուրին ճաշակումէն վերջ։ Եւ այն ատեն իրաւ՛ունք պիտի ունենայ եկեղեց տառապող անձը դադրեցունելու «Ջէրէվիզ, աչքիս կրո՛ղ կ'երեւիս» ժողովրդական ասութիւնը։

●

ՄԱՄՈՒԿ ԵՒ ՀԱՒ՝ ՕԴԱԳՈՒՇԱԿ...

Երբ մամուկը գարշի իր ոտանոցը հիւսելէ, անձրեւի նշան է. երբ իրիկուան հիւսելու աշխատի, վաղորդայնի օդը գեղեցիկ կ'ըլլայ։ Մօտալուտ անձրեւի կամ հովի ատեն, զգալապէս կը կարճցունէ անիկա իր տորգին թելերը, մինչեւ աղէկ օդին վերադարձը։ Այդ թելերուն երկայնութիւնը կրնայ նշան ծառայել հասկընալու համար աղէկ կամ գէշ օդի տեւողութիւնը։ Սարդ մը ամէն օր փոփոխութիւն կը մտցունէ իր աշխատութեան մէջ։ Եթէ մայրամուտէն առաջ բանի, գիշերը գեղեցիկ և պայծառ կ'անցնի։ Աչնան՝ երբ օդին մէջ սարդի ոտանոցի թելեր թռչին (Fils de la Vierge), նշան է գեղեցիկ օդի։ — Եթէ հաւերն անձրեւի ատեն չպահուըտին և իրենց կերը փնտռելու չարունակեն, նշան է թէ անձրեւը պիտի տեւէ օրն ողջոյն։ Եթէ առաջին կաթիլներէն իսկ փախչին՝ անձրեւը չուտ մը կը դադրի։

ԵՐԱԺԻՇՏՆԵՐՈՒՆ

«Երաժշտական ձայն»ն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ լարի մը (ջութակ, դաշնակ) կամ մետաղի կտորի մը (փող)՝ օդին մէջ գտած ճօճման կամ թրթռացումին պատճառը։ Ձայնն որքան բարձր ըլլայ՝ այնքան աւելի ճօճումներ կ'ունենայ։ Դաշնակին է'ն ցած ձայնը [sub contra A] 26 ճօճում ունի 1 երկվայրկեանի մէջ, է'ն բարձր ձայնը՝ 5,600 ճօճում։ Սովորական կամ միջին լա [A], ջութակին ազատ լա 1 երկվայրկեանի մէջ 435 ճօճում ունի,— վեննայի մէջ գումարուած վերջին համաժողովին որոշման համաձայն։ Ձայներ կան որոնք մէկ երկվայրկեանի մէջ 50,000է աւելի թրթռացում ունին՝ զորս կարող չէ որոշել մեր լսելիքը։ Փորձուած է որ մինչեւ 20,000 թրթռացում ունեցող ձայնի մը ինքնութիւնը կրնանք որոշել. անկէ անդին անորոշ կը մնայ։

●

ԱՂԲԱՀՈՂ

Պարտէզներու մէջ 2 տեսակ աղբահողեր կան, ածուի աղբահող (terreau de couche) և տերեւի աղբահող (terreau de feuilles), որոնք անհրաժեշտ են պարտիզպանութեան համար ու դիւրին ալ կը պատրաստուին։ Առաջինը սեւորակ, թեթեւ ու պարարտ հողի մը երեւոյթն ունի. արեւին ազդեցութեան տակ դիւրին կը տաքնայ և չատ թափանցական է ջուրի մէջ. աղբով կը պատրաստուի. աղբը կը դիզուի, հողի թեթեւ խաւով մը կը ծածկուի, յետոյ կը թողուն ինքնաբերական տարրալուծման ղոր կը դիւրացունեն՝ տեղ տեղ դէզը դիով խառնելով. տարրալուծումը լմնցնելուն՝ աղբահողը պատրաստուած կը նկատուի։ Լաւ աղբահող կ'ստացուի նաեւ, եթէ գարնան խաւ խաւ դնենք հատնոցի ծիրա, ձիու քակոր, կածաններու մաքրումէն դուրս եկած խոտեր և տունկերու աւելորդներ. բոլորը մէկ կը կոխկռտեն՝ և չատ տաքնան՝ տեղ տեղ կը ջրեն. աշնան տակնուվրայ կ'ընեն թիով և դէզ կը կազմեն. երբ ձմեռն անցնի, ընտիր աղբահող մը կ'ունենանք՝ զոր գործածելէ առաջ փոշրելու է կարելի եղածին չափ. ասիկա միւսէն տարբերութիւն է սակայն։ — Գալով տերեւի աղբահողին, ասիկա կ'ստացուի ծառի տերեւներէ և տունկի մնացորդներէն կազմուած դէզի մը յամր տարրալուծումէն։ 100 ին 10-15 կրամ կրախառն աւազ (sable calcaire) ով խառնուելէ վերջն է որ կը գործածուի այս աղբահողը։ Տերեւի աղ-

բանողը չատ մօտաւորութիւն ունի ցախի աղբանոց (terreau de bruyère)ին, զոր կը քաղէն կորդ Էրկիրներու (lande) և անտառներու մէջէն՝ ուր կ'աճին ցախերը մեծ քանակութեամբ։ Այս հողը աւերեալ աղբանոց մըն է նորէն՝ չատ աւազով խառն. յաճախ ցախի աղբանոցը հարուստ է մամուռի մնացորդներով ու խոտեղէն տունկերով. այն ատեն է որ կիզանոցուտ (tourbeuse) կը կոչուի։ — Պարտիզպանութեան մէջ հողը յաճախ կը ծածկեն աղբանոցով, որով չատ արդիւնքներ յառաջ կու գան։ Անով է որ տունկերուն պարարտութիւն (ֆըւյէը, engrais) կը հայթայթեն, առաջքը կ'առնեն վրայի խաւին կարծրանալուն — որ կը գոյանայ փոխոխակի չորութենէ և խոնաւութենէ, — և վերջապէս կը կեդրոնացնեն արեգակնային տաքութիւնը՝ զոր աղբանոցին սեւ գոյնը կը ծծէ բաւական չափով։ — Թաղարի տունկերու մշակութեան համար ալ ամենակարեւոր տարրը կը կազմեն աղբանոցները։

●

ԾԱՌԵՐՈՒ ՅՕՏՈՒՄԸ

Պաղատու ծառերու մշակութեան անհրաժեշտ մէկ գործողութիւնն է յօտումը (պռոֆա, taille) զոր պատշաճօրէն գործադրելը դիւրին չէ։ Ցօտող մը պարտի լուրջ ծանօթութիւններ ունենալ ծառամշակութեան և այդ բանին համար ալ բաւական ատեն աչկերտ եղած՝ վարպետ պարտիզպաններու քով։ Ջենք խրատեր ուրեմն «ամաթէօռ»ի մը որ իր պարտէզին ծառերը յօտէ. օգուտէ աւելի վնաս կը հասցունէ հաքէն։ — Ցօտումէն ինչ օգուտ կը քաղեն ծառերը։ Ցօտումը կանոնաւոր ձեւեր կու տայ ծառերուն, իրենց գանուած տեղին յարմար։ Այսպէս, որմայեց (պարան, espalier) ծառերու համար, ատիթ կ'ընծայէ անոնց՝ ամբողջ պատի մը մակերեսը գործածելու օգտակար կերպով։ Պատի չկեղնած և պարտէզի մէջտեղուանք գտնուած ծառերուն կարելի է տալ բուրգի, անօթի կամ ուրիշ առարկայի մը ձեւը՝ պարտէզին չքեղութիւնն աւելցունող։ Ցօտումով է որ ծառի մը գլխաւոր ճիւղերուն իւրաքանչիւրը կը զարդարուի պաղատու ոստերով, իր ամբողջ տարածութեանը վրայ. այս արդիւնքը դիտելի է կոճղատոր (կուտով) պատղ տուող ծառերու վրայ, մանաւանդ դեղձին՝ որուն ճիւղերն եթէ չյօտուէին, ծառը կորնչցունելով իր ոստերը, միայն գագաթը պիտի մնար։ Ցօտումը պաղատուութիւնը կը կանոնաւորէ աւելի, որովհետեւ ամէն տարի առատ բուսած ոստերը կտրելով՝ յաջորդ տարիներու ծաղիկի կոկոններուն համար պատած կ'ըլլանք այն հիւթը զոր ծծած հատցուցած պիտի ըլլային կտրուած ոստերը։ Ցօտումը, վերջապէս, կը չատցունէ պատղներն ու ընտիր տեսակի կը վերածէ զանոնք։ — Ձմեռուան յօտումն ուրիշ է, ամառուանն ալ ուրիշ. առաջինը կ'ըլլայ ձմեռնամերջին (Փետրվար), երբ սառնամանիքի վախը չկայ այլեւս, և հիւթն ալ տակաւին ժամանակ չէ ունեցած չարժումի սկսելու։ Այս յօտումը կը ծառայէ ծառերու ատաղձին ձեւաւորումը կանոնաւորելու։ Ինչո՞ւ սառ օդին կ'զգուշանան յօտել. որովհետեւ սառնամանիքն աղդելով կտրուած տեղին վրայ — երբ տակաւին թարմ է, — ճիւղերուն ծայրը գոյանալիք պատուկներուն կորուստ կը պատճառէ։ Ծառի մը ձլարձակման ատեն յօտումը վնաս է, որովհետեւ հիւթը կը խանգարուի իր չրջանին մէջ։ — Ամառուան յօտումը նպատակ ունի ճիւղերուն եւ պատղներուն աճումը կանոնաւորելու և պատրաստելու ձմեռնային յօտումը։ Այս յօտումը չըլլար որոշեալ տունի մը, ոչ ալ մէկ անգամէն, Բուսաբերութեան (végétation) ատեն կ'ընեն զայն, և, ծառին այլեւայլ մասերուն պէտքին համեմատ։ — Դիտելի պարագայ մըն է նաեւ որ յօտումը միեւնոյն կերպով չգործադրուիր բոլոր ծառերուն վրայ. ամէն տեսակ՝ իր պահանջներն ունի. այնպէս որ յօտումը լաւ կարենալ ընելու համար՝ չբաւեր միայն աղէկ գիտնալ այդ արուեստին ընդհանուր սկզբունքները. խելացի գործադրութիւն մըն ալ ընել գիտնալու է։

●

ՎԱՐԴԵՆԻՆԵՐՈՒ ՇՈՒՐՋ

Առաջին վարդերն – իբր վաղահաս ծաղիկներ — անչուչտ չատ կը փնտռուին։ Վարդենիները կարելի է ծաղկեցունել բաց օդին, իրենց սովորական ժամանակէն 2 չաբաթ առաջ։ Այս արդիւնքին հասնելու համար, պէտք է բնականէն ծաղկաբեր և կանուխ հասնող տեսակներէն ընտրել, ամրան վերջը վարդենին չատ կարճ չյօտել և գարնան՝ հետեւեալ պարարտացուցիչ խառնուրդը գործածել։ — «Սիւբէռֆօսֆաթ» 30 կրմ., «սիւլֆաթ տը ֆէռ» 10, «սիւլֆաթ տը բօթաս» 10։ Երբ կոկոնները կազմուած են, 10 լիտր ջուրի մէջ 5 կրմ. «սիւլֆաթ տը ֆէռ» դնելով չրելու է, և աւելի ուշ ալ մէջն աւելցունելու՝ պղտունց մը «նիթռատ տը սուա» ոռոգումի ջուրին մէջ։

վարդենիներու ծաղկումին. փայտ վառուած ծխանի մը մուրն առնել և հետեւեալ կերպով գործածել. մուրը դնել հին թակոյկի մը կամ ցնցուղի մը մէջ, վրան եռացած ջուր լեցունել ու թողուլ որ պաղի. յետոյ նոյն ջուրով ոռոգել վարդենիները քանի մը օրը հնդ մը. երբ այս հեղուկը հասնի, նորէն տաք ջուր լեցունել մուրին վրայ: Անոնք որ ճղճիմ են՝ կատարեալ կերպարանափոխութիւն մը կը կրեն բուսական գործարաններու վրայ՝ մուրի այս գործադրութեամբ, որով չատ վարդեր կը բացուին:

— Վարդի կոկոնները կը քաղեն իրենց ցօղուններով՝ երբ բացուելու մօտ են, բայց ո՛չ բացուած. կրակի վրայ դրուած սանի մը մէջ ազ կը չորցունեն. երբ ազը փոշիանայ՝ անկէ խառ մը կը փռեն թիթեղ տուփի մը խորը. հոդ կը չարեն կոկոններն՝ իրարու առանց դպցունելու. ծայրն ազէկ մը ծածկելու է ազով, յետոյ տուփը լաւ մը գոցելու է. թարմ վարդեր ունենալու համար՝ կը բաւէ ցօղուններուն ծայրերը կարել և կոկոնները դնել ջրալից սանի մը մէջ:— Վարդերուն ոռոգումը: Տունկը պարունակող թաղարը կը դնեն երկրորդական զարգարուն ամանի մը մէջ (cache-pot) որուն խորը խոռոչ մը կայ՝ մէկէջը լեցուն ջուր. խոշոր պատրոյգի մը մէկ ծայրը կ'ընկղմեն այդ ջուրին մէջ ու միւս ծայրը կը մացուցնեն ամանը՝ խորը գտնուած ծակէ մը. ջուրը կը բարձրանայ պատրոյգին միջոցաւ ու կու գայ կը հասնի արմատներուն. (այս դրութեամբ է որ լամբարի մը մէջի քարիւղը պատրոյգին միջոցաւ վեր կ'ելլէ ու մինչեւ ծայրը կը բարձրանայ): Այս կերպով թաղարաբնակ տունկեր թարմ կը մնան՝ ջուրի չարունակական անհետում մը և կանոնաւոր բաշխում մը ունենալով: Աւելին կայ. այս եղանակը կիրարկելով, պարտաւորուած չենք ըլլար ամէն օր ջրելու և երկու ծայրայեղ անպատշաճութիւններէ խոյս տուած կ'ըլլանք, (այն է՝ կամ չատ ջրել կամ պակաս), որով հողն իր խոնաւութեան աստիճանը կը պահէ՝ տունկին կատարեալ բուսականութիւնն ապահովելու չափով:— Ծաղիկներու առողջապահութիւնն ալ մարդկայինէն նուազ կարեւոր չէ, մանաւանդ երբ խնդիրը՝ տունկերն «աբարթըման»ներու մէջ պահելուն վրայ կը կայանայ: Թաղար մը տաք տեղ մը մէկէն ի մէկ պաղ տեղ մը փոխադրելը, կամ, պղտիկ տեղ մը ընդարձակ և օդաւէտ վայր մը տանիլը սաստիկ կը վնասէ բոյսերուն: Լոյս և օդ անհրաժեշտ են. պարփակուած մթնոլորտի մը մէջ տունկը ճղղած կը մնայ, բուսականութիւնը կը դանդաղի և ծաղիկները

կը թառամին: Այս գէշ արդիւնքներն աւելի՛ կը չեշտուին երբ տունկը մութ տեղ դրուի կամ փոչիի ենթարկուի և կամ պաղ օդահոսանքի:

●

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԻՍ Ի ԴԱՐ ԱՌԱՋ

Անոնը քաղադրեալ կըլլայ երբոր ալիքը մանիկ մը կոնկնայ. և բուռն կոնոնը սա է. նախ՝ մանիկը ինչբէն անշան պէտք ըլլայ: Սրբէր., ճեշտ ալիքը տրվի՝ և ո՛չ վերջը: Սրբ., անվան հետը անիրապես. կոչի՝ առանց ալքը յայնասր չերբ-մնալու: Ս- սա կերպ մանիկին կը կոչնի քաղաքական: Տըվածի կոնոնց կէօրի՝ բուռն բաղադրական մանիկ առնէն. ա, աև, ս, չ, բ, գ, լև կ՛. լամ, լամբ: Առջի հինգը կըոչին բացատական կամ եղծական, անոր համար որ պարզին նշանակութիւնը ներհակը կը ճոխեն. և շատ անգամ ճոյական անոնը կընկնի ածական: Ինչպէս ա. աև. հոռոմ ալ ունի առնէ ա, ոչ· ղր., ապատ, աևապատ. ընտիր, աևընտիր: Մինակ այրով ինչ կայ. կամայ. ակամայ. ձուխ, աձուխ, էբբեր ընդ. անձուխ. վերջ ճօմիրը ձուխ կընէր՝ ինչպես ֆայրը կընէ: Այսպես. ապուխ, պապուբրա, կելլէ պարկից բառին՝ բուխաս, այսինքն եփած. ոռոկ ապուխ կը նշանակէ՝ վերջած մը:

բ. Այս ճերն ալ բացատականի ոռճ կը ցոյցնէ, զր. պղնախոհ, բողնախոհ. (առանց կը ճրնի հին և լաս յիս:) ողջ, նուիրագ. բողջ, շեհվայ: Առանկ կրնայ առնըվիր ամբողջ բառն ալ. այ. ողջ, լըման. բողջ, կիսատ. ամբողջ, կըլլայ կրկին բպղպբրնալ. այ. անբողջ, լըման:

Մառնիկը լամ, լև, լամբ, նախպբրունեան են. բայց ալբ լեզուին ալբ բպղպբրական պես կը բառնի, ու պարզին վրա ոռոպոռ. մը կոնելցընեն. ինչպես, nus, ցոմիկիլը. լամբատ, պռոբ կամ վերը ցոմիկօղ, ճըլնախ հաղօղ: Թաց, լևնատ: Տուն, տան, լևնական: Ճիւղ, լևնճիւղ:

Կան այս մանիկին ալ, դժ կ՛. տժ, առ, որ բպղպբրական կը ակռվին. դժը բացատական է՝ անկին պէս. ս- հոռոմ ալ, լատինն ալ ոռանկ sius. խոկ առը մօտաոռոմունեան կը ցոյցնէ: Բայց ոռանց վրա կոչնէ կայ որ նշանական բառ ըլլան. առը արդէն նախպբրունեան է: Դժը կրճատած է դաժ կ՛. դեժ բառէն որ ժանտ, դժէտ կը նշանակէ. ոռակից է՝ դաժան, դժնեայ: Այս պատճառով ոռանէ յատուկ բպղպբրական չենի. բայց որովհետև անվան ակռվիքը կը դրվին առանց յայնասրս կապի, բպղպբրական ծրնական դնենք: Տի ախալ է՝ տ կ՛. աև բացատական մանով ոռանալ. այլ բառին նշանակութիւնը կը ծածկէ. ինչպես. տիկին, ծեր կին, խոհոռան: Տիեզերք, լատ եղբր ճուտ, կ՛. լատ ծայրանոց, որ կիմացվի՝ ալեհատ:

ռ մ կ դ = 1815

պեռ վերջին օրերս ըրած է հետագայ կտակը։ Բանասիրական իր բոլոր արժէքաւոր տքնութիւններն որոնք իր քով անտիպ կը մնան՝ պահ դրած է անգլ. դրամատուն մը, պայման դնելով որ իր մահէն վերջ զայն սմիտհաղոյն վաճառեն 20,000 ֆրանքի, նոյն գումարով կողակցին հողակոյտին վրայ փառաւոր մահարձան մը կանգնելու առաջարկով։ Եթէ մինչև 3 տարի իր այդ ձեռագիրները գնող ո՛չ մէկ հրատարակիչ, բանասէր կամ մնկենաս ներկայանայ, բոլորը մէկանց պիտի այրուին՝ հեղինակին այս արտառոց կերպով քմահաճ կտակին տրամադրութեանը համաձայն։—Ո՛ւր ես, Մրմրեան. ահաւասիկ «թուղթերս մոխիր» ըսո՛ղ մըն ալ, որ սակայն քեզի պէս «գլուխս ողջ» ձայնող մը չէ...։

երբեք չեն քաշուիր եւրոպական լեզուի բառերու փոխառութիւն ընելով՝ զայնս առատագարձութեամբ գործածելէ, սասանկով մեր գեղեցիկ աշխարհաբարը խորթացունելէ. իբրև թէ իրենց անխնայ գործածած այդ օտար բառերուն համազօր հին հայերէնները կամ նորաբանութիւնները գոյութիւն չունենային։ Թրքահայ գրագէտներ ո՛րչափ մեղադրելի պիտի ըլլային՝ եթէ ատոնց սովորութեան հետեւելով իրենց յօդուածները խճողէին զոր օրինակ տաճկերէննեբով։ Սառգիս այպանելի է ռուսահայոց այդ սովորամոլութիւնը՝ ժամանակ է որ սթափին անոնք և նոր սերունդին դադրի՛ն փոխանցելէ իրենց այդ յոռի ունակութիւնը։ Այս քանի մը տողն անոնց հասցէին ուղղելու առիթ տուաւ ինձ՝ Թղթատումս 1909ին Թիֆլիզ հրատարակուած Հայ գրողների Ա. հատորին վերջը դրուած բառացուցակին, ուրկէ իբր նմոյշ կը հրամցունեմ հետեւեալներն ընթերցողներուս, իմ կողմէս կցելով անոնց ֆրանսերէնները.—Անախրոնիզմ Anachronisme. Անտիկ, antique. Անորմալ, anormal. Անտրպրենեոր, entrepreneur. Ասոցիացիա, association. Ատեստացիա, attestation. Ակորդ, accord. Աֆիշ, affiche. Բանկ, banque. Բենեֆիս, bénéfice. Բինոկլ, binocle. Բուֆետ, buffet. Բուրս, bourse. Դեբիւտ, début. Դիսոնանս, dissonance. Էլեգիա, élégie. Էպոպէա, épopée. Էսքիզ, esquisse. Էտիւդ, étude. Էքսպեդիտոր, expéditeur. Էքստազ, extase. Իլլիւզիա, illusion. Ինսթիտուտ, institut. Կասսա, caisse. Կլաքէօր, claqueur. Կոմիսիա, commission. Կոնտրաստ, contraste. Կրատեր, cratère. Կորիդոր, corridor. Կուլիս, coulisse. Կուրս, course. Մանշէտ, manchette. Միսիա, mission. Մոմենտ, moment. Պարադոքս, paradoxe. Պինսընէ, pince-net. Պորտրէտ, portrait. Պոտփուրի, pot pourri. Սթուտենտ, étudiant. Վուլգար, vulgaire. Տակտ, tacte. Տրագիք, tragique. Տրատիցիա, tradition. Րիթմ, rhytme։ Եւ այլն, այլն։

Թող անգամ մը Լուսինեանի բառգիրքը նային՝ տեսնելու համար թէ հոն ինչ աղէտ հայերէնները կան ատոնց...։

●

 [orsnı, armée]

Օսմ. երկիրները վիլայեթապէս բաժնուած են 7 մեծ չրջանակներու որոնց կեդրոններն են Կ. Պոլիս (Ա. Զօրաբանակ), Ա. Պոլիս (Բ. Զօրբնկ.), Սէլանիկ (Գ. Զօրբնկ.), Երզնկա (Դ. Զօրբնկ.), Դամասկոս-Շամ (Ե. Զօրբնկ.), Պաղտատ (Զ. Զօրբնկ.), Եէմէն (Է. Զօրբնկ.)։— Կան 2 մասնաւոր չրջանակներ եւս, Տրիպոլիս և Հիճազ որոնք բանակատեղի չեն, այլ կեդրոն մէյմէկ զօրաբաժիններու։— Անձնիւր բանակ ունի հրամատար (ֆէյզ, commandant) մը, և կ'ստորաբաժանուի ՋՕՐԱԲԱԺԻՆ (ֆըրքէ, division)ներու. պետը կը կոչուի զօրաբաժնի հրամատար (ֆէրիկ)։ Զօրաբաժինը կը բաժնուի ՎԱՇՏ (լվա, brigade)երու. պետը՝ կիսաբաժնի հրամատար (մըլվա)։ Վաչտը կը բաղկանայ քանի մը ԳՈՒՆԴ (ալայ, régiment)երէ՝ հրամայուող գնդապետ մը (մըալայ, colonnel) որուն կ'աջակցի տեղակալը (թեյմթամ, lieutenant)։ Գունդերէ կը կազմուի ԳՈՒՄԱՐՏԱԿ (ԹաղուԹ), հրամայուող հազարապետէ (պին պաշը, major) մը որուն կ'աջակցի դեր-հազարապետը (թօլ աղասը, vice-major)։ Գումարտակները կ'ստորաբաժանուին ԴԱՍԱԿ կամ ՋՈԿԱՏ (ըէօրէ պէօյլէկի, compagnie կամ ալէվըր պէօյլէկի, peloton) ներու որոնք ունին 100ական զինուոր՝ հրամայուող հարիւրապետէ մը (եէօզ պաշը, capitaine) որուն կ'աջակցին 2 հոգի, առաջինն՝ Ա. տեղակալ (մըլազըմ եվվըլ, premier lieutenant), երկրորդն Բ. տեղակալ (մըլազըմ սանի)։— Սպայութեան (զաբըթ, officier) նուիրապետութիւնէն (հարբ) դուրս կը մնայ ենթասպայ (sous-officier)ներու դասակարգը. 1. Աւագ սպայ) պաշ չավուշ, sergent-major), 2. Ծխնապետ (չավուշ, sergent), 3. Տասնապետ (ոն պաշը, caporal)։

●

1899էն մինչեւ 1908 քաղաքական պատճառներով կամ

բախտ չունենալու համար Միացեալ Նահանգները գաղթող Հայոց թիւն է 17,882 հոգի, (13,001ը՝ արական, իսկ 4,881ը իգական սեռէ)։ Իսկ նոյն տասնամեայ չրջանին, Ամերիկա գաղթող Թուրքերուն թիւն է 10,351 հոգի, (10,463ն այր, 393ը կին)։

●

«ՀԱՄԱՎԷՆՏ»ՆԵՐԸ

Սիւլէյմանիէ լերանց մէջ ծագում առած քրդական փոքր ցեղ մըն են ասոնք, ի վաղուց անտի ծանօթ իրենց ասպատակութեամբ, աւարառութեամբ և չարագործութեամբ, որոնք վերջացող տարւոյն ընթացքին մ'ալ քան խօսեցուցին իրենց վրայ։ Ձմեռն այդ կողմերուն ջերմութեան աստիճանը 15° է. ամառը սոսկալի տաք կ'ընէ։ Երբ ատենօք կառավարութիւնը խնդիր բրաւ ատոնց վիճակը, բնակութիւնին ձգելով թափառական կեանք վարել սկսան անոնք Քէրքուքի, Սիւլէյմանիէի և Պաղտատի միջեւ եղող մեծ անապատը։ Բազմամարդ չեն և չատ ալ չեն աճիր. սակայն ամէն կողմէ արկածախնդիր և վախտական ոճրագործներ և զինուորութենէ դասալիքներ կ'ատուարացունեն այդ ցեղին թիւը։ Ամէնքնին ալ լաւ հրացան գործածող և քաջ ձիավարժ՝ համբաւաւոր դարձած են իրենց խժդժութիւններով՝ նոյն իսկ Օսմ. զօրաց դէմ, որոնցմէ երբ պարտուելնին տեսանեն՝ կ'անցնին պրսկ. սահմանագլուխէն անդին։— Թունդ իսլամներ են իրենք, ալքողատեաց, Բամազան ամսուն՝ խստօրէն ծոմապահ։ Համալէնտ մը մարդ մորթելու տեն եթէ եղջերն ձայնը լսէ, սպասմալէնտ մը մարդ մորթելու տեն եթէ եղջերն ձայնը լսէ, սպասնոթիւնը կիսատ թողլով աղօթքը կ'ընէ և ապա կ'աւարտէ զոհին գործը։

●

«ՀՈԳԵՄԱՐՏԻԿ» ԱՂԱՆԴԱՒՈՐՔ

Ռուսեր են ասոնք որ կը կոչուին տեղական բարբառով Տոխոզոբ։ Վարդապետութիւնին կը կայանայ «ազատ սիրոյ» մէջ, այսինքն ամէն բան հասարակաց է անոնց համար, նոյն իսկ կիները. տեսակ մը Գըզըլպաշներ։ Բաւական է որ այր մը և կին մը հաճին, (ըլլան անոնք նոյն իսկ կոյս կամ ամուրի), իսկոյն կրնան զուգակցիլ նոյն վայրն առանց անպատեհութեան։ Եթէ Տոխոզոբ պօրի մը հիւր ըլլայ մարդ, կը նուիրուի իրեն ամէն ինչ, մինչեւ անգամ իր կինը։ Ամուսնական օրէնք կամ պսակի խորհուրդ չունին. այր ու կին մէկտեղ կ'ապրին, որչափ ատեն որ հաճին, յետոյ կը զատուին։ Զաւակին ուզեն՝ կը նային, թէ ոչ՝ հասարակութեան վրայ կը թողուն որ կը հոգայ զանոնք ծնողայ պէս։ Վատահարին հասարակայ է, աշխատանքն ալ։ Ամէն ընտանիք իր պէտքին համեմատ կ'առնէ մշակութեան և դաշտերու արդիւնքէն։ Աւելորդը ծախու կը հանուի հասարակութեան՝ գործակալներու կողմէ։ Միաձեւ կը հագնին և միաձեւ տնակներ կը բնակին։ Հոգեւոր պաշտօնեին է Աւետարանի ընթերցում։ Չեն ատեր, չեն նախանձիր, չեն չարանալ և ոճիր չեն գործեր բնաւ։ Մահկէր չեն ու բնաւ արիւն չեն թափեր, նոյն իսկ լուն ու մղուկը չեն մեռցնեներ։ Չէնք չունին, զօրք ալ չեն տար. ուստի Ռուսիա արտաքսեց զանոնք։ Քանատա գացին, հոն ալ չկրցան ապրիլ. նորէն դրուեցան։ Հիմայ մէկ մասը Կիպրոս մեկուսի կ'ապրի. և որովհետեւ անգլ. իշխանութեան տակ զինուորագրութիւն չկայ, կը յուսան հոն մնալ։ Մալաքաններն ալ ատոնց կը նմանին, բայց մահկէր են։ Նորոգ հանգուցեալ Թէոմթօ անա այս աղանդաւորներէն ներշնչուած պէտք է ըլլայ։

●

ՕՍՄ. ԵՐԿՐԻՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ ԹԻԸ

Աբեւելեան խնդիրներով զբաղող գերմ. հրապարակագիր մը վերջերս «Ֆրանֆֆուրթեր Ձայթունգ»ի մէջ Թուրքիոյ բնակիչներուն համակիր վրայ յօդուած մը հրատարակելով՝ գրած է Թուրքերուն օսմ. երկրին ամէն կողմն ունեցած գրական առաւելութիւնը։ Կ'ըսէ. «Օսմ. երկրին բնակչութեան թիւը **25** միլիոն է, որուն $6^1/_2$ միլիոնը Րումելիի, $17^1/_2$ միլիոնն Ասիատոլուի եւ 1 միլիոնն Ափրիկէի մէջ։ Րումելիի բնակչութեան կէսն խալամ է, որուն մէջ Թուրքերն աւելի շատ են։ Թուրքերուն համահաւասար են գրեթէ Արնաւուտները. մնացեալ ցեղերը կարեւոր թիւ մը չեն կազմեր։ Րումելիի մէջ Թուրքերէն յետոյ առաւելագոյն թիւ ունեցողները Յոյներն են, որոնց թեւ $1^1/_2$ միլիոն կը հաշուուին, սակայն իրականին մէջ 1 միլիոնէն փիչ աւելի են, իսկ միւս ոչ-խալամ ցեղերէն Պուլկարները 700,000, Սերպերը 700,000, Հրեաները 190,000, Հայերը 150,000, Ուլահները 100,000 կը հաշուուին։ Ասիատոլուի մէջ 1 միլիոն Յոյն կայ, որ շատ չնչին թիւ մըն է եւ այս պատճառով Յոյները կարեւոր դեր մը չեն կրնար խաղալ։ Նոյնպէս Հայերն որոնց 1,250,000 կը հաշուուին։ —Ասիատոլուի մէջ 7,800,000 Թուրք, 5,000,000 Սուրիացի Արաբ, 1,250,000 Քիւրտ, 1,115,000 Հայ եւ

1 միլիոն Ցոյն կան: Օսմ. երկրին մէջ կը գտնուին 10 միլիոն Թուրք, 6 միլիոն Արաբ, 2 միլիոն Ցոյն, 1,265,000 Հայ եւ 1 միլ. 270,000 Քիւրտ: Այս ցանկէն կ'երեւի թէ Թուրքերն ամէն տեղ մեծամասնութիւն ունին: Թուրքերուն կը յաջորդէ բուական առաւելութեամբ՝ Արաբն որ շատ մը ցեղերու բաժնուած է եւ Թուրքերուն պէս մէկ մաս մը չկազմեր: Արաբները կ'ուզեն որ ուրիշ ցեղերու հետ բաղաքական կապերով միանան եւ մեծամասնութիւն կազմեն, սակայն կրկին չեն յաջողիր:

●

1911Ը ՍԽԱԼ Է

Քրիստոսի կեանքը պատմականօրէն ուսումնասիրողներ գիտեն թէ Անոր Ծննդեան բուն թուականին եւ մեր ընդունած սովորական թուականին մէջ քանի մը տարուան տարբերութիւն կայ: Հարվըրտ Համալսարանի ուսուցչապետ Մր. Տէյվիս կ'ըսէ մր պատմական փաստերով կ'ապացուցանէ թէ ինչ կերպով յառաջ եկած է այդ տարբերութիւնը: Բրօֆէսօրը կ'ըսէ թէ Հերովդէս Մեծ որ մեռաւ Հռովմէական թուականին 750րդ տարին. թէեւ առհասարակ ընդունուած թուականն է 753, որմէ հայուկով սկսուած է Քրիստոնէական թուականն ալ: Վերջին հետազօտութիւնք ցոյց կու տան թէ Հերովդէսի որդին Արքեղայոս 759ին գահէն վար առնուեցաւ, եւ իր իշխանութեան տեւողութիւնն էր 9 տարի, որով գահ ելած կ'ըլլայ 750ին: Ու մենք գիտենք թէ Հերովդէս իր մահուան տասնն էր որ իր թագաւորութիւնը բաժնեց իր որդւոց, այսինքն երկու քրի գահ բարձրանալու թուականը նոյնն է իրենց հօր մահուան թուականին հետ որ Քրիստոսի ծնունդէն 1 տարի վերջ պատահեցաւ: Հին պատմութիւններ մահուան այդ թուականը սխալ նշանակելով, այսինքն 753 գրելով փոխանակ 750ի, Քրիստոսի ծնունդն ալ 752էն հայուելիս սկսաւ՝ փոխանակ 749ի, որով բուն թուականէն 3 տարի ուշ մնացած եղաւ: Ուրեմն մեր գործածած թուականը պէտք է ըլլար 1914, և ո՛չ թէ 1911, եթէ ուզէինք ուղղել զայն՝ Յիսուսի բուն Ծննդեան տարիէն հայուելով:

●

ՎԻՔԽԱՐԻ ԳՈՒՄԱՐ

1909 տարուան մէջ Միացեալ Նահանգները կատարուած բարեգործական նուիրատուութեանց գումարը հասած է 141,250,000

տոլարի: Գլխ. նուիրատուք՝ — Ճօն Ս. Ռէնըֆէլը (26,550,000), Ռաքֆէլըր (12,852,000), Գառնէկի (6,056,500): Նուիրատուութեանց $\frac{1}{3}$ էն աւելին յատկացուած է կրթ. գործերու: Վերջին 17 տարիներու միջոցին՝ Մ. Նահանգները կատարուած դրամական բարեգործութեանց համագումարը հաղիւ դէպի տոլարը կ'անցնի, այսինքն 250 միլիոն ֆրնս. ոսկի:— Երջանիկ երկիր:

●

ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ՋՈՒՐԸ

Բարերդէն 2 ժամ հեռու «Մատէն» կոչուած գիւղ մը կայ, ուր, լեռան մէջէն վազող ջուրը կը հաւաքուի աւազանի մը մէջ: Այդ աւազանը կը նեղէն երկաթի խողովակներ՝ որոնք անդիմադրելի կը վերածուին թեթեւ մը աւազի, ըստ հաշիւներուն անարատ պղինձ կ'ստանան: Հրաշագործ այդ ջուրը չհանգրուանողը Հայ մըն է որ իր պատրաստած պղինձի քաժանարները կ'արտածէ Անգլիա, աւելի ազնիւ և ընտիր քան Եւրոպական պղինձը:— Տեղը չէ՞ կրկնել նորէն բանաստեղծին խօսքը. «Հայաստան, երկիր դրախտավայր...»:

●

ՎՏԱՆԳԻ ԿՈՉԸ

Հռչակաւոր ֆրնս. անաւասագէտ Լըուա Պոլիէօ 1910 յունուարի 1ի Բարիզ կը հրատարակէ վտանգի կոչ մը, ցոյց տալով թէ Ֆրանսայի բնակչութիւնը կը նուազի: Կ'ըսէ թէ 3 սերունդ առաջ Ֆրանսայի 39 միլիոն բնակչութիւնը պիտի իջնէ 20 միլիոնի, իսկ 6 սերունդ առաջ՝ 10 միլիոնի: Ուստի կը պահանջէ որ 500 ֆր. պարգեւ տրուի ամէն ընտանիքի որ երկրորդ զաւակ մը ունենայ:— Հայաստանցիք հոն ըլլալու էին, ի՞նչ կ'ընէին ապահովարար ֆրանսական պիտակէն...:

●

ԵՐԵՔ ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԷՋ

1905 հոկտեմբերին կ'աւետուէր Սահմանադրական դարու մը բացումն ի Ռուսիա:— Թէ ինչ տեսակ ազատ Մամուլ վայելեց ժողովուրդն այդ օրէն յետոյ, Թօլսթօ կը բացատրէ հետագայ թուականներով: Երեք տարուան մէջ (30 հոկտեմ. 1905 – 30 հոկ. 1908) կառավարութիւնը 1080 դատ բացաւ լրագրապետաց դէմ: 462 լրագրապետ՝ բանտի և բերդարգելութեան, 16 լրագրապետ՝ տաժանակիր աշխատութեան և 3 ալ աքսորի դատապարտուեցան:

1085 լրագիր ջնջուեցան, որոնցմէ 264 ը՝ դատական վճիռով, և 821 ը՝ վարչական անօրինութեամբ։ — 1909 տարին նշանաւոր դարձաւ տուգանաց անագին աճմամբ։ 1909 ի սկիզբէն մինչև նոյեմբեր՝ 10 ամսուան մէջ 155 տուգանքի դատապարտութիւն տեղի ունեցան, որոնց գումարը կը հասնի 70,000 ոսկիի։— Իրողութիւն մըն է թէ Սահմանադրութեան հռչակումէն առաջ — այսինքն գրաքննութեան ժամանակ — Մամուլը նուա՛զ հալածուած էր հոն քան թէ հիմայ։

●

8 ՏԱՐՈՒԱՆ ՄԷՋ

Փոխարքայական վերջին վիճակագրութենէ մը կը տեղեկացուի թէ 1902 - 1909, ութը տարուան ընթացքին հաշիւը երեք հազար՝ ըսե՛ հաշիւը ութսունը վեց աւազակութիւն, կողոպուտ, սպանութիւն և վիրաւորում տեղի ունեցած են Կովկասի մէջ։ Երջանիկ երկիր որուն մասին չատ պերճախօս են արդէն սա թուանշանները։

ՏԱՐԻ	ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ, ԱԽՂ	ՍՊԱՆՈՒԹ. ՎԻՐԱՒՈՐՈՒՄ
1902	2,631	7,099
1903	2,621	8,280
1904	3,003	8,758
1905	5,443	11,631
1906	6,375	10,936
1907	5,174	8,793
1908	4,542	7,704
1909	3,294	7,202
	33,083	70,403
	Համաքօմբ	103,486

●

«ՄԵՏԵԽ»Ի ԲԱՆՏԸ

կը գտնուի Թիֆլիզ քաղաքը, Կուր գետի ափին, Հաւլաբարի մօտ։ Ժեռուածքի մը վրայ բարձրացած՝ միջնադարեան տեսքով վիթխարի բերդ մ'է, որ ժամանակաւ պալատ և ամրոց էր Վրաց իշխաններուն և թագաւորներուն՝ արշաւանքներու ատեն։ Ե. Դարուն, Մեհեխի շրջապատը կառուցուած է հոյակերտ եկեղեցի մը վարդան Մամիկոնեանի դուստր՝ Շուշանի անուամբ որ համանուն

ժամին մէջ ամփոփուած է. տարին անգամ մը հոդ ուխտի կուգան Թիֆլիզի Հայ ու Վրացի կիներ։ 1804 ին Ռուս. տիրապետութենէն առաջ, վիրք իշխանաց և արքայից յատուկ այդ ապարանք-ամրոցը վերածուեցաւ զնդանի, Ս. Շուշան եկեղեցին ալ դադրելով Հայոց սեփականութ. ըլլալէ։— Հիմայ Մեհեխ՝ կեդրոնական բանտն է Կովկասի, լեցուած՝ Հայ և Ռուս քաղաքական յանցաւորներով, կարծես կերպիւ իւիք արդարացունելու համար Վրացերէն կոչումին իր անուան նշանակութիւնը։ Հայոց ձեռքէն առնուած ժամին փոխարէն՝ չնորհուած է անոնց Գ. յարկի խուց մը որ մատուռի վերածուած է, բանտուած Հայեր չզրկելու համար եկեղ. արարողութենէ։ Իշմիրլեան Հայրիկ այցելած է հոդ եւ մէջինները մխիթարած։ — կը պատմուի թէ առենօք Վարդանի դուստր և Վրաց թագուհի՝ չնորհալին Շուշանիկ արգելափակ եղած է Մեհեխի ամրոցը՝ յանուն Քրիստոնէական սուրբ հաւատքի։

●

ԵԶԱԿԱՆ ԹՈՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Թուրք պատմագիրներ պատմական նշանաւոր թուականներն որոշելու համար նախադասութիւններ կը յօրինեն որոնց գիրերը թուականի արժէքով գումարուելով՝ ուզուած թուականը ցոյց կուտան։ Թուրք քերթող մը Հ. Ասաֆ՝ Զրազանի աղէտին թուականը կը սահմանէ «Զրազան հանտը» պարբերութեամբ՝ որուն 11 տառերուն թուական արժէքին գումարը կը կազմէ 1328 արաբական թուականը։

●

ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՆԵՐԸ

Այսօր, երբ Գիտութեան անթիւ և անհամար բարիքները կը վայելենք՝ մեր առօրեայ կեանքը պէտք եղածէն աւելի դիւրացունելով, չատ քիչ անգամ կ'անդրադառնանք ու կը խորհինք Գիտութեան Մարտիրոսներուն վրայ որոնց միայն կը պարտինք գիտական աշխարհի բարեչրջումն ու կատարելագործումը։— Քանի մը տարիներ առաջ, Հէրրի Գօքս անգլ. բնագէտը Ռէօնթկէնն ճառագայթները քննած միջոցին՝ մարթի վառնգաւոր հիւանդութիւն մը ստացաւ, որմէ մինչեւ այսօր կը տառապի։ Այն առեն՝ իր ձախ ձեռքին մատներն, ու տարի մը վերջ՝ աջ ձեռքին 3 մատները կտրել տուաւ. անցեալ ամառ ալ, նոյն իսկ աջ բազուկը անդամահատեցին։ Գօքս այնպիսի առեն մը սկսաւ

քննել Ռէօնթկէն ճառագայթներուն, երբ տակաւին անոնց վտանգաւոր ներգործումը չէր ճանչցուած։ Անգլ. կառավարութիւնը այս մեծ բնախոյզին արդարեւ ամէն կերպով օգնեց, և սակայն ահռելի ցաւն որուն Օօքս ենթարկուեցաւ՝ իր առողջութիւնը հիմնովին տակն ու վրայ բրաւ։ — 3 տարի առաջ Լօնտոնի մէջ մեռաւ Տքդ. Մաք Ֆէյսըն, տաղանդաւոր մանրէաբանն որ Թոքաբոյսի և տենդի դէմ իր գտնելիք մէկ դարմանը խուզարկած առեն՝ ի՛նքը վարակուեցաւ։—Իր կեանքը վտանգած է կցաղեռապի անգլ. մանանագէտ մը, փորձի մը միջոցին արեան թունաւորում առանալով։ — Վերջերս ուրիշ նշ. գիտուն մը, Բրօֆ. Բաուէլ, կազի թունաւորումի մը զոհ գնաց Ամերիկայի մէջ։—Բրօֆ. Քիւրի, Ռատիումի գիւտն ընողը, Բարիզի մէջ կառքի արկածի հետեւանքով մեռաւ. իր ճակատագրին փութացումն էր այս հատնարար, քանի որ նշ. գիտունն անպատճառ օր մը իր ընկերկած ապարէզին պիտի զոհուէր։ Երբ Քիւրի առաջին անգամ Լօնտոն գնաց, իր հետը տարած Ռատիումի տուփն անզգուշութեամբ կուրծքին մօտեցուց, և ամիսներով մեծ ցաւերու ենթարկուեցաւ։ Ռատիումի ճառագայթներուն զօրաւոր հոսանքն իր հագուստներէն ներս թափանցած և իր կուրծքին վնդակը վառած էր։ Իր փորձերուն առեն ձեռքերն ու բազուկները չէր կրնար դիւրութեամբ շարժել։—Ամերիկայի մէջ, էախընի օգնականներէն մին՝ Տալլի նմանապէս Ռէօնթկէն ճառագայթներուն զոհ գնաց, ինչպէս նաեւ Նիւ Եօրքի մէջ Տր. Վայկէլ։ Տալլի 7 տարուան միջոցին մէջ նախ մատ մը, յետոյ ձեռքը և վերջապէս ամբողջ թեւը կորսնցուց։ Դժբախտաբար սակայն, ամէն զգուշութիւն օգուտ չունեցաւ եւ արդիւնաւոր գիտունը 1904ին մեռաւ, գիտութեան էն՝ սխուր զոհերէն մին հանդիսանալով։ — Նոյնպէս 1910ի հանգուցեալ Տքդ. Մ. Դասապեան՝ յԱմերիկա։

●

ԻՐ ՅՕԴՈՒԱԾՆ ՈՒՏՈՂ ՄԸ

Լսե՞ր էիք առանկ բան։ Բայց առասպել չէ՛ պատմելիքս, ոչ ալ պարզ ծիծաղի մը համար կարկատուած զուարճալիք մը։ կարդացէք և ատուգեցէք յետոյ։— Խրիմեան Հայրիկի՝ կաթողիկոսական աթոռը բազմելէն քիչ յետոյ, հրապարակագիր մը չի խզճմտիր Նիւ-Եօրքի «Հայրենիք» թերթին մէջ դատափետելու համօրէն Հայոցմէ սիրուած ու պաշտուած այդ անձը։ Յօդուածն

ա՛յնքան բուռն և յախուռն լեզուով մը խմբագրուած էր որ վերջին ծայր թուներս հանեց Ամերիկահայ գաւառացիներուն սիրտը։ «Հայրիկ»ը, «Հայոց Հայրիկ»ը նախատել, վարկաբեկել. եղա՛ծ բան չէր։ «Հոգիս հոգուդ եղնի՛ զուրպան» գոչողներ էին ամէնքն ալ։ Միակ միջոց մը կը մնար իրենց. ատոր վրէ՛ժը լուծել։ Եւ տեսէք ի՛նչ եզական վրիժառութեան մը կը դիմեն նոյն յօդուածէն խռոված գաւառացիք։ Օր մը, երբ յօդուածագիրն Ուսթըր (Մասաչուսէթ) անցած՝ ինքնաբերաբար կ'առնախօսէր տեղւոյն Հայ գաղութին ներկայութեան, խումբ մը արիասիրտ զուարթագլուխներ կը խոյանան դէպ ի բեմ, զինքր վար կ'առնեն և սպառնացյայտ աչքերնին անոր վրայ յառած՝ թուղթի կտոր մը —«Հայրենիք»էն մկրատուած նո՛յն յօդուածը — կը հրամցունեն անոր, պնդելով որ անպատճառ ծամէ ու կլլէ զայն, «Ինչպէս որ գրեցիր այս մնառութիւնը, ժամբո՛ս պիտի անանկ ալ» ձայնելով անոր։ Առեղնախօսն անմռունչ և ահաբեկ՝ կը համակերպի...։— Ի՛նչ կ'ուզէն Թող ըսեն, տարօրինակութեան էն անդրնները Նոր Աշխարհէ՛ն է որ կու գան, փոյթ չէ թէ առնց հեղինակները Եանքիներ չըլլան անպատճառ, այլ Հայաստանի հարազատ զաւկըներ։

●

ԵԶԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անգլ. հանդէս մը կը գրէ թէ Աստուածաչունչը կը պարունակէ 3 միլիոն 566,480 գիր. 810,697 բառ. 31,173 համար. 1,189 գլուխ և 66 գիրք։ Անշուշտ այս վիճակագրութիւնը կէտ առ կէտ չյարմարիր ամէն լեզուէ Ս. Գիրքերու, դի անգլ. բնագիրէն հաչուըած է։ Գիտենք միայն թէ Հայոց մէջ ունինք Գր. Շահապաղն (՛ի Պայպլ Հաուզ) որ հայերէն Աստուածաչունչին բոլոր այբերուն հաչիւն ըրած է՝ կ'ըսեն՝ Յովհան համբերութեամբ մը։

●

ՄՏԱՄԱՐԶԱՆՔ

Բաղնիք կը մտնեն 3 տարբեր յաճախորդներ՝ լուացուելու համար։ Ա.ը դուրս ելլելուն, լուացողչէքը վճարելու պահուն՝ բաղնեպանը կ'ըսէ անոր. «Գնա՛, բա՛ց մնառուկս, ո՛րչափ մէկը դրամ որ կայ, ձգէ՛ նոյնքան և 40 բարա ա՛ռ, դուրս ելլիր»։ Բ. յաճախորդին ալ նոյնպէս։ Իսկ Գ.ն երբ 40նոցը կ'առնէ դուրս կ'ելլէ, բնաւ չի մնար մտուկին մէջը դրամ։

Պատասխան.— 35 բարա կայ եղեր մտուկը նախապէս։

Ա. $35+35=70-40=$ Բ. $30+30=60-40=$ Գ. $20+20=40$ բարա զոր Գ.ը կ'առնէ դուրս կ'ելլէ։

ՀԵՌԱԳԻՐԷՆ ԱԶԴՈՒ

Ափրիկէ ուղեւորող բոլոր երկրախոյզները զարմացած են այն արագութեան վրայ՝ որով խոփչիկներ լուրերը կը հասցունեն երբեմն նոյն իսկ բաւական հեռաւոր տեղեր։ Տեղացիք խորհրդաւոր և հնարամիտ միջոցներու կը դիմեն յաճախ։ — Թմբուկով ղրկուած լուրերն են որ ամէնէն արագը կ'երթան։ Թմբկահարուած ձայնը կրնայ 15–16 քիլօմէթր տեղ արշաւել միջոցին մէջ։ Այսպէս, Ափրիկեցիք իրարու հետ կը հաղորդակցին հանգրուանէ հանգրուան՝ թմբուկի վրայ զարնելով տեսակ մը այբուբեն։ — Հարաւ-Ափրիկեան պատերազմի առեն ինչ որ պատահեցաւ (կը պատմէ ճամբորդ մը), Պօէրներուն յաղթանակները կամ պարտութիւնները այսպէս կ'իմացուցէին թմբուկներով ղրկուած լուրերու միջոցաւ, նոյն երկիրներուն մէջ հեռագիրով հաղորդուած լուրերէն չա՛տ ժամեր առաջ։ — Խոփչիկները նախանձոտ խնամքով մը կը պահեն իրենց օրինադիրքին գաղտնիքը, զոր ո՛չ մէկ Եւրոպացի կրցած է ցարդ իւրացունել։

●

ՍԵՂԱՆԻ ՍՊԱՍՈՒՑ ԾԱԳՈՒՄԸ

Այսօր դժուար է մեզ երեւակայել սեղան մը առանց սպասի.— Դգալ, Պատառաքաղ, Դաւաթ, Պնակ եւն.։ Անհրաժեշտ նկատուող այս առարկաները սակայն մենէ քիչ հեռացած ժամանակի մը մէջ ծնունդ առած են։— Հնութեան նախապատուութիւնը Դգալինն է։ Հռոմայեցիք կերակուր ուտելու առեն տարբեր գալաձեւ փայտէ պզտիկ առարկաներ մը կը գործածէին որոնք դեղագործի դգալներ (spatule) էին եւ զորս *cochlear* կը կոչէին (այսինքն խեցի) ուրկէ՝ Ֆրնս. cuillère բառը։ Արդէն Իտալիա է հայրենիքը սեղանի չաս մը ապասներու, ինչպէս բիւրեղներն ու Ճայէնցայի մէջ չհնուած պնակները։ Այս քաղքին անունէն է որ կը սերի Ֆրնս. *fiasco* (յախճապակի, «չինի») բառը։ Հռոմայեցիներէն վերջ, Սպանիացիք և Զուիցերիացիք եղան Դգալին գործածութիւնն ընդհանրացունողները. յետոյ ամէն կողմ տարածուեցաւ անիկա։ — Որո՞ւ կը պարտինք Պատառաքաղը։ Դիտենք թէ դարեր առած է գործածութիւնն «Ադամի պատառաքաղ»ներու. այսօր իսկ դժուար չէ հանդիպիլ արեւելցիներու որոնք տակաւին մատուքներով կ'ուտեն կերակուրնին։ Պատառաքաղին գիւտը չատ մը պատմաբաններ կը վերագրեն բիւզանդական ծագումի ունեցող իշխանուհիի մը որ Վենետիկ՝ 1095ին ամուսնացաւ Բէթռօ Սկոի-

քօլէ Առճիլօ անուն հոլանտական ծննդեամբ մարդու մը հետ։ Փեսան չատ զարմացաւ երբ տեսաւ որ հարսանեկան սեղանին վրայ կողակիցը ձեռքն ունէր ոսկիէ երկժանի մը՝ մինչեւ այն առեն ո՛չ ուրեք տեսնուած։ Առակէ բաւական մը չհինել տուաւ իրեն ու ընտանիքին համար, բայց իր գիւտը քիչ յաջողութիւն ունեցաւ. ո՛րքան ճիշտ է որ լաւ սովորութիւնները դիւրաւ չեն կրնար յաղթել գէչերը։ Սակայն պատառաքաղը քիչ քիչ ընտանեցաւ Իտալիոյ մէջ, սահմանապլուխներն ալ անցնելով, պարզապէս իբր առարկայ պերճանքի։ Յետոյ, սոսկ հարուստներու սեղանի զարդ ըլլալէ վերջ, պատառաքաղը... ամրակաւարեցաւ և Լուի ԺԴ.ի օրով սովորական դարձաւ Ի Ֆրանսա։— Պնակները 1650ին էր որ իրենց երեւումը գործեցին. այս թուականէն առաջ՝ մարդիկ կերակուրնին կ'ուտէին փայտէ կամ մետաղէ գուչ (չանաք, écuelle)երու մէջէն։ — Դաւաթներն ալ մտան Ֆրանսա՝ Իտալիոյ բիւրեղներուն հետ, փոխանակուելով բաժակներու հետ՝ որոնք— տիրոջը կարողութեան համեմատ—ոսկիէ, մետաղէ և փայտէ էին։

●

ՃՇՄԱՐԻՏ ՕՍՄԱՆՑԻՆ

9 Հոկտ. 1895ին երբ տեղւոյ կ'ունենար Երզնկայի Ջարդն, Ուսէկ գիւղէն Իսահաք Ջավուշզատէ Ալի՝ իսլամի մը խանութին ապաստանող 27 հայեր կ'ազատէ, կուրծք տալով հետապնդող խուժանին։ Յետոյ կը փութայ տխրահռչակ «Միւշիր» Զէքի փաշայի մօտ, խնդրելով որ պահակներ ղրկուին գիւղերն ու մուներիկներ հանուին՝ կոտորածը կասեցունելու համար։ Քաղքին մէջ ապահովութիւնը վերահաստատուելէն վերջ, կ'անցնի Ագրակ, 2 հայ տուն կը պաշտպանէ և կը դիմէ մօտակայ Ս. Լուսաւորիչ վանքն որ կրակի տրուած էր և զոր կը մարէ, խուժանը կը ցրուէ, վանքապատկան Զորս Դանձ ըսուած տեղը՝ վանահայր Ղեւոնդ քահանան սպաննուած գտնելով՝ զանի թաղել կու տայ. վանք դառնալով՝ անոր երէցկինն ու զաւակները, նաեւ վանքին գիրքերն ու պատկերներն իր տունը կը փոխադրէ, հոն թողլով իր մարդոցմէն մէկ քանին՝ ի պաշտպանութիւն վանուց։ Ճամբան քրդաց ձեռքէն հազիւ կը ճողոպրի. 15 օր Ագրակ կը մնայ, և չրջակայ գիւղերն ալ պտըտելով «մխթար»ներու եւ «իման»ներու կը պատուիրէ որ չվնասեն քրիստոնէից։ Երկան գիւղի Ս. Գէորգ վանքը քանդող քուրդերն ալ կը վանէ։ — Այդ օրէն ի վեր երիզացի հայեր երախտագիտութեամբ կը յիշեն անունն այդ ճշմարիտ Օսմանցիին։

ԳԻՏԵՐ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

*Մեր դարը գիտերու դարն է ըսելը՝ «քաղաքակրթութիւնը կ'առաջանայ կոր» ըսելու մէկ ուրիշ կերպն է: Վիճակագրութիւնէրէ կ'իմանանք որ Մ. Նահանգներն առաջին են՝ իրենց տուած գիւտի մենաշնորհներուն առաւելութեամբ: Յետոյ կու գայ Անգլիա, բայց բազմամարդութեան համեմատութեամբ՝ Անգլիոյ մէջ արուած մենաշնորհներն աւելի չատ են, քան Ամերիկայի մէջ: Այս տեսակէտով, Իտալիա [ուր հնարուած են գալուանականութիւն (galvanisme), հեռադէտ և անթել հեռագիր], ամէնէն վերջը կու գայ, թէեւ ոչ բոլորովին յետինը՝ արուած մենաշնորհներու ամբողջական թիւին մէջ:— «Մենաշնորհներու խնդրանքը —կ'ըսէ գերմ. տնտեսագէտ ու գիտուն Ուճաու,— ազդի մը յառաջացման չափը պէտք է նկատել. ո՛րչափ աւելի մենաշնորհ խնդրուի կառավարութենէ մը՝ այնքան աւելի ապացոյց է այդ երկրին քաղաքակրթութեան»: Ահաւասիկ ցուցակ մը՝ տերութեանց արձանագրութիւններէն քաղուած:**

	1900ի մենաշնորհ	100,000 բնակիչի համեմատութեամբ	երկրի տնտեսներուն 100ին սպասփր
Մ. Նահանգներ	22,600	30	...
Անգլիա	15,300	37	3,7
Գերմանիա	14,800	26	0,07
Ֆրանսա	7,020	18	4,6
Պէլճիգա	1,300	31	10,1
Իտալիա	1,030	3	33,08
Զուիցերիա	900	18	0,8

Մենաշնորհներն ամենամեծ մասամբ արուեստական գիւտեր կը կազմեն: Զոր օրինակ, 1900ին Գերմանիա 1500 մենաշնորհներ արուած էին միայն ելեկտր. մեքենագիտութեան ճիւղին համար: Նշանակելի է սակայն Գերմանիոյ հնարագիւտ արտադրականութիւնը, բազդատմամբ Իտալիոյ նուազ գիտական արտադրականութեան:

●

ԵՂԲԱՅՐ ԱՐՍԷՆ!

1910 սեպտ. ին՝ Սլօվէսցքի վանքէն (Բեդրսպուրկ) չիտակ բանտ տարուեցաւ վանականի այս կեղծ անունը կրող անձն որ 40 տարու այրի մըն էր հազուագիւտ գեղեցկութեամբ և ինքզինքն իբր էրիկմարդ ցուցնելով յաջողած էր նոյն վանքը մըտնել ու ապրիլ հոն 18 տարի չարունակ: Քլուցինսքա կոմսուհին էր ան որ առենօք Ռուսիա մեծ աղմուկ հանած էր՝ տասմի մը հերոսուհին դառնալով: Ամուսինն ու հոմանին մենամարտեցան. առաջինը սպաննուեցաւ, երկրորդը խղճի խայթին չդիմանալով քաչուեցաւ աչխարհքէն և Սլօվէսցքի համբաւաւոր վանքը մտաւ: Կոմսուհին սակայն որ բուռն սէր մը կը տածէր՝ չկրնդուրժելով այս բաժանման, իր անունն ու իր սեռը կեղծելով նոյն վանքը մտաւ և իրենին հետ հո՛ն անցուց տարիներ երկար ու անուշ տարիներ: Երջանի՛կ վանական, որուն բոլորած կեանքով՝ վարպետ վիպասան մը ի՞նչ գեղեցիկ գործ չէ կարող արտադրել:

●

ԹԷՅԻ ՀԱՄԱՐ ՔԱՔԱՐԻԿ

Թէյի մէջ թաթխելու և նախաճաչի կամ հրամիրքի համար չատ համով քաքարիկ (gaufrette) մըն է հետեւեալը.— Հալեցուցնել կէս քիլօ կարագ, յետոյ կէս քիլօ ալիւր, նոյնքան փոչի չաքար և 6 հատ հաւկիթի դեղնուց՝ բոլորը մէկ խմորել առանց ջուրի և կասիայով ու «վանիլիա» ով համեմել: Խմորը կտրատել քառակուսի ձեւերով, և եղոտուած կաղապարներու մէջ դնելով սառաւիկ կրակի վրայ եփել: Կէս մը բանալ ատանը՝ տեսնելու համար թէ քաքարիկները մուխ խարտիչագոյն եղած են, ինչ որ եփած են՝ ըսել է: Տուփի մէջ կարելի է պահել զանոնք 20 օրի չափ:

●

ՀԱՑԻ ՄԻՋՈՒԿԻ ԿԱՐԿԱՆԴԱԿ

Եռացունել կաթը, լեցունել չերտուած 200 կրմ. հացի վրայ. վրան գոցել և թողուլ որ թրջին չերտերը գրէթէ 2 ժամ: Հացը ճզմել, փոչիացած «վանիլիա» աւելցունել. յետոյ 6 հաւկիթի դեղնուցի և 2 ձերմկուցի, 4 լեցուն գդալ փոչի չաքարի խառնուրդը լաւ մը ճզմել, վերջն ալ աւելցունել հաւկիթի 4 ձերմկուցները զոր նախապէս զարնելու է: Աղտայ (caramel) չաքարով ծեփուած կաղապարի մը մէջ լեցունել ամէնքը, յետոյ փուռը՝ ջրեփոց (bain-marie) ի մէջ դնել՝ եփելու համար: Թողուլ որ պաղի կաղապարով, հաքը հանել կաղապարէն ու վրան լեցունել «քիրչ» ով խառն հաղարջի օշարակ:

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

●

Պարոն Ա. — «Տուէ՛ք, Տիկին, ալ ձեռքերնիդ. ես ձեր ափին մէջ նայելով կրնամ գուշակել ձեր կեանքին մէջ պատահելիք բաները»: Տիկին Բ. — «Խնդրեմ, հաճելի բաներ ըսէիք գոնէ»: Պարոն Ա.՝ ափը ետեւէն վերջ. — «Այո՛, Տիկին, այրիանալ պիտի քիչ առնէն ...»:

Մսթըր Վուա, պազարիւն եւ ուղղամիտ անգլիացին — ինչպէս արդէն ամէն մարդ՝ այդ ազգէն, — գիշերանոց ճամբորդելու վրայ է չոգեկառքով իր տասնամեայ զաւկին հետ՝ որուն տոմսին համար կէս գին միայն վճարած է քանի օրինի: Կէս գիշերուն, երբ ճեպընթացը կայծակնարագ կը սուրայ, Մսթըր Վուա յանկարծ կ'սկսի բազմիցս հնչեցնել վակոնին մայր զանգակը: Կառախումբը կը կենայ իսկոյն եւ պաշտօնեայ մը կը ցցուի այդ տարօրինակ ճամբորդին առաջ՝ պատահած անլուր իրողութեան հասու ըլլալու համար: Մսթըր Վուս՝ ամեն ատենն աւելի լուրջ եւ ձեռքը ժամացոյց մը բռնած. — «Պարոն, գաւակս ճի՛չդ այս պահուս իր 10 տարիքը լրացուց եւ 11 ը մտաւ, լման տոմսի գին պարտիմ վճարել»: Պաշտօնեան՝ սառնաձայն. «Շատ լաւ, պարո՛ն, բայց էքսբրէսը կեցնելու տուգանքը 10 անգլիական է. տատագիրը գրելու վրայ եմ արդէն, չո՛ւտ ...»:

Սրահի մը մէջ կը հարցունեն երիտասարդի մը թէ ինքն ալ զինուոր պիտի երթա՞յ: «Դեռ 3 տարի կ'ուզեմ» կը պատասխանէ: Անդիէն մէկը որ 20 տարիէ ի վեր անցուցած է զինուորագրութեան տարիքը, կը մրմնջէ ախորժութեամբ՝ «Ե՛ս տամ քեզի ...»:

Մարդակազմութեան դասին ուսուցիչը կ'սկսի բացատրել Քրտինքը. «Մարդուս մէջ հիւթ մը կայ որ ընդունակ է միշտ դուրս հոսելու»: Զարհաճի աչակերտ մը՝ դասախօսութիւնն ընդհատելով. «Միսիս, ո՞ր ճամբով դուրս կ'հոսի»: Ուսուցիչը՝ դասարանին դուռը բանալով. «Այս ճամբով ...»:

Վարժապետը տղոցը պատմէլէ վերջ գայլին ու գառնուկին առակը՝ կ'աւելցունէ. «Դիտցէք որ անառակութիւնը դէշ բան է. եթէ գառնուկը անառակութիւն ըրած չըլլար՝ գայլը պիտի չուտէր զինքը»: Տղայ մը. «Բայց խելօք կենալո՛վ ալ գառնուկը բան մը պիտի չչահէր, որովհետեւ ան տեսեր ալ մենք զինքը պիտի ուտէինք ...»:

«Ա՛ս ինչ խոշոր չոգենաւ է»:—«Այո՛, 1000 ձիու ոյժով կը քալէ»:— «Ինչ կ'ըսես, եկուր ներս մտնենք»: Երկար ատեն նաւուն ամէն կողմը չրջկլէ վերջ, միամիտը կը հարցունէ բարեկամին. «Ախոռնե՞րն ո՛ւր են արդեօք»: —«Ինչ ախոռ»: —«Հապա ո՞ւր կը պահեն այն 1000 ձիերն որոնց ոյժով կը քալէ այս չոգենաւը ...»:

Ինչ տարբերութիւն կայ խելօք ձիու մը եւ խենթ քահանայի մը միջեւ:— Ձին խելօք երբ ըլլայ՝ կառքի կը լծեն. իսկ քահանան երբ խենթ ըլլայ՝ կը լուծեն կարգէն: (Ց. Ալփիար):

Ինչ տարբերութիւն կայ Մանչի ծովուն եւ հայ խմբագիրը գրին միջեւ:— Մանչի ծովը չատ ալիք ունի, իսկ հայ խմբագիրը չատ... տալիք: (Ց. Ալփիար):

Աղչիկ մը գեղեցիկ կոչուելու համար 3 բան կարճ ունենալու է. ականներն, ականջները, ... լեզուն: 3 բան պզտիկ. քիթը, գլուխը, ... յաւակնոտութիւնը: 3 բան երկայն. մազերը, մատուընները, ... համբերութիւնը: 3 բան ճերմակ. մորթը, ձեռքերը, ...հագած վարտիկը: 3 բան կլոր. թեւերը, բումբերը, ... կուրծքերը: Բայց այս վերջին 3ը կրնան կլոր չըլլալ, երբ կլորիկ է... դրամօժիտը:

Դասատուն. «Ինչո՞ւ Բրուտոս դաշոյնով սպաննեց Կեսարը»: Աչակերտ մը. «Որովհետեւ տակաւին Պոռնինկը չէր հնարուած...»:

Եկեղեցին կ'արգիլէ ամուսնութիւնները մարտ ամսոյ մէջ: Տրամաբանութիւնը կ'արգիլէ ապրիլին, մայիսին, յունիսին, յուլիսին, օգոստոսին, սեպտեմբերին, հոկտեմբերին, նոյեմբերին, դեկտեմբերին, յունվարին, փետրվարին: (Ց. Ալփիար):

Վաճառականը. «Ձիյա է որ գրիչը սուրէն զօրաւոր է, որովհետեւ գրիչո՛վ է որ չէք կը քաշուի, եւ ոչ թէ սուրով»:

Մանկամարդ կինը.— Մ'րքան ալ փոխուեցար, առաջ՝ ամբողջ օրն իմ վրաս կը խորհէիր: Ամուսինը. —Իրաւունք ունիս, բսաձդ 3 ամիս առաջ էր՝ երբ... օրերը կարճ էին:

— Ջեզի 200 ղրշ. ունեցած պարտքս վճարելու կու գամ, $1\frac{1}{2}$ տարի առաջ փոխ տուիք ինծի: = Ա՛ռ քեզի խոշոր գամ, $1\frac{1}{2}$ տարի առաջ փոխ տուիք ինծի: = Ա՛ռ քեզի խոշոր անակնկալ մը. բոլորովին միտքէս եւած էր: — Առաջ ինչո՞ւ չըսիք ...:

Նկարիչը.— Ուշագրութիւն ըրէք, այս նկարին նեռկը չէ չորցած գետ։ Գիւղացին.— Հոգ չէ, հին հագուստներս հագած եմ...։

— Տղաս, չե՞ս ամչնար, ինչո՞ւ կը ստես, ես քու տարիքդ եղած ատենս երբե՛ք սուտ չէի խօսեր։ = Ե՞րբ սկսար ուրեմն, հայրիկ...։

Ցանախօսդը.— «Ինին»ի տեղ «մօռֆին» ուսեր էք ինծի այս առտու։ Դեղագործը.— Ի՞նչ կ'ըսէք. ուրեմն 3 դր. պարտական էք ինծի։

Տիկինը.— Իրա՛ւ չհաւնեցար սա նոր հագուստիս, տեսնողը կը հիանայ կոր. ճաշակ ըսուած բանը քու քովդ չգտնուիր արդէն։ Ամուսինը.— Մխալ ալ չես, քեզի հետ կարգուիլս՝ ատոր ապացոյց...։

— Ո՞րն է էն վեհասակար «Աչքի հիւանդութիւն»ը։ = Սերը. մարդը կը կուրցուներ առանց այլևայլի։

Ամուսինը (բոլորովին բորբոքած).—Խպնիդ ըսուած բանը չե՞ս գիտեր դուն, ոռնակոխ ըրիր պատիւս. մինչև իրիկուն ժագին հետ ես եղեր, գիշերն ալ պանդոկը...։ Կինը.— Մո՛ւտ է, զրպարտութիւն է բոլորը. գիտես արդէն թէ Միւսիւ Ժագ իր ... անձնական բնակարանն ունի։

Տիկինը.— Պարոն գնդապետ, ինչպէս կը գտնէք դաշնակահարութիւնս։ Գնդապետը.— Ինչ ըսեմ, տիկին. գինուոր մը իր... կեանքին մէջ այժ և համբերութիւն ըսուած բաները կորնցնելու չէ՛ երբեք...։

→»»»» Տարեցոցի Առածներ ««««←

** Բանը օրուան վը, հոգը՝ տարուան մը։ ** Օրը գայ, բարին հետը։ ** Տարի կայ՝ օրը կը պահի, օրը կայ՝ տարին։ ** Տարին մեկ գաղիք, ան ալ նաւակաւիք։ ** Տարին տարիին երեկ կու տայ։ ** Ամեն ձմեռ իր ամառն ունի, ամեն ամառ՝ իր ձմեռը։ ** Մեկ ծաղիկով մայիս չգար։ ** Ամեն օր տերտերը բիւր չուներ։ ** Ժամանակը՝ սուրս, մա՛հն է իրաւ։ ** Կաղանդը Վարդավառին աղեկ է։ ** Բարի օրը բարի յուսուն յայտնի է։ ** Վարդավառ, հեր պիր շէյին վագրը վար։ ** Ամառուան անձրեւին մ'աւետար, ձմեռուան ալ արեւին։ ** Ամառուան փուշը ձմեռուան նուշն է։ ** Աստծուն օրը չհասնիր, Աստուր'ն օրը կը հասնի։ ** Անձրեւ օրը հաւերուն չուր տուող շատ կ'ըլլայ։ ** Անձրեւին ճամբան ծովն է։ ** Ձմեռը բաղնեպան ըլլաս, ամառն ալ այգեպան։ ** Ձմեռը կաուս ըլլաս, ամառը՝ շուն։ ** Գարուն չեկած՝ ծառ չծաղկիր։ ** Լուսը յուսնայ ևի՝ փորին սուգ է։ ** Լուսինկայ տեսնողը չը'սեր աստղին «յուսինկայ»։ ** Պահիին զաւակն Ուեիին չպահուիր։ ** Հովը բերաւ, հովը տարաւ։ ** Ամպ-օրը պառաւին առտուն է։ ** Ա յսօր ինծի, վաղը ֆեզի։ ** Երեկ տնկեցիմ, այսօր բուսեր է։

ՄԱՀՈՒ ՀՆՉԵԱԿ

Ա.ռ. Կարապետ Ոսկեան

Ժըպտո՛ւն՝ որպէս իրեսոնեայ ոմն նահատակ,
Երբ առ յաւէտ մարի արեւն իմ կեանց,
Հանեմ աչերս սուրն որ հոն — ո՛հ — շատ մլնաց,
Եւ զոր հոն ո՛չ, ե՛րբ մլխեց, ոչ եմ գիտակ։

Միտքն իմ եւ աչք ի տեսլականն յառեալ կիտ,
Անդրաշխարհին հոգիս գրաւեալ պատկերով,
Ա՛ղ չեմ հարցներ թէ սրտիս մէջ ե՛րբ եւ ո՛վ
Մըխեց այն սուրն՝ որ տալ հոսել արեան կեա։

Մի՛շտ... վայրկեան մ'ակնարկս իմ սուրին վրայ,
Միանգամայն փայլակ մ'ի մթան անդ սուրայ,
Եւ... դէմքն — եղո՛ւկ — ինձ երեւնայ մըտերմի

Մաղձաղեղին անապրպրակ անպատկան։
Եւ, տեսնելով կարմիր երկաթն արիւնաւոռ,
Հեծեծմ. «Վատին փոխան՝ սո՛ւրը շառագնի...»։

ԵԳԻԱ ՏԻՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

23 Մայիս 1893 (Անթիլիաս)

Վերջին պահուն ձեռք ձգած ըղդալով եղիայի այս յոռետեսորեն վսեմ հերքուածը — սեւաժիր բուղթի մը վրայ գրուած եւ ձօնուած իրեն պես տարաբախտ՝ երիտասարդ բանաստեղծի մը, — հաճոյով կը հրատարակենք զայն, իբր բանկագիտի խիստ եւ կայծկլտուք մահերգակ գրագետին հզօր իմացականութեան։

Ծ. Թ.

ՄՈՎՍԷՍ ՆԵՂՈՍԻ ՎՐԱՑ

Բոյրեր, զո՛վ է ջուրն երբ օրուան շոյին առջի
Ծագին: Եկէ՛ք, ննձողը դեռ կը հանգչի.
Դեհզերբր ո՛չ ոք կայ.
Հազիւ շըշո՛ւկ մը կ՚առձակուի Մեմփիսէն.
Մեր զգաս հանոյին՝ այս թաւուտին տակ նըսեմ՝
Զուռնի այգէն զաս վրկայ:

Հօրս արհուհեաց մէջ առուեսցեր կան պէսպէս.
Բայց ակնախիղ այս ծաղկափնեերն կ՚ընտրեմ ես
Քան ոսկի կոնքն ու պորփիւրն.
Ինձ օդային երգերն են նուագ սիրելի.
Մեր յարկին մէջ ծըխող խունկէն աւելի
Կը սիրեմ հա՛ղցր այս զեփիւռն:

Եկէ՛ք, չի՛նչ է երկինքն, ալիքն ալ անոյթ.
Մացառին վրայ բոլ ծըփի ծա՛ղիքը կապոյտ
Բարակամաղ ձեր գօտւոյն.
Հանեցէք բա՛զն ու սա ծղերը նախանձոտ.
Կ՚ուզեմ այսօր հրճուիլ խայտալ հոս ձեր մօտ
Ջուրերու խորն կարկաչուն:

Փութա՛ք... սակայն մըտուիքն մէջ երերուն
Ի՞նչ կը տեսնեմ.— Նայեցէք դէպի հեռուն...
Աղջիկներ, մի՛ երկէք դող.

Դա կռնակէն դէպի ծովերն մրդուած հի՛ն
Արմատնուոյ կոնդ է՝ խորհն ամայիին՝
Մեր Բուրգերուն յայց եկող:

Թէ հատատամ իմ նայուածքիս անդորոյզ՝
Կոնքն Խոխի կամ Հերմէսին է մակոյկ՝
Ու կը յածի հոդմտիար.
Բայց ո՛չ. կուր մ՚է այն՝ որու մէջ կը դիտեմ
Ներքնոդ մանուկ մ՚ալեաց վրայ տարադէմ՝
Իբըր թէ մօր գիրկն բլլար:

Կը բրնանա՛յ. եւ իր որանն այդ ի լոդ
Կարծես յոդդոդդ գետին վրայ նաւարկող
Աղաւնւոյ բոյն մ՚է միայն.
Թանձարուրին մէջ խաղալիք է հովուն.
Կը նօնէ գինք ջուրն, ու անդունդն ալ շարժուն
Իր ջրմին մէջ կ՚օրօրէ զայն:

Ա՜հ, կ՚արթննա՛յ. վազե՛ք, կուսանք Մեմփիսի.
Ձըչե՛ց... իր այդ զուակը մայր ա՛ո՛րպիսի՝
Ծրփանքին տալ կը զօրէ.
Բացա՛ւ թեւերն... մրընչող ալիք կը դաւեն,
Ու մանուան դէմ ունի նա լոկ ապաւէն
Ոտքանն հիւսուած ոզորէ:

Փրկե՛ք. թերեւս հրեայ մանկիկ մ՚է անոր.
Տարագրեց հա՛յրըս գիրենք, հա՛յր անողոք՝
Անմեղութի՛ւնն հալածող.
Տրեա՛ղծ տղայ, ապէտին իմ սէրս յուզեցին.
Իրեն բլլա՛մ մայր, թէեւ ծնունդն ուրիշին՝
Բայց կեանքն ինձի պարտի բող:

Իւիս այսպէս կը խօսէր, յոյսն Աբրայիս.
Մինչ շրմադիրքն իր եսերէն կ՚երթային
Եզերքին վրայ վար ու վեր.
Ու կոյսերուն՝ որոնց կ՚բերէր ստուերած՝
Բանբիշն՝ երբ ի՛ր կը դնէր ոսկի հօղքն ի բաց՝
Ծովուց աղջիկ կը թրուէր:

Դիրզ ոսներուն ներքեւ կոնա՛կը սարսեց.
Գուբին ազդմամբ նէ դէպի տղան դառնաշեղ
Ուղղեց բայերն, ու դողա՛ց.
Բրռնեց նաւակն, ու խո՛րխ բեռնովը անգին՝
Այն առաջին անգամ ցուցուց վրայ ճակտին
Հրայարտութիւն մ՚ամօթած:

Վաճեց ալիքն, ու բեկտելով եղէգն ալ՝
Ջուրէն զերծած տրդան բերաւ յամրաքայլ
Մօտիկ խոնաւ աւազին,
Ուր նորածնի ճակտին՝ ծոյլերը սիրուն
Վէ՛ն ժըպտելով իր պակուցիչ աչերուն՝
Թոյլ համբոյրներ դրոմնեցին:

Վազէ՛, դո՛ւն ալ՝ որ կասկածով դրժընդակ
Հեռեւեցար զաւկիդ՝ երկնի հրամայական տակ.
Եկո՛ւր, իբրեւ կին մ'օսար.
Մի՛ մի՛ վախնար, Մովսէսը գիրկդ երբ սեղմես՝
Լացիդ ու յոյզերդ պիտի չմոռնեն բնաւ րզբեզ,
Չի դեռ Իփիսը չէ մայր:

Երբ երջանիկ Կոյսն յաղթական ֆայլերով
Տարաւ մանուկն իր կատարի հօրը ծով՝
Մօրն արցունքով ողողուն՝
Հրեշտակներուն՝ Տիրոջ հանդէպ թեւասօղ՝
Լսուեցաւ երգն՝ երկինքին մէջ աստղաշող՝
Անվերջ ձայնով ճառագեռուն:

«Ալ մի՛ ողբար, Յակոբ, ամօրդ յոգնատէս.
Մի՛ խառներ լա՛ցիդ Նեղոսի ալեաց հետ.
Յորդանանու ափն է բաց.
Պիտի գայ օր մ'ուր՝ թրճնամուոյն երեսէն
Ըստուկ ցեղին տեսնէ փախո՛ւստը Գեսեմ
Դէպի երկիրն Աւետեաց:

Գեսեմոյն տղան ըճտրեալն է սուրբ Սինայի,
Թագաւո՛րն է պատուհասից աւետի,
Չոր փրկեց Կոյս մ'այիէն.
Սէգ մահացուի, որ կ'ուրանամ Տէրն ի սպառ,
Ի ծո՛ւնր, որոն մ'ե՛ւ գիտայէլն ե՛ւ զաբխարհն
Պիտի փրկէ ապահէն»:

վ. Հ ի ւ ն ք

Թարգմ. ԵՂԻՇԷ Ա.ՐԻԵՊՍ. ԳՈՒՐԵԱՆ

Պատրիարք Թուրքիոյ Հայոց
13 Նոյեմբեր 1910

Յատկապէս Տարեցոյցիս համար գրուած զգայացունց էերթուած մը եւս անա, որ գժբախտաբար ա՛յնքան ուշ հասաւ մեր ձեռք: Բոլոր աշխատակիցներուս կը փութանք մեր անկեղծ շնորհակալիքը յայտնել, եւ ներողութիւն խնդրել իրենցմէ շատերէն որոնց յօդուածներուն յապաղմամբ՝ դասաւորութեան անկանոնութիւն մը գործած եղանք ակամայ:

Տարեցոյցիս Կողքը

Ամբի կեցած մէջատեղի կինը կ'անձնաւորէ ՆԵՐԿԱՆ, ԱՆՑԵԱԼԻՆ ու ԱՊԱԳԱՅԻՆ մէջատեղ յաղթականօրէն կանգնուն: Իրական բաները կը տեսնէ և կ'ուրախանայ՝ զանոնք իր օրէնքներուն հնազանդեցուելով: — Աջակողմի գլխաւոր պատուանը նստուկ՝ Անցեալը կը մարմնաւորէ, ի գո՛ւր նայելով ընչուխեան անդունդին մէջ: Իր ոտքերուն տակ պառկած 3 գաղաններէն իրաքանչիւրին վրայ ան փորագրած է չրջանակներու չարք մը՝ սանած ամենքան թուականներ ձեւացնելով, և կ'աւարտէ նշանակելը նոր չարքի մը՝ գաղանի մը վրայ զոր կը ձգնի բանել ներքինէ թուլցած ձեռքերուն մէջ:— Ձախակողմինը կ'անձնաւորէ Ապագան, ոգին Մարգարէութեան՝ որ կէս մը մութ, կէս մը լուսաւոր գիչերին մէջ կը մխրճէ իր նայուածքը, խաղկով որոշել սարսամ ձևերն ապառնի բաներու, և իր սախատակներուն վրայ կը փորագրէ իր մարգարէական տեսութիւնները:— Բանաստեղծական յղացմամբ և արուեստագիտական գեղանչակ յօրինմամբ այս չքնել նկարն անա կը պարտինք դարձեալ՝ յայտնի պատկերհան և վաստակաւոր Սահփան Ակայեանի ձարտար վրձինին: Մենք մեր կողմէ չենք ուզեր ներբողել պատկերին. գիտո՛ղր թող գտած: — Աւելցուննք թէ յատկապէս Տարեցոյցիս համար կողքը պիտի գտնուայ մեր պատկերհան պատուական հաւատարիմ Տարեցոյցի մը իբր չապիկ: Ա՛յնքան յարմար՝ ա՛յնքան ուրախ:

Վաստակաւոր ՍՍՏՓԱՆ Ա.ԱԿԱՅԵԱՆ

ՊՕԼՍՍԶԱՅ ԹԵՐԹԵՐ ԶԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ

ԱՁԱՏԱՄԱՐՏ

«ՕՐԱԹԵՐԹ» առտուան : — Հիմն. 10 Յունիս 1909 : — Աբոն.-եր-խմբագրատեր Ռուբէն Զարդարեան : — Հոգի Բերա , Համալ-Պաշի , թիւ 76 : — Բաժանորդագին 75—40 դրչ. (Պօլիս) : 100 50 դրչ. (Գաւառ.) : 30—15 ֆր. (Արտասահման) : Հասր 10 բառ : — Մինչեւ 17 Նոյ 1910 , հասած № 441 եւ թեւակոխած **2**րդ. Տարին :

ԱՐԵՒԵԱՑ

«ԱԶԳԻՆ ՕՐԱԹԵՐԹԸ» առտուան : — Հիմն. 2 Յունվար 1884 Ս Տամատեանէ : [Զ. Եուսուֆեանի փոխանցուած 1 Յուլիս 1898 : Գ. Պօյանեանի փոխանցուած 1 Նոյ. 1906] : — Աբոնատեր Խարեցին Պօյանեան , խմբագրատեր Երուանդ Օտեան : — Հոգի Վալտիա : — Բաժանորդագին 108—60 դրչ. (Պօլիս եւ Գաւառ) : 35—20 ֆր. (Արտասահման) : Հասր 10 բառ : — Մինչեւ 17 Նոյ. 1910 , հասած № 7471 եւ թեւակոխած **27**րդ. Տարին :

ՔԱՂԱՔԱՑԻ

«ԱԶԱՏ ՀԱՅԱՍՏԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ» իրիկուան : Հիմն. 4 Նոյ. 1896 : — Աբոն.-եր-խմբագրատեր Բիւզանդ Քէչեան : — Հոգի Սուլթան Համամ, Մօլա Թաբը : — Բաժանորդագին 100—50—25 դրչ. (Պօլիս եւ Գաւառ) : 40—20—10 ֆր. (Արտասահման) ամեցօրեայ թղթատար , իսկ 36—18—9 ֆր. երկօրեայ թղթատար : Հասր 10 բառ , շաբաթ օրերը՝ 20 բառ : — Մինչեւ 17 Նոյ. 1910 , հասած № 4287 եւ թեւակոխած **15**րդ. Տարին :

ՓԱՐԱՍԱՊԱՐ

«ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՕՐԱԹԵՐԹ ԱԶԳԱՅԻՆ , ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ» պատկերազարդ , առտուան : — Հիմն. 15 Հոկ. 1908 : Աբոն.-եր-խմբագրատեր Միսաք Գօչունեան (Քասիմ) , դօրեն Սարգիս Գօչունեան : — Հոգի Պապր Ալի Ճաստէսի , ձրդալ օղլու եօզուզը , թիւ 19 : — Բաժանորդագին 90—45 (Պօլիս եւ Գաւառ) : 25—13 ֆր. (Արտասահման) : — Մինչեւ 17 Նոյ. 1910 , հասած № 644 եւ թեւակոխած **3**րդ. Տարին :

ՁԷՐԻՏԷԻ ՇԱՐԳԻՅԷ

«ԲՕԼԻԹԻԹԻՅԻ , ՄԻԼԼԻՅԻ , ԹԻԽԾԱՐԻՅԻ ՎԷ ՍԱՐԱՖԻՅԻ ԵՒԼՄԻ ՍԷՐՊԱՅԹ ԿԱԶԵԹԱ» իրիկուան , հայատառ եւ թրքարարբառ : — Հիմն. 1 Յունիս 1885 Տիգր. Ճիվէլէկեանէ : — Աբոն.-եր-դօրեն Յակոբ Ճիվէլէկեան (փոխադիմաց , թիւ 49 : — Բաժանորդագին 130—70—40 դրչ. (Պօլիս եւ Գաւառ) : 32—17—10 ֆր. (Արտասահման) : Հասր 20 բառ : — Մինչեւ 17 Նոյ. 1910 , հասած № 7680 եւ թեւակոխած **26**րդ. Տարին :

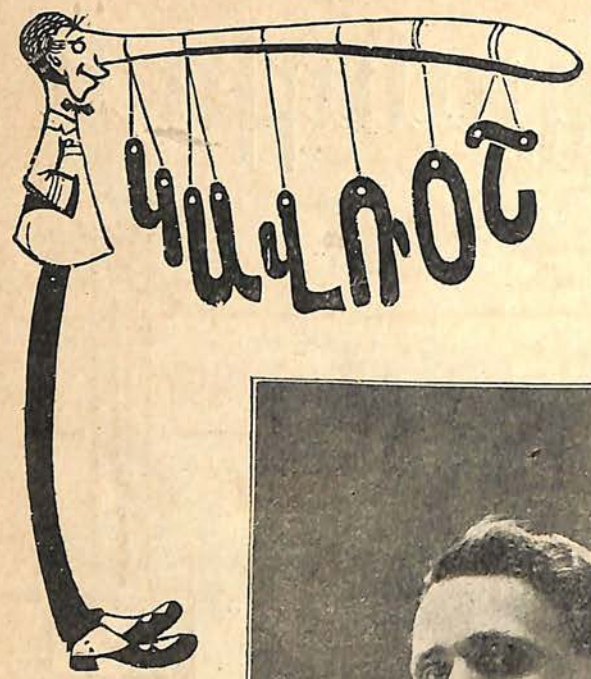

«ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԵՐԳԻՉԱ-ԹԵՐԹ ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ...ԿՆԻԿԱԿԱՆ» պատկերազարդ, առտուան:

Հիմնուած 19 Յլս. 1908: — Աբբոնաթէը-խմբագրապետ Երուանդ Թօլայեան (կավառօչ), պատասխանատու – պնօրէն Գ. Համբիկեան (Ռատւ-Բօնչօն): Հասցէ Բևբա Մեծ Փողոց, թ. 65: — Բաժանորդագրութիւն 80-40-20-8 դրչ. (Պոլիս և Գաւառ): 25-13 7 ֆր. (Արտասահման): Հատը 10 բարա: — Մինչեւ 17 Նոյ. 1910, հասած № 574 և թեւակոխած 3րդ. Տարին:

ԵՐՈՒԱՆԴ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

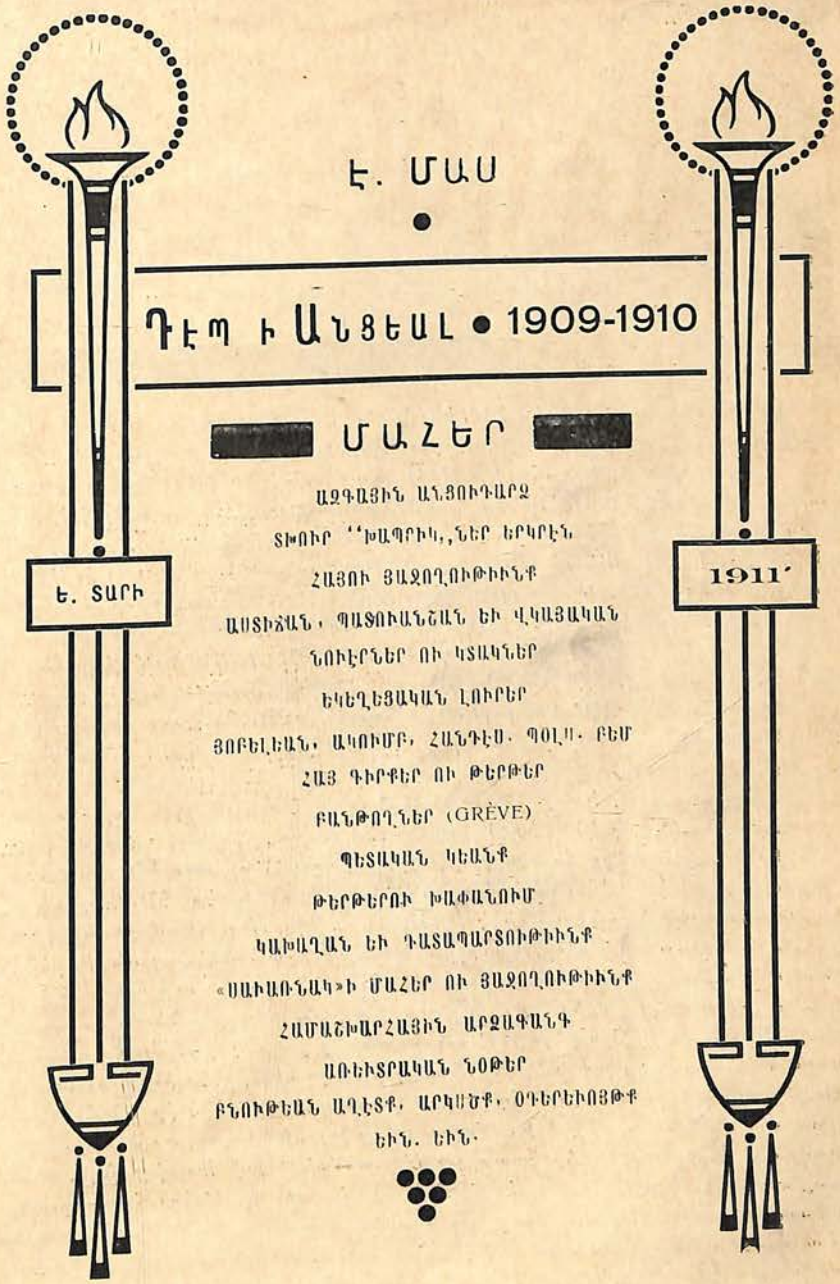

Է. ՄԱՍ

ԴԷՊ Ի ԱՆՑԵԱԼ • 1909-1910

ՄԱՀԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁ

ՏՕՈՒՐ "ԹԱՊՐԻԿ,,ՆԵՐ ԵՐԿՐԻՆ

ՀԱՅՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԻ

ԱՍՏԻՃԱՆ, ՊԱՏՕՒԱՆՆԱՆ ԵՒ ՎԿԱՅԱԿԱՆ

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ՈՒ ԿՏԱԿՆԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՅՈՒԲԵԼԵԱՆ, ԱԿՈՒՄԲ, ՀԱՆԴԷՍ. ՊՕԼՍ. ԲԵՄ

ՀԱՅ ԳԻՐՔԵՐ ՈՒ ԹԵՐԹԵՐ

ԲԱՆԹՈՂՆԵՐ (GRÈVE)

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ԹԵՐԹԵՐՈՒ ԹԱՓԱՆՈՒՄ

ԿԱԽՂԱՆ ԵՒ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆՔ

«ՍԱՒԱՌՆԱԿ»Ի ՄԱՀԵՐ ՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԱՂԷՏՔ, ԱՐԿԱՒՔ, ՕԴԵՐԵՒՈՅԹ

ԵԻՆ. ԵԻՆ.

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐՈՆԻԿՈՆ

1909 Օգոստոս - Նոյեմբեր 1910

ՄԱՀԵՐ

1909 Օգոստոս 28. Է. ՀԱՐՐԻՄԱՆ՝ Ն. եօթք, 61 տարու. «Երկաթուղիներու իշխան». 125 միլիոն տօլար հարստութիւնը կնոջը կը թողու։

Սեպտեմբեր 3. Պօլսահայ թերթերը կը գրեն մահը Թիֆլիզի Նեկ. քաղաքագլուխ ԱՂԵՓՍ. ՄԱՏԻՆԵԱՆի՝ Բարիզ 100,000 ր հարստութիւնը կտակելով Թիֆլիզի բարեգործ. և կրթ. հաստատութեանց։ **4.** Հայ Հոմ. Տրապիզոնի առաջնորդ ՍՏ. ԵՊՍ. ԱԲԻԿԵԱՆ՝ Սամսոն։ Ա՛ն. արանութիւն ուսած էր Սէն Սիւլպիսի կղերանոցը (Բարիզ)։ **5.** Նշ. «ազգայինճի», կենսագիր, բանահաւաք և լրաբեր ԱԲՐ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ՝ եէտիգուլէ, 63 տարու. (կենսագրութիւն, պատկեր եւն. տե՛ս Դ. Տարի)։ **14.** Բերայի աւագերեց ՅՈՎՀ. ՓՀՆՑ. ՄԿՐԵԱՆ՝ Բերա, 79 տարու. (կենսագր., պատկեր եւն տե՛ս Դ. Տարի)։ **20.** Մաճառ Նշ. պատմագէտ ԳՕԼՕՄԱՆ ՏՐ ԹԱԼԻ՝ Զապլաթ, 70 տարու։ **22.** Զինացի քաղաքագէտ ԶԱՆԶԻ ԹՈՒՆՆԿ՝ Բէքին։ ‖ Վաճառական ԿՐՊ. ԹՈՒՄԱՍԵԱՆ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ՝ Թիֆլիզ, 62.000 ր. կտակելով չքաւորներու եւն.։

Հոկտեմբեր 6. Իտալ. Նշ. գիտական-գրագէտ, բժիշկ և եղեռնագէտ (criminaliste) ՉԷԶԱՐԻ ԼՕՄԲՈԶՕ՝ Թօրինօ, 73 տարու. Հեղինակ «Ոճիրը, պատճառներ և դարմաններ» հոյակապ երկին, իրեն աչքին, ոճրագործ (criminel) մը յանցաւորէ մը (coupable) անհամեմատ աւելի հիւանդ մ՛է։ **13.** Դաշնակցական և ռուսահայ գրագէտ ԵՂԻՇԷ ԹՈՓՉԵԱՆ = (Երուանդ Թամարեան) գիչերբանց վրիժառութեամբ կ՛սպանուի Յարեթէ Վարդերեսեանէ՝ Հաղրան (Բարերդի մօտ) որ կը ձերբակալուի Նոյ. 11ին։ Ծն. Ալէքսանդրապոլ՝ ուր ստացած նախ. կրթ.։ Ռուս. քաղաքային վրժրն.ի ընթացքն աւարտելով կը նետուի ուսուցչութեան, 95ին հայրենիք դառնալով կը գտնէ իր «ընկեր»ները. յետոյ կը մնայ նախ «Մշակ»ի, ապա «Արշալոյս»ի խմբագրութեանց մէջ։ Իբր ազգ. գործիչ՝ մեծ դեր կատարած է՝ առենախօսելով Ռուսիոյ պնդն. քաղաքները։ «Գործ»ի խափանուիլն վերջ կարին փախչելով, կ՛սկսի հրատարակել «Ցառաջ» թերթն ու ստանձնել քաղքին ազգ. գործոյն տեսչութիւնը։ Կարինի հակասահմանադրական շարժումին՝ գնահատուած էր իր խոհեմ ընթացքը։ Կը թաղուի կարին։ Հեղինակ «Լոյս» օրացոյց-տարեցոյցներու, ծոցի, սեղանի

և հատուածական, 1904-10. Նաեւ «Ընկերական-տնտեսական Թուրքիա»ի, Ա.յրին՝ ուսուցչուհի։ ‖ Բօրչայի կառավարիչ Ճարճոյի Իշխան Իթօ Նշ. քաղաքագէտ որ մաճ դեր խաղացած է Ճարճոյի վերականգնուժի գործին մէջ.— Բօրչայիէ մը կ՛սպանուի Խարպին։ **16.** Հայաթերթէ կը գուժեն մահը ՏԿՆ. ԴԱՐԻԱ ՄԱՆԹԱՇԵԱՆի՝ Ֆրա՛քֆօրթ, կաղակից՝ բարերար Աղէքս. Մանթաշեանի։ **18.** ՀԱՊԼ-ՇԻՍՏԱՆի ԿԱՅՍՐ ՆԿՈՒԻՍ ՄԵՆԵԼԻՔ՝ կաթուածահար, ապա մեռ. Ա.ուէն. 65 տարու։ [Որդին 15 ամեայ Լիճի եասու կայսր կ՛օծուի. փոխարքայ՝ Բաս Թաստամ՝ խնամակալ]։ Որդին էր Շօայի Հաելի Մէլիգօթ Թագաւորին։ Նախ Սահալիա Մարիամ կը կոչուէր։ 1856 թ. հայրը մեռնելով՝ Թէագորոս կայսրէն բանտուած՝ի կօտար, ապա անոր դուստրը կնութեան առած։ Շօա վերադառնալով 1866 թ. ինքզինքը Թագաւոր հռչակած։ Աշխարհակալութիւններէ վերջ Եթովպիոյ կայսր հռչակուած 1889 թ.։ Պատերազմած 1895 թ. Իտալիոյ հետ և չարաչար յաղթած։ **23.** Կեսարիոյ Ս. Դանիէլ վանքի վանահայր ՍՏ. ԵՊՍ. ՍԱՆՏԱԼՃԵԱՆ։ 72 տարու։ Ծն. Պրուսա, ձեռնադր. 1868 թ.։ **30.** Հայաթերթէ կը գուժեն մահը Հին Նախիջեւանի վիճակին առաջնորդ ԿԻՒՐԵՂ ՎԻՐԴ. ԿԻՒՐԵՂԵԱՆի, 50 տարու, Ջեռնադր. 1890 թ. Էջմիածին։ Կարող եկեղեցական։

Նոյեմբեր 13. Ն. ԲԱԲԻ, հիմնադիր շոգենաւային համանուն Ընկ.եան՝ որ ծանօթ է նաեւ «Հայկական-Մարգեան Ընկ.» անուամբ։ Իր նաւերը կ՛երթեւեկէին՝ մանաւանդ Արեւելքի ջուրերը։ Համիտի աչքին փուշը էր «Հայկական» անունը, կարծելով թէ հայերը կը վարեն զայն՝ ուժանակ եւն. փոխադրելու համար։ Ընկ.ը հարկադրուեցաւ իր նաւերէն Arménieին անունը «Փիթիճի»ի փոխել։ ‖ ՍՈՒԼԹԱՆ ՄՈՒՍԱՏԻ ԿԻՆԸ, մայր Ֆաթիմէ իշխանուհւոյն։ Մարմինը կ՛ամփոփուի Էյոպ։ **17.** Պավէրիոյ ԳԱՐԻ ԹԻՕՏՕՈՒ ԴՈՒՔՈՒԸ՝ Բրոյլի, 70 տարու։ Նշ. ակնաբոյժ։ **26.** Նշ. նկարիչ ՀԷՒՄԱՆ ԳԱՈՒԼՈՒԱՔ՝ Մխէնիք։ **27.** Վիբրաւուժական գործողութենէ մը վերջ, ՎԱՀԱՆ Ծ. Վ. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ (ՊԱՐՏԻԶԱԿԻՑ)՝ Բերա, 49 տարու, տաղակաւոս-գրագէտ, ձեռնագր. 1874 թ., խման։ Դրանկարուած Ց. Պարոնեանէ (Ազգ. Ջօջեր). Ինքնանկարագրութիւն և պատկեր տե՛ս Դ. Տարի։ Յուղարկաւորութ. 2 օր վերջ, դամբանախօս՝ պատարագիչ Հմայեակ Եպս.։ Կը թաղուի Շիշլի։

Դեկտեմբեր 3. ՊԷՀՃԻԲԱՇԻ ԹԱԳԱՒՈՐ ԷՕՓՕՀՅ Բ.՝ Պռիւսել, 70 տարու։ Ծն. անգ. օրդի Լէօպօլտ Ա.ի։ Գահ բարձրանալէն (1865 գեկտ. 10) առաջ «Ռատպանթի դուքս»։ Սահմանադրական վեհապետ մը, հոգ տարած՝ որ Պելճիքա լաւ զինեալ բլայ, բայց չէզոք։ Առանց խտրութեան ազգաց, մնաւորական գործերու համար տարեկան 25,000 ֆր.ի մրցանակ հաստատած, որուն հետեւանքն եղաւ Իսնկոյի պետութեան հաստատումը։ 1855 թ. ամուսնացած աւստր. արհիդուքսուհի Մառի Հանրիեթի հետ՝ մեռ. 1902 թ.։ Իր աղջկանց երեսէն գժբախտ, և անոնց հանգէպ անզգայ մնացած։ — Իրեն յաջորդ՝ եղբօրորդին Ալպէռ Ա. 34 տարու, Պավէրիացի իշխանուհիի մը հետ ամուսնացած և ունեցած 2 մանչ և 1 աղջիկ, անգրանիկը Լէօպօլտ։ ‖ Զարին մեծ հօրեղբայր Միխ. Նիքօլաեւիչ Մեծ Դուքսը՝ Դան, 77 տարու։ **4.** ՊՈՒԱԿԱՆՍՈՒ ԱՏԻԼԱՅԻՏ ԴՒՕՈՒՀԻՆ՝ Ս. Սէսիլ վանքն (Ուայթ կղզի), 78 տարու։ Ծն. «Իշխանուհի Լօվլենգթայն Ռօզլենպէրկ», ամուսն. 1851 թ., կրօնաւորուհի եղած նոյն վանքին 1897 թ.։ ‖ Ազգ. երեսփ. և նեկ. անդամ Անտառաց և Հանքաց

նեբբ.ուե. ԿՐՈՏ. Յ. ՓԼԻԼԻՄԹԼԱՆԵԱՆ՝ Դաաղքէօյ։ ‖ ՄԻՇԻԻՐ ԷՏՂԻՄ ԲԱՇԱՔ Գահիրէ, 68 տարու։ Դեր-տեղակալի աստիճանով շրջանաւարտ զին. վրժրն էն. մանակցած Բլէվնայի պորղմ.ին, ՙՐ·Ո Խօսօվայի կռւսակալ, ապա տեղւոյն զին. հրմնր., յետոյ Թէսալիոյ բանակին ընդհ. հրմնր., Թէսալիոյ պատերազմէն վերջ փոխ-նախգհ. զին. բարձր. խորհրդի, Սահմ. հոչակուժ՝ եաք՝ ներակուսական, Մարտ 31ի յետաշրջական շարժման պահուն՝ պորղմ. նեբբ.։ յիշուած զինուորները հանդարտեցուելու համար, որմէ կրած յուզումները խթանրեցին առողջ. թիւնը։ Մարմինը Պոլիս բերուելով զին. պատիւներով ամփոփուած է յուշ։ Իրեն տեղ ծերակուտական՝ պորղմ. նեբբ. Սալիհ Բաշա։ 7. Գերմ. նշ. դերասանուհի ԴԼԱՌԱ ՋԻԿԼԻՒ՝ Միւնիխ։

ՄԻՀՐԱՆ ՍԵԹԵԱՆ

8. Ազգային շրջանակի մէջ նշանակելի դեր կատարող ՄԻՀՐԱՆ ՍԵԹԵԱՆ՝ Պոլիս, 69 տարու։ Ծն. Սամաթիա, Ղարապաղի Մելիքներու սերունդէն։ Մեւտաքսագործ-վաճառական։ Ուղեւորած Հայաստան և Եւրոպա Ազգային եւ բեռփոխան ընտրուած 1870 թ. ծննդավայրէն։ Սկիւտարի ձեմարանին հոգաբարձու 1873-5, և 1878-96 թուականն անդ. Նաեւ Իրնալըի՝ 10 տարի։ Տնտեսական խորհրդի անդամ 1881 թ. եւ ատենապետ 1887։ Պաշտօնավարութիւններէն յիշատակելի են 1885-7, 91 4, 96-1908 թ.։ Անունը միշտ անաղարտ մնացած՝ ընդգիմադիր նուբարեան եւ Մաքսուտեանց ըմբռնումներու մէջ։

Մեռնողներու այս տխուր շարքին մէջ կ'արժէ անջատաբար արձանագրել 26 Յունվար 1910ին Սամսունի մէջ տեղի ունեցող եզական մահ մը, յանծին երեքտասանամեայ Հայու մը որ դագաղով գերեզմանոց տարուելու պահուն, (երբ որդեկորոյս հայրը մեռելին այտերէն կարօտագին հուսկ համբոյրներ կը քաղէր), կ'ողջննայ յանկարծ եւ պատանքէն հանուելով տուն կ'առաջնորդուի 20րդ. դարու այս դեռատի Ղազարոսը։— կեցցե՛ն անոր մահուան տեղեկագիրը պատրաստող բժիշկները։— Հիրորատի այդ անարժա՛ն աշակերտը։

13. Զեթունցի ԴՐԻԴՈՐԻՍ Ծ. ՎՐԴ. ԱԲԱՀԱՄԵԱՆ՝ Բեբա, 74 տարու։ Ջեռնագր. 1861 թ., կղկղկ. միաբան։ Ազգասէր եկեղեցական։ 1868 թ. երբ Զեթունն տագնապալի կացութեան մէջ կը գտնուէր, քանի մը երեւելեաց հետ կարեւոր դեր խաղցած՝ Փրանսա երթալով եւ Ն. Պանաբարթ Գ.ի ներկայանալով, իրենց նեղութեանց բարձումը խնդրելու. նոյն ծանրակշիռ խնդիրը նպաստաւոր լուծումի մ'ատացած։ Վարած առաջն. պաշտօններ։ 40 տարիէ հետէ Պոլիս, քարոզիչ Դասըմ Բաշայի և Ֆերիքէօյի։ Իր եկեղեցական գործունէութեան ու գոյքը կտակած՝ ծննդավայրին եկեղեցւոյն։

16. Շուշեցի նշ. իրաւագէտ Նիկ. ԱՆԴՐԷԵՎԻՉ ԲԱԼԱՆԹԱՐԵԱՆ՝ Թիֆլիզ, 65 տարու։ Ուսումն աւարտելէն՝ դատ. քննիչ կարեւոր գործոց, բարենորոգումներ կովկաս մտցուելու օրերուն, Երեւանի գաւառապետ անդամ՝ մինչև 1882. հրաժարելով՝ երդուեալ-հաւատարմատար՝ ի Թիֆլիզ, ցմահ փաստաբանութ., պարապած, անհատից եւ հանր. հաստատուած անսակերիւր խորհրդատու։ 23. Հայասերթիք կը գուժեն մահը ՏԲԹ. ՄԻՍԱՔ ԱՐԱՄԵԱՆՑ՝ Սալիան։ Ուսումնասիրութիւններ եկեղ. ազգ. հարցերու մասին։ Հեղինակ «Սալիանէն էջմիածին»ի։ 30. Թիֆլիզի նշ. բժշկապետ ԳՐԻԳՈՐ ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ՝ անդ։ Ախալքալա գաւառն երկար տարի պաշտօնավարած, մասնակցած հանր. գործոց եւ բժշկ. համաժողովոց յարտասահման, ուր ըրած կարեւոր յայտարարութիւնները՝ տպագր. գերմ. գիտ. հանդէսներու մէջ։ Հեղինակ մանկաբարձութեան գիրքի մը։ Վերջերս կ'աշխատակցէր «Իւղատնտես»ի։

1910 **Յունվար** 5. ՅՈՎՍԷՓ Ա. ՔՂՑՆ. Մելէագն՝ Երեւան, 75 տարու։ 40 տարի ուսուցիչ՝ (մեծ մասամբ տալով դպրոցաց) եւ 52 տարի քհնյ., նաեւ իբր հանր. գործիչ՝ յարգուած յոյժ, որգեգիր Ներսէս Ե. Աշտարակեցիի։ Կը թաղուի Պօղոս Պետր. ժամին գաւիթն՝ անդ։ ‖ Բարիզի հելլէն գեսպ. Բ. ՏԻՒԼԵԱՆԻ կը մեռնի անդ, 63 տ. մարմինն ԱԹԷնք փոխադր.։ 10. ՁԻՐՐԱՀ ԴԻՒՐԻ ՈՒՍՄԱՆ հանրածանօթ Հայր՝ Պոյաճքէօյ, **109** տարու։ Պարթեւահասակ եւ քաջակազմ։ կէս դար ծառայած Պէշիկթաշի հիւանդանոցը, մահէն 6 ամիս առաջ հանձ-

գբատեան կոչուած, երիցս ամուսնացած և տեսած Օսմ. 7 թագաւոր։ **20.** Իսլամ միլիոնատէր Պէյզիմթէնլի Ալի՝ Պօլիս, Մի միայն իր կալուածոց ամս. եկամտեան էր 1200 ոսկի։ **21.** Ցուղարկաւորութիւն Հմուտ դրագէտ Մուրատ Եանի Թիֆլիզ, Զալալօղլեցի, Թղթակցած Թերթերու եւ երկասիրած քանի մը գիրք։ **24.** Կրթ. Նախրր. Միհինիֆ Բաշա՝ Էրզինքէզ, 84 տարու։ Ծն. Ա.ինթապ, որդի Իւլէմա Սէյիտ Ապաիւլնաֆիի, Պէռլինի Համալսարանէն, Հմուտ Եւրոպ. լեզուաց եւ հեղինակ շատ մը գիրքերու։ 1895ի «Վեց Նահանգաց Խնդրոյն» առթիւ Եըլտըզ գումարուած նախրր. ական նիստին անդամակցած եւ անվէհեր յայտարարած Համիտի առջեւ. «Պէտք է Հայոց արդար բողոքները լսել եւ գոհացում տալ անոնց. — կեանքի, ինչքի եւ պատիւի պահպանում»։ Յայնժամ Համիտ քինախնդրութենէն Դէհրան կը ղրկէ զինք։

Février 2. Հայսթերիք կը գուժեն մահը Մինաս Ծ. վ. Ամիրեկեանի՝ երուսադէմ (ուր կը մնար 13 տարիէ հետէ), 82 տարու։ Զնքուշի երբեմնի վաճառական, նահապետ առաջնորդ՝ 95ի կոտորածէն մազապուր ազատած։ Կարգապահ եւ աշխատասէր, 10ի չափ զնգն. հազուագիւտ գիրքեր օրինակած։ Միաբ. Սվազի, ձեռնադր 1856 թ։ **3.** Դավին (լատ. Թա=luth) ածող քաջածանօթ արեւել. երգիչ (Հանէնեէ) Սարբ Մինիկ (փափազեան)՝ Պօլիս։ Հեղինակ ժողովրդ. բազմաթիւ «շարգի»ներու, հասցուցած՝ շատ աշակերտ, Շարգիներէն «Պուլ կէօնիւլ»ը հրաշալի։ **6.** Իայխսթակի նեգր կոմս Շթօլպէրկ վէնիկէրայէ՝ Պէռլին։ ‖ Հաճընի Ս. Դէորգ ժամին աւագերէց Յկր. Քէնց. Գրիգեաշեան՝ անդ։ **115** տարու. աչխ. անուամբ Մարկոս։ Զեռնագր. 1847 թ. Տ. Մելքոնեան Պետրոս եպսկ. է։ Իր գերդաստանը ծանօթ է կիլիկիոյ՝ Ագին հասցուցած եպիսկոպոսներով, վրդպ.ներով ու տէրտէրներով։ Եղբայրը՝ Նշ. Գրիգոր Վրդ. մեծ ծառայութիւններ մատուցած Օսմ. տէրութեան։ ‖ Երեւանի Նշ. վարժառական Գրիգոր Սիմոնովիչ Ամիրազեան՝ անդ։ Հասարակաց նոր գերեզմանատունը ժամ մը կառուցած բլլալով, հոն կը թաղուի։ **8.** Եգիպտոսի վարչապետ Պոհրթրոս Բաշա կ'սպաննուի Դահիրէ՝ Իպրահիմ վարտանի անուն 22 տարու ազգայնական իսլամէ մը։ —Մէհմէտ պէյ Սայիտ՝ յաջորդ։ **9.** Հալէպի «Ժէպուս» Պէրբէրեթ Զազէ Բիճաճ՝ յանկարծամահ։ ‖ Դերասան Ռաֆայէլ Փաֆազեան՝ յանկարծամահ, Թաղքէզի։ **10** Տաճկագէտ եւ երկերովը ծանօթ Յակոբ Փաշազեան՝ Բազարքէզի (Պրուսա)։ Ունի բազմաթիւ աշակերտներ։ Կ'ըզբաղէր փաստաբանութեամբ։ **11.** Հնութեան կայս. Թանգարանի տնօրէն Համտի Պէյ՝ Գուրու Զէչմէ, 68 տարու։ Որդի Իտհէմ Բէյի։ Ագիզի օրով՝ պալատի արարողապետ, ապա տպգր. տեսչ. տնօրէն, եւն.։ Օքսֆօրտի, Ապրտընի, Պօսթընի և Լայբցիկի համալսարաններէն վկայուած, ֆրնս. «Պատուոյ Լեգէոն»ի ասպետ։ Թղթակից Բարիզի Դեղեցիկ Դպրութեանց, եւայլն։ Քաջ հնախօս և նկարիչ «Նաթիւա-մոռթ»ի. Ճարտարապետ վալօռիի հետ Դեղարուեստից վրժրն.ը հաստատած 1883 թ.։ Հեղինակ «Օսմ. Ճարտարապետութիւնը» պատկ. երկին։ Եղբայրը Խալիլ Պէյ՝ յաջորդ։ **13.** «Թայմզ»ի տնօրէնը եւ եփեսականատէր և Թերթին վաղեմի հրատարակիչ Մութր Արթընր Ուօլթըր Լօնտօն։ (Թերթը հիմնուած 1785 թ.)։ **18.** Բանամոյի Հանրապետութեան Նախգ. Օպալէտիա։ —Ազթ. Մէնթօզա՝ յաջորդ։ **25.** Վիէննայի քաղաքապետ Տոքթ. Լիխիկըր՝ անդ։ կատաղի հակահրեայ մը։ **26.** Հայսթերիք կը գուժեն 'ի ժընէվ մահն Օսմ. նախկ. պաշտօնատար Տաքիւս Էֆ.ի որ ազատութեան նախկ. ռահվիրայ մ'էր. Համոզմանի հաւատարիմ մնալու համար դիրքը զոհած։ Քաջ լեզուագէտ և գրող. «Սըտգը» ծածկանունամբ աշխատակցած Լիպուզիա Թէվֆիքըի «Փուռիէ տ'Օռիան» թերթին։

Mars 11. Ֆրնս. Նշ. հնախօս-գրագէտ և գիւանագէտ Մարիոզ Մէվրիոն Տը Վօկիւէ՝ Բարիզ, 81 տարու։ Ֆրնս. Ակագեմիոյ անգամ։ **17.** Ցոյն Նշ. բանաստեղծ Ժան Մոռէասի Սէն Մատէնի հիւանդանոցը, Բարիզ։ Ֆրնս. լեզուով կը քերթէր։ **18.** Աղասի Մելիք-Ազվազեան կ'սպաննուի Հալեպոր Հայերէ։ Մտանակցած Հանր. գործոց, և գումար մը յատկացուցած թատեր. Ընկ.եան՝ մրցանակաբաշխութեան համար։ **19.** Գերմ. Նշ. Նկարիչ Անտրէաս Ախէնպախ՝ Տիւսէլտօրֆ, 95 տարու։ **21.** Ատանացի վճռկն. Տիար. Պզտիկեան՝ 30 տարու, Պէյրութ՝ ուր գացած էր, Դէպքին ատացած իր վէրքը դարմանելու։ **23.** Բանասէր Երեւանցի Հովհան Տէր Գէորգեան-Յովհաննիսեան՝ Թիֆլիզ, 90 տարու։ Սան՝ Լազարեան ճեմն.ի ուր գասախօսած 15 տարի հայ. և լիզ, 90 տարու։ Սան՝ Լազարեան ճեմն.ի ուր գասախօսած 15 տարի հայ. և լեզուաց եւ հեղինակ շատ մը գիրքերու։ 1895ի «Վեց Նահանգաց Խնդրոյն» առթիւ Եըլտըզ գումարուած նախրր. ական նիստին անդամակցած եւ անվէհեր յայտարարած Համիտի առջեւ. «Պէտք է Հայոց արդար բողոքները լսել եւ գոհացում տալ անոնց. — կեանքի, ինչքի եւ պատիւի պահպանում»։ Յայնժամ Համիտ քինախնդրութենէն Դէհրան կը ղրկէ զինք։

Գերվազիլ Զիլձեան

Փետրուար 2. Հայսթերիք կը գուժեն մահը Մինաս Ծ. վ. Ամիրեկեանի՝ երուսադէմ (ուր կը մնար 13 տարիէ հետէ), 82 տարու։ Զնքուշի երբեմնի վաճառական, նահապետ առաջնորդ՝ 95ի կոտորածէն մազապուր ազատած։ Կարգապահ եւ աշխատասէր, 10ի չափ զնգն. հազուագիւտ գիրքեր օրինակած։ Միաբ. Սվազի, ձեռնադր 1856 թ։ **3.** Դավին (լատ. Թա=luth) ածող քաջածանօթ արեւել. երգիչ (Հանէնեէ) Սարբ Մինիկ (փափազեան)՝ Պօլիս։ Հեղինակ ժողովրդ. բազմաթիւ «շարգի»ներու, հասցուցած՝ շատ աշակերտ, Շարգիներէն «Պուլ կէօնիւլ»ը հրաշալի։ **6.** Իայխսթակի նեգր կոմս Շթօլպէրկ վէնիկէրայէ՝ Պէռլին։ ‖ Հաճընի Ս. Դէորգ ժամին աւագերէց Յկր. Քէնց. Գրիգեաշեան՝ անդ։ **115** տարու. աչխ. անուամբ Մարկոս։ Զեռնագր. 1847 թ. Տ. Մելքոնեան Պետրոս եպսկ. է։ Իր գերդաստանը ծանօթ է կիլիկիոյ՝ Ագին հասցուցած եպիսկոպոսներով, վրդպ.ներով ու տէրտէրներով։ Եղբայրը՝ Նշ. Գրիգոր Վրդ. մեծ ծառայութիւններ մատուցած Օսմ. տէրութեան։ ‖ Երեւանի Նշ. վարժառական Գրիգոր Սիմոնովիչ Ամիրազեան՝ անդ։ Հասարակաց նոր գերեզմանատունը ժամ մը կառուցած բլլալով, հոն կը թաղուի։ **8.** Եգիպտոսի վարչապետ Պոհրթրոս Բաշա կ'սպաննուի Դահիրէ՝ Իպրահիմ վարտանի անուն 22 տարու ազգայնական իսլամէ մը։ —Մէհմէտ պէյ Սայիտ՝ յաջորդ։ **9.** Հալէպի «Ժէպուս» Պէրբէրեթ Զազէ Բիճաճ՝ յանկարծամահ։ ‖ Դերասան Ռաֆայէլ Փաֆազեան՝ յանկարծամահ, Թաղքէզի։ **10** Տաճկագէտ եւ երկերովը ծանօթ Յակոբ Փաշազեան՝ Բազարքէզի (Պրուսա)։ Ունի բազմաթիւ աշակերտներ։ Կ'ըզբաղէր փաստաբանութեամբ։ **11.** Հնութեան կայս. Թանգարանի տնօրէն Համտի Պէյ՝ Գուրու Զէչմէ, 68 տարու։ Որդի Իտհէմ Բէյի։ Ագիզի օրով՝ պալատի արարողապետ, ապա տպգր. տեսչ. տնօրէն, եւն.։ Օքսֆօրտի, Ապրտընի, Պօսթընի և Լայբցիկի համալսարաններէն վկայուած, ֆրնս. «Պատուոյ Լեգէոն»ի ասպետ։ Թղթակից Բարիզի Դեղեցիկ Դպրութեանց, եւայլն։ Քաջ հնախօս և նկարիչ «Նաթիւա-մոռթ»ի. Ճարտարապետ վալօռիի հետ Դեղարուեստից վրժրն.ը հաստատած 1883 թ.։ Հեղինակ «Օսմ. Ճարտարապետութիւնը» պատկ. երկին։ Եղբայրը Խալիլ Պէյ՝ յաջորդ։ **13.** «Թայմզ»ի տնօրէնը եւ եփեսականատէր և Թերթին վաղեմի հրատարակիչ Մութր Արթընր Ուօլթըր Լօնտօն։ (Թերթը հիմնուած 1785 թ.)։ **18.** Բանամոյի Հանրապետութեան Նախգ. Օպալէտիա։ —Ազթ. Մէնթօզա՝ յաջորդ։ **25.** Վիէննայի քաղաքապետ Տոքթ. Լիխիկըր՝ անդ։ կատաղի հակահրեայ մը։ **26.** Հայսթերիք կը գուժեն 'ի ժընէվ մահն Օսմ. նախկ. պաշտօնատար Տաքիւս Էֆ.ի որ ազատութեան նախկ. ռահվիրայ մ'էր. Համոզմանի հաւատարիմ մնալու համար դիրքը զոհած։ Քաջ լեզուագէտ և գրող. «Սըտգը» ծածկանունամբ աշխատակցած Լիպուզիա Թէվֆիքըի «Փուռիէ տ'Օռիան» թերթին։

Mars 11. Ֆրնս. Նշ. հնախօս-գրագէտ և գիւանագէտ Մարիոզ Մէվրիոն Տը Վօկիւէ՝ Բարիզ, 81 տարու։ Ֆրնս. Ակագեմիոյ անգամ։ **17.** Ցոյն Նշ. բանաստեղծ Ժան Մոռէասի Սէն Մատէնի հիւանդանոցը, Բարիզ։ Ֆրնս. լեզուով կը քերթէր։ **18.** Աղասի Մելիք-Ազվազեան կ'սպաննուի Հալեպոր Հայերէ։ Մտանակցած Հանր. գործոց, և գումար մը յատկացուցած թատեր. Ընկ.եան՝ մրցանակաբաշխութեան համար։ **19.** Գերմ. Նշ. Նկարիչ Անտրէաս Ախէնպախ՝ Տիւսէլտօրֆ, 95 տարու։ **21.** Ատանացի վճռկն. Տիար. Պզտիկեան՝ 30 տարու, Պէյրութ՝ ուր գացած էր, Դէպքին ատացած իր վէրքը դարմանելու։ **23.** Բանասէր Երեւանցի Հովհան Տէր Գէորգեան-Յովհաննիսեան՝ Թիֆլիզ, 90 տարու։ Սան՝ Լազարեան ճեմն.ի ուր գասախօսած 15 տարի հայ. և Հայաստանի», «Աղբար Ագամ»ի, «Աչքեդ Շերին»ի եւն.։ Նշ. Հայեր իր սաներն եղած են, Մօսկուայէն Թիֆլիզ անցնելով հիմնած գիշերօթիկ վրժրն. մը։ Վարած է նաեւ պաշտօն Դէորգեան ճեմ.։ **23.** Նշ. և վաղեմի արուեստագէտ Ռուբովիչ Զիլձեան՝ Սամաթիա, 82 տարու։ Իր տան պարտէզը հիմնած գործարանին մէջ կը պատրաստէր ծնծղայ (գիլ, cymbale)ներ որոնք իրենց հնչականութեան նրբութեամբ և անմրցելի տակուներութեամբ կը գերազանցեն եւրոպականները։ 200 տարուան, սերունդէ սերունդ փոխանակուած ընտանեկան գաղտնիք մ'է այդ ծնծղաներուն ձուլման գործողութիւնը՝ զոր ներկայիս մէջ կրասեր որդին Լեւոն կը շարունակէ։ Եւրպ. զնգն. արուեստահանդէսներ այցելելով, իր գործերը ցուցադրած և բազմացած հետապայ շքանշաններն ու վկայականները։ — Բարիզ 1867, Լոնտոն 1851 և 1862, Վեննա 1873, Պօլոնիա (Իտալիա) 1888 և 1907՝ «grand prix», Պօսթընի 1883, Զիքակօ 1893. իսկ Պատուոյ վկայական՝ Պէռլինի Allgemeine Musik Ausstellungէն, 1898 թ.։ Երբեմնի գանձապետ «Արեւել. Տնտես. Միութեան» և թաղական Սամաթիոյ։ Ցուղարկաւորութիւնը՝ Միհր. Աբիկեան դամբանախօսութեամբ։ —Դեպքերու տարին, որդւոյն հետ բանտուած՝ իբր պատրաստիչ Հ. Ցեղափոխական ուժանակներու։ **27.** Ատանայի «Հիթթուլ» թերթին տնօրէնն Խմբագրապետ Իշխան Ֆիճիրի՝ Պէյրութ, կակաոյի հիւծախտէ։ ‖ Եղիշէ Քէնց. Աբթարեան Ռուսոսթօ, տնտ. Պօլիս, 32 տարի առաջ Ռուսոսթօ գացած իբր երաժշտ. գա-

աստու, 88ին ձեռնադր. Հմայեակ Եպս.է, Գաւառ. և կրօն. ժողովոց անդամ. կցած և վարած առաջն. փոխանորդի և աւագերէցի պաշտօններ։ **28.** 1873էն ի վեր Պօլիս հաստատուած Նշ. անգլ. վաճառական եւ հայասէր ՍԸՐ ՃԷՅՄՄ ՈՒԻԼԵԸՄ ՈՒՒԹՕԼ՝ Մօտա, 72 տարու։ Ծն. Իզմիր։ Պօլսոյ ներկայացուցիչ անգլ. ապահովագր. եւ շոգ. ընկ.եանց։ 1896ի Յարգերուն՝ նպաստամատոյց յանձնաժողովի նեգհ., բաշխելով £ 300,000 ի Թուրքիա։ Հայոց ի նպաստ բացուած ամէն հանգանակութեանց մասնակցած։ Օսպօրնի դղեակը՝ Վիքթորիա Թագուհիէն անձամբ ստացած Ասպետի կարգ եւ «Սըր» տիտղոսը։

Ապրիլ 4. «Մասպահ»ի եւ այլ թուրք թերթերու վաղեմի խմբագրապետ ՍԼՒԱՆԻԲԼԻ ԹԼՒՖԻԿ ՊԼՑ՝ վէննայի հիւանդանոցը։ Կարող հրապարակագիր-գրագէտ. կը թողու բազմաթիւ ինքնագիր եւ թրգմ. գործեր։ Կը թաղուի ծննդավայրը։ **6.** Վաղեմի դաստիարակ եւ հրապարակագիր ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՊԱՊՕՆԵԱՆ՝ Սկիւտար, 56 տարու։ Աշակերտ վենետիկի Մ. Ութիսլէեան վրժրն.ի։ Գաւառ. և Պօլիս՝ ուսուցչ. պաշտօններ վարած և խմբագիր եղած։ Գր. ծածկանունը «Նօպապ»։ || Թրքահայ վաղեմի ուսուցիչ Պ. ՇԻՀԻՐԻԿԵԱՆ՝ կովկաս ուր 1/4 գարէ հետէ կը պաշտօնավարէր։ **8.** Ամերիկ. Նշ. երգիծաբան-գրագէտ ՄԱՒՒՔ ԹՈՒԻՆ՝ Ն. Եօրք, ծերունի։ Հեղինակ բազմաթիւ խօթեմազ երկերու։ || ԻՇԽԱՆ ԱՂԵՔՍ. ԱՐՄԻՆԵԱՆ-ԲԻՀԲՈՒԹԵԱՆ կ'սպաննուի Նոր Պայազիտցի ազնուական Աբշակ Պետրոսեանէ՝ Սուխում (Կովկաս) իր կալուածին մէջ։ Համ.ական կրթ. ստացած ազնիւ երիտասարդ մը։ Հիմնադիր Թիֆլիզի կանանց բարձր դասընթացքներու։ Շաբաթ մը վերջ կը թաղուի խօշիվանքի գերեզմաննոցը։ Դամբանախօս Դարեքին Աբգեպս., Ֆիրքուֆ, Օր. Տիգրանեան, Վիլլեր, Մլ. Խատիսեան, բժշկուհի Մարգարդտ Ա.յրին՝ Տկ. Նագեժդա 3.000 ր. կը նուիրէ «կանանց բարձր դաս.» Ընկ.եան, ամէնքն ի յիշատակ։ **12.** Ֆրնս. Նշ. փաստաբան ՊԱՒՊՈՒ (Ակդմին.) Բարիզ, 76 տարու։ Բանաստի խնդրոյն ժէջ Ֆ. Լէսեբսի պաշտպանը։ **13.** Հնգպտ. ՏՓԹ. ԱՂԵՔՍ. ԱՐԱՊԵԱՆ՝ Բերա։ Անդամ Ազգ. ժողվ. Ընկ. պատուանշաններով Հայր յայտնի գրագէտ Մկրտիչ Արապեանի (Շ. Շաւարշ)։ || Նորվեկիացի Նշ. գրագէտ ՊԵՒՕՐՆԱԴԵԲՐՆԵ ՊԵՒՕՐՆՍՕՆ՝ Բարիզ, 78 տարու։ Կը թաղուի Քրիստիանիա։ Դպրոցակից և ցվերջ բարեկամ Իպսէնի։ Երկերը «Պատերազմներու միջեւ», «Ջեռնոց մը», «Լէօնարտա», «Նոր գրութիւնը», «Արքան» եւն.։ Իսկ իր գլուխ-գործոցը՝ «Մեր ուժէն վեր»։ Իր նաեւ Նշ. բեմբասաց և քաղաքագէտ։ Ազգ.ատ դասակարգէն պաշտուած յոյժ։ **23.** ԱՆԴԼԻՈՑ ԹԱԴԱԻՈՐ և ԿԱՅՍՐ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆի ԷՏՈՒՐՏ Լ. Պըքինկէմի պալատը (Լօնտօն), 69 տարու։ Վիքթորիա Թագուհւոյն Բ. զաւակն ու մեծ տղան էր, 3 Համ.նաց շրջանները բոլորած, գնդապետ 1858, 63ին ամէնն. Տանըմարքայի իշխանուհի Ալէքսանդրայի հետ։ Աբեւելք, Իռլանտա, Եգիպտոս, Ֆրանսա և Փօրթուգալ ճամբորդած։ 1900 թ. Պռիւսել մահափորձ՝ իր վրայ։ Տարի մը ետք Թագաւոր։ Լօնտօն «Խաղաղարար» տիտղոսը ստացած։ Արուեստի, գիտութեան, գրականութեան, որսորդութեան եւն. սիրահար։ Առաջնակարգ «պռիչ» խաղացող մը։ Կայսերք, Թագաւորք և ուրիշներ՝ իր ազգականները։ Մյս. Օին Ուէսթմինսթր Հօլի մէջ փառաշուք յուղարկաւորութիւն, գագաղը՝ թնդանօթակառքի վրայ։ Վերապատք, գահժառանգներ և աւագանիք ներկայ։ Մարմինն ամփոփուած Սէնթ Ձօրճ եկեղեցին։ — Բ. որդին Ձօրճ Ե.՝ իրեն յաջորդ։

ՎԻՔԹՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ ԲՕՄԲԻԼԻ

24. Իտալահայ Նշ. քերթողուհի ՎԻԿԹՈՐԻԱ ԱՂԱՆՈՒՐ ԲՕՄԲԻԼԻ՝ Բրօֆ. Բամբէրսի հիւանդանոցը (Հռոմ)։ Ծն. Բատուա, Աղանուրեան վաղեմի և պատմ. ազգատոհմէն. Հայրն՝ եդուարդ Աղանուր, հնդկահայ մը՝ որ Իտալիա գաղթելով ամուսն. ձօզէֆինա Իտալուհւոյն հետ։ Ուսուցիչներն եղած են Նշ. 2 քերթող, Ծանէլլա և Նէնչիօնի. գրել սկսած է 1875 թ. և յայտնուելէն մը գարձած, Հեղինակ «Leggenda Eterna» գոհար քերթուածներու հատորի մը՝ 1905ին Հ. Արաքն Դազիկեանէ հայացուցած, Բանաստեղծուհիներէն շատը թարգմ. զնզն. եւրոպ. լեզուաց։ Այս նրբազգած եւ խորազգած կինն Իտալ. Մամուլէն փառաբանուած է միշտ իբր անզուգական բանաստեղծուհի։ Ամուսնացած Բէրուճիացի Կուիտօ Բօմբիլի գրագէտ կոմսին հետ — Իտալ. խորհրդարանի երեսփ. և Հռոմի Արտ. Դպրց. խորհրդական — որ կողակցին մահէն ազգուած՝ իսկոյն անձնասպան կ'ըլլայ տարճանակով։ || ՏԱՃԱՏ ՐՀՆՑ. (աշխր. անուամբ ՅՐ. ՏԷՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ)՝ Տէօնկէլէք, Թոքաթեռ։ Ջեռնադր. 12 սեպտ. 1909։ Աշակերտած Տարսոնի Գօլէճին։

Մայիս 6. Տէտէ Աղաճի կառավարիչ ԿՐՊՏ. ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ՝ կէտիկ Բազա։ || Ցոյն Նշ. բարերար Եօրկիոս Զարիֆիի կողակից՝ ՏԻԿԻՆ ԷԼԷՆԻ ԶԱՐԻՖԻ՝ Բերա 97 տարու, ամուսնոյն պէս անուանի՝ իր բարեգործութեամբ, դեռ վերջերս 5000 ոսկի տուած Բերայի Ցոյն Տիկնանց «Փիլօբթօզոս» աշխատանքի տան։ Ա. կարգի Շէֆքագամի էֆ առաջ ինք ստացած, Ցունաց Պատրիարքարանը 5 տարի առաջ «Բա.ի Մեծ Եկեղեցի» խաչը շնորհած էր անոր՝ (օրովը հաստատուած), նաեւ «Ողբերու մայր» տիտղոսը։ Մէկ միլիոն ֆր.ի նուէր զնզն. յոյն բարեգործ. ու կրթ. հաստատութեանց։ **11.** Լեհ Նշ. գրագիտուհի Տկ. Էլիզա Օրզեշքօ՝ Կրօսնօ, 68 տարու։ Հեղինակ **44** հատոր վէպերու որոնցմէ «Միրթալա» և «Վէսթալա» միայն կը պարունակեն հնութեան վերաբերեալ նիւթեր, միւսները՝ կնոջ դերի և մեռերմիկ կեանքի գրուագներ։ **12.** Մօսկուայի ԴԱՂՏՆի ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ ՄՈՒՐԱՏՖ կ'սպաննուի անձ՝ անիշխանական Շուրավիէֆէ։ **14.** Գերմ. Նշ. մանրէաբան Տ.Բ. Ռօպէրթ Քոխ՝ պատէնպատէն, 67 տարու։ Ծն. Կլօսթալ։ Քօլէռայի ազգակ՝ ստորակիտաձեւ «պասիլը» գտած է որ իր անուամբ կը յորջորջուի։ Տնօրէն Պէռլինի համալսարանի առողջ.կան նոր կաճառին, 1890 թ. ծանոյց թէ պատուաստական չիճուկ մը գտած է հիւծախտի դէմ, «Թիւպէրքիւլին» անուամբ, որ սխալուելու տեսակէտով թէեւ բաղձացուած արդիւնքը չտուաւ, բայց ինց թանկագին հակազտով

ՄԿՐ. ԱՐՔ. ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ

դակ մը։ 21. Մարաշի առաջնորդ ՄԿՐՏԻՉ ԱՐՔԵՊՍ. ՎԵՀԱՊԵՏԵԱՆ՝ անդ., 69 տարու։ Ծն. Դաղստան, փոքրաւոր Ռէյֆսիզեան Մկր. կաթող.ի, որմէ եպս. ձեռնադր. 1883 թ., տարի մը վերջ իբր նուիրակ Հնդկաստան ղրկուած և 2 տարի հոն մնացած։ Առաջն. պաշտօններ վարած Ատանա, Եօզղատ, Հալէպ, Հաճըն, Անթաքիա, Ատանայի Սիսլեանց կողմէ մատնուելով երուսաղէմ աքսորուած, 1895 թ. Պոլիս բերուելով, մինչեւ Սահմ. հռչակում՝ քարոզիչ Պէյօղլը Տէրէի և Սկիւտարի Ս. Խաչ ժամերուն, վարելով կրօն. ժողովի առեղնապետութիւնն ու անդամակցելով կարգ մը յանձնաժողովոց։ Սահմանադրութենէն վերջ ընտրուած երեսփոխան, կրօն. ժողովի և Օրմանեան Ս.ի քնն. յանձնաժողովի անդամ, Ատանայի ջարդին՝ վարչ. պատուիրակաց հետ կիլիկիա մեկնած, Զիա Բաշայի ոտանաւորներէն մաս մը հայացուցած՝ վտարանդի օրերուն։ 24. Ֆրէզնօ՝ իբր դիւցազնասիրտ մէկ արարքին ղօհ կ'երթայ Տ.Բ. Ե. ԼՆՇԼՐԵԱՆ՝ 64 տարու։ Ամերիկա գաղթող հայոց առաջիններէն, Տիգրանակերտցի, 37 տարի առաջ Ն. Եօրք գացած և բժիշկ վկայուած, ապա հայրենիք դառնալով խարբերդ կը ղրկուի իբր կառավարական բժիշկ, ուր կը մնայ 10 տարի, հոնկէ Տրապիզոն՝ 7 տարի։ Ջարդերուն 1 տարի բանտուած, անգլ. դեսպանին միջոցաւ ազատուելով թուրքիայէն վերջնապէս հեռացած։ 27. «Սէտայի Միլլէթ»ի վաւերագրաւ խմբագրապետ ԱՀՄԻՏ ՍԱՄԻՄ՝ գիչերանց անձանօթէ մը գնդակահար պահճէ Գաքոս (Պոլիս), տարաբախտ Հասան Ֆէհմիի նման, Մարտ 31ի դէպքէն անմիջապէս վերջ հրատարակած «Հիլալ» թերթը, բուռն յօդուածներով պահանջելով Համիտի գահընկէցութիւնը։ Աչքատեսցած «Իգտամ»ի և «Ս. Ֆինուն»ի Ուսուցչաւարտ կայս. Լիսէէն և Ռ. Դօլէճէն։ 28. Իզմիրի ալեզարդ Դաւիթ Ռէ.։

Յունիս 6. Տ.Բ. ԿՐՊՏ. ԳՆԱՁԵԱՆ՝ Ն. Եօրք, 67 տարու։ Ծն. Ուրֆա, բժիշկ վկայուած Ն. Եօրք, 30 տարի առաջ, ապա բժշկուի. բրած կիլիկիա երկար տարիներ։ 11. Հայաթերթք կը գուժեն մահը Նշ. Տ.Տ.ի ՄԻՍԻՄ ԳՕՐԻՆԱ ՇԱՒՐԳԻ՝ Ամերիկա. Պօքա Ընկ.եան պատկանող միսիոնարուհի որ 1895ին Ուրֆա կը գտնուէր երբ ջարդերը սկսան. ցվերջ գործած ամէն բարիք և հիմնած անդ զնդն. Հաստատուն.ներ Հայոց համ.։ Ցուղարկաւորուի. 25 մս.ին պօսթըն։ 14. Շաբաթկարաի արքայական Օպէռա թատրոնի նուագապետ և արքունի խորհրդական ՕՊՐԻՍԹ կ'ապաննէ իր հոմանուհին ՕՐ. ԱՆՆԱ ԶՈՒԹԹԻՐ գուսանն, ինք ալ անձնասպան ըլլալով։ Շատ գնահատուած երաժիշտ մը. պաշտօն տրուած էր իրեն՝ պատրաստել Լիթթի ամբողջ գործերուն հրատարա-

կուի.ը։ 16. Հայաթերթք կը գուժեն մահը Թիֆլիզի նահանգական դատարանի հնագոյն անդամ և պետ. խորհրդական ՎԱՐՇԱՄ Խ. ԿՈՒՍԻԿԵԱՆի որ 40 տարի կը պաշտօնավարէր անդ. ‖ ԱԼԱՆՍՈՆի ԴՈՒՔՍ՝ Վիմպլըտօն (Անգլիա), 66 տարու։ ‖ Առաքել պէյի կողակից Տկ. ԼՅՊԱՐԻԿ ՏԱՏԵԱՆ՝ Սան Սթեֆանօ։ 18. Հայաթերթք կը գուժեն մահը ՀԼՐՄԱՆ Ն. ՊԱՐՆԸՄԲ՝ Ամերիկա։ Ծն. Օպըրն (Ն. Եօրք)։ 50 տարի խարբերդ գործող Նշ. Տ.Տ.ի բրիք գործելով Հայոց։ 18. Գրչի ու գաղափարի անխոնջ վաստակաւոր ԹԱԴԷՈՍ ԹԱՇՄԱՆԵԱՆ (Դեւ.)՝ Աւստր. հիւանդանոցը, Գալաթիա, 28 տարու։ Դաշնակց. կրակոտ գործիչ, թրքահպատակ թերթերու և «Պագու» ռուս. լրագրին, Ազատութեան Ա. օրերուն Պոլիս եկած, (ի կովկաս արկածալից կեանք վարելէ վերջ՝ մասնակցելով 1906ի յեղափոխութ. ատեն Թիֆլիզի ժողովրդ. ղարժմանց), Ծն. Ավազ, 2 օր ետք կը թաղուի Շիշլի, գրչի եղբարք՝ դամբանախօս։ 22. Նիկ. Շէյխ-իւլ-Իսլամ և ծերակուտական ՍԱՀԻՊ ՄՈՆԼԻ, 28. Դերմ. Նշ. ԱՍՏՂԱԲԱՇԻ ԿԱՒԼԻ՝ Բօցատմ, 97 տարու։ Ինք, ֆրնօ. աստղաբաշխ Լը Վէռիէ և անգլ. աստղաբաշխ Ատամ գտած և հաստատած են «Նէպտուն» մոլորակը 1846 թ. ‖ Ատանայի Ցիսուսեան Միաբ. պետ ՀԱՅՐ ԺԱՆ ԺՈՒԼ՝ անդ, 50 տարու։ Ազէտին, 5000 Հայու կեանք փրկած՝ բերելով զանոնք Հայոց Ս. Աստիճանաւոր ժամէն իրենց եկեղեցին ուվրժրն.ը, նաեւ կերակրելով. 29. Տ.Բ. ՄԻՀՐԱՆ Գ. ԿԱՍԱՊԵԱՆ՝ Ֆիլատէլֆիոյ ձեփերսըն հիւանդանոցը, 42 տարու։ Ծն. Կեսարիա. մանգաղէտ Ռէֆորմկէնեան Ճառագայթներու, հեղինակ Բ. Ճառագայթներու և «ռատիօկրաֆի»ով բուժման վրայ մեծ ազատոր ու կարեւոր երկի մը՝ ամերիկ. համալսարանաց մէջ իբր դասագիրք գործածուող, իր փորձարկութ.ները խիզախօրէն յառաջ տանելուն հետեւանօք՝ վերքեր ստացած և այդ պատճառաւ իր մահը փութացուցած, եւրպ. և ամերիկ թերթեր մեծ դիրուատիքով կը կենսագրեն մեծանուն հայ գիտուն՝ իբր զղ գիտութեան։ Կարեւոր գիւտ մը ըրած էր, որով կմախանկար (Oxiograph)ը կարելի կ'ըլլայ բոլորաձեւ ցոյց տալ, մինչ այս գիւտին առաջ քաշուած կմախանկարք տափակ կ'երեւէին, կողոսկրներն ողնաշարին փակած։

Յուլիս 2. ՍԻՅՏ ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ գիշերանց կ'սպաննուի թիւրքան կովկասցի յեղափոխականներէ։ Հոգեւոր բարձր. ներկայացուցիչ և երեսփոխան, բարեկամ Ռուսիոյ։ 7. ԿՐՊՏ. ՍՎԱՃԵԱՆ՝ Օրթաքէօյ, 84ին քանի մը երիտասարդաց հետ հիմնած «Արեւելք» օրաթերթն որուն վարչ. խորհրդի գործօն անդամն էր երկար տարի, երեսփոխան, քղք. ժողովի անդամ, թաղական, մասնակցած բազմաթիւ բարեսիր. ընկ.եանց, 96ի Դեկտեմբերէն ետք անցած Բարիզ, Սահմ. հռչակմամբ վերադարձած և անդամ անուանուած Ֆրք.ապետ. ժողովի, Օսմ. պանքայի կեդրոնին մէջ թալգմանուած. գիւտնի պետ՝ երկար տարիներ. ապա տնօրէն՝ գուռկն. մասնաճիւղերու։ 8. Հրէից խախամապետի նիկ. տեղապահ Մօիզ Լէվի (որ ամբողջ բռնապետուե. շրջանին վարեց նոյն պաշտօնը), Պոլիս, 84 տարու։ 14. Տ.Բ. Եփ. ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ եղբարկանօրէն կ'սպաննուի Թիֆլիզ Արկաթի Մարտիրոսեան երիտասարդէն, որ ապա կը ձերբակալուի ժեզոակից իր կնոջը՝ թամարայի հետ։ 15. Կիլիկիոյ կաթող. փոխանորդ Ղեւոնդ Տ. Վ. ԹՈՒՐՍԱՐԳՍԵԱՆ՝ Եփեզուլէի հիւանդանոցը 43 տարու, Ծնած Հաճըն ուր ստացած նախ. կրթ. «Միացեալ»ի վրժրն էն, 88ին երուսաղէմ կը ղրկուի կուսակրօնուե. պատրաստուելու. աշակերտ Սկկ. Ազք. Խապաեանի, 1891 թ. ժառան-

ԶԵՒՈՆԴ Ծ. Վ. ԹՈՒՐՍԱՐԳՍԵԱՆ

գաւորաց վրժրն.ի ընթացքը լոյսրելով՝ տարի մը վերջ սարկաւագ Յր. Պատր.է և կը մեկնի ծննդավայր ուր 2 տարի ուսուցիչ, 1894 թ. վրդպտ. ձեռնադր. Բէքմէզեան Կիրակոս եպս.է Սիս. 1896-7 առաջն. փոխանորդ Սէլէֆքէի, 2 տարի ալ Դարամանի. 1899-1901 առաջնորդ Եօզղատի՝ ուրկէ Սիս աքսորուած քղք. յանցանօք, Հայոց մատնուբ., 3 տարի Ատանայի բանտը։ Մինչեւ Սահմ. հրաչակաւմ հակողոքեան տակ ի Կիլիկիա, ապա կաթող. փխնրդ., վեհ. Սահակ կաթողի աչքին լոյսը։ Կիլիկիոյ աղետին՝ գլխ. կազմակերպիչը Սոյ ինքնապաշտպանուե. գործին։ Եղբայրն է Զեթունի հերոս Աղասիի, Հայրը — Տաբիւբատեայ — ողջ։ Կեանքն ապահովագրած 1500 ոսկիի չոր կը թողու Սոյ Մայրապետին՝ իր մնքուբ և պարտաճանաչ եկեղեցականի համբաւին վայել յաւերակաւորուի. Մայր եկեղեցի՝ 2 օր յետոյ, Գէորգ Արքեպս., Մ. Սուրեան և Տ. Սիւրմէեան՝ գամբանախօս։ Համակիրք ուսամբարձ կը տանին գագաղը, կը թաղուի Պոլիս։ —Հրանտ Վ. Կարապետեան՝ յաջորդ։ **16.** Մայր եկեղեցւոյ (Պօլիս) նախ ժամբնող և գաւազանակիր ԵԶՐԱՍ Վ. ՍԱԶԼԵԱՆ՝ իր պաշտօնատեղին (Արզընի «Բարձրահայեաց Ս. Աստուածածին» վանքը), 46 տարուբ, Սվազի Ս. Նշան վանքի միաբ., ձեռնադր. 1885 թ.։ **22.** ՎԱՐՇԱՒԱՅԻ ՈՍՏԻԿԱՆԱՊԵՏ Ն.ՊԱՕՅԻ կ'սպաննուի անդ՝ անծանօթէ մը։ || Դատաւոր և անդամ Թիֆլիզի Նահանգային դատարանի, ՄՄԲԱՏ ԼԱԶԱՐԵԱՆՑ՝ անդ՝ երիտասարդ, եղբօրորդի զօրավար Յովհ. Լազարեանի։ **26.** Բագուի Նշ. Հանր. գործիչ և քղք. Տումայի հնագոյն ձայնաւոր ՓՐԻՍՏԱՓՈՐ ՍԻՆՔԻԼԻՉ ԱՆՏՈՆԵԱՆ՝ ծխախեզգ իր տունը, 70 տարուբ, Նախկ. քաղքին Մարդասիր. Ընկ.եան և անդամ քղք.ային վարչուե., Դէսպօտ Ջէնօվիչէն ետք՝ քաղաքագլուխ ընտրուած բազում տարիներ։ **30.** ԼՕՐՏ ՍԲԼԻՆՍԲՐՐ՝ Լօնտոն, 75 տարուբ։ Անգլ. ազատական կուսակցութ. Նախկ. պետ Անգլ. քաղաքագէտներու երիցագոյնը, 1/2 դար խառնուած երկրին քաղ. կեանքին, հօրը մահով՝ անցած Լօրտերու ժողովը։ Երկիցս փոխարքայ Իռլանտայի, Պետ. խորհրդոյ նախկ. և Ծով. նախբ.։ Վերջերս գործէ քաշուած կ'ապրէր՝ ֆիզիքական կորովին պակասութենէն։

Օգոստոս 2. Անգլ. նշ. բարեգործ ՄԻՍ ՓԼՕՐԼՆՍ ՆԱՑԹԻՆԿԼԻ՝ Լօնտոն, 90 տարուբ, Խրիմու պատերազմին Անգլիական կառավարութենէն Պոլիս ղրկուելով՝ Սկիւտար հաստատեալ շարժուն հիւանդանոցաց տնօրէնուհի կարգուած, 38 ընկերուհեաց հետ հիւանդապահուի. ընելով։ Իրեն հմր. Լօնտոն հանգանակութիւն բացուելով £ 40,000 հաւաքուեցաւ զոր նէ մերժեց ընդունիլ և նոյն դրամով հիւանդապահուհիի դպրոց հիմնեց։ Աժէն երկիրէ պատուեալ պատուանշաններով որոնցմէ յիշենք Անգլ. «Արժանեաց»ը։ Հիզինակ հիւանդախնամութեան յատուկ երկերու։ **3.** Զիլիի Հանր. Նախն. Բէթրօ Մոնթ՝ Պըրբէմէ։ **8.** Կեսարիոյ Ս. Կրպտ. վանքի վաղեմի ուսուցիչ (Օսմ., իրաւագիտուի. և տօմարակալուի.) Յր. Նշանեան՝ անդ։

Պետուելի ԹԱԴԷՈՍ ԿԻՕԶԻՒՐԵԱՆ

9. Հայր «Տաճար»ի խմբագրապետ Զայրմայր քհնյ.ի, ԱԶԱԶՈՒԻԿ ԹԱԴԷՈՍ ՊԱՏ. ԿԻՕԶԻՒՐԵԱՆ՝ ծննդավայրը Սվազ, 72 տարուբ։ Դամբան. նախօսք Շուշարշ վրդպ. Սահակեան, կրօնիւէս քհ. Նալպանտեան և Դ. Վարուժան։ 6 ամսուբ վրկուած աչքին լոյսէն։ Աննկուն կամքով ուսման հետեւելով՝ տիրացած հայ. ֆրնս. պրսկ. և արաբ. լեզուաց։ Թրգմ. «Ադակք Ֆէնըլօնի» և Տքթ. Սաֆրէի «Երկար ապրելու միջոցները»։ Առաջնակարգ շարականագէտ, գործ., հմուտ Ս. Իրոց մատենագրուե. և արեւել. երգեցողուե., ջուխտակահար և թուաբան։ Երկար տարիներ պաշտօն վարած Սվազի Ս. Թարգմանչաց վրժրն.ի իբր հայկաբան։ Ատեն մը Պոլիս ապրած։ Նշանաբանը. «Լաւ է ճանճ կենդանի, քան զառիւծ մեռեալ»։ **12.** Պօլսոյ Իտալ. դեսպանատան Ա. թարգման ԴԱՆԻԷԼ՝ Թարապիա, 57 տարուբ։ Հայկական ջարդերուն՝ 1500 Հայ պատսպարած դեսպանատան մէջ։ **15.** Նշ. Մարդաբան-գրագէտ և բնախօս ԲՕԼ ՄՕՆԹԻԿԱԶԱՒ Սըէզցիա (Իտալիա), 79 տարուբ, Ծն. Մօնցա։ **16.** Մըրսի գետէն՝ Ֆըլիքսթօնի մօտ (Անգլիա) դիակը կը հանուի Մանչէսթրպնակ յայտնի վճռ.ին ԳՐԻԳՈՐ ԹՕՓԱԼԵԱՆԻ, Ծն. Կիւրին 1855 թ.։ Եղբայրը՝ Թօփալեան Ալիքսան։ Ի. Գոլէճի աշակերտ։ 80էն ի վեր ընտանեօք Մանչէսթըր հաստատուած, կը պատկանէր Ա'գլիոյ ազատական կուսակցուե. և անդամ էր Մանչէսթրի «Ազատականաց Ակումբ»ին։ **17.** 1878ի Երեսփ. ժողովի նկգ. և Պօլսոյ մէկուս ՀԱՍԱՆ ՖԻՀՄԻ ԲՈՂԱՔ՝ էսիրնէկափու, փաստաբան, դատաւոր, Մաքս. վերատեսուչ, դատ. նախբ., Սէլանիկի կուսակալ (յանցելուծ)։ **18.** Ֆրնս. Ակադեմիոյ անդամ և Նշ. պատմաբան ԿՈՄՏ ԱԼՊԻՆ ՎԱՆԴԱԼ՝ Բարիզ, 57 տարուբ, Հեղինակ «Նարոլէոն և Ազնքսանդր Ա.» երկին, վերջին ծայր Հայասէր, 2 փետր. 1897ին կոմս Մէօնի նկգ.ութեամբ մեծ բողոքակոմբ մը գումարած Բարիզ՝ Հայոց դէմ եղած ամբաստանուի.ները ջրելով և Համիտեան բարբարոս ռէժիմը դատափետելով։ || Սկիւտար Ս. Խաչ վրժրն.ի երբեմնի ուսուցիչ, ծննդավայրին Արաբկիրի ազգ. վրժրն.ի երբեմնի տեսուչ և Օսմ. Պանքայի Տնտնագոյն պաշտօնեայ ՅԱԿՈԲ ԶՐԱՖԵԱՆ՝ Սկիւտար, Ֆ.Շմիտի «Վարգենին» թրգմ.։

Հօբար Ինտրայի։ **19.** Թիվ.ԱՅԻ ԹԱՆԸ՝ Բեգրպուրկ։ **25.** Մոլնու վարդին վա-
Նահայր ՅՈՎԻՀ. ՎՐԴ. ԽԱՐԱՋԵԱՆ՝ անդ, Քօլէբրայէ, 70 տարու։ Միաբ. Լ.Ը-
միածնի, ձեռնադր. 1896։ ‖ ԵՂԻԱ ՎՐԴՊ. ՀԱՍԱՆ-ՋԱԼԱԼԵԱՆ՝ կովկաս, 74 տա-
րու։ Միաբ. Լ.Ը.միածնի, ձեռնադր. 1868։ Ծն. Ղարապաղի Ծաղկունք գիւղը։
Աղուանից վերջին կաթողիկոս Պաղտասարի ցեղէն։ Հեղինակ «Պատմութ. անցից
Սեւանայ»ի. քաջ հայկաբան և Ս. Գրոց հմուտ. ուսուցիչ կրօնագիտուե.։
վանահայրութեան պաշտօն ալ վարած։ ‖ Սրամարտի փորձի մը պատճառ՝
Բիւր ՕՊՐի հայասէր ֆրանսացին՝ Տիէր։ եկեղ. երաժշտութեան մանագէտ,
խրիմեանի օրով շաբաթ մը մնացած Լ.Ը.միածին՝ մեր երգեցողութ.ները ուսում
նասիրելու. վերադարձին՝ հրատարակութ.ներ ըրած այդ մասին, համակրութ.ը
յայտնելով։ 1907 հոկտ.ին Բարիզ 24 տարու ժեռնող Ա. կարգի «Լէնիոռ»
Մուղնեան հայ երգչին և այլ հայ ուսանողաց ամսական կապած։ **29.** Ծո-
վակալ ԱՀՄԻՏ ՎԷՕԻՄ ԲԱՇԱ՝ Պոլիս, 84 տարու։ 1867ի Կրետական ապստամ
բութեան ատեն Օսմ. նաւատորմին «Գաբուտանը Տէրեա»ն էր որ յաջողեցաւ
գերի բռնել Կրետ. ապստամբաց ուսեռատ և ազգնիւթ. տանող «Ալբքատի» նաւը։

Սեպտեմբեր 1. Մալկարայի աւագերէց ՎԱՀԱՆ ՔՀՅՆ. ՋՕՂԱՔԵԱՆ՝ անդ։
20 տարի ուսուցչութեամբ պարապած և 30 տարի քահանայագործած։ **2.**
Թուրք վաղեմի ԴԵՐԱՍԱՆԱՊԵՏ ՀԱՍԱՆ (մականուանեալն «Քէլ Հասան»)՝ Պոլիս։
Աշակերտ Ապտիւրրէզաքի. 20 տարիէ հետէ առանձին խուցեր կը վարէր, իբր
պատրաստարան զաւեշտախօս՝ համբաւեալ մանաւանդ «Իսկիշ»ի դերերու մէջ։
4. Բարիզի Ռուս գեսպան ԱԼԷՔՍ. ՆԷԼԻՏՈՎ՝ անդ 73 տարու։ —[Ռուս. արտ.
գործ. Նեռր. Իգվոլսքի՝ յաջորդ]։ —Դիւանագիտական ասպարէզը կը գտնուէր
1855էն ի վեր, 1883-97 Պօլսոյ գեսպան, 1903ին ալ Բարլզի, Լահէի խաղա-
զութեան համաժողովին նախգ. 1907 թ.։ Լօպանօֆի հետ գժբեմ գէմք մը
եղաւ Հայոց հմր.։ Իր նշ. խօսքն է. «Պատմութիւնը բնաւ չվերակսիր. կան
ակային Պատմուե. մշտատեւ հոսանքներ որոնք կրնան մարդերն ուղղել և տա
Նիլ գործնական եզրակացուե.ց։ ‖ Նշ. նկարիչ ՎԱՀՏԷՄԱՌ։ **6.** ՄԻՀՐԱՆ ՎԱՐ-
ԴԵՐԵՍԵԱՆ (եղբայր՝ ե. Թոփչեանը սպաննող, ապա կարին կախուող ցարեթի)
կ'սպաննուի «Թէաօթիատէ մը», Ռոստով՝ շոգեկառքի մէջ, Հայ Թաթարական
կռիւներու ատեն և առաջ հիանալի քաջութիւններ գործած և փառաբան-
ուած ատենօք՝ իրագէներէ։ Աբիւրանց այս «խմբապետ»ը յետոյ բողոքած
ըլլալով իր պատկանած Դաշնակցական կուսակցութեան ընկերվարութիւնն ըն-
դունելուն դէմ, սկսած էր անջատ գործել, և իրեն շահիլ համախոհներ որոնք
«Միհրանական» կոչուեցան։ Այս պարագան կովկասի Դաշնակցականաց կազ-
մակերպուե. ջիղերուն գպչելով, Միհրան և համախոհք կը դատապարտուին
մահուան։ Տարաբախտ ե. Թոփչեան այդ վճիռն արձակողներէն եղած էր։
ետքին ատենօք Դաշնակցականք. ատոր վրէժն էր լուծած ցարեթ՝ Թոփչեանը մա-
հացունելով։—Միհրան վերջերս ամբաստանուած էր իբր գաւառաձան և ոստիկա-
նութեան լրտես։ Փ. մահափորձն էր առ. Նպատակին հասած։ ‖ Արեւելագէտ
Թէոդոսիոս ՓԻՇԷՐ՝ Մարպուրկ։ **7.** Նշ. գերասան ԵՕԶԷՓ ՔԼՆՑ՝ վիեննա։ **9.**
Պարսից մանուկ Շահին թնամակալ ԱՁԱՏ-ԻԻԼ-ՄԻԼՔ՝ յաջորդ։ **15.** Բա-
զատական գաղափարներով տոգորուն։ — Նասր-էլ-Միլք՝ յաջորդ։ **15.** Բա-
գեւի ազգ. գործիչներէն՝ երդուեալ-հաւատարմատար ՊԱՂՏԱՍԱՐ ԴՕԼՈՒԽԱՆԵԱՆ՝ Կիսլովոդոկ։ Ծն. Շուշի, Մօսկուայի իրաւաբանկն. Հմըռն.էն վկայեալ։
Գանձակ և Բագու փաստաբանուե. պարապած. Թուրդ պաշտպան Հայ եկե-
ղեցւոյ շահուց։ Հայ-Թաթարական ընդհարումներէ վերջ՝ Կովկասահայ սովե-
լոց հմր. հանգանակութ.ներ ըրած։ Երկար տաեն Բագուի Մարդասիր. Ընկ.եան
նախգ. եւն.։ 100 000 ր. հարստութեանը մեծ մասը կտակած բարեգործ. հաս-
տատուե.ց։ **16.** ՄԻՀՐԱՆ ԴԱՎԱԹԵԱՆ՝ Բերա։ Մէկ քանի կարեւոր պաշտօններ
վարած գիւանագէտ։ **17.** ՆԱՒԻՊ ԴԱՎԱԹԵԱՆ՝ վերնոյն եղբայրը՝ Թարապիա։
Նշ. ճարտարագէտ։ **19.** Դերմ. Նշ. բժիշկ ԲՐՕՖ. ՓՕՆ ԼԻՏԶԻՆ՝ 78 տարու։ Ծն.
Տանցիկ։ 76էն ի վեր ուսուցիչ Պէռլինի Համալսարանը. Շաբաթէ հիւանդա-
նոցի Ա. փորձառական բժիշկ։ Հեղինակ «Ողնածուծի հիւանդուե.ց փորձառա-
կան բժշկութիւն» երկին։ **20.** Հայասէրթիք կը գուժեն մահը անգլ. Նշ. Հնա-
խոյզ ՈՐՄՕԴ ՐԱՒԱՄՒ՝ Պրիկդըն. 84 տարու։ Ծն. Մուսուլ։ 1876 թ. Բրիտ.
Թանգարանի վարչութենէն Ասորեստա., Հայաստան և Քիւրտիստան ղրկուած,
հնաբանական խուզարկութիւններ կատարելու եւ ուսումնասիրելու Քրիստոնէից
վիճակն, որով առիթ ունեցած զբաղելու Հայ ցեղով եւ անոր պատմութ.։
Մանանգիտուե.ն էր Ասոր.ագիտուե.ը։ 20ամեայ, իբր Լայարի օգնական՝ խու-
զարկուե.ց սկսած Միջագետք, նոյնին հետ Լօնտոն անցած 1847 թ. եւ 2 տա-
րի վերջ հոն գարձած՝ ընդհատած աշխատուե.նին շարունակելու։ 1851ին ի
նիներ միայնակ երեան հա՛ եց Ասուրբանիպալի պալատն որուն քանդակները
ղրկուեցան Բրիտ. թնգրն.։ 1861 թ. անգլ. ներկայացուցիչ՝ Մալշագի սուլթա-
նին (Արաբիա), 1865 թ. Հապեշիստանի գեսպան՝ ուր պահ մը կալանաւոր մը-
նացած, յետոյ Թուրքիա անցած՝ հետազօտուե.ները շարունակելու։ Հեղինակ
«Ասորեստան եւ Նեմրուտ երկիրը» թանձրահատոր գործին։ **23.** Հայասիրթիք
կը գուժեն մահը Թիֆլիզի առեւտր. դրամատան նախ. տնօրէն Մ. ԹՈՒՒԱԴԵԱՆի
որ Գասպարեանի կը թողու 200.000 ր. արժող գոյքը՝ կէսը բարեգործ. հաս-
տատութեանց։ **30.** Ազգ. երեսփ. ՅԱԿ. ԱԳԻԼԵԱՆ՝ Պոլիս։ Ծն. Մալաթիա։
Աշակերտ Թիֆլիզի Ներսիսեան վրժրն.ի, երկար տաեն ուսուցիչ, ապա Սլաւ
լեղուաց Թարգման Հանր. Պատր. վարչութեան մէջ։ Սրամիտ եւ յանկարծա-
բան։ Կուսակցական հարցերու մէջ՝ պահպանողական։

Հոկտեմբեր 5. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԱՄԵՆ. ՅՐ. ԱՐՔԵՊՍ. ՎԶԵԱ-
ՊԵՏԵԱՆ՝ անդ, 91 տարու։ Ծն. Եգիպտոս, եպիսկոպոս ձեռնադր. 1860 թ.։
վարած առաջն. պաշտօններ և կ. Պօլսոյ պատրիարքութիւնը 1885-8։ վերջին
տարիներուն՝ փիղիքական կորովը կորուսած ըլլալով, Ազգ. վարչութե. կարգա-
դրութեամբ. Դանիել Ծ. Վ. Յակոբեան հրուսաղէմի պատր. տեղապահութեան
կոչուած էր, պաշտօն զոր կը շարունակէ այժմ եպիսկոպոսացած։ **7.** ԴԷՈՐԳ
ԹՈՐԱՍԱՆՑԵԱՆ՝ Իզմիր։ Ծն. անդ։ 14 տարուան կանոնաւոր թղթակից «Բիւ-
զանդիոն»ի, Թարգմ. Մաքս Օրէլի գործերէն մէկ քանին։ Դաստուար եղած
ծննդավայրին պատժ. Աւետարնի։ Իր. սկզբնաւորուե.ն ըրած Իզմիրի «Մեռէօրա»
հանդէսին մէջ։ Անդամակցած զնզն. ժողովներու։ **10.** ՍԻԱՄԻ ԹԱԳԻՒՈՐ ՇՈՒ-
ԼԱԼՕՆԿՈՐՆ՝ Պանկքոք, 57 տարու։ 1868ին յաջորդած էր Հօրը։ Որդին՝
Մահա Վայիրավուտ, յաջորդ։ **13.** Հայասիրթիք կը գուժեն մահը Նեթ սր-
գիւնաբերող Շուշեցի ԻՍԱՀԱԿ ԹԱԴԻՈՍԵԱՆի՝ Բագու։ Ծննդավայրին դպրոցն
իր ծախսով կը կառավարուէր։ կը թողու կտակ մը բարեգործ. հաստատուե.ց։
‖ Նոյնպես, վաղարշապատի Թադ. վրժրն.ի ուսուցչուհի՝ ՕՐ. ԴԱՐԱԳԱՇԵԱՆի՝

գիշերանց՝ անծանօթէ մը խժդժաբար սպաննուած ծնողքին տունը։ **16.** ԿՈՐԻՒՆ Վ. ԼԼԻՒՏԻՐԼՄԵԱՆ՝ Նարլըգաբու, 62 տարու, յետին թշուառութ. մէջ։ Ղեւոնդ եպս. Շիշմանեանէ ձեռնադր. 1892։ Կարնոյ կարմիր վանուց Միաբ.։ 15-20 տարի, մանաւանդ տագնապալի օրերու մէջ պաշտօնավարած Զարսանճագ, Մուշ, Զմշկածագ, Եգեսիա։ Բազէէ պիտի երթար իբր առաջնորդ, բայց գարմանուելու հմր. Պօլիս եկած էր։ **17.** ՏԻԿԻՆ ՃԻՈՒԼԻԱ ՈՒՕՐՏ ՀՕՈՒ՝ Միսլթաուն (Բօա Ա.լլէնտ), 91 տարու։ Նշ. Հայասէր ամերիկուհի։ 1840-76 թ. մինչեւ ամուսնոյն՝ Տքթ. Սամուէլ Հօուի մահը՝ միասին՝ յետոյ առանձին անձնուրաց և անմոռանալի գեր կատարած՝ բոլոր աշխարհի մարդասիրական գործոց մէջ։ Իրլով և հրապարակախօսութ. պաշտպանած գերեաց ազատագրութիւն (ու այդ տարիներ հեղինակած «Հանրապետութ. պատերազմի երգը» կարի՛ ժողովրդականացեալ։) և հայկական գաղը, ջարդերէն ետք պաշտպան կանգնելով գաղթական և հալածական Հայոց։ Ամերիկայի «Հայաստանի բարեկամներ»ի նեգհ. երկար տարի։ Յուշագրութ.ը՝ ծաղկեպսակ Պօսթընի հայերէ, վրան գրուած «Հայաստանի յարգանքը»։ [Պատկերը տե՛ս էջ 226]։ **23.** Իտալ. պատմաբան և կաթիպալտիի ջերմ պաշտպան, ԾԵՐԱԿՈՒՏԱԿԱՆ ԱՊՊԱ՝ ի Պալէսթրա (Իտալիա) յանկարծամահ։

ՌՈՒԻԲԻՆ ՊԻՆՆԷՄԻՆՃԵԱՆ

Նոյեմբեր 2. Վաղեմի գերասան ՌՈՒԻԲԻՆ ՊԻՆՆԷՄԻՆՃԵԱՆ՝ յանկարծամահ Գատրքէօյ, 53 տարու, ծն. Ա. Պօլիս։ Մնակեան թատերախումբի լաւ ուժերէն մին, 1/4 դարու բեմ. գործունէութ. ունեցած՝ առաջին սիրահարի (jeune premier) գերակատարութ. զոր պահ մը կովկաս ալ շարունակած է։ **3.** Թիֆլիզի առաջնորդ ԴԱՐԵԻԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՍԱԹՈՒՆԵԱՆՑ՝ անգ, 57 տարու, ծն. Ակտարակ, Խրիմ։ Եանէ եպս. ձեռնադր. 1901 թ.։ Հրաւիրակ Իզմիրլեան Հայրիկի, Գէորգ կաթող.ի օրով Էջմիածին մնալով ուսումնառած և վարդապետ ձեռնադրուած։

7. Լեւ ԹՕԼՍԹՕՅ մեծանուն ռուս վիպասանն ու փիլիսոփան՝ Բեղրսպուրկ, 82 տարու։ Ծն. Եասնայա Բօլիանա։ Տիեզերական սուգ։ Իր «կոմս» տիտղոսին եւլն. հրաժարած եւ խոնարհ կեանք վարած՝ շինական մարդոց հետ։ Իբր

ած.արան եւ բարոյախօս՝ կը թուէր մերձենալ նախնական Քրիստոնէութեան։ Վերջին օրերուն մանաւանդ աշխարհուրացութ. դիմելով՝ լրած ընտանեկան յարկը, ճամբան ցրտաւութեան հետեւանօք մեռ.։ — Աստենօք Օրթոդոքս եկեղեցիէն բանադրուած՝ իր ազատախոհ վարդապետութ.ց պատճառաւ։ Վարած պահ մ'ալ գին. չարքաշ կեանք։ — Երկերը. «Պատերազմ եւ խաղաղութիւն», «Աննա Գառէնինա», «Յարութիւն», «Ձշմարիտ կեանք», «Ի՞նչ է արուեստը», «Փրկութիւնն ի մեզ», «Չկենաց», «Քննադատութ. վրդպ.ական ած.աբանութ.», «Բացայայտութ. Աւետարանի», «Իէշ հաճոյքներ», «Անզուլա հաճոյքներ», «Անդնդոց զօրութ.ը», «Ձիշատակներ», «Պատասխան առ Սինօդ», «Անտառահատութ.», «Կեանքս», «Երեք մահեր», «Տէր եւ ծառայ», «Քրիստ. ոգին եւ հայրենասիրութ.» «Քրէօյցերեան Սօնաթա», եւլն. եւլն. ուրնցմէ ոմանք հայերէնի Թրգմ.։ — Տուման նիստերը կը դադրեցունէ ի յարգանս։ Սինօդը կրօն. արարողութիւնէ կը զրկէ իր մարմինը...։ — Ռուս կառավարութ.ը վաղուց Սիպերիա կ'աքսորէր զինք, եթէ Արքունիքը չպահպանէր տիեզերահռչակ վիպագիր-իմաստասէրին աննման ժողովրդականութենէն ուրուն շնորհիւ ինք պարծած էր առանձնաշնորհեալ էակ մը, զերծ Իրաքննութենէ։ — Բեդրսպուրկ՝ հոգւոյն համար պատարագ հայոցմէ։ **8.** Դաղատիոյ Հայ կաթոլիկներու առաջնորդ ԿՂԵՄԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ (Պօլիս)։ **15.** «Ժամանակ» կը գուժէ մահը Հայասէր Լուսոն Փապի Քրնս. գրագէտին ի Բարիզ։ Երբեմն Քրնս.ի ուսուցիչ ի կեդր. վրժրն։ Հեղինակ «Նոր Սոդոմ» վէպին՝ Թուրքիոյ կեանքէն, աշխատակցած Մինսա Զերազի l'Arménieին եւլն.։

ՁԻՆՈՒ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

6 Մայիս 1910ին Շանկայէն կը հեռագրուի. «Զինու կառավարութեան կատարած քննութեամբ, կը հետքուի ցարդ խոր արմատ ձգած այն առասպելը թէ Զինաստան ունի **400** միլիոն բնակիչ։ Կառավարութիւնը համրել տուաւ տուները, նկատելով որ ժողովուրդը բացարձակապէս կը մերժէ մարդահամար։ 33 միլիոն տուն համրուեցան, եւ միջին հաշուով 5 անձ դնելով տուն գլուխ, Զինաստան **165** միլիոն բնակիչ միայն կ'ունենայ։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁ

1909 Օգոստոս 24. Համագործակցութ. Մ. եւ Յ. Քօմիթէի եւ Հ. Յ. Դաշնակցութ.։ պաշտօնական երեքլեզուեան շրջաբերականով։ **25.** Ե. Դուրեան Ս. կը հրաժարի պատրիարքութենէ՝ կիլիկիոյ աղէտէն յետոյ արձակեալ վճիռներէն դառնացած։ **26.** Պիրմինկէմի արքեպս.ը Դուրեան Պատր.ի նամակ ուղղելով, ցաւ կը յայտնէ՝ Հայոց ազատագրութ. գործին մէջ Անգլիացւոց թոյլ վերաբերութեան մասին։ **29.** Հաճընի առաջնորդ Ներսէս Վ. Դանիէլեան կ'արձակուի բանտէն։

Սեպտեմբեր 1. *Պոլիս ու գաւառները կ'սկսին ոչ-իսլամաց վինեորա-*

Նմոյշ Հայ գիւղուհի, (ԱՐԱՄ Ն. ՍԷԼԻՒԱՆ)։ —Երբեմնի զօլէճականն այժմ իր հուցանիճ ու սուիճին հետ։

գրուե. գործողուի.ք։ 21. «Հայրենիք» կը հաղորդե թէ 'ի Եօքօհամա Տիկին Տա-յէնա Աբգարեան ցնցող յօդուածներ գրած է կիլիկ. աղէտին մասին, տեղւոյն

ձայնէս կազդէթ անգլ. թերթին մէջ, նաեւ հրատարակած ՄԱՏՆՈՒԱԾ ՀԱՅԱՍ-ՏԱՆ գիրք մը։ 22. Բ. Դրան պատասխանն առ Դուբեան Պատր., յաթոռ հրաւիրելով Ն. Ա.ռաքնապատուութիւնը, զբաղելու կրօն. ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՄԻԱՅՆ։

ԴԷՒՈՆԴ ՎԸԴ. ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

25. *Ազգ ժողովը կը մերժէ կրօն. ժողովի պատճառաբանեալ հրաժարականը։ || Ղեւոնդ Վ. Մաքսուտեանի «Ակնարկ մը Երուսաղէմի Հաշուոց քննիչ Ա. և վերջին Յանձնաժողովոց և անոնց տեղեկագրերուն եզրակացուե.ց վրայ» տպեալ տետրը կը բաժնուի ազգայնոց։* **26.** *Սկիւտարի Ս. Կրպտ. ժամին քարոզիչ Մատթ. Վ. Ինճէեանը գիշերանց կը տիեն անծանօթ Հայեր։*

Հոկտեմբեր 7. *30 որբուկ և աղէտեալ կիներ Առանայէն բերուելով կ'ապաստանին Օրթաքէօյի Տիկնանց Միութեան որբանոցը։* **9.** *Դռնփակ և յաղկալի նիստ Ազգ. ժողովի։* **10.** *Իզմիրէն 1350 ստորագրութեամբ հանրագրութիւն կը հասնի պատրիարքարան, Ազգ. ժողովէն խնգրելով այժ տալ Պատրիարքին պահանջմանց։ Նոյնպէս ուր. օր Պօլսահայք։* **11.** *Անթաքիոյ Հայոց Ջարդը կազմակերպող Հիւանի, Բաֆէթի Նիհատ եւն. (Տես— Րիֆաթի ազգականք) ազատ կ'արձակուին։* **13.** *Քղք. ժողովը կը գումարուի, և տեսնելով թէ իր դիրքն ու իրաւասուի.ը խախտած է, խմբագրութեամբ Ց. Շահրիկեանի՝ իր հրաժարականը կը պատրաստե, Ազգ. ժողովի ներկայելու համ.։* **16.** *Դռնփակ նիստ Ազգ. ժողովի։ Քղք. ժողովի հրաժարականը կ'ընդունուի։ Մայր դիւանի անգամք հրաժարելով, նոր ընտրութեամբ ատենապետ՝ Տքթ. Տիգր. Աճէմեան, ատենադպիր՝ Վ. Թէքէեան։* **18.** *Շահրիկեան, Շահպազ և Պօնաբարթ կ'ատենախօսեն Սամսթիա։ Զէյզք թաղեցւոց և կուսակցականաց միջեւ կռիւ։* **22.** *Դռնփակ նիստ Ազգ. ժողովի։ Բ. ատենապետ կ'ընտրուի Պ. Փափազեան և Գ.՝ Հ. Ասատուր։ Բռւռն վէճ։ Նոր Քղք. ժողովի անդամ կ'ընտրուին Մ. Չերազ, Ա. Հալաճեան, Տքթ. Սեդրոսեան, Մ. Ազարեան, Բ. Բէչեան, Հմ. Խոսրովեան Ց. Պահրի, Տքթ. Թորգոմեան, Ա. Թօփալեան, Տքթ. Տաղաւար, Ց. Լսաեան, Ց. Պէյազեան, Սաւին, Հ. Խաճատուրեան։* **27.** *10 որք և որբուհի Սուչօվա կը ղրկուին՝ գաւառիարակուելու բարեսէր Հայերէ։*

Նոյեմբեր 5. *Առանայի վճռկն.ներէն և քաղքին վերաքնն. ատեանի անդամ Ս. Աւետիսեան (որ խուժանին դէմ գիւցազնաբար գիմադրելէ, ինչքն ամբողջ կուրուսելէ վերջ թիապարտութեան գատապարտուած էր), Ներման կ'արժանանայ։* **12.** *Բերայի պատժ. Ա. գատարանը տեղի կ'ունենայ վատաւհամբաւութեան դատն Ա. Սուրէնեանի ընդդէմ Վ. Թէքէեանի որ «գաւաճան»*

կոչած էր զինքը։ 13. Գազը Զէյմէի Ս. Յակոբեայ Որբանոցի տեսուչ և ուսուցիչք կը ծեծուին աշակերտներէ, անբարոյութեամբ մեղադրուած 3 տղոց պատճառաւ։ 20. Ատանայէ կը հեռագրեն թէ ազատ արձակուած են Կ. Կէօքտէրէլեան և ընկերք։ 21. Դիշերանց, եկեղեցւէ, Մարտիրոսեան խաչիկ գուստր Օր. Աննիձայի պատիւը կը բռնաբարէ ոստիկան Ռէմալ, Ընկերը՝ Յէյզլլաճ՝ չկրնալով իր ընկեան արարքին մէջ, կը փախչի։ (Աննիձա՝ խօսեցեալ Պաղտիկ Դարիպեանի, որ ապա կ'ամուսնանայ հետը)։ 27. Ագթ. Ժողովի Ղեւոնդ Վ. Մաքսուտեան կը գատապարտուի Ազգին ձայնով, պարտական գոլով անպայման վճարքին վերադարձնելու 1126798/100 Օսմ. ոսկի։

Դեկտեմբեր 1. Տէօրթ-Եօլցի Սահակ քհ. Փէլիւքեան, Մխիթարեան Տ. Մեսրոպեան, Ա.յինթապցի Նազարէթ և Բիւրտեան Դէորգ ազատ կ'արձակուին։ 8. Երուսաղէմի Տեղապահ Դանիէլ վրդ., Պ. Փափազեան և ին. Պօլսէն կը մեկնին։ 12. Փակուեր Մէրսինի որբանոցին։ 14. Յուզումնալից նիստ Հայ Հառմ. Երեսփ. Ժողովի։ ՀակաԴպրութեանք՝ յաղթական։ 25. Երուսաղէմի Պատր. Տեղապահ Դանիէլ Վ. և Պ. Փափազեան կը հեռագրեն Պատրիարքարան թէ Միաբանութիւնը չընդունիր Ազգ. Ժողովի կողմէ զրկուած տեղապահը. տեղական իշխանութիւնը կը խոստանայ խռովարար 3 վրդպ.ները վանքէն հեռացնել։ 30. «Ժէօն Թիւրք»ի խմբագրապետ Ձէլալ Նուրի գեղեցիկ խմբագրականով մը կը պարզէ թէ ի՛նչ դեր կրնան կատարել Հայք Թուրքիոյ մէջ։ || Ատանայէ բերուած 2 որբուհիք ելմտ. Ներր.ի միջոցաւ կը յանձնուին Դպրոցասէրի։

1910 Յունվար 3. Գանգատագիր Պէնկլիի (Պրուսա) Հայերէ՝ տեղւոյն տէրտէրներուն մասին, չհաս աղջիկներ պսակելնուն առթիւ։ 4. «Իւնիօն» ապահովագր. ընկերուե. դէմ բացուած գատը—ի գիմաց Ատանայի հրկիզելոց—տեղի կ'ունենայ Պօլսոյ առեւտր. Ա. դատարանը։ Նախագահ Յովհ. Ալիքսանեան։ Կիլիկիոյ կաթողիկոսը՝ դատախազ, որուն կը փոխանորդեն Սմբ. Քեամիպեան, Հմ. Խոսրովեան և Ին. Փափեան, իսկ «Իւնիօն»ը կը ներկայացուցնեն Պարօցցի և և Թուզէ, Խուրն բազմաթիւ։ Պարօցցի իր ճառին մէջ կ'ըսէ. «Ապահովագր. police»ին 12րդ. յօդուածով ըսուած է թէ երկրաշարժի, ապստամբութեան, հրաբուխի նման բացառիկ պարագաներու՝ ընկերութիւնը պատասխանատու չէ, և քանի որ Ատանայի դէպքը խռովութիւն (Émeute) մըն է, ուստի ընկերութիւնը վնասուց հատուցում չկրնար ընել։ Արդէն օտար դեսպանատուներ Ատանայի հմմ. նոյն պահանջն ըրին, կառավարութիւնը պատասխանեց թէ պատասխանատու չէ ինք, որով émeute ըլլալը կը հաստատուի»։ — Դատը կը յետաձգուի 18 յունվարի։ 5. Ղ. Դուրեան վրդ., Սարգիսօֆ և Փերատ լրագրաց մէջ պաշտօնական յայտարարութեամբ կը հերքեն Միջագդ. Նպաստից Յանձնաժողովի և Միսիոնարական նպաստներու բաշխման գործողութեանց մասին շրջող զրոյցները, (խոր Լուսաւորչական և Բողոք. Հայոց միջև)։ || Ատանա տարագարտուց կախուող 3 հայ եղբայրներէ Գասապ խաչոյի կինն ու 4 զաւակունք Պօլիս կը ժամանեն։ 2 աղջիկները կը դրուին Գալֆեան որբանոց, 2 մանչերը՝ Կրպտ.եան վրժրն.։ || Բզք. Ժողովի անդամք Դուրեան Պատր.ի կը դիմեն, խընդրելով որ Ծննդեան տօնին առթիւ գէթ ան գայ պաշտօնին գլուխը։ «Միայն Ծնունդի Հանդէսին նախագահելու համար Պատրիարքարան իջնելս անիմաստ և ծիծաղելի է, —կը պատասխանէ,— օրուան գաղափարի՛ն ալ անհամապատասխան, զի Արդարութիւնը կը ծնի, մինչ մեզ համար ծնող Արդարութիւն չկայ»։ Դատ.

Ներր.ութեան խորհրդական Նէտիմ պէյ եւս կ'այցէ ու նոյն պատասխանը կ'ընդունի։ 6. Ծնունդը շնորհաւորելու համար Ազգ. Ժողովի մայր գիւանն ու Թառն Ժողովէն պատուիրակութիւն մը կը ներկայանան Դուրեան Պատր.ին, Փ. ատենապետ Հ. Ասատուր ուղերձ մը կը կարդայ։ Դուրեան Պատր. կ'ըսէ թէ պատրիարքական աթոռէն իր քաշուիլը սպառնալիք մը չէր, այլ բողոք մը արիւնոտ և այլած սրտի մը որ ամբողջ Ազգինն էր, և ինք հրաժարելով՝ հպատակած էր Ազգին կամքին։ Խոհացուցիչ լուծում մը եղած պահանջմանց՝ կարելի պիտի ընէ իր վերադարձը։ 8. Տարօն կը մեկնի Տքթ. Բրիսթի, շարունակելու Նեգհ.ական պաշտօնը տեղւոյն Թօլէճը։ [Պատուական ամերիկացին արիաբար պաշտպան Հանդիսացած է Կիլիկեան գատին, Կատարածէն ի վեր կը գըտնուէր Անգլիա ուր աշխատեցաւ աղէտելոց ի նպաստ Հանգանակութիւններ ընելու, արդիւնք £ 10 000։ Ականատես՝ գործուած խժդժութեանց, պատմած է պոյնս կարեւոր թերթերու մէջ և պաշտօնական անձանց։ Անգլիոյ մէջ ընդհ. կարծիքն այն եղած էր թէ Հայք ապստամբած ըլլալնուն՝ նուաճուած էին խուժանէն։ Այս թիւր կարծիքն ուղղելու համար Բրիսթի Անգլ.ի թարգմանել ու տպագրել տալով Օսմ. Կառավարութեան՝ Հայոց անմեղութիւնը պարզող յայտարարութիւնը, ցրուած է ընդն. վայրեր]։ 10. Կառավարութենէն կը հեռագրուի երուսաղէմ թէ ցարութիւն Պատր.ը պէտք չէ այլ եւս պատրիարք ճանչնալ և միայն Տեղապահին հետ տեսակցիլ, նաև գուրս հանել 3 ըմբոստ վրդպ.ները։ 11. Ցուզումնալից նիստ Հայ կաթոլիկներու Ազգ. Ժողովին։ Ժողովականք՝ Խ. յունեանի դէմ, իսկ Հառմ՝ անոր հետ։ Դեյսունեան կը մեկնի, անարգական ցոյցերու մէջ։ || Հայսթերիք կը գրեն թէ Սահմ. հաշկուժէն ի վեր 45 000 Թրքահայ գաղթականք երկիր վերադարձած են Կովկասէն։ 13. Նախարարաց Խորհուրդը կ'որոշէ որ Ատանայի դէպքին մեղսողներէն «մահկիւլ» ճնացած հողերը փոխանցուին անոնց կարօտ պարագային։ || Պօլիս կու գայ Հաճընոյ Ռէժիի տեսուչ Զերքէզ Հիտայէթ՝ որ Հաճընոյ պաշտպան ատեն՝ դիւցազնաբար աշխատած էր քաղաքն ու Հայերը պաշտպանելու։ [Շարտերէի Հայերը փրկողն ալ Զերքէզ մ'էր, Ասլան. Նոյնպէս Վահկայի Հայերը փրկողը՝ Զերքէզ Նուրի]։ 15. Թառն Ժողովը կը գումարուի Դատքէօյ, բնակարանը Դուրեան Պատր.ի որուն միակ պնդումն է. «Աթոռ վերադարձիս, անմեղօրէն գատապարտեալ Հայոց ներումն շնորհուի»։ 17. Դատքէօյ, 4 երեսփոխանի (Ն. Օհանեան, Ե. Շիրինեան ևլն.) ընտրութեանց առթիւ Ե. Շահէնի յարձակումը Գնէլ վրդ.ի վրայ, քուէթուղթերն ալ պատռելով։ «Ընկեր»ներ կը ձերբակալուին։ 18. Դ. դատ Ատանայի ապահովագրեալ աղէտելոց ընդդէմ «Իւնիօն»ի։ Վ.ուչինչի և Ին. Փափազեանի պաշտպանողականք։ 19. Դանիէլ Վ. Յակոբեան կը հեռագրէ պատրիարքարան թէ Միաբանաց սպառնագին վիճակը հարկադրած է զիրենք՝ եաֆա ապաստանելու։ 22. Հայսթերիք ամերիկահայ լրագրի մը վիճակացոյցէն քաղելով կը գրեն թէ Դանատայի գաղթ. Հայոց թիւն է 650։ 23. Դիշերանց, հաշտութեան սեզան յԱտանա, (սարքուած կուսակալ Ձէմալէ), 300 հայրենակիցներով, հիւպատոսներով ևլն.։ 24. Դանիէլ վրդպտ.ը Պատր. տեղապահ ճանչնալ չուզող եաֆայի վանքին տեսուչ Սամուէլ Վ. ոստիկանութեան կողմէ քաշկռտուելով գուրս կը հանուի վանքէն։ || Պատգամաւորութիւն մը Դուրեան Պատր.ի բնակարանն երթալով, յԱթոռ կը հրաւիրէ զինք որ կը հաւանի, յարելով. «Ինքնաւոր գործս պիտի ըլլայ կրկնել նոյն բողոքներն ու Արդարու-

թեան գործագրութիւնը ։ Եթէ չյաջողիմ, պիտի սպիպուիմ հրաժարիլ անդառնալի կերպով»։ 25. Դանիէլ վրդ. և Պ. Փափազեան 7 վարդապետաց հետ եւթնօրէն երուսաղէմ անցնելով, զօրօք պաշարել կու տան վանքը ։ 500 ուխտաւոր նոթի ։ 29. Աղմկալի նիստ Ազգ. Ազատճի Պատրիարքարանը ։ Փոյուն. եանի դէմ ցոյց ։ || Վեր. Հնչ. կուսակցութիւնը Դ. որբուհի մ'ալ կ'որդեգրէ Շիշլիի Տիկնանց որբանոցէն ։ || Երուսաղէմի 3 ըմբոստ վարդապետք (Կրպտ. Տ. Կարապետեան. Արգ. Տ. Սարգսեան և Գէորգ սրկ.) բուռն ընդդիմութենէ վերջ անձնատուր լլլալով ընդ հսկողութ. Պոլիս կը վտարուին. վանքին պաշտօնը կը վերնայ ։ || Դուբեան Պատր. կը վերադառնայ իր Աթոռը ։ Յաջորդ օր այցելով Վարչապետին և նախարարաց, կը յանձնէ Հայոց պահանջները ներկայացնող Յիշատակագիր մը ։ || Թատերագիր Լոմանոս Սէտէֆճեանի ժառանգորդք Ս. Դաւթեանի միջոցաւ ծախու կը հանեն հանգուցեալին ձեռագիր երկերը ։ || Հայաթերթք կը գրեն թէ Ս. Հայրապետին բարեխօսութեամբ՝ վտարանդի Մելիք-Թանկեան Ներսէս Վրդ. վերադարձած է Էջմիածին ։

Փետրուար 5. Օրմանեան Ս.ի ԲՆ. ցանձնաժողովի կը ներկայանան Մկր. Ատատեան և Մ. Զերազ, գիտցածնին խօսելով Հրաւէր ստացող Գ. Նորատունկեան՝ բացակայ ։ || Պարզմ. Նեբր. Մահմուտ Շէվքէթ Բաշա և Ներ. գործ. Նեբր. Թալէաթ պէյ կ'այցեն Դուբեան Պատր.ի, Ատուլիս օրուան հրատապ հարցերու վրայ ։ 9. Տնտես. Խորհուրդը կը հրապարակէ Ազգ. ժողովի տպեալ տասնագրութիւնները ։ 11. Եգիպտոս կը ձերբակալուի Երուսաղէմի միաբ Մովսէս Վ. Սահակեանն որ շուկան ծախելու կ'աշխատէր եկեղ. թանկ հնութիւններ ։ 16. Պօլսոյ իսլամ և ոչ-իսլամ գինուորցուները (1299 և 1900 տարիներուն ծնած) Զինուորագրութեան ցանձնաժողովին ներկայանալով կ'որձանագրուին հետզհետէ ։ Վարչապետը կ'ընդունի որ 25-26 տարեկան նոր զինուորք 3 ամիս միայն ծառայելով իրը էհթիաթ, անցնին ըէսէրվ ։ 18. Ս. Սուրբ Ազգ. Վարչութեան սրոշմամբ Կիլիկիա կը մեկնի ։

Մարտ 1. Թրքահայ գրագիտաց ազերասպիրը՝ մատուցուած Դուբեան Պատր.ի որ կը յղէ զայն Ս. Հայրապետին, Ա. Ախարհնեանի բանտէ արձակման համար ։ || Նախարարաց խորհուրդը կ'ընդունի 25.000 ոսկի յատկացուցնել Կիլիկիոյ որբանոցաց, 65.000 ոսկի՝ այրացուհեր ժամերու և գպրոցաց շինութեան ։ 5. Ազգ. ժողովը կը սուլուի ունկընդիրներէ, ժամերու մէջ բանախօսութեանց հարցը ծեծուելու պատճառ ։ Յարձակում Էնքսէրճեան քհնյ.ի վրայ ։ 13. Կեսարիոյ առաջնորդ Տրդատ Եպս. Պալեան կը ժամանէ՝ պատրիարքարանէն կանչուած ըլլալով ։ Կեսարիոյ խել մը բռնակալ պաշտօնէից դէմ իր բրած բողոքէն առթուող դատին նկատմամբ բացատրութիւն տալու ։ 15. «Իգտամ»ի Հայոց ֆէերալիստ-Ընկ.ը խորագրով խմբագրականը ։ || Հայաթերթք կը հրատարակէն Սուլթան Մուրատ Դ.ի 29 Շէվվալ 1277 թուակիր «Ֆէրման»ը՝ Զեթունի Հայոց ապահարկութեան մասին ։ 17. Յովհ. Հանէսեանի 5ամեայ որդին Պատրիկ՝ Շիշլիի մանկապարտէզին կ'առեւանգուի «Ճողոպրիսթ»ներէ, գլխապետութեամբ կովկասահայ Միշայի, այլ անուամբ՝ Մինքայել Բուենտաբճեան ։ 22 օրէն փրկանօք կը վերադարձուի փաքրիկն իր ծնողաց ։ 19. Աղմկալից և անկարգ Նիստ Ազգ. ժողովի, «եկեղեցւոյ բեմէն պէ՞տք է խօսիլ»ի հակաճառութեամբ ։ Հակակուսակցական պայքարը՝ սուր հանգամանք ստացած ։ 20. Ազգ. ժողովի ատենապետ Մ. Ալաբեան և Ազգ. ժողովի ատենապետ Տքթ. Ածէմեան կը հրաժարին ։ 21. Ատանայի ապահովագր. ընկ.եանց դէմ ազգին բացած գատը կ'ուսարտի ։ Դատարանն իր վճիռը կ'արձակէ. «Իւնիօն»ը ինասուց հատուցման գատապարտելով ։ || Ակիւտար, Ս. Կարապետի ժամին գռնները բռնի կը բանան կուսակցականք՝ Շահրիկեանի ատենաբանութեան համ. ։ || Դիլբերանց յարձակում Հմ. քհնյ. Էնքսէրճեանի վրայ Ակիւտար ։ Տփոց ։ 26. 700 Ակիւտարցիներու ստորագրութ. Հանրագրութիւն՝ մատուցուած Ազգ. ժողովին, ժամի մէջ բանախօսութ. դէմ ։ || Դռնփակ Նիստ Ազգ. ժողովի ։ Ղալաթիոյ խորհրդարանին բակը եգեսիոյ երեսփոխան Բ. Բէչեան կը գանակոծուի և ոչ-կուսակցականք կը նախատուին, ժողովականք առ ահի համմոիա կը գտնուին «միթինկ»ներու համար ժամերուն գռնները բացուելուն ։ Բէչեան, Զերազ և այլք կը հրաժարին, «ճնշումի տակ երեսփոխանութիւն չենք կրնար ընել» յայտարարելով ։ Օտար թերթեր պատահածը կը ձաղկեն յաջորդ օր ։ || Տէօրթ Եօլի հերոսներէն Միհրան Տ. Մելքոնեան (Ախթամպցի) կը ժամանէ, զոր ապա կը կենսագրէ Զիֆթէ Սարաճի «Բիւզանդիոն»ի ։ 27. Իրիկուան դէմ, Թռուցիկ մը կը ցրուըւի ուր կարգ մը Ազգ. ժողովի անդամք կ'անուանարկուին իրենց ընտանիքին անուամբ ։ || Զէթունի առաջնորդ Վազգէնակ վրդ. իր Թեմը կը վերադառնայ՝ ընդունելով մեծ պատիւներով ։ 29. Եագուպ Արթին Բաշա Աղբօսանգրիայէն կը ժամանէ ։ 31. Երեւան՝ 31 հայ քղք. յանցաւորք կ'արձակուին բանտէն ։ 20. Թիֆլիզի դատարանը գռնփակ տեղի կ'ունենայ գատը Պօղոս Առաքելեանցի որ ամբաստանուած էր թէ 29 օգոստ. 1905ին Բագու 2 հոգիի աչակցուբ. կանխամտածմամբ սպաննած էր թնդանօթաձիգ զօրաց անպաշտօն հզրպտ. Մէհմէտ-Կուլի-Բէգ-Բէրիմ-Սուլթան-Կէնքէրլինքին ։ Առաքելեանց անպարտ կ'արձակուի (Պաշտպան-փաստաբան՝ Տիգր. Յովհաննէսեան) ։

Ապրիլ 11. Իտալ. Տումայի անդամ Սաղաթելեան կը ժամանէ և կը տեսակցի Ամ. Խորհրդարանի նեգդ. Ա.Ժմէտ Բիզա պէյի հետ ։ 12. Տքթ. Արամ Տ. Գրիգորեանց և Գէորգ Խաչատրեանց երեւանի բանտէն կ'արձակուին ։ 14. Կայսեր գահակալութ. անդրանիկ տարեդարձին առթիւ, Ատանայի և Մարաշի պարզմ. տեսանողներէ գատապարտելոց (18 Հայ և 96 Թուրք) ներումի, Տիգր. Թադիրոսեան, Գասպ. Նազարէթ Եւն. ։ 23. Հայաթերթք կը գրեն թէ երկար տատնէ Ի վեր Մշոյ Ս. Յովհ. վանքին հողերը քիւրտ աշիրէթէ մը գրաւեալ մնալով, Մուշէն կը գտնուի պատճէնը «Ֆէրման»ի մը, Հայոց տրուած՝ տասնօք իսլամաց Մարգարէէն ։ 26. Տարիէ մ'ի վեր Հայաստանի խորերը Հայրենքուրդ Համերաշխուե. Հմր. Ջանքեր ընող՝ ծերակուտական Ապտիւլ-Համիտէր կը գտնուի իր ուղեւորութենէն ։

Մայիս 3. «Լ. Հերըլտ»ի Հայ գատը պաշտպանող խմբագրականն ուր հրատակաց օրէնքին գործագրութիւնը կը պահանջուի Քիւրտերու դէմ ։ 7. Աղմկալի նիստ Ազգ. ժողովի ։ Գ. Նորատունկեան ատենապետ կ'ընտրուի ։ Կանգակ հայրապետական, հրամանի վան փակման եկեղեցեաց առաջի կուսակցականն ակմբոց ։ 8. Կիլիկիա կը մեկնի Նանսիէ վկայեալ երկրագործ Միք. Նաթանեան, Միացեալ նոր ծրագրին համեմատ գիւղատնտեսական վրժբն.ներ հաստատելու անդ ։ 9. «Լիպէռալ»ի խմբ. Ա. Թորգոմ Իզմիրի բանտէն կ'արձակուի ։ 16. Բռնի «միթինկ» Իզմիրի Ս. Աստվածածին ժամը, կուսակցականներէ 2 հայ վիրաւոր ։ || Մ. Զերազ Պօլսէն կը մեկնի Եւրոպա, կրկին հոն հաս-

տատուելու։ 18. Մատենագիր և ներկուն լժիչկ փաշայեան Պարսկաստանէն կը ժամանէ։ || Կուսակցականք Իզմիրի «Դաշինք»ին խմբագրատունը խուժելով գրաշարի պիտոյքը կ'ուրըշտկեն։ 19. Երուսաղէմի Պատր. տեղապահ Դանիէլ վ. կը վերադառնայ։ 23. Մօսկուայի Լազարեան ձեմ.ի բրօֆ. Գր. Խալեմեանց կը ժամանէ, երուսաղէմ մեկնելու՝ ձեռագրաց ուսումնասիրութեան համար Մրտիր Ալէքսիոսի։

Յուլիս 8. Տ. Կամարական կը ժամանէ։ 9. Զեթունի լանտէն կ'արձակուին 7 հայ (5 այր, 2 կին) որոնք լանտուած էին, լեռը քաշուելնուն։ 10. Յայտնի ձայնագրագէտ Կոմիտաս վ. Իզմիրեան կը մեկնի Պարսկաստան։ 11. Հայսմաւուրքի կը գրեն թէ Խնուսի եկեղեցւոյ հայաբնակ գիւղի մեռելատունը հողի տակ թաղուած հին եկեղեցի մը կը գտնուի, 157 ոտք երկայն և 57 ոտք լայն՝ հսկայ քարերով կերտուած։ 12. Դուբեան Պատր.ի դիմումը վարչապետին՝ հայ «մէդուս»ներու ընկերակցութեամբ, Պիթլիսի, Մշոյ և Սասունի Հայոց՝ քիւրտերէ ահաբեկ ըլլալնուն հետեւանօք։ || Համիտիէի Ջարդին 800 Հայուհեաց և մանկանց ապաստան ընծայելով զանոնք ամիսներով կերակրող՝ Սապաթիէ ընտանիքէն՝ Ֆրանս. Տկն. Անթուանէթ կը ժամանէ և կ'այցէ Դուբեան Պատր.ի։ 13. Դիլբերանց, Ճամլեան յարձակումէ Քասիմի վրայ՝ Պոլիս, անծանօթէ մը։ 15. Առանձին կոտորածին առեն, տեղւոյն կուսակալ եղող Ձեվատի 3750 զրէ. Մուդանիէի ամսաթոշակ կը յատկացուի, Պետ. Խորհուրդի որոշմամբ։ 18. Լ. Բաշալեան Բագուէն կը ժամանէ։ 25. Ազգ. Ժողով՝ ժամերու մէջ «Միթինկ»ներու խնդիրը լուծուած՝ ըստ հայրպետն. կոնդակի։ — 71ի մեծամասնութիւնն ընդունուած։ 28. Սասնոյ հերոս Անդրանիկ կը ժամանէ։ 17 Պատրիարքարանի քարտուղարներէն Հր. Մարգարեան կը հրաժարեցուցուի, Եանէսքուի խնդրոյն մէջ գործած զեղծումին հետեւանօք։

Յուլիս 4. Դուբեան Պատր.ի կարգադրութեամբ, Օրմանեան Ս. Ղալատիոյ ժամը կը պատարաստուի պատարագել, խուռն բազմութիւն, Ոմանց ընդդիմութեան վրայ՝ Օրմանեան Ս. չպատարագեր, Ահաւասիկ Դուբեան Պատր.ի 2 Յուլիս 1910 թուակիր. նամակին վերջաբանը. «Անչնորհ անհնազանդ է վճիռն ժողովոյ ընդունելու Գալատիոյ խնամակալութեան հրաման, ես խորհեցայ զերծանել զանոնք ի հարկէ որ հաճի նոցա ի Ս. Պատրիարքն ընդդէմ մարդոյ մեղանչել, և բանին կենաց տրամադրեն ընդ մահու ազնիւ։ Ոմանք ազնիւ, եան.։ 7. Դուբեան Պատր. կը ներկայանայ վարչապետին՝ 5 հոգով, ս.) Ատանայի Հայ լանտարկեալց Յուլիս 10ի տօնին առթիւ արձակումը։ բ.) Երեսփ. Ժողովէն յանուն Ատանայի կարօտելոց քաւէարկեալ գումար։ բ.) Երեսփ. Ժողովէն յանուն Ատանայի կարօտելոց քաւէարկեալ գումարին վճռումը։ բ.) Հողային հարց։ գ.) Իսլամացեալ Հայուհւոյն և ե.) եկեղեցւոյ ագարակին խնդիրները։— վարչապետը կը խոստանայ կարելին ընել բոլորին ալ գոհացում տալու հմր.։ || Կիլիկիոյ որբանոցաց ընդհ. քննիչ Խ. Գուսլեան կը վերադառնայ։ 8. «Կավձօշ»ի խմբագրապետ ե. Թօլայեանը գիշերանց կը տփեն կուսակցականք՝ Դաւոր.քեզ, ճամլեան։ 9. Տումանի հայաբնակ գիւղը (Խնուս) ժամանակին գրաւող և տեղացի Յովհ. Մկրտիչեանը, նաեւ եկեղեցւոյ յեղ. գործիչ Յովսէփն ու իր իսկ եղբայրը մեռցուողը Շահոյ խելօք հարստահարիչ քիւրտը («Համիտիէ»ի հարիւրապետ և Համիտի սիրելի) կ'սպանեն իր ֆրէժինդիք եղբայրներէն՝ ի Խնուս։ 10. Օսմ. Սահմանադրութեան բ.

տարեդարձին առթիւ 300է աւելի կիլիկիոյ բանտարկեալք կ'արձակուին, որոնցմէ 250ը՝ թուրք — մին՝ Ատանայի աղետին պատասխանատու նկատուած պաղտատի զատկ Ապտիւլգատեր, Ներման արժանացողներէն է նաև Մուշեղ եպս. Սեբուեան՝ որուն թուրքիա մուտքն արգիլուած էր։ 11. Ատանայի որբոց և այրիներուն յատկացեալ 23.000 ոսկւոյ կառավարական նպաստը 10.000ի կը զեղչուի։ 16. Օսմ. երեսփ. փաստաբանութեան (Արմէն Կարօ) արձակուրդով պահուած գործուած գրքնըւած միջոցին՝ կը ձերբակալուի, իբր մասնակից 1905ի Թիֆլիզ գործուած ռմբակոծիներուն։ Բիչ յետոյ Պօլսէն եղած հետապնդումներով ազատ կ'արձակուի։ 17. Եպիսկոպոսանալու հմր. Իզմիրի մեկնող երուսաղէմի Պատր. տեղապահ Դանիէլ Վրդ. միասին կը տանի Սուլթանէն ընծայուած պատուանշանները Ս. Հայրապետին և այլ եկեղեցականաց։ 18. Իզմիրի Ս. Աստիսանեան ժամը բանի «միթինկ» գումարման համար կուսակցականաց յամառուժէն, արիւնալի գիւղ ժամին բակը։ Կուսակցականք կ'սպասեն իրենց հակառակորդներէն Գ. Բէշիկեան և Պ. Չալաճեան Հայ Սահմ. Ժամկավարները, 2 յոյն ալ պատասխանատու։ || Կիւ Բերայի Երրորդութ. ժամին բակը, նոյն պատճառաւ։ 19. Բերայի Հայութեան մեծամասնութիւնը կազմող արհեստաւոր դասակարգը գիր մը կ'ուղղէ Դուբեան Պատր.ի, յայտարարող՝ թէ ամէն գնով պատրաստ են ընդդիմանալու ժամերու մէջ կուսակցականներէ գումարուելիք «միթինկ»ներու։ 20. Դահիրէի Հայերէ՝ Շերիտճեան, Ամիրեան, Ինայէթեան, Մալէզեան, Թրեանց, Հանըմեան, Լալոյեօք, Աղաղարմ, Արապեան, Իւթիւճեան, Բրուսեան, Փափազեան, Նահապետեան, Իգնաեան, Զաուէեան, Զագըր, Նուրիճանեան, Դարամանեան, Յովակիմեան, Չաճեան և Օհանեան հետագայ հեռագիրը կը քաշեն Դուբեան Պատր.ի, [պատճէնը՝ «Բիւզանդիոն»ի և Օրմանեան Ս.ի]։— Protestons énergiquement contre agression brutale sur Archevêque Ormanian ; considérons ces attaques atteinte pouvoirs ecclésiastiques, offense nationale ; réclamons mesures catégoriques contre Nation : 22. Միջկուսակցական համերաշխութեան ժողովէն վիճաբանական խմբուններ Բերայի արհեստանոցն ու Դումդարուի վրժրն.ը, ժամերու «զայց ու գոց»ի խնդրոյն առթիւ։ || Հրաչեայ Աճառեան բանասէր-ուսուցիչը՝ Ռուսիայէն, Լեւոն Սեդրակեան (Շանթ) Թրքահայ գրագէտը՝ Զուիցերիայէն կը ժամանեն։ 25. Բերայի արհեստանոցը՝ Հ. Սահմ. Ռամկավարաց «Միթինկ»ը՝ վ. Թէքէկեան 2 ժամ կ'տեւեն խօսք։ Ապահանան Մալէզեան փաստաբան-գրագէտը կը ժամանէ Եգիպտոսէն։ 28. Մարաշի լանտէն կ'արձակուին 28 Թուրք և 9 Զեթունցի հայ։ || Իզմիրցի փաստաբան-գրագէտ Նազարէթ Հիլմի Ներսէսեան Բարիզէն կը ժամանէ։

Օգոստոս 5. Զեթունցի վիպասան Սմբատ Բիւրատ ծննդավայրը կը մեկնի։ 20. Նշ. բանասէր-լուսաբան Խաչիկ Ուզունբիկեան՝ կաթուածահար, Սկիւտար։ 23. Օսմ. ծերակոյտի Նեգհ. Սալիտ Բալչըի Յէզոփներ Թրք. կարեւոր գիրքը կը հրատարակուի, ուր ամէնէն աւելի զբաղուած է Հայկական խնդրով, և որմէ գրուածներ կ'արտագրեն հայաթերթք։

Սեպտեմբեր 1. Կառավարութ.ը վերջապէս Պատրիարքարան կը յանձնէ **9740** ոսկի, Կիլիկիոյ որբոց և այրիներուն համար։ || Երկար ատենէ իվեր Պօլսոյ լերդարգել 9 Հայ (որ Կիլիկեան աղետին՝ ինքնապաշտպանութ. գործած էին), ներման կ'արժանանան։ 8. Օրմանեան Ս.ի գէմ եղած ամբաստանութիւն-

ները քննելու պաշտօն ունեցող Յանձնաժողովին կարգեալ ենթայանձնախումբը (Դնէլ Ծ. Վ. Թալէմքեարեան, Հ. Աբամեանց և Ս. Խամէրեան) իր գործը կ'աւարտէ։

20. Դասագրոշ Դատքէօյի Արամեան վրժրն.ը, աշակերտներէն մաս մը՝ վտարուած ուսուցիչներն ուզելով։ **22.** Հայասթերթք կը ծանուցանեն պետական որոշում մը՝ որուն համաձայն, կալուածական գործողութ.ք (ֆերմ և ինվէսթ) պիտի կատարուին՝ առանց անցնելու Պատրիարքարանէ, որ տարին **7000** ոսկի ձեռասուած կ'ըլլայ այդ կարգադրութեան հետեւանօք։ || Պայրամի տօնին առթիւ, ներում ի պատրուհ բերգարգել 60 անձանց (որոնցմէ 19 Համիտեցի և Ատանացի Հայ, մնացեալք՝ Թուրք)։

Հոկտեմբեր 13. Ազգ. Վարչուե. ատենապետ Տքթ. Սեդրոսեանի գլուխը գաւազանով կը պատռէ ենովք Շահէնն՝ Ղալաթիոյ ժամին բակը, վրէժ լուծելով իր ուսուցիչ եղբօր՝ Գր. Իբրանոսեանի Դատքէօյի դպրոցէն վտարման համար։ Սեդրոսեան կը հրաժարի իսկոյն, ապա՝ Խառն ժողովն ու Դուրեան Պատր.։ — Շաբաթ մը վերջ հայաթերթք կը հրատարակեն Տքթ. Սեդրոսեանի պատճառաբանեալ հրաժարականն ու համարատուութիւնը։ Իսկ «ժամանակ» Սեդրոսեանի պատկերով եւ 4 էջ **8** բ–ներ կը հրատարակուի, Ազգ. ընդհ. մարմիններու ցանկի մը հետ։ — Կայսերազուն իշխանք որպիսութիւնը կը հարցունեն գանակոծեալին որ անոնց անձն. բժիշկն էր։ **19.** Թրքահայոց գաղթը Ռուսիայէն դէպ ի հայրենիք՝ կը շարունակէ։ **21.** Համակրական ցոյց առ Դուրեան Պատր., Դումգարու, արուարձաններու Հայ ցուցարարներէ, Ն. Ամենապատուութեան հրաժարման լուրին առթիւ։ **22.** Ազգկալի նիստ Ազգ. ժողովի։ Ընթերցում Տքթ. Սեդրոսեանի պատճառաբանեալ ընդարձակ հրաժարականին, նաեւ Դուրեան Պատր.ի։

Նոյեմբեր 3. Գումարում Խառն եւ Բդր. ժողովոց՝ Դատքէօյ, Դուրեան Պատր.ի բնակարանը։ **10.** «Ժամանակ» կը դնէ պատկերը Ձէրքէզ ազնուական Ձէքէրիէի որ Կիլիկիոյ կոտրածին մեծ մարդասիրուի. ցոյց տուաւ Հայ աղէտից։ || Պօլսոյ Հայ եւ այլ դպրոցներէն շատեր կը փակուին բօյկոտի հետեւանօք։ **12.** Ազգկալի նիստ Ազգ. ժողովի։ Համերաշխութիւնն եղծուած։ Դուրեան Պատր.ի հրաժարականը՝ վէճի նիւթ։

ՏՒՈՒՐ "ԽԱՊՐԻԿ,,ՆԵՐ ԵՐԿՐԷՆ●

●●●

1909 **Սեպտեմբեր 3.** Ազե–ոնդրէաս ֆոն Բուէ պրէզ–ը 500 կիլոմեթր ճամբան՝ կերդուն հայրենասէրներ հետ–ելով իւ հետ–երեն Զ–րէն ի Ու–ս դա–ոնանդն ընդ–ունելու։ **10.** Չերն–ոնէն երկու պատրիարքներ իւ հետ–երուն հանելով, ի Բեռլին. էլեոնո–ի.ը դարձնել ցոյց ցրուած ե՝ էրեկ անոր կերդուն հանելով, երկու էլեգրեր ցրուելու համ. պատրիարքը։ **25.** Ահելճեվ (վ.ոն), Օգոստոս–ի–ն վերջ 6 Հայ պատգամաւոր՝ էլեգրեր։ **28.** Կիլիկիոյ կաթող. Սահակ Սրբոպանդոնահ ներգով իւ հրճանք, համալսարան ընդունվ որ այլ ե– երկրներ. պետ ընդ կիլիկիա, և ուրիշներ ի ցոյց էլեւ. յանգստ անգամ՝ կիլիկիոյ Հայոց.ը ներկայ վերջնական։

Հոկտեմբեր 19. Հայրիարքէ իւ երեն Մանրելեան նոր ընդունելութեան ելոյթը։ Յիլիսի երթեր չեզ ոնգ ելէն ու կովուն հետանուն իւ վերջերն յեղ

ելոյթով՝ ըսէր ուղիղ ուղղ խոչընդոտ էր։ **22.** Հայրիարքէ իւ երեն Ր Մ–ոս գեղ վայելուչ երգոց ելոյթ ունեցաւ՝ ընդհ ժողով եղաւ Բերելու իւ չերեն, բանդեն յայտնելով ելոյթ ընելու Պոլիս։

Նոյեմբեր 9. Զերկիւն իւ հետ–երեն Պատրիարքարան Ազերբէյ Հայոց վերջ բալլոտով ոգնանդ են 25 հոգի, ընդ որ Յր Օհանեան։ **12.** 4 Հայ իւ բալլոտեն ու յ'ոգնանդն Զհանալի ամհարկի գեղ (Խոս) Թալեան երգոցով հոգ՝ Հօրհընդէ 9 էլերերեր։ **20.** Թիֆլիզ, Ազեոնդրեան ոչխարն հոգ՝ Բ. համերգ յայտնի խմբագիր Մխերան վերջերեր ժող, (եղբայր՝ Ե. Թալեան ոգնանդ Յոհաննէ), որ յ'ոնդնի ընկալ, Ոգիլան իւ հետոգրեն ոճրագործներն որոնց 2ը յ'ոգնանդեն 2 խոհանալ–ներ ու վերջ. 6ն է երեսոյ։ Մխերան իւ վերադարձ չեն ոնգեն, — Ա. համերգն Արմաերեր գեղ։ **29.** Հայ լեռնականոց ե զերց գեղ– ընդհանրապ է Զերեն, Սրբ. Գոգոգրեան ոգիլան — Տեվլերի հայ երեսոյ ինգ յ'ոգնանդեն, Անգոհ, Պայմանով խոսել իւ հրամարեցան։

Դեկտեմբեր 29 Լորենց սոսկալի Ոգերելեան վերջ. իւ հետ–երեն Պատրիարքարան ե–ալեվ երգով Հայոց բնակիչ. համազգ յ'արտասուն Լորենց «բոնեա»ներեր։ || Անգոհ Հայհոյ իւ հետ–երեն Պատրիարքարան համազգ վճիռը ուղարկելու համար, «ես գոնելեվ ֆերմն. ե պերգեվ պերմոն» վերջնականալ։ **30.** Կարնոյ ես–ալեվ հետ–երը ներ. երեք. ներկ. ե վանեն Պալոնէ երթալ հր. Նոնեան անցնող 3 Հայ պատգամաւոր են ելարգերներ, որոնց ոգ– չերեսալ են երկրն գոզնեերով։ **31.** Մեծ ոսկ նգրեն հետ–երը Պատրիարքարան, ե Սահակ Տալարերեն հանդերը ես–ալ ճաշելով՝ զգալ մանոսը ե զալարերը։ Սվմահ 3 հոգի. «կեսավարեն գրեսէ.ը կնդրեցե+»։

1910 **Յունվար 9** Անգլերեն Մեսր. հին. իւ հետ–երե Պատրիարքարան՝ բերելն ոսգերն բալլոտ.ը։ || Հայրիարքէ իւ երեն ե Վահանէ գեղ պատնոսգ ե կարօ, հանրապետ գարձել ուզ մը. Կարօեան ե Համալսարան իւ ընդ անհալ չերերն։ **13.** Վաներ գերեսներն անգարեսեն իւ Պատրիարքարան։ **14.** Խզվելով հոգերը իւ չերեսալ կարեցալ հանեն Պատրիարքարան։ **16.** Հայոց բալը (Շ–ւէ) պարզ գոնեե մը երեսն իւ հանել Գեորգ Մեսերեան։ **16.** Հայոց բալը (Շ–ւէ) պարզ գոնեե մը երեսն իւ հանել Համալսարան։ Զերեսալ Հայոց։ **20.** Բաներ հայ–երեալ ոգեր էնեերեր. հանդեր իւ՝ ալ բեր գոնել է Թեհրան և է Լոնդր։ Կալեսեն Պարլամաներ իւ հարգագոհեն Հայերը։ Անգոհ, **23.** Զերեսն սոսկալի վերադրալ վրդ. գեղ–ոն ես–ալերեսեն Մարալ իւ էլերերեր։ || Մայ սոսկալի երգոցն հոգ–ալոց էրգեն ես–ալեվ։ **26.** Հայրիարքէ իւ երեն երկրագործ ելոյթ ունեցալոց էրգեն հանդերեր վերջնական է։ Գոգ. հանել Լեզին մերալ Լոնդոնի 1000 եսկալեր. էգոգրեր է և 800 չերեսալ (երեսոգ 695ն ալեր գեղ 1000 եսկալեր. էգոգրեր է և 800 չերեսալ–ներ ե 105ը էրեալ պատրաստագործ եսկալեր), || Անգոհ Պարլամ իւ ես–ալ և 105ը էրեալ պատրաստագործ եսկալեր։ Յ. Պատրիարքարան 85 բանալեր, 3ը Հայ երգոցն գեն Տեեր. Գերերեսեն։ **30.** Մեսերեան 85 բանալերեր, 3ը Հայ երգոցն գեն Տեեր. Գերերեսեն։ **31.** Մեսերեան նոր ընդունելութեան ելոյթը։ Յիլիսի երթեր չեզ ոնգ ելէն ու կովուն հետանուն իւ վերջերեր Յե–

Մարս I. Բժիշկ Ա. Տեր-Գրիգորեան իբր յերեսփոխան յերեւան գնաց Պետերբուրգ: 2. Տիկ. Ե-ի Մ. Ֆելիքեան Բաքուէն (Ելիզ.) վերադարձաւ՝ իր ամուսնոյ Բաքու հրաւիրուելով Ազգային խորհրդի վարչութեան ոգեւորելով Ազգ. Ժողովի գործունէութեան համար: 9. Տիրոպետերի Ալի-Բունար գիւղի հաւատացեալները ձեռնադրեցին իրենց քահանայ Գէորգ Տէր-Գրիգորեանը: 12. Ձերբակալուեցաւ իբր կասկածելի Մարտիրոս Մանուկեան Գորիսէն՝ որպէս Ռուսաստանի հպատակ: 13. Անընդհատ հերոսական կռիւներ կը մղուին Պորտ Արթուրի մօտ, ռուսերը կը նահանջեն Մուկդէնի կողմերը, — եղեռնաւոր հոգին 110 հազար: 14. Հայրենիքի Հերոսամարտիկներուն Ազգային Հանդիսաւոր Յուղարկաւորութիւնը կը տեղի ունենայ Մարտ 16-ին, Կիրակի օր, ժամը 2-ին: Ազգային Նախարարութեան դիմաց կանգնուած պիտի ըլլայ Ազգային Դամբարանի ժամանակաւոր Դամբարանը, որ պիտի մնայ մինչեւ Ազգային Դամբարանի շինութեան աւարտը: Ազգային Ժողովի Նախագահ Ալեքսանդր Խատիսեան պիտի կարդայ Ազգային Ժողովի եւ Ազգային Խորհրդի կողմէ ներկայացուած վկայականները: Ազգային Դամբարանի Կառավարութիւնը կը հրաւիրէ Ազգային Ժողովի եւ Ազգային Խորհրդի անդամները, Ազգային Նախարարները, Ազգային Ժողովի Նախագահ Ալեքսանդր Խատիսեանը, Ազգային Խորհրդի Նախագահ Ալեքսանդր Խատիսեանը

Ներքնեան գործոյ ----ոչէ. Սէմն Շեհեան իբ չերքուելոյ էբր Գալոլոյեան։

Նոյեմբեր 6. Պայպէրեան հերոսբէր Պորբորբաբան, ձանոյտնալ ըե յոլոյելու Ա.ԼԼԸՐԲԱԲԱՆԷ պալծոլան մրբիններբը վարելով յայորբարթ են ըե այլ էլ բրեն+ պէրէ վրբեն ազբ. ֆորձերբը։ **8** Սէրբրէ ԼԼՍԸ. բելդոհը իբ բելէյորբէր Պորբորբարբան՝ յարյուլոմ 200 գենել երբոց, Հալվոյէ վրայ։ Հայ+ իբ բհարբեն։ Մէյ Սէմհեան վերաբ Ե 20-ական Հայ մը պանլոյած։ **10.** Հայրերբէ+ իբ բրեն ըե Յ-Վ. Տ. Մարբորեան ալբերեցէ Հայբ պանլոյած է Շորոք. ԼԼԱՐ-յոգեր Մէմ-Մշհէէ չերօ+։ || Հալեպէ ԼԼԸՐԲԸ իբ հերոսբէր Պորբորբարբան, ըե բերԼԼան ձեմալէ +ով ֆանլոյ 13 բարբ Մհբ. Վարբանայբ հայհէն (բԼԼոր ԲերԼԼալէ Ե Վարբանոֆրբ կրպրէ), յոլվերբոլան դալծոլարբոնը իբ յարորբրե. «Ե- Հայ եմ Ե Բրբորանեայ», — Պորբորբարբան բրմհան վրայ, Նեճերբեն դեյ հերոսբրել յոլ բայ Հալեպէ յոլոլոլերբեան, երծէէ մանն բանալբեն ալերբանբրելու համար։

ՀԱՅՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

•••

1909 **Օգոստոս 31.** Կառավարութիւնէն Եւրոպա դրկուելիք ուսանողաց մրցման ընտիր։ 10 Հայ կ'այցողին։

Սեպտեմբեր 17. Եւրոպա կը մեկնին 52 ուսանող, որոնցմէ 9 Հայ։ **21.** Ն. Փալճեանցի ընտանեկանութ. ու ջանքով, 12 գուշի եւ Պօյսեցի Հայ տղաք Հալէպի երկրագործական եւ Պռուսայի շերամ. վարժ.ներ կ'ընդունուին։ **22.** Ընտրուի. ելմս. ներր.ութենէ Եւրոպա դրկուելիք ելմս. ընտիրներու։ 8 ընտրեալներէ Ն. Ներսէսեան առաջին։ || Հ. Պօշճաճեան եւ Զ. Տէր-Ներսէսեան առաջնոյ. շահելով բացուած ընտ. մէջ, կառավարութիւնէն կը դրկուին Եւրոպա՝ ընտրապատուի. ուսնելու։

Հոկտեմբեր 10. Հայաթեր կը գրեն թէ ի Սանֆրանչիսկո անդրիագործ Հայկ Բադիկեան՝ Աբրահամ Լիբլնի մեծադիր արձանը կերտելով կը համբաւոյժ։ **16.** Հայաթերբ կը գրեն թէ Ֆիլատելֆիոյ գեղարուեստ. թանգարանը գնահատութեամբ կ'ընդունուի նկարիչ Փուամանեանի մէկ պատկերը։ **17.** 1300 պարսիկ զօր հայազգի եփրեմի հրամատարութ. Թէհրանէն Արտէպիլ կը մեկնին, յեղ. նոր շարժումներ զսպելու։

Նոյեմբեր 5. «Թան»ի մէջ, բնիադաս Թիպօ Սիսօն գովեստր կ'ընէ Առսէն Շապանեանի, «Կալբրի ժօրք Բրթի»ի սահիները զետեղուած 60 նկարներու ցուցահանդէսին։ 2 օր վերջ, բնիադաս Առսէն Ալէքսանտր՝ ի «Ֆիկարօ»։ **7.** Ձին. անասնաբուժ. վարժ.ր մրցմամբ ընդունուող 3 Հայ ուսանողներէն Սիմոն Գօլանեան Ա. կը հանդիսանայ 60 աշակերտաց մէջ։

Դեկտեմբեր 4. Բեդրոպուրկի գեղարուեստ. ձեմարանի դասիները ցուցադրուած նկարներէն ուշադրուի. կը գրաւէ Թաիթ Օհրոյեանի մէկ գործը՝ ներկայացնող «Սահակ Պարթեւի խնկիրը դագաղի մէջ, շրջապատեալ Թաթար խան. եւ Հայ եպիսկոպոսներէ»։ Օհրոյեան կ'արժանանայ մրցանակի։ **9.** Ի Բէօթա, հայազգի Մ. Լուգաչ — որուն յանձնեց Ցրանձ-Եօզէֆ կայսր՝ կազմել Մանաւ. նոր դասիները, — կը մեկնի Վեննա, ուր յայտրդ օր ունկնդրուե.

կ'ընդունուի Կայսրէն, անոր հաղորդելու իր կատարած բանակցութ.ց արդիւնքը։ Ապա նոյն պատճառը կը յանձնուի Կոմս Խուէն-Հէհերվարի։ **12.** Կէչի եւ Ղըզըլ Կէչի գիւղերուն միջեւ ընդհարում հայազգի Եփրեմի եւ Ղարաջադաղցիներու։ (Բանիմ Խանի որդին Բէյիւ Խան՝ մասնակից վերջնոց)։ Եփրեմ ձեռքէն թեեւ վիրաւոր, կը շարունակէ զօրախումբի հրամատարութ.ը։ Սերաբի ընտանեգապետը կ'աջակցի Կովկասի «Քէդայի»ներու։ **15.** Ռուս ծիսուն ցուցահանդէսի շոգենաւ «Կայր Նիխօլա Բ.» Պօյիս կը ժամանէ։ Ներաղեր՝ Հայէէն էլեան ԱՄԱՏՈՒՆԻ։ **19.** Դատէժ, եփրեմի հրամատարութ. տակ գտնուող զօրաց յաղթանակը։ Անոր եւ Զէյնաճ կը գրաւուին։ Բանիմ Խանի այրուձին ի փախուստ։ Մեծաքանակ ռազմանիւթով 6 գիւղ գրաւեալ։ Ժողովրդ. խանդավառ ցոյցի։

1910 **Յունուար 12.** Բերայի դատարանի անդամ Ս. Գարագոչ 20 ամեայ տճուհեամբ կ'աջողի Թուրիա ննուց ի վեր կազմեալ եւ գործադրեալ օրինաց հաւաքածոն աւարտել, 30 հատոր։ Դաս. ներր. Նենմէսսին պէյ նոր Խանիթինի անդամոց կը ներկայացնէ հնդկական որուն կը խոստանան աջակցիլ տպագրութ. համ.։ **20.** Հայաթերբ կը գրեն թէ Նիկողայոս Ադոնց համալսարանական խմբագիրը «մագիստրոս» տիտղոսը ստացած է, «Հայասան Յուսիսանոսի ժամանակ, Զ. դարուն» երկին համ.։ **22.** Հայաթերբ առձագանգը կ'ըլլան Պուտիս Ռօն նահանգը՝ Վալապրի երկրգծ. վարժ.ի աշակերտ Վ. Ոսկերիչեանի յառաջդիմութ.։ Քննութեանց՝ բոլոր դասընկերներուն մէջ առաջին։

Փետրուար 3. Իզմիրցի երկրագործ Միհրան Ծատուրեան կը նշանաբ կարի մեքենայ մը «Միհրան» անունեամբ, որուն համ. 15 տարուան մեքենաւորն կ'ստանայ ի Թուրքիա։ **17.** Հայաթերբ կը գրեն թէ ի Հռոմ առձանագործութ. նետող Զարեհ Կէօյնիւպէօյնիւրեան Գեղարուեստից Ակադեմիոյ «մահ»ն անձնատուրդ մեդրամովէ արձան մը ներկայացնելով՝ կ'արժանանայ Ա. մրցանակի։

Մարտ 16. Օսմ. Խորհրդարանի նիստին, Հալաճեանի դէմ Լաւթքի Ֆիքրիի հարցապնդումը կը վերջանայ վստահութեան քուէով։ 65ի դէմ 129 քուէով Հանր. Շին. ներր.ը՝ յապրական։ || Հայաթերբ կը գրեն թէ Բարիզ՝ Le Petit Parisienի բացած մրցումին առաջնուի. կը շահի Յ. Ալաճաճեան, ստանալով ժամացոյց մը եւ 5000 ֆր.։ **31.** Ոսիկան զօրաց վերակազմութ. տեսուչ Ռօպիլան Բաշա իր մօտ կանչելով Մայրիէօյցի 9ամեայ Հայ տանջապես Յարութիւր՝ մարզանքի փորձեր ընել կուտայ զօրաց, նոյնին հրամատարութեամբ որ շրթայով ոսկի ժամացոյց մը նուէր կ'ստանայ Տկ. Ռօպիլան Բաշայէ։

Ապրիլ 12. Հայազգի եփրեմի եւ Սուրար Բահատուրի զօրախումբը կը մտնէ յԱրտէպիլ։ Էմիր-իւլ Շահիր աւերիչը՝ գերի։ || Առեւտր. սենեկի եւ Հանր. Շին. ներր.ութ. կողմէ՝ բնիկ արհեստներ խթանելու նպատակաւ բացուած մրցումին՝ Իսէնեէր Առապեան կ'ստանայ պարգեւ, իր նկարած ոսկեզրամ կրծուող գործիքին համ.։ **14.** Հայաթերբ կը գրեն թէ Տ. Գապաճեան (որ Բէնսիլվանիոյ համալսարանի. ուսումնասիրութ.ներ կը կատարէ երեկտրականներ վրայ), վերջերս նոր գիւս մը ընելով Օզոնի մասին, մեծաճառիր կը ծախէ Ամերիկ. Ընկ.ներ մը։

Յունիս 18. Ի Պռիսէլ գումարելի Միջազգ. Համաժողովի անդամ նշանակուող ծերակուտական Գ. Նորատունկեան կը մեկնի Պօլսէն։ **21.** «Ժամանակուող» ծերակուտական Գ. Նորատունկեան կը մեկնի Պօլսէն։ **21.** «Ժամանակ» կը գրէ թէ բանի մը տարի առաջ Բարիզ հրատարակուած Հոմ-լոբան գիտ.-գր. ամսաթերթի խմբագիր Տբ. Մ. Պաղտատեան ամբողջացուցած է «La Tribune médicale»ի մէջ Cardiospasme idiopathique անուն կարեւոր ուսումնասիրութիւնը որով կարելի կ'ըլլայ ախտորոշել հիւանդութ. մը որ ցարդ կը շփոթուէր ստամոքսային խանգարմանց հետ, — ի վնաս հիւանդաց։ **24.** «Բիւզանդիոն» կը գրէ թէ օգոստ. 2-7, Բարիզ գումարուելիք դպրոցական առողջապահութ. Միջազգ. Համաժողովին պիտի մասնակցին Հայ բժիշկներ եւս։

Կովկասի Ուսուցչ. Միութենէն կ'ընտրուին Տէր. Տիգր. Ղազարեանց, Կովկասի Հայուհեաց Բարեգործ. Ընկ.էն՝ բժշկապետ Ա. Բաբաեան եւ Տէր. Խաչիսեան, «Նոր Կեդրոն»ի խմբագրութենէն՝ Տէր. Ադամաեանց. իսկ Պոլսոյ «Կեդրոնական»ի կողմէ՝ Տէր. Փաշայեան Խան: **30.** Տարոնցի Լ. Մարալեան կը ննջէ կալի մեր եցայ մը (500 սակի ծախսելով,) — իր տեսակին մէջ գեղազնցող եւրոպ. նմանօրինակներ. — որ օրական 100 գրիւ ցորեն կը հանէ, յարդը շատ մաճր ըլլալու պայմանով:

Յուլիս 2 «Ժամանակ» կը դնէ պատկերը Բարիզի Փօնսէռվաթուարի ուշակերտ Շահ Մուրատեանի որ ամավերջի երգի մրցման՝ Ա. մրցանակի արժանացած էր: **10.** 20 Թուրք, 3 Հայ եւ 1 Յոյն ննջուածց մասնակցելով, 4ը միայն կ'աջողին ։ բր «գայմագամ»ի օգնական, որոնցմէ 2ը հայ (Նշան Խորիկեան եւ Սարիմ Զուխասրզեան): **19.** Բացում Սթօֆիօլմի Խաղաղուե. ։ Միջազգ. ԺԸ. ն ամառոդովի, 24 երկիրներու 600 պատուիրակներով: Կովկասահայ Կարապետ եւ Հ. Առաքելեան՝ ներկայ: **26** Օրմանեան Ս.ի «Պատմութ. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Բրնս. երկը յաւ ընդունելուի. կը գնէ օսար մասնագէտներէ: Հիասէն Լազոնէ ննջուածց գրախօսական՝ Բարիզեան թերթի մը մէջ:

Օգոստոս 15. Սուլթանին ներկայութ. ի նպաստ Օսմ. նաւատորմին ի Մօտա տեղի ունեցող մեծ նաւարշաւին՝ հանրուածքոր Պեսօ (Աքսանագեան) եւս մասնակցելով. մրցանակ կր շահի: **17.** Աւետ. Պէրպէրեան առաջնուի բ կր շահի երկրագործ. նխրր.ութենէն բացուած մրցումին մէջ (հիւանդուի ներ զննելու):

ՉԱՏԻԿ ԽԱՆՉԱՏԵԱՆ

21. Պուէսթ (Ֆրանսա)ի Ծով. վարժ.ի փայլուն ։ ննջուի.ներն աւարտելով Իզմիրցի Զաւիկ, Խանգատեան Գ. կարգի վարչագէտսպայութեան ասպիրանէն կը բարձրանայ Բ. կարգի, արժանանալով մտնելու Բարիզի Պետրմ. բարձր. վարժն.ը:

Սեպտեմբեր 4. Երկրգծ. նխրր.ութ. բացած մրցումին՝ առաջնութիւն կը շահի Թադէոս Միհրասեան, Շարլ Զէմինեան, Եւրոպա ուսումնին կատարելագործելու: ‖ Յուցահանդէս Օսմ. Պեդարուեսթից վարժն.ի: Կր մասնակցին լաւագոյն ճօթ ստացող 25 հայ ուսանող: ‖ Պոլսոյ խուրհամրերու վարժն.ի ուսուցիչ Բասքալ Բէմէզեան պարգեւ կ'ստանայ Սուլթանէն, ի գնահատ.ի: **9.** Եւրոպա դրկուելով Ուսդարկան Գիտուի. մշակելու համար բացուած մրցումին՝ առաջնութիւն կը շահի Կարիճէն Մելիքսեդեկ Տ. Յկբ.եան: **11.** Անցառաց եւ հանճաց նխրր.ուե. կողմէ բացուած մրցումին՝ առաջնուի. կը շահին Հ. Քրբրճեան, Ճ. Վրդանէսեան եւ Ս. Վարժապետեան, Եւրոպա՝ հանճային վարժն. դրկուելու: ‖ Նոյնպէս, Բպհ. անասնաբուժ. վարժն.էն շրջանաւարտ՝ Արմենակ եւ Կարապետ: **21.** Օր. Էլիզ Մէհտէեան յաջող ննջուի. մ'անցուելով, Եւրոպա կր դրկուի Պետական ծախսով, նկարչութիւնը կատարելագործելու: ‖ Հայաթերթ կը գրեն ի Բարիզ ուսանող Հայկ Յ. Փուրգէնի՝ փայլուն ննջուածքով «Բօն գ'է Շօսէ» վարժն.ը: **22.** Հայաթերթ կը գրեն թէ «Ճամփէորդն եւ Ընկ.» գլանիկի Հայ վարձատրանին պատրաստութիւնի մեծ մրցանակի կ'արժանանան Պուիսէյի ցուցահանդէսին:

Հոկտեմբեր 1. Օսմ. Վարժապետաճոցի մէջ ննջուածց մասնակցող 220 հոգիէն 75ը միայն կ'աջողին, որոնցմէ 4ը հայ: **2.** Հանր. Պատուց Վարչուեցած մրցումին՝ 20 յաջողողներէ 5ը հայ (Վահան Փափազեան, Ա. Անիկտոսեան, Գազարոսեան, Էսաեան եւ Պ. Զէրի), 1000 դրմ. ամսաթոշակով հատուկակի կարգի անցնելով: **9.** Յուցահանդէս Ֆէէզնոյի ։ Միհր. Շահպազեան իր նկարներուն, ինչ Օր. Սօֆիա Նէվէն հայուհին իր ասելնազործուե.ց հմր. կ'ստանան Ա. մրցանակ: **16.** Եւրոպա դրկուելիք Ելմս. ննջիչի օգնականց հմր. բացուած մրցումին՝ կ'աջողին 5 Թուրք եւ 1 Հայ (Գէորգ): **30.** Մկրտիչեան եւ Առաւիր Կամսարական ննջուե.ց մէջ կ'աջողին, Եւրոպա դրկուելու եւ զարգացնալու հմր.: ‖ Սուլթանին՝ էշիւնէ այցելութեան առթիւ, տեղացիք կը նուիրեն Սուլթան Սէլիմ մզկիթին արձանաքեայ նրաւարուեստ մանրանկարը, (12ամեայ ձեռակերտ հայ արուեստագէտ Ասատուրի, զոր շատ կը գնահատէ Կայսրը:

ՎԿԱՅԱԿԱՆՆԵՐ

1910 Ապրիլ 24. *30 ամեայ Թուաբան Գրեգին Գավաֆեանի՝ մանրագետի վկայական, Ուսումն. Խորհուրդէ:*

Մայիս 31. *«Բիւզանդիոն» կը գրէ Թէ Մօնթէլիէէն շերամաբուժ. վկայական ստացած է Զգօն Ազատեան:*

Յունիս 3. *Ա. Մատաթեան, Ա. Գարամանեան, Գ. Եփրանոսեան, Ի. Զիլինկիրեան, Ե. Կիւլեան, Ե. Պէյլէրեան, Կ. Կիքտպպեան, Հ. Հայրապետեան, Հ. Տէօվլէթեան, Մ. Գարաճեան, Մ. Ռուբէնեան, Մ. Մարաճեան, Յ. Տիրացուեան, Մ. Սէֆէրեան, Ս. Քէքլիկեան, Վ. Աշճեան, Ֆ. Խուլուժեան, Օ. Զաքարեան, Կորկոտեան և Օ. Մարկոսեան Պոլսոյ բժշկանոցէն կը վկայուին ‖ Սկիւտարի Հօմ Գոլէճէն կը վկայուին 14 օրիորդ, 4ը Հայ (Ն. Աճգեր, Վ. Ալիքսանեան, Եւ. Տ. Անգրէասեան և Շ. Շահնազար), **6.** Բարիզի Իրաւաբանական վարժրն.էն կը վկայուի Տիրան Լուսարար: **9.** Ատարաղար «Հայուհեաց» վարժարանէն կը վկայուին 7 սանուհիք: **10.** Երաժշտութ. Ա. կարգի վկայական՝ Գարապապետ Լ. Ալբրահեանի, Կրօն. Ժողովէ: **14.** Իզմիրի Ամերիկ. Գոլէճի վարժուհինոցէն կը վկայուին Ա. Խորասանճեան, Ա. Փափազեան, Խ. Երանեան, Մ. Յակոբեան և Ն. Տիլկէրեան օրիորդք: **15.** Պարտիզակի Բարձր. վարժրն.էն կը վկայուին Ս. Տիրատուրեան, Ա. Խաչմանեան, Ա. Մակարեան, Ա. Պետիկեան, Ա. Բէչիշեան, Ա. Պետրոսեան. Ե. Պալեան, Լ. Նօտուլեան, Կ. Արզումանեան, Կ. Դերձակեան, Հ. Շագարագործեան, Յ. Յակոբեան, Մ. Տէր-Կրպտեան և Վ.

Օպինեան։ 16. Հայաթերթիք կը գրեն վկայական ստանալնին Հմ. Էնջէրեանի, Արտաշ. Սէքլէմեանի և Փրէնք Յովհաննէսեանի՝ Փրէզնոյի Բարձր. վրժրն.էն։ 18. Պէրպէրեան վրժրն.է կը վկայուին Գ. Փափազեան, Յ. Գրիգճեան, Գ. Դաբրիէլեան, Մ. Պօտուբեան, Ա. Պէկեան, Սաշա Գէորգօֆ, Տ. Փափազեան, Կ. Նաւասպեան, Ղ. Դալֆեան, Ե. Բէրէսթէճեան, Վ. Խիւտավէրտեան և Խ. Աստուբեան։ —Հանդէսին Նպգ. Դաբրեան Պատր.։ 19. Կարնոյ Սանասարեան վրժրն.էն կը վկայուին Վ. Աստուբեան, Վ. Աւետիքեան, Մ. Երմոյեան, Ա. Զուբրիկեան, Հ. Ինճիճեան, Ա. Խանճեան, Ղ. Զաբըքեան և Ն. Պօյաճեան։ 23. Հայաթերթիք կը գրեն թէ Պէռլինի Համալսարանէն բժիշկ վկայուած են 4 Հայ, (Վարդան Մարգարեան, Թարխան Թարխանեան, Աբրաշէս Շահպազեան, Օր. Շուշանիկ Նաթանեան)։ 25. «Ժամանակ» կը գրէ թէ Բարիզի իրաւաբանական վրժրն.ը յանձնախոյ Վահրամ Մ. Զուհաճեան (Զունգեան սան) լեռնաէրէ ան գործ ստիճանով յաջողած է աւարտել քննութիւնները։ || Գաղթ.քէօյի Մխիթ. վրժրն.էն կը վկայուին Ա. Կոթոլեան, Լ. Համբարձումեան, Յ. Փանոսեան, Ա. Նշանեան, Հ. Թօփճեան, Օ. Սանճագճեան, Կ. Մատաթեան և Հ. Փանոսեան։ 27. Ակիւտար, Պ. Կարապետեանի վրժրն.էն կը վկայուին Յ. Պիւքիւճեան, Ս. Նաւասարեան, Ֆ. Թիւթիւնճեան, Գ. Սալքիսեան, Լ. Դինոցեան, Ա. Բարսեղեան, Լ. Պատրլեան։ || Բերա, Նիկողոսեան վրժրն.էն կը վկայուին Մ. Հոտոիկեան, Հ. Ձէվվէճեան և Շ. Զօպանեան օրիորդք։

Յուլիս 1. Լօզանի Համալսարանէն կը վկայուի Արշակ Սէֆէրեան, իբր ճարտարապետ–երկրաչափ։ 3. Կարնոյ Հռիփսիմեան և Արծնեան երկսեռ վարժարանէն կը վկայուին Ա. Մազմանեան, Հ. Մանուկեան, Ծ. Բրուտեան, Ն. Բարսեղեան, Ս. Զաքարեան, Հ. Բերովբեան, Ռ. Նալպանտեան, Լ. Էլպէկեան, Շ. Աւետիսեան, Չ. Ալբերգեան, Ա. Թէվէքէլեան և Տ. Սալթանեան օրիորդք. — Ա. Տ. Յովհաննէսեան Մ. Աստուբեան, Կ. Սարոյեան, Լ. Ասլանեան, Հ. Համբարեան, Ե. Աճէմեան, Ս. Խզարճեան, Ա. Լուսապարոնեան և Ե. Բզանեան պարոնայք։ 4. Կեսարիոյ Ս. Կրպտ. վրժրն.էն կը վկայուին Ա. Դասմանեան, Բ. Մինասեան, Ե. Եսայեան, Ե. Բէհեան, Կ. Սէլեան, Յ. Բէշիկեան և Յ. Օվեան։ 8. Օսմ. իրաւաբանական վրժրն.էն կը վկայուին 10 հոգի, 4ը Հայ (Ռ. Սէրիճեանեան, Լ. Կարապետեան, Գ. Փափազեան և Խ. Մարգարեան)։ || Կայս. Բժշկ. Համալսարանէն կը վկայուին Տ. Կիւլպէնկեան, Ղ. Փափազեան, Պ. Պատուհասեան, Վ. Պէրպէրեան, Լ. Եալտըզճեան, Յ. և Յ. Հէքիմեան, Ս. Եազըճեան, Վ. Տէր Յարութիւնեան և Մ. Ֆէրմանեան դեղագործք։ 10. Բարիզի բժշկանոցէն կը վկայուի Նուպար Բաշայի պաշտպանեալ Սարգիս Սղերդչեան, յաջող ուսումնասիրուի մը հրատարակելով աչքի վրայ։ 14. Մարսիլիոյ Աւետար. Բարձր. վրժրն.էն կը վկայուին Մանուկեան և Պետրոս Հէքիմեան։ 18. Դրնճլարի Ազգ. վրժրն.էն կը վկայուի Մ.իհրան Զաքարեան։ 19. Բարիզ, «Լէթիւտ սիւբէռիէօռ»ի վկայական կ'ստանայ Շահան Ի. Պէրպէրեան։

Օգոստոս 6. Ֆրանսայի երկրգրծ. վրժրն.էն կը վկայուի Արամ Վ. Բիպարեան։ 16. Յովհ. Աւագեան, Նշ. Զէօմէճճեան, Աբիւտ. Դասպարեան, Դր. Մխիթհէնարեան և Յր. Պօղոսեան փաստաբանութեան վկայական կ'ստանան (Պոլիս)։

Սեպտեմբեր 24. Պրուսայի Շերամաբուծական վրժրն.ն կը վկայուին 47 հոգի, որոնցմէ 22ը Հայ։ Հաճընցի սրբ Աստուր Զալեան՝ առաջին։

Հոկտեմբեր 5. Երիզայի Բրիտանեան աղջկանց վրժրն.էն կը վկայուին

14 սանուհի։ 12. Հայաթերթիք կը գրեն թէ Պիթլիսցի Լ. Աբծրունի Սթէնֆըրտի համալսարանէն վկայուած է «Պատասխ Արուեստից» տիտղոսով։ 14. Հայաթերթիք կը գրեն թէ Բարիզի Ճրտրպտ.ական վրժրն.էն վկայուած է Պ. Յակոբեան։

ՊԱՇՏՕՆՆԵՐ

1909 Օգոստոս 26. Արտ. գործ. Նախրր.ուե. վերակազմութիւն աւարտելով, նիկ. Հայ պաշտօնատարք պաշտօնի կը վերակոչուին։ || Յովհ. Ֆ. Պօյաճեան՝ Լիմնոսի կառավարիչ։

Սեպտեմբեր 10. Մանուկ Շիրինեան՝ երկրագործական քննիչ Սէլանիկի, Մանաստիրի և Դօսովոյի։ 11. Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը պաշտօնէ կը գադրեցուներ 15 տարուան վերաբերեալ Տքթ. Մ. Զարդարեանը։ —Տքթ. Մալխասեան՝ յաջորդ։ 13. Խ Փափազեան՝ Բէօսթէնճէի Օսմ Հիւպատոս։ 14. Վերակազմութ. Օսմ. գատարանաց պաշտօնէուե.։ Յ. Ալիքսանեան՝ Խառն Դարն.ի Նիգհ.։ Հ. Աստուբ՝ Յով. Դարն.ի անգամ, Ստ. Գարաեան՝ «Հոգեգ»ի անօրէն, Մխիթ Մակարեան՝ Բերայի Դարն.ի Հարց. գատաւոր, եւն.։ || Ոսկան՝ Ելմտ. Նախրր.ուե. Ա. կարգի քննիչ։ 17. Իոաննիդիէն Օսմ. Երեսփոխան՝ Օսմ. Համալսարանի գեր–անօրէն Յկր. Պօյաճեան, յաջորդ Յ. Պապիկեանի։ 21 Վերակազմութ. Մաքսատան ընկ. տնօրէնուե.։ Մ. Սարաֆեանի, Ա. Արսէնեանի, Յ. Սրպեանի, Ալնիւ Ա.ոմրոնեանի և Մ. Աբրիկեանի պաշտօնի բարձրացում։ || Տիրան Բէզճեան՝ քղք. պատմ. ուսուցիչ Միւլքիէ վարժարանին բարձրագոյն կարգերուն։

Հոկտեմբեր 1. Կրպտ. Սվաճեան՝ Բղք.ապետուե. փոխվի անգամ։ 3. Զեռարուեստի ուսուցիչ Խ. Ինկիլիզեան՝ Օսմ. վարժապետանոցի (Տար է–լ Մուալլիմ) ուսուցիչ։ 7. Յովհ. Գույումճեան՝ Արտ. Գործ. Նախրր.ուե խորհրդական։ 13. Հրապարակագիր Յկր. Տ. Յակոբեան՝ Պարսիզակի «Միւտիր»։ 24. Ի. Խոլճճ շրջանաւարտ Յկր. Անտանեան Ամերիկ գեսպանատան քարտուղար և գեսպանին անձն. սղագիր։ 25. Կարգ մը գաւառաց գատարաններու մէջ պաշտօնի կը կոչուին փաստաբան Հայեր։

Նոյեմբեր 5. Հալէպէն «Ժէպուս» կ'ընտրուի փաստաբան Յր. Պօշկէզէնեան, որով Օսմ. Խորհրդարանի մէջ Հայոց Թիւը 11ի կը բարձրանայ։

Դեկտեմբեր 14. Պերճ Բէրէսթէճեան՝ պետ սեղանաւորական գործառնութեանց (Օսմ. Պանքա)։ 26. Տքթ. Արամ Խորէն՝ Հայտար Բաշայի բժշկանոցին ուսուցիչ և հիւանդանոցին բժիշկ։

1910 Յունուար 4. Կաղմութիւն Բէշթայի գահլիճին։ Կոմս Խուէն–Հէտերվար՝ վարչապետ։ Հայաղգի Լուքաչ՝ Ելմտ. Նախրր.։ 14. Մարաշցի փաստաբան Թորոս Մահիկեան՝ Զեթունի Հարց. գատաւոր։ || Բերայի «Մէճլիսը Իտարէյի անգամ՝ Կիւմիւշկէլեան, Ակիւտարի՝ Կրպտ. Պասմաճեան։ 15. Հայաթերթիք կը գրեն թէ Նոր Զուղայի (Պրսկ.) «Անչուման–Բազագիէումի անգամ ընտրուած են Մայիլ Եսայեան և Կրպտ. Բարսեղեան՝ առաւելագոյն քուէ շահելով։ 18. Ներ. Գործ. Նախրր.ուե. Ա. քննիչ Հրաչեայ Աբրահամեան կը ժեկնի Պէյրութ։ 21. Ազգ. Հիւանդանոցի Նիկ. տեսուչ Մաքսուտ Խիւտավէրտեան՝

պաշտօնեայ Ելմ. Նխբր.ուե. մէջ։ 27. Մարաշցի փաստաբան Մանուկ Գարամանեան՝ Հալէպի նախագահ Ատեանի անդամ։

Փետրուար 1. Կազմութիւն Բժշկ. Կայս. Ընկ.եան նոր դիւանի, Տքթ. Եաղուպեան՝ գեր-Նթգ.։ || Կրթ. Նխբր.ուի.ը կը յատկացուէ 300 ֆր. ամսաթոշակ, Ժընէվի Համալսարանական ուսանող Տ. Խաչիկեանի որ ե. Թոփչեանի ծախսով ուսում կ'ստանայ։ 4. Միմոնիկ Ալաճաճեան՝ անձն. քարտուղար Դուբեան Պատր.ի։ || Ազգ. Հիւանդանոցի հրաժարեալ տնօրէն Ի. Հայկազնի կը յաջորդէ հին Ռէժիմի օրով Տրապիզոն աքսոր Թովմ. Գարագաշեան։ 8. Ուսուցիչ Միհ.ան Աղաճանեան՝ Պատրիարքարանի քարտուղար։ 16. Զարմայր Ձմմարտախօս՝ Խատրէճլի Թղպտ.ական ժողովի անդամ։ || Ցր. Թէրզեան՝ Հաճնոյ և Վահկայի Նահանգային ժողովի անդամ։ || Մատթ. Նալպանտեան՝ Սպոյ Նահանգային ժողովի անդամ։

Մարտ 6. Սրգ. Համամճեան՝ Լոնտոնի Օսմ. դեսպանատան քարտուղար։ 18. Վահան Զերազ՝ առողջապահական տեսուչ Կիլիկիոյ։ 20. Պետր. Փափազեան՝ Երկրգրծ. Դրամատան արկղակալի օգնական։ 23. Դր. Անպարճեան՝ Ուսուցիչ Մշոյ վերաքննիչ Ատեանի անդամ։ 30. Մկրտիչ Զալեան՝ Ուրֆայի նախագահ Ատեանի անդամ։

Ապրիլ 4. Կրպտ. Տ. Դէսրգեան, Լ. Բանդուգճեան և Սրգ. Այճեան՝ Գումգապուի քղք.ապետական Բ. չրջանակի անդամ։ 14. Ալեմ Բէրթեվ՝ Դաղստանի Նխգտ. Ատեանի անդամ։ 24. Յկը. Խաշտարեան՝ Տիգրանակերտի չբամասուծ. քննիչ։ || Նշ. Թահմիզճեան՝ Սամսոնի Հեռագրական տնօրէն։

Մայիս 16. Տիգրանակերտի Բաղքականաց ագգապետ Ստ. Զրաճեան՝ տեղւոյն քաղաքապետ։ 24. Թոփալեան Ալիքսան՝ ժե. չրջանակի (Գուգունճուգ) Թաղապետութեան անդամ։ || Տիգր. Մարտիրոսեան՝ Տէտէ-Աղաճի կառավարիչ։

Յունիս 2. Դր. Զիլեան՝ Իաքէնտերունի Նախագահ Ատեանի անդամ։ 22. Տքթ. Շաւարշ Մէլիքշահ Գըրգ-Աղաճի քղք.ապետական բժիշկ։ 24. Պօղոս Առողջապահական Բարձր. ժողովի պարսկական պատուիրակ Տքթ. Սամուէլ Խան Սև ծով կը մեկնի, Թուրքևռուս սահմանագլուխին մօտ՝ առողջապահական կայան մը հիմնելու։ 28. Ղազարոս՝ Միութեան «գայմագամ»։

Յուլիս 1. «Շիրքեթի Խայրիէ»ի Նկ. Հաշուապետ, և սրգի չափագէտ-ուսուցիչ Օսմ. Համալսարանի՝ Ց. Եուսուֆեան պատուիրակ կ'անուանուի Օսմ. կառավարուե. Պոլսեցիի մէջ Գումարելի Երկրաչափուե. Համաժողովի։ 4. Սարգիս Պալըգեան՝ Շիրայի հիւպատոս։ || Նաֆիլեան՝ Բօսկօրիցայի գեր-հիւպատոս։ 5. Ե. Սրմաքէշխանլեան՝ տնօրէն Սկիւտարի Ս. Խաչ վրժրն.ի։ 7. Արտաշէս Հիւրմիւզ՝ Շիրքեթի վարչ. Խորհրդի անդամ։ 8. Յ. Մինասեան՝ Պաղտատի վերաքննիչ Ատեանի անդամ։ 9. Ողբերգու Կրպտ. Խալֆաեան պաշտօնի կը կոչուի Բարիզի Ամփհիթէատրոնը։ 15. Յկը. Ոսկան՝ Տիգրանակերտի Երկրգրծ.ական տնօրէն։ || Յովհաննէս Ատամեան։ || Յակոբ Մինասեան՝ Իզմիտի։ || Ցր. Զաքարեան՝ Վանայ Երկրգրծ. վրժրն.ի ուսուցիչ։ 19. Ռեւեւտ. վրժրն.ի Նխկ. օգն. տնօրէն Ղազարոս՝ Վէֆայի Իտատիէ վրժրն.ի օգն. տնօրէն։ 24. Համազասպ Խաչի՝ Պօլսոյ և չրջակայից կրթ. քննիչ։ || Ցր. Ոսկան՝ Պօլսոյ և գաւառաց Հայ դպրոցներու կրթ. ընդհ. քննիչ։ 27. Յ. Ալիփաք՝ Փրնս. Թղթակցութեանց քարտուղար Ազգ. Պատրիարքարանի։ 28. Թէոօ- Շահ-Մուրատեան պաշտօնի կը կոչուի Բարիզի Օբեռա-Խօմիքը։ 30. Յակոբ՝ Վագիք Բէպիր գաւառակին (Տրապիզոն) ֆոյֆոմ։

Օգոստոս 2. Յովհ. Մաժակեան Եօհաննէսպուրկի Օսմ. Հիւպատոս։ || Պետրոս՝ Միլվան գաւառակի Մէճլիսը Իտարէի անդամ, իսկ Մարտիրոս Խաչօեան՝ Նխգտ. Ատեանի անդամ։ 16. Կարապետ՝ Մարաշի Մէճլիսը Իտարէի անդամ։ 17. Սրգ. Խարաճեան՝ Ա. Ինթափի Մէճլիսը Իտարէի անդամ, իսկ Յովհ. Առաքելեան՝ Նխգտ. Ատեանի անդամ։ 30 Իրաւաբարական Համաժողով Պռիւսէլ։ Օսմ Խորհրդարանը կը Ներկայացուննն Գ. Նորատունկեան, Փ. Զօհրապ և Թուրքեր։ || Տ. Նորատունկեան՝ Պռիւսէլի ցուցահանդէսին Բարձրագոյն Էքսպէրի անդամ։ || Միւնիխի մէջ բացուած Օսմ. արուեստներու ցուցահանդէսին Հմր. Թուրքիոյ կողմէ Ներկայացուցիչ 2 Թուրք և Ելմտ. Նխբր ուե. Հաշուակալ Արժենակ։ 31. Կ. Մարգարեան՝ Բերայի կառավարչատան քարտուղար։ 7. Տքթ. Րէճէպեան՝ Հռոդոսի Թաղապետական բժիշկ։

Սեպտեմբեր 6. Մհրան Դարագաշեան՝ Ելմտ. Նխբր.ուեան Խորհրդական։ || Պէրպէրեան՝ Հաշուակալուե. դիւանի անօրէն։ || Սաեփան՝ գեր-անօրէն։ || Գ. Սէրիճանեան՝ Սվազի ընդհ. դատախազի օգնական։ 10 Յովհ. Պալեան՝ Սվազի վերաքննիչ Ատեանի անդամ։ 15. Բնիկ Նուբեցի կ. Կոմնարական կ'ընտրըւի Ազգքսանգրապոլի քաղաքագլուխ։ 17. Յովհ. Աւագեան Մամուրէթ-իւլ-Ազիզի վերաքննիչ Ատեանի անդամ։ 20. Ալէքսանտր Խատիսեան կ'ընտրուի Թիֆլիզի քաղաքագլուխ։ [Ծն. Թիֆլիզ 1874 թ.։ Հայրը Յովհաննէս՝ պետական և ազգ. յայտնի գործիչ մ'էր։ Մայրը — գրական անուամբ Տիկին Մարիամ — ցարդ կը գտնուի Հանր և կրթ. ասպարէզին մէջ։ Եղբայրը՝ կոստանդին, Բազուի «Հ. Կուլտուրական Ընկ.եան» Նխգ.։ — Ինք Մօսքուայի Համալսարանէն բժիշկ վկայուելէ ետք՝ անցած է Պէռլին և Բարիզ, հիւծախտի ուսումնասիրութեամբ պարապելու։ Ծննդավայր գառնալով, նետուած է հանրային ասպարէզը, հանգուցեալ հօրը պէս, մանաւանդ զինքն ժողովուրդ։] 21. Արամ՝ Պօլսոյ ոստիկանուե. տնօրէնի Թարգման։ 24. Երուանդ՝ Տրապիզոնի Սալթանիէ վրժրն.ի տնօրէն։ 27. Սարգիս Լուիֆի՝ Դատ. Նխբրուե. Հաշուակալուե. քննիչ։

Հոկտեմբեր 9. Յկը. Սրմաճեան՝ Էսկիշէհիրի Նխգտ. Ատեանի անդամ։ || Արթուր Մաղաքեան՝ Սէլանիկի Եղեռնագատ Ատեանի Նախագահ։ 10. Լէւոն՝ Տուբացցոյի կառավարիչ։ 23. Տքթ. Խալայճեան՝ Ընդհանուր Ապահովութեան բժիշկ։ 25. Ճէվլեան՝ Օսմանեան առևտրական վարժարանի ուսուցիչ։ 26. Նաւնիկ Շիշմանեան՝ Պրուսայի Վարչ. Ժողովի անդամ։

Նոյեմբեր. 2. Ներսէս՝ Իզմիտի Ելմտ. քննիչի օգնական։

ԿՈՐՈՎ ԵՒ ԱԽՈՐԺԱԿ

Ահա 2 գլխաւոր ազդակներ, ա՛յնճան անհրաժեշտ ու կենսական՝ մարդկային առողջութեան համար: Նորագիւտ դեղերէն ՆԷՕժԷՆՆ է որ կրնայ լիուլի գոհացուցնել ոյժ եւ ախորժակ փնտռող անձերը: ՆԷՕժԷՆ ամենավերջին դեղագիտական պատրաստութիւն մ'է, գնահատուած եւրոպացի եւ տեղացի բժիշկներէ՝ իր լաւ եւ կազդուրիչ յատկութեանց համար: Ամէն անոնց որ նախանձախնդիր են իրենց ֆիզիական կորովին եւ ախորժակին՝ կը յանձնարարենք մեջտեղ գործածութիւնն այս պատուական դեղին: ՆԷՕժԷՆի հեղինակն է Յակոբ Միհասեան [Դեղարան Պահչէ Գաբու, № 8, կ. Պոլիս]: Կեդրոնացեալ՝ ճոյն անդ: Գաւառային յանձնարարութիւնք փութով կը գործադրուին:

ՊԱՏՈՒԱՆՇԱՆՆԵՐ

•••

1909 Սեպտեմբեր 28. Տեսակցուե. Հմր. Պօլ Էն Լիվսթիա մեկնող պատուիրակութ.ը կը դառնայ, Զարը պատուանշաններ կը նուիրէ անդամից, ընդ որս Տիգր. Զայեանի Բ. կարգի «Սիմանիալաս»։ **30.** Զարը պատուանշան կու տայ Ալա. Փոթծ. խորհրդական Ալաբեանի։

Հոկտեմբեր 3. Հոլանտայի թագուհոյն հաղկերոյթն ի պատիւ Օամ. գեսպան Միսաքի. նուիրելով անոր Ա. կարգի «Օռանժ Նասսաու» պատուանշանը։ **13.** Վերակուսական Ալաբեանի՝ «Ա. Մէճիտիէ»։ **29.** Դեմ. «կարմիր սրծիւի Ա. կարգ՝ Գ. Նորատունկեանի։

1910 Յունվար 1. Անցագիրներու Դիւանի նիկ. անօրէն Յր. Խանտամ. եանի՝ արծաթի շքագրամ, Սուլթանէն։

Մարտ 6. Բերայի Հարց. դատաւոր Ս. Փարագոչի՝ Գ. Օսմանիէ, «Օամ. Օրինաց Հաւաքածոյ» իր երկին Հմր.։ **15.** Տքթ. Եաղուպեանի, Տքթ. Տատուրի, Տքթ. Փոթամաճեանի, Կրպտ Խաչատուրեանի՝ պատուանշաններ Պուլկարիոյ Զարէն։ || Պուլկարիոյ Զարը զին. Արժանիքի Ա. աստիճանը կու տայ սրտ. գործ. Նիկոր.ուե. խորհրդական Յ. Դուլյուժճեանի։ **24.** Հրանտ Նորատունկեան Բէ-թար թագաւորէն կ'ստանայ Ս. Սաֆայի Ա. կարգը։ **27.** Գէորգ Տիրացուեան կ'ստանայ Պուլկր. «Մէճիտիէ Սիրվիլ» և սերպ. Ս. Սաւա պատուանշանները՝ || Գե-զագործ Տիգր. Մինասեան Իտալիոյ բնագիտական Ակադեմիայէն կ'ստանայ Ա. կարգի ոսկի գդալ և վկայական։ || Բեյթար թագաւոր Ս. Սաւա պատուանշանը կու տայ Սիրուն Տիմնեանի։

Ապրիլ 7. Հր. Նորատունկեանի՝ Գ. կարգի Մէճիտիէ։

Յունիս 15. Ակտ գործ. Նիկոր.ութեան խորհրդական Յովհ. Դուլյուժեան Պելճիգայի Ալպերթ թագաւորին ներկայանալով, Սուլթանէն նուիրեալ «Խանէ-տանը ալ՝ Օսմանի» պատուանշանը կը յանձնէ, Իլչերը ճաշկերոյթի արքայական պալատն՝ ի պատիւ Դուլյուժեանի, որ «Լէգիոնալ» պատուանշանի Ա. աստիճանը կ'ստանայ։ **21.** Բնիկ կարնեցի, Հայ Նշ. Նկարիչ Արսէն Շապանեան պատուոյ Լեգէոնի ասպետութեան աստիճանը կ'ստանայ ի Բարիզ։

Օգոստոս 9. Զարը Ս. Վլատիմիրի Գ. աստիճանը կու տայ Շամախի առաջ-նորդ Անանիա Արք. Չամազասպեանի։ **28.** Սուլթանէն Պելճիգայի թագաւորին նուիրուած պատուանշանը տանող Յ. Դուլյուժեանի՝ Մէճիտիէ Բ.։ **30.** Լօն-տոնի Օամ. դեսպանատան առաջար. Պատուակալ-խորհրդական Կիւլպէնկեանի՝ Օսմանիէ Բ.։

Սեպտեմբեր 27. Հայաթերթ կը գրէն թէ Ռուս կառավարութիւնը զնդն. պատուանշաններ չնորհած է Կրպտ. Եպս. Տէր Մկրտիչեանի, Յակոբ Քհ. Մելեանի, Լեւոն Վրդ. Փոթրեանի, Ներսէս Քհ. Ղամալեանի, Ազ. Քհ. Վարդա-եանի և 15 կրօնաւոյց ռուսահայ տէրտէրներու։

Հոկտեմբեր 7. Հայաթերթ կը գրէն թէ Եգիպտոս հաստատուած Տքթ. Գ. Իւթիւճեան պէյութեան աստիճան ստացած է Խեդիվէն։ **17.** Յկր. Պօղոսեան ճեանի և Պետր. Պալըքճեանի՝ ազատարարի շքանշան։

Նոյեմբեր 6. Ազգ. Հիւանդանոցի վիրաբուժապետ Տքթ. Մալխասեանի «Օֆիսիէ տ'Ակադեմի»։ Ժրնս. կառավարութենէն։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

•••

1909 Օգոստոս 29. Խարբերդի առաջնորդ Գ. Ասլանեան Վրդ. պաշտօնատեղին կը մեկնի։

Սեպտեմբեր 1. Դուրեան Պատր.ի եւ Յ. Արշարունի Եպս.ի Աբգ-րիտ տիտղոս, Ղ. Դուրեան եւ Գ. Պալաբեան վարդապետաց՝ ականակուռ լանջախաչ (Կոնդակ Ս. Հայրապետի)։ **4.** Հայ կաթոլիկներու Կ.-Պատր. Սապպաղեան Ս. իր հրաժարականը մատուցանելով Պապին, կը քաշուի ապառէն։ **6.** Օծում Ատաբազարի Ս. Յարուի. նորակառոյց մատրան։ **10.** 40 քհնյ. կը գումարուին Մայր եկեղեցի, միջոցներ խորհելու հակակրօն պայքարին դէմ։ **12.** Իզմիրեան Հայրիկ Մայր Տաճարին մէջ կը կատարէ երդումը, կոմս Տիչենհաուզէնի (Երեւանի նինգ ապես) եւ Մելիք Օհանջանեանի (Էջմիածնայ Սինոդի պրոկուրոր) ներկա-յուե.։ **13.** Իզմիրեան Հայրիկ կաթոլիկոս կ'օծուի։ Պատարագին կը մասնակցին Կոմիտաս Վ.ի երաժշտախումբն ու Արբունի Թատրոնին նշ. երգիչ-դերասան Բէգ-լար Ամիրջանեան։ 52,000 հոգի ներկայ։ Հեռագիրով շնորհաւորում եւ «Այէբ-սանտր Նէվսկի» պատուանշանի շնորհում Զարէն։ **19.** Պապը Հայ կաթոլիկներու Կ.—Պատր. տեղապահ կը կարգէ եգիպտոսի առաջն. Թոյուճեան գերապայծառը։

Հոկտեմբեր 8. «Լ. Հէրլդ» կը գրէ իսլամացումը Լահէի Օամ. դեսպ. Ա. քարտուղար Յովհաննէս Շէրթիկ հայուն։ **11.** Կիլիկիոյ կաթոլիկոսին տրայոյզ քա-րոզը յԱտանա։ **26.** Ն. Խարախանեան, Մխ. Մկրտիչեան, Մով. Տ. Մովսէսեան եւ Կրպտ. Տ. Մկրտիչեան վրդպ.ներն եպիսկոպոս ձեռնադր. Էջմիածին։

Նոյեմբեր 8. Նիւ Պրայթընի Հայոց քողոքակոմբն ուր խնդրոյ առար-կայ կը դառնայ կուսակց. գործիչներէ մղեայ հակակրօն շարժումը, Բողոքա-գիր Պատրիարքարան։ — Նոյնպէս այդ օր ի Լօվէլ, չէզոք ազգայիններէ։

Դեկտեմբեր 4. Էջմիածնայ Ս. Հայրապետը կը գրէ Կիլիկիոյ դժբախտ Վեհափառին. Խնդրեմ է Շնորհալոյդ եղբայրութենէ չերթե գ' լսուիլ չքաղաղուդ քաղաքէդ, այլ ինքն ինքզինքէ յայտնի Տեսան զերծութենդ՝ աննման սրբութեամբ սրտին չերեսին և չեսուդ կալ ճաշ է պաշտօնդ Հաշտապետութ. Տանն կիլիկիոյ, և սրտապնդել զձեր բանին լինոյ, ինքնաբել ընթ և պահպանել ընդ հաշտութ Ս. Եկեղեցոյ ձերոյ Հայաստանեայց, որ է գոյ պատերն ինքնութեան ձերոյ և խորհ մա-րմնոյ ձերոյ։ **8.** Կրօն. ժողովը կը հաստատէ Դատաստ. Խորհրդի որոշու-մը։ Լ. Ղանջկիսլ կ'արտօնուի կրկնամուսնուե.։ **18.** Կրօն. ժողովը կը լուծէ Ատաբազարցի Հայկանուշ Տրամաճանի ամուսնուի.ը։ **25.** Կոնդակ Ս. Հայրա-պետին։ Սինոդի, Կրօն. ժողովի, դպրոցաց եւլն. գրութիւնք աշխարհաբար, գրաբարը յատկացնելով երդման արարողուե. ատեն եւ կաթող. կոնդակաց։

1910 Յունվար 6. Ս. Հայրապետն երուսաղէմի հրաժարեալ Պատր.ը շնորհաւորելով, Էջմիածնի օրացոյց կը դրկէ անոր։ Յր. Պատր. եւ կը դարձնէ նուէր եւ հեռագիր, ըսելով թէ, ինք «հրաժարեալ» չէ։ **10.** Պիլեճիկի առաջն. Թաթուլ Վրդ. հրաւիրուելով Բիբլիոյի յոյներէ, Յր.ք. կը քարոզէ անոնց ժամը։ 1500 հոգիի ներկայութեանը։ **14.** Բերայի Էլէօրաթիա հելլէնուհին կ'ընդունուի Հայ եկեղեցւոյ գիրկը։ **17.** Օր. Վիքթոր Պօղոսեանի (Պօլիս, Էֆէնտեան) իսլա-մացումը։ **23.** Մշոյ Հայ կաթոլիկներէն 80 հոգի իրենց հոգեւոր պետին դէմ նեղտեղով կը դիմեն Ազգ. եկեղեցին։ **30.** Դուրեան Պատր.ի տրայոյզ քարոզը

Մայր եկեղեցի, «Վան Սիոնի ոչ լռեցից եւ վան Երուսաղէմի ոչ դադարեցից» բնաբանով։ || «Բիւզանդիոն» կը գրէ թէ Բարիզի Աբեւել. կենդանի լեզուաց վարժն.ի հայերէնի ուսուցիչ Մաքլէռի առաջարկով, Ֆրանսա յանձն կ'առնէ տպագրել Օրմանեան Ս.ի ֆրնս. յօրինած Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Պատմութիւնը։ 31. Աղքատ կնոջ մը Թաղումը զառաջինն, 45 տարիէ հետէ արգելափակ Պէշիկթաշի Հայոց գերեզմաննոցը։

Փետրուար 1. Ի Կովկաս, Սամուէլ եւ Էվդոկիա Շակման Հրեայք կ'ընդունուին Հայ Եկեղեցւոյ գիրկը։ 2. Թերթեր կը գրեն թէ «Խրգայի Շէրիֆ»ի գտնուած վայրը մաքրուելու ատեն, 30 տարիէ հետէ Համիտի կողմէ փակ դարան մը բացուեր է՝ անեղծ ամփոփելով Յովհաննէս Մկրտչի Թեւոսկրն՝ արծաթով զօդեալ, Յովսէփ Դեղեցկի գլխուն փաթթոցը, Հայր Աբրահամու քարէ մկկ ամանը. եւլն.։ 21. Էմմանուէլ Վրդ. Պալեան (առաջնորդ Տրապիզոնի) կամովին հրաժարելով եկեղ. կարգէն ու սքեմէն, գ–դէր կը կարգուի Մաշկայի։ [Նախապէս Հայ կաթոլիկ Վրդ., ընդունուած Հայ եկեղեցւոյ գիրկն ու վարդապետ ձեռնադր. Օրմանեան Ս.է 1904 Թ.]։ || Եղիշէ Ծ. Վ. Զիլինկիրեան եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի յԷջմիածին։ 25. Աւարայրի պատմական ճակատամարտին մէջ ինկող **1036** վկաներու, նաեւ նորագոյն ժամանակաց Հայ անհամար նահատակաց յիշատակի տօնին առթիւ, հոգեհանգիստ ու պատարագ բոլոր ժամերու մէջ։ — Դուրեան Պատր. կը պատարագէ Մայր եկեղեցի, քահանայական պարզ զգեստ ու սաղաւարտ կրելով եւ պերճօրէն քարոզելով։

Մարտ 18. Հայաթերթ կը գրեն Կրօն. Ժողովի կողմէ լուծուիլը Մ. Ձէրահեանի ամուսնութեան, յիշեալին արտօնելով կրկին պսակուիլ։ 24. Կրօն. Ժողովը կը լուծէ պսակը կեսարացի Վահան Տամլամեանի եւ կողակցին Մավլինէի, վերջնոյն տալով իրաւունք կրկնամուսնուելու։ 25. Այց Գերմանիոյ գահաժառանգ իշխանին եւ իշխանուհւոյն առ Յարութիւն Պատր. (Երուսաղէմ)։ 27. Զեթունի առաջն. Վաղարշակ Վրդ. կ'ստանայ Ծայրագունութեան աստիճան Սահակ կաթող.է։ 28. Նիկոմիդիոյ առաջնորդ Ստ. Արք. Յովակիմեան վարդապետ կը ձեռնադրէ Պարտիզակցի այրիացեալ Անանիա քահանան (Շուշտակ վրդպտ.)։ 30. Կեսարիոյ առաջնորդ Տրդատ Եպս. Պալեան Պօղոս Երուսաղէմ կը մեկնի, իբր խորհրդական Պատր. Տեղապահին։ 31. Կրօն. Ժողովը լսելով Դատաստ. Խորհուրդի տեղեկագիրը, կը լուծէ ամուսնութ.ը Տկ. Աղաթոն Սեմսպօլեանի եւ Սրգ. Աղգեանի, — երկար ատենէ ի վեր բաժնուած։ || Եղիշէ Եպս. Զիլինկիրեան Դուրեան Պատր.ի կը յանձնէ Ս. Հայրապետին անդրանիկ կոնդակը, տպ. Բեդրոպուրկ, Բոզֆ. Մառի խնամօք, զարդանկարներով եւ գեղատիպ սկզբնատառերով։

Ապրիլ 11. Ատանայի առաջնորդ Պօղոս Եպս. Թէրզեան կ'ընտրուի Կ. Պոլսոյ Պատրիարք՝ կաթոլիկ Հայոց։ 15. Բերա, Այնալը-Զէշմէ, Ս. Երրորդութ. եկեղեցին, Պաշտօնէն եւ Ս. Հ–ը–ր–ր–ի–ն–ե–ա–ն–ց, ըստ ի–ն–ք–ն–ա–ս–ր–ա–ն վերապատուելի հովիւն ու Մանր Հ. Մ. Ալէն։ 23. Հայաթերթ կը գրեն կամովին իսլամացումն Այնթապի Զինճիրլի Թաղէն Գէորգի դուստր՝ Տուտուի, կոչուելով Զէքիէ։ || Օծում Ֆաուլըրի (Մ. Նահանգ) Ս. Գր. Լուսաւորիչ նորակառոյց ժամին, ձեռամբ Յովսէփ Արքեպիսկոպոս Սարաճեանի։

Մայիս 2. Դուրեան Պատր. Հասքէօյ պատարագելով, Ծայրագունութեան աստիճան կու տայ Պարգեւ Դանիէլեան Վրդ.ի։ 5. Կրօն. Ժողովը եւամսեայ փիլոնազրկութեան կը դատապարտէ Մայր եկեղեցւոյ Տ. Գէորգ քհյ.ն, կանամբիի

մը համար իբր ամուրի՝ ամուսնական հրամանի սպասած ըլլալուն։ 9. Հայաթերթ կը գրեն թէ Հումբաս Մահմէտ օղլու ի Կովկաս ընդունուած է Հայ եկեղեցւոյ գիրկը։ 11. Հայաթերթ կը գրեն խլամացումն Էլիզա Պարոնեան հայուհւոյն, ի Գահիրէ, յղի վիճակի մէջ։ 16. Մայր եկեղեցի, անդրանիկ պատարագ եղիշէ Եպս. Զիլինկիրեանի, որ քհյ. կը ձեռնադրէ Սվազի իշխանիկ գիւղէն Տիրացու Յովակիմը՝ կոչելով Տ. Մեսրոպ 24. Գուրեան Պատր.ի անդրանիկ կոնդակը, — գրական գոհար մը ծայրէ ի ծայր։ 28. Պիլեճիկի Տ. Թորոս քահանայ Պօղոսեան՝ կամովին կարգաթող կ'ըլլայ։

Յունիս 1. Զօր-Մարզուանի քհյ.ներէն Ռուբէն Գարա-Եաղուպեան Դէպլբին՝ երէցկինը կորուսած ըլլալով, կրկին կ'ամուսնանայ, սքեմն ակամայ Յողլով, Սիրուած եւ գործունեայ տէրտէր մ'էր։ 2. Կաթոլիկ Հայոց նորընտիր Կաթող. —Պատրիարք Պօղոս Սրբգն. Թէրզեան Ատանայէն կը ժամանէ։ 11 օր յետոյ Ս. Ածածին աթոռանիստ եկեղեցին օծուելով, կը բազմի յԱթոռ պատրիարքական։ 6. Բերա, Երրորդութ. ժամը՝ պատարագ Դուրեան Պատր.է եւ հոգեհանգիստ, էստըրս Թագաւորին մահուան քառասունքին։ Անգլ. դեսպան Սըր ԼօուԹըր Ներկայ։ Ս. Պատրիարքին տրտայոյզ քարոզն անգլ. լեզուով ամփոփնէն Թարգմանաբար կ'ընթեռնու Բոզֆ. Ա. Տէր Յակոբեան։ 10. Կրօն. Ժողովը կը լուծէ պսակը Գէորգ եւ Աղաւնի Դաէվեանի, վերջնոյն իրաւունք տալով վերամուսնութեան։ 13. Բառաձայն պտրգ. Ղալաթիոյ ժամը։ Մեղեդիք ու սրբատառ.ք կ'երգուին Կոմիտաս Վրդ.է։ 17. Կրօն. Ժողովը կ'արտօնէ Առամ Զէրքէզեանի վերամուսնութ., կնոջը մտագարութ. աղագաւ։ 19. Տիրուհի Գարաեան կաթոլիկ հայուհին կ'ընդունուի Հայ եկեղեցւոյ գիրկը։ || Հայաթերթ կը գրեն իսլամացումը Զեթունցի Կոստանդ հայուն որ կը կոչուի Մէհմէտ Ալի։ 20. Դուրեան Պատր. Պ.օյիւքդէրէի ժամը Ծայրագունութ. ասիճան կու տայ Սամսոնի առաջնորդ. փիննդ. Սահակ Վ. Օտապաշեանի, Երիզայի առաջն. Երուանդ Վ. Փէրտահճեանի, Եւդոկիոյ առաջնորդ Աբտաւազդ Վ. Գալէնտէրեանի եւ Արմաշու դպրեվանուց ներքին տեսուչ Գարեգին Վ. Խաչատուրեանի։ 24. Կրօն. Ժողովը կարգալոյծ կը հռչակէ Եւդոկիոյ Ազապաղ գիւղի վրայ ձեռնադր. Աթանագինէ Քինոսեան զեղծանող քհյ.ն։ 25. Մատթ. Վրդ. Ինճէեան կ'ընտրուի Իզմիրի առաջնորդ։ Յուլ. 31ին կը մեկնի պաշտօնատեղին։ 27. Գումգաբուի դրսի ժամը, Գ. Ձէվահիրճեան Եպս. քահանայ կը ձեռնադրէ Տիրացու Աբտաշէս Աստուածատուրեանը՝ կոչելով Տ. Յարութիւն։

Յուլիս 4. Նիկոմիդիոյ առաջնորդ Ստ. Եպսկ. Յովակիմեան յԱմասիա արեզակ կը ծեռնադրէ ընթացատառ սարկաւագներն.—Արմենակ (Հրանտ) Յովսեփեան, Անդրանիկ (եղիա) Վանլեան, Թորոս (Համայեակ) Պաղտասարեան, Յակոբ (Համազասպ) Եղիսէեան։ || Անդրանիկ պատարագ Թէրզեան կ. — Պատր.ի Գր. Լուսաւորիչ ժամը։ 11. Յոյն երիտասարդ մը կ'ընդունուի Հայ եկեղեցւոյ գիրկը, պսակուելով 3 զաւակներով Հայ այրիի մը հետ։ || Հոգեհանգիստ ի յիշատակ ամենայն հին ու նոր Հայ նահատակաց՝ մայրաքաղաքիս բոլոր ժամերը։ 12. Էջմիածնայ Սիոնը կարգալոյծ կը հռչակէ Վրաստանի եւ Իմէրէթի Հայոց Թեմին Դերք գիւղի քհյ. Ղեւոնդ Աբուլեանն՝ իր եպերելի կենցաղին հմր.։ 13. Տրդատ քհյ. Պօյաճեան Ընդհ. Ապահովութ. պաշտօնատունն երթալով կը հարցաքննէ Լուցիքա Հայուհին որ կը պատասխանէ Թէ Ի–ս–լ–ա–մ–ու–թ–ի–ւն ընդ–ու–նե–ց է։ [1896ի կոտորածին՝ ի Տիգրանակերտ կը տաճկընայ Հայ ընտանիք մը որուն մէջ կը գտնուէր յիշեալ

աղջիկն ու իբր Թուրք կը մեծնայ, ապա սպասուհի կ'ընդունուի զինուորականի մը տունը։ Վերջինս վերջերս Ձէքթիրկէ (Ռուսա) անցած ըլլալով, հետ կը բերէ 17ամեայ այդ սպասուհին ու կ'ապասանի տէրտէրի մը տուն, պնդելով որ ինք Հայ է եւ Հայ ապրիլ կ'ուզէ]։ 18. Անթաբիոյ Նարլըճա գիւղացի Մէննուս ձրտճիսեան հայուհւոյն իսլամացումը, կոչուելով Մէրեմ։ 21. Ս. Հայրապետը կը լուծէ պսակը Սս. Մէյմարեանի եւ Աուս Օհանեանի։ 25. Վարդավառի տօնին առթիւ՝ Սկիւտար Դուրեան Պատր. կը պատարագէ, Ծայրագունեաթեան աստիճան տալով Մատթ. Վրդ. Ինճէեանի։ 31. Ֆռնուզի վանքին վանահայր կարգուող՝ Զեթունցի Բարթողիմէոս Վրդ. կը մեկնի Պոլսէն Իզմիր, վանքին վերանորոգուե. հմր. հանգանակուի. կատարելու։ || Հայաթերթ կը գրէն Թէ էջմիածնայ Միաբ. Մկր. Մուրատեան սրկւգ. եւ եղիշէ Ծ. Վ. Մուրատեան կարգալոյծ հռչակուած են Սինոդէն։

Օգոստոս 5. Ա. Պօյոյ Նորընտիր առաջնորդ Արսէն Վ. Վեհունի կը մեկնի պաշտօնատեղին։ 15. Անթաբիոյ Նարլըճա գիւղին Զարիֆէ հայուհւոյն իսլամացումը, կոչուելով Ֆաթիմէ։ 17. Բերայի Աբր. Տ. Պօղոսեան կաթոլիկը կ'ընդունուի Հայ Եկեղեցւոյ ծոցը։ 25. Կրօն. ժողով։ Կ'սկսի ծեծուիլ եկեղ. բարեկարգութեան հարցն ու Վրոյէ, Դալէմբեարեանէ, Հորոյէ, Վ. Գասպարեան Վրդ.է եւլն. արդէն սկիզբ առած էր։ 26. Սկիւտարցի Նիքօլաքի յոյնը կ'ընդունուի Հայ Եկեղեցւոյ գիրկը։ 28. Հայաթերթ կը գրեն Թէ Ս. Հայրապետը լուծած է ամուսնուի.ը Պատր. Կիւլիթանեանի եւ կողակցին՝ Զապէլի, 2ին ալ վերամուսնուե. արտօնուի. տալով։ || Արաբկիրի առաջնորդ Մեսրուժան Վրդպտ. Աշխարհունիի կարգաթողութիւնը, կոչուելով Տիգրան, [Ծն. Աշխարհօվայի մէջ (Մարզուան), հնակարկաի մը զաւակ, փոքրաւոր՝ տխրահռչակ Թէոդորոս Վրդ.ի Պահ մը տեղւոյն Ցիսուսեանց ժամը սարկաւագ, յետոյ Արմաշական]։

Սեպտեմբեր 1. Մարաշի Ալպիստան գիւղէն՝ ջաղացպան Յակոբի (բողոքական) դուստր Նուրիցայի իսլամացումը, կոչուելով Նուրիէ։ || Ս. Հայրապետը վրդպտ.ական լանջախաչ կրելու արտօնուի. կու տայ եդեսիոյ նորընտիր առաջնորդ Արտաւազդ Վ. Գալէնտէրեանի։ 6. Սկիւտարցի Օր. Վարդանոյշ կը հռչմընայ։ 9. Կրօն. ժողովը կը լուծէ պսակն Էօժէնի Հանըվեանի եւ Ալիքս. Իւթիւճեանի, վերջնոյն ախտաժէտուե. հետեւանօք։ || Մաւի Հանըվեանի եւ Կրպտ. Ուզունեանիր կնոջ իրաւունք տալով վերամուսնուե.։ || Կ'որոշէ կրկնամուսնուի.ը Տկն. վերժին Մելքոն Դազանճեանի։ 19. Միհրդատ Քէօսէեան Դուզկունճուզի ժամը Մաղաքիա Եպս. Տէրունեանէ քհնյ. կը ձեռնադրուի, կոչուելով Տ. Թաչատուր։ 21. Ցէչմիածին՝ Իզմիրլեան Հայրիկէն եպս. կը ձեռնադրուին 10 վարդապետք. — Դանիէլ Յակոբեան (Տեղապահ Երուսաղէմի), Բարգէն Կիւլէսէրեան (առաջն. Գաղատիոյ), Սս. Ադազատեան (վնհյր. Կտուց անապատի), Զաւէն Եղիազեան (առաջ. Տիգրանակերտի), Թորգոմ Դուշակեան (առաջն. Սվազի), Սմբ. Սաաէ Թեան. Կրպտ. Մազլըմեան (առաջն. Պանտրմա-Պալըքէսէրի), Մկր. Ադաւնունի (առաջն. Եգիպտոսի), Խորէն եւ Եփրեմ (Միաբ. Էջմիածնայ)։ 25. Հայաթերթ կը գրեն Թէ Տրիսա Յացով վրացուհին յէջմիածին ընդունուած է Հայ եկեղեցւոյ ծոցը, 28. Բենիամին Թօռունեան բողոքականը կ'ընդունուի Հայ եկեղեցւոյ ծոցը։

Հոկտեմբեր 3. Միւնէվէր հանրակնոջ (Հայ) իսլամացումը՝ Ղասլաթիա։ 15. Մարաշի Զուգուր Օվա Թաղէն Մաքրուհի Սարգիսեան հայուհւոյն իսլամացումը, կոչուելով Ամիէ։ 19. Հայաթերթ կը գրեն Թէ Էջմիածնայ Սինոդը արտօնած է վերստել Բագուցի մահմէտական Ասլանլար Ղուլի օղլուն՝ որ հայութիւնն ընդունած էր իր յօժար կամքով։ 21. Դուրեան Պատր. կարգադրուկ կ'ընէ զոդուելեամբ ամբասանուող՝ ուտարակիր Մովսէսը։

Նոյեմբեր 9. Պոլիս, Էօժէնի կաթոլիկ հայուհւոյն իսլամացումը, կոչուելով Խատիջէ։ 15. Փիլանցի (Հալէպ) Յակոբ Ադամեանի իսլամացումը, կոչուելով Մէհմէտ Էմին։ || Մարաշի Զուգուր Օվա Թաղէն Թուրքմանաց Կարապետեան կաթոլիկ հայուհւոյն իսլամացումը, կոչուելով Մագպուլէ։ 18. Կրօն. ժողովի անդամոց եռանուն ցանկը պատրաստելով Ազգ. ժողովի ներկայացնելու պաշտօն ունեցող եկեղ. Համագումար ժողովի Ա. նիստը՝ Պատրիարքարան։

ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐ

•••

1909 Հոկտեմբեր 11. *Ազգ. Հիւանդանոցի Նուագահանդէսը Բերա։ Մանակցող օտար արուեստագէտներէ հազիւ 2ը Հայ (Զարիֆեան և Ֆինգլեան)։*

Նոյեմբեր 15. *Ա. Մարլեանի Նուագահանդէսը Գատրքէօյ։* 27. *Նշ. Թաւ Ջուլթահարաց Տ. Ալիքսանեանի Նուագահանդէսը՝ Բերա։*

Դեկտեմբեր 12. *Հայաթերթք կը գրեն «Գոնսէռվաթուառ»ի դասախօս Յովհան Նալբանդեանի Նուագահանդէսն ի Բեգրսպուրկ։ Դրուատիք ուսւ. մամուլէն։* 13. *Դպրոցասէր Տիկնանց Նուագահանդէսը՝ Բերա։ Հասոյթ 400 ռոպլի։* 20. *Վաւերագիր (baryton) Ա. Ֆինգլեանի Նուագահանդէսը՝ Բերա։*

1910 Յունուար 2. *Կաղանդի ծառ պանդուխտ ուսանողաց՝ կեդրոնական վրժրն.ի (Դալաթիա)։* 3. *Ջուլթահարաց Հայկ Կիւտէնեանի Նուագահանդէսը, Բերա։* 4. *«Բնար» Նուագախումբի Նուագահանդէսը՝ Բերա։* 16. *Հայ կաթոլիկ «Աղքատասէր Տիկնանց Ընկ.եան» պարահանդէսը՝ Բերա։ Հասոյթին 1/2ը Պօլսահայ կարօտեալց, մնացորդն ալ Կիլիկեան որբերու։*

Փետրուար 9. *Թէատր Տիգրան Նալբանդեանցի փայլուն Նուագահանդէսն ի ժրնէվ։ Զուիցերիական մամուլի կողմէ ներբող։* 14. *Խմբերգական ֆերեկոյթ Սկիւտարի լսարանը, Մահմեդ Մանասի առաջնորդութեամբ։* 15. *Շիշլիի Հայ Տիկնանց Միութիւնը կ'ամուսնացուէ Ատանացի որբուհի Արեգնազ Մարտիկեանը՝ Պետրոս Կոստանդեանի հետ։* 18. *Սուլթանին հավանաւորութեամբ, Բերա, Բէօշ-Բալըճի լուսաղարդ դահլիճներուն մէջ «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.եան» անդիմակ պարահանդէսը։ Նախարարք, դեսպանք, ծերակուտականք, երեսփոխանք, զօրավարք, Հայ բարձր*

հ-հ-հ

«ԱԶԳԱՅԻՆ ԾԱՂՐԱԹԵՐԹ»։ — Միջնեւ 21 նոյեմ. 1910՝ հասած 28րդ. թիւ։ — *Արեւելեան-խմբագրապետ* Կր. Թորոսեան (ընկեր Կիկո)։ — *Տնօրէն* Մկր. Բէհիճեան։ — *Տպագր.* Մանզումէի Էմմեար (Պոլիս։ — *Հասցէ* նոյն տեղ։ — *Բաժանորդագրութիւն* 20 ղրս. (Պոլիս եւ գաւառ)։ Եւրոպա 7 ֆր., Ռուսիա 3 ր., Ամերիկա 1,50 տոլար։ — Հ-Հ-Հ «կը ծաղրէ կեղծ Ազգասէրները, կեղծ Հերոսները, Շէրիաթնիները, ձուդուպրիսքները»։

գասակարգ, առեւտր. հաստատուե.ց տնօրէնք և օտարազգիք ներկայ։ Գեղարուեստական և այլ սքրալի անակնկալներ՝ յընթացս կայլ տօնին։ Ձուտ հասոյթ **1750** օսմ. ոսկի։ — Լսկաւ Շահին գծած էր Թառէներուն կողքին վրայի որբերու խմբանկարը։ 21. Մագրիքեոյ. «Կիլիկեան որբերու պաշտպան» մարմնոյն կողմէ ցերեկոյթ։ Տիրոյր Վրդ., Ազեքս. Փանոսեան և Մ.Ի.Գ. Յովհաննէսեան՝ բանախօս։ || Հացկերոյթ Դաւրէժի հայոց կողմէ՝ ի պատիւ Գերոս Եփրեմի և Սարտար Բահատուրի, կեդր. ուսումնարանի սրահը (Դաւրէժ)։ Թրքե-

Հայազգի հրամատար ԵՓՐԵՄ խան (արհարանց Դաւճակցականը)

գանօթահիգ գերմ. Հաք և 50 պրակ. պաշտօնատար ներկայ։ Բաժակաճառք եւն.։ 25. Գահաժառանգ Իշխան Եուսուֆ Իզզէտինի հովանաւորութեամբ, դիմակաւոր և անդիմակ շքեղ պարահանդէս «Միացեալ Ընկ.եան»։ Բերա,

Բլթի.ենան։ Ձուտ հասոյթ **1000** օսմ. ոսկի։ 28. Արուեստահանդէս ի վան։ Հայերէ կը ցուցադրուին տեղական արուեստից արդիւնքներ։ (գորգագործուի, տնական ձեռագործք, ցփսիի ոստայնանկուի., ոտաղձագործուի., ոսկերչուի., փորագրութիւն եւն.)։

Մարս 7. Օրթաքէոյի Բարեսիրաց Թատրոնը ցերեկոյթ։ Բանախօսուի.ք, երգեր եւն.։ 11. Բերայի Հայ Երիտասարդաց Միութեան սարքած փնաւ երաժշտախմբի (40 անգամ) նուագահանդէսը, Բերա, Մ. Մանասի առաջնորդուբ.։ 12. Հրաժեշտի հանդէս ի Մէրսին, տեղւոյն որբանոցին՝ Ատանա փոխադրուե. առթիւ։ 20. Լսարան-նուագահանդէս Ամերիկ. վրժրն.ը, Պոլիս, Մուսալա, ի պատիւ Օր. Ագնիւ Սերոբեանի։ || Գումգարուի Հայ-Յառաջդիմասէր Ընկ.եան Լսարան-նուագահանդէսը։ 21. Ի Նպաստ Կիլիկիոյ, ցերեկոյթ Մագրիքեոյի Ազգ. վրժրն.ը։ 27. Կէտիկ Բաշայի «Կրթական Ակումբ»ի սարքած նուագահանդէս.երեկոյթը Գումգարուե, Մեսրոպեան վրժրն.ի աղքատ ուսանողաց ի Նպաստ։ || Գր.-երաժշտ. երեկոյթ Բերա, ի Նպաստ «Աչխատանքի Տան»։ 28. Ահվէտ Բիզա պէյի քոյր՝ Սէլմա Հանըմի Հովանաւորուբ. գեղատի Հրաչուհի և Արաե. միս Լինքսէրճեան գաշնակահար քերդ անդրանիկ նուագահանդէսը, Բերա։

Ապրիլ 6 Գր.-երաժշտ. հանդէս Թիֆլիզ, ռուսահայ Նշ. երգահան-երաժշտագէտ Մակար Եկմալեանի յիշատակին, 7. Ղուկասեան մշտանակարաշխուի. Թիֆլիզ, Ներկայ ացուած 9 գործերէն 250ական րուպլի մշտանակի կ'արժանանան ա) Բեդրոպաւրկի Համալսարանական ուսանող Ալան Շահնազարեանի Ջ-ւոբ և Իվանէ Երլ-ն-բ-զ-Ներէ ֆ-ր-ծ-ն-է-ն-Ն-ն ձեռագիր։ բ.) Սմբ. Տէր Ակեփքեանի Ա-ն-հ-ն-է Վ-զ-ե ֆ-ո-ո-ւ ո-ր-յ-ն-ե-ֆ-ր-ւ-ի-ն-ե-ր-ը ձեռագիր։ 14. Հանգ. Տիգրան Բաշայի գուսար Օր. Ինճուճ ու'Ապրոյի ամուսնութիւնն իտալ. կոմսի մը հետ (Նաբօլի), 250 000 Հօրենական Տարատուի ը ժիասին տանելով։ 22. Ջուլֆակահար Դաւթեանի նուագահանդէսը, Բերա։ 24. Ձարունական եզական երեկոյթ Սկիւտարի Տիկնանց Ընկ.եան կողմէ, տեղւոյն լսարանը։ Օր. Պայծառ Տայեան՝ ի վերջոյ Ձարունուհւոյն ներքին կեանքը կը պատկերէ ճառով մը։

Մայիս 2. «Կիլիկեան որբերու պաշտպան» Ընկ.ի Թատերա-գրա-երաժշտական ցերեկոյթը Մագրիքեոյ։ Կը ճառեն Բրօֆ. Յ. Ալէճիզեան և Տիկին Ա. Թէոդիկ։ Կը ներկայացուի Յ. Պարոնեանի «Պաղտասար աղբար»ը։ || «Դպրոցասէր Տիկնանց Ընկ.եան» հաստատութեան 30ամեակին առթիւ հանդէս ի Գումգարու։ 23. Կր. երաժշտ. հանդէս Դատրքէոյ, Մխիթ. վրժրն.ը։ 25. «Ժամտատենդ»ի մտսին բանախօսուի. Տքթ. Պագիլէ, Կէտիկ-Բաշայի Ամերիկ. վրժրն.ը։

Յունիս 17. Բարիզ, Սօռպոնի մէջ Հայասէր ուսուցչապետ Տռամէ կը հրաւիրէ զՔերազ՝ Տաճկաստանի արդի կացութ.ը պարզելու իր ունկնդիրներուն։ Քերազ 1 ժամ կը խօսի, ծափահարութիւնով։ 20. Խմբերգական երեկոյթ՝ 75 երկսեռ Հայ երգիչներէ, Մ. Մանասի առաջնորդութեամբ, Սկիւտարի լսարանը։

Օգոստոս 28. Ակնեցւոց սարքած դաշտահանդէսն ի Պէյքօզ, Աբրահամ Բաշայի պարտէզը։

Սեպտեմբեր 12. Սկիւտար, Զիթիլիկի պարտէզը կ'ատենախօսեն Նաճի պէյ և Գ. Զօհրապ՝ որուն ճառն ապա գրքոյկ։

Հոկտեմբեր 31 Նշ. Ձայնագրագէտ Կոմիտաս Վրդ. կը ճառէ Հայ երաժշտութ. վրայ, Բերա։ || Սամանթիոյ Սահակեան վրժրն.ը՝ Հայասէր Տքթ. Պարոնըմի ատենաբանութիւնը։

Նոյեմբեր 13. *Նուագահանդէս՝ ջուխտակահար Դաւիթեանի, Բերա, 15. Բերա, Օր. Ֆ. Թուրշուճեանի հետ կ'ամուսնանայ Յ. Ալփիար (Բաքուէն)։— Դահիրէէն Վ. Մալէզեան հետագայ շնորհաւորագիրը կ'ուղղէ փեսին. Մեղմ որ շատ ներում եմ պահպ տեսնելու համար. բայց եթէ կը նայուտաս որ սիրտերուն համար անջրպետ չկայ, վստահ եղիր որ ursովս հոդ պիտի բլլամ երկուշաբթի օր, եկեղեցիին մէկ անկիւնը՝ ուր տղայութեանս է'ն անուշ վայրկեաններն անցուցի, եւ ուր կը վախճամ որ այս աշխարհէն անցած օրս վերջին անգամ կանգ չառնեմ։ Եթէ սէրը համբոյրդութիւնն է երազներու եւ վայելքներու հմայիչ աշխարհին մէջ, ամուսնութիւնը նաւահանգիստն բլլալու է՝ ուր սիրտը իր խարիսխը կը նետէ։ Երանի՛ բեզ ուրեմն որ դուն հատար նաւահանգիստը, ուր բոլոր ursովս կը մաղթեմ որ խաղաղութեան երջանկութիւնը վայելես այսուհետեւ, մոռնալու համար անցեալին տագնապները եւ յուսալու համար վաղուան ժպիհներուն։ Բոլոր խնդակցութիւնս խոնհրդանշող համբոյր մը ունիդ, եւ այն ձեւիին՝ որ ձեզի պիտի բերէ երջանկութեան գաղնիքներով լեցուն սիրտ մը։ — Ալփիար կը պատասխանէ. Տիար եւ Տիկին Յ Ալփիար toupetն ունին ծանուցանելու esthétiqueի մեծ վարպետին եւ բանասեղծ ազնուական Վահան Մալէզեանի, թէ այս նորապսակ ամոլը իր սացած բոլոր նուէրները՝ ադամանդ, ոսկի կամ արծաթ, պահած է armoire à glaceի մը ամէնէն վերը, իսկ ձեր նամակը՝ ամէնէն խորը իրենց ursերուն։ **21.** *Կոմիտաս Վրդ.է մարզուած* 300 *հոգինոց երկսեռ երգչախումբով սիրալի համերգ՝ Բերա, Բրիթի-Շան, ճոխ յայտագրով, Ա. մաս՝ Հայ եկեղ. երգեցողութիւն, Բ. մաս տաղիկ երգեր, մեներգ ու զուգերգ։ Առաջնորդ և վարիչ՝ Հայր Սուրբը դաշնակով կ'երգէ կոմիտաս Վրդ. վերջին պահուն ուղղած հրահանգն՝ ապարդիւն]*, — կրօն. *ժողովոյ անգամ Վահան քհնյ. Խոյեան՝ ատուար և ընտրեալ բազմութեան մէջ*

ԺՈՂՈՎՆԵՐ ԵՒ ԱԿՈՒՄԲՆԵՐ

•••

1909 Դեկտեմբեր 1. *Հիմնադիր ժողով Միացեալի, Ղալաթիա, կազմուի. Նոր Տնօրէն ժողովի, [անդամք Վ. Սուրէնեան, Ա. Հալաճեան, Լ. Բանիկեան, Յ. Ներկարարեան, Ե. Խօրասանճեան, Ս. Փնաճեան, Յովհ. Յակոբեան], ու կրթ. և ելմ. դիւաններու, նաեւ հաշուեքննիչ յանձնաժողովի։— Միացեալը ցայսօր բացած է* **48** *դպրոց ի գաւառս, 4000 աշակերտ և 3500 ոսկի տար. պիւտճէ։* **22.** *«Հայ ամէրի երիտասարդաց» ժողովն ի Ֆրէզնօ, Ա.Նահթային սրահը։ Ատենապետ՝ Ա.Եսթա Անուշեան.* **27.** *Հայ Բժշկ. Ընդհ. ժողով՝ Բերայի արհեստանոցը, Տքթ. Հ. Ս. Մատթէոսեան ատենապետ, Ապբ. Հիւանդանոցի բարեկործման ծրագիր։ || Միջակ ւսակց. Համերաշխուե. ժողով Բերայի երրորդուե. ժամը, մանաւանդ ուե.ը բանախօսներու և Համերաշխ. ժողովի դիւանին։ || Ընդհ. ժողով Բագուի Հայոց «Կուլտուրական Միութ.», կ. խաչիսեանի նեպհուբ.։ (Միութիւնն ունի 65 դպրոց եւն.)։* **31.** *Ի Ֆրանչիսկո, «Ի. Դարու ընկերակցուե.» նիստը։ Արփաքսադ Սեդրաքեան*

անգլ. լեզուաւ կը ճառէ Հայոց Պատմուե. վրայ, Եանքիներու առջեւ։ || Որբախնամ մանախումբ մը կը կազմուի Գատրքէօյ՝ Հայ տիկիններէ։

1910 Յունուար 12-28. *Կը կազմուին մասնաճիւղեր Կիլիկեան Որբախնամի՝ Սոֆիա, Վառնա, Եօզղատ, Տարտանէլ, Մալկարա, Էսկիշէհիր, Ագշէհիր, Պուրսուր, Պաֆրա, Վէզիր-Քէօբրիւ, Սամսոն, Ինէպօլը, Օրտու, Պալըքէսէր-Պանդրմա, Հայ-Գիւղ, եւն.* **26.** *«Մօցիալ Դէմոկրատ» Ընչ. Կուսակցութիւնը կը վաւերացուի կառավարութենէն։* **31.** *Ընդհ. ժողով «Արաքս» խնայողական Ընկ.եան, Ղալաթիա։ 1 տարուան մէջ Ընկերութիւնն անդամ. ներէ գանձեր է 748 օսմ. ոսկի։*

Փետրուար 7. *Բացուի Օսմ. Երկրգրծ. Ժէ-դին՝ Ձըղալ Օղլուի կեդրոնատեղին, Պօլիս։ — Ակնարկ Բիզա պէյ, Տաղուաբեան, Բէլէկեան և այլք բանախօսեն։*

Մարտ 13. *Ընդհ. ժողով «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.եան»։ Դործադիր ժողովը կը ներկայէ իր եռամսեայ գործառնութեանց տեղեկագիրը։ Կը կազմուի խորհրդական յանձնախումբ մը այր անդամներէ։* **14.** *Պողոս Բալա Նուպարի նախաձեռնուե. Դահիրէ հիմնուած «Հայկական Բարեգործական Ընդհ. Միութիւն»ը Մասնաճիւղ կը կազմէ Պօլիս, Գ. Նորատունկեանի նեպհ.ուբ.։* **21.** *Թրքահայ Հրատարակչական Ընկ.եան Ա. գումարուումը, Բերա, գրագէտներու և հրատարակիչներու կողմէ։*

Յունիս 1. *«Ուսուցչաց Օգնուե. անուն»ի հոգաբարձուե. ժողով։ Տնօրէններու և ուսուցչաց առաջարկով կ'որոշուի Օգնուէ. ծրագրէ նուաստացուցիչ բացատրուի ը փոխանակել Ո—ասլոյ հանգոպեան անդամի։* **20.** *Կազմուի. Վարչ. Խորհրդի Թրքահայ Հրատարակչականին, (Գ. Զօհրապ, Տօմինօ, Փայլակ, Ա. Հալաճեան, Տքթ. Թորգոմեան, Խ. Սիմոնեան և Ս. Տէր-Ազարեան)։* **27.** *Ընդհ. ժողով Թրքահայ Հրատարակչականին, Ղալաթիոյ խորհրդարանը։ Ընտրուի.ք ա.) Խմբագրական մարմնոյն [Դաւրեան Պատր., Սիպիլ, Երուխան, Ռ. Զարդարեան, Ատրուշան, Հրանդ, Տիգր. Զաւէն], բ.) Վերստուգիչ մարմնոյն [Վ. Սամուէլօֆ, Մ. Ուզուրլեան, Գ. Նեմձէ], գ.) Օժանդակ մարմնոյն [Զ. Եսայեան, Յուլիանէ Սարգսեան, Յ. Մրմրեան, Գ. Բարսեղեան, Հ. Նազարեանց, Շ. Միսաքեան, Յ. Հ. Սիրունի]։*

Օգոստոս 19. *Յկբ. Շահպազեանէ մատուցուած Ապտալ Կէրմանեան Մոպէնոբարան մը հաստատելու ծրագիրը նկատողուե. կ'առնուի Բդք. ժողովէ, Յանձնաժողովի անդամք.— Առաջարկուե, Գ. Գալէմքեարեան վրդպտ., Լ. Սեդրոսեան, Հ. Նազարեանց ու ինքս։* **22.** *Ա. Ընդհ. ժողով Հայ Թատեր. Ընկ.եան, Ղալաթիոյ խորհրդարանը։ Մ. Դաւիթեան՝ առաջամեայ դիւանի ատենապետ, Ալ. Բէչեան՝ ատենադպիր։* **28.** *Ժողով Թրքահայ Ուսուցչաց միութեան։ Վարչ. ժողով՝ Հ. Խաճատուրեան, Լ. Սեդրոեան, Սիմքէչեան, Մ. Նաթանեան, Համամճեան, Մ. Սուրեան, Խ. Ինկիլիզեան և Տկն. Ա. Սարաֆեան։*

Հոկտեմբեր 23. *«Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.եան» Ընդհ. ժողով։ Շամեայ Համարատուութիւն Տնօրէն ժողովի։ Նոր ընտրութիւն։ Ընդհ. ժողովի Ա. ատենապետ՝ Տիկին Սեդրին Շահպազ, Ա. ատենադպիր՝ Օր. Աբրինէ Տօնէլէան։ Գործադիր ժողովի Ա. ատենապետ՝ Տիկին Զ. Գալէմքեարեան, Ա. ատենադպիր՝ Տիկին Հայկ սնոյշ Մուրաք։*

ՅՈԲԵԼԵԱՆՔ ՈՒ ՏԱՐԵԴԱՐՁՔ

•••

1909 **Սեպտեմբեր 26.** Գէորգեան ձեմարանի 35րդ. տարեդարձը։

Նոյեմբեր 2. 80 ամեակ հանգուցեալ Միքայէլ Նալբանդեանի ծննդեան։

8. Յիսնամեակ քահանայուե. Պալաճու Մ. Հրեշտակապետ ժամին աւարտեց Միք. քհնյ. վարժապետեանի։ **21.** 30 ամեակ Ալեքս. Հայրապետովիչ Քալանթարի գիւղատնտեսական գործունէութեան, Կայս. Ռուսաց Ընկերութեան կողմէ։

Դեկտեմբեր 16. Հարիւրամեակ ծննդեան Ուիլեըմ Էվըրտ Կլէտսթընի, երջանկայիշատակ և հայասէր մեծ անգլիացիին որ պետն եղաւ Անգլ. Ազատականութեան։ Հանդէսներուն կը մասնակցին Պուլկար պատուիրակութ. մը, Լօնտոնի Հայ և Յոյն գաղութներ, ևլն. որովհետև Կլէտսթընն մեծագոյն բարեկամն եղած էր հայատառեալ ժողովրդոց, և դատախազ կանգնած՝ անոնց ազատուե. դատին։ Իր ազգէն կոչուած է «Մեծ Յերունին» որ ըսած է. Հ—յ—ս—տ—ա—ն է Ե—ս—ա—յ—ե—լ Ե։ Լօնտոնի Հայոց շիրմին վրայ (Ուէսթմինսթրի արբայարանը) կը դնեն արծաթէ պսակ մը, վրան գրուած. «Երախտագէտ Հայութենէն ի յիշատակ ամենամեծ բարեկամին հարատահարեալներու»։ Պուլկարաց պսակն 240 ռուբլի։ **24.** Երեկոյթ Թիֆլիզի Հայոց գր. գեղարուեստ. սրահը, Շիլլերի ծննդեան 150 ամեակին առթիւ։

1910 **Յունվար 17.** Ս. Ղազար (Վենետիկ) յիսնամեակ քահանայութեան՝ աւոտակալ Հ. Դանիէլ Վ. Նազարէթեանի։ **31.** Բ. տարելից տարաբախտ Ա. Արփիարեանի մահուան։ Համակիրք կ'այցեն Մարմինայի գերեզմանոցը (Դահիրէ), հոդակոյտին վրայ ծաղկեպսակ դնելով և հոգեհանգիստ կատարելով։ Մուշեղ Եպս. դամբանախօս։ [Մարմինը հանուելով նոր փոս մը պիտի փոխադրուի՝ վրան յուշարձանի մը կանգնուելին համար]։

Փետրվար 15. Քահանհինգամեակ Տ.Կն. Վաւուտէ Մելիքեանի բեմական գործունէութեան, Թիֆլիզ։

Մարտ 14. Երեսունհինգամեակ Գաբրիել Ղուլիքեխանցի մանկավարժական գործունէութեան, Շուշի։

Ապրիլ 1. Անդրանիկ տարելից Կիլիկիոյ կոտորածին։ Սգահանդէսք։ **24.** Մօսքուա. յոբելեան ռուսահայ յայտնի բանաստեղծ Աղեքսանդր Ծատուրեանի գրական գործունէութեան.— Ծն. 1870 Թ. Զաքաթալա քաղաքը։

Մայիս 2. Քահանհինգամեակ Միրազեանի բեմական գործունէութ. (Կովկաս)։ **22.** Յիսնամեակ Ազգ. Սահմանադրութեան։ Այս առթիւ Զարգարեան եղբարք կը հրատարակեն խմբանկար մը՝ հիմնադրաց կենդանագիրներն ու ստորագրութիւնները պարունակող։ **27.** Եօթանասունևհինգերորդ տարեդարձ Ագգ. Հիւանդանոցի։ Կը պատարագէ ու կը քարոզէ Դուբեան Պատրիարք հաստատութեան մատուռը։

Յունիս 1. Քահանհինգամեակ տաճկագէտ Բրօֆ. Սիմէոն Գրիգորեանի մանկավարժական գործունէութ. Մօսքուա, Լազարեան ճեմ.։ **18.** Քահանամեակ Գր. Բալասանեանի գր. գործունէութ. Վենետիկ Ծաժկանութիւնը՝ Վաչագան։ Ծն. 6 դեկտ. 1869 Թ. Շուլավէր գիւղը։ Ձնդն. հայաբերթերու աշխատակցած և հրատարակած 10ի չափ երկեր։ **20.** Յիսնամեակ Վասպուրական վանուց (Վան) կրթական հաստատութեան։

Հոկտեմբեր 10. Կարին, հոգեհանգիստ 2 մեծ Ազգ. գործիչ՝ Ե. Թօփչեանի և Աբամ Աբամեանի գերեզմաններուն վրայ, իրենց մահուան տարելիցներուն առթիւ։ ‖ Յոբելեան Գրիգոր Զալխուշեանի՝ Նոր Նախիջեւան։

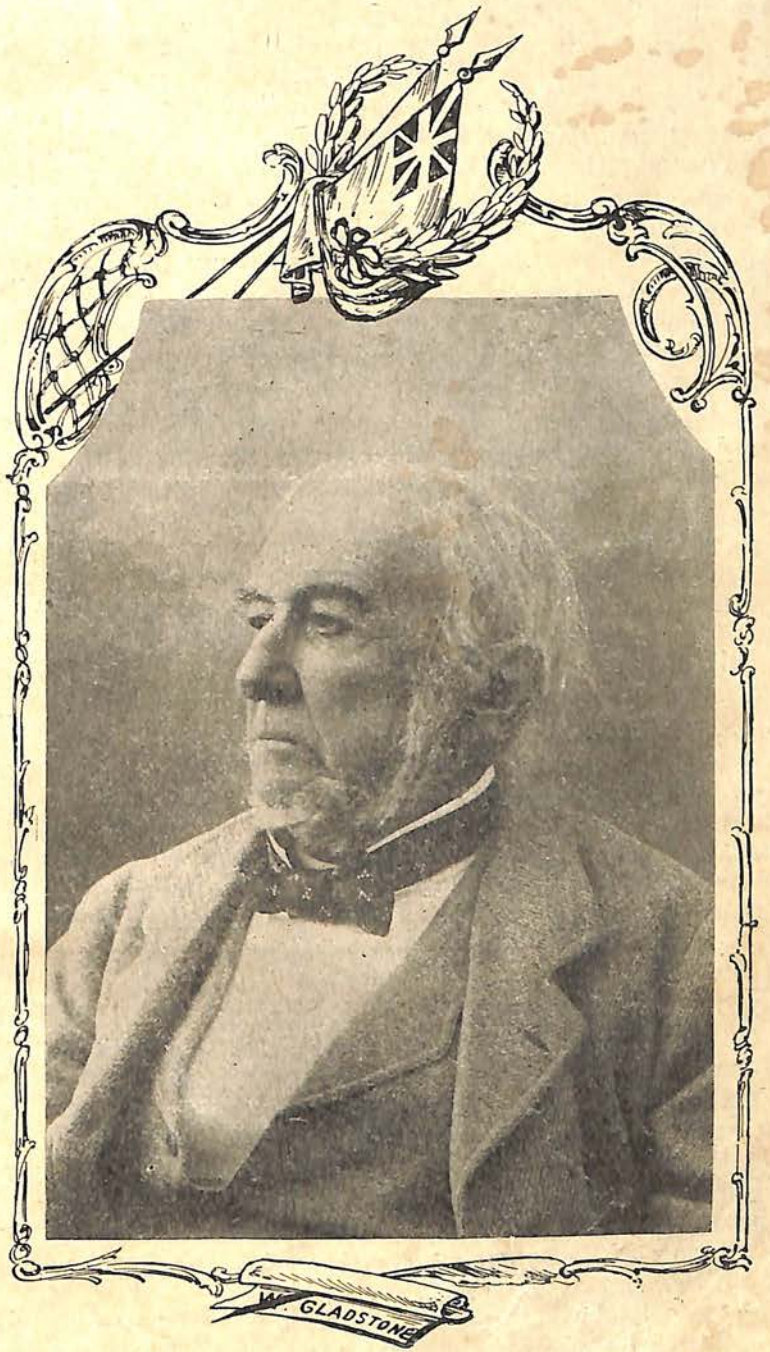

† ՈՒԻԼԵԸՄ ԿԼԷՏՍԹՕՆ (տես հանդիպակաց էջ ԴԵԿՏ. 16)

ՆՈՒԷՐՆԵՐ ՈՒ ԿՏԱԿՆԵՐ●

●●●

1909 Սեպտեմբեր 20. Գ. Նորատուն կեան 3000 գիրք կը նուիրե Ղալաթիոյ Ազգային Մատենադարանին։

Հոկտեմբեր 11. Սուլթանը 50 ոսկի կու տայ մեր Նուագահանդէսին։ Հասոյթ 800 ոսկի։

Նոյեմբեր 23. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Դանձակեցի բարեգործ Մկր. Դանիէլեան-Աթանասեանց 30,000 ր. արժող չէնք մը նուիրած է տեղւոյն Ս. Լուսաւորիչ ժամին ու դպրոցին։

Դեկտեմբեր 14. Շուշիի Ս. Յովհաննէս-Մկրտիչ ժամին կից՝ Թադէոսեան ծխական երկհարկ վրժրնը 10 տարի առաջ կառուցանել տուող և ցարդ անոր 600 ոսկի տարեկան ծախսը հոգացող Իս. Թադէոսեան 30,000 րուպլի ապառնդ կը յանձնէ Ռուս. Առևտր. Արգիւնաբերական Դրամատան, 12 տարուան Հմր. 6% տոկոսով, տարեկան 1800 ր. տոկոսը նոյն դպրոցին պէտքերուն յատկացուելու Հմր.։ Վարժարանին փակման պարագային, նոյն տոկոսով նուիրատուին անուամբ որգեգիրներ պիտի պահուին Գէորգեան ձեմարանն, իսկ եթէ վերջինն ալ փակուի՝ Ամ. Հայոց Կաթողիկոսին հակողութ. գրամը պիտի յատկացուի Հայոց կրթ. պիտոյից։ 28. Փաստաբան Մաթըը Լ. Բիբօի դիմումին վրայ, ամերիկ. միլիոնատէր Լ. Դաուէնկի 100,000 տոլար նուիրել կը խոստանայ Ատանայի աղէտեալոց։

1910 Յունվար 5. Հայսաթերթք արձագանգը կ'ըլլան Մանթաշեանի մէկ նոր նուիրատուութեան.— 200,000 ր.։ Երեւան գիւղատնտեսական դպրոց մը հիմնելու Հմր.։ 12. Հայսաթերթք արձագանգը կ'ըլլան Մանթաշեանի մէկ նոր նուիրատուութեան, յօգուտ Թիֆլիզի վաճառականութեան՝ համանուն առեւտր. դպրոցին 40,000 ր. որ նախապէս նուիրածին. հետ կը կազմէ համագումար 100,000 ր.։ 15. Հայսաթերթք կը գրեն թէ վաղարշապատցի Կ. Նահրեան ինչքը կտակեր է Ներսիսեան դպրոցին, Ուրմիայի Հայոց և Իջմիածնայ վանքին։ 22. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Թիֆլիզի Հայ. Թատեր. Ընկ.եան վերջին նիստին ներկայ ըլլալով Մանթաշեան և տեղեկանալով որ Ընկ.ը տարեկան 4000 ր. բաց ունի, խոստացեր է 3 տարի նոյնքան գումար նուիրել։ 26. 5600 ֆր. կը հասնի Պատրիարքարան՝ Բարիզալընակ Ա. Լիգնաեանի հանգանակուած արդիւնք, կիլիկեոյ աղէտեալոց ի նպաստ։

Փետրվար 5. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Միլիտապոլցի (Ղովկաս) Գէորգ Կարա-Մուրզան 84 տարու, Տարատուէթիւնը կտակած է Հին Խրիմու դպրոցին (10,000 ր.) և Ս. Խաչ վանքին (20,000 ր.)։ 19. Միլիոնատէր Լիօքֆէլլըր կը պատրաստէ **1200** միլիոն մարքի կտակ մը՝ որ արժէքն է Սմիռնայոտ քարիւղի բիզնոսին թղթերուն։ **80** Միլիոն մարք (սոյն գումարին տոկոսը) պիտի յատկացուի Մարգկուե. ի նպաստ ձեռնարկներու, առանց կրօնի և ցեղի խտրուե.։

Մարտ 13. Հ. Բ. Ը. Միութ.ը կը ծանուցանէ Բարիզալընակ Տ. Բէլէկեան Խանի £ 1000 նուիրելը, կիլիկեոյ Ծովեզերեայ մէկ քաղաքը Հող մը գնելով որքանոց մը կառուցանելու Հմր.։ 14. Ա. Պօլսոյ առաջն. տեղապահ Մատթ. Վ. Ինճէեան 2 շաբաթուան մէջ կը հանգանակէ 500 ոսկի՝ տեղւոյն վրժրն.ին շինուե. Հմր.։ 16. Հայսաթերթք կը գրեն՝ Զակազիկի ազգայիններէն Եւդոկիացի Դր. Մէօթէվէլեանի կտակելը 21 ֆէդդան մշակելի հող £ 3000 արժէքով, Եգիպտահայ Բարեգործ. Միութեան։ 27. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Մօսքուայէն ժամշարեանց Եղբարք 120,639 ֆր. ղրկած են Պատրիարքարան, Հանգ. Եանէսքուի պարտատէրներէն գանձուած։ 30. Եկատերինոդար(Կովկաս)ցի Նշ. բարեգործ Միքայէլ Կարապետեանի այրին Մհտ. Տէրուհի՝ նօտարի միջոցաւ կը հաստատէ իր կտակը.— 50,0 0 ր. արժողութ. տունն ու 20,000 ր. շարժական գոյքը՝ կիլիկիա հիմնուելիք դպրոցի մը շինութեան, իր մահէն վերջ։

Ապրիլ 1. Հայսաթերթք արձագանգը կ'ըլլան Ա. Մանթաշեանի մէկ նոր բարեգործ.ութ. 50,000 ր. Թիֆլիզի Ներսիսեան դպրոցին շինութեան ծախսէն (200 հազար րուպլի զոր ինք տուած էր դարձեալ) պակսելիքին համար։

Մայիս 15. Թերթեր կը հրատարակեն Հաշուեկշիռն Ատանայի արկածեալից՝ ի նպաստ Երկրորդի պարտէզը սարքուած հանդէսին, որմէ զուտ հասոյթ գոյացած 1390 ոսկին յանձնուած է Միջազգ. յանձնաժողովի։ 17. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Թրքահայ Հրատարակչականին Համ. Եգիպտահայ Ա. Բարթող Բաշա, Մ. Խերեան և Տ. Կամմարական 500 ոսկի արամադրած են։

Յունիս 2. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Եկատերինօսլաւ (Ռուսիա) Նահանգի Լուգանսք քաղաքը բնակող Սրգ. Փիփզեան տեղւոյն ժամին կտակած է 70,000 ր. արժող գոյքը։

Օգոստոս 9. Բ. Հալաճեան որգւոյն Արամի՝ ժապաւէնեալ տոմսրով Միացեալն ի նպաստ ընելիք հանգանակութեան 500 ոսկի կը նուիրէ։

Սեպտեմբեր 30. Հայսաթերթք կը գրեն թէ վանայ գեր-հիւպատոս Սէրգէյ Պետրովիչ՝ Նասրէտտին Շահին որդիէն նուէր ստացած Տիգրան Բ. Հայոց թագաւորին թանկագին ոսկի դրամը Ս. Հայրապետին նուիրած է, ձեռամբ Ե. Լալեանի։

Նոյեմբեր 12. Հայսաթերթք կը գրեն թէ Թիֆլիզի «Ձրի և աժան ճաշարանաց և Թէյատանց Ընկ.»ը Մանթաշեանէ նուէր ստացած է 2000 ր., Թիֆլիզի առաջնորդարանն ալ՝ չքեղ կառք մը։

ԲԱՑՈՒՄՆԵՐ●

●●●

1909 Սեպտեմբեր 28. «Նարկիզ» մանկապարտէզը՝ Բերա, Նշան Թաշ։

Հոկտեմբեր 5. Հինդլեան-Մալաճեանի հիմնած «Նոր Դպրոց»ը, Բերա։ **8.** Հիմնարկէք Արխանեան փուռին Ազգ. Հիւանդանոցի։ **16.** 80 տարիէ ի վեր նախակրթարան ծառայող Վենետիկեան Բերայի Մխիթարեան վարժարանը՝ գլխաւոր տեսուչ՝ Հ. Սիմոն Երեմեան։

Նոյեմբեր 2. «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.եան» Ատանայի աղջկ. վարժարան։ **28.** «Հայկական Ակումբ»ը՝ Մօսքուա։ Վարչական անդամ՝ Ն. Ժամհարեանց։

Դեկտեմբեր 13. Մարաշի Որբանոց։ **15.** Տէօրթ-Եօլի Որբանոց։

1910 Յունվար 17. Կրթասիրաց Ակումբ, Մագրիքէօյ։ **31.** Ազգ. Որբանոց (Զօր-Մարգուման)։ Ձառերէ վերջ որբ մը և որբուհի մը Անգլ. փոքր օրտաւոյզ ոտանաւորը կ'ոգեն։ Ներկայ զգածեալ՝ կը մասնակցին հանգանակութեան մը որ 100 ոսկիի կը հասնի։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓԻՒՌՔԻ ՀՈՒՇԱՐԱՆ
ZUUՈ ԱՏԱՆ ՐՐ

Փետրուար 2. Ալամեան Հիւանդանոց (Թիֆլիզ)։ **14**. Թիֆլիզի Հայոց Հրատարակչական Ընկ.։ — Ատենօք մեծ ծառայութիւն մատուցած ժողովրդեան և Հայ Գրականութեան, տպագրել տալով զանազան օգտակար երկեր։

Ապրիլ 6. Բժշկապետ եզոր Սերկիէվիչ Բաբեանի յուշարձանը (Խօլխովանքի գերեզմանոցը, Թիֆլիզ)։ **29**. Բերայի Հայ Երիտասարդաց Միութիւնը կը հաստատէ երգեցողութեան դասընթացք մը, առաջնորդութեամբ Բարիգի երաժշտանոցին վկայեալ Լ. Եղիազարեանի։

Մայիս 10. Լջմիածնայ Վեհարանի հիմերը կ'սկսին փորուիլ։ —Հինութիւնը պիտի աւարտի 3 տարիէն։

Յունիս 9. Հիմնարկէք Սկիւտարի այրացուաբ Ազմարանին, արդեամբ վաճառական Լ. Մէմէրճեանի (2500 ոսկի)։ **16**. Արդեամբ Աղեքս. Մանթաշեանի (150 000 ր.), հիմնարկէք Ս. Լջմիածնայ Վեհարանին Լ Գէորգ Շահումեան՝ ծրտպտ. և բացում Խրիմեան Հայրիկի շիրմին՝ առ երի Աշտարակեցի Ներսէս Կաթողիկոսի. — Խարիսխը՝ մոխրագոյն որձաքար, կափարիչը ճերմակ մարմար՝ հայպտ.ական նշաններով և հետագայ արձանագրութեամբ, բարձրաքանդակ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՄԿՐՏԻՉ Ա. ՎԱՆԵՑԻ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ, ՆՈՒԱԴՈՂ ՎՇՏԻՒ ՀԱՅՐԵՆԵԱՑ ՀԱՅՈՑ, ԾՆԵԼ Է 4 Ապրիլ 1820 –Ի· ՎԱԽՃԱՆԵԼ Է 29 Հոկտեմբեր 1907 –Ի։ Իգմիրլեան Հայրիկ՝ նկգհ.։ Միաբանուե. սեղանատունը 120 հոգիի պաշտօնական ձաշ։ Վեհ.ն իր Ջ. բաժակը կ'առաջարկէ Հայ Ազգին կենաց՝ զգածեալ և սրտայոյզ խօսքերով։

Յուլիս 1. «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկ.»ը նախաձեռնուի.ը կ'ունենայ կարին վաժուհինոց մը բանալու, (անձնուէր դասախօսուբ.ը Տանաատրեանի ուսուցչաց)։ ուրկէ վկայուելիք վարժուհիք պիտի կոչուին Ազգանուէրի գաւառական աղջկանց դպրոցներու դասախօսուհեան։

Օգոստոս 15. Իշխանուհի Արղուհեան երկայնաբազուկի անուամբ հիմնած դպրոցն ի Սանահին։

Սեպտեմբեր 1. Թ. Պոյաճեանի «Նոր Դպրոց»ն Իզմիր։ || «Հայ Օրիորդաց Ձեմարան»ի գիշերօթիկ և ցերեկեայ, Սկիւտար։ Հիմնադիր-Տնօրէնուհի Օր. Պոյաճառ Տայեան։ **19**. Վաղամեռիկ բերդող Միսաք Մեծարենցի շիրիմն ի Պալըգլը։

Նոյեմբեր 7. Գատլքէօյի «Հայ ժողովրդական Ակումբ»։ || Գումգարուի «Ասպարէզ» Լսարանական Միութիւն։

ՊՕԼՍԱԿԱՆ ԲԵՄ

...

Տարւոյն ընթացքին բեմադրուած իւրաքանչիւր Ցատերախաղ՝ մի եւեթ անգամ յիշատակուած է։

Դեկտեմբեր 18. Հայրենական տուն (Տ. Սիրանոյշի Ա. Ներկայացումը) Բերա։ **24**. Կործանուածը (Աբելեան-Արմէնեան) Բերա։ **26**. Դաժէլիազարդ Տիկին (Սիրանոյշ) Սկիւտար։ **27**. Մէաէա (Սիրանոյշ) Բերա։

Յունուար 2. Թօսքա (Սիրանոյշ) Սկիւտար։ **7**. Բանգւած օձաբ (Աբել

☞ *Շատունակութիւնը տես կողքին վրայի*
"ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ" վերնագրով Ա. քառակուսին։

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL1472668

Ин.212-14
1